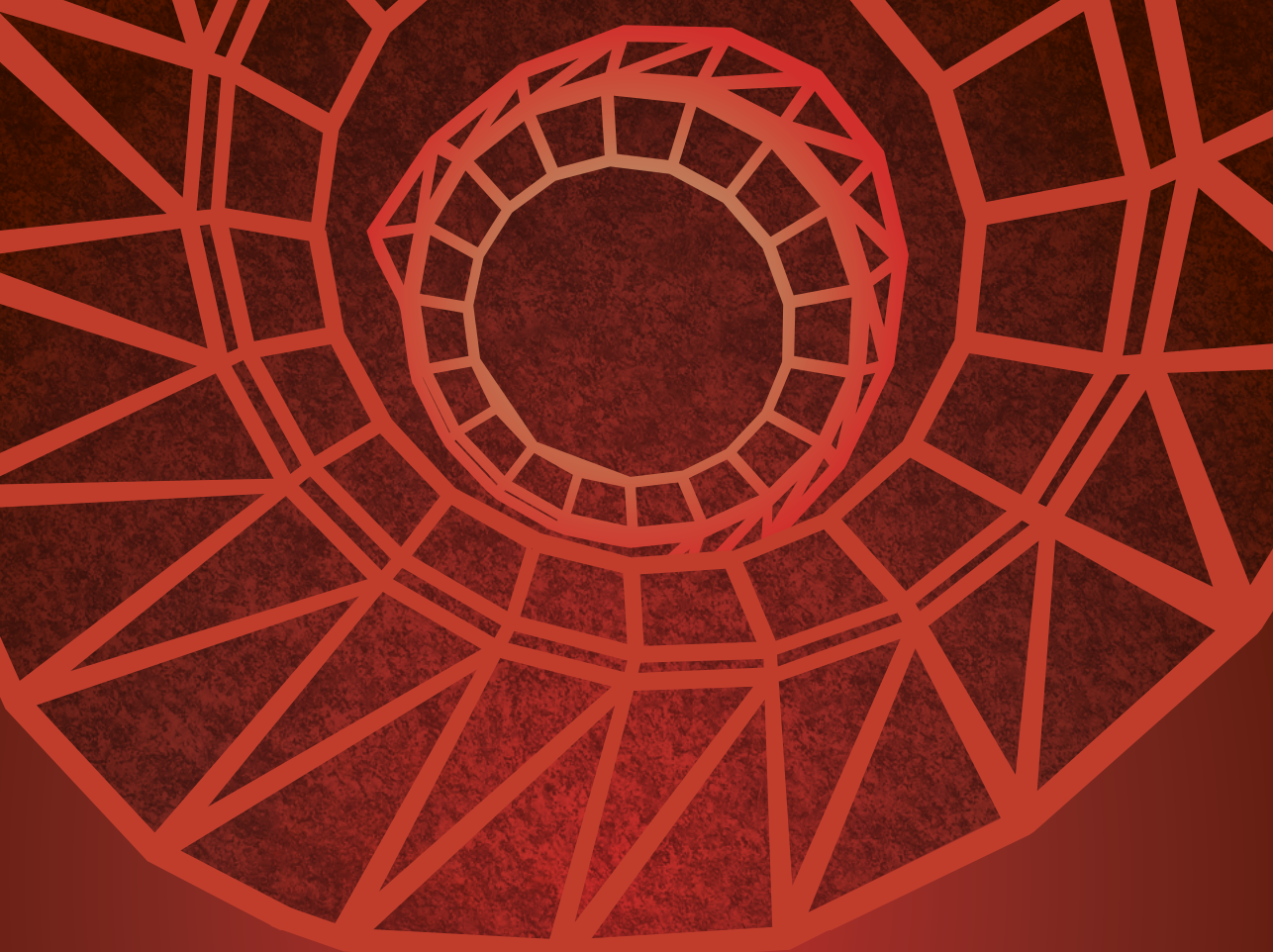

DZIRNAKMEŅU VARĀ

Valodas politika
izglītības un kultūras
jomā

1940

1988

DZIRNAKMEŅU VARĀ

Valodas politika
izglītības un kultūras
jomā

1940 —
— 1988

DZIRNAKMEŅU VARĀ

Valodas politika
izglītības un kultūras
jomā

1940 —
— 1988

UDK 81`272(474.3)
Dzi790

Dzirkakmeņu varā. Valodas politika
izglītības un kultūras jomā
(1940–1988). Kolektīva monogrāfija.
Zinātniskais redaktors Māris Baltiņš.
Rīga: LU Akadēmiskais apgāds,
2026. 440 lpp.

Under the Weight of Millstones.
Language Policy in Education and
Culture (1940–1988). Collective
Monograph. Sc. ed. Māris Baltiņš.
Rīga: University of Latvia Press,
2026. 440 p.

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE

Latviešu valodas
aģentūra

Latvijas Nacionālais arhivs

Kolektīvā monogrāfija izdota ar
Latviešu valodas aģentūras, Latvijas
Nacionālā arhīva un Latvijas
Universitātes finansiālu atbalstu.

Kolektīvā monogrāfija rekomendēta
publicēšanai ar Latvijas Universitātes
Humanitāro zinātņu fakultātes
Latviešu valodas institūta Zinātniskās
padomes lēmumu 2025. gada 8. oktobrī
(protokols Nr. 39-2/2, Humanitāro
zinātņu fakultātes zinātņu prodekāns
Toms Ķencis).

Autori:

Dr. habil. med. Māris Baltiņš
Dr. habil. philol. Ina Druviete
Ph. D. Maija Krūmiņa
Mg. hist., Mg. sc. pol. Antra Mazūra
Mg. hist., Mg. sc. pol. Meldra Usenko

Zinātniskais redaktors

Dr. habil. med. Māris Baltiņš

Projekta vadītāja Meldra Usenko

Zinātniskie konsultanti:

Dr. philol. Dite Liepa
Dr. habil. philol. Jānis Valdmanis

Recenzenti:

Dr. hist. Kārlis Kangeris
Dr. habil. philol. Andrejs Veisbergs

Literārā redaktore Ieva Miķelsone

Kopsavilkumu angļu valodā tulkojusi
Justīne Bondare

Vāka dizainu veidojusi un maketējusi
Baiba Lazdiņa

Vāka noformējumā izmantots attēls no
shutterstock.com

- © Māris Baltiņš, Ina Druviete,
Maija Krūmiņa, Antra Mazūra,
Meldra Usenko, 2026
- © Baiba Lazdiņa, vāka un maketa
dizains, 2026
- © Latvijas Universitāte, 2026

ISBN 978-9934-36-534-8

ISBN 978-9934-36-535-5 (PDF)

<https://doi.org/10.22364/dzvvvp.26>

SATURS

6	Ceļavārdi LU rektors Gundars Bērziņš, Latviešu valodas aģentūras direktore Inita Vītola, Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža
8	Priekšvārds Māris Baltiņš, Ina Druvieta, Maija Krūmiņa, Antra Mazūra, Meldra Usenko
11	Valoda kā kultūras pamats. Valodas politika
16	PSRS valodas politikas pētījumi Latvijā un ārvalstīs
22	Jēdzienu un terminu lietojums PSRS valodas politikas praksē un tās izpētē
27	Vizuālā informācija kā atklātās un slēptās kultūrpolitikas un valodas politikas instruments
32	Sovetizācija un rusifikācija kā lingvistiskās asimilācijas veids
37	Krievu valodas īpašās vērtības izcēlums
39	Krievijas un PSRS valodas politika pirms 1940. gada
45	Kultūrpolitika un valodas politika staļinisma periodā (1940–1953)
60	Hruščova ēras valodas politika: reformu vilnis un rusifikācijas ēna (1953–1964)
71	Nacionālkomunisma periods latviešu valodas un kultūras aizstāvībai
75	Brežņeva periods. Krievu valodas mācīšanas pastiprināšana pēc 1975. gada
94	Valodas politika Latvijā pēc neatkarības atgūšanas. Rusifikācijas seku pārvarēšana
101	Lingvistiskā attieksme: vai pagātnes mantojums?
112	Nobeigums
113	Glosārijs
116	Summary
159	Bibliogrāfija
176	Citātu mozaīka: izvilkumi no preses un citām publikācijām
343	Latvijas Nacionālā arhīva dokumenti

CEĻAVĀRDI

Monogrāfija “Dzirnakmeņu varā: Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988)”, kas tapusi Latvijas Universitātes un Latvijas Nacionālā arhīva pētnieku sadarbībā, ir nozīmīgs ieguldījums Latvijas vēstures, sabiedrības un valsts identitātes izpratnē. Tā atklāj padomju okupācijas laika valodas un kultūras politikas ietekmi uz izglītības sistēmu, valodas noturību un lingvistisko attieksmi, vienlaikus piedāvājot dziļāku skatījumu uz vēsturiskās atmiņas veidošanos. Vizuālie materiāli – fotogrāfijas, dokumenti un preses publikācijas – palīdz izprast vēsturiskos procesus ne tikai teorētiski, bet arī emocionāli. Monogrāfija apliecina, ka sabiedrību šķeļ nevis vēsture pati par sevi, bet tās noliegšana vai sagrozīšana; vienotību savukārt stiprina skaidra un godīga attieksme pret pagātņi. Šis darbs noder par pamatu turpmākiem pētījumiem par valodas politiku, arī augstākās izglītības un zinātnes jomā, kur nepieciešams meklēt līdzsvaru starp starptautisko konkurētspēju un latviešu zinātnes valodas attīstību. Pētījums uzsver humanitāro un sociālo zinātņu nozīmi sabiedrības pašizziņā un veicina mūsu izpratni par valodu kā būtisku nacionālās identitātes pamatu.

Profesors **Gundars Bērziņš**,
Latvijas Universitātes rektors

Valodas politikas un arī vēstures notikumu analīze ir viens no sarežģītākajiem izpētes priekšmetiem. Skatījumu uz notikumiem pagātnē (jo īpaši tuvā pagātnē) apgrūtina sabiedrībai laika gaitā uzspiestie ideoloģiski politiskie un cilvēku pašu radītie emocionālie uzslāņojumi, kur fakta objektivitāte savijas ar notikumu interpretāciju un neatkarīgas valsts mērķis tiek apklusināts ar svešas varas valodas, kultūras un izglītības politiku 50 okupācijas gadu garumā.

Vēsture var sniegt dažādas versijas par notikumiem pagātnē, jo nereti trūkst avotu datu analīzei. Šādi pētījumi līdz ar to prasa plašu kontekstuālu skaidrojumu gan no valodas politikas teorijas, gan sociolingvistiskās prakses viedokļa. Savukārt arhīva dati ne tikai dokumentē rusifikācijas procesu, bet ar dažādu notikumu un vides fotogrāfiju, laikrakstu publikāciju fragmentu palīdzību sniedz ieskatu lingvistiskajā vidē. Pētījumā labi redzams to faktoru kopums, kas joprojām ietekmē sabiedrības lingvistisko attieksmi un uzvedību.

“Dzirnakmeņu varā” – nosaukums ar precīzu metaforu runā par procesu, kurā nesaudzīgi tiek iznīcinātas neatkarīgas valstis, sabiedrības un cilvēku dzīve. Šādās situācijās nākotne nav tikai izdzīvošana, tā ir vērtību – valodiskās pašapziņas, nacionālās identitātes un indivīda atbildības – saglabāšana un attīstība.

Pētījums nav vērtējams tikai kā rusifikācijas procesa analīze, tas ir nozīmīgs ieguldījums valodas politikas teorijā Latvijā.

Dr. philol. Inīta Vītola,
Latviešu valodas aģentūras direktore

Latvijas Nacionālā arhīva materiāli ir unikāls avots, kas ļauj sabiedrībai atklāt dokumentāras liecības par mūsu valsts un tautas pieredzi un izprast gan notikumu gaitu, gan to dziļākos cēloņus un sekas. Arhīva uzdevums nav tikai sargāt, bet arī rosināt domāt un pētīt, piedāvājot autentisku, avotos balstītu skatījumu uz notikumiem. Katrs dokuments, fotogrāfija vai liecība ir kā tilts starp pagātņi un tagadni, kas ļauj mums labāk saprast sevi un savu valsti.

Dokumentārās liecības palīdz saskatīt, kā valsts politika, ideoloģija un sabiedrības attieksme ietekmējusi kultūru un izglītību dažādos laikos. Valodas politikas pētījumu nozīme mūsdienās ir īpaši liela – tie palīdz sabiedrībai apzināties vēsturisko pieredzi un novērtēt valodas un kultūras ilgtspēju kā nacionālās identitātes pamatu. Izdevums “Dzirnakmeņu varā” balstās rūpīgā materiālu analīzē, kas ļāvusi izsekot valodas politikas un kultūrpolitikas īstenošanas mehānismiem padomju okupācijas gados. Tā ir liecība tam, cik svarīgi ir saglabāt, izpētīt un izprast dokumentāro mantojumu, lai vēstures mācības kalpotu nākotnei.

Māra Sprūdža,
Latvijas Nacionālā arhīva direktore

PRIEKŠVārds

Izdevums “Dzirnakmeņu varā. Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988)” nav veltīts tikai pagājušo laiku izpētei. Tas drīzāk ir atgādinājums nākotnei, ko veidojam jau tagad, – latviešu valodas un Latvijas valsts nākotnei. Gan cildenās, gan traģiskās vēstures norises joprojām dzīvo kopā ar mums, pat ja to neapzināmies. Ir vērts mēģināt apzināt ne tik seno laiku notikumus, lai nepieļautu to atkārtošanos citā laikā un šķietami atšķirīgās izpausmēs.

Mēs runāsim par valodu, par latviešu valodu, kas ir tautas dvēsele un valsts simbols, un pamats kultūrai. Valoda ir kā straume, kas plūst cauri paaudzēm, nesdama līdzī ne tikai vārdus, bet arī vēsturisko atmiņu un domāšanas ievirzi. Taču ir brīži vēsturē, kad šī straume tiek aizsprostota, kad liek runāt, domāt un sapņot citā mēlē. Bet valoda nav tikai saziņas līdzeklis – tā ir piederība, identitāte, neatkarība, mūsu būtība. Tā ir skaista un stipra, tomēr var nespēt nostāvēt pret pretvaru, ja pati tauta nebūs tās stiprais balsts vēstures griežos.

20. gadsimts Latvijā plosījies vairākkārt, un piecus gadu desmitus ilga padomju okupācijas posms ievainoja arī valodu. Vai neatkarīgajai Latvijas valstij trīsdesmit piecu gadu laikā ir izdevies šīs brūces sadziedēt? Vai apdraudējums latviešu valodai novērsts? Atbildes uz šiem jautājumiem nav vienkāršas. Valodas liktenis nav izskaitļojams matemātiski vai izmērāms naudas izteiksmē. Pagātnes notikumi saistībā ar valodu ir klātesoši tagadnē un ietekmēs mūs arī turpmāk, jo dziļi iespiedušies tautas apziņā un zemapziņā.

Tāpēc ir svarīgi vēl un vēlreiz izvērtēt latviešu valodas pozīcijas no dažādiem skatpunktiem, arī vēsturiskā aspektā. Mēs izvēlējamies padomju okupācijas laika valodas un kultūras politiku aplūkot valodas noturības, valodas nomaiņas un lingvistiskās attieksmes griezumā, īpašu uzmanību veltot norisēm izglītībā. Šāds skatījums ir īpaši aktuāls mūsdienās, kad globalizācijas un ģeopolitisko procesu ietekmē valodas politika nav tikai sociolingvistu izpētes objekts, bet nodarbina arī sabiedrību kopumā. Valoda nav šķirama no kultūras. Krājumā ievietotie vizuālie materiāli – fotogrāfijas, dokumentu kopijas, attēli no laikrakstiem un žurnāliem, filmu fragmentiem – sniedz ieguldījumu padomju laika rusifikācijas procesu izpratnē, jo tie papildina dokumentus un dzīvesstāstus, piedāvājot autentisku, emocionāli uztveramu priekšstatu par notikumiem un to ietekmi. Vizuālais materiāls ir nenovērtējams informācijas avots, kas ne tikai ilustrē rusifikācijas procesu, bet arī ļauj tos izprast intuitīvāk un daudzslāņaināk nekā tikai dokumentu analīze.

Atgādinājums par vēsturi ir aicinājums domāt par valodu ne tikai kā saziņas līdzekli, bet arī kā pretošanās, noturības un identitātes saglabāšanas instrumentu.

Latviešu valoda ir ne tikai viena no pasaules apmēram septiņiem tūkstošiem valodu, ko Latvijas valstij ir pienākums saglabāt kā lingvistisku un kultūras vērtību. Latviešu valoda ir arī Latvijas Republikas valsts valoda, pamats saliedētai sabiedrībai. Lai vairotu sabiedrības izpratni par valsts valodas nozīmi, patiesai informācijai par vēsturi ir liela nozīme. Zināšanas par pagātnes netaisnību palīdz veidot sabiedrību, kas balstīta uz cieņu un taisnīgumu. Sabiedrību šķēļ nevis vēsturiskais mantojums, bet gan centieni to izstumt no apziņas vai uzturēt sagrozītu naratīvu veidā, pie vienotas izpratnes spēj novest skaidrība par turpmāk sasniežamajiem mērķiem – arī valodas jomā.

Atšķirībā no līdzīgas ievirzes izdevumiem, kas veltīti PSRS nacionālās politikas izpaušmēm Latvijā un to ietekmei uz latviešu valodas situāciju vēl mūsu dienās, autori galveno vērību pievērsuši izglītības sistēmai kā vienam no galvenajiem rusifikācijas bastioniem. Esam mēģinājuši vispusīgi raksturot nepārtrauktās PSRS centrālo varas iestāžu un attiecīgo Latvijas PSR institūciju rūpes par krievu valodas apguvi skolās ar latviešu mācību valodu. To ilustrē gan izvilkumi no attiecīgiem instruktīviem dokumentiem, gan citāti no preses, īpaša vērība veltīta izglītības darbiniekiem adresētajiem specializētajiem izdevumiem, proti, žurnālam un rakstu krājumam “Padomju Latvijas Skola” (1940–1941, 1945–1963) un laikrakstam “Skolotāju Avīze” (1948–1989, pēc tam līdz 2019. gadam iznāca kā nedēļas laikraksts “Izglītība un Kultūra”).

Jaunā skatījumā esam analizējuši t. s. Taškentas konferences par krievu valodas mācīšanu, skaidri norādot, ka tādas bijušas vairākas, tāpēc nedrīkst apmierināties vienīgi ar 1975. un 1979. gada konferences lēmumu analīzi, bet tās jāskata kopā ar lēmumiem 1956. un 1962. gadā. Turklāt būtiski pārvērtējams to saturs, paturot prātā, ka tajās netika pieņemti zinātniski lēmumi, bet tikai konkretizētas un precizētas jau iepriekš pieņemto PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumu pamatnostādnes. Piešķirot diskusijām demokrātisku gaisotni un zinātniska rakstura ilūziju, galvenais akcents tajās bija “kā īstenot jau izlemto”, nevis “kas būtu darāms”.

Kā norāda profesors Tomass Risento (*Thomas Ricento*), pētniekiem, kas analizē valodas politiku, pašu pieredzes rezultātā ir izveidojušies noteikti teorētiski uzskati, kas ietekmē gan izpētes stratēģisko mērķi, gan pētījuma metodoloģiju. Viņš norāda, ka pētījumi sociālajās zinātnēs (un valodas politika kā sociolingvistikas apakšnozare, kaut pēti humanitārām zinātnēm piederīgu fenomenu, ietiecas sociālo zinātņu jomā) vienmēr būs interpretējoši, lai kā mēs censtos panākt “objektivitāti” vai “neitralitāti”. “Jēgpilns pētījums sociālajās zinātnēs nekad nebūs sterils faktu apkopošanas un rezultātu formulēšanas vingrinājums sociālā vakuumā; labākie pētījumi valodas politikā ir tieši tie, kur atklāti pateikts, kāpēc uzdodam šādus jautājumus, kādās interesēs tiek veikts pētījums, kāds

no tā būs labums gan sabiedrībai, gan indivīdiem.” (Ricento, 2015: xii) Tāpēc pētījums veikts un tā rezultāti interpretēti saistībā ar Latvijas valodas politikas mērķu izpildi, izvērtējot vēstures ietekmi uz sabiedrības lingvistisko uzvedību. Šī izdevuma autori skaidri apzinās pētījuma mērķi: izprast, kādos apstākļos veidojusies mūsu vēsturiskā atmiņa, kāda bijusi padomju okupācijas valodas politika un kāpēc joprojām izjūtamās tās sekas. Tikai tad, ja apzināsimies, kādu ceļu gājusi mūsu sabiedrība, spēsim pārvarēt šķēršļus latviešu valodas ilgtspējas ceļā.

Šo pētījumu nekādā ziņā nevar uzskatīt par pabeigtu un noslēgtu, jo arī tā autoriem darba gaitā daudzi jautājumi palikuši līdz galam neatbildēti. Autori būs gandarīti, ja krājuma teksts rosinās turpmāk padziļināti pētīt citus izglītības sistēmas sovietizācijas un rusifikācijas aspektus, piemēram, to skolēnu pieredzi, kuri mācījās klasēs ar padziļinātu krievu valodas apguvi. Jāapzinās, ka tikpat kā nav pētījumu par šo procesu ietekmi uz augstskolām – kaut vai tādēļ, lai izprastu latviešu un krievu plūsmā uzņemamo studentu skaita plānošanu, augstskolu un vidējo speciālo mācību iestāžu mācību grāmatu un mācību līdzekļu izdošanas politiku, faktisko latviešu valodas lietojumu augstskolās un agresīvāku augstskolu rusificēšanu 20. gadsimta 80. gados.

Izdevumu veidojis Latvijas Nacionālais arhīvs sadarbībā ar Latviešu valodas aģentūru un Latvijas Universitāti. Paldies par atbalstu Latvijas Nacionālā arhīva direktorei Mārai Sprūdžai un arhīva darbiniekiem, kas nodrošināja dokumentu un ilustratīvā materiāla atlasī, paldies Latviešu valodas aģentūras direktorei Inītai Vītolai. Esam pateicīgi zinātniskajiem konsultantiem Dītei Liepai un Jānim Valdmanim, darba recenzentiem Kārlim Kangerim un Andrejam Veisbergam, kā arī literārajai redaktorei Ievai Miķelsonei. Augstu vērtējam Latvijas Universitātes Akadēmiskā apgāda direktores Aijas Rozenšteines lietpratīgos ierosinājumus un mākslinieces Baibas Lazdiņas ieinteresēto pieeju grāmatas veidošanai.

Lai izdevums “Dzirnakmeņu varā. Valodas politika izglītības un kultūras jomā (1940–1988)” ir ne tikai atgādinājums par to, kas bija, bet arī brīdinājums nākotnei – jo valoda dzīvo tikai tad, kad tajā runājam un spējam iestāties par tās tiesībām. Ir svarīgi rūpīgi izsvērt politiskos lēmumus, kas skar izglītības politiku, tautsaimniecības attīstību un starpvalstu migrācijas veicināšanu, allaž īpaši izvērtēt to ietekmi uz latviešu valodas un kultūras pozīcijām ilgtermiņā, tās tiešā vai netiešā veidā stiprinot vai vājinot. Tikai pārdomāta un sekmīgi īstenota valsts valodas politika un kultūrpolitika, kas vērsta uz mūsu nacionālās identitātes saglabāšanu, ļaus Latvijai sekmīgi pārvarēt globālos izaicinājumus, kuri mūs gaida turpmākajos gados.

Māris Baltiņš, Ina Druvieta, Maija Krūmiņa,
Antra Mazūra, Meldra Usenko

VALODA KĀ KULTŪRAS PAMATS. VALODAS POLITIKA

“Mūsu kultūra, valodas formas un prāts ir savijušies kopā no šūpuļa līdz kapam un pat vēl tālāk – katra valoda ietver gramatikas, prāta un kultūras simbiozes vēsturi. Tāpēc mūs satrauc tik daudzu valodu apdraudētība,” grāmatā “Valoda – kultūras instruments” atzīst viens no mūsdienu izcilākajiem valodniekiem Daniels Everets (Everets, 2022: 23). Cilvēce vienmēr dzīvojusi valodu saskarē, un pat mūsu dienās nebūt ne visi apzinās, cik svarīgi saglabāt ikvienu valodu kā kultūras un identitātes nesēju pat globalizācijas apstākļos. Lai valodu pasaulē nevaldītu džungļu likumi, gan atsevišķu valstu, gan starptautisku organizāciju līmenī tiek veikti mērķtiecīgi pasākumi valodu daudzveidības saglabāšanā. Tomēr valodu apdraudētības motīvs pastāv – arī Latvijā. Valodu lietojumu Latvijā joprojām raksturo neatbilstība tradicionālajam majoritātes un minoritātes attiecību modelim, tātad pastāv zināma disonanse starp Satversmē, citos normatīvajos aktos un stratēģiskās nozīmes dokumentos noteikto vienīgās valsts valodas statusu un sistēmātiskām krievu valodas dominēšanas izpausmēm, īpaši neformālajā komunikācijā, un paralēllingvismam, īpaši informācijā un apkalpojošajās nozarēs. Šādā situācijā īpaša nozīme ir konsekventai valodas politikai, kas līdztekus juridiskai valodas lietojuma reglamentācijai ietver arī lingvistiskās attieksmes veidošanas pasākumus.

Valodu hierarhijas maiņa sabiedrības apziņā ir iespējama tad, ja vienā virzienā darbojas divi galvenie mehānismi – normatīvie akti valodas jomā un reālā valodas uzvedība. Valodu konkurences situācijai Latvijā ir iezīmes, kas liek īpaši uzsvērt skaidru un precīzu juridisku instrumentu nepieciešamību. Latviešu valoda vienā un tajā pašā lingvistiskajā telpā galvenokārt konkurē ar divām augstas ekonomiskās vērtības valodām – krievu un angļu valodu –, tāpēc brīvā tirgus vai personiskās izvēles principu piemērošana nenodrošinātu latviešu valodas prioritāti. Latvijas Republikas Satversme, Valsts valodas likums, citi likumi un tiem pakārtotie zemāka līmeņa normatīvie akti iezīmē skaidrus noteikumus valodu lietošanai. Valsts valodas instrumentālās funkcijas nodrošināšanai tie uzskatāmi par adekvātiem un pietiekamiem. Bet vai ar likumiem un atbildības noteikšanu par to neievērošanu var nodrošināt valsts valodas integratīvo funkciju, respektīvi, latviešu valodai labvēlīgu sabiedriskās domas veidošanu un lingvistiskās attieksmes maiņu? Padomju okupācijas perioda valodas politika

joprojām atbalsojas mūsu ikdienā. Tāpēc vēsturisko norišu izvērtēšana nav vērsta tikai uz pagātni, bet arī uz tagadnes izpratni un nākotnes veidošanu.

Latviešu valodā vismaz kopš 20. gadsimta 80. gadiem pastāv prakse ar terminu “valodas politika” apzīmēt iekšpolitikas virzienu “valodu funkcionālā sadalījuma saglabāšanai vai mainīšanai, runātāju kolektīvo un individuālo valodas tiesību noteikšanai, valodu izpētei un attīstīšanai” (Baltiņš, Druviete, 2017: 211). Uldis Ozoliņš uzsvēris, ka valodas politika ir cieši saistīta ar nacionālo identitāti, sabiedrības integrāciju un kultūras saglabāšanu. Tā ietekmē ne tikai cilvēku ikdienas saziņu, bet arī sociālo vienlīdzību un valsts attīstības virzienus. “Valodas politikas jēdziens attiecināms uz tām izpausmēm nācijas un sabiedrības struktūrā, kas regulē, atbalsta, stiprina vai ierobežo īpašu valodas lietošanu.” (Ozoliņš, 2025)

Valodas politikā kā zinātnē, respektīvi, sociolingvistikas apakšnozarē, kas nereti saukta arī par makrosociolingvistiku, tās apmēram sešdesmit gadus ilgajā vēsturē ir izstrādāti teorētiski nosacījumi valodas politikas analīzei. 20. gadsimta 60.–80. gados tika veikti nozīmīgi pētījumi par valodu kontaktiem, valodu zudumu un atdzimšanu, multilingvismu. Tādi darbi kā U. Veinreih *Languages in Contact: Findings and Problems* (Weinreich, 1953), Č. Fērgusona *Diglossia* (Ferguson, 1959), E. Haugena *The Ecology of Language: Language Science and National Development* (Haugen, 1972), īpaši Dž. Fišmena agrīnie darbi *Language and Nationalism* (Fishman, 1973) un *Advances in Language Planning* (Fishman, 1974), arī pēdējā monogrāfija par slēpto valodas politiku (Fishman, 2006) veidoja sociolingvistikas zelta fondu, kas joprojām tiek regulāri citēts arī jaunākos pētījumos. Nozares aizsācēju atziņas nākamajos gadu desmitos tika izvērstas citos autoritatīvu pētnieku darbos, piemēram, D. Kristala *Language Death* (Crystal, 2002), K. Bratas-Polstones *Linguistic Minorities in Multilingual Setting* (Bratt-Paulston, 1994), B. Spolska *Language Policy* (Spolsky, 2004) un *Language Management* (Spolsky, 2009). No jaunākiem darbiem pieminama J. Blumerta grāmata *The Sociolinguistics of Globalization* (Blommaert, 2010), E. Pauelsas *Language Maintenance and Shift* (Pauwels, 2016), kā arī vairākas grāmatas sērijā *Studies in World Language Problems* (John Benjamins), īpaši *A Language Management Approach to Language Problems* (Kimura, Fairbrother, 2020) un *Advances in Interdisciplinary Language Policy* (Grin et al., 2022), kā arī raksti valodas politikas žurnālos, piemēram, *Language Policy*, *International Journal of Sociology of Language*, *Current Issues in Language Planning*, *Multilingua*, *Language in Society*. Mūsdienu pieeja ir noderīga arī retrospektīvā valodas politikas analīzē.

Valodas politikas teorijā tradicionāli izšķir vairākus virzienus, kas skar valodu gan kā sabiedrības komunikācijas līdzekli, gan kā simbolisku sistēmu. Arī Latvijas programmatiskajos dokumentos, piemēram, jaunākajās “Valsts valodas politikas pamatnostādnēs” (Par Valsts valodas politikas, 2021) izdalīts

juridiskais, pedagoģiskais, lingvistiskais un attieksmes veidošanas virziens. Šī universālā sistēma izmantojama arī padomju okupācijas laika valodas politikas raksturošanai. Valodas politikas juridiskais virziens attiecas uz valstī runāto valodu sociolingvistisko funkciju noteikšanu un valodu savstarpējo attiecību juridisku reglamentēšanu. Šai ziņā svarīga nozīme ir t. s. juridiskajam instrumentārijam – valsts konstitūcijai, valodas likumiem, saskarīgajiem likumiem (piem., izglītības, pilsonības, plašsaziņas līdzekļu u. tml. likumiem) un citu normatīvo aktu (piem., valsts vai pašvaldības līmenī izdotu noteikumu) kopumam. Valodas politikas pedagoģiskais virziens attiecas uz valodu apguvi un mācīšanu – kuras valodas noteiktā izglītības pakāpē tiek mācītas skolā vai apgūtas mūžizglītībā. Valodas politikas lingvistiskais virziens aptver valsts nodrošinātus vai koordinētus pasākumus valodu zinātniskai izpētei, attīstīšanai un literārās valodas normu standartizācijai. Attieksmes veidošanas virziens cieši saistās ar valodas ideoloģiju un visbiežāk ietver mērķtiecīgus tiešus vai aizplīvurotus pasākumus valodas tēla un vērtības celšanā vai gremdēšanā. PSRS valodas politikas īstenošanā lingvistiskās attieksmes lomu nedrīkstētu novērtēt par zemu.

Pretēji izplatītajam viedoklim valodas politiku neveido tikai likumdevējs. Plašākā skatījumā saskaņā ar populāro Bernarda Spolska (*Bernard Spolsky*) teoriju (sk., piem., Spolsky, 2004) par valodas politikas veidotāju varētu uzskatīt ikvienu organizāciju vai pat privātpersonu, kas noteiktā situācijā veic valodas, valodas varianta vai pat valodas vienību izvēli (piemēram, ģimenē, darbavietā vai publiskajā informācijā) un tādējādi var ietekmēt arī citu valodas kolektīva locekļu lingvistisko pārliecību un praksi. Spolska izstrādātais valodas politikas modelis ietver trīs galvenos komponentus: valodas pārvaldību jeb valodas politiku (kas tiek darīts, lai noteiktu valodu saglabāšanu un lietošanu), valodas praksi (kā cilvēki faktiski lieto valodu vai valodas), valodas ideoloģiju (kurām valodām cilvēki piešķir vērtību, kāpēc, kāda ir viņu attieksme pret vienu vai otru valodu) (Spolskis, 2011: 22–23). Beidzamajos gadu desmitos vairāki pētnieki par nozīmīgāko izpētes objektu uzskata nevis valsts līmenī īstenotās aktivitātes, bet tieši iedzīvotāju valodas praksi ikdienas situācijās (Tollefson, Pérez-Milans, 2018: 7–8).

Valodas politika var būt gan atklāta, gan slēpta. Atklātās valodas politikas ietvaros tās pamatprincipi ir skaidri deklarēti un ietverti normatīvos aktos, programmatiskos dokumentos vai oficiālos paziņojumos. Slēptā politika var nebūt definēta pat ierobežotas pieejamības dokumentos, bet darbojas neformālu mehānismu un sociālu praksi ietvaros. Tā ir grūtāk identificējama, un tās pastāvēšana grūtāk pierādāma, tomēr tās ietekme nav mazāk spēcīga – tā nemanāmi regulē sabiedrisko dzīvi, nostiprinot kādu grupu priekšrocības un ierobežojot citu iespējas (Tollefson, Pérez-Milans, 2018; Schiffman, 1996).

Slēptās valodas politikas raksturīgākās iezīmes ir ideoloģiska ietekme, netieši instrumenti un pakāpeniska valodas maiņa, kas notiek bez atklāta paziņojuma par mērķi analizēt valodas politiku plašākā skatījumā, iekļaujot arī dažādus instrumentus un praksi, kas darbojas ārpus formāliem tiesiskiem regulējumiem un ietekmē valodas situāciju sabiedrībā. Gan atklātā, gan slēptā politika kopumā nosaka faktisko valodas situāciju sabiedrībā. Atklātā politika veido juridisko un oficiālo valodas politikas ietvaru, bet slēptā politika praksē un ikdienas realitātē piešķir šim ietvaram konkrētu saturu. Nereti tieši slēptā politika ilgtermiņā izrādās ietekmīgāka, jo tā nostiprina valodas lietojuma paradumus nevis ar juridiskajām, bet ar sociālajām normām. Elana Šoami (*Elana Shohamy*) atzīst: “Politikas veidošanas process ir spēcīgs un ietekmīgs, ja to aplūko paplašinātā skatījumā, pievēršoties *politikas mehānismiem*, proti, instrumentiem, kas darbojas kā starpnieki starp ideoloģiju un praksi un rada *de facto* politiku, t. i., valodas lietojuma praksi. Tādi mehānismi kā normatīvie akti un regulējumi, izglītības valoda, valodas testi, valodas klātbūtne publiskajā telpā, kā arī mīti un propaganda var veidot *de facto* valodas politiku netiešā un slēptā veidā. Paplašinātā valodas politikas izpratne paredz pieeju, ka valodas politika jāaplūko daudz plašāk, koncentrējoties ne tikai uz ideoloģiju, pārvaldību un praksi, bet arī uz mehānismiem, kas tiek izmantoti politikas maiņai, – daļa no tiem ir atklāti, citi slēpti; daļa skaidri formulēti un redzami, citi netieši, apslēpti un grūti pamanāmi. Šie mehānismi tiek izmantoti, lai uzturētu valodas lietojuma paradumus atbilstoši noteiktām nostādnēm. Tiek apgalvots, ka ar šādiem mehānismiem tiek nostiprināta valodas ideoloģija un veidota valodas prakse.” (Shohamy, 2009: 53) PSRS valodas politikā slēptie mehānismi tika plaši izmantoti, tomēr tos konstatēt un pierādīt ne vienmēr ir iespējams.

Vai par padomju valodas politikas ilgtermiņa mērķi varam uzskatīt visu PSRS tautu pāreju uz vienu valodu, tātad lingvistisko rusifikāciju? Šai hipotēzei par labu runā vairāki programmatiski dokumenti. Piemēram, virzība uz vienu valodu labi iekļāvās PSKP programmas jaunās redakcijas definētajā koncepcijā par bezšķiru sabiedrības tapšanu, kas “notiks komunistiskas formācijas pirmās, sociālistiskās fāzes vēsturiskajos ietvaros” (Padomju Savienības Komunistiskā partija, 1986: 34), un pilnīgu visu sociālo grupu tuvināšanos un atšķirību pilnīgu pārvarēšanu. Var saskatīt zināmu analogiju starp uzsvērto strādnieku šķiras avangarda lomu un tās minimāli slēptu sasaisti ar krievu tautu, kas šo šķiru daudzviet savienoto republiku industrializācijas procesā pārstāv.

Šajā dokumentā, kurā plaši izklāstīta partijas ekonomiskā politika un skats uz starptautisko stāvokli, nacionālajām attiecībām veltīta aptuveni viena lappuse teksta ar virsrakstu “Sociālistisko nāciju un tautību tālākais uzplaukums un tuvināšanās”. No pagātnes mantotais nacionālais jautājums PSRS esot sekmīgi atrisināts, un

nacionālajām attiecībām raksturīgs “tiklab nāciju un tautību uzplaukums, kā arī to nemītīga tuvināšanās, kas notiek uz brīvprātības, vienlīdzības un brālīgas sadarbības pamata” (Padomju Savienības Komunistiskā partija, 1986: 35). Vēsturiskā perspektīvā tā “ietver nāciju pilnīgu vienotību”, turklāt “nav pieļaujama nekāda mākslīga skubināšana, ne arī nobriedušo objektīvo attīstības tendenču kavēšana” (Padomju Savienības Komunistiskā partija, 1986: 35). No konteksta saprotams, ka programmas veidotāju ieskatā tomēr kaitīga varētu būt tikai minēto “attīstības tendenču kavēšana”, jo skaidri norādīts, ka “PSKP arī turpmāk cīnīsies pret jebkādam lokālisma un nacionālās aprobežotības izpausmēm” (Padomju Savienības Komunistiskā partija, 1986: 35). Kaut gan apgalvots, ka arī turpmāk visiem “tiks nodrošināta iespēja brīvi attīstīt un līdztiesīgi lietot dzimto valodu”, tomēr jau nākamajā teikumā līdzās savas nacionalitātes valodai uzsvērtā krievu valodas apguve, ko “padomju cilvēki labprātīgi pieņēmuši par starpnacionālās komunikācijas līdzekli”, jo ar to “tiek rastas plašākas iespējas iepazīt zinātnes un tehnikas, mūsu zemes un pasaules kultūras sasniegumus” (Padomju Savienības Komunistiskā partija, 1986: 36).

Raksturīga PSRS valodas politikas iezīme ir savstarpējā saikne starp politiskiem un administratīviem pasākumiem un zinātnisku vai šķietami zinātnisku valodas funkcionēšanas izpēti. 20.–30. gados tiek iedibināta arī pašlaik Krievijas Federācijā pastāvošā tradīcija zinātniskos pētījumus izmantot kā pamatojumu jau īstenotajai oficiālajai valodas politikai, nevis politiku balstīt uz neatkarīgu zinātnisku ekspertīzi. Tāpēc svarīga ir izpratne par noteiktā laika posmā lietotajiem terminiem akadēmiskās publikācijās un to korelāciju ar valstisko ideoloģiju un tās atspoguļojumu politikas dokumentos.

PSRS VALODAS POLITIKAS PĒTĪJUMI LATVIJĀ UN ĀRVALSTĪS

Pretošanās rusifikācijas politikai Latvijā, kā arī citās Padomju Savienības republikās pastāvēja visus padomju okupācijas gadus; Ēzopa valodā par to runāja arī Latvijas radošā inteliģence un pētnieki, tomēr sistēmiska padomju valodas politikas izpēte sākās tikai Atmodas gados. Valsts valodas statusa atjaunošana cieši saistījās ar padomju valodas politikas ietekmes pārvarēšanu, tāpēc 1940.–1988. gada politisko lēmumu un lingvistiskās prakses analīze bija neatņemama sastāvdaļa cīņā par latviešu valodas atdzimšanu. Nozīmīgākie materiāli par Atmodas periodu apkopoti tīmekļa vietnē barikadopedija.lv, kur varam pārliecināties, cik liela loma valodas jautājumiem bija Latvijas neatkarības atgūšanas procesā. Apjomīgs aizvadīto gadu vēstures apskats iekļauts pirmajos latviešu sociolingvistiskajos pētījumos “Valodas situācija Latvijā” (Valodas situācija, 1995, 1996), kolektīvajās monogrāfijās “Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences” (Valsts valodas komisija, 2007), “Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte” (Valsts valodas aģentūra, 2008). Pamatojums nepieciešamībai pārvarēt padomju laika rusifikācijas sekas ietverts Latviešu valodas aģentūras sociolingvistiskajos pētījumos par valodas situāciju (Valodas situācija, 2011; Valodas situācija, 2016; Valodas situācija, 2021; Valodas situācija, 2024), kā arī programmatisko valodas politikas dokumentu ievaddaļā (piem., “Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam” (Par Valsts valodas politikas, 2021)). Rusifikācijas seku pārvarēšanas nozīme mūsdienu latviešu valodas ilgtspējai analizēta Latviešu valodas institūta kolektīvajās monogrāfijās “Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse” (Druviete (red.), 2021) un “Latviešu valoda pastāvībā un mainībā: norises, tendences, prognozes” (Druviete (red.), 2024).

Latvijā padomju valodas politikas izpētē paveikts daudz. Kā nozīmīgi autorpētījumi minami J. Riekstiņa grāmatas “Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju. 1944–1989 dokumenti” (Riekstiņš (red.), 2012) un “Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija (1940–1990)” (Riekstiņš, 2015) un V. Skujiņas grāmata “Latviešu valodas diskriminācija un sabiedrības divvalodība Latvijā” (Skujiņa, 2025). Valodas, valodniecības un kultūrpolitikas jautājumi no 1940. gada skarti Latvijas Okupācijas muzeja biedrības izdotajā rakstu krājumā “Valoda un vara” (Poriņa (red.), 2022). Padomju posma valodas politikas analīze atrodama vairāku

latviešu valodnieku darbos (īpaši minams J. Baldunčiks, A. Blinkena, O. Bušs, Dz. Hirša, D. Liepa, B. Metuzāle-Kangere, U. Ozoliņš, P. Vanags, A. Veisbergs, I. Zuicena un citi). Vēsturiskā un demogrāfiskā aspektā valodas un izglītības politiku analizējusi I. Apine, D. Bleiere, L. Dribins, P. Eglīte, I. Mežs, E. Vēbers, no ekonomikas skatpunkta – G. Krūmiņš un citi.

Valodas politika netiek īstenota izolētā vidē, bet cieši saistās ar ekonomisko politiku, tāpēc vērtīgas atziņas rodamas krājumā “Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības ceļš 1945–1991” (Blūzma u. c., 2008), Latvijas Okupācijas izpētes biedrības izdotajā grāmatā “Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā” (LOIB, 2012). Lingvistiskās attieksmes izpratnei nozīmīgs ir Visvalža Lāča publicistiskais darbs “Vai vēlreiz zem krievu zābaka?” (Lācis, 1998) un Antona Rancāna “Krievināšana” (Rancāns, 2014). Latviešu vēsturiskās atmiņas izpratnei būtiskas ir 1988. gadā saņemtās 300 000 vēstules par valsts valodas statusa atjaunošanu, kas apkopotas krājumos “Vēstules. Ceļš uz valsts valodu” (Hirša, 1994) un “Savā zemē – savu valodu” (Blinkena, 1999b).

Padomju Savienības valodas politika analizēta daudzos ārvalstu sovetoļu un sociolingvistu pētījumos. Sākot no 20. gadsimta 60. gadiem, valodas situācija multilingvālās valstīs bija populārs izpētes objekts gan Amerikas Savienotajās Valstīs, gan Rietumeiropas valstīs, un PSRS valodas politika bija pateicīgs materiāls salīdzinošiem pētījumiem. Objektīvu situācijas izpēti gan kavēja valodu neprasme un nepastarpinātas informācijas trūkums. Izņemot baltiešu, daļēji arī armēņu un ukraiņu trimdas pārstāvjus, pētnieki lielākoties paļāvās uz informāciju un avotiem krievu valodā. Šo jautājumu 20. gadsimta otrajā pusē īpaši skaidri formulēja latviešu trimdas pētniece Rasma Šilde-Kārkliņa (Šilde-Kārkliņa, 1979), ka pārkrievošana nav reducējama tikai uz valodas aizstāšanu – tas ir daudzslāņains, pakāpenisks un grūti atgriezenisks process, kas skar arī valsts institucionālo struktūru un vērtību telpu. Viņa uzsvēra, ka rusifikācija notiek ne tikai izglītības, kultūras un darba dzīves jomā, bet arī kolektīvajā izpratnē par to, kas Latvijas PSR tiek uzskatīts par “normālu” komunikācijas valodu. Kā norādīja R. Šilde-Kārkliņa, viens no galvenajiem riskiem bija tas, ka latviešu valoda tika nostumta uz privātās dzīves perifēriju, kļūstot par “mājas valodu”, kamēr krievu valoda nostiprinājās kā galvenais līdzeklis sabiedriskajā un profesionālajā saziņā – jo īpaši pilsētās un “multinacionālajās” rūpnīcās. Šāda situācija izraisa valodas marginalizāciju pat bez tieša aizlieguma vai represīviem pasākumiem, jo pārkrievošana izpaužas arī kā diskrēts, strukturāls spiediens – piemēram, caur migrācijas politiku, kas veicina nelatviešu ieceļošanu, vai caur izglītības sistēmu, kur krievu valoda tiek mācīta vairāk un uzskatīta par perspektīvāku.

Daļa ārvalstu pētnieku vairāk uzsvēra PSRS valodas politikas šķietami pozitīvo pusi – nacionālo republiku valodu stiprināšanu kultūras jomā (grāmatniecība,

periodiskie izdevumi, teātra izrādes, radio un televīzija), arī valodas standartizāciju un normu kodifikāciju. Atzinīgi tika vērtēta arī nelielo tautu valodu alfabētizācija – rakstības izstrāde valodām, kurām tās līdz šim nebija (vai arī tā pastāvēja citā alfabētā, nevis kirilicā, kas vairākos gadījumos tika uzskatīts par alfabēta neesamību, piemēram, Krievijas sāmiem, kuriem jau kopš 17. gadsimta bija rakstība uz latīņu alfabēta pamata).

Tendence paļauties uz oficiālās statistikas datiem un uzsvērt padomju valodas politikas pozitīvos aspektus valodu standartizācijā zināmā mērā atspoguļojās pirmajās apjomīgajās monogrāfijās par PSRS valodām – G. Lūisa grāmatā “Multilingvisms Padomju Savienībā” (*Multilingualism in the Soviet Union*) (Lewis, 1972), B. Kamrija grāmatā “Valodas Padomju Savienībā” (*The Languages of the Soviet Union*) (Comrie, 1981). Valodas politikas jautājumus iztirzāja gan lingvisti, gan sovetologi; par nozīmīgiem atzīstami Dž. Ornsteina (Ornstein, 1959), Dž. Ārmstronga (Armstrong, 1968), B. Silvera (Silver, 1974a, 1974b, 1978), B. Andersones un B. Silvera (Anderson, Silver, 1983) darbi. Vairāki pētnieki arī uzsvēruši šķietami zinātnisko un stingri metodoloģisko pamatojumu lingvistisko procesu regulēšanai. Kā atspoguļots sadaļā par galvenajiem padomju sociolingvistikas virzieniem, valodas politikas teorija tiešām bija intensīvi kopts analīzes lauks. Tomēr Padomju Savienības un pārējo valstu, īpaši Āzijas un Āfrikas valstu, valodas situācijas analīze atklāja skaidrus dubultstandartus valodu hierarhisko attiecību vērtēšanā. Valodas politikas jautājumi tika skarti arī etnopolitikai veltītos rakstu krājumos, piemēram, Dž. Ezraela sastādītajā krājumā “Padomju nacionālā politika un prakse” (*Soviet Nationality Policies and Practices*) (Azrael, 1978), I. Kreindleres rakstos (Kreindler, 1982, 1989), bet īpaši viņas rediģētajā rakstu krājumā “Padomju nacionālo valodu sociolingvistiskās perspektīvas” (*Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages: Their Past, Present and Future*) (Kreindler, 1985) valodas situācija tika izvērtēta no sociolingvistikas teorijas viedokļa, atklājot lingvistiskās asimilācijas draudus daudzu valodu runātājiem. Piemēram, slaveno V. Vinogradova grāmatu “Lielā krievu valoda” I. Kreindlere raksturoja kā “atgriešanos pie cara laika koncepta par krievu valodu kā impērijas cementu” (Kreindler, 1982: 7).

Viens no pēdējiem Rietumos izdotajiem rakstu krājumiem, kurā padomju valodniekiem bija dota iespēja starptautiski popularizēt PSRS valodas politikas principus ārvalstu izdevumos un kurš iznāca īsi pirms Padomju Savienības galīgās sairšanas, bija krājums “Daudznacionālā padomju valsts. Materiāli un dokumenti” (*The Soviet Multinational State. Readings and Documents*) (Olcott et al., 1990). Tajā ietverti padomju etnopolitikas ideologu J. Ļiģačova, L. Drobiževas, M. Guboglo, K. Hanazarova, A. Karaganova un citu raksti, bet atspoguļota arī Baltijas valstu cīņa par neatkarību.

M. Kērkvuda sastādītajā rakstu krājumā “Valodas plānošana Padomju Savienībā” (*Language Planning in the Soviet Union*) (Kirkwood, 1990) un daudzos atsevišķos rakstos autoru nostāja pret padomju valodas politiku pēc PSRS sabrukuma bija daudz kritiskāka nekā iepriekš. Atzinīgi tika vērtēta valodu attīstīšana 20.–30. gados, tiesa gan, neatbildot uz jautājumu par vairākkārtējās alfabēta maiņas ietekmi uz daudzu tautu vēsturiskās atmiņas kontinuitāti. Staļina laika politika, īpaši pēc 2. pasaules kara, tika raksturota kā vēršanās pret nacionālo valodu reālu lietojumu.

Zināmu ideālismu vairāku Rietumu pētnieku attieksmē pret padomju valodas politiku lielā mērā var skaidrot ar nepilnīgu avotu izmantošanu. Lielākoties pētnieki balstījās uz informāciju krievu valodā. Izņēmums bija no PSRS emigrējušie pētnieki, galvenokārt trimdinieki no Baltijas valstīm un Ukrainas, kas uzturēja sakarus ar izcelsmes valstīm un izmantoja informāciju citās valodās. Valodas politika pārsvarā tika saistīta ar etnopolitikas jautājumiem. Īpaši pieminamas tādas grāmatas kā A. Landsmaņa “Pastāvēt vai iznīkt. Baltijas tautu destrukcija Padomju Savienībā” (Landsmanis, 1975), R. Misjūna un R. Tāgeperas “Baltijas valstis: atkarības gadi. 1940–1980” (*The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1980*) (Misiunas, Taagepera, 1983), R. Kārklīņas “Etniskās attiecības PSRS” (*Ethnic Relations in the USSR: The Perspective from Below*) (Karklins, 1986) un citas. Plašu vērību guva arī atsevišķi raksti, kā J. Bilinska raksts par padomju izglītības politiku (Bilinsky, 1962) un ukraiņu disidenta I. Dzjubas apcere par internacionālizāciju un rusifikāciju (Dzyuba, 1968).

Protams, Rietumu pētnieku nostāja Padomju Savienībā tika asi kritizēta. 1973. gadā (latviešu tulkojums 1977. gadā) K. un S. Kaltahčjani rakstīja: “Panākumi, ko Padomju Savienība guvusi nacionālo valodu attīstīšanā, ir tik acīm redzami, ka pat daži buržuāziskie zinātnieki norāda, ka Padomju Savienība vairāk nekā jebkura cita valsts dziļi izprot valodu pētīšanu un to izmantošanu. [...] Mūsu idejiskie pretinieki, noklusēdami faktu, ka sociālisma apstākļos nacionālās valodas atdzimst un plaši attīstās, spekulējami ar to, ka vienlaikus palielinās nekrievu ļaužu skaits, kuri prot vai apgūst krievu valodu, klaigā par nekrievu tautu rusifikāciju. “Valodu asimilācijas” biedēklis ir kļuvis gandrīz vai par visu sovetologu galveno ieroci, lai grautu Padomju Savienības tautu draudzību.” (Kaltahčjans, Kaltahčjana, 1977: 98)

Pēc PSRS sabrukuma padomju valodas politikas izpēte zināmā mērā zaudēja aktualitāti, dodot vietu daudzajiem, arī pretrunīgi vērtējamiem pētījumiem par valodas politiku neatkarību atguvušajās valstīs. Bija arī mēģinājumi atspoguļot padomju perioda norises pozitīvā gaismā. Piemēram, Nobuaki Šiokava (*Nobuaki Shiokawa*) rakstīja: “Līdz šim laikam padomju valodas politika bieži tika interpretēta kā vērsta uz rusifikāciju. Kaut arī šāds viedoklis nav gluži bez pamata,

tas bieži tiek pārspīlēts un var novest pie vienpusīgas ainas. Ir tiesa, ka daudzas nekrievu tautas Padomju Savienībā tika vairāk vai mazāk lingvistiski rusificētas. Bet nevar noliegt, ka dažas tautas, īpaši republikās, ir saglabājušas savas nacionālās valodas samērā augstā līmenī.” (Shiokawa, 1999)

Pēc 1990. gada ārvalstīs tika publicēts liels skaits pētījumu par Padomju Savienības etnopolitiku, tostarp arī par valodas politiku. Pieminamas vairākas trimdas zinātnieku publikācijas, īpaši R. Kārklīņas “Etnopolitika un pāreja uz demokrātiju. PSRS sabrukums un Latvija” (*Ethnopolitics and Transition to Democracy. The Collapse of the USSR and Latvia*) (Karklins, 1994), J. Dreifelda “Latvija pārejas posmā” (*Latvia in Transition*) (Dreifelds, 1996), arī T. Puisāna sastādītais krājums “Nesodītie noziegumi. Latvija trīs okupāciju varā” (*Unpunished crimes. Latvia under Three Occupations*) (Puisāns, 2003). Šie pētījumi ietekmēja arī citu sociolingvistu un sovetoļu pieeju. Vairāku valstu zinātnieku sadarbībā tapusi monogrāfija “Valodas politika un prakse Baltijas valstīs” (*Language Politics and Practices in the Baltic States*) ietver arī plašu vēsturisku apskatu (Hogan-Brun et al., 2009).

Starp plašākiem ārvalstu pētījumiem minama L. Grenobles monogrāfija “Valodas politika Padomju Savienībā” (*Language Policy in the Soviet Union*) (Grenoble, 2003), A. Pavlenko “Multilingvisms pēcpadomju valstīs” (*Multilingualism in Post-Soviet Countries*) (Pavlenko, 2008), G. Hoganas-Brunas un S. Melnikas raksts “Valodas politikas pārvaldība bijušajā padomju telpā” (*Language policy management in the former Soviet sphere*) (Hogan-Brun, Melnyk, 2012), arī turku pētnieka M. Tuluna raksts “Baltijas tautām uzspiestā rusifikācijas politika Krievijas Impērijā un Padomju Savienībā” (*Russification policies imposed on the Baltic people by the Russian empire and the Soviet Union*) (Tulun, 2013). Starp jaunākiem rakstiem starptautiskas nozīmes žurnālos izceļams A. Kruglova pētījums “Valodas plānošana un politika Krievijā vēsturiskā perspektīvā” (*Language planning and policies in Russia through a historical perspective*) (Krouglov, 2022).

Pēc PSRS sabrukuma vairāku valstu sociolingvisti ir pievērsušies padomju perioda analīzei. Piemēram, analizēta situācija Ukrainā (Flier, Graziozi, A. (eds.), 2017), Azerbaidžānā (Pashaeva, 2018), Baltkrievijā (Koloda, 2022), Kazahstānā (Zhumanova et al., 2020), Ziemeļkaukāzā (Temirbolatova, 2012) u. c. Būtisks analīzes objekts ir arī Krievijā veiktie retrospektīvie pētījumi par PSRS perioda valodas politiku, kas var atklāt līdz šim neapzinātu ideoloģisku pamatu praktiskiem lēmumiem rīcībpolitikā, kā arī ietvert dokumentu faksimilus. Īpaši kopš 2000. gada šādu pētījumu ir visai daudz, un liela daļa no tiem brīvi pieejami internetā, piemēram, V. Alpatova plašais pētījums par valodas politiku no 1917. līdz 2000. gadam (Alpatov, 2000a), kolektīvā monogrāfija “Valodas politika mūsdienu valodas procesa kontekstā” (*Jazykovaja politika v kontekste sovremennyh jazykovykh*

processov) par Krievijas un postpadomju telpas valodas procesiem ar plašu PSRS mantojuma analīzi (Bitkeeva, Mihalchenko, 2015), V. Šeļestjukas apcere par pēckara gadu politiku izglītībā (Shelestyuk, 2021), arī Mjakševa, Rudņeva, Kuparašvili, Aleksejevas (Myakshev, 2015; Rudnev, 2007; Kugarashvili, 2021; Alekseeva, 2018) un citu autoru publikācijas.

Lai izprastu, ciktāl latviešu valodas funkciju ierobežošana bija saistīta ar centralizēto valodas politiku, bet ciktāl – ar Latvijas PSR varas nesēju pašiniciatīvu vai pārlietu centību, svarīgi būtu salīdzināmi pētījumi par padomju okupācijas perioda valodas situāciju citās padomju republikās. Šādu pētījumu veikšana sadarbībā ar citu valstu pētniekiem būtu nozīmīgs nākotnes uzdevums.

JĒDZIENU UN TERMINU LIETOJUMS PSRS VALODAS POLITIKAS PRAKSĒ UN TĀS IZPĒTĒ

Mērķtiecīgi īstenots pasākumu kopums valodu funkcionālā sadalījuma uzturēšanā vai mainīšanā faktiski pastāv visos valstiskos veidojumos pat tad, ja šāda prakse nav skaidri definēta vai tiek pat noliegta. Ņemot vērā neaifišēto vai slēpto īstenošanas mehānismu dominējošo īpatsvaru padomju perioda valodas politikā, var rasties jautājums par termina “valodas politika” un citu līdzīgu terminu lietojumu un saturu gan attiecīgā laikposma tekstos, gan retrospektīvajā analizē.

Līdz 20. gadsimta sākumam Krievijas Impērijā nepastāvēja oficiāli formulēta valodas politika kā jēdziens un kā termins, kaut praksē pastāvēja skaidri valodu lietojuma ierobežojumi, kas izpaudās administratīvu rīkojumu formā. Piemēram, 1863. gadā Krievijas Impērijas iekšlietu ministrs Pjotrs Valujevs izdeva rīkojumu cenzēt materiālus ukraiņu valodā. Tā sauktais Emsas ukazs (1876), slepens Krievijas imperatora Aleksandra II izdots dekrēts, vēl vairāk ierobežoja ukraiņu valodas lietošanu. Saskaņā ar to tika aizliegts publicēt daiļliteratūras un mācību grāmatas ukraiņu valodā, rīkot publiskas izrādes ukraiņu valodā un mācīt to skolās. Šo rīkojumu mērķis bija apspiest ukraiņu nacionālo kustību un nepieļaut ukraiņu literatūras un izglītības attīstību. Krievijas valdība oficiāli uzskatīja ukraiņu valodu tikai par “krievu valodas dialektu” un centās kavēt tās nostiprināšanos kā atsevišķas tautas identitātes pamatu. Kā redzam, šāda ideoloģija turpinās joprojām. Līdzīgi mērķi bija t. s. drukas aizliegumam Latgalē – Krievijas Impērijas valdības noteiktajam aizliegumam grāmatu un laikrakstu iespiešanai Latgalē ar latīņu alfabēta burtiem (1865–1904). Tie bija formulēti kā administratīvi rīkojumi, bet praksē tā bija valodas politika (Danylenko, 2010, Remy, 2007). Līdz 1917. gada oktobra valsts apvērsumam oficiālajos rīkojumos tika izmantoti tādi formulējumi kā “valsts pārvaldes valoda” *‘язык государственного управления’* vai “valdošā valoda” *‘господствующий язык’*. Savukārt uz citām valodām, piemēram, rakstot Baltijas krievu presē par latviešiem, vārds “valoda” *‘язык’* netiek attiecināts, bet tiek izmantots apzīmējums “vietējā izloksne” *‘местный говор’*.

20. gadsimta 20. gados valodu lietojuma problemātika tika iekļauta “nacionālajā politikā” (*‘национальная политика’*), kas sākotnēji idejiski bija vērsta uz tautu

un valodu vienlīdzības īstenošanu. Valdēt "korenizācijas" konceptam, respektīvi, vietējo valodu plašākam lietojumam valsts pārvaldē un izglītībā, galvenā vērība tika veltīta rakstības izstrādāšanai valodām, kurām tās vēl nebija, un rakstprātības veicināšanai. Teorētisku pamatojumu šai pieejai veidoja galvenokārt Ļeņina izteikumi publicistiskos rakstos.

20.–30. gados saistībā ar valodu attiecību veidošanu populārākais termins ir "valodas celtniecība" / "valodas būvniecība" (*языковое строительство*). Klasiskajā Rietumu sociolingvistikā tiešu analogu šim terminam nav – angļu valodā termins *language building* tiek izmantots galvenokārt saistībā ar valodas ģenerēšanu vai valodas apguvi indivīda līmenī; saturiski tuvs termins *language engineering* tiek attiecināts lielākoties uz dabisko vai mākslīgo valodu pielāgošanu noteiktiem mērķiem. 20. gadu vidū populārais padomju termins veidots pēc analogijas ar plaši izmantoto apzīmējumu "nacionālā celtniecība" (*национальное строительство*) un saskan ar citiem līdzīgiem terminiem, kā "kultūras celtniecība" vai "saimnieciskā celtniecība". Termins tika izmantots PSRS un savienoto republiku dokumentos par "nacionālajām skolām", "alfabēta reformu" un "rakstības ieviešanu", piemēram, Tautas izglītības komitejas dokumentos, runājot galvenokārt par praktiskiem pasākumiem, kā rakstības attīstīšanu, terminoloģijas veidošanu, normu standartizāciju vārdnīcās un gramatikās, valodu lietojumu izglītībā, pedagogu sagatavošanu, kā arī presē un zinātniskajā literatūrā. Šim apzīmējumam piemita arī ideoloģiska nianse – uzsvērt, ka valodas PSRS tiek ne tikai saglabātas, bet arī aktīvi "pārbūvētas" saskaņā ar jaunā sociālistiskā laikmeta prasībām.

Saikne ar 20.–30. gadu politiku atspoguļojas 1979. gadā izdotajā monogrāfijā, kam tās autors M. Isajevs devis nosaukumu "Valodas celtniecība PSRS: PSRS tautu rakstības izveides procesi" (*Языковое строител'ство в СССР: процесс создания пис'менности народов СССР*). Monogrāfijā tiek pētīta galvenokārt rakstības izveide PSRS tautām, tomēr tiek analizēta arī valsts līmeņa politika. Monogrāfijā paralēli un nekonsekventi tiek lietoti termini "valodas celtniecība" un "valodas plānošana", atzīstot, ka "valodas celtniecība ir valodas politikas praktiska īstenošana un ar to saistītie teorētiskie jautājumi" (Isaev, 1979: 92). Isajevs PSRS valodas celtniecības vēsturē izdala piecus galvenos posmus, kam piemīt specifiskas iezīmes un hronoloģiskās robežas. Pirmais posms valodas plānošanā aptver vairākus pēcrevolūcijas gadus, un galvenais akcents tiek likts uz rakstības izveidi gan uz latīņu alfabēta, gan kirilicas pamata. Otrais posms (20. gadsimta 20.–30. gadi) saistīts ar zinātnieku un varas iestāžu darbību, pārejot no citiem alfabētiem uz latīņu alfabētu. Trešais posms valodas plānošanā (valodas celtniecībā) aptver speciālistu darbību rakstības radīšanā tautām, kam iepriekš nebija rakstības. Hronoloģiski tas sakrīt ar otro posmu, bet pēc satura atšķiras.

Zinātnieku darbs bija saistīts ar rakstības pielāgošanu dažādu valodu fonētiskajai sistēmai. Ceturtais posms saistīts ar 30. gadu pāreju uz kirilicu lielākajai daļai tautu rakstību. Piektais posms (1940–1979) raksturīgs ar turpmāko alfabētu un ortogrāfiju pilnveidošanas ceļu meklējumiem, aktīvāku jaunas daudznozaru terminoloģijas izstrādi, dzimtās valodas kultūras jautājumu risināšanu, kā arī krievu valodas apguves veicināšanu nekrievvalodīgajā iedzīvotāju daļā nacionālajās republikās un apgabalos (Isaev, 1979: 10).

Var piebilst, ka jau pēc Padomju Savienības sabrukuma Isajevs valodas celtniecībā izdala vēl sesto posmu, kurš sācies ar “pārejas gadiem” (1989–1995) un kurā “lielā mērā pārspīlētās valodu problēmas izvirzījās savienoto republiku kustību par nacionālo suverenitāti priekšplānā” (Isaev, 2002: 114–115).

Ideoloģiskās nostādnes mainījās ap 1930. gadu, kad sākās ceļš uz vispārēju rusifikāciju. Šajā posmā pirmo reizi plašākā apritē ienāca termins “valodas politika”, sākotnēji gan it kā nesaistīti ar administratīviem pasākumiem reālajā laikposmā. Piemēram, 1931. gadā savulaik ietekmīgais valodnieks Nikolajs Marrs izdeva apjomīgu izdevumu “Valodas politika jafetiskajā teorijā un udmurtu valoda” (*Jazykovaja politika jafeticheskoj teorii i udmurtskij jazyk*) (Marr, 1931). Tajā pārsvarā atspoguļota apšaubāmā Marra pozīcija vēsturiskās valodniecības jautājumos, un vienīgā saistība ar virsrakstā piesaukto valodas politiku parādās ideoloģiskajā ievaddaļā: “Mūsu tēma var pārsteigt ar savu pretenciozitāti tieši tāpēc, ka tajā tiek runāts par valodas politiku kaut kādā teorijā tad, kad labi zināms, ka valodas politika ir sabiedrisks jautājums, kas nesaraujami saistīts ar nacionālo jautājumu, bet nacionālais jautājums Padomju Savienībā ir mūsu iekārtas izšķirīgais jautājums, kas jau ir atrisināts tā kā nekur citur pasaulē – atrisināts kā pilnīga katras nācijas pašnoteikšanās neatkarīgi no tās kultūras sasniegumiem mūsu režīmā. Un, ja mūsu padomju konstitūcijas pareizā līnija nacionālajā jautājumā un līdz ar to arī valodu [jautājumā] praksē ir tikusi pakļauta izkropļojumiem kā no vietējā nacionālisma, tā no lielvalstiskā šovinisma puses pirmām kārtām attiecībā uz krievu valodu, bet ne tikai krievu, tad tikko notikušajā proletariāta diktatūras partijas kongresā, XVI Vissavienības komunistiskās partijas kongresā, b. Staļins nevainojami formulēja mūsu valsts valodas politiku, pat vēl vairāk – pasaules mērogā.” (Marr, 1931: 3)

Tajā pašā gadā termins “valodas politika” izmantots arī Jevgeņija Poļivanova rakstā “Vēsturiskā valodniecība un valodas politika” (*Istoricheskoe jazykoznanie i jazykovaja politika*) (Polivanov, 1931), kas ietverts viņa rakstu krājumā “Par marksistisku valodniecību” (*Za marksistskoe jazykoznanie*). Atšķirībā no Marra viņš valodu attīstību nesaistīja ar šķiru cīņu un tiešā veidā nepauda atbalstu oficiālajai ideoloģijai par valodas šķirisko dabu, tāpēc tika represēts. Poļivanovs lieto arī valodas celtniecības jēdzienu, proklamējot jaunu pieeju valodnieku uzdevumiem:

“Lingvists sastāv no 1) reāla mūsdienu valodas (un grafisko) kultūru celtnieka (un eksperta), un tam nepieciešama pašreizējās valodiskās realitātes izpēte, pašpietiekama interese par to un – teikšu vairāk – mīlestība pret to, 2) no valodas politikas veidotāja, kas spēj (lai arī ierobežotā, kaut nelielā apjomā) paredzēt valodas nākotni atkal un atkal utilitāras valodas celtniecības interesēs (viens no “sociālās inženierijas” nākotnes veidiem); 3) no “vispārīgā lingvista” un jo īpaši lingvistikas historiologa (tieši šeit, “vispārīgajā lingvistikā”, slēpjas mūsu zinātnes filozofiskā nozīme); 4) no kultūras vēsturnieka un konkrētu etnisko kultūru pētnieka.” (Polivanov, 1931) Kopš 1950. gada, kad Josifs Staļins nāca klajā ar marisma kritiku, PSRS valodniecībā notika atgriešanās pie vēsturiski salīdzināmās metodes izmantošanas Poļivanova izpratnē, kaut viņa darbi aprītē atgriezās tikai 60.–70. gados.

Līdztekus terminiem “valodas politika” un “valodas celtniecība” programma-tiskajos dokumentos un akadēmiskajos pētījumos Padomju Savienībā lietoja arī terminu “valodas plānošana” (*языковое планирование*). Šis termins tika plašāk izmantots 60.–70. gados, kad Padomju Savienība pētīja starptautisko pieredzi un salīdzināja savu valodas pārvaldības modeli ar citām multilingvālām valstīm, īpaši Āzijā un Āfrikā. Arī klasiskajā Rietumu sociolingvistikā joprojām ir aktuāls jautājums par minēto terminu saturu. Beidzamajos gados zinātniskajā literatūrā, it īpaši publikācijās angļu valodā, ir daudz mēģinājumu nošķirt terminus “valodas politika” (*language policy*), “rīcībpolitikas” apzīmēšanai arī *language politics*) un “valodas plānošana” (*language planning*). Pētnieki pauduši pretrunīgus uzskatus, kurš no minētajiem jēdzieniem ir plašāks. Piemēram, Roberts Kaplans (*Kaplan*) un Ričards Baldaufs (*Baldauf*) uzskata, ka valodas plānošana ietver arī valodas politiku (Kaplan & Baldauf, 1997), Harolds Šifmans (*Shiffman*) – ka valodas politika ietver valodas plānošanu (Shiffman, 1996). Nensija Hornbergere (*Nancy Hornberger*) atzīst, ka abu jēdzienu vēsturiskās trajektorijas ir saplūdušas (Hornberger, 2006).

Daudzās publikācijās terminu lietošanā vērojama nekonsekvence, piemēram, Deivids K. Džonsons (Johnson, 2013) grāmatas nosaukumā lieto terminu “valodas politika” (*Language Policy*), bet tekstā izmanto visai plaši lietoto frāzi *language planning and policy* ‘valodas plānošana un politika’ vai tās populāro saīsinājumu LPP. Nozīmīgu sociolingvistikas žurnālu nosaukumos izmantots gan viens, gan otrs termins, piemēram, “*Language Problems and Language Planning*” (Benjamins), “*Language Policy*” (Springer), “*Current Issues of Language Planning*” (Taylor & Francis) utt., un diskusijas par šo terminu atšķirību aktīvi norit joprojām. Latviešu valodā termins “valodas plānošana” retumis atrodams tikai tulkotos tekstos. Attiecībā uz valodas standartizāciju angļu valodā tiek izmantoti arī termini *language cultivation* (E. Haugena ieteikums 1959. gadā, sk. arī Haugen, 1983), *language engineering*,

language building. Bernards Spolskis līdztekus terminam *language policy* (Spolsky, 2004) plaši izmanto terminu *language management*, kas ir arī viņa ievērojamās grāmatas nosaukumā (Spolsky, 2009) (latviešu valodā grāmatas nosaukums tulkots kā “Valodas pārvaldība”, tomēr tekstā vairumā gadījumu tas atveidots kā “valodas politika”, lai saglabātu šī jēdziena apzīmēšanai Latvijā ierasto terminu (Spolskis, 2011)).

Nākas secināt, ka gan PSRS, gan arī klasiskajā sociolingvistikā ir pastāvējusi atšķirīga izpratne par terminu saturu, kā arī nekonsekvence terminu lietojumā pat vienai skolai piederīgu pētnieku un pat viena autora darbos. Terminu lietojums tomēr atspoguļo Padomju Savienības valodas pārvaldības modeli – sākotnējais plurālisms (20.–30. gadi) attīstījās par centralizētu un hierarhisku valodas politikas sistēmu 50.–80. gados. Vairumā gadījumu, it īpaši 60.–80. gados, termins *языковая политика* ‘valodas politika’ tika izmantots ideoloģiskā ietvara raksturošanai, *языковое строительство* ‘valodas celtniecība’ apzīmēja praktisku darbību, it īpaši rakstības veidošanā, valodu apguvē un standartizācijā, bet *языковое планирование* ‘valodas plānošana’ tika izprasta kā konceptuāls instruments valodas situācijas ilgtermiņa regulēšanai. Šajā izdevumā turpmāk vispārināts termins “valodas politika”, kas ietver gan ar dažādiem terminiem apzīmēto pasākumu sistēmu no ideoloģijas līdz praktiskām detaļām, kā arī jēdzienu, kas mūsu dienās valsts pārvaldē tiek apzīmēts ar terminu “rīcībpolitika” – tātad ne tikai stratēģiski pamatprincipi, bet arī vēlamais vai paredzamais pārmaiņu virziens.

VIZUĀLĀ INFORMĀCIJA KĀ ATKLĀTĀS UN SLĒPTĀS KULTŪRPOLITIKAS UN VALODAS POLITIKAS INSTRUMENTS

Valodas politikas pētniecībā arvien lielāku uzmanību gūst atziņa, ka šī joma neaprobežojas tikai ar oficiāliem normatīvajiem aktiem vai valdības deklarācijām. Aizvien biežāk tiek uzsvērts, ka būtiska loma ir arī slēptiem un netiešiem mehānismiem, kas ikdienā nosaka valodas lietojuma paradumus un līdz ar to faktiski veido valodas politiku. Tāpēc nepieciešams analizēt PSRS valodas politiku Latvijā plašākā skatījumā, iekļaujot arī dažādus instrumentus un prakses, kas darbojas ārpus formāliem tiesiskiem regulējumiem un ietekmē valodas situāciju sabiedrībā, reproducējot ideoloģiju ikdienas procesos.

Viens no visiedarbīgākajiem mehānismiem šai ziņā ir valodu lietojums vizuāli uztveramajā informācijā. Valodas klātbūtne publiskajā telpā ir spēcīgs instruments oficiālās valodas politikas īstenošanā. Tā atspoguļo ideoloģiskas prioritātes un politiskus lēmumus, kas materializējas ikdienas telpā, šādi ietekmējot sabiedrības lingvistisko attieksmi un identitātes apziņu. Valodas vizuāli uztveramajai formai piemīt īpašs ietekmes spēks. Tai ir ne tikai simboliska nozīme, bet tā veicina arī priekšstatu par “lietu kārtību” un tiešā vai netiešā veidā stimulē valodas apguvi.

Kultūrpolitikā ietekmīgs ir valodu lietojums grāmatniecībā un audiovizuālajos plašsaziņas līdzekļos. Kā min Rasma Šilde-Kārklīņa, “no Latvijā publicētām grāmatām tikai apmēram puse ir latviešu valodā (1970. gadā 52%, kamēr latviešu skaits iedzīvotājos bija 56%), pie kā vēl jāievēro, ka Latvijā arī pārdod pašā Krievijā publicētas krievu grāmatas un ka labs skaits grāmatu, kas publicētas latviešu valodā, ir tulkojumi no krievu valodas, piemēram, Brežņeva kopotie raksti. Par grāmatām runājot, zināms, ir ļoti svarīga ne tikvien grāmatas valoda, bet arī tās saturs, un tas mūs noved pie trešā minētā pārkrievošanas veida, proti, idejiskā. Bieži gadās, ka kāds kultūras produkts šāsdienas Latvijā gan ir pēc valodas vai formas latvisks, bet pēc satura – krievisks. Kā piemēru varētu minēt vēstures un ģeogrāfijas mācīšanu skolās, kur bieži dominē krieviskā perspektīva. Tā, piem., latviešu tautas vēsturi interpretē kā dabisku un pozitīvu tieksmi saslēgties ciešāk ar Krieviju utt. Jāuzsver, ka šādas parādības nav komūnisma ideoloģijas izpausme, bet gan krievu kultūras šovinisma izpausme, ko liberālākos

periodos kritizē paši padomju amatvīri. Ir vēl citi piemēri par latviešu garīgās pasaules, priekšstatu un izjūtu pārkrievošanu. Diemžēl mēs līdz šim esam pievērsuši pārāk maz uzmanības tieši šai krieviskošanas parādībai, kas parasti notiek internacionālisma vārdā. Tā, piem., var novērot, ka Latvijā arī krievi sāk svinēt Jāņus, bieži iztraucējot latviešu Jāņu izjūtu ar krievu dziesmām vai vainagu vietā uzliktām papīra cepurītēm. Latviskai pasaulei bīstamas ir arī citas tā sauktās “jaunās tradīcijas”, kas iespaido privāto un publisko svētku svinēšanu” (Šilde-Kārklīņa, 1979).

Kā norāda B. Spolskis, publisko uzrakstu pētījumi pēdējos četrdesmit gados ir pierādījuši, ka vizuālā informācija ir nozīmīga valstisku veidojumu lingvistiskās ekoloģijas raksturotāja. “Varam runāt par divām publiskās telpas sastāvdaļām: publiskie uzraksti un informācija (tā sauktā *lingvistiskā ainava*) un plašsaziņas līdzekļi. Tās liecina par teritorijas valodas politiku, lielā mērā papildinot valodas politikas teoriju. Kaut arī jāērēķinās ar metodoloģiska rakstura problēmām (uzraksti atspoguļo valodas rakstu, bet ne mutvārdu formu un lietojumu, šādi izkropļojot priekšstatu par sociolingvistisko realitāti), kā arī pastāv grūtības statistikas interpretācijā, multilingvālas teritorijas publiskā telpa sniedz vērtīgus datus par valodu vēsturisko un pašreizējo statusu.” (Spolskis, 2011: 295) Papildus minētajām divām sastāvdaļām vērts aplūkot arī valodu lietojumu mazāk publiskos materiālos, kā personas dokumentos, apliecinājumos, diplomos u. tml.

Valodas nostiprināšanai publiskajā vizuālajā informācijā tik liela nozīme tiek piešķirta tāpēc, ka tas saistīts ar vizuālās uztveres lielo lomu. Valodas rakstītājai formai piemīt īpašs ietekmes spēks. Tai ir ne tikai simboliska nozīme, bet tā nodrošina arī priekšstatu par “lietu kārtību” un veicina valodas apguvi. “Lingvistiskā ainava veicina sociolingvistiskā konteksta konstruēšanu, jo cilvēki uztver un apstrādā vizuālo informāciju, un publiskās informācijas valoda noteikti ietekmē konkrētas valodas statusa apzināšanos un pat ietekmē cilvēku lingvistisko uzvedību.” (Cenoz, Gorter, 2006: 68) Valoda ir spēcīgs iekšējās kohēzijas un nacionālās identitātes veicināšanas instruments. Tā veicina kopīgu vērtību un identitātes apziņu. Kā norāda B. Spolskis, “valodai publiskajos uzrakstos piemīt augsta emocionālā vērtība, tāpēc tā ir tik nozīmīga, raidot signālus par teritoriālajām robežām un pasludināto suverenitāti. [...] No valodas politikas perspektīvas publiskie uzraksti ir vērtējami kā noteikta procesa kulminācija. Šajā procesā piedalās vairāki dalībnieki – uzraksta īpašnieks vai iniciators, uzraksta izgatavotājs un tā lasītājs. Īstenojot komunikatīvo funkciju, uzraksta īpašnieks (ar izgatavotāja starpniecību) sazinās ar potenciālo lasītāju. Uzraksti, kas liecina par īpašumtiesībām, ir domāti ikvienam. Bet varam runāt arī par ceturto dalībnieku – tas ir valsts valodas politikas uzraudzītājs (institūcija vai pilnvarota persona)” (Spolskis, 2011: 93).

Valoda vizuāli (daļēji arī audiāli) uztveramā informācijā tiek apzīmēta ar terminu *lingvistiskā ainava*. Latvijas sociolingviste Solvita Berra (Pošeiko), kas šim fenomenam veltījusi vairākus apjomīgus pētījumus, to definē šādi: “Lingvistiskā ainava ir dažādu žanru, apjomu un stilu rakstveida tekstu – valodas zīmju – kopums apdzīvotu vietu publiskajā telpā, kas ataino noteiktā vidē lietotās valodas, sabiedrībā esošas prestižās valodas, iedzīvotāju identitāti.” (Berra, 2020a: 56) Ar šo terminu apzīmē gan valodas zīmju kopumu, gan arī vienu no valodas situācijas sociolingvistiskas izpētes metodēm. Plašāks jēdziens ir semiotiskā ainava, kas attiecas arī uz vizuālo noformējumu. “Taču abu ainavu pētniecībā ir svarīga ideja – veiksmīga informācijas nodošana un saņemšana, un saziņa notiek, ja lasītājam ir zināmi un saprotami tekstā izmantotie resursi. Piemēram, lasītājs var izlasīt tekstu, jo zina tajā lietoto valodu, un saprast ornamentu un simbolu, jo atpazīst tā nozīmi.” (Berra, 2020b: 61)

Kaut valodas publiskā vizuālā reprezentācija aprakstīta jau kopš sociolingvistikas pirmsākumiem, termins “lingvistiskā ainava”, visticamāk, pirmo reizi definēts 1997. gadā pētījumā par attieksmi pret publiskās informācijas valodu Kanādas frankofonu vidū: “Publisko ceļazīmju, reklāmas plakātu, vietvārdu, veikalu izkārtņu un valsts iestāžu nosaukumu valoda veido noteiktas teritorijas, reģiona vai pilsētu aglomerācijas lingvistisko ainavu. Teritorijas lingvistiskā ainava veic divas funkcijas: informatīvo funkciju un simbolisko funkciju.” (Landry, Bourhis, 1997: 25) Turpmākajos gados publicēti vēl vairāki nozīmīgi pētījumi, kas ne tikai dokumentē konkrētu teritoriju valodas vidi, bet sniedz nozīmīgus teorētiskus vispārinājumus par šīs vides saistību ar valodas kolektīva etnolingvistisko vitalitāti, valodu ekonomisko vērtību, valodas zīmes semiotiskajiem aspektiem (sk., piem., Gorter, 2006; Backhaus, 2007; Shohamy, Gorter, 2009; Shohamy et al., 2010). Lingvistiskās ainavas izpēte ir uzskatāma par stabilu pieeju arī latviešu sociolingvistikā (sk. Lazdiņa, Martens, Pošeiko, 2008; Pošeiko, 2015; Pošeiko, 2018; Pošeiko, 2020; Berra, 2020a). Pieaugot pētnieku interesei par valodas zīmēm (piem., par autorību, tekstu veidiem, valodu lietojumu un tā regulējumu, iedzīvotāju attieksmi pret valodu lietojumu), arī Latvijā pakāpeniski ir izveidojusies metodoloģiskā bāze publisko tekstu izpētei, kas izmantojama arī pedagoģiskiem nolūkiem (Berra, 2020b), kā arī noderīga retrospektīviem vai diahroniskiem pētījumiem, īpaši gadījumos, kad mainījusies politiskā iekārta. Lingvistiskā ainava atspoguļo oficiālo valodas politiku (kuras valodas lietošana ir obligāta), valodu hierarhiju (kādā secībā un cik izcelti tiek lietotas valodas), identitātes aspektus (kas tiek pausts ar valodu izvēli).

Elana Šohami atzīst, ka “lingvistiskā ainava ir ietekmīgs mehānisms valodas politikas iedzīvināšanas procesā. Kamēr politikas veidotāji izmanto lingvistisko ainavu valodas politikas *de facto* procesā, veicinot vai mazinot noteiktu valodu

lietojumu, šāda rīcība izraisa atšķirīgu reakciju dažādās sabiedrības grupās atkarībā no publiskajā telpā paustās ideoloģijas. Šī reakcija svārstās no atbalsta līdz saspīlējumam, no spriedzes līdz konstruktīvām pārrunām” (Shohamy, 2010: 4).

PSRS valodas politikas izpētē Latvijā lingvistiskās ainavas jautājums ir īpaši jutīgs, ņemot vērā vēsturiskos rusifikācijas procesus. Padomju okupācijas laikā krievu valodas dominēšana bija acīmredzama – sākot no ielu nosaukumiem, līdz sabiedriskā transporta norādēm. Vairākās pilsētās, piemēram, Rēzeknē, Daugavpilī un Rīgā, latviešu valoda tika pakļauta spiedienam un bieži vien izmantota vien simboliski. To apliecina arī 1988. gada akcija par valsts valodas statusa atjaunošanu latviešu valodai. Atsaucoties Ainas Blinkenas aicinājumam “Par latviešu valodas statusu – esošo un vēlamo”, 354 280 Latvijas iedzīvotāju pieprasīja latviešu valodai valsts valodas statusu, neskaitāmās vēstulēs īpaši vēršoties pret latviešu valodas nelietošanu vai divvalodību publiskajā telpā. Piemēram, A. Graudiņa no Rēzeknes rakstīja: “Būdami viesmīlīgi, esam “ciemiņiem” noziedojuši arī valodu – nacionālās kultūras pamatu. Veikalos mums atbild: “*Не слышу!*” vai arī neatbild nemaz, ja tiek jautāts latviski. Kafejnīcu uzraksti “*Тюномик*”, “*Бетепок*”, rajona saimniecību nosaukumi “30 ļet Oktjabrja”, “Krasnoje znamja”, “Sovetskaja Latvija”, kaut arī latviešu burtiem rakstīti, vēl neliecina par ļeņinisko nācijas pašnoteikšanos.” (Cit. no Blinkena, 1999b: 86)

Rusifikācijas ietekme uz lingvistisko ainavu padomju laikā bija būtiska un visaptveroša, jo valsts īstenoja sistemātisku politiku, kuras mērķis bija nostiprināt krievu valodas dominēšanu sabiedrībā, tostarp publiskajā telpā. Lingvistiskā ainava kļuva par līdzekli šīs ideoloģijas iedzīvināšanai. Ielu nosaukumi, veikalu izkārtnes un propagandas plakāti krievu valodā ne tikai atspoguļoja realitāti, bet to arī konstruēja – veidoja priekšstatu par “normālu” valodu pārstāvēniecību publiskajā telpā.

Latvijas pieredze rāda, ka lingvistiskā ainava var tikt izmantota gan valodas hegemonijas nodrošināšanai (rusifikācijas laikā), gan valsts valodas revitalizācijai un identitātes stiprināšanai neatkarības periodā. Lingvistiskā ainava – valodu klātbūtne publiskajā telpā – ir būtisks resurss valodas politikas izpētē un plānošanā. Tā sniedz empīrisku materiālu par valodas lietojumu, ideoloģiskām tendencēm un attieksmi pret valodām sabiedrībā. Latvijas vēsturiskā pieredze ar rusifikācijas politiku padomju laikā un valsts valodas stiprināšanu neatkarības periodā piedāvā daudzdimensionālu gadījumu analīzi, kur lingvistiskā ainava kļūst par indikatoru, rīku un vēsturisku liecību vienlaikus.

Tāpēc pētījumos par valodas politikas vēsturi vizuālais materiāls ir tik nozīmīgs. Lingvistiskās ainavas izpēte ļauj uzskatāmi apzināt, kā valodas politika materializējas ikdienas telpā un kā tā tiek uztverta sabiedrībā. Kvantitatīva un kvalitatīva zīmju analīze atklāj valodu hierarhiju un sabiedrības lingvistisko

attieksmi. Digitālā kartēšana un salīdzinošā pieeja palīdz vizualizēt izmaiņas dažādos reģionos un laika posmos. Simboliskā analīze ļauj izprast valodas nozīmi identitātes veidošanā. Vizuālie avoti ļauj tiešāk uztvert padomju laika informatīvo telpu un propagandu, kas atspoguļoja un veicināja rusifikācijas politiku. Fotografijas no skolām, darbavietām, ielu uzrakstiem un oficiālajiem pasākumiem parāda, kā krievu valoda tika dominējoši lietota sabiedriskajā un izglītības vidē. Dokumenti (piemēram, pavēles par obligātu krievu valodas lietošanu izglītības un darba vidē, skolēnu liecības, darba līgumi) atklāj, kā administratīvie lēmumi ietekmēja individu dzīvi. Attēli no laikrakstiem un žurnāliem rāda, kā padomju vara pozicionēja valodas jautājumus un kā sabiedrība uz tiem reaģēja.

Filmu fragmenti un avižu ilustrācijas atklāj, kā ar vizuāliem līdzekļiem tika veidots pozitīvs tēls par rusifikāciju kā “progresīvu” un “internacionālu” procesu. Vizuālās liecības ļauj analizēt, kā tika izmantoti simboli, naratīvi un tēli, lai nostiprinātu krievu valodas un kultūras pārkuma ideju. Turklāt šie materiāli ļauj skatītājiem emocionāli sajūst laikmeta gaisotni – padomju skolu klases ar obligātiem Ļeņina portretiem, ielu izkārtnes tikai krievu valodā, mainītos pilsētu un iestāžu nosaukumus. Fotografijas ar cilvēkiem, kas piedzīvoja šos procesus, padara šo vēsturi nevis abstraktu, bet konkrētu un personisku.

Salīdzinot vizuālos materiālus dažādos laika posmos, var novērtēt rusifikācijas ietekmi ilgtermiņā – piemēram, kā mainījās valodas lietojums reklāmās, izkārtnēs un dokumentos laika gaitā. Tas palīdz labāk saprast, cik dziļi un ilgstoši šie procesi ietekmēja sabiedrību.

SOVETIZĀCIJA UN RUSIFIKĀCIJA KĀ LINGVISTISKĀS ASIMILĀCIJAS VEIDS

Ar terminu “sovetizācija” zinātniskajā literatūrā tiek apzīmēta Padomju Savienības politiskajai ideoloģijai raksturīgo politiskās, ekonomiskās, sociālās un kultūras dzīves iezīmju ieviešana un nostiprināšana. Arī Latvijā notika intensīvi sovetizācijas procesi gan kultūras un mākslas (Lūse, 2008; Stranga, 2018), gan izglītības (Bleiere, 2013) jomā.

Sovetizācija nav tieši identificējama ar rusifikāciju, kaut netieši tika postulēts, ka šis jaunais nākotnes cilvēks runās krievu valodā. Oficiālās politikas līmenī dažādi tika variēts senais sauklis “nacionāls pēc formas, sociālistisks pēc satura”. Šī “forma” gan lielākoties tika attiecināta uz etnogrāfiskiem elementiem, īpaši apģērbiem, tradicionālās kultūras elementiem, folkloras ansambļu kustību u. tml. Tomēr īpaši posmā pirms PSRS sabrukuma jau kļuva grūti nošķirt sovetizāciju no rusifikācijas, jo “ideāls padomju cilvēks pārāk cieši tika identificēts ar krievu kultūru” (Weeks, 2004). Sovetizācijas procesi saistījās arī ar “buržuāziskā nacionālisma” apkarošanu. “Galvenais Komunistiskās partijas un padomju vadības bieds okupētajā Latvijā tolaik aizvien ir pašu ideologu pasludinātais t. s. buržuāziskais nacionālisms, kā arī padomju varas leģitimitātes apstrīdēšanas iespēja. Pastāv skaidra izpratne, ka lielākais režīma apdraudējums ir kultūras jomā, tāpēc īpaši uzmana literatūru, teātri, humanitārās zinātnes, pieminekļu aizsardzības un folkloras jomu; novērojama tendence iepriekš apkarotās kultūras izpausmes “piejaucēt”, izmantot ideoloģiskiem mērķiem,” raksta Jānis Vādons (Vādons, 2024). Izglītības sistēmas rusifikācijas sakarā Daina Bleiere min trīs pazīmes, kas īpaši precīzi raksturo šo procesu:

- 1) jebkuras problēmas skatījums ar uzsvāru uz PSRS (lasi – Krievijas PFSR kā tās pamatdaļas) interesēm, izslēdzot vai padarot otršķirīgu lokālo perspektīvu;
- 2) Latvijas mazākumtautību skolu slēgšana, cenšoties tajās potenciāli izglītojamās bērņus novirzīt uz nelatviešu skolām (resp., skolām ar krievu mācību valodu);
- 3) īpašas rūpes par krievu valodas apgūšanu latviešu skolās, padarot to par gandrīz galveno mācību priekšmetu (Bleiere, 2013).

Atslēgvārds Latvijā īstenotajai valodas politikai padomju okupācijas periodā ir “rusifikācija”. Lai izprastu rusifikācijas un sovetizācijas procesu tālejošo ietekmi uz latviešu valodu kā latviešu etnosa pamatpazīmi, ir vērts analizēt PSRS valodas politiku latviešu valodas noturības aspektā, izvērtējot to gan no stratēģiskā, gan instrumentālā skatpunkta.

Termins “rusifikācija” (angl. *Russification* vai *russification*) sociolingvistisko procesu raksturošanai ir bieži lietots bez īpaša paskaidrojuma. Kā norādīts Latviešu literārās valodas vārdnīcā (LLVV 6.2.: 729), tā ir “pārkrievošana”. Nodeva laikmetam gan ir norāde pie šķirkļa *vēst.*, liekot saprast, ka šis process jau ir pagātnē, un izvēloties piemēru: “Pret carisma varmācīgo rusifikācijas politiku uzstājās arī Kaukāza tautas un citas nacionālās perifērijas.” Retāk tiek lietots apzīmējums *krievināšana* (piemēram, Antona Rancāna grāmata “Krievināšana” (2014)). Vikipēdijas latviešu variantā minēti termini “pārkrievošana”, “krieviskošana” jeb “rusifikācija” (<https://lv.wikipedia.org/wiki>). Angļu valodā rakstošie autori dažkārt šķir terminus *Russification* un *Russianization*, beidzamajā saskatot plašāku nozīmes niansi, kas pārsniedz valodas un kultūras jomu un ietver spēcīgāku politisku dominēšanu un kontroli (Leivat, 2023), vai arī terminu “rusifikācija” pielīdzinot indivīda lingvistiskajai asimilācijai, bet “rusianizācija” – apzinātai valsts politikai (Weeks, 2010).

Raksturojot PSRS centrālās varas iniciētos procesus, piedāvāts šķirt jēdzienus “rusianizācija” (nacionālās valodas un domāšanas pārveidošana atbilstoši krievu valodas paraugiem) un “rusifikācija” (ar to saprotot krievu valodas pārņemšanu dzimtās valodas vietā) (Ivanovs, 2007). Pirmajā virzienā padomju politika guva zināmus panākumus, taču otrais no tiem vismaz Baltijas valstīs cieta gandrīz pilnīgu neveiksmi.

J. Vādonts atzīst, ka 60. un 70. gados pārkrievošanas aprakstā un refleksijā tiek izmantoti tie paši vārdi, kas latviešu valodā top un nostiprinās 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā pirmās pārkrievošanas laikā, – līdzās “rusifikācijai” arī “(pār)krievošana” un “(pār)krievināšana”, “pārtautošana” un “attautošana”. Viņš izpētījis, ka *periodika.lv* dotumos vārds “pārkrievot” pirmo reizi izmantots “Rīgas Lapas” 1878. gada 258. numurā. 1872. gada krievu-latviešu-vācu vārdnīcā sniegti divi varianti: “krievoties”, “par Krievu pārvērsties”. Vārds “krievošana” noturīgi lietots arī vēlāk. Periodikas tekstos 1881. gadā ienāk vārdi “krievināšana” un “pārkrievināšana”. Savukārt vārdi “pārtautot”, “pārtautināt” un “attautot” latviešu valodā ienāk 19. gadsimta 80.–90. gados, bet svešvārds “rusifikācija” konstatējams 1906. gada izdevumos. Vjačeslava Molotova runas tulkojumā 1939. gadā pieminēta “sovetizācija” (vēlāk citviet arī rakstībā “sovjetizācija”). Savukārt vārds “rusianizācija” lietots reti un tikai pēc brīvības atgūšanas 1991. gadā. Vēl viens

saistīts termins – latīnisms “asimilācija” – politiski sabiedriskā kontekstā lietots laikraksta “Dienas Lapa” 1888. gada 46. numurā” (Vādons, 2024). Latviešu zinātniskajā literatūrā stabilizējies termins “rusifikācija”, kas lietots arī šajā izdevumā.

Ja definējam rusifikāciju kā politiku vai procesu kopumu, kas veicina krievu valodas un kultūras izplatību un pārņemšanu citu etnosu pārstāvju starpā, jāapzina tās iespējamās formas un izpausmes. Pārdomu vērtā ir amerikāņu vēsturnieka Edvarda Teidena (*Edward Thaden*) daudzos pētījumos (arī Thaden, 1981) izmantotā rusifikācijas procesu klasifikācija: neplānotā, administratīvā un kultūras rusifikācija. Visskaidrāk definējama ir administratīvā rusifikācija – krievu valodas lietošana oficiālās funkcijās, vai nu aizstājot citas valodas, vai tās tikai formāli deklarējot kā līdzvērtīgas, tiek noteikta ar normatīviem aktiem vai rīkojumiem. Tā sākās jau cariskajā Krievijā un okupētajās teritorijās turpinājās līdz pat PSRS sabrukumam. Rusifikācija nereti tiek saistīta ar piespiedu asimilāciju un kultūras identitātes iznīcināšanu, īpaši reģionos, kas vēsturiski pētojās Krievijas vai Padomju Savienības pārvaldībai, piemēram, Baltijas valstīs, Ukrainā un Kaukāzā. Kultūras rusifikācija ir lēnāks un pakāpeniskāks process, kas cieši saistīts ar ideoloģiju un izpaužas gan informatīvajā, gan izklaides jomā (piemēram, krievu valodas, kultūras, literatūras un identitātes īpašās vērtības cildināšana, krievu kultūras produktu pieejamība un to reklāma, vietējo kultūru attiecināšana uz “aizgājušiem laikiem”). Īpaša nozīme bija Centrālās televīzijas programmām krievu valodā.

Tomēr pat PSRS beigu posmā, kad kultūras patēriņš krievu valodā bija domnējošs, “pretestība padomju varai aizvien vairāk saistījās ar nekrievu valodu lietošanu. Tādējādi līdztekus vērtā ņemamai rusifikācijas pakāpei, pilnībā apgūstot krievu valodu, rusifikācija tomēr nenoveda pie sovetizācijas, jo daudzi, kas pieņēma krievu valodu, to tomēr uztvēra kā apspiedēju varas instrumentu” (Weeks, 2004).

Kultūras un izglītības sistēmas rusifikācija ir arī vislabākais veids, kā veicināt fenomenu, ko E. Teidens nosauc par neplānoto rusifikāciju. Tā ir šķietami brīvprātīga indivīdu pakāpeniska asimilēšanās krievu kultūrā, vismaz daļēji pārejot uz krievu valodu arī sadzīvē un ģimenē. Tomēr nevarētu piekrist, ka šis process bija neplānots; to lielā mērā ietekmēja gan iepriekš minētās rusifikācijas formas, gan apzināti organizētā iedzīvotāju pārvietošana un migrācija, jauktās laulības u. tml. Turklāt būtisks faktors bija arī izglītības (gan vidējās speciālās, gan augstākās, gan augstākās zinātniskās kvalifikācijas iegūšanai) iespējas, kas virknē profesiju nebija iespējamās citādi kā tikai krievu valodā, turklāt bieži vien ārpus savas etniskās dzimtenes kādā no KPFSR zinātnes centriem. Tiesa, PSRS mazāk intensīvi nekā Krievijas Impērija 20. gadsimta sākumā piemēroja praksi, ka, piemēram, izglītots latviešu inženieris vai ģimnāzijas skolotājs daudz vieglāk var

iegūt darbu kaut kur Krievijas plašumos, nevis Vidzemes vai Kurzemes guberņā (Stērste, 1935). Tā vietā tika veikta “vadošo kadru” piesaistišana no brālīgajām republikām Latvijā, daudzos gadījumos īpaši sekmējot brīvo darba vietu radīšanu.

Arī tad, ja tiešas valsts iejaukšanās nebija, piemēram, kad mazākumtautību pārstāvji paši izvēlējās pieņemt krievu valodu izglītības vai karjeras iespēju dēļ un apzināti nenodeva savu valodu nākamajām paaudzēm, šādu izšķiršanos nepārprotami sekmēja rusifikācijas politikas fons un reālas vai šķietamas labākas dzīves perspektīvas. Šis fenomens, ko var apzīmēt par pārkrievošanos, ir vis-sarežģītāk pētāms un pierādāms, jo tas sākotnēji izpaužas individuālā līmenī, bet ātri kļūst par veselu sociālo grupu un – galējā situācijā – visa etnosa lingvistiskās uzvedības modeli (Thaden, 1990: 211). Padomju ideoloģijā prakse sūtīt bērnus skolās ar mācībām krievu valodā tika traktēta kā brīva pilsoņu tiesību izpausme: “Ja daļa vecāku savus bērnus sūta citvalodu skolā, tad tās ir viņu tiesības, un jebkāda viņu gribas ietekmēšana (arī morālā) būtu tāda pati nacionālās vienlīdzības ļeņiniskās politikas ignorēšana kā piespiest mācīties citā, nevis dzimtajā valodā. Nacionālajās republikās tiek ņemts vērā, ka tāda piespiešana nepareizi izprastas nacionālās attīstības vārdā ir asā pretrunā ar nacionālo masu (it sevišķi skaita ziņā nelielo) progresīvās attīstības tendencēm.” (Kaltahčjans, Kaltahčjana, 1977: 105) Faktiski tomēr Baltijas pamatnāciju pārstāvji, kas prata dzimto valodu, gandrīz vienmēr savu pamatizglītību ieguva savas republikas nacionālajā skolā, ja vien tā bija pieejama, taču, piemēram, Aizkaukāza republikās, vismaz lielākajās pilsētās, prakse sūtīt bērnus skolās ar krievu mācību valodu bija visai izplatīta.

Tieši šīs šķietamās brīvprātības dēļ (kā zināms, brīvprātīga lingvistiskā asimilācija starptautiskajā praksē netiek ne aizliegta, ne nosodīta) ne tikai padomju un krievu, bet arī ārvalstu pētnieki ir apšaubījuši mērķtiecīgas rusifikācijas apjomus. Piemēram, Rubins Goldbergs raksta: “Pastāv vēl viens jautājums, kas ir neatņemama krievu un padomju nacionālās politikas izpētes sastāvdaļa: rusifikācija – jēdziens, kas bieži tiek pārspīlēts vai sagrozīts. Šī vārda etimoloģija gan angļu, gan krievu valodā (*obrusenie*) norāda uz galēju nozīmi: kāda indivīda padarīšanu par krievu vai pārvēršanu par krievu, kas būtībā ir piespiedu asimilācijas forma. Šī rusifikācijas interpretācija padara to par emocionāli jūtīgu tematu lielā daļā bijušās Krievijas Impērijas un Padomju Savienības, īpaši Baltijas mazajām nācijām, kuras ir īpaši jūtīgas pret uztverto draudu savai pastāvēšanai. Pat profesionāli vēsturnieki nav imūni pret šīm emocijām – kāds latviešu zinātnieks ir norādījis, ka rusifikācija bijusi to cilvēku darbs, “kuriem nebija pieņemami, ka jebkura impērijas daļa saglabātu nekrievisku valodu un kultūru”. Tomēr rusifikācijas pielīdzināšana piespiedu asimilācijai ir pārāk vienkāršota pieeja un lieki demonizē dažādus Krievijas valsts pasākumus.” (Goldberg, 2015: 5) Teiktais attiecas uz Andreja Plakana rakstu populārajā E. Teidena sastādītajā

krājumā (Plakans, 2012: 256), kurā pilnīgi pamatoti norādīts uz mērķtiecīgas, kaut neafišētas rusifikācijas politikas pastāvēšanu praktiski visu 20. gadsimtu – ar nenožīmīgiem taktiskiem atplūdiem PSKP un administratīvās varas maiņas posmos.

Padomju ideoloģijai bija raksturīgs arī kolektīvā bilingvisma ēnas pušu noliegums. “Padomju Savienībā nav un nevar būt valodu konkurences. Sociālisma apstākļos, kad valodas ir pilnīgi vienlīdzīgas, mīlestība pret dzimto valodu nav par šķērslī, lai novērtētu un cienītu citas valodas, zinātu un izmantotu nāciju savstarpējās sazināšanās valodu.” (Kaltahčjans, Kaltahčjana, 1977: 104) Nereti ideoloģisku iemeslu dēļ tika šķirti termini “divvalodība” (*двуязычие*) un “bilingvisms”, vienu no šiem identiskajiem terminiem attiecinot uz Padomju Savienību, bet otru – uz citām valstīm: “Divvalodība, kā jebkura sabiedriska parādība, attīstās sabiedrības vajadzību dēļ. Šāda vajadzība rodas kā likumsakarīgs pastāvīgu un tiešu dažādu tautību cilvēku kontaktu rezultāts. Tas notiek kā dabisks vēsturisks process. Bilingvisms rodas arī kā mākslīgi uzspiesta parādība, kam piemērs varētu būt divvalodības attīstība koloniālās valstīs.” (Dzhunusov, 1977: 92)

KRIEVU VALODAS ĪPAŠĀS VĒRTĪBAS IZCĒLUMS

Kā mēģinājums šķietami loģiski pamatot rusifikācijas ieguvumus īpaši jāpiemin krievu valodas īpašās kvalitātes izcēlums, kas visspilgtāk iezīmējās tieši laikposmā pēc Otrā pasaules kara, lai gan sākās jau starpkaru periodā. Sākot forsētu valsts industrializāciju, pēc īslaicīgas (līdz 30. gadu sākumam) valodas politikas liberalizācijas atkal tika izcelta krievu tautas un valodas īpašā loma, piemēram, nosaucot “krievu strādnieku šķiru par visas pasaules strādnieku avangardu” (Ekmanis, 1968). Krievu valodas un krievu kā nācijas izcilo īpašību izcēlumu spilgti raksturo PSKP CK ģenerālsekretāra Staļina tosts 1945. gada 24. jūnijā pieņemšanā pēc tā dēvētās Uzvaras parādes (patiesībā Otrais pasaules karš vēl nebija pilnībā noslēdzies): “Es uzsaucu tostū krievu tautai ne tikai tādēļ, ka tā ir visievērojamākā tauta, bet arī tai raksturīgo skaidro domu, nelokamā rakstura un pacietības dēļ.” Šādā noskaņā apsveikuma vārdus nācās apliecināt arī visām PSRS nekrievu republikām, kā to uzskatāmi pierāda Latvijas PSR Augstākās Padomes V sesijas pateicības vēstule (Pateicības vēstule lielajai., 1945; sk. izvilcumus no preses).

1945. gadā, pēc Otrā pasaules kara beigām, tika publicēta slavenā padomju akadēmiķa V. Vinogradova grāmata “Lielā krievu valoda” (*Velikij russkij jazyk*, Vinogradov, 1945). Tā savā ziņā uzskatāma par pēckara laika PSRS valodas politikas manifestu un paraugu turpmākajiem mēģinājumiem pamatot krievu valodas statusa nostiprināšanu. V. Vinogradova doma, ka “krievu valodas spēks un vareņība ir stingrs apliecinājums krievu tautas augstajai vitalitātei, tās savdabīgajai un izcilajai kultūrai un slavenajai vēsturei. Krievu valoda ir vispāratzīta kā lielas tautas liela valoda” (45. lpp.), turpmāk tika atkārtota un izvēsta neskaitāmos zinātniskos un populārzinātniskos darbos. Šajā grāmatā tika uzsvērtā krievu valodas īpašā bagātība un vērtība, slavofilu garā cildinot A. Potebņas pat iepriekš par reakcionāriem atzīto krievu literatūras klasiķu I. Turgeņeva, F. Dostojevska, A. Feta un I. Buņina devumu un izvairoties no cara laika Krievijas kā tautu cietauma kritikas.

Šajā grāmatā krievu valoda tika apzīmēta par “valsts valodu”, kā to bija darījis arī Ļeņins, kaut šāds termins konstitucionālā līmenī Padomju Savienībā tolaik netika oficiāli atzīts. Autors aprakstīja krievu valodas lomu austrumslāvu valodu grupā un tās ietekmi uz citām valodām, mūsdienu krievu valodas saistību ar

senslāvu un baznīcslāvu valodu, plaši citējot autorus, kas proponē visu slāvu tautu vienotību. Savulaik populārais padomju sociolingvists V. Alpatovs V. Vinogradova grāmatu raksturoja šādiem vārdiem: “Visticamāk, vēl pirms kādiem desmit gadiem V. Vinogradova grāmata varētu tikt uzskatīta par spilgtu “lielvaras šovīnisma” izpausmi. Bet tagad tā pilnībā atbilda sabiedrības noskaņojumam. [...] Kopumā politikas un ideoloģijas maiņa vēlīnajos Staļina varas gados, lielās krievu valodas glorifikācija gāja kopsolī ar attiecību uzlabošanu ar pareizticīgo baznīcu, Aleksandra Ņevska un Aleksandra Suvorova piesaukšanu, veco militāro regāliju atdzimšanu u. tml.” (Alpatov, 1993: 98)

Tā sauktajā Brežņeva konstitūcijā (1977) tika ietverts apgalvojums, ka ir izveidojusies “jauna vēsturiska tautu kopība – padomju tauta”. Lai šo deklarāciju padarītu par realitāti, sākās intensīva virzība uz krievu valodu kā kopīgu saziņas līdzekli, mudinot uz krievu valodas pastiprinātu apguvi un lietošanu. Krievu valodai padomju laikā nebija ne valsts valodas, ne oficiālās valodas statuss, un termins “starpetniskās saziņas valoda”, kas tika ieviests 70. gados, nekad netika nostiprināts likumdošanā, taču PSKP dokumentos šis termins atrodams jau kopš 1961. gadā notikušā XXII kongresa, kad tika pieņemta jauna partijas programma. Tomēr ir pamats runāt par virzību uz vienas valodas dominēšanu un citu valodu runātāju lingvistiskās asimilācijas veicināšanu.

Rusifikācijas tendence vēl vairāk pastiprinājās pēc PSRS 1977. gada 7. oktobra konstitūcijas pieņemšanas. Tajā pirmo reizi tika noteikts, ka Padomju Savienībā valsts valoda ir krievu valoda. Pēc šīs konstitūcijas pieņemšanas tika secīgi pieņemtas jaunas savienoto republiku konstitūcijas, kurās (izņemot Armēnijas PSR un Gruzijas PSR) pēc noklusējuma principa bez papildu nosacījumiem tika nostiprināts krievu valodas statuss, to gan tieši par oficiālo valodu nenosaucot. Latvijas PSR 1978. gada 18. aprīlī pieņemtajā konstitūcijā latviešu valoda bija minēta tikai trīsreiz: 103. pantā (norādot, ka “Latvijas PSR likumus, Latvijas PSR Augstākās Padomes lēmumus un citus tās aktus publicē latviešu un krievu valodā”), 159. pantā (par valodu lietojumu tiesvedībā) un 168. pantā (par uzrakstiem uz ģerboņa) (Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija, 1985). Zīmīgi, ka šajā dokumentā netika noteikts valodu lietojums ne izpildvaras institūcijās (proti, Ministru Padomē un ministrijās), ne vietējos valsts pārvaldes orgānos.

Tiek uzskatīts, ka padomju valodas politikas spilgtākās izpausmes bija Taškentas konferences un procesi pēc tām, kas vērtējami gan no administratīvās, gan kultūras rusifikācijas skatpunkta. Tomēr tā bija tikai redzamā daļa, lai šķietami zinātniski legītimizētu daudz agrāk un daudz augstākā līmenī iecerēto valodas politiku.

KRIEVIJAS UN PSRS VALODAS POLITIKA PIRMS 1940. GADA

Rusifikācijas procesiem Latvijā pēc 1940. gada bija noteikta priekšvēsture, kas atstāja ietekmi kolektīvajā vēsturiskajā atmiņā ne tikai ar izglītības sistēmas un literatūras starpniecību, bet arī tiešos dzīvesstāstos un ģimeņu pieredzē.

Īpaši aktīvi kolonizācijas un rusifikācijas procesi norisinājās 19. gadsimta otrajā pusē. Pēc Nīštates līguma (1721) Krievijas Impērijas sastāvā tika iekļautas agrāk Zviedrijas valdījumā esošās Baltijas provinces (Igaunija un Vidzeme), kam 1795. gadā pievienojās Kurzemes un Zemgales hercogiste kā Kurzemes province, bet tajās zināmas autonomijas ietvaros tika saglabāts vācu valodas lietojums valsts pārvaldē.

Tiek uzskatīts, ka par apzinātu Krievijas Impērijā dzīvojošo tautu rusifikāciju iespējams runāt kopš poļu sacelšanās apspiešanas 1863./1864. gadā cara Aleksandra II laikā, kas sākotnēji plašāk izpaudās kā vēršanās pret katoļu baznīcu un latīņu drukas aizliegumu Lietuvā un Latgalē. Daudz agresīvāka rusifikācija Baltijā tika aizsākta 1881. gadā līdz ar Aleksandra III kāpšanu tronī, kad viņš atšķirībā no saviem priekštečiem tronī atteicās atzīt īpašo Baltijas provinču statusu. Ar lielāku vai mazāku intensitāti tā turpinājās arī Nikolaja II valdīšanas laikā (1894–1917). Par oficiālo ideoloģisko triādi kā jaunu Krievijas imperiālās identitātes pamatu kļuva formula “pareizticība, patvaldība, tautiskums resp. krieviskums”, tātad viena ticība, viens cars, viena valoda, kuru radīja Krievijas izglītības ministrs grāfs Sergejs Uvarovs, apzinoties nepieciešamību pēc noturīgāka krievu nacionālās apziņas pamata. Par impērijas pamattautu tika definēti krievi, ar to saprotot apvienotu austrumslāvu – lielkrievu, ukraiņu (mazkrievu) un baltkrievu – tautu un aizsākot ukraiņu identitātes noliegumu (Trueman, 2015).

Pēc 1863. gada dažādas intensitātes rusifikācijas procesi pakāpeniski aptvēra visas Krievijas Impērijā dzīvojošās tautas (Weeks, 2004: 471), bet valsts politikas līmenī izšķirīgie bija 19. gadsimta 80.–90. gadi. Kā raksta Jirgens fon Ungerns-Šternbergs, “tā īsti rusifikācijas process aizsākās 1882. gadā, kad sāka izdot dažādus rīkojumus, lai panāktu krievu valodas kā vienīgās pārvaldes valodas ieviešanu, kas ar normatīvu aktu tika apstiprināta 1885. gadā. Par galveno “kaujas lauku” kļuva skolu sistēma, un 1887. gadā tik tiešām visās zemes [domātas Baltijas provinces] tautskolās krievu valoda tika ieviesta kā vienīgā mācību valoda, izņemot reliģiju [ticības mācību], bez tam no šī brīža skolās teikšana bija jaunieceltajiem

direktoriem un inspektoriem. Šī reforma skāra arī igauņus un latviešus, kuru sākotnējais atbalsts vācu ietekmes mazināšanai drīz noplaka. Bruņniecība uz situāciju reaģēja ļoti asi un mēģināja atkāpties no skolu finansēšanas. Tika slēgti viņu uzturētie skolotāju semināri. Tāds pats liktenis skāra arī bruņniecību uzturētās vācvalodīgās ģimnāzijas. Vienlaikus tika pārveidota arī kārtības policijas un tiesu sistēma, kur arī par pārvaldes valodu tika ieviesta krievu valoda” (fon Ungerns-Šternbergs, 2019: 33). Vienlaikus tika stiprināta pareizticība, nomaiņīta ierēdniecība, veicināta imigrācija, tomēr uz šī fona aizvien izteiktākas bija nacionālās atmodas tendences, ko rusifikācijas spiediens tikai pastiprināja (sk. Plakans, 1996; Riekstiņš, 2015; Thaden, 1981; Weeks, 1996 u. c.).

Nevajadzētu uzskatīt, ka agresīvajai pārkrievošanas politikai trūktu panākumu, turklāt daļa latviešu politisko līderu, it īpaši to konservatīvākā daļa, vēl pat 19. gs. 90. gados pienācīgi nenovērtēja tās bīstamību, maldīgi to uzskatīdami par noderīgu līdzekli cīņā pret vācu politisko un ekonomisko ietekmi Baltijas provincēs (Plensners, 1928). Vāciskas domāšanas vietā pakāpeniski stājās krieviska, ko apliecina tipisku latviešu studentu (kuru skološanās gandrīz pilnīgi notikusi krievu valodā un kuri latviešu grāmatas un avīzes regulāri nelasīja) raksturojums īsi pirms Pirmā pasaules kara: “Ikkatru neikdienišķu jēdzienu viņi apzīmē ar krievu vārdu, bet zinātniskos terminus parasti saprot vienīgi krievu valodā.” (Skujenieks, 1913)

Pēc 1905. gada revolūcijas arī Latvijā atspoguļojās atšķirīgas tendences attiecībā uz Krievijas Impērijas etnopolitiku un valodas politiku. Tā sauktie monarhisti savos programmatiskajos dokumentos uzstāja uz krievu valodu kā valsts valodu, vienotu likumdošanu un vienotu skolu, oktobristi atzina visu Krievijas pilsoņu tiesību vienlīdzību neatkarīgi no tautības vai reliģijas, kadeti iestājās par brīvu dažādu valodu un dialektu lietošanu sabiedriskajā dzīvē, bet meņševiki centās veidot demokrātisku federālu republiku ar nacionāli teritoriālām autonomijām un atzīt “monarhijas apspiesto tautu” pašnoteikšanās tiesības. Arī boļševiki teorētiski iestājās par tautu pašnoteikšanās tiesībām un noraidīja nepieciešamību noteikt vienu valsts valodu.

Jāuzsver, ka detalizēta cara laika rusifikācijas procesu analīze nav notikusi ne starpkaru periodā, ne pēdējos gadu desmitos, jo vēstures pētnieki nereti pārāk uzsvēra dažādus sarežģījumus latviešu un vācu attiecībās, noklusējot krievināšanas nodarīto ļaunumu (Goba, 1937).

Līdz šim visai neliela uzmanība veltīta šī pirmā rusifikācijas posma ietekmei uz norisēm pēc 1940. gada. Jāņem vērā, ka paaudze, kas bija dzimusi 19. gadsimta beigās un savā jaunībā bija apguvusi krievu valodu, bija aktīva vēl ilgu laiku. Jau esošā krievu valodas prasme vismaz daļā latviešu noteikti ietekmēja krievu valodas lietošanu un nostiprināšanu vairākās funkcijās. Būtu vērts šo fenomenu

papētīt sīkāk, it īpaši saistībā ar 20. gadsimta 20. gados dzimušās paaudzes un vēlāko paaudžu lingvistisko uzvedību.

Pēc neatkarīgas Latvijas valsts dibināšanas 1918. gadā Latviju tikai netieši skāra etnopolitiskie procesi Padomju Savienībā, tomēr ir vērts tiem veltīt uzmanību, jo valodas politika pēc 1940. gada lielā mērā sakņojās norisēs, kuras sākās jau 1917. gadā. Kad t. s. sociālistiskās revolūcijas ceļā pie varas nāca boļševiki, dominējošā bija Ļeņina izstrādātā etnopolitikas doktrīna, kas viņa darbos tika formulēta jau agrāk ("Kritiskas piezīmes par nacionālo jautājumu" (1913), "Vai ir vajadzīga obligāta valsts valoda" (1914)). Ļeņins 1914. gadā rakstīja: "Ko nozīmē obligāta valsts valoda? Praktiski tas nozīmē, ka lielkrievu, kuri ir Krievijas iedzīvotāju mazākums, valodu uzspiež visiem pārējiem Krievijas iedzīvotājiem. Katrā skolā obligāti jā māca valsts valoda. Visai oficiālajai darbvedībai obligāti jānotiek valsts valodā, bet nevis vietējo iedzīvotāju valodā." Ļeņins, vērojot tā laika Krievijas starpnacionālās attiecības, pamanīja apspiesto un apspiedēju nāciju nacionālisma pretrunas un īpaši vērsās pret nacionālliberāļu centieniem sarīdīt lielkrievus pret cittautiešiem. Šai sakarā Ļeņins raksta: "Lūk, šī lielkrievu nacionālisma inde saindē visu Krievijas politisko atmosfēru. Tā ir nelaime tautai, kas, verdzinādama citas tautas, nostiprina reakciju visā Krievijā." Tomēr tajā pašā rakstā jau bija pamanāms aizsākums vēl līdz šim izplatītajam naratīvam par krievu valodas īpašo vērtību un iestāšanās par to, lai katram būtu iespējas apgūt "diženo krievu valodu" – tikai bez piespiešanas.

Ļeņins atzina nāciju atbrīvošanos par sociālās atbrīvošanās priekšnoteikumu un pieļāva iespējas izmantot nacionālās atbrīvošanās vēlmes proletariāta interesēs, kaut arī praksē pasaules sociālistiskās revolūcijas intereses viņš vērtēja augstāk par nāciju tiesībām. 1917. gada 16. novembrī apstiprinātajā "Krievijas tautu tiesību deklarācijā" tika uzsvērtā "tautu vienlīdzība un suverenitāte, Krievijas tautu tiesības uz pašnoteikšanos līdz pat tiesībām atdalīties un nodibināt patstāvīgas valstis, nacionālā mazākuma un etnisko grupu brīva attīstība" (cit. no Riekstiņš, 2015: 22).

Sākotnēji šādu nostāju atbalstīja arī Staļins kā jaunās boļševiku valdības tautību lietu komisārs. "Nav nekādas piespiedu "valsts" valodas – ne tiesvedībā, ne skolās. Katrai teritorijai jāizvēlas tā valoda vai valodas, kas atbilst tās iedzīvotāju etniskajam sastāvam, un būs pilnīga valodu vienlīdzība – gan mazākumtautību, gan vairākumtautību valodām – visās sociālajās un politiskajās institūcijās." (Staļins, Kopotie raksti, 4. sēj., 70. lpp., cit. no (Alpatov, 2000b: 40)) Uzstājoties komunistu (boļševiku) partijas 12. kongresā 1923. gada aprīlī, Staļins uzsvēra valodas nozīmi padomju varas tuvināšanā visiem iedzīvotājiem: "Nepieciešams, lai proletariāta vara būtu tikpat tuva etniskajiem nekrievu zemniekiem kā krieviem, lai tās politika viņiem būtu saprotama, lai tā darbotos viņu dzimtajā valodā,

lai skolas un varas iestādes būtu nodrošinātas ar vietējiem cilvēkiem, kas pazīst vietējo valodu, paražas, tradīcijas, dzīvesveidu.

Tikai tad un tikai tā padomju vara, kas līdz šim bija krievu valdība, kļūs par varu ne tikai krieviņiem.” (Staļins, Kopotie raksti, 5. sēj., 240.–241. lpp., cit. no (Belikov, Krysin, 2001: 278))

Tomēr “ļeņinisma nacionālā jautājuma izpratne iekļāva sevī divas atšķirīgas loģikas, kas vēlākajos laikos pretrunīgi mijiedarbojās arī Ļeņina radītās komunistiskās valsts politikā. Pirmkārt, tā bija partikulārisma loģika, kas atrada izpausmi teritoriālo nacionālo autonomiju un nacionālo kultūru attīstības veicināšanā un t. s. korenizācijas (vietējo kadru izmantošanas) politikā, kas raksturoja PSRS pastāvēšanas sākumposmu. Otrkārt, tā bija unifikācijas loģika, kas dominēja Padomju Savienībā kopš 30. gadu vidus un pēckara posmā izpaudās priekšstatā par “jaunas vēsturiskas cilvēku kopības – padomju tautas” veidošanos” (Rozenvalds, 2024).

Izteikta doma (Kangere, Vanags, 2009), ka Ļeņins un Staļins jau sākotnēji bija izveidojuši kopēju nostāju, saskaņā ar kuru valodas politika tiks īstenota trīs posmos. Pirmajā no tiem, kad noritēs sociālistiskās iekārtas izveide un tās pamatprincipu izstrāde un nostiprināšana, plaši pieļaujama nacionālo valodu attīstība atbilstoši tautu pašnoteikšanās principiem, stingri ievērojot nacionālo valodu un krievu valodas vienlīdzību. Otrajā posmā, kas sāktos līdz ar forsētu industrializāciju un novestu pie galīgas sociālisma uzvaras (ne velti PSRS K(b)P XVII kongress 1934. gadā pēc pirmās piegādes tika nodēvēts par “uzvarētāju kongresu”), iezīmētos tendence uz visu valsts tautu tuvināšanos un pat saplūšanu. Šajā posmā skaidri parādītos nepieciešamība pēc kopējas starpnacionālās saziņas valodas, kuras loma, protams, tiks atvēlēta krievu valodai. Šādos apstākļos skaidri parādīsies, ka krievu valodas funkcijas PSRS ir plašākas nekā nacionālajām valodām.

Savukārt laikā, kad būs uzcelts attīstīts sociālisms un tuvosies gaišā komunisma ēra, nacionālās atšķirības starp tautām izzudīs un pakāpeniski paliks tikai viena kopvaloda, proti, krievu valoda kā pasaules valoda. Šādā veidā sociālisma utopija bija cieši sasaistīta ar valdošo valodas politiku, un, kaut grūti pieņemt, ka jau 20. gs. 20. gadu sākumā bija iespējams izveidot tik tālejošu plānu, šo rīcības loģiku var saskatīt un uzskatīt par klātesošu visā PSRS pastāvēšanas laikā, neizslēdzot pat sākotnējo Mihaila Gorbačova rosināto pārbūves politiku.

Padomju nacionālo politiku 20.–30. gados raksturoja jaunu padomju republiku un autonomu nacionālu teritoriju izveide, ievērojami centieni attīstīt ekonomiku PSRS nomalēs, lai “panāktu to izlīdzināšanu ar centru”, rūpniecības centru izveide nacionālajās teritorijās, maksimāli iesaistot vietējos iedzīvotājus, kā arī cīņa ar analfabētismu un plašas vietējo izglītības iestāžu sistēmas veidošana. Saskaņā ar 1897. gada tautas skaitīšanas datiem Krievijas Impērijas kopējā

rakstpratība bija 21%, bet, neieskaitot bērnus līdz 9 gadu vecumam, – 27%; Sibīrijā attiecīgi 12% un 16%, bet Centrālajā Āzijā – 5% un 6% (Bol'shaja sovet-skaja enciklopedija, 1969–1978, 7. sēj.)

Valodas politikas jomā noteicošais bija latinizācijas process, kas tika apzīmēts par “revolūciju austrumos”, jo tika aizstāts arī daudzu tautu lietotais arābu alfabēts. Daudzām tautām rakstpratības attīstīšana tiešām bija aktuāla, un šajā darbā iesaistījās ievērojami krievu lingvisti, kā N. Jakovļevs, E. Poļivanovs, L. Jakubinskis un citi. 1926. gadā tika izveidota Vissavienības jaunā alfabēta centrālā komiteja (*Всесоюзный центральный комитет нового алфавита*), kas pārraudzīja latinizācijas procesu. Alfabetizācijas process detalizēti ir aprakstīts ļoti daudzos pētījumos (sk. Belikov, Krysin, 2001; Isaev, 1979; Musaev, 1982; Nikolskij, 1968).

Jāpiebilst, ka īpašs atbalsts tika garantēts arī tām PSRS dzīvojošajām etniskajām grupām, kuru nācijas pamatdaļa dzīvoja neatkarīgās valstīs ārpus PSRS. Piemēram, latviešiem līdz 1937. gada beigām PSRS pastāvēja izvērstas pamatskolu un vidējo mācību iestāžu tīkls (vairāk nekā 120 skolas), daudzas kultūras biedrības, profesionāls teātris “Skatuve” Maskavā, iznāca vairāki laikraksti un žurnāli. Tomēr tieši šo etnisko grupu pārstāvji (poļi, somi, igauņi, rumāņi, latvieši u. c.) vismagāk cieta lielā terora nacionālo operāciju laikā, jo vislabāk atbilda idejām par iedomātas piektās kolonnas esamību, turklāt plašām krievu tautas masām katrs *nacmenis* [nacionālo mazākumtautību pārstāvis] likās aizdomīgs un nīstams (Riekstiņš, 2009).

PSRS valodas politika radikāli mainījās 30. gadu otrajā pusē. Tika atzīts, ka pasaules sociālistiskā revolūcija kavējas, un valsts intereses prasa krievu valodas zināšanas no visiem PSRS pilsoņiem. 1936. gadā pieņemtā t. s. Staļina Konstitūcija gan tāpat kā iepriekš garantēja visu tautību un valodu līdztiesību, taču pat savienoto republiku un autonomo teritoriālo veidojumu loma pakāpeniski samazinājās.

Nozīmīgs pavērsiena punkts bija 1938. gada 13. marta VK(b)P un Tautas komisāru padomes lēmums “Par obligātu krievu valodas mācīšanu nacionālo republiku un apgabalu skolās” (*Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей*). Lēmumā tika noteikta nepieciešamība uzlabot saziņu starp visām Padomju Savienības tautām, nodrošināt labākas profesionālās attīstības iespējas speciālistiem un efektīvu dienestu Sarkanajā Armijā. Ņemot vērā tālāku centralizāciju, visi mācību plāni tika apstiprināti Maskavā, un mācību process visās skolās tika stingri regulēts. Šajā lēmumā ietvertās nostādenes faktiski bija spēkā līdz pat PSRS sabrukumam un pat ilgāk.

Sākās arī nekrievu skolu slēgšana; nacionālā nomenklatūra masveidā sāka savus bērnus izglītēt krievu skolās. Pilnībā mainījās alfabetizācijas princips – notika atgriešanās pie kiriliskā alfabēta, un daudzām tautām savu rakstību nācās

mainīt trešo vai pat ceturto reizi. Turklāt šie procesi notika masveida represiju un deportāciju apstākļos. Par kirilicas ieviešanas veiksmīgu pabeigšanu tika paziņots 1941. gada jūnijā, to pielīdzinot sociālistiskās revolūcijas svētkiem.

Vēl viena acīmredzama parādība, kas pastiprinājās 30. gados, bija citu valodu leksikas papildināšana ar aizguvumiem no krievu valodas. Krievu valoda kļuva par galveno terminoloģijas un vispārlietojamās valodas vārdu avotu, īpaši sociālajā, politiskajā un ekonomiskajā jomā. Tas īpaši attiecās uz ideoloģiski motivētiem terminiem (Krouglov, 2022). Vēl viens faktors, kas ietekmēja aizguvumu un kalku skaita pieaugumu no krievu valodas citās valodās, bija tālaika tulkošanas politika, saskaņā ar kuru literārie darbi un citi teksti, kas tika uzskatīti par ideoloģiski pareiziem, vispirms tika tulkoti krievu valodā un pēc tam no krievu valodas uz citām Padomju Savienības valodām. Tajā pašā laikā valodām bija jāatspoguļo jaunā realitāte valstī un sabiedrībā saskaņā ar jaunajiem ideoloģiskajiem principiem.

Padomju masu mediji radīja daudzus politiski pareizus izteicienus, kas aprakstīja politiskos, ekonomiskos un kultūras notikumus valstī un ārvalstīs. Šī pieeja ietvēra divu leksisko un frazeoloģisko līdzekļu grupu radīšanu, lai izteiktu pozitīvas konotācijas, runājot par “sociālisma sasniegumiem” un “PSRS tautu kultūras uzplaukumu”, kamēr negatīvās konotācijas tika izmantotas, lai attēlotu “sapuvušo kapitālismu” vai “imperiālisma haizivis”, kas veic visu iespējamo, lai sagrautu “miermīlīgo konstruktīvo darbu Padomju Savienības strādniekiem un zemniekiem”. Par atslēgas vārdu padomju propagandas mašīnā kļuva vārds “cīņa”, piemēram, “cīņa par laimīgu nākotni”, “cīņa par mieru”, “cīņa par sociālismu” vai “cīņa ar pagātnes paliekām”. Šie izteicieni vispirms tika ieviesti krievu valodā un pēc tam pārnesti uz citām Padomju Savienības valodām.

Jāuzsver, ka kopš 20. gadu otrās puses valodas politiku būtiski ietekmēja arī Nikolaja Marra uzskati un ar to saistītā vienkāršotā vulgārmarksistiskā pieeja valodu attīstībai, sasaistot valodu attīstību ar mācību par bāzes un virsbūves mijiedarbību (Ekmanis, 1968). Atzīstot, ka komunismā notiks pasaules kopvalodas veidošanās uz dažādu valodu bāzes, Marrs uzskatīja, ka tās veidošanai izejmateriālu varēsot gūt vienīgi no krievu valodas (Ekmanis, 1968). Citām PSRS pastāvošajām valodām šai ziņā neesot nekādu izredžu.

1940. gada vasarā Padomju Savienība okupēja un inkorporēja Latviju. Sākās jauns posms Latvijas dzīvē, bet turpinājās padomju valodas politikas principi, kas tagad aptvēra arī latviešu valodas funkcijas un latviešu valodas kolektīvu.

KULTŪRPOLITIKA UN VALODAS POLITIKA STAĻINISMA PERIODĀ (1940–1953)

Latvijas sovetizācijas procesā latviešu valoda tika izstumta no daudzām lietošanas jomām. Latvijā iebrāucēji varēja dzīvot un strādāt, nepārvaldot latviešu valodu. Arī latviešu valodas mācīšanai skolās ar krievu mācībvalodu nepievērsa lielu uzmanību. Šajā laikā tikpat kā netika publicēti rīkojumi par krievu valodas lietošanu. Oficiāli apgalvoja, ka latviešu un krievu valoda ir līdzvērtīgas. Taču krievu valodas lietošana tika stimulēta daudzos oficiālos un neoficiālos veidos. Tā samērā ātri kļuva par republikas iestāžu lietvedības valodu. Rūpniecības uzņēmumu administratīvais personāls lielākoties bija nelatvieši, un krievu valodas lietošana viņiem bija pilnīgi dabiska. Krievu valodas lietošanu pastiprināja tas, ka visi jaucējumi, kas skāra sabiedrības dažādās dzīves jomas, bija jāsakāro ar attiecīgajām institūcijām Maskavā, kā arī tām jāsniedz pārskati. Jebkādi iebildumi pret krievu valodas lietošanu tika vērtēti kā buržuāziskais nacionālisms, kas savukārt attaisnoja to, ka nelatvieši ignorēja latviešu valodu (Šneidere (red.), 2001: 19).

1940. gada vasarā vēl pirms Latvijas inkorporācijas Padomju Savienībā aktīvi tika rosinātas diskusijas par krievu valodas mācīšanu visās skolās. Šai sakarā jau 27. jūnijā presē parādījās informācija, ka Skolu departaments nolēmis vasarā pamatskolu skolotājiem angļu valodas kursu vietā (ar 1935. gadu angļu valoda bija noteikta par pirmo apgūstamo svešvalodu) sarīkot krievu valodas kursus (Krievu valodas..., 1940, sk. preses izvilkumus). Tas pats attiecoties uz ģimnāzijām un arodskolām, kurām vajadzēšot vismaz 100 skolotāju. Esot jāapzina gan strādājošie, gan pensionētie krievu valodas skolotāji, jo vairākus gadus tādi neesot sagatavoti un pēdējos 15 gados skolotāju institūtos sagatavotie pedagogi krieviski neprotot (Krievu valodas..., 1940).

Plašas pārrunas 1940. gada jūlijā notika par krievu valodas mācīšanas praktisko pusi (sk. preses izvilkumus). Nebija šaubu par to, ka ģimnāzijās krievu valodas mācības sākas ar pirmo gadu, bet lielākas neskaidrības bija par pamatskolām, proti, no kuras klases šo valodu sākt mācīt latviešu un citās nekrievu skolās (Krievu valoda..., 1940, sk. preses izvilkumus). Skolotāju viedoklis bija, ka tā mācāma no 5. klases, lai pirmajos četros gados bērni nostiprinātu zināšanas mātes valodā, tomēr dažu organizāciju pārstāvji vēlējās mācības sākt jau no 2. klases (Krievu valoda..., 1940). Panāktais kompromiss paredzēja, ka mācības

sāks no 4. klases, bet stundu kopskaits trīs gados būs tikpat liels kā agrāk angļu valodai piecos, turklāt citu svešvalodu pamatskolā nebūs (Krievu valoda..., 1940, sk. preses izvilkumus).

Jau 1940. gada jūlijā vairākos preses izdevumos (piemēram, žurnālā “Atpūta” un “Latvijas Vilnis”) tika publicēti secīgi mācību materiāli krievu valodas pamatu apgūšanai.

1940. gada augustā pieņemtās Latvijas PSR Konstitūcijas 25. pantā teikts, ka Latvijas PSR Augstākās Padomes pieņemtie likumi izsludināmi latviešu un krievu valodā ar Latvijas PSR Augstākais Padomes Prezidijs priekšsēdētāja un sekretāra parakstiem (LPSR Konstitūcija, 1940, sk. preses izvilkumus), kas līdz ar to krievu valodai piešķir oficiālu statusu, un, kaut arī tas tieši nav pateikts, tai ar šo *de facto* piešķirts valsts valodas statuss. Šajā likumā latviešu valoda vēl pieminēta tikai pantā par tiesvedības valodu, tomēr piešķirot plašas iespējas citu valodu lietojumam.

Tomēr līdz galam jautājumi par krievu valodu skolās tika izlemti jau pēc šīs konstitūcijas pieņemšanas, nosakot, ka vidusskolu stundu plānos “krievu valoda ieviesta kā otrā valsts valoda ar tādu pašu stundu skaitu kā latviešu valodai – 20 stundu nedēļā” (Svarīgi pārkārtojumi.. 1940, sk. preses izvilkumus), aprēķinot summāro nedēļas stundu skaitu visās vidusskolas klasēs. Turpretim pamatskolā tās mācīšana tiks sākota no 3. klases, tomēr tiks atļauts 5. un 6. klasē mācīt angļu valodu, lai pabeigtu iesākto kursu (Svarīgi pārkārtojumi., 1940, sk. preses izvilkumus).

Jau 1940. gada rudenī skaidrojumos par dažādu valodu statusu norādīts, ka ar terminu “svešvalodas” turpmāk jāsaprot “vācu, angļu, franču vai vēl kāda cita sveša valoda”, jo līdz ar “Padomju Latvijas uzņemšanu Sociālistisko Padomju Republiku Savienībā krievu valoda kļuvusi tikpat kā mūsu otra mātes valoda”, kuras “obligāta prašana ir pati par sevi saprotama lieta” (Olis, 1940, sk. preses izvilkumus).

Ņemot vērā formāli pastāvošās draudzīgās attiecības starp PSRS un nacistisko Vāciju laikā no 1939. gada augusta (Molotova–Ribentropa pakta noslēgšanas) līdz karadarbības sākumam 1941. gada 22. jūnijā, nelabvēlīga attieksme pret krievu un vācu valodas apguvi latviešu pamatskolās tika saistīta ar kritiku par buržuāzijas, it īpaši Ulmaņa autoritārā režīma, tuvredzīgo politiku (Manheims, 1941).

Raksturīga tendence 1940. un 1941. gada publikācijās bija iepriekšējās izglītības sistēmas noniecināšana (bijušas dažādu tipu vidusskolas, kam pārsvarā bijusi humanitāra ievirze, kas “jaunatnei deva dzīvei maz noderīgu zināšanu”), vienlaikus pārslavējot Padomju Savienības skolas, par kurām tolaik nevienam pilnīga priekšstata nebija (Stājas spēkā., 1941, sk. preses izvilkumus). Tāpēc mūsu skolu beidzēji “pēc 11 gadu darba bija daudz vājāk sagatavoti nekā Padomju Savienības

skolu beigušie, kur mācību ilgums tikai 10 gadu”, un jau veiktās pārmaiņas vēl maz ko līdzējušas (Stājas spēkā., 1941, sk. preses izvilkumus). Lai paceltu “skolēnu zināšanas līdz līmenim, kāds ir Padomju Savienības citās republikās”, visām Padomju Latvijas vidusskolām jāpanāk, lai jau 1942./1943. mācību gada sākumā tās varētu strādāt “pilnīgi pēc Padomju Savienības stundu plāna un programmas” (Stājas spēkā., 1941, sk. preses izvilkumus). Kaut gan tuvāka skaidrojuma šajā gadījumā nav, tomēr tas varētu nozīmēt arī apņemšanos pāriet uz desmitgadīgu vidusskolu, ko pēckara gados neviens tomēr neuzdrošinājās piedāvāt (izņemot vienu par nesekmīgu atzītu eksperimentu 1965./1966. mācību gadā).

Kaut gan vairums skolēnu krievu valodu bija mācījušies tikai vienu gadu un apguvuši tikai pamatzināšanas, ar Latvijas PSR Izglītības tautas komisariāta pavēli visām klasēm no 4. līdz 11. klasei tika noteikts mutiska zināšanu pārbaude mācību gada beigās, to noturot saskaņā ar KPFSR Izglītības tautas komisariāta 1940. gada instrukciju (Pavēle, 1941).

Saskaņā ar Izglītības tautas komisariāta pavēlēm 1941. gada pavasarī tika noteikti mācību plāni pamatskolām, nepilnajām vidusskolām ar dažādām mācību valodām (sk. preses izvilkumus). Jāpievērš uzmanība, ka skolās ar latviešu mācību valodu latviešu valodas un literatūras un krievu valodas un literatūras apguvei ir attiecīgi 77 un 49 stundas (summārais nedēļas stundu skaits visā mācību periodā). Pēc struktūras tas ir visai tuvs tam, kas paredzēts skolās ar krievu mācību valodu, proti, 89 stundas krievu kā dzimtajai valodai, bet 41 stunda – latviešu valodai un literatūrai. Toties visai lielas atšķirības parādās plānos skolām ar ebreju, baltkrievu, igauņu, lietuviešu vai poļu mācību valodu, kas skaidri demonstrē, kura no abām it kā vienlīdzīgajām oficiālajām valodām – latviešu vai krievu – ir svarīgākā. Tā šajās skolās dzimtajai valodai un literatūrai atvēlētas 69 stundas, latviešu valodai (bez literatūras) 27, bet krievu valodai un literatūrai – 42 stundas. Turklāt jāņem vērā, ka šajā laikā iebraucēju no PSRS ir samērā maz, tāpēc šie plāni, kas gan nekad nav tikuši īstenoti dzīvē, pamatā bija attiecināti uz okupētās Latvijas valstspiederīgajiem.

Šī mācību gada vērtējumā, kuru devis kāds pedagogs drīz pēc vācu karaspēka ienākšanas, uzsvērts, ka tas bijis “pilnīgi nesagatavots, bez grāmatām un pat bez mācības programmām”, turklāt arī intensīvi apgūstamā krievu valoda, kas oficiāli “nemaz neskaitījās svešvaloda”, bija jā mācās pilnīgi bez mācību grāmatām (Skolotājs, 1941).

Atkārtotās okupācijas sākumā, t. i., 1944.–1945. gadā, gan tika pieņemti vairāki lēmumi par latviešu valodas statusa nostiprināšanu, kas tiek skaidrots ar VK(b)P CK tā laika nosacīti liberālo Baltijas republiku sovetizācijas politiku, kā arī to, ka tā laika LK(b)P CK biroja un LPSR Tautas komisāru padomes sastāvā pārsvarā bija nevis cittautieši, bet gan vietējie komunisti (Riekstiņš, 2022: 16).

Pirmo no šiem lēmumiem pieņēma LK(b)P CK birojs 1944. gada 7.–8. decembrī – “Par Latvijas PSR iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbinieku, kuri nepārvalda latviešu valodu, latviešu valodas mācīšanos”. (LVA, PA-101. f., 3. apr., 13. l., 64. lpp.; publicēts dokumentu krājumā “Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju” (Riekstiņš (red.), 2012: 24)) Izvilkums: “Ņemot vērā, ka iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbinieku latviešu valodas nezināšana ir nopietns šķērslis ikdienas saskarē ar masām, viņu vajadzību un pieprasījumu zināšanai, LK(b)P CK uzdod iestāžu, organizāciju un uzņēmumu vadītājiem organizēt vadošo darbinieku un kalpotāju, kuri nepārvalda latviešu valodu, latviešu valodas mācīšanos.” Ar lēmumu tika noteikts, ka jāorganizē valodas mācīšanās kursi un pulciņi; Izglītības tautas komisariātam un Valsts izdevniecībai jāsaģatavo un jāizdod mācību grāmatas valodas apmācībai; iestāžu, organizāciju un uzņēmumu vadītājiem jāparedz līdzekļi mācību organizēšanai u. c.

Krievu valodas intensīva mācīšana tajā Latvijas daļā, kuru jau kontrolēja PSRS karaspēks, atsākās jau 1944./1945. mācību gadā, arī sākumā bez pienācīga mācību grāmatu un mācību līdzekļu nodrošinājuma. Oficiālo nostāju šajos jautājumos labi raksturo publikācijas žurnālā (oficiāli šo izdevumu līdz 1959. gada 10. numuram neskaidru iemeslu dēļ konsekventi sauc par rakstu krājumu) “Padomju Latvijas Skola”, kura pirmais 1945. gada numurs nāca klajā marta beigās.

Jau ievadrakstā Latvijas PSR izglītības tautas komisārs Kārlis Strazdiņš norādīja (Strazdiņš, 1945, sk. preses izvilkumus): “Padomju Savienībā ir izaugusi jaunā darbaļaužu sociālistiskā kultūra, pretēja kapitālistiskās pasaules buržuāziskajai kultūrai. Katra kultūras cienītāja un darbinieka pienākums ir ne tikai iepazīties ar šo jauno kultūru, bet dziļi izprast tās pamatus, zināt viņas sasniegumus, izmantot tos savas tautas kultūras vispusīgai attīstīšanai un līmeņa celšanai. Tāpēc, starp citiem, arī kā viens no kultūras darbinieku svarīgākajiem uzdevumiem ir – iemācīties krievu valodu, kurā šī jaunā kultūra pieejama.” Viņš gan tālāk paskaidro, ka nacionālās kultūras lozungus, kas bija “reakcionārs lozungs, jo tur aiz šī lozunga slēpjas buržuāzijas kultūra”, padomju iekārtā kļuvusi progresīvs, “jo tas nozīmē vispusīgu sociālistiskās kultūras satura attīstīšanu nacionālajās formās”, bet katra tauta vieglāk spēj “apgūt kultūras sasniegumus un izmantot tos savā valodā” (Strazdiņš, 1945, sk. preses izvilkumus).

Savukārt A. Egle uzsvēra būtisko atšķirību starp krievu valodas apguvi cara laikos, kad tā bija “ekspluatācijas ierocis”, un sociālismā, kad tā pārtapusi par “atbrīvošanas ieroci”, jo tā kļuvusi par daudzo Padomju Savienībā mītošo nāciju kopīgo valodu (Egle, 1945, sk. prese izvilkumus). Tāpēc krievu valodas skolotājam latviešu skolās ir būtisks uzdevums spēt šo atšķirību izskaidrot (Egle, 1945, sk. preses izvilkumus): “Krievu valoda mūsu skolās ir tikai mācību priekšmets,

un pārējos priekšmetus māca mātes valodā. Tas nozīmē, ka Padomju Savienībā ir iespēja mācīties un iegūt zināšanas skolā arī visiem tiem, kas krievu valodu nepārvalda. Mācoties mātes valodā, mūsu skolēni paši vēlas zināt arī krievu valodu, jo tas tuvina viņus lielajai krievu tautai, paplašina redzes viedokli, dod iespēju izmantot kultūras bagātības un pirmavotus krievu valodā.”

Jau 1945. gada 19. aprīlī tika pieņemts Latvijas PSR Tautas komisāru padomes un LK(b)P Centrālās komitejas lēmums par darba uzlabošanu augstskolās (Kas jādara..., 1945, sk. preses izvilkumus), kurā īpaši uzsvērtā neapmierinošā krievu valodas apguve, uzdodot mēneša laikā izstrādāt vienotu praktiskā valodas kursa programmu (ar sadalījumu pa mācības gadiem un obligāto praktisko darbu sarakstu), kā arī steidzami sagatavot mācību grāmatu un literatūras hrestomātiju manuskriptus, lai tos varētu iespiest līdz 1946. gada 1. janvārim.

Definējot prasības augstskolu reflektantiem, LVU ziņojumā uzsvērts, ka visiem studētgrībētājiem nepieciešamas krievu valodas zināšanas viena gada kursa apmērā (nepaskaidrojot, kas ar to domāts), tāpēc tiem, kas nenāk tieši no vidusskolas, pieejami sagatavošanas kursi (Iestājoties augstskolā..., 1945, sk. preses izvilkumus). Ar līdzīgu ideoloģisku mērķi augstskolām noteikts pienākums ievest PSRS tautu vēstures fakultatīvo kursu visos studiju virzienos, kuros tas pašlaik vēl nav iekļauts.

Krievu valodas apguves nozīmi savā pārskata ziņojumā Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas X kongresā uzsvēra LK(b)P CK sekretārs Jānis Kalnbērziņš, teikdams: “Padomju Latvijā vienādā cieņā ir ne tikai latviešu valoda, kas ir mūsu tautas valoda, bet arī krievu valoda, ko ar lielu interesi mācās mūsu jaunatne un vecie kadri, jo tā ir lielās krievu tautas valoda, Ļeņina un Staļina valoda, visas sociālisma pasaules valoda. Tagad neviens nevar uzskatīt sevi par izglītotu cilvēku šā vārda pilnīgā nozīmē, ja viņš neprot krievu valodu. Krievu valodā uzrakstīts visvērtīgākais un visdižēnākais, ko radījusi cilvēces doma. Tam, kas prot krievu valodu, ir iespējams smelties no visbagātākās padomju kultūras dārgumu krātuves, iespējams ātrāk augt un kļūt idejiski bagātākam.”

Raksturojot Latvijas skolu stāvokli 1945./1946. mācību gadā (pirmajā mācību gadā pēc Otrā pasaules kara), svarīgi apzināt statistikas datus (Kļaviņš, 1946, sk. preses izvilkumus). Šai laikā darbojās 1127 dažāda lieluma un pakāpes skolas ar latviešu mācību valodu, kurās mācījās 153 295 bērni. No citvalodu skolām 215 bija skolas ar krievu mācību valodu un 41 529 skolēniem, 5 poļu skolas ar 1425 skolēniem, 2 lietuviešu skolas ar 239 skolēniem un 2 igauņu skolas, kurās izglītību ieguva 55 bērni. Par 97 skolām (liekas, pamatā tās bija latviešu skolas) teikts, ka tās atbilstoši tā laika terminoloģijai “darbojas ar cittautu komplektiem”, proti, ka tajās ir arī klases ar citu mācību valodu, tostarp 92 ar krievu un 3 – ar poļu. Avotā (Kļaviņš, 1946, sk. preses izvilkumus) nav precizēts atlikušo divu “cittautu

komplektu” raksturs, bet var izteikt pieņēmumu, ka tās bija nelielas igauņu klases skolās pie Veclaicenes un Opekalna. Atšķirībā no 1940./1941. mācību gada netika atjaunotas ne baltkrievu, ne ebreju skolas (Bleiere, 2013).

Interesanti izsekot mācību plāniem, kas dažāda veida skolās tika realizēti (vai vismaz ielānoti) 1946./1947. mācību gadā (Mācību plāni., 1946, sk. preses izvilkumus). Septiņgadīgajās skolās krievu valodas apguvi bija paredzēts sākt 2. klasē, katru gadu šim priekšmetam atvēlot četras stundas nedēļā. Tikpat stundu bija paredzēts arī katrā no piecām vidusskolas klasēm, proti, paredzot 44 nedēļas stundas visā mācību laikā. Tiesa, ņemot vērā, ka mācību plāni gandrīz ik gadu mainījās, var droši apgalvot, ka nevienam individuālam skolēnam visā skolas gaitu laikā ar tieši šādu stundu skaitu un sadalījumu nenācās sastapties.

Salīdzinot septiņgadīgo skolu mācību plānus skolām ar latviešu un krievu mācību valodu, redzams (Mācību plāni., 1946, sk. preses izvilkumus), ka latviešu valodai krievu skolās no 2. klases bija paredzētas 18 stundas kopumā (pa trim stundām mācību gadā), bet krievu valodai kopumā 69 stundas. Savukārt latviešu skolās septiņos gados dzimtajai valodai tika kopumā ielānota 61 stunda, bet krievu – 24. Līdz ar to var skaidri apgalvot, ka jau šis modelis paredzēja krievu valodas apguvi vismaz daļēji veikt uz latviešu valodas stundu rēķina.

Interesants ir stāvoklis vidusskolās, jo te saduramies ar diviem modeļiem skolās ar krievu mācību valodu. Skolās, kurās tolaik vēl turpināja piemērot Latvijas divpadsmitgadīgo vidējo izglītību, katrā mācību gadā četras stundas atvēlētas kā dzimtajai (krievu) valodai, tā latviešu valodai, un atbilstošs stundu sadalījums attiecināts arī uz latviešu vidusskolām (Mācību plāni., 1946, sk. preses izvilkumus). Tomēr parādās arī stundu plānojums desmitgadīgām krievu vidusskolām (acīmredzot tām, kuras īsteno KPFSR skolās esošo modeli un pamatā paredzētas nesenajiem ieobraucējiem no citām PSRS republikām), kurās latviešu valodai katrā no trim vidusskolas gadiem atvēlētas tikai trīs stundas, turklāt apzinoties, ka to nāksies apgūt no pašiem pamatiem (Mācību plāni., 1946, sk. preses izvilkumus). Nav skaidrs, cik drīz desmitgadīgais mācību plāns kļuva par dominējošo krievu skolās, jo jau 40. gadu beigās arī latviešu skolās notika pāreja uz četrgadīgu vidusskolu (t. i., vienpadsmitgadīgu vidējo izglītību).

Citu mazākumtautību skolās gan pamatskolas, gan vidusskolas līmenī latviešu valodai tika paredzēts mazāk stundu nekā krievu valodai (Mācību plāni., 1946, sk. preses izvilkumus), dodot skaidru mājienu, kurai valodai augstāks faktiskais statuss. Kā 1946., tā 1947. gadā rakstu krājumā “Padomju Latvijas Skola” regulāri publicēti norādījumi par krievu valodas stundu sadalījumu konkrētās klašu grupās un apgūstamo vielu konkrētās darba nedēļās. Tomēr tikai 1947. gada otrajā pusē parādījās pirmais nopietnāks metodisks apcerējums, kurā ieteikts īpaši uzsvērt abu valodu gramatisko īpašību salīdzināšanu, uzsverot kā līdzīgo,

tā atšķirīgo vielas izklāstā (Solovjovs, 1947). Saprotams, ka šādi padomi varēja noderēt tikai tiem krievu valodas skolotājiem, kas pietiekami labi prata latviešu valodu un izprata tās gramatisko struktūru.

1947. gada 22. novembrī Latvijas PSR Izglītības ministrija izdeva pavēli Nr. 129, nosakot virkni pasākumu, lai sekmētu latviešu skolotāju krievu valodas prasmi, bet krievu skolu skolotāju latviešu valodas zināšanas (Par latviešu un krievu, 1948, sk. preses izvilkumus). Lēmuma sākumā izteikti slavinājumi krievu valodai, kura PSRS ir tāds tautu kopības un satiksmes līdzeklis, kas “sekmē [citu] tautu tālāko saimniecisko un kulturālo augšanu” un iepazīstina “ar lielās krievu tautas vēsturi un tālāk nostiprinātu tautu brālīgo sadraudzību ar krievu tautu”, taču lietišķi piebilsts, ka arī krievu skolu skolotājiem latviešu valodas nezināšana rada traucējumus ikdienas saskarē ar latviešiem un kavē sekmīgi iepazīt Latvijas PSR vēsturi un kultūras vērtības (Par latviešu un krievu, 1948, sk. preses izvilkumus). Lai stāvokli labotu, uzdod visās mācību iestādēs “organizēt pulciņus un kursus krievu un latviešu valodas apguvei”, bet Izglītības darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtam līdz 1947. gada 10. decembrim izstrādāt “pulciņu un kursu mācību plānu un programmu ar tādu aprēķinu, lai šo valodu apgūšanu varētu nobeigt 1950. gadā” (Par latviešu un krievu, 1948, sk. preses izvilkumus). No konteksta noprotams, ka jau 40. gadu beigās Latvijā daudzās skolās ar krievu mācību valodu dominēja no PSRS iebraukušie skolotāji, kas latviešu valodu neprata un īpaši nevēlējās to mācīties.

Šis lēmums atšķiras no vēlāk izdotajiem ar pietiekami skaidriem darba virzieniem un izpildes termiņiem, jo turpmāk līdzīgos dokumentos nereti politiski korekti pieminēta abu valodu apguves nozīmība, taču konkrētus uzdevumus nosakot tikai saistībā ar krievu valodas apguvi latviešu skolās, attiecībā uz latviešu valodu apmierinoties ar deklaratīvām frāzēm.

1948. gadā tika izveidots pedagogiem paredzētais laikraksts “Skolotāju Avīze” (1948–1989, pēc tam tas turpināja iznākt ar nosaukumiem “Izglītība” un “Izglītība un Kultūra”), kurā arī liela vērība veltīta krievu valodas apguvei latviešu skolās un Izglītības ministrijas lēmumiem šajā jautājumā. Jau pirmajos numuros parādījās dažu krievu valodas skolotāju agresīvā nostāja, piemēram, pieprasot, lai arī latviešu valodas un vēstures stundās krievu īpašvārdi tiktu izrunāti vienīgi atbilstoši krievu valodas likumiem un ar tai raksturīgajiem uzsvariem (Bogdanova, 1948). Šo agresīvo prasību jau nākamajā laikraksta numurā atspēkoja Jaunpils vidusskolas skolotājs A. Gulbis, norādot, ka jautājumu jau izšķirushi latviešu valodas speciālisti vēstures skolotāju 1947. gada vasaras sanāksmju laikā, jo nav pamata izdalīt īpaši krievu cilmes personvārdu izrunu no personvārdiem, kuri nākuši no citām valodām un kuru izrunā jāievēro dzimtās valodas likumi (Gulbis, 1948).

Raksturīgi, ka Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas sēžu darba kārtībā pastāvīgi nonāca jautājumi par krievu valodas mācīšanu latviešu skolās, kas tajās tika apspriesti biežāk nekā visu citu mācību priekšmetu apguve kopā ņemta. Tā 1948. gada 8. augusta ministrijas kolēģijas sēdē, kurā tika rezumēti 1947./1948. mācību gada rezultāti, tika uzsvērts, ka līdztekus sekmēm bijuši arī nopietni trūkumi, jo tikai dažas skolas izdod sienas avīzes un notur pulciņu nodarbības krieviski, turklāt dažās klašu grupās bijusi pārslogota mācību programma un joprojām trūkstot mācību grāmatu (Latvijas PSR Izglītības ministrijā, 1948, sk. izvilkumus no preses). Šajā sēdē tika uzdots izdot trūkstošās mācību grāmatas un izveidot stabilu mācību programmu kā septiņgadīgajām skolām, tā vidusskolām (Latvijas PSR Izglītības ministrijā, 1948, sk. izvilkumus no preses). Jāuzsver, ka 1948./1949. mācību gads bija pirmais, kad Latvijā pastāvēja tikai divu tipu skolas – ar latviešu un ar krievu mācību valodu –, jo citas skolas bija pilnībā likvidētas (Bleiere, 2013).

Latvijas PSR skolotāju un izglītības darbinieku republikāniskās apspriedes dalībnieki Rīgā 1948. gada 16., 17. un 18. augustā pieņēma īpašu rezolūciju, paužot atbalstu sabiedrisko zinātņu (vēstures, konstitūcijas, ģeogrāfijas, literatūras) mācīšanai pamatskolās un vidusskolās, uzsverot, ka lielāka vērība veltāma ārpusskolas pasākumiem, kuri sekmētu krievu valodas padziļinātu apguvi, un paužot atbalstu progresīvajai Mičurina mācībai (Latvijas PSR skolu darbinieku, 1948, sk. izvilkumus no preses).

Jau 1949. gada sākumā latviešu presē pirmo reizi parādījās atsauce uz 1938. gada 13. marta lēmumu “Par krievu valodas obligāto mācīšanos nacionālo republiku un apgabalu skolās”, kurā uzsvērts, ka “studējot krievu valodu un literatūru, tautu draudzības garā aug jaunā paaudze, kuras uzdevums ir uzcelt komunismu” (Niselovičs, 1949, sk. izvilkumus no preses). Kaut gan nereti uzskatīts, ka kopš 1938. gada krievu valoda nepārtraukti bijis obligāts mācību priekšmets, tomēr lieta ir bijusi daudz sarežģītāka, jo visu laiku vienlaikus lietotas demagoģiskas atrunas par citu nāciju brīvprātīgu izvēli un labprātīgu lēmumu.

No 1949./1950. mācību gada mācību programmā bija paredzēts, ka pamatskolā krievu valodas apguve tiks sākta jau 1. klasē otrajā pusgadā (Mācību plāni., 1949, sk. izvilkumus no preses). Šo lēmumu kā lielu sasniegumu izcēla izglītības ministra vietnieks Roberts Miķelsons (Pagājušā., 1949, sk. izvilkumus no preses). Ar šo mācību gadu bija pilnībā pabeigta pāreja uz vienpadsmitgadīgu vidusskolu, paredzot visās četrās vidusskolas klasēs atsevišķi mācīt krievu valodu un krievu literatūru, katru pa trim stundām nedēļā visus gadus (Mācību plāni., 1949, sk. izvilkumus no preses). Tādējādi latviešu vidusskolās krievu valodai un literatūrai tika atvēlēts vairāk stundu nekā vidusskolā ar krievu mācību valodu.

Lai koordinētu krievu valodas mācīšanu nacionālajās skolās, 1949. gadā Maskavā tika izveidots KPFSR Pedagoģijas zinātņu akadēmijas (no 1966. gada PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas) Zinātniski pētnieciskais institūts krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās, kurš jau 1950. gadā izsūtīja metodisku vēstuli “Par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu nacionālajās skolās”. Mācību programmas atkarībā no situācijas paredzēja atšķirīgas pieejas, bet šim priekšmetam atvēlēto stundu skaits svārstījās no 24 līdz 50. Kopš 1957. gada šis institūts sešas reizes gadā izdeva metodisku žurnālu “Русский язык в национальной школе” (*Krievu valoda nacionālajā skolā*).

Pirms krievu valodas mācīšanas ieviešanas pirmās klases otrajā pusgadā “Skolotāju Avīzē” 1950. gada sākumā tika publicēts Andreja Monigeti raksts par šo tēmu, kurā tomēr nav atrodami ieteikumi skolotājiem, bet gan augstos vārdos pausts slavinājums krievu valodai un tās nozīmībai (Monigeti, 1950, sk. izvilkumus no preses). Par to, kā mācīt krievu valodu bērniem vecumposmā, kad viņiem vēl nav nostiprinājusies lasītprasme dzimtajā valodā un tikai sākusies rakstītprasmes apguve, tika regulāri spriests arī iepriekš, nodēvējot šādu posmu par “pirmsābeces periodu” (Egle, 1945, sk. izvilkumus no preses).

Eksperiments par krievu valodas ieviešanu pirmās klases otrajā pusgadā tika atzīts par veiksmīgu jau 1950. gada 20. marta kolēģijas sēdē, kaut gan nekāda tā objektīva izvērtēšana vēl nebija iespējama, jo mācības šādā veidā bija ilgušas vien nepilnu trešo ceturksni un vēl pat nebija noslēgušās (Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas, 1950, sk. izvilkumus no preses). Tas aizsāka līdz mūsu dienām joprojām nepārvarēto tendenci jebkuras pārmaiņas izglītības sistēmā jau pārāgri nodēvēt par sekmīgām. Līdzīgā veidā par labu tika atzīta arī šķirta krievu valodas un literatūras mācīšana četrās vidusskolas klasēs (Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas, 1950, sk. izvilkumus no preses).

Jāuzsver, ka gan praktisku valodas mācību grāmatu un metodiska rakstura ieteikumu sastādīšanu, gan pētījumus valodniecībā būtiski kavēja kopš 20. gadsimta 30. gadiem PSRS par noteicošo atzītā Nikolaja Marra mācība par valodu (Ekmanis, 1968). Turklāt kā terminoloģijas, tā valodas kultūras jautājumi Latvijā ik brīdi varēja kļūt par ideoloģiski motivētu uzbrukumu objektu, šādu uzskatu popularizētājus un paudējus nosaucot par buržuāziskiem nacionālistiem un pūristiem (Baltiņš, 2023). Par galveno jaunu terminu un nacionālo valodu bagātināšanās avotu esot kļuvusi krievu valoda, tāpēc jebkādas šaubas par to uzlūkojamas kā politiski bīstamas (Krauliņš, 1949, sk. preses izvilkumus).

Nedaudz negaidīti laikraksta “Pravda” 1950. gada 20. jūnija numurā tika publicēts Staļina darbs “Par marksismu valodniecībā”, kurā, atbildot uz iespējamiem jautājumiem, kas attiecas uz valodas attiecībām ar ekonomisko bāzi un virsbūvi, kā arī uz valodas pārmaiņām vēstures gaitā, apgāztas līdz tam par absolūtu

patiesību uzlūkotās Marra tēzes. Var pieņemt, ka pēckara krievu valodas un tautas pārsļavināšanas gaisotnē Marra domas, ka pasaules kopvaloda radīsies pilnīgi no jauna, vairs neatbilda tolaik valdošajiem uzskatiem un cerībām par tās īpašo lomu.

Būtiski palūkoties uz šī dokumenta fragmentiem no krievu valodas lomas izcelšanas viedokļa: “Pie manis vērsusies grupa biedru no jaunatnes ar priekšlikumu, lai es izteicu presē savas domas valodniecības jautājumos, sevišķi tai daļā, kas attiecas uz marksismu valodniecībā. Neesmu valodnieks un, protams, nevaru biedrus pilnīgi apmierināt. Kas attiecas uz marksismu valodniecībā, tāpat kā citās sabiedriskās zinātnēs, tad ar šo lietu man ir tieša saskare. Tāpēc es biju ar mieru atbildēt uz vairākiem jautājumiem, ko biedri uzdevuši.

JAUTĀJUMS. Vai pareizi, ka valoda ir bāzes virsbūve?

Atbilde. Nē, nav pareizi. [...]

[...] Valoda šai ziņā radikāli atšķiras no virsbūves. Ņemsim, piemēram, krievu sabiedrību un krievu valodu. Pēdējos 30 gados Krievijā likvidēta vecā, kapitālistiskā bāze un uzcelta jauna, sociālistiskā bāze. Attiecīgi likvidēta kapitālistiskās bāzes virsbūve un radīta jauna virsbūve, kas atbilst sociālistiskajai bāzei. Tātad veco politisko, tiesisko un citu institūtu vietā radīti jauni, sociālistiski institūti. Bet, neraugoties uz to, krievu valoda pamatvilcienos palikusi tāda pati, kāda tā bija pirms Oktobra apvērsuma.

Kas mainījies šai laikā krievu valodā? Mainījies zināmā mērā krievu valodas vārdu krājums, mainījies tai ziņā, ka papildinājies ar ievērojamu daudzumu jaunu vārdu un izteicienu, kas radušies sakarā ar jaunās sociālistiskās ražošanas rašanos, jaunās valsts, jaunās sociālistiskās kultūras, jaunās sabiedrības un morāles rašanos, beidzot sakarā ar tehnikas un zinātnes augšanu; mainījusies daudzu vārdu un izteicienu jēga, tie ieguvuši jaunu jēdzienisku nozīmi; no vārdu krājuma izzudis zināms daudzums novecojušos vārdu. Turpretim, kas attiecas uz krievu valodas vārdu pamatfondu un gramatisko uzbūvi, kuri ir valodas pamats, tad tie pēc kapitālistiskās bāzes likvidēšanas ne vien nav likvidēti un aizstāti ar jaunu vārdu pamatfondu un valodas jaunu gramatisku uzbūvi, bet, tieši otrādi, saglabājušies neskarti un palikuši bez jebkādam nopietnām pārmaiņām, saglabājušies tieši kā mūslaiku krievu valodas pamats.

[...] To [valodu] radījusi nevis kaut kāda viena šķira, bet gan visa sabiedrība, visas sabiedrības šķiras, daudzu simtu paaudžu pūles. [...] Tāpēc valodas kā cilvēku sazināšanās līdzekļa kalpojošā loma nav tā, ka tā kalpotu vienai šķirai par jaunu citām šķirām, bet gan tā, ka tā vienādi kalpo visai sabiedrībai, visām sabiedrības šķirām. Ar to patiesībā arī izskaidrojams, ka valoda var vienādi kalpot tiklab vecajai, mirstošajai iekārtai, kā arī jaunajai, augšupejošai iekārtai; tiklab vecajai bāzei, kā arī jaunajai, tiklab ekspluatatoriem, kā arī ekspluatētajiem. Nevienam

nav noslēpums tas fakts, ka krievu valoda tikpat labi kalpojusi krievu kapitālismam un krievu buržuāziskajai kultūrai pirms Oktobra apvērsuma, kā tā tagad kalpo krievu sabiedrības sociālistiskajai iekārtai un sociālistiskajai kultūrai. Tas pats jāsaņem par ukraiņu, baltkrievu, uzbeku, kazahu, gruzīnu, armēņu, igauņu, latviešu, lietuviešu, moldāvu, tatāru, azerbaidžāņu, baškīru, turkmēņu un citām padomju nāciju valodām, kuras tikpat labi kalpojušas šo nāciju vecajai, buržuāziskajai iekārtai, kā tās kalpo jaunajai, sociālistiskajai iekārtai.

Citādi tas arī nevar būt. [...] Pietiek tikai valodai atiet no šīs visas tautas pozīcijas, pietiek valodai ieņemt tādu pozīciju, ka tā dod priekšroku un atbalstu kādai sociālai grupai par ļaunu citām sabiedrības sociālām grupām, lai tā zaudētu savu kvalitāti, lai tā vairs nebūtu cilvēku sazināšanās līdzeklis sabiedrībā, lai tā kļūtu par kādas sociālās grupas žargonu, degradētos un nolemtu sevi izzušanai. [...]

JAUTĀJUMS. Vai pareizi, ka valoda vienmēr bijusi un paliek šķiriskā, ka nepastāv visai sabiedrībai kopīga un viena, nešķiriska, visas tautas valoda?

Atbilde. Nē, nav pareizi.

[...] Kas attiecas uz tālāku attīstību no dzimtu valodām līdz cilšu valodām, no cilšu valodām līdz tautību valodām un no tautību valodām līdz nacionālām valodām, tad visur visos attīstības posmos valoda kā cilvēku sazināšanās līdzeklis sabiedrībā bija kopīga un viena sabiedrībai, vienādi kalpoja sabiedrības locekļiem neatkarīgi no sociālā stāvokļa. Es te nedomāju verdzības un viduslaiku perioda impērijas, teiksim, Kīra un Aleksandra Lielā impērijas vai Cēzara un Kārļa Lielā impērijas, kurām nebija savas ekonomiskās bāzes un kuras bija nestabili militāri administratīvi pagaidu apvienojumi. Šīm impērijām ne tikai nebija, bet arī nevarēja būt vienota un visiem impērijas locekļiem saprotama impērijas valoda. Tās bija cilšu un tautību konglomerāts, kuras dzīvoja savu dzīvi un runāja savā valodā. [...]

Tālākā gaitā ar kapitālisma rašanos, ar feodālās sadrumstalatības likvidēšanu un nacionālā tirgus izveidošanos tautības attīstījās par nācijām un tautību valodas par nacionālām valodām. Vēsture liecina, ka nacionālās valodas nav šķiriskas, bet ir visas tautas valodas, kas kopīgas nācijas locekļiem un ir viena katrai nācijai.”

Kaut gan šāds pavērsiens atsvabināja valodniekus no marrisma diktāta un daudzos gadījumos ļāva viņiem atgriezties pie klasiskām pētīšanas un mācīšanas metodēm, tas uztiepa nepieciešamību gandrīz ikvienā pētījumā atsaukties uz šo darbu. Būtiski ievērot nelielo, bet zīmīgo atsauci uz kādreiz pastāvošajām impērijām, kuras izzudušas vienotas valodas trūkuma dēļ, lai redzētu neafišētu, bet skaidri iezīmētu kursu uz rusifikāciju, proti, šīs valodas lomas izcēlumu vēsturiskā perspektīvā. Tā, piemēram, jaunā izglītības ministra Viļa Samsona referātā 1951. gada ziemas brīvlaikā norādīts, ka Staļina nostādnes esot ļāvušas pilnīgi

pārkārtot valodu mācīšanu un pārņemt labāko skolotāju pieredzi (Samsons, 1951, sk. izvilkumus no preses). Turklāt vēl 1951. gadā iznāca vairāki agresīvā stilā sacerēti Andreja Upīša (Upīts, 1951) un Artura Ozola (Ozols, 1951) raksti, kas kritizēja valodniekus par valodas novecināšanu un nepārtrauktu terminu nomaiņu. Kaut gan tas it kā tieši neattiecās uz valodu mācīšanas praksi skolās, bet šāds garīgais klimats noteikti nesekmēja konstruktīvas diskusijas par metodikas jautājumiem.

Turklāt arī marrisma kritika nereti tika izmantota krievu valodas lomas izcelšanai, it īpaši jaunvārdu radīšanā (Boļšakova, 1951, sk. izvilkumus no preses): “.. pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas sakarā ar sabiedriskās un saimnieciskās dzīves jaunajām formām radās tādi vārdi kā *комсомол, социалистическое соревнование, стахановец, колхоз, ударничество, трудодень, звеньевая, сельсовет* un daudz citu. [...] Pilnīgi skaidrs, ka šos jaunos krievu valodas vārdus nepieciešams apgūt latviešu skolu skolēniem, jo vairāk tāpēc, ka daudzi no tiem tiek lietoti arī skolēnu dzimtajā valodā (boļševiks, laureāts, trieciennieks, ļeņinisks, staļinisks utt.).”

Izvirzot uzdevumus jaunajam – 1950./1951. – mācību gadam, izglītības ministrs Kārlis Strazdiņš praktiski visu vērību veltīja tikai krievu valodas jautājumiem (Strazdiņš, 1950, sk. izvilkumus no preses). Viņš kritizēja daudzus skolotājus par atkāpšanos no pirmsābece perioda mācību metodikas, tomēr kategoriski noraidīja uzskatus, ka programma kopumā esot pārslogota, jo tā varot apgalvot “tikai atpalikuši skolotāji” (Strazdiņš, 1950, sk. izvilkumus no preses). Visa mācību programma un grāmatas 5.–7. klasei esot veidotas ar aprēķinu, ka bērni pirmajās četrās klasēs būs apguvuši vismaz 3000 vārdus.

Tika popularizēts arī ārpusstundu darbs kā būtisks atbalsts krievu valodas labākai apguvei. Pie tā biežākajām formām tika minēts speciāls valodas intereentu pulciņš, kura darbs rūpīgi jāvadā, kā arī kopīga teātra izrāžu, filmu seansu vai muzeju apmeklēšana, radio klausīšanās un sienas avīžu izdošana, bet it īpaši krievu valodas stūrīša izveide (Šūmanis, 1950, sk. izvilkumus no preses). Krievu valodas stūrītim skolās piešķirama tikpat liela nozīme kā sarkano stūrīšu izveidei darbavietās. Te skaidri redzams, ka krievināšana šādā aspektā neaprobežojas vienīgi ar valodas prasmi, bet arī ar padomisku tradīciju ieviešanu.

1951. gada pavasarī augstākās pedagoģiskās mācību iestādes izpelnījās ministrijas vadības kritiku sakarā ar minēto Staļina darbu par marksismu valodniecībā, jo tajās pietiekamā līmenī netiekot sagatavoti filoloģisko nozaru speciālisti, it īpaši krievu valodas skolotāji, kuriem “latviešu valodu mācot ļoti zemā līmenī” (Par pedagoģisko kadru, 1951, sk. izvilkumus no preses). Šai problemātikai pievērsās arī Izglītības ministrijas kolēģija 1951. gada 9. jūlija sēdē, apspriežot jautājumu, kā republikā uzlabot krievu valodas mācīšanu skolām ar latviešu valodas mācību, konstatējot, ka līdz šim netika sistemātiski gatavoti

krievu valodas skolotāji darbam latviešu skolās (Krievu valodas mācīšanai, 1951, sk. izvilkumus no preses). Savukārt Republikas skolotāju apspriedē 1951. gada augustā tika secināts, ka krievu valodas apguvē vienmēr jābalstās uz skolēnu zināšanām dzimtajā valodā (Republikāniskās skolotāju apspriedes, 1951, sk. izvilkumus no preses).

Arī toreizējā LK(b)P CK skolu daļas vadītāja Anna Kalnbērziņa norādīja, ka daudzi latviešu skolu augstskolu reflektanti nevēloties rakstīt domrakstu, bet gan tikai diktātu, turklāt latviešu skolās vislielākā nesekmība esot krievu valodā, bet krievu skolās – latviešu valodā (Kalnbērziņa, 1951, sk. izvilkumus no preses). Iemesls tam esot gan tas, ka mācību procesā par maz izmantojot skolēnu zināšanas dzimtajā valodā, gan arī labu mācību grāmatu trūkums (Kalnbērziņa, 1951, sk. izvilkumus no preses). Zīmīgi, ka pēc visai analītiski ievirzītas raksta ievaddaļas visi ieteikumi vērsti vienīgi uz krievu valodas mācīšanas uzlabošanu.

Tikai 1952. gadā tika publicēta pirmā Latvijas autoru (E. Beikmanes, O. Boļšakovas, E. Kundrates, E. Francmanes un E. Ērgles) sarakstītā krievu valodas gramatikas mācību grāmata pamatskolas vecākajām (5.–7.) klasēm. Recenzents izcēla to, ka tajā lietota salīdzinošā metode, kas “atvieglo krievu valodas iemācīšanos un padziļina abu valodu izpratni” (Vanags, 1953, sk. izvilkumus no preses).

Latvijas galvenā komunistiskās partijas ideologa Arvīda Pelšes (1899–1983) raksts “Latviešu valodniecības stāvoklis un republikas valodnieku uzdevumi sakarā ar J. V. Staļina darbu “Marksisms un valodniecības jautājumi”” tika publicēts žurnālā “Вопросы языкознания” (*Valodniecības jautājumi*), bet nedaudz atšķirīgas šī raksta versijas tika publicētas Latvijas žurnālos “Padomju Latvijas Boļševiks” un “Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis”. Atbilstoši tālaika politikajai loģikai augstāko partijas funkcionāru rakstos par kādu nozari pēc samērā atturīgi paustas kritikas uzskaitīšanas (nepareiza darba plānošana vārdnīcu izstrādes jomā, slikta tulkojumu kvalitāte, mācību grāmatu trūkums u. c.) nosaukti pasākumi stāvokļa uzlabošanai, tostarp tulkošanas teorijas un metodikas izstrāde un latviešu valodas terminoloģisko, skaidrojošo un sinonīmu vārdnīcu sagatavošana, bet īpaši neskarot jautājumu par krievu valodas apguvi skolās (Pelše, 1952). Izteikts pieņēmums, ka raksta tapšanā bijis iesaistīts A. Ozols (Stradiņš, 1998).

J. Staļina nāve 1953. gada 5. martā un sekojošās pārmaiņas PSRS politikajā vadībā atstāja zināmā mērā pozitīvu ietekmi uz latviešu valodas statusu. Sākotnēji valsts vadība tika sadalīta starp vairākiem ietekmīgiem politiķiem. Georgijs Maļenkovs kļuva par PSRS Ministru padomes priekšsēdētāju, formāli ieņemot augstāko amatu valdībā, Lavrentijs Berija kļuva par Iekšlietu ministrijas vadītāju, pārzinot arī iekšējās drošības dienestus, bet Ņikita Hruščovs saglabāja dominējošo pozīciju PSKP Centrālajā Komitejā.

Berijas straujā augšupeja un viņa atstādināšana faktiska valsts apvērsuma ceļā 1953. gada 26. jūnijā iezīmēja būtisku lūzumu PSRS centrālās varas orgānu nacionālajā politikā. Apzinādamies, ka varas nostiprināšanās iespējama, tikai īstenojot iepriekšējai pārmērīgajai centralizācijai pretēju politiku, kas bija cieši saistīta ar Staļina personu, Berija plānoja vismaz dekoratīvi stiprināt savienoto republiku patstāvību, tostarp saistībā ar šo republiku vietējo kadru (resp., savienoto republiku titulārniecību) plašāku iesaisti valsts pārvaldē un izvirzīšanu atbildīgos amatos, it īpaši iekšlietu un valsts drošības struktūrās, kā arī viņa deklarētajām prasībām pēc vietējo valodu zināšanām no citām republikām iebrāukušajiem PSKP un valsts pārvaldes darbiniekiem.

Šie 1953. gada pavasara dokumenti Jāņa Riekstiņa apkopojumā un tulkojumā citēti krājumā “Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju: 1944–1989, dokumenti” (Riekstiņš (red.), 2012). Grūti pateikt, kā šie plāni būtu īstenojušies, bet nav izslēgts, ka kaut īslaicīga šādu ideju izvirzīšana varēja likties bīstama krievu šovinistiem, tāpēc pēc īsa brīža atkal tika visādā veidā izvērsti rusifikācijas pasākumi.

Īpaši jāatzīmē Berijas iniciētais PSKP CK Prezidijs 1953. gada 26. maija lēmums, kurā asi tika nosodīts Lietuvā notiekošais rusifikācijas process (tostarp tas, ka vadošo kadru vidū ir maz lietuviešu, ka daudzi atbildīgie darbinieku neprot lietuviešu valodu un ka lietvedība galvenokārt tiek kārtota krievu valodā). Ļoti drīz, tā paša gada 12. jūnijā, Prezidijs izskatīja arī jautājumu “Par lieliem trūkumiem un kļūdām politiskajā darbā, saimnieciskās un kultūras celtniecības veiktībā Latvijas PSR” (LVA, PA-101. f., 16. apr., 9. l., 46. lpp. Citēts izdevumā “Valoda un vara” (Poriņa, 2022: 20)), kurā cita starpā tika noteikts: “Atcelt visās Latvijas PSR partijas, valsts un sabiedriskajās organizācijās lietvedības kārtošānu ne latviešu valodā. Latvijas PSR Ministru padomes, Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja un plēnuma sēdes un tāpat arī partijas pilsētu un rajona komiteju un darbaļaužu deputātu padomju izpildu komiteju sēdes noturēt latviešu valodā.”

Sekojošā Maskavā pieņemtajam lēmumam, oficiālā līmenī arī Latvijas PSR tūdaļ notika vēršanās pret tajā minētajām problēmām. Tas spilgti izpaudās LKP CK VI plēnumā, 1953. gada 22.–23. jūnijā, kurā gan Jānis Kalnbērziņš, gan Vilis Lācis u. c. asi nosodīja daudzās kļūdas un trūkumus vietējo iedzīvotāju nacionālo īpatnību ievērošanā (daudzi kadri joprojām neprot latviešu valodu un nepazīst vietējos apstākļus), cita starpā rosinot nomainīt sekretārus, kas neprot latviešu valodu; visas sēdes un darbvedību kārtot latviešu valodā; izstrādāt intensīvus latviešu valodas kursus u. c. (LVA, PA-101. f., 16. a., 8. l. Publicēti dokumentu krājumā “Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju” (Riekstiņš (red.), 2012: 42–51)).

Tomēr pozitīvās pārmaiņas, ko varēja nest šis pagrieziens nacionālo īpatnību ievērošanas virzienā, nerealizējās PSRS notiekošo politisko pārmaiņu dēļ, proti, pēc Berijas pasludināšanas par tautas ienaidnieku un Hruščova nākšanas pie

varas. Berijas laikā pieņemtie lēmumi tika noraidīti kā nepareizi un kaitīgi, arī pieņemtie lēmumi par latviešu valodas mācīšanos un lietvedības kārtošanu latviešu valodā. Kopumā Berijas gāšana tika uztverta kā to uzvara, kuri uzskatīja, ka nacionālisma idejas ir jāapspiež, oficiāli gan joprojām uzsverot abu valodu – latviešu un krievu – mācīšanās nepieciešamību.

HRUŠČOVA ĒRAS VALODAS POLITIKA: REFORMU VILNIS UN RUSIFIKĀCIJAS ĒNA (1953–1964)

Līdz 1955. gadam Ņikita Hruščovs pakāpeniski nostiprināja savu varu kā Padomju Komunistiskās partijas Centrālkomitejas pirmais sekretārs un bija pie varas līdz 1964. gadam. Viņš sāka vairākas ekonomiska un ideoloģiska rakstura reformas un iegāja vēsturē kā destalinizācijas īstenotājs. 1956. gadā Hruščovs XX Komunistiskās partijas kongresa slēgtā sēdē teica atmaskojošu runu (t. s. slepeno runu), kurā nosodīja Staļina personības kultu, represijas, deportācijas un politiskās slepkavības. Tika atbrīvoti daudzi politiskie ieslodzītie no Gulaga nometnēm, drīkstēja agrākajās dzīvesvietās atgriezties pēc deportācijām nometinātie cilvēki, pastiprinājās vārda brīvības robežas. Ārpolitikā tika mēģināts mazināt starptautisko spriedzi, ekonomikā notika lauksaimniecības un rūpniecības attīstības reformas. Lielāka uzmanība tika veltīta izglītībai un zinātnei kā PSRS globālās konkurētspējas paaugstināšanas līdzeklim. Pēc analogijas ar Iljas Ērenburga romānu “Atkusnis” (1954), kurā simboliski tika attēlota sabiedrības un cilvēku atdzimšana pēc garas un aukstas ziemas, populārs kļuva apzīmējums “Hruščova atkusnis”, tā dēvējot politiskās, sabiedriskās un kultūras dzīves liberalizācijas periodu Padomju Savienībā, kas sākās pēc Staļina nāves, kad pie varas nāca Ņikita Hruščovs, kaut gan pēc būtības pirmās pārmaiņas šādā virzienā savā dažus mēnešus ilgajā darbības posmā pēc Staļina nāves bija jau sācis Lavrentijs Berija.

Protams, pastāv pamatots vēsturnieku viedoklis (Strods, 2003), ka PSRS īstenoto politiku Latvijā nevar tieši sastatīt ar tradicionālo padomju modeli pēc-kara vēstures iedalīšanai (staļinisms, atkusnis, stagnācija, pārbūve u. c.), turklāt apzīmējums “atkusnis” vairāk attiecināms uz norisēm krievu kultūras dzīvē, nevis uz centrālās varas īstenoto politiku nekrievu savienotajās republikās, kurās tas bija gan īsāks, gan mazāk radikāls. Destalinizācijas kurss bija samērā nekonsekvents, jo, piemēram, atkal drīkstēja pieminēt un cildināt 30. gados PSRS nonāvētos latviešu rakstniekus un izdot viņu darbus, bet informācija par “personības kulta upuriem” pamatā aprobežojās ar rakstiem par cietušajiem PSKP biedriem, neskarot jautājumus par terora masveidīgumu un nacionālajām operācijām.

Pēc islaicīgās Berijas iniciētās nacionālo valodu un vietējās izcelsmes kadru izvirzīšanas kampaņas 1953. gada pavasarī un vasaras sākumā Latvijas preses izdevumos 1954. gadā laikrakstā “Cīņa” aizsākās it kā lasītāju rosināta diskusija par krievu valodas mācīšanās pulciņu organizēšanu rūpnīcās, kolhozos un kultūras namos, ko labprāt “apmeklētu daudzi latviešu tautības darbaļaudis”, kuri esot “ieinteresēti, lai tuvākajā laikā šo lietu nokārtotu” (Aizpurietis, 1954, sk. izvilkumus no preses). Kā tolaik bija pieņemts, laikrakstam bija “jāreaģē uz darbaļaužu vēstulēm”, tādēļ pēc trim mēnešiem rubrikā “Pa “Cīņas” materiālu pēdām” tika atstāstīta kultūras ministra Jāņa Ostrova atbilde, ka “visām rajonu izpildu komiteju kultūras nodaļām izsūtīti norādījumi organizēt pie rajonu kultūras namiem krievu valodas mācīšanās pulciņus” (Jāveicina krievu valodas, 1954, sk. izvilkumus no preses).

Par to, ka Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā nav panākta kvalitatīva krievu valodas skolotāju sagatavošana darbam latviešu skolās, liecināja no centrālā laikraksta “Учительская газета” (*Skolotāju avīze*) pārpublicētais raksts (Prahova, Ronis, 1954, sk. izvilkumus no preses), kurā izvērsti kritizētas studiju beidzēju vājās zināšanas vispārīgās valodniecības jautājumos, bet mācīšanas metodiku latviešu skolām viņi vispār nav apguvuši. Apgalvojums, ka šādas mācību metodikas neesot, tādēļ gala eksāmenā pārbaudītas tikai zināšanas par metodiku krievu skolās, neesot pamatots, jo atbilstoši Izglītības ministrijas metodiķes Edītes Beikmanes teiktajam labāko skolotāju pieredze tiekot regulāri apkopota un ieviesta praksē, lietderīgi izmantojot tās zināšanas gramatikā, kas jau apgūtas latviešu valodas stundās (Prahova, Ronis, 1954, sk. izvilkumus no preses). Tomēr Latvijas PSR Izglītības ministrija īpaši nesatraucoties par jauno krievu valodas skolotāju zemo sagatavotības līmeni un vispār par zemo mācībspēku kvalitāti šīs augstskolas krievu valodas katedrā (tikai diviem no 16 mācībspēkiem ir zinātņu kandidāta grāds).

Pārpublicētajam rakstam pievienoti “Skolotāju Avīzes” redakcijas skaidrojumi, ka minētie jautājumi esot atkārtoti izskatīti ministrijas kolēģijā. Var izteikt pieņēmumu, ka minētais raksts bijis saistīts ar kādām grupējumu cīņām Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā, iespējams, jaunatnākušās docentes O. Skorogļadovas atbalstam.

Arī pēc Staļina nāves tika turpināta pāreja uz vispārējo vidējo izglītību un politehniskās apmācības ieviešanu skolās, kā tas bija nolemts PSKP XIX kongresā 1952. gada oktobrī. Ar terminu *politehnizācija* PSRS izglītības sistēmas kontekstā 20. gadsimta 50. un 60. gados saprata uzsvāru uz tādiem mācību priekšmetiem kā fizika, matemātika, bioloģija un ķīmija, lai būtiski palielinātu inženieru un tehniķu skaitu un vairotu valsts industriālo potenciālu. Var teikt, ka tas ir visai

tuvs tam, ko mūsdienās mēdz dēvēt par STEM (*Science, Technology, Engineering, Mathematics*) priekšmetiem.

Idejas par skolu politehnizāciju bija tuvas arī Hruščovam, jo likās kā garants plānotajam tautsaimniecības izrāvienam, kas nodrošinātu komunisma uzcelšanu, un ar to saistīti vēl vairāki turpmākie PSKP un Ministru Padomes lēmumi.

Šai sakarā Latvijas PSR Izglītības ministrija veica grozījumus pamatskolu, septiņgadīgo skolu un vidusskolu mācību plānos, kas stājās spēkā no 1954./1955. mācību gada (Latvijas PSR Izglītības ministrijā, 1954, sk. izvilkumus no preses). Kaut gan tika apgalvots, ka pārmaiņas saistītas ar fizikas un ķīmijas stundu skaita palielināšanu izlaiduma klasēs (attiecīgi 11. klasē latviešu skolās un 10. – krievu skolās), tā paredzēja arī nelielu krievu valodas stundu skaita samazinājumu no 57 stundām atbilstoši 1949./1950. mācību gada plānam līdz 51 stundai. Turklāt jaunais plāns vairs neparedzēja krievu valodas mācīšanu pirmajā klasē, kā arī nenošķīra valodai un literatūrai domāto stundu skaitu, kā tas bija iepriekš. Tiesa, vienlaikus tika mazināts arī latviešu valodai paredzēto stundu skaits skolās ar krievu mācību valodu no 27 (kā tas bija 1949./1950. mācību gadā) līdz 23 atbilstoši šim mācību plānam. Vērts pieminēt, ka latviešu skolās tas nozīmēja arī dažu stundu samazinājumu dzimtajai valodai un literatūrai, bet krievu skolās tas nenotika.

Līdzīgas tendences vērojamas arī mācību plānā, kas tika attiecināts uz nākamo – 1955./1956. – mācību gadu (Mācību plāni, 1955, sk. izvilkumus no preses). Tajā kā krievu, tā latviešu skolās turpināta dzimtajai valodai atvēlēto stundu skaita krišanās un neliels svešvalodai paredzēto stundu skaita pieaugums. Tomēr krievu valodas stundu skaits latviešu skolās mazināts pavisam nelielam (no 51 līdz 48), savukārt latviešu valodas apguves iespējas skolās ar krievu valodu tiek krasi reducētas, atvēlot agrāko 23 stundu vietā 16 un paredzot sākt šī priekšmeta apguvi nevis otrajā, bet trešajā mācību gadā. Tiesa, jau 1956./1957. mācību gadā latviešu valodas stundu skaits krievu skolās tiek atjaunots gandrīz iepriekšējā līmenī, nosakot 22 stundas (Mācību plāns, 1956, sk. izvilkumus no preses). Šāds lēmums, iespējams, saistīts ar pakāpenisku nacionālkomunisma ietekmes pieaugumu pēc PSKP XX kongresa un katrā ziņā pieņemts pirms 1956. gada Taškentas konferences.

Presē bieži piesauktā politehnizācija deva cerības, ka tā varētu sekmēt būtisku progresu latviešu terminoloģijas attīstībā un ļautu drīzumā sagatavot plašu politehnisko vārdnīcu (Avdejevs, 1956). Šajā kontekstā skatāms arī 20. gs. piecdesmitajos gados notiekošais Rīgas Politehniskā institūta (tagadējās Rīgas Tehniskās universitātes) darbības atjaunošanas process, kas noveda pie tehnisko fakultāšu nošķiršanas no Latvijas Valsts universitātes 1958. gadā (Knēts, 2004).

Latvijā 20. gadsimta 50. gadu otro pusi mēdz dēvēt par nacionālkomunisma laiku. Kā raksta D. Bleiere, “nacionālkomunistu ietekmes laiks Latvijas PSR politikā bija visai neilgs, aptuveni 3,5 gadi (no 1956. gada līdz 1959. gada vidum), bet ietekmes maksimums bija vēl īsākā laika posmā – no LKP 15. kongresa 1958. gada janvārī līdz LKP 7. ārkārtas plēnumam 1959. gada 7.–8. jūlijā. Tas, ka nacionālkomunisti varēja nokļūt varas pozīcijās, kas ļāva ietekmēt Latvijas attīstību, bija PSRS notiekošās daļējās režīma liberalizācijas rezultāts. Tās ietvaros tika mēģināts atrast veidu, kā centralizēto ekonomikas un valsts vadības modeli padarīt dinamiskāku, mazāk birokrātisku, atraisot zemāko pārvaldes līmeņu un visas sabiedrības enerģiju. Taču šie mēģinājumi pastāvīgi atdūrās pret bailēm no tā, ka “centrs” varētu zaudēt kontroli, un šīs bailes vienmēr ņēma virsroku” (Bleiere, 2018: 92).

1956. gada augustā Taškentā notika starprepublikāniska konference, kura tika veltīta krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās (Mustafaeva, 2021). Šajā konferencē pirmo reizi tika formulēta atziņa, ka padomju tautai krievu valoda kļuvusi par “otro dzimto valodu” un galveno nacionālo valodu leksiskās bagātināšanās avotu (Mustafaeva, 2021). To, ka šī konference skaidri konkretizējusi uzstādījumus par krievu valodas apguves mērķiem nacionālajās skolās (vairāk pievērsties sarunvalodas iemaņu un vārdu krājuma attīstīšanai, neaizraujoties ar gramatikas likumu apguvi), apliecina Boriss Infantjevs, uzsverot, ka tikai no šī brīža sākusies kompleksa metodisko materiālu izstrāde, kurā bijis iesaistīts viņš pats kopā ar Edīti Beikmani un Helēnu Francmani (Infantjevs, 1979).

1957. gada martā tika sasaukts Latvijas PSR skolotāju kongress, kurā saistībā ar krievu literatūras mācīšanu tika ieteikts sekot Lietuvas piemēram, jo turienes skolās krievu klasiķu darbus aplūkojot tikai krievu valodā, lai sistemātiskā pasaules literatūras kursa ietvaros paliktu vairāk laika “aizrobežu vārda mākslas meistariem – Šekspīram, Šilleram, Gētem, Igo, Balzakam un Ibsenam” (LPSR Skolotāju., 1957, sk. izvilkumus no preses). Savukārt jautājumā par latviešu valodas mācīšanu krievu skolās stāvoklis atzīts kā neapmierinošs mācību materiālu trūkuma dēļ (Latvijas PSR Skolotāju., 1957, sk. arī preses izvilkumus): “Biedre Ikauniece (no Rīgas 81. septiņgadīgās skolas) norādīja, ka lielas grūtības skolotājiem rodas, mācot latviešu valodu krievu skolās, jo 10 gadu laikā nav izveidotas stabilas mācību grāmatas. Definīcijas latviešu valodas gramatikā jāpieraksta. Nav ne uzskates līdzekļu, ne arī vingrinājumu krājumu. Par latviešu valodas mācīšanu krievu skolās nekas nav teikts arī perspektīvajās programmās.”

Lielu interesi pelna rakstu krājumā “Padomju Latvijas Skola” pārpublicētais N. Gončarova raksts “PSRS tautas izglītības attīstības perspektīvais plāns turpmākiem 15–20 gadiem”, kas pirms tam ticis apspriests KPFSR Pedagoģisko

zinātņu akadēmijas Prezidijā un nolasīts plašā akadēmijas zinātnisko līdzstrādnieku un skolu direktoru apspriedē. Jāuzsver, ka krājuma veidotājiem nebija raksturīgi pārpublicēt rakstus, tāpēc liekas, ka šis darbs atspoguļojis vismaz tolaik valdošās pamatnostādnes, kas turklāt vismaz daļēji saskanēja ar Latvijas izglītības politikas veidotāju uzskatiem.

Pēc Gončarova domām, sācies jauns posms padomju skolas attīstībā, jo “pāreja uz vispārēju vidējo izglītību un politehniskās apmācības realizēšana” kā izglītības iestādēm, tā pedagogijas zinātnei izvirza vairākas teorētiskas un praktiskas problēmas (Gončarovs, 1957, sk. izvilkumus no preses). Pēc plašām atkāpēm PSRS izglītības sistēmas sākumos, viņš uzsvēra, ka nebūtu pareizi jaukt kopā vispārējo un profesionālo izglītību, proti, skaidri jānošķir vispārīzglītojošo un specializēto mācību iestāžu funkcijas. Viņaprāt, politehniskā vidusskola īstenojama, pagarinot vidējās izglītības apguvi līdz 11–12 gadiem, kas ļaus mazināt skolēnu pārslogotību un palīdzēs labāk apgūt mācību vielu (Gončarovs, 1957). Šai sakarā viņš kā pozitīvu piemēru minēja Igaunijas, Latvijas un tautas demokrātijas valstu pieredzi, jo desmit gadu vidusskolā esot par maz (Gončarovs, 1957). Viņš ieteica arī vidusskolas līmenī ieviest furkāciju (skolēnu iedalīšanu atbilstoši tam, kādus priekšmetus viņi īpaši apgūs), paredzot mainīt proporcijas starp: 1) fizikas un matemātikas, un tehniskā cikla; 2) bioloģiskā un agronomiskā cikla un 3) sociāli ekonomiskā un humanitārā cikla priekšmetiem. Šajā rakstā nav nekas minēts par nekrievu skolu attīstības perspektīvām, tomēr tajā paustās atziņas kļuva par pamatu ilgtermiņa attīstības plānu izstrādei.

1958. gadā ar perspektīvajiem plāniem tika iepazīstināta skolotāju sabiedrība (Breča, 1958), izklāstot iecerēto stundu sadalījumu pa gadiem salīdzinājumā ar 1958./1959. mācību gadu, kam vēl esot pārejas raksturs. Salīdzinājumā ar esošo stundu skaitu (45 stundas 1958./1959. mācību gadā) līdz 39 tikšot mazinātas stundas krievu valodai un literatūrai, bet tas neietekmēsot kvalitāti, jo samazinājums panākts uz sistemātiskās gramatikas rēķina un racionālāk plānota literatūras kursa rēķina.

Nedaudz vēlāk tika publiskots arī perspektīvais četrgadīgās vidusskolas iedalījums piecos virzienos (fizikas un tehnikas; ķīmijas un tehnoloģiskais; agrobioloģijas; humanitārais un vispārējais), kurā mainītas priekšmetu apguvei paredzētās stundas, tomēr atstājot tajos visos vienādu stundu skaitu kā dzimtās valodas (ieskaitot pamatskolu, 73 stundas), tā krievu valodas (attiecīgi 42 stundas) apguvei (Paskaidrojumi pie mācību, 1958, sk. izvilkumus no preses). Interesanti vērot, ka gan šajā, gan iepriekšējā publikācijā atrodamas ziņas vienīgi par skolām ar latviešu mācību valodu. Šai sakarā iespējami divi skaidrojumi, pirmkārt, vai nu nolemts, ka krievu skolu programmas tiek izstrādātas centralizēti un republikām

ir tiesības tās tikai nedaudz precizēt, vai, otrkārt, vēl nav notikusi izšķiršanās par vai pret mācību ilguma pagarināšanu līdz vienpadsmit gadiem.

Var pieņemt, ka apspriedes par skolu sistēmas nākotni bija iniciējuši valsts augstākie vadītāji, jo 1958. gada vasarā reformas pamattēzes tika noformētas kā biedra Hruščova priekšlikumi PSKP CK Prezidijam adresētajā vēstulē “Par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstību mūsu zemē” (Hruščovs, 1958). Tajā galvenais uzsvars bija saistīts ar tēzi, ka “lielākais mūsu vidusskolu un augstskolu trūkums ir tas, ka tās stāv savrup no dzīves” (Hruščovs, 1958). Viņaprāt, to iespējams risināt vienīgi tā, ka “visi skolu audzēkņi pēc septiņu astoņu klašu beigšanas bez jebkādiem izņēmumiem jāiesaista sabiedriski derīgā darbā uzņēmumos, kolhozos utt.”, savukārt vidējās un augstākās izglītības sistēma veidojama tā, lai sagatavotu valstij nepieciešamos kadrus augstākā līmenī nekā līdz šim (Hruščovs, 1958). Savukārt reizē ar vidējo izglītību jauniešiem vajadzētu iegūt arī kādu praktisku profesiju, turklāt “vislietderīgāk organizēt jauniešu mācības, viņiem nepārtraucot darbu ražošanā” (Hruščovs, 1958). Kaut kādi priekšdarbi šim procesam esot veikti jau pēc PSKP XX kongresa, kad 8.–10. klašu skolēniem ieviesti praktiskie darbi lauksaimniecībā, elektrotehnikā vai mašīnmācībā un ražošanas prakse uzņēmumos un kolhozos 60–80 stundas mācību gadā. Ciešāka saikne ar ražošanu plānota arī augstskolās, maksimāli izvēršot vakara un neklātienes studijas bez ražošanas pārtraukšanas pirmajos studiju gados.

Līdzīgi kā Staļina darbs “Marksisms un valodniecības jautājumi”, arī šī Hruščova vēstule bija domāta kā rīkojums izpildei, proti, pēc iespējas pilnīgāk iemiesojot tajā paustās idejas konkrētos partijas un valdības lēmumos, tiesību aktos un tiem pakārtotos normatīvos dokumentos. Kaut arī mācību valodas jautājumi Hruščova vēstulē vispār nav pieminēti, skaidrs, ka brīdī, kad sāksies reāla konkrētu dokumentu gatavošana, šie jautājumi aktualizēsies un tiks konkretizēti.

Kā drīza reakcija uz Hruščova vēstuli PSKP CK Prezidijam tapa jau precīzāk strukturēts dokuments ar tādu pašu nosaukumu, kas tika nodēvēts par PSKP CK un PSRS Ministru Padomes tēzēm šajā jautājumā (Par skolas., 1958, sk. izvilkumus no preses). Kaut gan tas lielā mērā ar nelieliem grozījumiem atkārtoja vēstules tekstu, tā nodaļā par vidusskolu parādījies īpašs – 19. – punkts par valodu, kuru veido četras rindkopas. Pirmajā no tām akcentēta atbilstība ļeņinisma nacionālās politikas principiem (Par skolas sakaru, 1958, sk. izvilkumus no preses): “Padomju skolā realizēta mācīšana dzimtajā valodā. Tas ir viens no ļeņiniskās nacionālās politikas svarīgākajiem iekarojumiem. Līdz ar to savienoto un autonomo republiku skolās nopietni māca arī krievu valodu, kas ir varens līdzeklis

sakaru uzturēšanai starp nācijām, PSRS tautu draudzības stiprināšanai, skolēnu tuvināšanai krievu un pasaules kultūras bagātībām.”

Otrajā 19. punkta rindkopā paustas liekulīgas rūpes par skolēnu pārslodzi savienoto un autonomo republiku skolās, jo “nacionālajās skolās bērni mācās trīs valodas – dzimto valodu, krievu valodu un kādu svešvalodu” (Par skolas sakaru, 1958, sk. izvilkumus no preses). Tālāk – trešajā un ceturtajā rindkopā – piedāvāts risinājums, proti, piešķirt tiesības “vecākiem pašiem izlemt, kādā valodā mācīsies viņu bērni, un sūtīt viņus attiecīgajā skolā” (Par skolas., 1958, sk. izvilkumus no preses). Tad situācija būs šāda: “Ja bērns mācīsies skolā, kur mācības notiek šādas savienotās vai autonomās republikas valodā, tad viņš pēc vēlēšanās var mācīties arī krievu valodu. Un otrādi, ja bērns mācīsies krievu skolā, viņš pēc vēlēšanās var mācīties kādas savienotās vai autonomās republikas valodu. Protams, tas darāms, ja ir nepieciešamie bērnu kontingenti, lai varētu sakomplektēt klases ar to vai citu mācību valodu.” (Par skolas sakaru, 1958, sk. izvilkumus no preses) Šķietamas demokrātijas vārdā tad nu nekrievu skolās bērni “pēc vēlēšanās var mācīties arī krievu valodu”, un krievu skolās audzēkņi it kā līdzīgi “var mācīties kādas savienotās vai autonomās republikas valodu”, tomēr diezgan skaidrs, kam vēlēšanās būs lielāka (vai kā tiks vēlēties) un kas drīkstēs un varēs arī nevēlēties.

Minētās tēzes kļuva par likumdošanas iniciatīvu, kas visai straujā tempā jau 1958. gada nogalē nonāca PSRS Augstākās Padomes kārtējās sesijas darba kārtībā kā jauns izglītības likums, izraisot tomēr diezgan dzīvas debates. Trimdas presē atreferēts, ka iebildumus pret to cēlušī arī divi latviešu komunisti – Eduards Berklavs un Arvīds Pelše (Latviešu komunisti., 1959, sk. izvilkumus no preses). Atreferējumā plašāk citēta A. Pelšes runa, kurā viņš paudis viedokli, lai mācību ilgums latviešu un krievu skolās būtu vienāds, politisku apsvērumu dēļ programmās tiktu saglabātas svešvalodas, kā arī nepieciešams, lai krievu skolās tiktu apgūta latviešu valoda (Latviešu komunisti., 1959, sk. izvilkumus no preses).

Tādējādi 1958. gads kļuva par lūzuma punktu Padomju Savienības valodas politikā, kas atstāja ilgstošas sekas uz nacionālo identitāti un izglītības sistēmu visās PSRS republikās. 1958. gada 24. decembrī tika pieņemts likums “Par skolas saiknes stiprināšanu ar dzīvi”, kas paredzēja kursu uz politehniskas skolas ieviešanu, lai sekmīgāk īstenotu Hruščova deklarētos plānus par ASV apsteigšanu rūpnieciskajā ražošanā līdz 1970. gadam. Jāuzsver, ka šī lēmuma, tāpat kā daudzu citu vēlāk pieņemto lēmumu, virsrakstā paustas rūpes par izglītības kvalitāti un skolas sistēmas stiprināšanu, bet ar to saistītie rusifikācijas centieni paslēpti tā tekstā.

Šis lēmums formāli atkārtoti nostiprināja 1952. gadā notikušā PSKP XIX kongresa deklarācijā paredzēto pāreju uz astoņgadīgo obligāto izglītību un virzību uz vispārēju desmit (vienpadsmit) gadu izglītību (resp., obligāto vidējo izglītību, kaut gan toreiz tā vēl tā netika saukta). Teorētiski šis lēmums paredzēja izvēles

brīvību, taču praksē tas veicināja pāreju uz mācībām krievu valodā. Daudzi vecāki Krievijas Federācijas autonomajās republikās izvēlējās krievu skolas, cerot uz bērnu lielākām iespējām nākotnē, jo krievu valoda tika pasludināta un uzskatīta par zinātnes, kultūras un karjeras valodu. Samazinājās nacionālo skolu skaits, aizbildinoties ar metodisko materiālu un skolotāju trūkumu. Mainījās arī mācību saturs un programmas. Zināms pilotprojekts tika īstenots attiecībā uz mazajām Ziemeļu tautām. 1957. gadā tika pieņemts PSKP CK lēmums “Par pasākumiem tālākai Ziemeļu tautu ekonomiskajai un kultūras attīstībai” (*“О мерах по дальнейшему экономическому и культурному развитию народов Севера”*), kas praktiski ietvēra pāreju uz izglītību krievu valodā. Tika slēgtas skolas arī samērā lielu etnosu valodās: karēļu – 1956.–1958. gadā, burjatu – 1960. gadā, kalmiku – 60. gadu sākumā, kabardiešu un balkāru – 1965./1966. mācību gadā (Anderson, Silver, 1983). Līdzīgs process norisinājās arī Ukrainas PSR austrumu un centrālajā daļā, bet jo īpaši intensīvi – Baltkrievijas PSR.

Aiz šķietamās valodas izvēles iespējas slēpās ideoloģisks mērķis – izveidot jaunu sociālistisko kopienу, “padomju tautu”. Krievu valoda tika uzskatīta par līdzekli, lai ideoloģiski un kultūras ziņā vienotu dažādās PSRS tautas. Līdz ar to valodas politika kļuva par instrumentu ne tikai saziņai, bet arī varas un kontroles nodrošināšanai.

Atbilstoši tālaika praksei pēc jauna kādu nozari regulējoša tiesību akta pieņemšanas vissavienības līmenī saturiski ļoti tuvs likums visdrīzākajā laikā tika pieņemts arī katrā savienotajā republikā. Kad nu PSRS Augstākā Padome 1958. gada 24. decembrī bija pieņēmusi Hruščova ideju garā veidoto izglītības likumu, tad Latvijas PSR Augstākā Padome 1959. gada 17. martā pieņēma “Likumu par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstīšanu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā” (Likums par skolas sakaru, 1959, sk. izvilkumus no preses).

Jāatceras, ka jau dažus mēnešus pēc šī likuma pieņemšanas notika LKP CK 1959. gada 7. un 8. jūlija plēnums, kas skaidri apliecināja, ka centrālā vara nepieļaus būtiskas atkāpes no tās iecerētā kursa (sk. plašāk nodaļā “Nacionālkomunisma periods latviešu valodas un kultūras aizstāvībai”). Šī plēnuma ietekmē žurnāla “Padomju Latvijas Skola” 9. numurā, kas iznāca mācību gada sākumā, publicēts šim izdevumam netipisks neparakstīts ievadraksts “Tautu draudzības jūtu ieaudzīnāšana skolēnos – visu pedagogu svarīgs uzdevums”. Zīmīgi, ka tajā ne ar vienu vārdu nav pieminēta latviešu valodas apguve krievu skolās, toties ir daudz pamācību latviešu skolās strādājošajiem pedagogiem: “Jau izskaidrojošā lasīšana pamatskolā dod iespējas parādīt bērniem latviešu tautas mūžseno draudzību ar lielo krievu tautu, kopīgas cīņas pret apspiedējiem, savstarpējo palīdzību mūsdienu jauncelsmes darbā. [...] Mācot dzimto, kā arī krievu valodu un literatūru,

parādāmi latviešu un krievu kultūras sakari, tāpat akcentējama krievu progresīvās intelīģences loma latviešu kultūras attīstībā.” (Tautu draudzības jūtu, 1959, sk. izvilkumus no preses)

Raksta neafišētie autori, laikam gan skaidri apzinoties, ka gan daudziem skolēniem, gan arī skolotājiem raksturīga piesardzīga nostāja pret padomju varas valodu politiku un pietiekami spēcīgas nacionālās jūtas, vairākkārt akcentējuši, ka svarīga ir “pareizu” uzskatu veidošana. Īpaši uzsvērtā krievu valodas skolotāja loma “pareizas nostājas veidošanā attiecībā uz krievu tautu, tās valodu un kultūru” (Tautu draudzības jūtu, 1959, sk. izvilkumus no preses). Taču tikpat, ja ne vairāk, tas attiecināms arī uz vēstures stundām, jo tieši Latvijas PSR vēstures sasaiste ar PSRS vēsturi ļaus radīt “pareizu izpratni par latviešu un krievu tautu mūžseno draudzību, kas devusi iespēju apvienotiem spēkiem uzvarēt kā svešzemju iebrucējus senatnē, tā arī gāzt buržuāzisko varu un nodibināt padomju iekārtu” (Tautu draudzības jūtu, 1959, sk. izvilkumus no preses).

PSKP CK un PSRS Ministru Padomes pamattēžu 19. punkts par valodu apguves brīvprātību acīmredzot bija radījis neizpratni daudzu bērnu vecākiem. Tāpēc jau 1959./1960. mācību gada pirmā ceturkšņa beigās tapa Latvijas PSR Izglītības ministrijas Skolu un bērnu iestāžu pārvaldes apkārtraksts visiem tautas izglītības nodaļu vadītājiem, skolu inspektoriem un skolu direktoriem (pārziņiem) “par skolēnu zināšanu novērtēšanu un atzīmju izlikšanu latviešu valodā skolās ar krievu mācību valodu un krievu valodā skolās ar latviešu mācību valodu” (Paskaidrojums par krievu..., 1959, sk. izvilkumus no preses). Kaut gan vēlams, lai šos priekšmetus apgūtu visi skolēni, tāpēc, ja “atsevišķu skolēnu zināšanas šajos priekšmetos ir neapmierinošas, tās novērtējamas ar atzīmi 2, bet šīs neapmierinošās atzīmes dēļ skolēnu nedrīkst atstāt otru gadu tajā pašā klasē vai neatļaut viņam beigt skolu” (Paskaidrojums par krievu, 1959, sk. izvilkumus no preses). Uzsvērts arī, ka krievu valoda skolās ar latviešu mācību valodu un latviešu valoda skolās ar krievu mācību valodu nav obligāta, tāpēc 1959./1960. mācību gadā šajos priekšmetos eksāmenu nebūs.

Plašāku skaidrojumu bija sagatavojusi skolotāja un mācību grāmatu autore Helēna Francmane, uzsverot, ka tieši brīvprātības princips krievu valodas apguvē ļauj labāk izprast tās nepieciešamību un ka pārcelšana uz nākamo klasi skolēniem ar neapmierinošu vērtējumu krievu valodā tieši varētu mudināt viņus censties mācīties, nevis vispār atteikties no šī mācību priekšmeta, kas vismaz formāli bija iespējams (Francmane, 1959, sk. izvilkumus no preses).

Saprotot, ka kurss uz skolu politehnizāciju var būtiski ietekmēt attieksmi pret humanitārā bloka priekšmetiem, 1959. gada nogalē tapa nākamais politizētais ievadraksts, kurā norādīts, ka tieši šie priekšmeti noder internacionālisma un tautu draudzības stiprināšanai (Pareizi novērtēt humanitāro, 1959, sk. izvilkumus

no preses). Tajā nepārprotami asimetriski uzsvērts, ka ar “krievu valodas starpniecību sazinās padomju tautas, **tāpēc tā jāzina** katram mūsu zemes pilsonim”, taču ievērojama brīvprātība un skolēni jāpārliecina “par krievu valodas zināšanu nepieciešamību” (Pareizi., 1959, sk. izvilkumus no preses). Pārliecināmi arī krievu skolēni, ka “viņiem, mūsu republikā dzīvojot, **noderīgi zināt pamatiedzīvotāju valodu**, lai labāk varētu saprasties ar latviešu tautības darba biedriem, iepazītu latviešu kultūru, revolucionāro pagātņi” (Pareizi novērtēt humanitāro, 1959, sk. izvilkumus no preses).

Pastāv viedoklis, ka Hruščova reformu primārais mērķis bija nevis rusifikācija asimilācijas izpratnē, t. i., identitātes maiņa, bet galvenokārt “sovetizācija” uz krievu valodas un kultūras pamata (Aslanova, 2024: 36). Tomēr sovetizācija pakāpeniski izpaudās arī kā individu un sociālu grupu lingvistiskā asimilācija. Krievu valoda tika definēta kā starpnacionālās saziņas valoda, bet jau parādījās otrās dzimtās valodas jēdziens: “Tādu lomu krievu valodai bija paredzējusi pati vēsture. Pirmkārt, krievu valoda ir dzimtā valoda vairāk nekā pusei PSRS iedzīvotāju. Otrkārt, ukraiņi un baltkrievi, kuru ir ap 50 miljoniem, vairāk vai mazāk labi prot krievu valodu, kas tām ir tuvu radniecīga. Treškārt, liela daļa pārējo nekrievu iedzīvotāju zina krievu valodu, pat nerunājot par to, ka tā kļuvusi par visu PSRS tautu inteliģences otro dzimto valodu. Lielās krievu tautas avangardiskā loma Padomju Savienības tautu atbrīvošanā no carisma, no cara un vietējo “savējo” paverdzinātāju varas, krievu tautas brālīgā palīdzība nacionālo republiku politiskajai, ekonomiskajai un kultūras attīstībai – tas viss ļāva krievu valodai pildīt PSRS tautu starpnacionālās saziņas valodas funkcijas” (Bertagaev, 1959: 43–44).

Ņikitas Hruščova laikā nostiprinājās arī divvalodības jēdziens. Lai gan divvalodība (parasti formulējumā “nacionālā-krievu”) tika pasludināta par galveno mērķi valodas politikā, šis termins tika definēts tikai virspusēji. Nebija skaidri noteikts, vai tas attiecas uz indivīdiem vai uz valodu lietojumu noteiktās sociolingvistiskās funkcijās. 1962. gadā PSRS Zinātņu akadēmijas Valodniecības institūta rīkotajā konferencē īpaša uzmanība tika pievērsta krievu valodas lomai kā starpnacionālās saziņas līdzeklim PSRS tautu vidū. Tā paša gada oktobrī Almati notika Vissavienības konference, kas bija veltīta valodas politikas jautājumiem. Galvenais konferences temats jau bija divvalodības princips – nacionālā valoda un viena starpnacionālās saziņas valoda – krievu valoda.

Valodas politikā posms pēc Ņikitas Hruščova uzvaras pār politiskajiem konkurentiem 20. gs. 50. gadu beigās izpaudās ar jaunu lielkrievu šovinisma tendenci uzplaukumu. Tas skaidri redzams pārstrādātajā un PSKP XXII kongresā pieņemtajā Padomju Savienības Komunistiskās Partijas programmā, kurā “pirmoreiz Padomju Savienības vēsturē oficiāli un atklāti deklarēta sistemātiskas rusifikācijas prasība” (Ģermanis, 1979). Tā izteikta šādos vārdos: “Komūnisma

plašā celtniecība iezīmē nacionālo attiecību attīstībā Padomju Savienībā jaunu posmu, ko raksturo tas, ka nācijas vēl vairāk tuvinās un tiek sasniegta to pilnīga vienība. [...] .. īstenībā krievu valoda ir kļuvusi visām PSRS tautām par starpnāciju satiksmes un sadarbības kopējo valodu... Nav pieļaujamas itin nekādas nacionālās savrupības izpausmes dažādu tautību darbinieku audzināšanā un nodarbināšanā padomju republikās. Nacionālisma izpausmju likvidācija atbilst visu PSRS nāciju un tautību interesēm.” (Ģermanis, 1979) Saprota, ka “nacionālisma” vārds šai sakarā attiecināts vienīgi uz nekrievu tautu nacionālo pašapziņu un savas kultūras īpatnību aizsardzību, ko skaidri parādīja Hruščova skaidrojums, ka “mēs nedomājam saglabāt nacionālās atšķirības Padomju Savienībā”, un šīs nostādes izpaudās arī kā prasība “ātrāk krieviskot republiku izglītības sistēmu” (Ģermanis, 1979).

Nākamā, otrā, starprepublikāniskā konference par šo pašu tēmu atkal norisinājās Taškentā 1962. gadā, risinot galvenokārt mācību metodikas jautājumus (Pershutkina et al., 2022). Pēc tās krievu valoda faktiski tika padarīta par galveno priekšmetu pēc stundu skaita skolās ar uzbeku vai karakalpaku mācību valodu (Mustafaeva, 2021). Turpmākajos gados tika veicinātas ārpusskolas nodarbības krievu valodā, daudzās padomju republikās nacionālajās skolās organizētas klases ar padziļinātu krievu valodas apguvi, bet 1973. gadā daudzās republikās (bet ne Latvijas PSR) tika ieviesti pārcelšanas un nobeiguma eksāmeni krievu valodā.

NACIONĀLKOMUNISMA PERIODS LATVIEŠU VALODAS UN KULTŪRAS AIZSTĀVĪBAI

Hruščova atkusnis atspoguļojās arī savienoto republiku, tostarp Latvijas PSR, ekonomikā, kultūras un valodas politikā. Pēckara gados apzināti sekmētas migrācijas rezultātā Latvijā jūtami pieauga krievu īpatsvars. Arī augstākajos amatos lielākoties tika iecelti cittautieši vai arī Krievijas latvieši, kas latviešu valodu prata vāji vai neprata nemaz. Šādi tieši un netieši pastiprinājās rusifikācijas tendences (Keahey, 2024: 35).

Maskavas brigādes ziņojumā un līdz ar to arī LKP CK 1959. gada 7.–8. jūlija plēnumā par galveno “ļaudari” izvirzīja Eduardu Berklavu. Piecas no sešām galvenajām apsūdzībām nacionālismā tika sasaistītas ar viņa darbību, un tās bija: 1) kadru izvirzīšana pēc nacionālās pazīmes; 2) prasība, lai cittautieši apkalpojošajā jomā un vadošos amatos apgūtu latviešu valodu; 3) cittautiešu pierakstīšanās ierobežošana Rīgā; 4) iestāšanās pret smagās rūpniecības attīstīšanu republikā; 5) atšķirības no Vissavienības likuma Latvijas PSR izglītības likumā. Pēdējā, sestā apsūdzība bija saistīta ar “buržuāziskā nacionālisma” ietekmes pieaugumu skolu jaunatnes, studentu un intelligences vidū.

Eduardam Berklavam un citiem pie nacionālkomunistiem pieskaitītajiem vadošajiem darbiniekiem izvirzītās apsūdzības nereti tiek uztvertas kā īstenību adekvāti atainojošas, proti, ka šādas darbības bijušas un vismaz daļēji devušas vēlamos rezultātus. Par sava veida stereotipu ir kļuvis apgalvojums, ka nacionālkomunisti mēģināja “aizkavēt jaunu smagās rūpniecības uzņēmumu celtniecību, kā arī esošo paplašināšanu” un ka “daudz tika panākts latviešu valodas statusa nostiprināšanā [...], tika samazināts migrantu pieplūdums Latvijā” (Bleiere, 2017: 87). Kaut gan zināmi panākumi tika gūti un nevar apgalvot, ka šāds vērtējums būtu neadekvāts, tas nebalstās detalizētos pētījumos par to, kas tika darīts (un reāli panākts) latviešu valodas statusa nostiprināšanā, vai patiesi samazinājās migrantu pieplūdums, vai reāli pieauga latviešu īpatsvars atbildīgos amatos (Bleiere, 2017: 87).

“Arī attiecībā uz latviešu valodas zināšanām kā kritēriju, lai ieņemtu vadošus amatus, situācija nebija gluži tāda, kā to aprakstīja apsūdzību autori. Nenoliedzami, latviešu valodas zināšanas bija vēlamas, taču tās nezināšana nebija šķērslis, lai par TSP priekšsēdētāju kļūtu Georgijs Gaile, bet N. Bisenieks

ieņemtu CK sekretāra amatu (un vēlāk zaudētu savu amatu par it kā nacionālistiskām novirzēm), un to var teikt arī par daudziem citiem darbiniekiem. Turklāt atļaušana no darba latviešu valodas nezināšanas dēļ nevarēja notikt pat tīri teorētiski, jo divu gadu moratorijs uz nacionālkomunistu atmaskošanas brīdi bija tik tikko iztecējis vai arī vēl nebija beidzies, turklāt Maskavas neapmierinātības dēļ termiņi bija pārcelti. Vienīgie argumenti, kas minēti Jāņa Kalnbērziņa referātā 7.–8. jūlija plēnumā, – E. Berklavs esot draudējis, ka tas notiks.” (Bleiere, 2017: 91–92).

Tādējādi no pieciem apsūdzības punktiem faktiski tikai vienā – par pierakstīšanās ierobežošanu – var saskatīt zināmu republikas pilnvaru pārkāpšanu un administratīvu spiedienu. Šis jautājums un latviešu valodas apgūšana arī ir vienīgie, kuros skaidri izpaužas E. Berklava iniciatīva. (Latvijas KP, 1989)

Ar nacionālkomunistu sagrāves materiāliem plašāks lasītāju loks pirmoreiz varēja iepazīties 1989. gadā, kad tika sagatavota un publicēta LKP CK 1959. gada jūlija plēnuma stenogramma ar atbilstošiem komentāriem (Baldzēns, 1989): “.. republikā ir tikuši rupji pārkāpti Ļeņina norādījumi, ka jāievēro stingra brīvprātība latviešu un krievu valodas apgūšanā. Mēs šai ziņā sākām administrēt, kategoriski prasdami obligāti mācīties valodas, jo sevišķi latviešu valodu, sākām pat noteikt konkrētus termiņus. Iepriekš minētajā partijas Rīgas pilsētas komitejas lēmumā bija izteikta prasība kadriem iemācīties latviešu un krievu valodu divu gadu laikā. Saskaņā ar šo lēmumu uzņēmumu, organizāciju un iestāžu vadītājiem tika dots norādījums izskatīt jautājumu, vai iespējams izmantot darbā personas, kas noteiktajā laikā nav apguvušas valodas, un tādējādi radīt nevienādu stāvokli dažādu tautību darbiniekiem, jo vairums Rīgā un citās mūsu republikas pilsētās dzīvojošo latviešu jau sen prot krievu valodu, bet darbiniekiem, kas atbraukuši uz Latviju no citām republikām, vajadzēja mācīties otru valodu. Tādējādi partijas Rīgas pilsētas komitejas lēmums būtībā bija vērsts uz nelatviešu kadru izstumšanu ar ieganstu, ka tie nezina pamattautības valodu. (..) Izvilkums no LKP CK pirmā sekretāra J. Kalnbērziņa runas.” (LVA, PA-101. f., 22. apr., 15. l., 7., 12., 13. Cit. no (Riekstiņš, 1999))

Izvilkums no LPSR komunālās saimniecības ministra Roberta Ķīša runas: “Dala kadrus īstos un neīstos (tajos, kas patiesi ir latvieši, un tajos, kas tādi īsti nav). Tas vienkārši ir prātam neaptverami un nesaprotami. Tā var rīkoties tikai tādi cilvēki, kas patiešām neko nav sapratuši marksismā-ļeņinismā vai neko negrib saprast, kam tāda valodas nacionālistiskā pazīme kā “endzelinismi” ir svarīgāka par marksisma principiem, kas gatavi pasludināt visus, kuri nav apguvuši “endzelinismus”, par neīstiem latviešiem. Pēc tam, zināms, kļūst saprotams, kāpēc šie īstie, īstenie latvieši uzskata, ka cilvēkiem, kas Latvijā nemaz nerunā

latviski, vispār neesot nekādu tiesību. Bet kas tad tas ir, ja ne visnegantākais buržuāziskais nacionālisms?” (LVA, PA-101. f., 22. apr., 15. l., 38. (Riekstiņš, 1999))

Izvilks no LKP CK sekretāra A. Pelšes runas: “Kas tad ir šīs līnijas pamatā? Tās pamatā ir maldīga, nepareiza koncepcija, no pirmā acu uzmetiena tāpat ļoti cildena: mazajām tautām draudot asimilācija. (..) Pēc šīs koncepcijas iznāk, ka mazajai latviešu tautai radušās briesmas izzust kā tautai. Biedrs Berklavs minēja skaitli – Rīgā iebraukuši 200 000 jaunu iedzīvotāju, kas tad būšot ar latviešu tautu? Kā izskaidrot, ka daži mūsu biedri savus bērnus sūta nevis latviešu, bet krievu skolā, ka latviešu biedriem sievas ir krievietes utt. Iznāk, ka ir kaut kāda biedru grupa, kam īpaši rūp latviešu tautas liktenis, un ka partija un PSRS padomju valdība nerūpējas par mazajām tautām. Taču katrs skolēns zina, pat četrklasniekam zināms, ka mūsu partija devusi iespēju tikt pie savas rakstības daudzām mazajām ziemeļu tautām, kam rakstības vispār nebija.” (LVA, PA-101.f, 22.apr., 15.l., 52., 53., 54., 56. (Riekstiņš, 1999))

Izvilks no LKP CK 7. slēgtā plēnuma lēmuma “Par nopietniem trūkumiem un kļūdām darbā ar kadriem un nacionālās politikas praksē republikā”:

Atcelt Latvijas KP CK biroja 1956. gada 6. decembra lēmumu “Par latviešu un krievu valodas mācīšanos vadošajiem kadriem” kā nepareizu.

Atcelt Latvijas KP CK 1953. gada 23. jūnija plēnuma lēmumu “Par trūkumiem politiskajā darbā un saimnieciskās un kultūras celtniecības vadīšanā republikā” kā politiski nepareizu un kā partijas un padomju valsts ienaidnieka L. Berijas uzspiestu.

“Pirms 60 gadiem Rīgā sākās Latvijas Komunistiskās partijas Centrālkomitejas (LKP CK) 7. plēnums, kas divas dienas noritēja slēgtā režīmā, jo bija rosināts no Maskavas ar mērķi izskatīt “nacionālistiskās novirzes” Latvijas kompartijas darbā. Šajā plēnumā vairāki Latvijas PSR vadītāji tika apsūdzēti “buržuāziskajā nacionālismā”, un latviešu nacionālkomunistu kustības līderis Ministru padomes priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs cieta sakāvi iepretim Centrālkomitejas sekretāram Arvīdam Pelšem, kas vadīja prokrievisko spārnu un kam izrādījās lielāka ietekme un sakari Maskavā. “Tīrīšanas” ne tikai Latvijas kompartijas, bet arī komjaunatnes vadībā un izpildvarā, tāpat preses izdevumu redakcijās turpinājās līdz 60. gadu sākumam. Tām par upuri krita ne tikai Berklavs, bet, piemēram, arī Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta direktora vietnieks Pauls Dzērve, kultūras ministrs Voldemārs Kalpiņš, LKP CK otrais sekretārs Vilis Krūmiņš, lauksaimniecības ministrs Aleksandrs Ņikonovs un vēl daudzi citi.

Nacionālkomunistu cerības īstenot patstāvīgāku ekonomisko politiku republikā un tā panākt lielāku latviešu nācijas interešu aizstāvību, varbūt pat palielināt padomju režīma popularitāti iedzīvotājos sagruva 1959. gadā. Pelšem gūstot

virsroku, Latvijas PSR kļuva par Maskavai paklausīgāko starp Baltijas republikām. Turpmākajos vairāk nekā pārdesmit gados Latvijas PSR vadībā dominēja cilvēki, kas baidījās un nevēlējās aizstāvēt republikas ekonomiskās intereses “centrā”. Nebija vairs šķēršļu migrācijai un pārkrievošanai. Arī tautsaimniecībā, salīdzinot ar Igauniju un Lietuvu, sākās lejupslīde.” (Sprūde, 2019)

BREŽŅEVA PERIODS. KRIEVU VALODAS MĀCĪŠANAS PASTIPRINĀŠANA PĒC 1975. GADA

20. gadsimta 60. gadi Latvijā iezīmējās kā laiks pēc nacionālkomunistu atstādināšanas, kad dominēja dogmatiska pieeja ideoloģijas jautājumiem un beziebildumu pārcentīga PSRS vadošo iestāžu lēmumu izpilde. Raksturīga iezīme, kas Latvijas PSR skolu politiku atšķīra no citām savienotajām republikām, bija forsēta divplūsmu skolu veidošana (apvienojot vienā mācību iestādē gan klases, gan skolotāju kolektīvus darbam ar latviešu un krievu mācību valodu) arī vietās, kur pēc tādām objektīvas nepieciešamības nebija. Ar šo faktu lepojās izglītības ministrs Andrejs Elvihs (amatā no 1962. līdz 1969. gadam), uzsverot, ka tagad katrs trešais Latvijas skolēns mācās skolā ar divām mācību valodām (Elvihs, 1968, sk. izvilkumus no preses). Minot kā labu piemēru Baldones vidusskolu, viņš norādīja, ka “te nekad neizvirzās jautājums, kādā valodā runāt vienā vai otra sarīkojumā” (Elvihs, 1968, sk. izvilkumus no preses), tikai nav īsti saprotams, vai tas reāli nozīmēja brīvu valodas izvēli. Vispār jautājums par divplūsmu skolu veidošanas gaitu konkrētās apdzīvotās vietās un to iekšējās dzīves reāla funkcionēšana prasa plašākus pētījumus. Var pieņemt, ka būtiska loma bija kā skolas direkcijas nostājai, tā abu plūsmu skaitliskajām proporcijām.

Arī nākamā izglītības ministre Mirdza Kārklīņa (amatā no 1969. līdz 1984. gadam) pārskatā par vispārējās obligātās astoņgadīgās izglītības likuma izpildes gaitu un pāreju uz vispārēju vidējo izglītību solīja, ka “tiks pilnveidotas un attīstītas apvienotās skolas ar latviešu un krievu mācību valodu, kuras ieguvušas stabilu vietu republikas tautas izglītības sistēmā un iemantojušas plašu sabiedrības atzinību” (Kārklīņa, 1970, sk. izvilkumus no preses).

Savukārt augsta Izglītības ministrijas ierēdņa M. Adjutova raksts sāks ar tāda stila ditirambiem par krievu valodas nozīmību citu valodu leksikas bagātināšanā, kas bija raksturīgs Staļina varas pēdējiem gadiem (Adjutovs, 1970, sk. izvilkumus no preses): “.. vārds “cobet” – viens no visvairāk izplatītiem vārdiem, tas pat neliek tulkots citās valodās, bet tiek lietots tāpat krieviski. Tik tiešām – daudzās valodās (pat tādā ļoti izplatītā kā angļu) mūsu valsts nosaukumā “Padomju Savienība” tiek tulkots tikai “Savienība”. Sociālisma celtniecības panākumi, padomju tautas panākumi Lielajā Tēvijas karā, lieliskie sasniegumi zinātnes un tehnikas jomā, it īpaši kosmosa apgūvē, daudzus krievu valodas vārdus padarījuši saprotamus un

tuvus visas zemes ļaudīm, piemēram, “пятилетка”, “победа”, “колхоз”, “слава”, “спутник”, “Луна”, “Восток”, “Союз” u. c.” Turpmāk viņš uzsvēra krievu valodas apguves neobligāto raksturu nacionālajā skolā, bet piebilst, ka republikā nav neviena “tāda audzēkņa, kurš negribētu apgūt krievu valodu” (Adjutovs, 1970, sk. izvilkumus no preses).

Šai laikā intensīvi tika rīkota pieredzes apmaiņa starp dažādu PSRS savienoto republiku izglītības speciālistiem, kā labāk mācīt krievu valodu nacionālajās skolās. Viena šāda konference notika arī Rīgā 1971. gada oktobrī, pulcējot dalībniekus no Maskavas, Ļeņingradas, Viļņas, Kauņas, Šauļiem, Tallinas, Tartu, Dušanbes, Ašhabadas, Baku (Infantjevs, 1971, sk. izvilkumus no preses).

Intensīvāki vispārējās izglītības rusifikācijas plāni sākotnēji tika ieslēpti normatīvajos dokumentos, kas par mērķi izvirzīja sabiedrības vispārējā izglītības līmeņa celšanu un pāreju uz vispārējo vidējo izglītību līdz 1970. gadam. Šai problēmai veltīti daudzi PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumi, kuros gandrīz visos akcentēta arī krievu valodas apguve. Atbilstoši tālaika kārtībai šādiem lēmumiem vissavienības līmenī neiztrūkstoši sekoja apspriešana savienotās republikas līmenī ar jau konkretizētiem pasākumiem rīcībpolitikas līmenī, lai nodrošinātu attiecīgo politisko nostādņu ieviešanu dzīvē.

Atskatoties uz to, kā veicies ar mērķuzdevuma par vispārējās vidējās izglītības ieviešanu līdz 1970. gadam, tika pieņemts PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1972. gada 20. jūnija lēmums “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārīzglītojošo skolu”, kurā norādīts, ka ir nepieciešams uzlabot krievu valodas un dzimtās valodas mācīšanu nacionālajā skolā. Šajā lēmumā, kas bija plaši atreferēts arī latviešu presē, īpaši uzsvērtas krievu valodas mācības nacionālajās skolās, kuras mācīšana esot jāuzlabo, tostarp organizējot vidusskolās kabinetus, pilnveidojot un dažādojot mācību metodes, iesaistot tehniskos palīglīdzekļus, presi, televīziju un radio (Par to, kā pabeigt..., 1972, sk. izvilkumus no preses). Tas bija vienīgais mācību priekšmets, par kuru izvirzītas konkrētas prasības, jo par citiem mazāk konkrēti definēta vajadzība līdz 1975. gadam pabeigt jaunu mācību programmu izstrādi un gādāt, lai tiktu ieviestas “stabilas mācību grāmatas un mācību un metodisko palīglīdzekļu komplekti, kas atspoguļotu mūsdienu zinātnes un ražošanas sasniegumu līmeni” (Par to, kā pabeigt ..., 1972, sk. izvilkumus no preses).

Žurnālā “Zinātne un Tehnika”, kas iznāca kā latviešu, tā krievu valodā, saistībā ar PSRS nodibināšanas piecdesmito gadadienu no žurnāla “Вопросы языкознания” (*Valodniecības jautājumi*) tika pārpublicēts E. Belodeda raksts, kurā skaidrota PSRS nacionālā politika un valodu statuss (Belodeds, 1972, sk. izvilkumus no preses). Tajā uzsvērts, ka “Padomju Savienībā nav valstisku un nevalstisku valodu”, jo PSRS it visām “valodām ir vienlīdzīgas un pilnīgas tiesības

visās padomju daudznāciju valsts dzīves sfērās” un to sargā PSRS Konstitūcija un savienoto republiku konstitūcijas (Belodeds, 1972, sk. izvilkumus no preses). Jau Ļeņins postulējis, ka kādas valodas pasludināšana par valsts valodu esot atkāpšanās no demokrātijas (Belodeds, 1972, sk. izvilkumus no preses).

Attiecībā uz valodu, kurā runā kādas savienotās vai autonomās republikas pamattautība un kura atspoguļota republikas nosaukumā, tad tā, pēc N. Belodeda koncepcijas, ir “šīs republikas valoda”, tomēr tas tiekot “traktēts kā sabiedriska un nevis administratīvi tiesisks jēdziens, jo valsts valodas statuss ir buržuāzisko tiesību kategorija” (Belodeds, 1972, sk. izvilkumus no preses). Šāda laipošana un žonglēšana ar terminiem bija nepieciešama, lai vairītos no krievu valodas faktiskā statusa definēšanas. Viņaprāt, fakts, ka pasaulē bilingvisms ir objektīva tendence un ka PSRS daudzi prot krievu valodu kā otro valodu, pilnībā atspēko apgalvojumus par rusifikāciju un asimilāciju (Belodeds, 1972, sk. izvilkumus no preses).

Saistībā ar PSRS nodibināšanas piecdesmito jubileju 1972. gada decembrī no žurnāla “Народное образование” (*Tautas izglītība*) tika latviski pārpublicēts ministres M. Kārklīņas pārskaits par krievu valodas mācīšanu Latvijas PSR skolās, kas pretēji raksta nosaukumam nemaz neskar skolas ar krievu mācību valodu. Tajā detalizēti aplūkota pāreja uz jauno mācību programmu līdz 1974./1975. mācību gadam, kas ietver arī krievu valodas apguves atsākšanu 1. klasē, sākot no otrā pusgada (Kārklīņa, 1972, sk. izvilkumus no preses). Visai nepārprotami apgalvots, ka sakarā ar “krievu valodas jauno programmu un mācību grāmatu sarežģītību ir mērķtiecīgi palielināt šī mācību priekšmeta stundu skaitu, pirmkārt, pamatskolas klasēs” un “tiek pētītas iespējamās izmaiņas mācību plānā”, lai vēl vairāk palielinātu jau tā lielo stundu skaitu (Kārklīņa, 1972, sk. izvilkumus no preses).

Rakstā minēts, ka republikas nacionālajām skolām jau kopš 1965. gada Latvijas Valsts universitātē no latviešu tautības skolēnu vidus tiek gatavoti krievu valodas skolotāji, tos norīkojot darbā tikai uz skolām ar latviešu mācību valodu (Kārklīņa, 1972, sk. izvilkumus no preses). Tomēr ar to nepietiekot, un dažviet lauku skolās krievu valodu joprojām mācot nespeciālisti.

Šajā pārskatā nosauktas arī visas personas, kuras atbildīgas par krievu valodas jautājumiem Izglītības ministrijā un tās pārraudzības iestādēs (Kārklīņa, 1972, sk. izvilkumus no preses), proti, ministrijas Skolu un bērnu iestāžu pārvaldē strādā metodīķis un inspektors, Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta metodīķis esot atbildīgs par kursu un metodisku semināru organizēšanu, bet Pedagoģijas zinātniski pētnieciskā institūta līdzstrādnieki vadot mācību materiālu izstrādi.

Par būtisku trūkumu minēts tas, ka latviešu skolās “bibliotēkas vēl nav pietiekami apgādātas ar daiļliteratūru krievu valodā, republikas Izglītības ministrija

meklē ceļus, kā tuvākajos 2–3 gados nodrošināt tās ar daiļliteratūras komplektiem, kas būtu izmantojami gan programmas vielas mācīšanai, gan ārpusklases darbam” (Kārklīņa, 1972, sk. izvilumus no preses), kas praktiski varēja nozīmēt to, ka Latvijā palielināsies krievu valodā tapušo iespieddarbu īpatsvars.

Pirms 1973./1974. mācību gada uzsākšanas Izglītības ministrijas kolēģijas sēdē tika skaidrots (Uz jaunā..., 1973, sk. izvilumus no preses), ka krievu valodas apguve no pirmās klases šajā gadā tiks sākta.

Izvērstu krievu valodu slavinošu publikāciju Jānis Mikulāns, tolaik LKP CK Zinātnes un mācību iestāžu nodaļas vadītāja vietnieks, sāka ar pat tolaik jau nodrāztu dzejnieka Vladimira Majakovska citātu “Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин” (*Es krievu valodu būtu iemācījies tikai tāpēc vien, ka tajā runāja Ļeņins*) un apgalvojumu, ka starptautiskā līmenī krievu valoda jau iekarojusi otro vietu aiz angļu valodas (Mikulāns, 1974a, sk. izvilumus no preses). Rakstā viņš atsaucas arī uz PSKP CK lēmumā par gatavošanos PSRS nodibināšanas 50. gadadienai teikto, ka “PSRS nācijas un tautības labprātīgi izvēlējās krievu valodu kā kopīgu nāciju savstarpējās sazināšanās un sadarbības valodu” un tā “veicina padomju tautu savstarpējos sakarus un saliedēšanos” (Mikulāns, 1974a, sk. izvilumus no preses).

Pēc 1970. gada tautas skaitīšanas datiem redzams, ka krievu valodu prot 47,5% no Latvijas PSR dzīvojošajiem latviešu tautības iedzīvotājiem, turklāt jaunajā paaudzē šis rādītājs esot vēl augstāks. Un tas panākts, ievērojot “krievu valodas mācīšanas brīvprātīgumu nacionālajā skolā”, jo jau Ļeņins paredzējis, ka visas “mūsu zemes tautas izjutīs vitālu nepieciešamību apgūt krievu valodu un tieksies pēc tās”, “visas sabiedrības uzdevums ir radīt vajadzīgos apstākļus tam, lai jaunā paaudze varētu sekmīgi mācīties krievu valodu un apmierināt savu progresīvo tieksmi līdz ar dzimto valodu pilnībā apgūt arī Padomju Savienības tautu starpnacionālās sazināšanās valodu” (Mikulāns, 1974a, sk. izvilumus no preses).

Krievu valodas labāku apguvi sekmējis gan attiecīgo skolotāju kvalifikācijas pieaugums (no viņiem augstākā izglītība 1957. gadā bija tikai 28%, bet 1972. gadā jau 64,5%) un divplūsmu skolu izveide, ko 1972. gadā izpētījusi un ļoti slavējusi PSRS Izglītības ministrijas komisija (Mikulāns, 1974a, sk. izvilumus no preses). Pavisam Latvijā esot 183 skolas ar paralēlām klasēm krievu un latviešu valodā, kurās mācās aptuveni trešā daļa visu republikas skolēnu (Mikulāns, 1974a, sk. izvilumus no preses).

Tomēr esot arī trūkumi, tāpēc jautājums par krievu valodas mācīšanu 1974. gada janvārī apspriests LKP CK, pieņemot lēmumu “Par krievu valodas mācīšanas stāvokli un tā uzlabošanu republikas vispārizglītojošajās un profesionāli tehniskajās skolās”, kas uzliek par pienākumu “partijas rajonu un pilsetu komitejām, tautas izglītības nodaļām, skolu pedagogu kolektīviem, partijas

pirmorganizācijām un citām sabiedriskajām organizācijām veltīt krievu valodas mācīšanai nemitīgu uzmanību, jo šis darbs uzskatāms par jaunās paaudzes un visas tautas internacionālās un patriotiskās audzināšanas ļoti svarīgu sastāvdaļu” (Mikulāns, 1974a, sk. izvilkumus no preses).

Šī lēmuma sekas tieši rajonu un pilsētu Tautas izglītības nodaļas darbā izpaudās tādējādi, ka visiem to “metodiskajiem kabinetiem ar 1974. gada 1. augustu piešķirta krievu valodas metodiķa štata vienība”, nosakot, ka par “metodiķiem te strādā galvenokārt labākie skolotāji ar atbilstošu augstāko izglītību”, turklāt jau 1974. gada septembrī viņiem tika sarīkots seminārs, lai veicinātu krievu valodas skolotāju metodisko apvienību darba uzlabošanos (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses).

Par to, ka šis lēmums patiesi licis partijas funkcionāriem interesēties par šiem jautājumiem, liecina pēc nepilniem trim mēnešiem publicētais raksts, ka Liepājā šis jautājums izskatīts vairāku skolu partijas pirmorganizācijās un Tautas izglītības nodaļā (Obuhova, 1974, sk. izvilkumus no preses). Līdzīgas ziņas šai laikā atrodamas arī daudzos citos reģionālajos laikrakstos. Jautājums, kas darāms, lai “vēl tālāk uzlabotu krievu valodas mācīšanu”, izvirzīts par svarīgāko skolotāju augusta sapulcēs (Mikulāns, 1974b, sk. izvilkumus no preses).

No PSRS Izglītības ministrijas viedokļa Latvijas PSR skolās esot pārāk maz fakultatīvu priekšmetu un pulciņu, turklāt arī fakultatīvo krievu valodas un literatūras stundu esot mazāk nekā PSRS vidēji (Pilnveidot., 1974, sk. izvilkumus no preses), tādēļ noteikta virkne darba virzienu, kuros jāstrādā, lai pildītu minēto 1974. gada LKP CK lēmumu par krievu valodu.

Krievu valodas mācīšanas uzlabojumus republikas skolās veicināja Latvijas KP CK norādījumi par krievu valodas mācīšanu republikas vispārizglītojošās un profesionāli tehniskajās skolās. Savukārt lēmumi Latvijas PSR augstākajos partijas ešelonos obligāti prasīja virkni pasākumu izpildvaras un rajonu līmeņa partijas komiteju darbā (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses).

Saskaņā ar iepriekš teikto par jau 50. un 60. gados pieņemtajiem PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumiem krievu valodas apguves veicināšanā, abas 20. gadsimta 70. gadu Taškentas konferences nav vis kādas jaunas vai agresīvākas pārkrievošanas politikas sākums, bet gan atbilstoši mūsdienu zinātnes birokrātu žargonam “vidusposma pārskats” par jau paveikto un vēl paveicamo. Par to liecina LKP CK Zinātnes un mācību iestāžu nodaļas vadītāja pārskats par jau paveikto 70. gadu sākumā (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses): “LKP CK norādījumi šai jautājumā apspriesti LKP Balvu, Bauskas, Jelgavas, Madonas un Talsu rajona komiteju biroju sēdēs, LKP Jēkabpils, Liepājas, Saldus rajona, Daugavpils un Rēzeknes pilsētas komiteju propagandas un agitācijas nodaļu rīkotajās apspriedēs, mācību iestāžu partijas pirmorganizāciju sekretāru semināros.

Lai izpildītu norādījumus, izstrādāti un apstiprināti perspektīvie plāni, kā uzlabot krievu valodas mācīšanu. Partijas pilsētu un rajonu komitejas tagad labāk vada un kontrolē krievu valodas mācīšanu vispārizglītojošajās skolās, tehnikumos un profesionāli tehniskajās skolās.”

Nemot vērā PSRS pārvaldības īpatnības, līdztekus partijas funkcionāru uzmanības pievēršanai krievu valodas mācīšanas problemātikai darbs tika veikts arī izpildvaras līmenī, pieprasot konkrētus pasākumus no atbildīgo ministriju vadības. Tas izpaudās šādi (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses): “Republikas Izglītības ministrijas, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas un LPSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komitejas kopīga kolēģija 1974. gada martā apsprieda Latvijas KP CK biroja norādījumus un apstiprināja pasākumu plānus, kas sekmēs krievu valodas apguves uzlabošanu republikas mācību iestādēs. Kolēģijas lēmumu savukārt iztīrāja vispārizglītojošo, profesionāli tehnisko skolu un tehnikumu pedagogu kolektīvos. Mācību iestāžu vairākumā izstrādāti pasākumu plāni, lai uzlabotu krievu valodas un literatūras mācīšanu. Šā gada 13. maijā republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija atkārtoti apsprieda šo jautājumu.”

Visi minētie pasākumi tika veikti jau pirms 1975. gada konferences, tādēļ šo konferenču saturs un ieteikumi jāskatās kā loģisks turpinājums tām jau iepriekš īstenotajām nostādnēm, kas tika īstenotas kopš 50. gadu vidus. Tās neizvirzīja jaunus, vēl agresīvākus mērķus, bet drīzāk tos nepastarpināti novadīja gan līdz šo uzdevumu izpildē tieši iesaistītajiem izglītības iestāžu un pētniecisko institūtu darbiniekiem, gan līdz ikdienā skolā strādājošiem pedagogiem. Tāpēc uz šīm konferencēm pareizāk būtu lūkoties, no vienas puses, kā uz pieredzes apmaiņu un īstenoto pasākumu efektivitātes analīzi, bet, no otras, kā uz zinātniskas leģitimitātes un pamatotības piešķiršanu jau iepriekš noteiktajiem politiskajiem mērķiem, plaši diskutējot par pedagogiskajiem principiem, veiktajiem pētījumiem un esošajiem sasniegumiem.

1975. gada oktobrī Taškentā notika Vissavienības zinātniskā konference “Krievu valodas apguves un mācīšanas pieredze valsts skolās, augstākās un speciālās izglītības iestādēs” (*“Опыт изучения и преподавания русского языка в школах, высших и средних специальных учебных заведениях страны”*). Saskaņā ar tās atzinumiem Uzbekijas KP CK pieņēma lēmumu “Par pasākumiem tālākai krievu valodas apguves un mācīšanas pilnveidošanai republikas skolās, augstākās un vidējās mācību iestādēs” (*“О мерах по дальнейшему совершенствованию преподавания и изучения русского языка в школах, высших и средних учебных заведениях республики”*).

Latvijas presē tika pārpublicēta PSRS izglītības ministra M. Prokofjeva ievadruna šajā konferencē, kurā uzsvērts, ka “viena no svarīgākajām skolotāja darbības

jomām ir krievu valodas mācīšana padomju jaunatnei” (Prokofjevs, 1975, sk. izvilkumus no preses). Tajā dota atsauce uz 1972. gada PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumu “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu”, norādot, ka pēc tam “vairākās savienotajās republikās – Azerbaidžānā, Uzbekijā, Armēnijā, Kazahijā, Gruzijā, Latvijā, Igaunijā un citās – komunistisko partiju CK un republiku Ministru Padomes pieņēma speciālus lēmumus par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu nacionālajās skolās” (Prokofjevs, 1975, sk. izvilkumus no preses).

Prokofjevs detalizētāk aplūko trīs darba virzienus krievu valodas apguves uzlabošanai (Prokofjevs, 1975, sk. izvilkumus no preses):

- 1) nepieciešamo stundu skaitu un mācību sākumu ar krievu valodas apguvi bērnudārzos (izceļot Uzbekijas pieredzi un iesakot to ieviest visās republikās) un sagatavošanas klasēs, krievu valodas stundu skaita standartizāciju nacionālajās skolās, jaukto skolu izveides sekmēšanu un ārpussskolas pasākumus krievu valodā);
- 2) mācību grāmatu, uzskates līdzekļu un didaktisko līdzekļu sagatavošanu (plaši izmantojot tolaik modernākos mācību palīg līdzekļus, kā mācību diafilmas, fonoarhīvus, lingafonu kabinetus, kā arī norādot uz vadošo lomu, kas deleģēta PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Institūtam krievu valodas mācīšanai nacionālajā skolā);
- 3) skolotāja prasmi un personību kā izšķirošo faktoru, kritizējot aizraušanos ar gramatikas apguvi un mācību metodikas atrautību no nacionālās valodas vides.

Viņa referātā plaši analizēts krievu valodas apguvei atvēlētais stundu skaits nedēļā dažādās savienotajās republikās, izvirzot plānu šo skaitli palielināt. Savienotās republikas no šī viedokļa tika iedalītas trīs grupās (Prokofjevs, 1975, sk. izvilkumus no preses):

- Ukraina un Baltkrievija, jo šo “tautu dzimtā valoda ir tuva krievu valodai”, bet stundu skaits krievu valodas un literatūras apguvei obligātās desmitgadīgās vidusskolas izglītības laikā Ukrainas PSR bija 40,5 stundas, savukārt Baltkrievijas PSR – 46,5 stundas, ko vajadzētu ieviest abu republiku nacionālajās skolās;
- Baltijas republikas, kur mācību laiks ir vienpadsmit gadi, tāpēc “iespējas veltīt pietiekami daudz laika krievu valodas mācīšanai te ir vislielākās”. Latvijā šīm vajadzībām paredzētas 48 stundas, Igaunijā 43 stundas, bet Lietuvā 42 stundas (t. i., mazāk nekā Baltkrievijā). Pēc ministra domām, šo laiku varētu unificēt vismaz līdz Latvijas PSR līmenim;
- pārējās savienotajās republikās vērojamas svārstības plašā diapazonā (no 41 Moldāvijā līdz 51,5 stundām Kirgīzijā). Šajā gadījumā ieteikts “stundu

skaitu unificēt līdz pietiekami augstam līmenim”, tomēr konkrētus kontrolskaitļus kā iepriekšējām grupām nenosaucot.

Publicēti arī divu LPSR delegācijas dalībnieku, L. Gaidarovas un A. Loseva, iespiedi par konferenci (Gaidarova, Losevs, 1975, sk. izvilkumus no preses). Tie apliecina, ka konferences sekcijās ar ziņojumiem par savu pieredzi darbā ar jaunāko klašu skolēniem dalījies LPSR izglītības ministra vietnieks Aldonis Builis, kā arī pedagoģijas zinātņu kandidāti I. Baraņikovs, A. Grekulis un V. Citoviča, par mācīšanas psiholoģiskajiem aspektiem – Latvijas PSR Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta vecākie zinātniskie līdzstrādnieki B. Infantjevs un A. Losevs, bet par nacionālās valodas un krievu valodas struktūras sastatījuma nepieciešamību – Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta metodiķe docente L. Gaidarova.

1975. gada nogalē Izglītības ministrijas kolēģijā atkārtoti tika skatīti jautājumi par krievu valodas mācīšanu Latvijas skolās, atsaucoties uz pozitīvo vērtējumu, kas saņemts Taškentas konferencē (Izglītības ministrijā, 1975, sk. izvilkumus no preses). Tomēr problēmu joprojām esot daudz, tāpēc nepieciešams “celt krievu valodas mācīšanas idejiski politisko un metodisko līmeni, kontrolēt mācību un audzināšanas procesa efektivitāti, [...] dziļāk jāpētī labākā pieredze, jāpastiprina skolotāju darba vispusīga kontrole” (Izglītības ministrijā, 1975, sk. izvilkumus no preses). Tautas izglītības nodaļu uzdevums ir veltīt lielāku uzmanību krievu valodas mācīšanai, jo daudzos rajonos jau tagad veiksmīgi strādājot šo nodaļu metodisko kabinetu krievu valodas metodiķi (Izglītības ministrijā, 1975, sk. izvilkumus no preses). No publicētās informācijas tāpat secināms, ka jau 1975./1976. mācību gadā atsevišķās skolās bija organizētas attiecīgas fakultatīvās nodarbības un novirziena klases šai priekšmetā, bet to vēlams izvērst plašāk (Izglītības ministrijā, 1975, sk. izvilkumus no preses).

Detalizētu situācijas analīzi Taškentas 1975. gada konferences lēmumu garā sniedza J. Mikulāns izvērstā rakstā par krievu valodas mācīšanas problēmām (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses). Jāuzsver, ka tajā par būtiskāko direktīvo dokumentu šajā jomā nebūt netika minēti šīs konferences secinājumi, bet gan jau zināmais PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1972. gada 20. jūnija lēmums “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu” un tam sekojošie LKP CK lēmumi. Ar gandarījumu citēta PSRS izglītības ministra M. Prokofjeva referātā Taškentā izskanējusi doma, ka nacionālajās skolās krievu valodas stundu skaitu varētu unificēt Latvijas PSR līmenī (resp., 48 stundas). Norādīts, ka krievu valodas apguvi skolās ar latviešu mācību valodu sāk jau pirmā mācību gada otrajā pusgadā (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses). No 1974./1975. mācību gada dažās “Saldus un Daugavpils rajona, kā arī Rīgas un Liepājas pilsētas skolās ar latviešu mācību valodu atvērtas

klases, kurās padziļināti māca krievu valodu”, bet divplūsmu skolu skaits jau sasniedzis 151 (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses).

Augstā LKP CK funkcionāra secinājumi ir visai bargi, jo “mēs nevaram būt apmierināti ar krievu valodas mācīšanas pašreizējo stāvokli skolās ar latviešu mācību valodu, jo vēl ievērojams skaits jauniešu nepietiekami zina krievu valodu, slikti raksta, lasa un runā krieviski”, un vismaz daļa vainas jāuzņemas mācību iestāžu partijas pirmorganizācijām, kas šim jautājumam neveltī pietiekamu uzmanību (Mikulāns, 1976a, sk. izvilkumus no preses). Minētais ļauj nojaust, kādu pastāvīgu spiedienu šajā ziņā izjuta latviešu skolu direktori un tautas izglītības nodaļu vadītāji. Tāpat iezīmētas grūtības, kādas gaida, plānojot pāreju uz krievu valodas mācīšanas sākšanu jau pirmsskolas izglītības līmenī, jo tas prasīs gan esošo audzinātāju pārkvalificēšanu, gan attiecīgo mācību iestāžu mācību programmu būtisku pārskatīšanu un papildināšanu.

Savukārt par krievu valodas mācīšanas metodiskajiem aspektiem plašu rakstu publicējis Boriss Infantjevs (Infantjevs, 1976), šai gadījumā mazāk aizraujoties ar citu institūciju kritizēšanu, bet koncentrējoties uz reālu mācību materiālu izstrādi dažādām klašu grupām.

Plašs atreferējums par Vissavienības skolotāju kongresu 1978. gada jūnijā atrodams “Skolotāju Avīzes” lappusēs, ieskaitot PSRS izglītības ministra M. Prokofjeva runas atreferējumu, kas pamatā bija veltīta PSKP XXV kongresa lēmumu un PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1977. gada 22. decembra lēmuma “Par vispārīzglītojošo skolu audzēkņu mācību un audzināšanas tālāku pilnveidošanu un viņu vēl labāku sagatavošanu darbam” izpildei (Prokofjevs, 1978, sk. izvilkumus no preses). Savā runā viņš atsaucās uz republikās notikušajiem skolotāju kongresiem, kuros gandrīz visos uzsvēta nepieciešamība uzlabot krievu valodas mācīšanu (Prokofjevs, 1978, sk. izvilkumus no preses). Kā divus svarīgākos darba virzienus viņš uzsvēra daudzveidīgās pozitīvās pieredzes apkopošanu un popularizēšanu, kā arī jauno skolotāju sagatavošanas uzlabošanu (Prokofjevs, 1978, sk. izvilkumus no preses).

Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas sēdē 1978. gada decembrī atkārtoti tika pārrunāts Latvijas PSR Ministru Padomes 1978. gada 9. novembra lēmums Nr. 549 “Par pasākumiem turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai” (sk. tulkojumu pielikumā pievienotajos dokumentos), īpašu vērību veltot audzēkņu zināšanu kvalitātei krievu valodā, “organizējot plānveidīgas pārbaudes un ikgadējus kontroldarbus”, dažādu reģionu skolu sasniegumiem un plāniem par krievu valodas mācīšanu pirmsskolas bērnu iestādēs ar latviešu mācību valodu (Vihareva, 1979, sk. izvilkumus no preses). Tuvākajos gados padziļināta vērība tiks pievērsta ārpusstundu darbam (tostarp dramatiskajiem pulciņiem, mācību olimpiāžu sagatavošanai, daiļlasīšanas konkursiem),

un par to 1980. gadā plānota reģionāla vissavienības konference (Vihareva, 1979, sk. izvilkumus no preses). Par plānoto konferenci Taškentā nekas nav minēts, iespējams, ka tās organizēšana nebija plaši izziņota iepriekš.

To, ka PSKP orgānu un valdības lēmumi par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu nebūt nebija tieši sasaistīti ar Taškentas konferenču norisi, apliecina Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas 1979. gada 16. marta pavēle Nr. 263/06 “Par pasākumiem turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai” (sk. tulkojumu pievienotajos dokumentos).

Vispirms jādefinē pamats, kādēļ attiecīgā nozares ministrija šādu lēmumu pieņēmusi, un tas bija minētais Latvijas PSR Ministru Padomes 1978. gada 9. novembra lēmums Nr. 549, kurš pilnībā iekļauts pavēles ievaddaļā. Savukārt šis LPSR Ministru Padomes lēmums ticis izdots, lai īstenotu PSRS Ministru Padomes 1978. gada 13. oktobra lēmumu Nr. 835. Atceroties, ka tālaika augstākās un vidējās speciālās medicīnas izglītības iestādēm galvenais pārraugs bija PSRS Veselības aizsardzības ministrijas Mācību iestāžu pārvalde, pirms pavēles Nr. 263/06 izdošanas tika sagaidīta arī PSRS Veselības aizsardzības ministrijas 1979. gada 17. janvāra pavēle Nr. 61 par šo pašu tēmu (tās teksts netiek citēts).

Latvijas PSR Ministru Padomes 1978. gada 9. novembra lēmums Nr. 549 “Par pasākumiem turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai” sākas ar punktu, ka Latvijas PSR Izglītības ministrija uz stundu pārdales rēķina drīkst “mācību plānos ieviest mācību iestādēs padziļinātu krievu valodas mācīšanu nekrievu tautības personām”. Lēmums tiek attiecināts uz visām ministrijām un iestādēm, kuru pārziņā ir mācību iestādes, tātad arī uz Kultūras ministriju, Lauksaimniecības ministriju un Veselības aizsardzības ministriju, lai tajās plašāk tiktu īstenota speciālo disciplīnu mācīšana krievu valodā.

Atgādināts, ka jau ar PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1966. gada 10. novembra lēmuma Nr. 874 5. punktu (Latvijas Komunistiskās partijas CK un Latvijas PSRS Ministru Padomes 1966. gada 9. decembra rīkojuma Nr. 601 5. punkts) skolām, kurās mācības noris nacionālajās valodās, noteiktās klašu grupās atļauts dalīt klasi grupās, ja skolēnu skaits pārsniedz 25.

Savukārt dokumenta daļā, kas tieši attiecināma uz Veselības aizsardzības ministrijas pārraudzībā esošajām mācību iestādēm (tolaik – Rīgas Medicīnas institūtu un deviņām medicīnas skolām), no šo iestāžu vadītājiem prasīta citēto lēmumu “bezierunu izpilde”. Kaut gan vairums prasību bija saistošas medicīnas skolām, kurās līdztekus profesijai tika apgūta vispārējās vidējās izglītības programma, tomēr no augstskolas mācību rusifikācijas viedokļa vērību piesaista daži pavēles punkti:

“1.4. Plašāk izplatīt medicīnas augstākās izglītības iestāžu pozitīvo pieredzi par sabiedrisko disciplīnu docēšanu krieviski.

[..]

1.6. Mācību procesā aktīvi ieviest jaunas mācību metodes un tehniskos līdzekļus. Plaši praktizēt kontroldarbu, referātu un mācību prakses pārskatu sagatavošanu un sarakstīšanu krievu valodā.

1.7. Ik gadu noteikt to speciālo disciplīnu vai lekciju uzskaitījumu, kuras ir mērķtiecīgi pasniegt krievu valodā.

1.8. Ik gadu, sākot no 1979./1980. mācību gada, noskaidrot pirmā kursa studentus un audzēkņus, kuri vāji prot krievu valodu, un organizēt viņiem krievu valodas apguvi pēc padziļinātas programmas uz tā [mācību] laika rēķina, kas iedalīts fakultātēm un disciplīnām atbilstoši republikas, augstskolas un skolas īpatnībām.

Sabiedrisko profesiju fakultātēs sākt veidot nodaļas, kurās tiktu apgūta tulkošana no krievu valodas uz dzimto valodu un no dzimtās valodas uz krievu valodu.

1.9. Piesaistīt autoru kolektīviem viskvalificētākos medicīnas institūtu un medicīnas skolu pasniedzējus, lai sarakstītu augstkvalitatīvas krievu valodas un literatūras mācību grāmatas un mācību līdzekļus, radot tam piemērotus apstākļus.

1.10. Paaugstināt prasības krievu valodas un literatūras iestājekšāmenos augstāko un vidējo mācību iestāžu reflektantiem, īpašu vērību veltot praktiskai krievu valodas pārvaldīšanai.”

Jāpiebilst vienīgi, ka tolaik reflektantiem, kas pretendēja uz studiju vietām latviešu plūsmā, iestājekšāmenos krievu valodas zināšanas netika pārbaudītas, jo tika organizēti mutiski pārbaudījumi bioloģijā, ķīmijā un fizikā un sacerējums latviešu valodā.

1979. gada 22.–24. maijā Taškentā tiek rīkota Vissavienības zinātniski teorētiskā konference “Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda” (*“Русский язык – язык дружбы и сотрудничества народов СССР”*). Tajā visaugstākajā līmenī tiek apliecināta krievu valodas loma komunisma celtniecībā un jaunā cilvēka audzināšanā, kā arī krievu valodas nozīme tautu tuvināšanās procesā, Konferences rezolūcija par krievu valodas stiprināšanu savienotajās republikās ir darbības programma, kas tiek pildīta arī Latvijā.

Apsveikumu konferences dalībniekiem bija atsūtījis PSKP CK ģenerālsekretārs L. Brežņevs. 1979. gada 23. maijā tas tika publicēts laikrakstā “Cīņa” (Brežņevs, 1979, sk. izvilkumus no preses). Tajā cita starpā teikts: “Attīstīta sociālisma apstākļos, kad mūsu zemes ekonomika kļuvusi par vienotu tautsaimniecisku kompleksu un izveidojusies jauna vēsturiska kopība – padomju tauta, krievu valoda objektīvi iegūst arvien lielāku lomu kā starpnacionālo sakaru valoda komunisma celtniecībā un jaunā cilvēka audzināšanā. Līdztekus dzimtajai valodai brīvi pārvaldīta krievu valoda, ko visi padomju cilvēki labprātīgi

nēmuši sev kā kopīgu vēsturisku ieguvumu, sekmē padomju tautas politiskās, ekonomiskās un garīgās vienības tālāku nostiprināšanos. Tam, lai visu tautību padomju cilvēki varētu apgūt krievu valodu, mūsu zemē veltī vispārēju gādību un uzmanību. Par to liecina daudzu tūkstošu cilvēku lielā krievu valodas un literatūras pasniedzēju pulka pastāvīgais pieaugums, viņu pedagoģiskās meistarības paaugstināšanās, aktīvais darbs mācīšanas metožu un līdzekļu pilnveidošanā visās mācību iestādēs un mācību grāmatu, vārdnīcu un metodiskās literatūras izdošanas paplašināšana un to kvalitātes paaugstināšanās. Ļeņina sapnis – panākt, lai katram mūsu zemes pilsonim “būtu iespēja iemācīties krievu lielo valodu” – sekmīgi īstenojas.”

Konferences ievadreferātu nolasīja Uzbekijas PSR KP CK pirmais sekretārs, PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāts Šarafs Rašidovs, īpaši uzsvērdams 1979. gada tautskaites datus, kas liecinājuši, ka aizvien pieaug to iedzīvotāju skaits, kuri krievu valodu atzīst par dzimto vai otro dzimto valodu. “Krievu valoda,” pauda Š. Rašidovs, “ir lielā Ļeņina valoda, valoda, ko runā diža tauta, kam ir ļoti bagātas demokrātiskas un revolucionāras tradīcijas un ļoti augsta kultūra. Tā vienmēr pildījusi progresīvas vēsturiskas funkcijas.” (Draudzības., 1979, sk. izvilkumus no preses.) Viņš vairākkārt atsaucās uz norādījumiem, kas ietverti nesen pieņemtajā PSKP CK lēmumā “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu”.

PSRS izglītības ministrs M. Prokofjevs uzsvēra, ka krievu valodas apguve jāsāk jau bērnudārzā un pēc tam jāturpina visos izglītības līmeņos (TASS, 1979: 2). Ar ziņojumiem uzstājās arī PSRS Profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētājs A. Bulgakovs, PSRS ZA Krievu valodas institūta direktors F. Fiļins, PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas prezidents V. Stoļetovs. Konferences darbs risinājās septiņās sekcijās, kuru uzmanības lokā bija pirmsskolas izglītība, vispārizglītojošā skola, augstākās un vidējās speciālās izglītības iestādes, mācību grāmatas un mācību līdzekļi nacionālajām skolām, skolotāju sagatavošana, masu informācijas līdzekļu loma. Forumu rezultātus apkopoja PSRS ZA viceprezidents P. Fedosejevs.

Prokofjeva referātā īpaši uzsvērtas nepārtrauktās PSKP CK un PSRS Ministru Padomes rūpes par krievu valodas apgūšanu, demagoģiski uzsverot ikviena brīvo izvēli (Prokofjevs, 1979, sk. izvilkumus no preses): “PSKP CK lēmumā “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu” izvirzīti ārkārtīgi svarīgi uzdevumi padomju cilvēku komunistiskajā audzināšanā. Palīdzēt jauniem cilvēkiem perfekti pārvaldīt krievu valodu nozīmē dot viņiem iespēju apgūt visu mūsu zemes nāciju un tautību zinātnes, kultūras, literatūras sasniegumus un garīgās bagātības.

Padomju Savienībā uz brīvprātības principa pamata praktiski visa jaunā paaudze apgūst krievu valodu. Padomju cilvēki neatlaidīgi izvirza jautājumu par

ši svarīgā pasākuma pilnveidošanu, par apstākļu radīšanu krievu valodas efektīvai mācīšanai. PSRS Ministru Padome pastāvīgi veltī uzmanību krievu valodas mācīšanai savienotajās republikās. Mūsu uzdevums ir nodrošināt, lai krievu valodu brīvi pārvaldītu visi jaunieši, kuri beiguši apmācības kursu skolās un citās mācību iestādēs.”

Prokofjeva runā arī šajā reizē tika īpaši izcelta pedagogu kvalifikācija un viņu idejiskā ievirze, uzsverot joprojām neatrisinātās grūtības ar valodas mācīšanu pirmo triju klašu skolēniem un kā būtisku ieguldījumu agrīnā valodas apguvē novērtējot lēmumu par klases dalīšanu grupās, ja tajā ir vismaz 25 bērni (Prokofjevs, 1979, sk. izvilkumus no preses). Tomēr šādā gadījumā daudzviet varētu nākties saskarties ar krievu valodas skolotāju trūkumu mazajās klasēs.

Ministrs daudz vērības veltīja faktam, ka KPFSR, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR augstākās mācību iestādes, kurās gatavo krievu valodas skolotājus, varot sniegt vispusīgu atbalstu pārējām savienotajām republikām gan metodiskā ziņā, gan arī nodrošinot mācībspēku un studentu īslaicīgu stažēšanos (Prokofjevs, 1979, sk. izvilkumus no preses). Kaut gan PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Zinātniskās pētniecības institūts krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās izstrādā standarta programmu krievu valodas apguvei nacionālajās skolās, taču ar to vien nepietiekot, jo uz tās pamata nepieciešams veidot konkrētus mācību materiālus, kas “neaizstās mācību un metodiskās grāmatas, kuras tiek izdotas republikās, bet, atspoguļojot pedagoģiskās domas sasniegumus, pozitīvi ietekmēs mācību literatūras izstrādāšanu republikā” (Prokofjevs, 1979, sk. izvilkumus no preses). Interesi pelnot tādas iniciatīvas kā padziļinātas krievu valodas apguves klašu organizēšana nacionālajās skolās Uzbekijā un Igaunijā, kā arī divvalodu vidusskolas (ar krievu un kirgīzu valodu) Kirgīzijā (Prokofjevs, 1979, sk. izvilkumus no preses).

Izteikts pieņēmums, ka tā nav bijusi nejaušība, ka tieši Taškenta izvēlēta par abu lielo 20. gadsimta 70. gadu krievu valodas mācīšanas un apguves jautājumiem veltīto visas savienības sanāksmju norises vietu. Izvēle par labu Uzbekijas PSR galvaspilsētai varētu būt saistīta ar centrālajai varai labi zināmām nevēlamām nacionālisma tendencēm, kas šajā padomju republikā spilgtāk sāka izpausties 80. gados, taču svarīgi uzsvērt, ka līdzīga rakstura sanāksmes šajā pilsētā bija rīkotas jau agrāk (1956. un 1962. gadā), tāpēc vismaz daļai tās rīkotāju un dalībnieku apzīmējums “Taškentas konference” jau automātiski prātā saistījās ar noteiktu tematiku un ideoloģiskām nostādnēm. Tādēļ Taškentas kā īpaši simboliskas vietas piesaukšana drīzāk liekas kā kļūdainas sovetologu izdarīts retrospektīvs secinājums, kas radies, ņemot vērā turpmākos notikumus, bet ir visai apšaubāms, jo liecinātu par kvalitatīvāku nacionālo attiecību faktiskā stāvokļa analīzi, nekā tāda PSRS augstākās vadības līmenī patiesi tika veikta. Arī vēršanās pret “kokvilnas mafiju” drīzāk

ir pēc Brežņeva nāves aizsāktā dažādu PSRS spēka struktūru cīņa par noteicošo lomu, kurā uzbekiem piekrita nejauša loma. Principā Jurija Andropova laikā līdzīgas paraugprāvas tika gatavotas arī citās savienotajās republikās.

Vēlāk, pēc 1984. gada, sākās plaša pretkorupcijas kampaņa, kas ietvēra arī uzbeku nomaiņu pret krieviem lielāko uzņēmumu, pašvaldību un izglītības iestāžu vadībā respektīvi ideoloģisko tīrīšanu. Kā raksta Dž. Steplzs: “Kad šīs tīrīšanas aptvēra ne tikai ekonomisko jomu, bet arī ideoloģiskos mērķus, nodoms bija ne tikai paaugstināt ekonomikas efektivitāti, bet arī apslāpēt nacionālistiskās jūtas. Komentētāji kopš tā laika uzsvēruši, ka šīs tīrīšanas, satricinot uzbeku sabiedrību, kalpoja republikas destabilizācijai un tādējādi veicināja nacionālismu, kam bija ievērojama loma PSRS notiekošajos procesos pēc 1984. gada.” (Staples, 1993: 29)

Taškentas 1979. gada konferences rekomendācijas pilnībā publicētas netika, arī presē tās norise tika atspoguļota krietni lakoniskāk salīdzinājumā ar 1975. gadu. Tomēr savienoto republiku partijas centrālkomitejas, saņemot Maskavas norādījumus, izstrādāja savus rīcības plānus, kas bija rūpīgi noslepenoti. Tomēr tika saņemtas ziņas par Igaunijas KP CK aktivitātēm krievu valodas ietekmes pastiprināšanai (Igaunijas., 1984). Rakstā patiesi norādīts, ka slepenais rīkojums cieši saistāms ar Taškentas konferencēm 1975. un 1979. gadā, taču rīkojumu K. Vaino parakstījis jau 1978. gada 19. decembrī, tātad pirms 1979. gada konferences. Tajā norādīts, ka “šo rīkojumu ir aizliegts kopēt un izdarīt izvilkumus, tāpat ir aizliegts norādīt uz šo rīkojumu atklātā periodikā vai padomju, arodbiedrību, komjaunatnes vai saimniecības organizāciju vēstulēs vai dokumentos”. Laikraksts atzīst, ka “varam būt droši, ka tādas pašas slepenas direktīvas eksistē arī Latvijā un Lietuvā”. Laikrakstā “Londonas Avīze” tika publicēts plašāks raksts “Krievināšana jāveic slepeni” (Krievināšana., 1981), kurā tika ietverts konkrētais plāns, kas jāīsteno Igaunijā.

Uz to, ka arī Latvijā bijis izstrādāts konkrēts plāns Taškentas konferences rekomendāciju ieviešanā un ir bijis Latvijas KP CK biroja lēmums, netieši norāda LPSR izglītības ministre Mirdza Kārklīņa 1981. gadā. Esot paveikts daudz, “tomēr ir skolas, kur nepietiekami izmanto tās iespējas, ko paver krievu valodas kā starp-nacionālās sazināšanās un tautu draudzības valodas apgūšana. Ne tikai krievu valodas skolotājiem, bet arī klašu audzinātājiem, citu priekšmetu pasniedzējiem, vecākajiem pionieru vadītājiem jā māca skolēni izmantot radio un televīzijas pārraides krievu valodā. Par pamatu ņemot tipveida projektus, republikas Izglītības ministrija izstrādājusi jaunas programmas darbaudzināšanā, kā arī sagatavošanas klasēm. Paveikts zināms darbs, lai pilnveidotu latviešu valodas un literatūras, krievu valodas (skolām ar latviešu mācību valodu), kā arī svešvalodu programmas. Daļu no tām ieviesīs reizē ar jaunām, pilnveidotām mācību grāmatām.

Pārstrādātās un pilnveidotās mācību programmas un grāmatas balstās uz zinātniskiem pētījumiem, tās ir eksperimentāli pārbaudītas, plaši apspriestas” (Kārklīņa, 1981).

Iespējams, ka šāds plāns pastāvējis jau vismaz no 1972. gada, kā nojaušams no LKP CK Zinātnes un mācību iestāžu nodaļas vadītāja Jāņa Mikulāna plašā raksta “Par krievu valodas apguvi un tās uzlabošanu republikas mācību iestādēs” (Mikulāns, 1976a). “PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1972. gadā pieņemtajā lēmumā “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu” norādīts, ka ir nepieciešams uzlabot krievu valodas un dzimtās valodas mācīšanu nacionālajā skolā. Krievu valodas mācīšanas uzlabojumu republikas skolās veicināja Latvijas KP CK norādījumi par krievu valodas mācīšanu republikas vispārizglītojošās un profesionāli tehniskajās skolās. Partijas pilsētu un rajonu komitejas, Izglītības ministrija, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija, Latvijas PSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komiteja veikusi vairākus pasākumus, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu republikas vispārizglītojošajās skolās, vidējās speciālajās mācību iestādēs un profesionāli tehniskajās skolās. LKP CK norādījumi šai jautājumā apspriesti LKP Balvu, Bauskas, Jelgavas, Madonas un Talsu rajona komiteju biroju sēdēs, LKP Jēkabpils, Liepājas, Saldus rajona, Daugavpils un Rēzeknes pilsētas komiteju propagandas un aģitācijas nodaļu rīkotajās apspriedēs, mācību iestāžu partijas pirmorganizāciju sekretāru semināros. Lai izpildītu norādījumus, izstrādāti un apstiprināti perspektīvie plāni, kā uzlabot krievu valodas mācīšanu. Partijas pilsētu un rajonu komitejas tagad labāk vada un kontrolē krievu valodas mācīšanu vispārizglītojošajās skolās, tehnikumos un profesionāli tehniskajās skolās.”

Par nosacītu Taškentas 1979. gada konferences ideoloģisko rezumējumu var uzskatīt Aivara Gora (tolaik LKP CK Kultūras nodaļas vadītājs) rakstu žurnālā “Karogs”, kurā viņš plaši apcer bilingvisma jeb divvalodības (nacionālā valoda un krievu valoda) fenomenu PSRS un argumentē objektīvos apstākļus krievu valodas lomas pieaugumam (Goris, 1979, sk. izvilkumus no preses). Noraidot atziņu, ka šāda divvalodība ierobežojot latviešu valodas un kultūras attīstību, viņš neviļus izpauž tālaika LKP CK dominējošo pozīciju, piesaucot Pētera Stučkas atziņu nacionālajā jautājumā, ka “priekš mums valoda un tautība nav pašmērķis” (Goris, 1979, sk. izvilkumus no preses).

LKP CK sekretārs ideoloģiskajos jautājumos Imants Andersons uzsvēra PSKP CK lēmuma “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu” lielo nozīmību (Andersons, 1980, sk. izvilkumus no preses). Šis ir viens no daudziem vēlīnā Brežņeva laikmeta dokumentiem, kas saistīts ar rusifikāciju un krievu valodas lomas palielināšanu, lai gan no tā virsraksta šāds saturs nebūtu

skaidri nolasāms. Līdztekus uzslavām viņa rakstā veltīta kritika nepietiekamai darba kvalitātei, kurai turpmāk jāvelta gan mācību iestāžu partijas pirmorganizāciju, gan arī visu citu priekšmetu skolotāju uzmanība (Andersons, 1980, sk. izvilkumus no preses).

1980. gada 16. janvāra “Skolotāju Avīzes” numurā ievietota plaša materiālu kopa par krievu valodas mācīšanu pirmsskolas izglītības iestādēs. Krievu valodas mācību metodiķe Vera Citoviča izskaidroja, ka “krievu valodas mācīšanas problēmas Padomju Latvijā nopietni pēti jau vairāk nekā 30 gadus, īpaši saistot ar vietējo apstākļu prasībām un dzimtās valodas mācīšanas problēmām”, bet pēdējos trīs gados pētnieki pastiprināti veicot eksperimentālus pētījumus par valodas apguvi sešgadīgiem bērniem bērnudārzos un sagatavošanas klasēs (Citoviča, 1980, sk. izvilkumus no preses).

Apkopojot datus par gandrīz jau noslēgušos 1979./1980. mācību gadu, norādīts, ka Latvijā skolās ar latviešu mācību valodu atvērtas jau 15 klases, kurās var padziļināti apgūt krievu valodu (Vihareva, 1980, sk. izvilkumus no preses). Šādas klases tikšot organizētas vēl plašāk, un tās paredzētas, lai nākotnē orientētu “skolēnus uz nacionālo skolu krievu valodas un literatūras skolotāja, pirmsskolas bērnu iestāžu audzinātāja specialitāti”, kā arī zēnus uz studijām PSRS militārajās augstskolās (Vihareva, 1980, sk. izvilkumus no preses).

Ievadrakstā, kas bija veltīts gaidāmajam PSKP kongresam un uzdevumiem 1980./1981. mācību gadam, atkal īpaši uzsvērta krievu valodas apguve pirmskolas izglītības iestādēs, tehnisko līdzekļu izmantošana un klases sadalīšana grupās (Sagaidīsim..., 1980, sk. izvilkumus no preses).

1982. gada jūnija beigās Rīgā sākās plaša zinātniski praktiskā konference “Nacionālo attiecību attīstība briedumu sasnieguša sociālisma apstākļos. Patriotiskās un internacionālās audzināšanas pieredze un problēmas”, kurā piedalījās atbildīgi PSKP CK darbinieki, augsta ranga savienoto republiku partijas un valsts pārvaldes iestāžu darbinieki, par politapmācību atbildīgie Padomju armijas virsnieki, zinātnieki un citi interesenti (Tautu..., 1982, sk. izvilkumus no preses). Tajā pamatreferātus nolasīja PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāts, PSKP CK sekretārs Boriss Ponomarjovs “PSKP ļeņinskā nacionālā politika attīstīta sociālisma posmā un tās starptautiskā nozīme” un LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss “Darbaļaužu patriotiskās un internacionālās audzināšanas tālākas pastiprināšanas aktuālie jautājumi” (Tautu..., 1982, sk. izvilkumi no preses). A. Vosa referātā (Voss, 1982, sk. izvilkumus no preses) par nozīmīgāko dokumentu, kurš aplūko minētās problēmas, nosaukts PSKP CK lēmums “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu”. Referāta gaitā viņš uzsvēra centienus visur ievērot divvalodības principus dažādu pasākumu organizēšanā, kā arī LKP rūpes par krievu valodas apguvi skolās ar latviešu mācību valodu, kas 70. gados

divas reizes skatīta LKP CK sēdēs (Voss, 1982). Drīzāk kā pareiza frāze politiska korektuma dēļ tekstā iekļauta norāde, ka vēlams, lai “krievi un citu tautību pārstāvji, kas iegūst izglītību tai vai citā republikā, zinātu attiecīgās pamattautības valodu”, jo tas “ļaus viņiem labāk izmantot savas spējas ekonomikas un kultūras sfērā” (Voss, 1982, sk. izvilkumi no preses).

Pēc Leonīda Brežņeva nāves 1982. gada 10. novembrī par viņa pēcteci PKSP CK ģenerālsekretāra amatā kļuva Jurijs Andropovs, kurš līdz tam piecpadsmit gadus bija vadījis PSRS Valsts drošības komiteju. Valodas un PSRS centralizācijas jautājumos viņu mēdz uzskatīt par stingrākas līnijas piekritēju nekā viņa priekšgājējs. Jau 1982. gada beigās, kad tika svinēta sešdesmitā gadskārta kopš PSRS nodibināšanas, viņa referātā īpaši tika akcentēta krievu valodas apguves nozīmība un nāciju tuvināšanās process (Ar visu..., 1982, sk. izvilkumus no preses).

Saskaņā ar PSKP Centrālās komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumu Nr. 473 “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs” viņa laikā krievu valodas apguve tika īpaši saistīta ar sekmīgu dienestu Padomju armijā un orientāciju uz nekrievu cilmes jauniešu mācībām militārajās augstskolās (sk. tulkojumu pievienotajos dokumentos): “Atzīt par derīgu Azerbaidžānas PSR un Gruzijas PSR pieredzi pamatnācības jauniešu sagatavošanā iestājam militārajās mācību iestādēs speciālās internātskolās ar padziļinātu krievu valodas apguvi un pastiprinātu vērību militārajai un fiziskai sagatavotībai. Atļaut savienoto republiku Ministru Padomēm organizēt šādas internātskolas. Noteikt, ka visus to uzturēšanas izdevumus sedz valsts.”

LKP CK un Latvijas PSR Ministru Padome 1983. gada 19. jūlijā pieņēma detalizētu plānu krievu valodas apguves stiprināšanai. Dokumenta “bez publicēšanas presē” nosaukums ir “Par papildpasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā Latvijas PSR vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs” (LVA, 270. f., 1. 5. apr. 2432. i., 72.–82. lp.). Tā pilns tulkojums latviešu valodā pieejams J. Riekstiņa grāmatā “Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju” (Riekstiņš (red.), 2012: 80–86).

Samarkandā 1983. gadā notikušajā konferencē par labāku krievu valodas apguvi jauniešiem pirms iesaukšanas Padomju armijā tika atklāti formulēts, ka krievu valoda ir “darbaļaužu valoda, kas paver ceļu jauniem atklājumiem” (Pershutkina et al., 2022).

Saistībā ar Samarkandas konferences postulātiem arī Latvijā 1984. gada pavasarī tika sasaukta plaša sanāksme par krievu valodas apguves situāciju skolās un pirmsskolas iestādēs, kurā līdztekus izglītības sistēmas pārstāvjiem piedalījās arī republikas kara komisariāta otrās daļas priekšnieks V. Vuškāns, izdevniecības “Zvaigzne” Krievu valodas un svešvalodu redakcijas vadītāja

I. Treskina (Gedrovičs, 1984, sk. izvilkumus no preses). Tajā galveno ziņojumu nolasīja Izglītības ministrijas Skolu pārvaldes priekšniece Biruta Kubuliņa, kura iepazīstināja ar komplekso plānu “par papildu pasākumiem, kas veicami, lai radītu maksimāli labvēlīgus apstākļus krievu valodas apguvei”, kas tapis kopā Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju un Valsts profesionāli tehniskās izglītības komiteju (Gedrovičs, 1984, sk. izvilkumus no preses). Iecerēto klašu dalīšanu grupās daudzās skolās nevarot uzsākt skolotāju un telpu trūkuma dēļ (Gedrovičs, 1984, sk. izvilkumus no preses). Pausta cerība, ka daudz ko nākotnē atrisinās skolas ar padziļinātu krievu valodas apguvi (Gedrovičs, 1984, sk. izvilkumus no preses): “Krievu valodas un literatūras skolotāju kadru papildinājums gaidāms arī no to vidusskolu absolventu vidus, kuri pašlaik padziļināti apgūst šo priekšmetu. Šajā mācību gadā attiecīgas klases izveidotas republikas 16 skolās. Līdzšinējā pieredze liecina, ka klases ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu sevi ir attaisnojušas. Paredzēts šo klašu skaitu palielināt līdz 46. Atbilstoši tautas izglītības nodaļu pieprasījumiem 1984. gada septembrī tās jāatver Bebrenes, Skrundas 1. vidusskolā, Varakļānu, Suntažu, Maltas vidusskolā un M. Skreijas un Dž. Bankoviča Rīgas 2. vidusskolā.”

Savukārt Latvijas PSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta 1984. gada 22. februāra vēstulē PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Zinātniskās pētniecības institūta krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās direktoram, PSRS Pedagoģijas akadēmijas īstenajam loceklim profesoram N. Šanskim (sk. tulkojumu pievienotajos dokumentos) nosauktas šīs 16 mācību iestādes, kurās šāda programma sākta 1974. gadā, – Rīgas 7., 39., 41., 47., 72. un 77. vidusskola, Liepājas 6. vidusskola, Daugavpils 12. vidusskola, Ventspils 4. vidusskola, Jūrmalas 4. vidusskola, Limbažu rajona Salacgrīvas vidusskola, Tukuma 2. vidusskola, Talsu 1. vidusskola, Cēsu 1. vidusskola, Vainodes 1. vidusskola un Ludzas vidusskola.

No kurioziem priekšlikumiem, kuri izskanēja 1984. gadā, minama iecere organizēt papildu eksāmenu krievu valodā tā dēvētā kandidāta minimuma ietvaros (PSRS Augstākās atestācijas komisijas noteikti obligāti pārbaudījumi filozofijā, resp., dialektiskajā un vēsturiskajā materiālismā, kādā svešvalodā un specialitātē atbilstoši disertācijas tematikai), paredzot šādu programmu (sk. tulkojumu pievienotajos dokumentos). Liekas, ka tikai grūtības noteikt, vai šāds eksāmens būs attiecināms uz visiem zinātņu kandidāta grāda pretendentiem vai tikai uz nacionālo vidusskolu beidzējiem, aizkavēja tā ieviešanu.

Aktīvi turpinājās arī reģionālas konferences, kurās tika apspriesta krievu valodas mācīšana. Viena šāda seminārsanāksme “Krievu valodas padziļinātas apguves jautājumi savienoto republiku nacionālajās skolās” notika Tartu 1984. gadā (Saņina, 1984, sk. izvilkumus no preses). Ar tās atziņām varēs

iepazīties žurnālā “Русский язык в эстонской школе” (*Krievu valoda igauņu skolā*; izrādās, ka Igaunijas PSR šāds žurnāls bija nodibināts).

1986. gada vasarā tika pieņemts LPSR Tautas izglītības likums, kurš pēc izklāsta stila gandrīz pilnībā dublēja pirms tam pieņemto PSRS Tautas izglītības likumu (Latvijas Padomju..., 1986, sk. izvilkumu no preses). Tā divos svarīgākajos pantos latviešu valoda konkrēti netika nosaukta, un izskatās, ka likumu ar minimāliem precizējumiem varētu attiecināt tikpat kā uz katru savienoto republiku. Tiesa, arī krievu valoda eifēmiski nosaukta par “citas PSRS tautas valodu”.

Tā 1. pants nosauc tautas izglītības pamatprincipus Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā, pie kuriem pieder arī tā sestajā punktā garantētā “mācību valodas izvēles brīvība: mācības dzimtajā valodā vai citas PSRS tautas valodā” (Latvijas Padomju..., 1986, sk. izvilkumu no preses).

Īpaši mācību valodai veltīts 7. pants, kuru citēsim pilnībā (Latvijas Padomju..., 1986, sk. izvilkumu no preses): “Vispārizglītojošās skolas skolēniem ir iespēja mācīties dzimtajā valodā vai citas PSRS tautas valodā. Vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj, ir tiesības pēc vēlēšanās izraudzīties bērniem skolu ar attiecīgu mācību valodu. Vienlaikus ar valodu, kurā notiek mācības, skolēni pēc vēlēšanās var mācīties citas PSRS tautas valodu. Mācību iestādēs, kur mācības nenotiek krievu valodā, lai nodrošinātu, ka līdztekus dzimtajai valodai tiktu apgūta krievu valoda, ko padomju cilvēki labprātīgi pieņēmuši par nāciju savstarpējās sazināšanās līdzekli, tiek radīti nepieciešamie apstākļi šo valodu brīvai pārvaldīšanai, vienots vispārizglītojošās sagatavotības līmenis, ņemot vērā Latvijas PSR iedzīvotāju nacionālās īpatnības.

Lai plašāk iepazīstinātu ar pasaules tautu kultūru un dotu lielākas iespējas padziļināt profesionālās zināšanas, mācību iestādēs māca arī svešvalodas.”

Laikam gan klasiskāk nav iespējams izveidot pseidodemokrātisku tekstu, kurā apietas kā konkrētas valodas, tā reāli esošās skolas atbilstoši mācībvalodai. Tomēr laiks bija mainījies, un sabiedrībā izskanēja viedokļi, kurus formulēja rakstnieks Andrejs Dripe publicistiskā apcerējumā 1986. gada augusta beigās, proti, ja jau tiekot pieliktas tādas pūles krievu valodas apgūšanai, vai “latviešu valoda tādēļ būtu jāprot sliktāk” (Dripe, 1986, sk. izvilkumus no preses). Un vai tāpēc skolās ar krievu mācībvalodu pieļaujamās zemas un formālas prasības? Tā vēl nebija atmoda, kas drīzumā nāca ar neatvairāmu spēku, bet kaut kas jau bija neatgriezeniski mainījies.

VALODAS POLITIKA LATVIJĀ PĒC NEATKARĪBAS ATGŪŠANAS. RUSIFIKĀCIJAS SEKU PĀRVARĒŠANA

20. gadsimta pēdējā desmitgadē atjaunotajai Latvijas valstij nācās rēķināties ar smago okupācijas laika ekonomisko un etnodemogrāfisko mantojumu. No daudzo problēmu kopuma izdalot valodas jomu, īpaši pieminams zemais latviešu valodas pratēju procents to Latvijas iedzīvotāju vidū, kam dzimtā valoda ir cita (18–20%), krievu valodas dominēšana daudzās sociolingvistiskajās jomās – no valsts pārvaldes līdz neformālajai saziņai – un nacionālas valsts konceptam neatbilstoša lingvistiskā attieksme visās etnolingvistiskajās grupās arī latviešu vidū. PSRS līmenī īstenotā mērķtiecīgā rusifikācija (Sessums, 2024) Latvijā izpaudās visos valodas politikas līmeņos (sk. Riekstiņš, 2015; Riekstiņš, 2022).

1988. gada 1.–2. jūnijā Latvijas Radošo savienību plēnumā pirmoreiz publiski tika izteikta doma par valsts valodas statusa atjaunošanu latviešu valodai. 1988. gada 11. jūlijā LPSR Augstākās Padomes Prezidijs izveidoja Darba grupu priekšlikumu izskatīšanai par Latvijas PSR Konstitūcijas un citu republikas likumdošanas aktu pilnveidošanu un Tautas deputātu padomju darba uzlabošanu. Pēc darba grupas vadītāja vietnieces Ainas Blinkenas aicinājuma sākās sabiedrības kustība, atbalstot prasību piešķirt latviešu valodai valsts valodas statusu. Atbalstam tika savākts 354 280 parakstu (Blinkena, 1999b).

Rezultātā 1988. gada 29. septembrī Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidijs pieņēma lēmumu, kurā norādīja, ka latviešu valodai piešķirams valsts valodas statuss, jāveicina tās vispusīga attīstība un apguve, kā arī līdz 1989. gada 1. janvārim jāizstrādā likumprojekts par latviešu valodas un citu valodu lietojumu. Taču jau tolaik tiesībzinātnieks Dītrihs Lēbers puda viedokli, ka ar deklaratīvu normu ir par maz: “Manuprāt, likumdošanas aktiem jābūt pēc iespējas konkrētākiem. Ja apmierinātos tikai ar teikumu “Latviešu valoda ir valsts valoda”, tas būtu šāviens gaisā. Tāpēc nepārprotami jāizskaidro, kas tad īsti ir valsts valoda, ka tā ir lietvedības valoda, un jāmin iestādes, kurās tā lietojama.” (Lēbers, 1988)

1988. gada 6. oktobrī tika pieņemts LPSR Augstākās Padomes lēmums par latviešu valodas statusu. 1989. gada 5. maijā tika pieņemts Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas likums “Par Latvijas PSR Konstitūcijas (Pamatlikuma) papildināšanu” un LPSR Valodu likums. Pamatlikums tika papildināts ar

73.1 pantu: “Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā valsts valoda ir latviešu valoda. Latvijas PSR valsts valodas un citu valodu lietošanas kārtību nosaka Valodu likums.” Savukārt Valodu likumā tika noteikta latviešu valodas un citu valodu lietošana valsts, tautas saimniecības un sabiedriskās darbības jomās, pilsoņu valodas izvēles tiesības un valodu aizsardzības pasākumi. Atsevišķas likuma normas stājās spēkā tikai trīs gadu laikā pēc likuma stāšanās spēkā. Tālaika politiskajā situācijā šis likums vērtējams kā nenoliedzams sasniegums, jo tas aizsāka ilgstošos valodu hierarhijas maiņas procesus. Pakāpeniskums latviešu valodas funkciju atjaunošanā bija nepieciešams, lai radītu materiālo bāzi latviešu valodas mācīšanai un lietošanai valsts varas un pārvaldes institūcijās, kā arī panāktu psiholoģisko lūzumu sabiedrībā.

1989. gada 3. maijā Ministru Padome akceptēja “Programmu latviešu valodas funkcionēšanas nodrošināšanai valsts, sabiedriskās, kultūras dzīves un citās sfērās”. Programmā (1989–1992) bija iekļauti prioritāri pasākumi vairākos virzienos: latviešu valodas mācīšana pieaugušajiem darba laikā un bez maksas, metodiskā nodrošinājuma izstrāde, materiāli tehniskās bāzes nostiprināšana lietvedības pārkārtošanai, sinhronās tulkošanas iekārtu iegāde u. c. Tika pieņemts valdības lēmums par pensijas un darba algas saglabāšanu skolotājiem, kuri iesaistījās latviešu valodas mācīšanā. Tika sagatavots un publicēts arī liels skaits mācību grāmatu, mācību palīgīdzekļu, vārdnīcu.

1991. gada 21. augustā Latvija *de facto* atguva neatkarību. 1992. gada 31. martā tika pieņemts Latvijas Republikas “Likums par grozījumiem un papildinājumiem LPSR Valodu likumā”. Šajos grozījumos un papildinājumos atspoguļojās pārmaiņas Latvijas valstiskajā statusā un tika nostiprināta valodu juridiskā hierarhija. Līdztekus valsts valodas tiesību garantēšanai Latvijas minoritāšu valodu attīstība tika nodrošināta ar likumu “Par Latvijas nacionālo un etnisko grupu brīvu attīstību un tiesībām uz kultūras autonomiju” (1991. gada 19. martā, grozījumi 1994. gada 15. jūnijā).

Valodu likuma izpildes nodrošināšanai 1992. gadā tika izveidots Valsts valodas centrs, Galvenā valsts valodas atestācijas komisija, kas vadīja valsts valodas prasmes atestācijas procesu Latvijā, un Valsts valodas inspekcija, kas kontrolēja Valodu likuma un attiecīgo normatīvo aktu izpildi. Sākotnēji iecerētā Valsts valodas centra, atestācijas komisijas un Valsts valodas inspekcijas administratīvā nošķiršana tomēr netika īstenota, visas funkcijas apvienojot vienā iestādē.

Latviešu valodas kvalitāti veicināja Vietvārdu komisija, kas sekmēja vēsturiski pareizu un latviskai kultūrvidei raksturīgu vietvārdu saglabāšanu, atjaunošanu un precīzu lietošanu; tika izveidota Latviešu valodas ekspertu komisija, lai koptu un normētu latviešu literāro valodu un veicinātu tās attīstību un funkcionēšanu valsts valodas statusā; sāka darboties Valsts valodas konsultāciju dienests.

Tā kā kopš 1989. gada bija pieaudzis latviešu valodas prasmes līmenis minoritāšu vidū, kā arī noticis daļējs psiholoģisks lūzums attieksmē pret latviešu valodu, bija jāspēr nākamais solis valsts valodas statusa nostiprināšanā. 1995. gadā tika sagatavots un Saeimai nosūtīts Valsts valodas likumprojekts, bet 1998. gadā tika papildināts Latvijas Republikas Satversmes 4. pants, konstitucionāli apstiprinot, ka valsts valoda Latvijas Republikā ir latviešu valoda. 1999. gada 9. decembrī tika pieņemts Valsts valodas likums, kas līdz šim brīdim ir galvenais instruments latviešu valodas kā valsts valodas funkciju nodrošināšanai visās sociolingvistiskajās jomās. Likumu papildina Ministru kabineta noteikumi, kas precizē atsevišķu pantu normas. Tomēr likumā trūka vairāku svarīgu normu, kas nodrošinātu latviešu valodas prioritāti uzņēmējdarbībā. Privātās uzņēmējdarbības jomā latviešu valodas kā valsts valodas pozīcijas bija nestabilas (Valsts valodas aģentūra, 2008).

Veidojot sabiedrības integrācijas jeb saliedētības stratēģiju, latviešu valodai tika atvēlēta ievērojama loma. Tomēr priekšplānā tika izvirzīta tā sauktā sociālā integrācija un mazākumtautību identitātes stiprināšana. Gan Latviešu valodas apguves valsts programmas darbībā, gan Sabiedrības integrācijas fonda aktivitātēs, gan Īpašu uzdevumu ministra sekretariātā sabiedrības integrācijas lietās dominēja viedoklis par mazākumtautību identitātes stiprināšanu kā īsāko ceļu uz pretrunu pārvarēšanu. Valsts valodas koncepts lielā mērā tika reducēts uz latviešu valodas apguves veicināšanu, bet ne uz valsts valodas izmantošanas pašsaprotamību publiskajā telpā un neformālajā komunikācijā, to nereti ierindojot konfrontējošu un diskriminējošu pasākumu kategorijā. Sāka iezīmēties zināma pretruna starp nominālo un faktisko latviešu valodas statusu. Uz šādas nostādes potenciālo bīstamību tolaik skaidri norādīja valodnieki, kas bija iesaistījušies valodas politikas pamatprincipu izstrādē un īstenošanā (Blinkena, 1999a; Bušs, 1999; Druviete, 2000; Hirša, 1998). Diemžēl pirms gandrīz 30 gadiem izteiktās speciālistu prognozes par valodas prasmes un valodas lietojuma nošķiršanas riskiem ir apstiprinājušās. To apliecina arī jaunākais valodas situācijas pētījums (Valodas situācija, 2024).

Vai līdz 2025. gadam ir izdevies panākt valodas politikas mērķus, ko izvirzījām Atmodas laikā?

Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijas valodas situācijas dinamika dokumentēta regulāros sociolingvistiskos pētījumos (Valodas situācija, 1995–1996; Valodas situācija, 2011; Valodas situācija, 2016; Valodas situācija, 2021). Izvēsta procesu analīze ietverta vairākās apjomīgās kolektīvās monogrāfijās (Valsts valodas komisija, 2007; Valsts valodas aģentūra, 2008; Druviete, 2021; Druviete, 2024), kā arī daudzos desmitos individuālu publikāciju (piem., Hirša, 2007; Jarinovska, 2025; Poriņa, 2009).

Praktisko rīcībpolitiku galvenajās valsts funkcionēšanas jomās, pamatojoties uz spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, nosaka stratēģiskie dokumenti, kas ietver augstu detalizācijas pakāpi arī attiecībā uz atbildīgo institūciju pienākumiem un finansējuma iedalīšanu. Latviešu valodas lietošanas un attīstības stiprināšana ir iekļauta vairākos augsta līmeņa stratēģiskos un politikas plānošanas dokumentos. “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam” ir pat vairākas norādes uz latviešu valodas īpašo misiju, piemēram, “nācijas stiprums sakņosies mantotajās, iepazītajās un jaunradītajās kultūras un garīgajās vērtībās, latviešu valodas bagātībā un citu valodu zināšanās” (LIAS, 2010).

“Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2021.–2027. gadam” valsts valoda traktēta galvenokārt instrumentālā nozīmē, kaut saskatāmas netiešas norādes uz tās vienojošo lomu, piemēram, “Latvijas valsts ir dibināta, lai īstenotu latviešu tautas pašnoteikšanās tiesības. Latvija ir atvērta un draudzīga visu tautību iedzīvotājiem, kas pieņem Latvijas pastāvēšanas jēgu – latviešu tautas, tās valodas un kultūras attīstību savā zemē” (LNAP, 2020: 9). “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam” (Saliedētas un pilsoniski aktīvas, 2021) latviešu valodas apguvei un lietošanai atvēlēta ievērojama vieta, mazāk uzsverot valsts valodas integratīvo funkciju. Kultūrpolitikas pamatnostādņēs 2022.–2027. gadam “Kultūrvalsts” uzsvērtā kultūrpolitikas loma valodas stiprināšanā, norādot, ka “tieši kultūra līdztekus valodai ir gan iemesls Latvijas valsts pastāvēšanai, gan viens no pamata resursiem sabiedrības turpmākai izaugsmei” (Par Kultūrpolitikas pamatnostādņēm, 2022).

“Valsts valodas politikas pamatnostādnes” ir galvenais rīcībpolitikas dokuments valodas politikas jomā, kas atjaunināts jau trīs reizes (2005., 2014. un 2021. gadā). Tieša norāde uz valodas simbolisko lomu ietverta otrā perioda dokumentā – “Valsts valodas politikas pamatnostādņēs 2015.–2020. gadam”, kur atzīts, ka “latviešu valoda mūsu valstī ir ne tikai lingvistisks un juridisks, bet arī simbolisks jēdziens, kas nesaraujami saistīts gan ar valsts un sabiedrības, gan katra Latvijas iedzīvotāja identitātes daudzveidīgajiem aspektiem” (Valsts valodas politikas, 2014).

Jaunākajās pamatnostādņēs šī doma ir izvērstā: “Nākamajā īstenošanas periodā ir jāplāno pasākumi, kuri ir vērsti uz metodikas pilnveidi un pedagogu kompetenču attīstību, sabiedrības līdzdalību kvalitatīva latviešu valodas lietojuma paplašināšanā, diskursos par latviešu valodu uzsverot ne tikai tās simbolisko vērtību, bet runājot arī par latviešu valodas lietojuma vērtību.” (Par Valsts valodas politikas, 2021) “Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības pamatnostādņēs 2021.–2027. gadam” latviešu valodas apguvei un lietošanai atvēlēta ievērojama vieta, mazāk uzsverot valsts valodas integratīvo lomu. Šo pamatnostādņu ievadā noteikts, ka “nacionālās identitātes un piederības sajūtas

jautājumi ir izvirzīti kā viens no trim risināmajiem rīcības virzieniem. Šī rīcības virziena ietvaros noteiktie uzdevumi ir saistīti ar valstiskuma apziņas un piederības sajūtas Latvijai stiprināšanu, latviešu valodas kā sabiedrību vienojoša pamata nostiprināšanos ikdienas saziņā, kā arī ar vienojošas sociālās atmiņas izpratnes veidošanās veicināšanu” (Saliedētas un pilsoniski aktīvas, 2021: 5). Norādīts, ka “latviešu valoda un kultūrtelpa veido nacionālās identitātes pamatu, tā stiprina piederību nācijai un Latvijas valstij. Tāpēc latviešu valodas un latviskās kultūrtelpas saglabāšana un nostiprināšana ir Latvijas ilgtermiņa attīstības prioritāte”.

Dokumentā arī skaidri norādīts uz svarīgāko faktoru, kas kavē reālu valsts valodas statusa īstenošanos: “.. pētījumi parāda, ka latviešu valodas lietošanas intensitāte publiskajā telpā un ikdienas neformālajās attiecībās nepieaug atbilstoši nozīmīgajam valodas pratēju skaita kāpumam. Pētnieki to saista ar sabiedrībā iesakņotiem uzvedības modeļiem, kad latvieši joprojām nereti sarunā ar citā valodā runājošajiem mēdz pāriet uz krievu valodu vai citu svešvalodu, kuras tādējādi gūst pārsvaru pār latviešu valodu. [...] Joprojām ir nozares, kurās saglabājas lingvistiskās diskriminācijas situācijas, proti, darba devēja nepamatošanas un Valsts valodas likumam neatbilstošas prasības pārvaldīt svešvalodu, visbiežāk krievu valodu.” (Saliedētas un pilsoniski aktīvas, 2021)

Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņu īstenošanas uzraudzības padomes sēdes protokolā konstatēts, ka “kopumā Latvijas valsts ir ieguldījusi ievērojamus līdzekļus latviešu valodas mācību finansēšanā. Tas ir ietekmējis kopējo latviešu valodas prasmju līmeni, bet nav būtiski mainījis latviešu valodas lietošanas paradumus ikdienas saziņā. Ņemot vērā iepriekš minēto, sekmīgai latviešu valodas attīstībai nepieciešami kompleksi risinājumi, kas nodrošina gan latviešu valodas apguves sistēmu, gan valodas lietošanu stiprinošu un motivējošu vidi” (Protokols, 2023). Tomēr šo komplekso risinājumu joprojām nav, un latviešu valodas reāla lietojuma stimulēšana tālu atpaliek no valodas apguves organizēšanas. Skaidras norādes stratēģiskajos dokumentos par nepieciešamību stiprināt tieši valodas lietojumu ir apsveicamas, tomēr praktiskajā rīcībpolitikā joprojām neadekvāti liels akcents tiek likts uz valodas apguvi.

Saskaņā ar Valsts kontroles revīzijā pieejamo informāciju Kultūras ministrijas, Sabiedrības integrācijas fonda un Nodarbinātības valsts aģentūras projektu konkursos laikā no 2015. līdz 2023. gadam latviešu valodas mācībām pieaugušajiem piešķirts ES fondu un valsts budžeta līdzfinansējums 17,3 milj. eiro apmērā (Valsts kontrole, 2025: 60), bet jūtamam rezultātu nav. Revīzijas ziņojumā norādīts uz iespējām uzlabot latviešu valodas apguves sistēmu, tomēr tajā nav izvērtētas alternatīvās iespējas pilnveidot valodas prasmi, pirmām kārtām mazinot valodu lietojuma stereotipus Latvijas sabiedrībā.

Tātad varam secināt, ka latviešu valodas prasme nebūt nav izšķirīgais faktors, kas kavē latviešu valodas nostiprināšanos sabiedrības saziņas valodas statusā. Problēma ir valodu lietojums reālā valodu konkurences situācijā.

Pašreizējo Latvijas valodas situāciju vislabāk raksturo jaunākais Latviešu valodas aģentūras pētījums. Izdevumā “Valodas situācija Latvijā. Sabiedrības aptaujas (2023) rezultāti” apkopoti pēc Latviešu valodas aģentūras pasūtījuma sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS 2023. gadā veiktās sabiedrības aptaujas rezultāti (par latviešu valodas un citu valodu prasmi, lietojumu un lingvistisko attieksmi). Pētījums veikts, lai identificētu sasniegtos rezultātus valsts valodas stiprināšanai sabiedrībā, īstenojot Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2021.–2027. gadam. Tika aptaujāti 1113 respondenti visos Latvijas reģionos pēc stratificētās nejaušās izlases metodes. Respondentu iedalījums pēc sarunvalodas ģimenē bija šāds: latviešu valoda 62,2%, krievu valoda – 36,2%, cita – 1,6%, lai gan 10,6% respondentu sevi atzina par citai tautībai piederīgiem.

Minēsim dažus secinājumus no tā. Respondenti (vecumgrupa 18–75 gadi), kam latviešu valoda nav dzimtā valoda, uz jautājumu par latviešu valodas prasmes līmeni sniedza šādas atbildes: ļoti labi, labi – 41,1%, vidēji – 33,6%, vāji – 16%, ļoti vāji – 5,2%, neprotu – 1,6%, grūti pateikt – 2,5%. Vecumgrupā no 18 līdz 34 gadiem pēc pašvērtējuma savu latviešu valodas prasmi par ļoti labu vai labu atzīst 53% respondentu. Latviešu valodas prasmes līmenī pastāv atšķirības pēc sociodemogrāfiskiem kritērijiem, tomēr kopumā trīs ceturtdaļas respondentu, kam latviešu valoda nav dzimtā valoda, to prot tādā līmenī, lai pilnvērtīgi spētu izmantot visās sociolingvistiskajās funkcijās. Bet kā panākt latviešu valodas prasmes uzlabošanos iedzīvotājiem, kas atzīst, ka valodu prot vāji? Respondentiem tika uzdots jautājums par efektīvākajiem valodas apguves veidiem. 58,7% respondentu norādīja, ka valodas pilnveidi vislabāk nodrošina atrašanās latviskā vidē; valodas lietojums sabiedriskajās vietās; pašu latviešu valodas lietojuma ieradumi. 16,1% par svarīgāko uzskatīja informācijas ieguvu latviešu valodā (prese, grāmatas, TV, radio, internets), 7% cieņu pret valsti. 29,4% uzsvēra valodas kursu un pašmācības nozīmi. Starp valodas kursiem un pašmācību gan nav liekama vienlīdzības zīme. Otrās valodas apguves speciālisti ir vienisprātis, ka, sasniedzot noteiktu valodas apguves līmeni, progresu spēj nodrošināt valodas vide un aktīva valodas lietošana, bet valodas mācīšanās organizētās grupās zaudē nozīmi.

2024. gada pētījums apliecina, ka valsts valodas dominēšana oficiālā saziņā pakāpeniski pieaug. Formālās saziņas situācijās latviešu valoda visbiežāk (atbildes – tikai, galvenokārt un vairāk latviešu valodā) tiek lietota mācību iestādēs skolēnu un studentu respondentu grupā (94,8%), publiskajā sektorā darbā apspriežu un sanāksmju laikā (90,9%), publiskajā saziņā valsts un pašvaldību iestādēs (89,1%). Neformālās saziņas situācijās latviešu valodu visbiežāk (atbildes – tikai,

galvenokārt un vairāk latviešu valodā) lieto saziņā uz ielas, veikalā u. tml. (68,1%) un uzrunājot nepazīstamus cilvēkus (66,4%). Gadījumos, kad respondenti formālās un neformālās saziņas situācijās uzdod jautājumu latviski, visbiežāk arī atbilde tiek saņemta latviešu valodā – 95,2% valsts un pašvaldību iestādēs, 92,9% mācību iestādēs, 89,6% veselības aprūpes iestādēs, 73,5% saziņā uz ielas, veikalā u. tml. un 68,4% situāciju, uzrunājot nepazīstamus cilvēkus. Pēdējās pozīcijas tomēr neliecina par valsts valodas lietojuma pašsaprotamību.

Objektīvie valodas situācijas parametri ir kvantitatīvi izmērāmi (valodas lietotāju skaits, valodu prasme u. tml.), ar dokumentu analīzes metodi var apzināt normatīvo aktu un programmatisku dokumentu saturu. Tomēr Latvijas valodas situācijā, ko raksturo asa valodu konkurence un valsts valodas konceptam neatbilstoša valodu hierarhija vismaz neformālā komunikācijā, vēl nozīmīgāki ir subjektīvie faktori – lingvistiskā attieksme, lingvistiskā uzvedība, tradīcijas u. tml. –, kuru ietekme uz valodas noturību ir izšķirīga.

LINGVISTISKĀ ATTIEKSME: VAI PAGĀTNES MANTOJUMS?

Padomju periodā Latvijā īstenotā rusifikācija būtiski ietekmēja gan valodu lietojumu, gan sabiedrības struktūru. Krievu valoda tika noteikta kā dominējošā valoda valsts pārvaldē, izglītībā un publiskajā telpā, savukārt latviešu valoda pakāpeniski tika atstumta malā. Latviešiem bija jāapgūst krievu valoda, bet krievvalodīgajiem iedzīvotājiem nebija pienākuma mācīties latviešu valodu, kas radīja nevienlīdzīgu divvalodību. Paralēli tam tika īstenota aktīva migrācijas politika – tūkstošiem cilvēku no citām PSRS republikām pārcēlās uz Latviju, bet daudzi latvieši tika deportēti. Tas radīja ievērojamas demogrāfiskas pārmaiņas, īpaši Rīgā, kur latvieši nonāca mazākumā. Rusifikācija skāra arī kultūras un identitātes jomu – tika ierobežotas nacionālās izpausmes, pārveidota izglītības sistēma un kontrolēta radošā darbība, lai veicinātu “padomju cilvēka” identitāti. Šīs pārmaiņas tika nostiprinātas ar politisko un sociālo represiju – represīvo iestāžu uzraudzību, deportācijām un darba iespēju sasaisti ar lojalitāti režīmam un krievu valodas zināšanām. Ilgtermiņā rusifikācija atstāja dziļu nospiedumu: tā radīja sabiedrības sadalījumu pēc valodas un etniskās piederības, kas jūtams arī pēc neatkarības atjaunošanas, taču vienlaikus tā veicināja latviešu nacionālās pašapziņas nostiprināšanos un kļuva par vienu no priekšnoteikumiem Atmodas kustībai 80. gados.

Bet vai sovietizācijas mērķu īstenošana un konsekventa rusifikācija nozīmētu arī latviešu valodas kolektīva lingvistisko asimilāciju un ilgtermiņā arī valodas zudumu? Vai draudi bija reāli? To varam izvērtēt saistībā ar pasaules tautu un valodu vēsturisko pieredzi.

Kā vispār valoda var izzust? Deivids Kristals, populārās grāmatas “Valodas nāve” (*Language Death*) autors, vienkāršos vārdos populārzinātniski to skaidro šādi: “Tipiskākie valodu zuduma cēloņi nav tik dramatiski kā cunami vai lietošanas aizliegums. Vairumā gadījumu ļaudis pārstāj lietot savu dzimto valodu, jo sāk pāriet uz citu. Vairākums velsiešu runā angļu valodā, un vairākums bretoņu – franču valodā. Gadu gaitā ģimenes pakāpeniski ir atteikušās no savas valodas lietojuma un sākušas izmantot citas valodas. Kāpēc tā notiek? Parasti pamatā pārejai uz citu valodu ir centieni pēc labākas dzīves. Visbiežāk tas saistīts ar darba meklējumiem. Padomājiet, kas jūsu valstī skaitās “labs darbs”. Vai jūs varētu tādā strādāt, ja neprastu valsts galveno valodu? Noteikti, ka ne. Tagad iedomājieties,

ka esat mazas Āfrikas, Amerikas vai Austrālijas cilts loceklis pirms dažiem gadsimtiem, kad briti, spāņi un citi eiropieši kolonizēja pasauli. Ar ieročiem un jaunu dzīvesveidu viņi iekaroja jūsu valsti. Ja jūs vēlējāties izdzīvot jaunajos apstākļos, jums nācās iemācīties viņu valodu. Un, kad tas bija noticis, bija ļoti viegli pazaudēt dzimto valodu. Jūsu bērni to vairs nemācījās, jo jaunā valoda bija daudz vērtīgāka. Tā bija moderna, tā bija perspektīva. Vecā valoda zaudēja prestižu un pamazām izzuda.” (Kristals, 2019: 139–140)

Valodas nomaiņa (*language shift*) notiek situācijās, kad valodas kolektīvs pakāpeniski atsakās vai spiests atteikties no savas valodas vai vismaz vairākām tās funkcijām un pāriet uz citu valodu gan komunikatīvajā, gan kultūras un simboliskajā jomā. Valoda kā tāda var saglabāties dažās funkcijās, visbiežāk kultūrā un ģimenē. Ja viena un tā pati valoda tiek lietota vairākos valstiskos veidos, valodas nomaiņa var skart tikai viena valodas kolektīva locekļus. Kā norāda Ena Pauelsa, “par valodas nomaiņu parasti liecina pārejas (nestabilā) bilingvisma periods, kurā konkurējošās valodas sabiedrībā var tikt lietotas paralēli, vienai valodai aizvien dziļāk iespiežoties citas valodas lietojuma jomā” (Pauwels, 2004: 219).

Vai varam runāt par brīvprātību valodas izvēlē ne tikai oficiālā komunikācijā, bet arī ģimenē un sadzīvē? B. Spolskis raksta: “Indivīdi un runātāju grupas, vadoties no savas pieredzes un valodas situācijas, ir izstrādājušas veselu valodas prakses paņēmieni kopumu (izvēle starp valodām vai valodu variantiem), kā arī lingvistiskās pārliecības sistēmu (vērtības, kas, viņuprāt, piemīt valodām vai to variantiem). Laiku pa laikam viņi konstatē (vai viņus kāds pārliecina), ka šī prakse vai pārliecība jāmaina, lai komunikācija kļūtu efektīvāka. Dažkārt arī kādas noteiktas grupas locekļi vēlas mainīt savus runas paradumus vai arī valodu vai to variantu vērtības stereotipus, lai pārvarētu komunikācijas problēmas vai stiprinātu grupas pašapziņu, tēlu vai statusu.” (Spolskis, 2011: 291)

Jau kopš civilizācijas pirmsākumiem valoda bijusi ne tikai saziņas līdzeklis, bet arī kā kultūras identitātes un vēsturiskās atmiņas nesēja. Tā tas ir arī mūsdienu globalizētajā pasaulē, kurā straujās sociālās, ekonomiskās un tehnoloģiskās pārmaiņas var radīt draudus daudzu valodu dzīvotspējai. To apliecina, piemēram, Nevalstiskā bezpeļņas organizācija *SIL International* (agrāk *Summer Linguistic Institute* – valodu izpētei un rakstības attīstībai, tolaik Bībeles tulkošanas vajadzībām dibināta organizācija), kas kopš 1934. gada apkopo informāciju par pasaules valodām. Jaunākajā pārskatā, kas publicēts 2025. gada 21. februārī vietnē *ethnologue.com*, apzinātas 7159 valodas, bet atzīts, ka vismaz 3000 valodu eksistence ir apdraudēta (Simons, 2025).

Bet kāpēc par to vispār būtu jāsatraucas? Vai tad galvenais nav ekonomiskā labklājība? Vai “nav svarīgi, kurā valodā runājam, svarīgi tikai saprasties”, kā

visai bieži dzirdam arī Latvijā? Vai atjaunotās Latvijas valsts centieni stiprināt latviešu valodu nav pretrunā ar globālajām valodu daudzuma sarukšanas tendencēm? Galu galā, kāpēc šī izdevuma sūtība ir atgādināt par laikposmu, kad latviešu valodai jau tika nosprausts zuduma ceļš?

Jāsatraucas, bet, pats galvenais, jārikojas daudz uimeslu dēļ. UNESCO Apdraudēto valodu ekspertu grupas ziņojumā uz šo jautājumu sniegta skaidra atbilde: “Valodu dažādība ir būtisks cilvēces mantojums. Ikvienu valoda ietver unikālu cilvēku kultūras gudrību. [...] Jebkuras valodas izzušanas sekas ir neatgriezenisks unikālu kultūras, vēsturisko un ekoloģisko zināšanu zudums. Ikvienu valoda ir unikāla cilvēku pasaules izpratnes pieredzes izpausme. Tādējādi kādas valodas zināšanas var būt atslēga atbildēm uz fundamentāliem nākotnes jautājumiem. Katru reizi, kad kāda valoda mirst, mums ir mazāk iespēju saprast cilvēka valodas struktūras un funkcionēšanas modeļus, cilvēces pirmsākumus un pasaules daudzveidīgo ekosistēmu noturību.” (UNESCO, 2003: 1–2) Daniels Everets grāmatā “Valoda kā kultūras instruments” (Everets, 2022) šo domu papildina: “Lingvistiskā daudzveidība cilvēkam ir tikpat svarīga kā bioloģiskā daudzveidība planētai. Mēs ne tikai runājam kādā valodā; tā nosaka mūsu pasaules izpratni un mijiedarbību ar to.”

Kaut valodu saglabāšanu veicina daudzas starptautiskas organizācijas un ir izstrādātas starptautiskas un reģionālas nozīmes rekomendācijas, pamata atbildība par valodu, īpaši autohtono valodu, saglabāšanu jāuzņemas valstīm, kurās šīm valodām noteikts konkrēts statuss. Tas nozīmē, ka Latvijas Republikai ir ne tikai tiesības, bet pat pienākums nodrošināt latviešu valodas ilgtspēju. Gan laikposmā no 1918. līdz 1940. gadam, gan pēc neatkarības atjaunošanas tika veidota normatīvo aktu sistēma valsts valodas statusa īstenošanai, tomēr ar to ir par maz. Valodas dzīvotspēju ietekmē gan demogrāfiskie faktori, gan valsts izglītības un mediju politika, gan migrācijas tendences un ekonomiskās pārmaiņas, sabiedrības lingvistiskā attieksme un tehnoloģiju ietekme uz valodu lietojumu. Bet vai vispār ir iespējams prognozēt valodas nākotni? Šai ziņā sociolingvisti ir izstrādājuši vairākus prognozēšanas rīkus, kas vajadzības gadījumā ir izmantojami arī retrospektīvi – piemēram, šī pētījuma gadījumā pierādot padomju okupācijas posma valodas politikas apdraudējumu latviešu valodas eksistencei ilgtermiņā. Ilgaus rusifikācijas posms ir ietekmējis pašu svarīgāko valodas saglabāšanas elementu – lingvistisko attieksmi.

Lingvistiskā attieksme definējama kā subjektīvo faktoru komplekss, kas raksturo dažādu etnosu, sociālo grupu un indivīdu valodas uztveres īpatnības, attieksmi pret dažādām valodām (valodas variantiem) un valstisku vai sabiedrisku institūciju veiktajiem valodas situācijas regulēšanas pasākumiem. Bernards Spolskis, autors, kura darbi bijuši nozīmīgi arī Latvijas valodas politikas

teorētisko principu pilnveidē, norāda, ka “indivīdi un runātāju grupas, vadoties no savas pieredzes un valodas situācijas, ir izstrādājuši veselu valodas prakses paņēmieni kopumu, kā arī lingvistiskās pārliecības sistēmu” (Spolsky, 2009: 249). Šī lingvistiskās pārliecības sistēma arī nosaka lingvistisko attieksmi, kas, savukārt, ir pamats valodas lietojumam vai tās neizmantošanai. Kaut arī ne latvieši, ne citā ģimenes valodā runājošās sabiedrības grupas nav homogēnas, ir pamats vismaz nosacīti izdalīt lingvistisko attieksmi latviešu un pārējo Latvijas iedzīvotāju vidū. Protams, šai ziņā pastāv savienoto trauku princips. No vienas puses, pašu latviešu attieksme pret savu valodu un tās lietojumu ietekmē latviešu valodas kā otrās valodas runātājus, no otras puses, citu Latvijas iedzīvotāju attieksme pret valodu atspoguļojas latviešu uzskatos un rīcībā.

Valodas politikas pētījumiem par metodoloģisko pamatu var tikt izvēlēta arī postkoloniālā kritika, šādi dodot iespēju saskatīt nozīmīgas cēloņsakarības vairāku latviešu valodas funkcionēšanas aspektu vēsturiskajā attīstībā, kā arī rodot izskaidrojumu šķietami paradoksālajai lingvistiskajai attieksmei pat trīsdesmit piecus gadus pēc neatkarības atjaunošanas. Postkoloniālisma koncepts teorētiski var noderēt Latvijas iedzīvotāju lingvistiskās attieksmes ģenēzes izpratnei. Pauls Daija un Benedikts Kalnačs atzīst, ka “dažādu teorijas attīstības tendenču ietvaros būtiska nozīme ir atzinumam, ka koloniālo seku psiholoģiskais iespaids un tā pārvarēšana ir ilglaicīgs fenomens, kas nebeidzas ar politiskām pārmaiņām un neatkarību, beidzot pastāvēt koloniālajai varai. Šis viedoklis īpaši izvērsti argumentēts tā dēvēto dekoloniālo teoriju ietvaros, kas pievēršas jautājumiem par ikviena indivīda pieredzes lokalizāciju un tās novietojumu globālā kontekstā, kā arī attīstības iespējām (Daija, Kalnačs, 2024). Kā norāda Gulšana Pašajeva, iespējams runāt par maigās varas lingvistisko dimensiju, koncentrējoties uz kādas valodas komunikatīvā, kultūras un statusa potenciāla pārkumu pār citām valodām, un ir tipiski, ka bijušo impēriju valodas mēdz ilgi saglabāt ietekmi, pateicoties aktīvam kolonizētājvalstu atbalstam (Pashaeva, 2018: 132). Kā atzinis Imants Frederiks Ozols: “Bieži vien sekmīgai akadēmiskai diskusijai par koloniālisma diskursu vai vismaz tā elementu klātbūtni kultūras tekstā un savas vēstures uztverē šķēršļus rada terminoloģiskas dabas problēma, proti, vārdu “koloniālisms” un “koloniāls” uztvere, jo akadēmiskais diskurss šajā jautājumā orientējas uz vispārējo publisko diskusiju telpu. Tajā pašlaik koloniālisms dažkārt tiek piesaukts Latvijas PSR, proti, padomju okupācijas posma raksturošanai.

Nemot vērā, ka padomju posms tiek raksturots kā marķēts (runa ir par marķētības stāvokli semiotikas izpratnē) “antilaiks”, novirze no normālas valsts attīstības gaitas, kā arī vistragiskākais laiks pārskatāmā Latvijas vēsturē, ārpus šāda uzsvērti unikāla konteksta jēdziena “koloniālisms” lietošana kļūst problemātiska. Turklāt postkoloniālās teorijas izpratnē šis vārds nav ticis lietots nedz

Latvijas zinātnē, nedz publicistikā arī pirms tam.” (Ozols, 2023: 67). B. Kalnačs postkoloniālo kritiku definē kā literatūras un folkloras interpretācijas metodi, kas “cieši saistīta ar nāciju politiskās pašapziņas pārmaiņām un vēsturiskajām pārvērtībām 20. gadsimta otrajā pusē. Tajā atspoguļojas mūsdienu pasaules politiskais mantojums – vēsturiskais pretstats starp dominējošām lielvarām un tām pakļautajām teritorijām” (Kalnačs, 2011: 9–10).

Tomēr postkoloniālais skatījums saistībā ar valodas un kultūras politiku nav īsti pieņemams, jo tajā var nošķirt vismaz divas dimensijas: 1) koloniālo ekspluatāciju, ko diezgan skaidri parāda Gata Krūmiņa vadībā veiktie pētījumi par to, ka Baltijas valstis (varbūt izņemot iesākumā Lietuvu) allaž devušas lielāku ieguldījumu PSRS budžetā nekā no tā saņēma, ka viesstrādnieku ieklūdināšana šādā veidā bija daļa no šīs ekspluatācijas un arī no etnodemogrāfiskās struktūras nomaiņas; bet 2) par postkoloniālismu kultūrā un valodas situācijā tiešā veidā runāt nav tik viegli. Postkoloniālisms kultūrā mums it kā liek ignorēt starpkaru perioda valstiskumu un tā sasniegumus, savā ziņā liek aizmirst to, ka Baltijā bija augstāks izglītības un labklājības līmenis.

Padomju periodā, kā arī Krievijas un tās ietekmes sfērā esošo autoru publikācijās vēl pašlaik dominē skatījums no kolonizētāju skatpunkta, bet Latvijā ir svarīgi uz vēstures gaitā notikušajiem procesiem paskatīties tieši saistībā ar pašreizējo realitāti. Tiesa, var izteikt pieņēmumu, ka termina “postkoloniāls” semantikas uztvere vēl ir pārāk tradicionāla un var apgrūtināt tā izmantošanu plašākai sabiedrībai domātās publikācijās. Šis termins parasti tiek saistīts ar tā sauktajām Trešās pasaules valstīm, kas 20. gadsimtā ieguvušas neatkarību, bet vēl atrodas ekonomiskā un kultūras atkarībā no Eiropas metropoles.

Tomēr pastāv arī tāds koloniālās ekspansijas veids kā “iekšējā kolonizācija”, kam spilgts piemērs ir gadsimtus ilgušie Krievijas Impērijas un vēlāk Padomju Savienības centieni pakļaut nevis citās pasaules daļās, bet impērijas teritorijā dzīvojošās tautas (Zirnīte, Assereckova (red.), 2016; Ozols, 2023; Riekstiņš, 2015). Šī parādība gan nav unikāla. Iekšējās kolonizācijas piemēri atrodami visā pasaulē. Koloniālisma un postkoloniālisma teorijas attiecināmību uz Latviju pārliecinoši jau 2015. gadā pierādījis J. Riekstiņš grāmatā “Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija 1940–1990”, īpaši uzsverot rusifikācijas fenomenu: “Padomju Savienības nacionālo politiku nešaubīgi var raksturot kā impērisku. Tās būtību izteica formula: viena valsts – viena tauta, kas runā vienā valodā, un šī valoda ir krievu valoda. Padomju impērijas mērķis bija denacionalizētas, krievu valodā runājošas cilvēku kopības radišana.” (Riekstiņš, 2015, 12–13; arī Riekstiņš, 2022).

Grūtībām atteikties no krievu valodas dominējoša vai paralēla lietojuma cēlonis meklējams lingvistiskajā attieksmē jeb valodas ideoloģijā. Jāpiekrīt

Mārtiņam Mintaurem: “Kamēr šis ideoloģiskās dekolonizācijas process nebūs pabeigts, apzināties citādību un daudzveidību kā vērtību mūsu sabiedrībā būs ļoti grūti, jo to bloķē padomju laika pieredze ar uzspiesto daudzveidību, kas faktiski bija padomju varas īstenotās politiskās un etnokulturālās unifikācijas instruments. Tādēļ stereotipu līmenī sabiedrībā eksistē piesardzīga un reizēm pat negatīva attieksme pret daudzveidību, ko pastiprina mūsdienu pieredze – ar neseno referendumu par otru valsts valodu. Turklāt šī situācija traģiska un traumatiska būs tik ilgi, kamēr šī padomju perioda pagātne netiks līdz galam izvērtēta, izrunāta, iztīrīta; tikmēr, cik vien gribam, varēsim apelēt pie tolerances, daudzveidības un citādības kā vērtības, eiropēiskajiem principiem utt., bet klāt tiem netiksim.” (Mintaurs, 2016: 97) Faktiski šai ziņā runa ir par agrāko privilēģiju zaudēšanu, jo PSRS īstenotā valodas politika bija vērsta uz to, lai krievu valodas lietotājiem itin visās savienotajās republikās būtu nodrošināts lingvistisks komforts arī bez vietējo valodu apguves. Un psiholoģiski pāreja no impērijas dominējošās valodas statusa uz vienas mazākumtautības valodas statusu nekad nav bijusi viegla.

Gandrīz piecdesmit gadu ilga rusifikācijas periods ir atstājis grūti pārvaramas sekas pat pēc neatkarības atjaunošanas dzimušajā paaudzē, neraugoties uz relatīvi pilnīgām un pareizām vadlīnijām valsts valodas politikas pamatnostādņēs. Māra Zirņīte raksta: “Tāpat kā nezūd cietumnieka psiholoģija, atveroties cietuma vārtiem, arī brīva cilvēka apziņa nerodas, no totalitārās sistēmas izejot atvērtā sabiedrībā. Paradumi neizzūd, iekams savu spēku nav zaudējuši vecās sistēmas priekšstatī. Kamēr materiālo nepārspēj garīgais un vērtības neklūst stiprākas par antivērtībām, vecā sistēma prasa aizvien jaunus upurus.” (Zirņīte, 2001: 10) Šajā situācijā var saasināties arī atklātie un slēptie konflikti saistībā ar valodu statusu un lietojumu, it īpaši tad, kad tiek pieņemti jauni normatīvie akti vai sabiedrībā aktivizējas noteikti valodu konkurences aspekti. Kā norāda Terenss Vailijs, “ kaut visbiežāk valodas plānošanas mērķis ir valodu konfliktu risināšana, tā var arī izraisīt šādus konfliktus. [...] Šādi konflikti visbiežāk rodas strauju sociālu un demogrāfisku pārmaiņu posmos” (Wiley, 1996: 106). Šīs pārmaiņas savukārt var ietekmēt kā iekšēji, tā ārēji faktori. Piemēram, Krievijas iebrukums Ukrainā 2022. gada 24. februārī likumsakarīgi ir ietekmējis arī attieksmi pret krievu valodu Latvijā. Tas var nozīmēt pārejošu lingvistiskās spriedzes pastiprināšanos sabiedrībā, bet vienlaikus var būt arī zīmīgs solis valsts valodas reāla statusa nostiprināšanai ilgtermiņā.

Attieksmes maiņa iezīmējas arī padziļinātās intervijās, kas veiktas 2025. gada pavasarī, mēģinot izzināt 20–35 gadus vecu Latvijas iedzīvotāju uzskatus par

nacionālo identitāti un vērtībām, uz ko tā balstās, arī par valodu*. Intervijas skaidri atklāj, ka kopš 2022. gada 24. februāra latviešu valoda Latvijā ir ieguvusi simboliskāku un emocionāli piesātinātāku statusu. Frāze “es vairs nepielāgojos” vairs nav tikai retorisks sauklis; tā pauž pieaugošu pašapziņu un skaidru vērtību izvēli, ko apliecina gan jaunie profesionāļi, gan vidējās paaudzes pārstāvji. Kāda respondente norāda: “Tagad es diezgan krasi mēģinu pieturēt pie šīs nostājas, ka es runāju latviski, jo mēs esam Latvijā un tā ir mūsu valsts valoda. Tā ka, lūdzu, runājiet ar mani šajā valodā,” – lai gan agrāk viņa klientu ērtībai pārgāja uz krievu valodu. Līdzīgu noskaņu pauž arī kāds mediju jomas pārstāvis: “Jo vairāk mēs par to domājam, jo vairāk mēs sākam uzdot jautājumus – vai man, piemēram, vajag atbildēt krieviski un vai man vispār ar to cilvēku vajag sarunāties, kurš ar mani grib runāt krieviski?” Šādas liecības atklāj jaunu principialitātes līmeni – pielāgošanās krievu valodai vairs netiek uzskatīta par pieklājības normu, bet gan par nevajadzīgu kompromisu, kas mazina valsts valodas centrālo lomu sabiedrībā.

Šī stingrība atspoguļojas arī ikdienas praksē. Vēl pirms desmit gadiem krievu valodas prasme bieži bija priekšnoteikums konkurētspējai darba tirgū, taču tagad vairākos pakalpojumu un radošo industriju sektoros tā vairs nav uzskatāma par priekšrocību – drīzāk par neitrālu papildinājumu. Turklāt mūsdienu tehnoloģijas ļauj efektīvi tulkot krievu valodā esošos arhīvus un tekstus, tāpēc uzskats par obligāto krievu valodas nepieciešamību, piemēram, akadēmiskajā vidē, arī ir “mīts, kas laužams”.

Vienlaikus atteikšanās no krievu valodas lietošanas publiskajā telpā tiek uztverta kā solidaritātes žests ar Ukrainu un skaidrs protests pret agresora kultūras klātbūtni. Tas nav tikai emocionāls impulss – respondenti uzsver, ka valodas izvēle ir apzināts drošības un pilsoniskās lojalitātes apliecinājums. Tādējādi valodas jautājums, kas ilgstoši tika risināts ar pakāpeniskumu un kompromisiem, kopš 2022. gada kļuvis par redzamu nacionālās pašcieņas mērauklu – vienlaikus potenciālu spriedzes avotu un instrumentu ilgtspējīgai valsts valodas statusa nostiprināšanai.

Latvijas iedzīvotāju lingvistisko attieksmi nosaka sarežģīts sociāli psiholoģisku faktoru komplekss, kurā varam saskatīt gan postkoloniālas mentalitātes, gan minoritātes kompleksa iezīmes, no vienas puses, un lingvistiskā imperiālisma (Phillipson, 1992) tendences, no otras puses. Ir pamats domāt, ka pašreizējo problēmu saknes meklējamas pagātnē, tāpēc jāpievēršas vēsturiskajai atmiņai kā nozīmīgai lingvistiskās attieksmes noteicējai.

* Intervijas veiktas projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (VPP-KM-SPASA-2023/1-0002) ietvaros.

Vēsturiskā atmiņa nav viegli definējams jēdziens. Vairumā gadījumu tas tiek attiecināts uz veidu, kā sabiedrība vai tās grupas veido noteiktus naratīvus par pagātnes notikumiem un identificējas ar tiem. Vēsturiskās atmiņas koncepts liecina, ka mūsu izpratni par vēsturi veido ne tikai faktu kopums, bet arī to atspoguļojums kultūrā, literatūrā, dzīvesstāstos. Vēsturiskā atmiņa ir sociālās un politiskās identitātes pamats, bet nereti tā mainās saistībā ar aktuālajām politiskajām norisēm (Hite, 2024).

Eiropas Parlamenta dokumentā “Eiropas vēsturiskā atmiņa, politika, problēmas un perspektīvas” norādīts: “Vēsturiskā atmiņa bieži tiek uzskatīta par īpašu kolektīvās atmiņas formu, un tāpēc tā nošķirama no individuālas pagātnes atcerēšanās prakses. Tā kā vēsturiskā atmiņa ļauj apzināt un sistematizēt informāciju par pagātni, tā, pirmkārt, palīdz veidot sabiedrību, kas ir jo īpaši svarīgi, ņemot vērā straujās izmaiņas sabiedrībā, politikā, ekonomikā un kultūrā. [...] Pastāv ļoti liela pozitīva korelācija starp vēsturisko atmiņu un tautu (tās veidošanos), jo daži notikumi tautas pagātnē tiek uzskatīti par pozitīviem pagrieziena punktiem vai – retāk – daži negatīvi vai pat traumatiski pagātnes notikumi tiek izmantoti, lai izceltu kontrastu starp pagātni un tagadni vai gūtu pamatojumu tagadnes situācijai.” (ES Iekšpolitikas ģenerāldirektorāts, 2013: 3)

Izpratne par vēsturisko atmiņu ir būtiska, jo tā ietekmē mūsdienu sociālos un politiskos procesus. Latvijas kontekstā iespējams runāt arī par kolektīvās atmiņas deformāciju. Padomju režīms centās kontrolēt vēstures naratīvu, aizstājot Latvijas neatkarības stāstu ar “sociālistiskās revolūcijas” un “brīvprātīgas pievienošanās” mītu. Okupācija, deportācijas, pretošanās kustība bija tabu temati. Tas izraisīja dziļu spriedzi starp cilvēku pārdzīvoto un oficiālo propagandu.

Tautas vēsturiskā atmiņa, kas veidojas ar kolektīvās pieredzes, mutvārdu tradīciju, dzīvesstāstiem, izglītības un kultūras naratīviem, būtiski ietekmē arī valodas lietojumu un lingvistisko attieksmi vēl ilgi pēc situācijas maiņas. Īpaši tas ir redzams sabiedrībās, kuras ir piedzīvojušas asimilācijas mēģinājumus vai citas politiski motivētas pārmaiņas valodas lietojumā. Šādos gadījumos iespējams runāt par vēsturisko traumu, kas analizējama arī valodas politikas vēstures aspektā.

Vēsturiskā trauma raksturojama kā kumulatīvs emocionāls un psiholoģisks kaitējums, ko izjutusi kāda sociāla grupa, kam piemīt kopīga kultūras, etniska vai lingvistiska identitāte. Genocīds un kolonizācija ir tipiski kolektīvās vēsturiskās traumas cēloņi. Traumatiskā situācija parasti ir ilgstoša, tā izpaužas daudzās epizodēs un skar ne tikai indivīdus, bet visu sociālo grupu vai lielu tās daļu, ietekmējot grupas pasaules uztveri, kultūru un uzvedības modeļus, kā arī identitāti. Kā piemēri kolektīvajai vēsturiskajai traumai visbiežāk tiek minēti holokaustā izdzīvojušie un viņu pēcnācēji, Amerikas pirmiedzīvotāji, afroamerikāņu

kopienas pārstāvji un arī Baltijas valstu iedzīvotāji. Katra no minētajām situācijām gan ir atšķirīga; kā raksta Lorens Kirmaiers: “Mums nepieciešams izstrādāt kultūras apspiešanas, grupu pakļaušanas un genocīda mehānismu tipoloģiju, kas ļautu izsekot ideoloģijas un politikas ietekmi uz strukturālu, institucionālu un interpersonālu vardarbību (un otrādi).” (Kirmayer et al., 2014: 313) Lai gan trauma ir kolektīva, tā atstāj atšķirīgu ietekmi uz personībām. Ne velti visdziļāk šis fenomens tiek pētīts tieši mentālās veselības aspektā (Gone, 2013; Mohat et al., 2014). Turklāt tiek atzīts, ka sociālu, psiholoģisku un pat bioloģisku iemeslu dēļ traumai pakļautas arī nākamās paaudzes, kas nav tieši saskārušās ar fizisku apdraudējumu vai represijām. Represiju laikā pieredzētā valodas apspiešana var radīt ilgstošu psiholoģisko ietekmi. Kolektīvā trauma var veicināt “iekšējo cenzūru” un piesardzību valodas izvēlē pat pēc tam, kad apdraudējums vairs nepastāv. Vecākās paaudzes, kas šo pieredzi piedzīvojušas tiešā veidā, var nodot šo piesardzību nākamajām paaudzēm. Rusifikācija padomju laikā radīja latviešiem vēsturisku traumu vairāku iemeslu dēļ, un šī trauma nav tikai individuāla – tā ir kolektīva, dziļi sakņota tautas identitātē un atmiņā, par ko liecina arī daudzi dzīvesstāsti (“Visur, visur tevi pazemoja... Negribas domāt. Visur bij’ priekšnieki krievi, visur bija, visur, un tikai krieviski runāt. Jā, tā bija, bet... bet latvietis jau izdzīvoja ar visu mazumiņu.”). (Nacionālā mutvārdu vēstures kolekcija, 1004, cit. no (Šūpulis, 2012: 54))

Vēsturiskā trauma, kas rodas ilgstošas apspiešanas, piespiedu asimilācijas vai vardarbīgas kolonizācijas dēļ, var atstāt ilgstošas sekas uz sabiedrības kolektīvo apziņu un indivīda valodas izvēli. Padomju laikā daudzi “apguva klusēšanu un to mācīja arī saviem bērniem. Bailes, ko bija radījusi totalitāro režīmu vardarbība, nezuda, beidzoties represijām un dzīvi palikušajiem represētajiem atgriežoties no ieslodzījuma un izsūtījuma vietām. Padomju cilvēkiem nebija raksturīga atmiņu pārcilāšana par staļinisma gadiem, runāšana par pagātni, tautas vairākums par to klusēja, un šī klusēšana bija viņu samierināšanās ar esošo dzīveskārtību” (Kaprans, Zelče, 2010: 21). Šī ietekme bieži izpaužas kā piesardzīga, ambivalenta vai pat noliedzoša attieksme gan pret savu dzimto valodu, gan pret bijušās impērijas valodu. Lai gan politiskā vara var mainīties, traumas radītā pieredze turpina ietekmēt lingvistisko uzvedību ilgstoši pēc okupācijas vai kolonizācijas beigām. Traumas laikā gūtā pieredze – piemēram, sodīšana par dzimtās valodas lietošanu skolā, darbavietā vai sabiedriskajā telpā – var radīt „iekšējās cenzūras” mehānismus. Šī zemapziņā iedēstītā piesardzība var izpausties kā automātiska vēlme runāt valodā, kas vēsturiski bija uzskatāma par “drošu” vai “neitrālu”. Psiholingvistiskie pētījumi rāda, ka valoda nav tikai saziņas rīks – tā ir cieši saistīta ar indivīda emocionālo un psiholoģisko stāvokli (Koven, 2007). Ja dzimtā valoda tiek saistīta ar apdraudējumu, tās lietošana var radīt diskomfortu

vai pat kaunu. Trauma reti paliek individuālā līmenī – tā kļūst par kolektīvo pieredzi, kas tiek nodota nākamajām paaudzēm gan apzināti, gan neapzināti. Vecāka gadagājuma cilvēki, kas represiju laikā izvēlējās pielāgoties sistēmai, dažreiz mēdza stāstīt saviem bērniem, ka dzimtās valodas lietošana “nav droša” vai “nav lietderīga”. Ilgstoša represiju pieredze, kas saistīta ar kādas valodas lietojumu, var radīt dziļu kolektīvu traumu. Ja represiju laikā cilvēki bija spiesti lietot kolonizatoru valodu publiskajā telpā (izglītībā, darbavietās, valsts pārvaldē), šī norma var turpināt pastāvēt inerces dēļ. Iedzīvotāji, kas pieraduši pie šādas kārtības, var automātiski dot priekšroku dominējošajai valodai, pat ja tai vairs nav juridiskas priekšrocības. Cilvēki, kuri padomju laikā tika sodīti, diskriminēti vai ierobežoti par nacionālās pašapziņas paušanu vai par nacionālās valodas lietošanu, var turpināt izjust piesardzību pat pēc neatkarības atgūšanas. Šāda iekšējā cenzūra var būt zemapziņas līmenī – cilvēki pat neformālā saziņā var izvēlēties bijušo kolonizētājvalsts valodu, baidoties no iespējamām negatīvām sekām, pat ja tās vairs nepastāv.

Šāda valodas noliegšana var tikt uztverta kā racionāla stratēģija atsevišķās situācijās (piemēram, noteikta veida darba kolektīvos), bet ilgtermiņā tā grauj valodas pašvērtību un kultūras identitāti. To ietekmē atmiņas par lingvistisko stratēģiju represiju apstākļos, kad valodas izvēle kļuvusi ne tikai par identitātes un kultūras, bet pat par izdzīvošanas jautājumu. Praktiski apsvērumi var veicināt iepriekš dominējošās valodas uzturēšanu. Ja bijušās impērijas valoda (piemēram, krievu) joprojām ir plaši lietota ekonomikā, starptautiskajā saziņā, informatīvajā telpā, daļa iepriekš subordinētās valodas kolektīva to var turpināt izmantot, pat ja pret to pastāv vēsturiski aizspriedumi. Neraugoties uz vēsturisko kontekstu, bijušās impērijas valoda var saglabāties praktisku iemeslu dēļ – ekonomisko, izglītības vai mediju pieejamības dēļ. Īpaši jaunākā paaudze var izturēties pret šo valodu pragmatiski, nevis emocionāli (Schmid, 2001).

Rusifikācija padomju laikā radīja latviešiem vēsturisku traumu vairāku iemeslu dēļ, un šī trauma nav tikai individuāla – tā ir kolektīva, dziļi sakņota tautas identitātē un atmiņā. Masveida migrācija, etnodemogrāfiskās pārmaiņas, latviešu valodas un kultūras noliegums atstājis pēdas, kas jūtamas arī pēc neatkarības atgūšanas. Sabiedrība ir sašķelta attiecībā pret valodas un identitātes jautājumiem, joprojām dzīvas ir atšķirīgas vēstures interpretācijas. Kā atzīst M. Kaprāns un V. Zelče, “šodienā tādējādi spoguļojas attieksmē ne vien pret pagātņi un kolektīvajā atmiņā, bet arī no pagātnes mantotajās rīcības un domāšanas rutīnās, paradumos un dzīvesveidā” (Kaprāns, Zelče, 2010: 21).

Valodas trauma nav skārusi tikai tos, kuri padomju laikā dzīvoja Latvijā, – arī latviešu trimdinieku pieredze liecina par sāpīgu saskarsmi ar rusifikācijas sekām, it īpaši pirmajos gados pēc neatkarības atgūšanas. Padomju okupācijas

laikā latviešu valoda trimdiniekiem bija viens no būtiskākajiem identitātes balstiem, kas tika uzturēts ar lielu piepūli, saglabājot pirmskara normu tīrību un valodas kultūru. Dzīvojot ārpus dzimtenes, latviešu valoda tika izmantota gan praktiskai saziņai, gan simboliskai pretošanās formai. Tāpēc pirmā saskarsme ar padomju Rīgu vai vēlākajām vizītēm neatkarīgajā Latvijā daudziem izrādījās satricinoša – publiskajā telpā dominēja krievu valoda, bet Latvijas iedzīvotājiem šķita dabiski pāriet uz krievu valodu, ja vien telpā ienāca krievvalodīgais. Ne viens vien trimdas latviešu dzīvesstāsts liecina par brīžiem, kad “rupjā, jēlā krievu valoda” kļuva fiziski nepanesama un izraisīja burtisku bēgšanu no tramvaja vai kafejnīcas, kā arī lēmumu “vairs nebraukt atpakaļ”, lai nesagrautu idealizētās dzimtenes atmiņas.

Šoks pastiprinājās valodas plaisas dēļ starp “iekonservēto” pirmskara latviešu valodu un padomju gados mainīto leksiku un saziņas paradumiem. Trimdas pārstāvji bieži jutās vīlušies, ka “latvieši Latvijā valodu pietiekami nenovērtē”, turpretim viņu centieni saglabāt “tīru un pareizu” latviešu valodu vietējiem šķita arhaiski vai pedantiski. Atšķīrās arī komunikācijas stils – kamēr latvieši trimdā bija pieraduši pie tiešiem izteikumiem, Latvijā “īstā nozīme bieži slēpjas starp rindām”, radot pārpratumus pat profesionālajās sarunās. Šī valodas svešuma pieredze saistījās ne tikai ar politisku pretstatu; tā radīja psiholoģiski un emocionāli dziļu pārrāvumu starp iztēloto “īstās Latvijas” tēlu un realitāti.

Rezultātā rusifikācijas pēdas – gan valodā, gan attieksmē – kļuva par vienu no šķēršļiem pilnvērtīgai atgriešanās iespējai. Tēlaini izsakoties, daļa trimdinieku izvēlējās palikt pie savas “sapņu Latvijas”, nevēloties pārcelties uz vietu, kur dominēja krievu valoda. Kopīgā valoda, kas teorētiski varēja kalpot par tiltu, praksē kļuva par sāpīgu robežlīniju starp trimdas atmiņām un pēcpadomju Latviju – barjeru gan komunikācijā, gan piederības sajūtā.

NOBEIGUMS

“Valodai ir saistība ar cilvēcību un vārda brīvību, kā arī cieņpilnu rīcību,” atzinis Niks Enfilds, uzsverot, ka valoda nav tikai neitrāls komunikācijas līdzeklis (Enfilds, 2024: 20). Latviešu valoda un kultūra ir nacionālās pašcieņas pamats.

Tāpēc ir svarīgi vēl un vēlreiz izvērtēt latviešu valodas apdraudējumu no dažādiem skatpunktiem, arī vēsturiskā aspektā. 20. gadsimts Latviju plosījis vairākkārt, un piecus gadu desmitus ilga okupācijas posms ievainoja arī valodu. Vai neatkarīgajai Latvijas valstij trīsdesmit piecu gadu laikā ir izdevies šīs brūces sadziedēt? Vai apdraudējums latviešu valodai novērsts? Atbildes uz šiem jautājumiem nav vienkāršas. Valodas liktenis nav izskaitļojams matemātiski vai izmērāms naudas izteiksmē. Pagātnes notikumi saistībā ar valodu ir klātesoši tagadnē un ietekmēs mūs arī turpmāk, jo dziļi iespiekušies tautas apziņā un zemapziņā.

Rusifikācijas seku ietekmes mazināšana prasa mērķtiecīgu darbu gan valsts institūciju, gan visas sabiedrības līmenī. Valodas rehabilitācija nozīmē ne tikai tās juridiskā statusa atjaunošanu, bet arī lingvistiskās attieksmes pārskatīšanu. Šai ziņā liela nozīme ir izglītības sistēmai, plašsaziņas līdzekļiem un kultūrtelpai kopumā. Svarīgi ir arī vairoto sabiedrības zināšanas par rusifikācijas procesu būtību un tālejošo ietekmi uz Latvijas sabiedrību un latviešu valodu. Ceram, ka šis izdevums kaut nedaudz aizpildīs pagaidām vēl nepilnīgi apzināto pagātnes telpu.

GLOSĀRIJS

Diglosija – stabila un ilgstoša situācija, kad viena valodas kolektīva ietvaros un viena runātāja lingvistiskajā praksē atšķirīgās sociolingvistiskās funkcijās tiek lietoti divi vai vairāki vienas un tās pašas valodas paveidi (piemēram, izloksne un standartvaloda).

Etnolingvistiskā vitalitāte – valodas kolektīva spēja saskarsmē ar citiem valodas kolektīviem uzturēt savas valodas lietojumu. Jo valodas kolektīvs vitālāks, jo vairāk izredzu tam saglabāties pat asā valodu konkurences situācijā.

Kodifikācija – noteiktu standartizētās literārās valodas vienību iekļaušana tā sauktajos normu avotos: vārdnīcās, gramatikās, rokasgrāmatās, mācību līdzekļos u. tml.

Lingvistiskā ainava – publiskās informācijas, reklāmas plakātu, vietvārdu, veikalu izkārtnu un valsts iestāžu nosaukumu valoda, kas veido noteiktas teritorijas, reģiona vai pilsētu aglomerācijas vizuāli uztveramo lingvistisko reprezentāciju.

Lingvistiskā asimilācija – process, kurā indivīds vai etnoss sāk izmantot citu valodu, pakāpeniski zaudējot savu sākotnējo valodu.

Lingvistiskā attieksme – subjektīvo faktoru komplekss, kas raksturo dažādu etnosu, sociālo grupu un indivīdu valodas uztveres īpatnības, attieksmi pret dažādām valodām (valodas variantiem) un valstisku vai sabiedrisku institūciju veiktajiem valodas situācijas regulēšanas pasākumiem.

Literārā valoda (standartvaloda) – apzināti un ilgstoši izkopts valodas eksistences paveids, kas tiek lietots oficiālā publiskā saziņā, reprezentē valsti saskarē ar citām valodām, vieno dažādu šīs valodas reģionālo un sociālo variantu runātājus.

Literārās valodas standartizācija – valodas politikas institūciju koleģiāla darbība konkrēta laikposma literārās valodas normu oficiālā noteikšanā.

Sarunvaloda ir teritoriāli neierobežots nacionālās valodas paveids, kura galvenās pazīmes ir spontāna mutvārdu forma un runas situācijas neoficiālums.

Sociālais bilingvisms/ multilingvisms – situācija, kad individuālā bilingvisma/ multilingvisma līmenis noteiktā valodas kolektīvā vai vismaz kādā tā grupā (parasti vismaz sociāli un ekonomiski aktīvāko iedzīvotāju vidū) ir sasniedzis tādu pakāpi, lai noteiktās sociolingvistiskajās jomās būtu iespējams paralēls valodu lietojums.

Sociālie varianti (sociolekti) – noteiktai sabiedrības sociālajai grupai (tautības, nodarbošanās, vecuma, dzimuma u. c. ziņā) raksturīgs valodas paveids, kas tiek saistīts ar šīs grupas lingvistisko identitāti.

Sociolingvistika – valodniecības nozare, kas, izmantojot socioloģijas, psiholoģijas, etnoloģijas, politikas zinātnes un citu humanitāro un sociālo zinātņu nozaru izpētes metodes un sasniegumus, pētī dažādu valodu vai vienas un tās pašas valodas eksistences paveidu vai valodas vienību variantu lietojumu valodas kolektīvā un nosaka korelāciju starp valodas lietojumu un sabiedrības sociālo struktūru.

Terminoloģija – speciālas zinātnes nozares, mākslas, sporta vai lietišķas darbības jomas terminu kopums, kas ļauj apzīmēt visus nepieciešamos jēdzienus un veidot saskanīgu terminu sistēmu.

Valodas atdzimšana – zudušas valodas pilnvērtīgu sociolingvistisko funkciju atjaunošana, pamatojoties uz rakstu pieminekļiem.

Valodas eksistences paveids – vienas un tās pašas valodas vai valodas nacionālā varianta atšķirīga izpausmes forma, kas raksturīga noteiktai šī valodas kolektīva teritoriālajai vai sociālajai grupai.

Valodas izplatība – noteiktas valodas vai valodas varianta aizvien plašāks lietojums noteiktu sociolingvistisku funkciju veikšanai.

Valodas kolektīvs – noteiktas valodas vai valodas eksistences paveida runātāju kopums (pasaulē, reģionā, valstī vai tās daļā).

Valodas nomaiņa (language shift) – valodas kolektīva pakāpeniska atteikšanās no savas valodas vai vismaz vairākām tās funkcijām un pāreja uz citu valodu gan komunikatīvajā, gan kultūras un simboliskajā jomā, parasti pēc ilgstoša sociālā bilingvisma perioda. Valoda var saglabāties dažās funkcijās, visbiežāk kultūrā un ģimenē.

Valodas noturība (saglabāšanās, ilgtspēja) – valodas runātāju spēja valodas kontaktu situācijā, it īpaši saskarē ar politiski dominējoša valodas kolektīva valodu, saglabāt savas valodas sociolingvistiskās funkcijas.

Valodas politika – valsts īstenotu apzinātu pasākumu kopums valstī runāto valodu funkcionālā sadalījuma saglabāšanai vai mainīšanai, runātāju kolektīvo un individuālo valodas tiesību noteikšanai, valodu izpētei un attīstīšanai. Valodas politika ir viens no valsts iekšpolitikas galvenajiem virzieniem, kas cieši saistās ar valsts etnopolitiku, ir saskaņots ar valstī īstenoto izglītības un kultūras politiku un atbilst valsts starptautiskajām saistībām. Valodas politikas juridiskais aspekts attiecas uz valstī runāto valodu sociolingvistisko funkciju noteikšanu un valodu savstarpējo attiecību juridisku reglamentēšanu valstī vai valstiskā veidojumā, pedagoģiskais aspekts – uz valodu apguvi un

mācīšanu, lingvistiskais aspekts – uz valodu izpēti un standartizāciju, kā arī valodas tehnoloģiju attīstību.

Valodas revitalizācija – valodas sociolingvistisko funkciju nozīmīga paplašināšana.

Valodas situācija – valodas (valodu) funkcionēšanas apstākļu kopums, ko raksturo valodu un/vai to eksistences paveidu oficiālais un faktiskais statuss, lietojums noteiktās sociolingvistiskajās jomās un lingvistiskā attieksme konkrētā valstī un laikposmā.

Valodas zudums (language loss) – situācija, kad valodas kolektīvs pārstājis eksistēt un valoda vairs netiek lietota nevienā sociolingvistiskajā funkcijā.

Valodu kontakti – atšķirīgu valodu kolektīvu saskarsmes izraisīta situācija, kurā notiek valodu vai to variantu savstarpēja ietekmēšanās un iespējama gan valodas noturība, gan indivīdu lingvistiskā asimilācija vai valodas zudums.

Valodu sociolingvistiskās funkcijas – valodu lietojums noteiktās jomās, kas raksturo reālās valodu pozīcijas valstī neatkarīgi no to oficiālā statusa.

SUMMARY

Under the Weight of Millstones. Language Policy in Education and Culture (1940–1988).

Collective Monograph. Sc. ed. Māris Baltiņš. Rīga: University of Latvia Press, 2025.

Authors: Dr. habil. med. Māris Baltiņš, Dr. habil. philol. Ina Druviete, Ph D Maija Krūmiņa, Mg. hist., Mg. sc. pol. Antra Mazūra, Mg. hist., Mg. sc. pol. Meldra Usenko.

The publication *Under the Weight of Millstones Language Policy in Education and Culture (1940–1988)* is not only dedicated to researching the past. Rather, it is a reminder for the future that we are already creating – the future of the Latvian language and the Latvian state. Both the noble and tragic events of history still live with us, even if we are not aware of it. It is worth trying to understand the events of not so long ago, so as to prevent them from repeating themselves at another time and in seemingly different forms.

In 1940, the independent Republic of Latvia was incorporated into the Soviet Union. Legal sovereignty was restored in 1991, but the consequences of the occupation are still felt to this day. The Latvian language is enshrined in the Constitution of the Republic of Latvia (*Satversme*) as the only state language, normative acts have been adopted in the field of language, Latvian has become the main language of instruction in schools, and around 90 percent of Latvia's population has demonstrated proficiency in the state language at various levels. However, there is a certain dissonance between the status of the sole state language as defined in the Constitution, the State Language Law and other regulatory acts, and the systematic manifestations of Russian language dominance, especially in informal communication and parallel linguistics, especially in the information and service sectors. Forty years of Russification have left a noticeable mark on the language attitudes of Latvia's residents and, consequently, on their language practices. In order to ensure the sustainability of the Latvian language in such a competitive linguistic environment, it is particularly important to have a consistent language policy which, alongside legal regulation of language use, strengthening the role of language in education and standardizing the Latvian language, also includes measures to shape language attitudes, among which awareness and explanation of historical events play an important role.

Remembering history is a call to think of language not only as a means of communication, but also as an instrument of resistance, resilience, and identity

preservation. The Latvian language is not only one of approximately seven thousand languages in the world that the Latvian state has a duty to preserve as a linguistic and cultural value. The Latvian language is also the official language of the Republic of Latvia, the foundation of a cohesive society. In order to increase public awareness of the importance of the state language, accurate information about history is of great importance. Knowledge of past injustices helps to build a society based on respect and justice. It is not history that divides society, but its denial, distortion, or the perpetuation of false narratives, whereas clarity about future goals – including in the field of language – unites it.

To understand historical developments, it is important to pay attention to both their overt and covert dimensions. The texts of normative acts, programmatic documents, and statements by responsible officials tend to be only the visible part of politics. In an ideologically significant area such as national policy and its most important part – language policy – undercurrents are decisive. An important aspect influencing the language situation in Latvia is the Soviet hierarchical decision-making system. To what extent were the guidelines and practical measures of Soviet language policy initiated at the level of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and other administrative structures of the USSR, and to what extent was it the initiative and excessive compliance of the Latvian authorities? What was the feedback loop between political doctrine and its apparent justification in the works of Soviet scholars? Unlike similar publications devoted to the manifestations of USSR national policy in Latvia and its impact on the situation of the Latvian language to this day, the authors have focused their attention on the education system as one of the main bastions of Russification. We have attempted to provide a comprehensive description of, for example, the ongoing concern of the central authorities of the USSR and the relevant institutions of the Latvian SSR regarding the teaching of Russian in schools where Latvian was the language of instruction.

This publication was produced by the Latvian State Archives in collaboration with the Latvian Language Agency and the University of Latvia. The language policy during the Soviet occupation is analyzed from both a historical and, in particular, a sociolinguistic perspective. This seems particularly relevant today, when, under the influence of globalization and geopolitical processes, language policy is not only a subject of study for sociolinguists, but also concerns society as a whole. The documents included in the collection testify to the guidelines of official language policy, while other materials – academic publications, articles in the media, photographs, images from newspapers and magazines, film clips – contribute to our understanding of the Russification process during the Soviet era, as they complement the documents by offering an authentic, emotionally

perceptible picture of events and their impact. Visual material is an invaluable source of information that not only illustrates the overt and covert processes of Russification, but also allows them to be understood more intuitively and in a more multi-layered way than document analysis alone.

The chapter “Language as the foundation of culture. Language policy” reflects the basic principles underlying the study in characterizing the language situation and language policy, including from a retrospective perspective. The authors have drawn on the classical 20th-century sociolinguistic approach to language contact, multilingualism, and language persistence (Weinreich 1953, Ferguson 1959, Haugen 1972, Fishman 1972, Fishman 1974, and Fishman 2006), as well as on research from the last decade (Bratt-Paulston 1994, Crystal 2002, Spolsky 2004, Spolsky 2009, Blommaert 2010, Pauwels 2016, Kimura, Fairbrother 2020, Grin et al. 2022). In Latvian linguistics, at least since the end of the 20th century, the term *language policy* has been used to describe the domestic policy direction of “preserving or changing the functional distribution of languages, determining the collective and individual language rights of speakers, language research and development” (Baltiņš, Druviete 2017: 211). Language policy is closely linked to national identity, social integration, and cultural preservation. It affects not only people’s everyday communication, but also social equality and the direction of national development. As U. Ozoliņš has emphasized, “the concept of language policy refers to those manifestations in the structure of a nation and society that regulate, support, strengthen, or restrict the use of a particular language” (Ozoliņš 2025). According to B. Spolsky’s theory (Spolsky 2004), any organization or even private individual that makes a choice of language, language variant or even language unit in a given situation (e.g., in the family, the workplace) or in public information, and thus can also influence the linguistic beliefs and practices of other members of the language community could be considered a language policy maker. This study also includes three main components in its language policy model: language governance or language policy (what is done to determine the preservation and use of languages), language practice (how people actually use a language or languages), language ideology (which languages people value, why, and what their attitude is towards one language or another). In recent decades, several researchers have considered the most important object of study to be not activities implemented at the state level, but rather the language practices of citizens in everyday situations (Tollefson, Pérez-Milans 2018: 7–8), and the example of Latvia tends to confirm this hypothesis. In the context of overt language policy, its basic principles are clearly declared and included in normative acts, programmatic documents, or official statements. Covert policy may not even be defined in documents with limited accessibility, but operates within informal mechanisms and social practices. It is more difficult to identify and

prove its existence, but its impact is no less powerful – it imperceptibly regulates public life, reinforcing the advantages of some groups and limiting the opportunities of others (Tollefson, Pérez-Milans, 2018, Schiffman 1996).

The most characteristic features of covert language policy are ideological influence, indirect instruments, and gradual language change that takes place without any explicit statement of purpose. We must analyze language policy from a broader perspective, including various instruments and practices that operate outside formal legal regulations and influence the language situation in society. Covert mechanisms were widely used in the language policy of the USSR, but it is not always possible to identify and prove them.

Can we consider the long-term goal of Soviet language policy to be the transition of all peoples of the USSR to a single language, i.e., linguistic Russification? Several programmatic documents support this hypothesis. For example, the move towards a single language fits well with the concept defined in the New Edition of the CPSU Program of the creation of a classless society, which “will take place within the historical framework of the first, socialist phase of communist formation” (Padomju Savienības Komunistiskā partija 1986: 34), and the complete convergence of all social groups and the complete overcoming of differences. It is clearly stated that “the CPSU will continue to fight against any manifestations of localism and national narrow-mindedness” (Padomju Savienības Komunistiskā partija 1986: 35). Although it is claimed that everyone will continue to be “given the opportunity to freely develop and use their native language on an equal basis,” the very next sentence emphasizes the learning of Russian alongside the language of one’s nationality, which “the Soviet people have willingly accepted as a means of inter-ethnic communication,” because it “opens up broader opportunities to learn about science and technology, the achievements of our country and world culture” (Padomju Savienības Komunistiskā partija 1986: 36).

A characteristic feature of the USSR’s language policy is the interconnection between political and administrative measures and the study of the functioning of scientific or pseudoscientific language. The 1920s and 1930s also saw the establishment of the tradition, still existing in the Russian Federation, of using scientific research to justify official language policy that had already been implemented, rather than basing policy on independent scientific expertise. Therefore, it is important to understand the terms used in academic publications during a specific period and their correlation with state ideology and its reflection in policy documents.

The chapter “Research on the language policy of the USSR in Latvia and abroad” is devoted to an overview of scientific research. Resistance to the policy of Russification in Latvia, as well as in other Soviet republics, existed throughout

the years of Soviet occupation; Latvia's creative intelligentsia and researchers also spoke about it in Aesopian language, but systematic research into Soviet language policy only began during the years of the Awakening. The restoration of the status of the state language was closely linked to overcoming the influence of Soviet language policy, so the analysis of political decisions and linguistic practices between 1940 and 1988 was an integral part of the struggle for the revival of the Latvian language. The most important materials on the Awakening period are compiled on the website *barikadopedija.lv*, where we can see how important language issues were in the process of regaining Latvia's independence. A comprehensive review of the history of the past years is included in the first Latvian sociolinguistic studies "Language Situation in Latvia" (Valodas situācija, 1995, 1996), collective monographs *The Latvian Language in the 15 Years since Independence. Linguistic Situation, Attitudes, Processes, Trends* (Valsts valodas komisija 2007), *State Language Law: History and Current Situation* (Valsts valodas aģentūra 2008). The rationale for the need to overcome the consequences of Russification during the Soviet era is included in the sociolinguistic studies of the Latvian Language Agency on the language situation (Valodas situācija (Language Situation) 2011; Valodas situācija 2016; Valodas situācija 2021, Valodas situācija 2024), as well as in the introduction to programmatic language policy documents (e.g., *Par Valsts valodas politikas pamatnostādnēm 2021.–2027. gadam* (Par Valsts valodas politikas, 2021)). The importance of overcoming the consequences of Russification for the sustainability of the modern Latvian language is analyzed in the collective monographs of the Latvian Language Institute titled *Latvian Language Attitudes: Values, Beliefs, Practice* (Druviete (ed.) 2021) and *Latvian in Constancy and Flux: Processes, Tendencies, Forecasts* (Druviete (ed.) 2024).

Much has been accomplished in the study of Soviet language policy in Latvia. Significant original research includes J. Riekstiņš's books *In Defence of the Latvian Language Against Russification. Documents from 1944–1989* (Riekstiņš (ed.) 2012) and *Soviet Colonial Policy and the Colonization of Latvia 1940–1990* (Riekstiņš 2015) and V. Skujiņa's book *Discrimination of the Latvian Language and Bilingual Situation in Latvia* (Skujiņa 2025). Issues of language, linguistics and cultural policy since 1940 are addressed in the collection of articles published by the Association of the Museum of the Occupation of Latvia titled "Language and Power" (Poriņa (ed.) 2022). An analysis of language policy during the Soviet period can be found in the works of several Latvian linguists (notably J. Baldunčiks, A. Blinkena, O. Bušs, Dz. Hirša, D. Liepa, B. Metuzāle-Kangere, U. Ozoliņš, P. Vanags, A. Veisbergs. I. Zuicena and others). The historical and demographic aspects of language and education policy have been analyzed by I. Apine, D. Bleiere, L. Dribins, P. Eglīte, I. Mežs, E. Vēbers, and from an economic perspective by G. Krūmiņš and others.

Language policy is not implemented in isolation, but is closely linked to economic policy, which is why valuable insights can be found in the collection *Regaining independence: non-violent resistance in Latvia 1945–1991* (Blūzma et al. 2008), and in the book *Damage Caused by the Soviet Union in the Baltic States* (LOIB 2012), published by the Latvian Occupation Research Association. Visvaldis Lācis' journalistic work "Once Again Under the Russian Boot?" (Lācis 1998) and Antons Rancāns' "Russianization" (Rancāns 2014) are important for understanding language attitudes. The 300,000 letters received in 1988 calling for the restoration of the status of the state language, which are compiled in the collections *Letters. The Road to State Language* (Hirša 1994) and *In Your Own Land – Your Own Language* (Blinkena 1999b).

The language policy of the Soviet Union has been analyzed in numerous studies by foreign Sovietologists and sociolinguists. Starting in the 1960s, the language situation in multilingual countries was a popular subject of research in both the United States and Western European countries, and the language policy of the USSR was a rewarding subject for comparative studies. However, an objective study of the situation was hampered by a lack of language skills and a lack of direct information. With the exception of representatives of the Baltic, and to some extent Armenian and Ukrainian, diaspora, researchers relied mainly on information and sources in Russian. Latvian exile researcher Rasma Šilde-Kārkliņa pointed out (Šilde-Kārkliņa 1979) that Russification cannot be reduced to mere language replacement – it is a multi-layered, gradual, and difficult-to-reverse process that also affects the country's institutional structure and value system. She emphasized that Russification takes place not only in the fields of education, culture, and working life, but also in the collective understanding of what is considered the "normal" language of communication in the Latvian SSR. As R. Šilde-Kārkliņa pointed out, one of the main risks was that the Latvian language was pushed to the periphery of private life, becoming a "home language," while Russian became established as the main means of social and professional communication, especially in cities and "multinational" factories. This situation leads to the marginalization of a language even without direct prohibition or repressive measures, as Russification also manifests itself as discreet, structural pressure – for example, through migration policies that encourage the influx of non-Latvians, or through the education system, where Russian is taught more and considered to be more promising.

Some foreign researchers emphasized the seemingly positive aspects of the USSR's language policy, such as the strengthening of the languages of the national republics in the cultural sphere (book publishing, periodicals, theater performances, radio, and television), as well as language standardization

and codification of norms. The literacy of small ethnic groups was also viewed positively – the development of writing systems for languages that did not previously have them (or had them in an alphabet other than Cyrillic, which in many cases was considered non-existent, for example, the Russian Sami, who had had a writing system based on the Latin alphabet since the 17th century).

The tendency to rely on official statistics and emphasize the positive aspects of Soviet language policy in language standardization was reflected to some extent in the first comprehensive monographs on the languages of the USSR – G. Lewis' book *Multilingualism in the Soviet Union* (Lewis 1972) and B. Comrie's book *The Languages of the Soviet Union* (Comrie 1981). Language policy issues were discussed by both linguists and Sovietologists. The works of J. Ornstein (Ornstein 1959), J. Armstrong (Armstrong 1968), B. Silver (Silver 1974a, 1974b, 1978), B. Anderson and B. Silver (Anderson, Silver 1983) are considered significant. Several researchers have also emphasized the seemingly scientific and strictly methodological basis for regulating linguistic processes. As reflected in the section on the main trends in Soviet sociolinguistics, language policy theory was indeed an intensively cultivated field of analysis. However, analysis of the language situation in the Soviet Union and other countries, especially in Asia and Africa, revealed clear double standards in the assessment of hierarchical language relations. Language policy issues were also addressed in collections of articles devoted to ethnopolitics, such as the collection edited by J. Azrael, *Soviet Nationality Policies and Practices* (Azrael 1978). In articles by I. Kreindler (Kreindler 1982, 1989), but especially in her edited collection *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages: Their Past, Present and Future* (Kreindler 1985), the language situation was assessed from the perspective of sociolinguistic theory, revealing the threat of linguistic assimilation for speakers of many languages. For example, I. Kreindler described V. Vinogradov's famous book *The Great Russian Language* as "a return to the tsarist concept of the Russian language as the cement of the empire" (Kreindler 1982: 7).

One of the last collections of articles published in the West shortly before the collapse of the Soviet Union, in which Soviet linguists were given the opportunity to promote the principles of the USSR's language policy internationally in foreign publications, was the collection *The Soviet Multinational State. Readings and Documents* (Olcott et al. 1990). It includes articles by Soviet ethnopolitical ideologues Y. Ligachev, L. Drobizheva, M. Guboglo, K. Khanazarov, A. Karaganov, and others, but also reflects the Baltic states' struggle for independence.

In the collection of articles compiled by M. Kirkwood, *Language Planning in the Soviet Union* (Kirkwood 1990) and in many individual articles, the authors' stance on Soviet language policy after the collapse of the USSR was much more

critical than before. The development of languages in the 1920s and 1930s was welcomed, although the question of the impact of repeated alphabet changes on the continuity of the historical memory of many peoples remained unanswered. The policies of the Stalin era, especially after World War II, were characterized as being directed against the actual use of national languages.

The idealism of several Western researchers in their attitude towards Soviet language policy can largely be explained by the incomplete use of sources. Most researchers relied on information in Russian. The exception was researchers who had emigrated from the USSR, mainly exiles from the Baltic states and Ukraine, who maintained contact with their countries of origin and used information in other languages. Language policy was mainly linked to issues of ethnic policy. Particularly noteworthy are books such as A. Landsmanis' *Persist or Perish: Soviet Russia Destroying Baltic Peoples* (Landsmanis 1975) and R. Misiunas and R. Taagepera's *The Baltic States: Years of Dependence, 1940–1980* (Misiunas, Taagepera 1983), R. Kārkliņa's *Ethnic Relations in the USSR: The Perspective from Below* (Karklins 1986), and others. Individual articles also received widespread attention, such as J. Bilinsky's article on Soviet education policy (Bilinsky 1962) and Ukrainian dissident I. Dziuba's essay on internationalization and Russification (Dzyuba 1968).

Of course, the position of Western researchers in the Soviet Union was sharply criticized. In 1973 (Latvian translation in 1977), K. and S. Kaltahčjans wrote: "The successes achieved by the Soviet Union in the development of national languages are so obvious that even some bourgeois scientists point out that the Soviet Union, more than any other country, has a deep understanding of language research and its use. [...] Our ideological opponents, ignoring the fact that national languages are reviving and developing widely under socialism, speculate that at the same time the number of non-Russian people who know or are learning Russian is increasing, and cry out about the Russification of non-Russian peoples. The specter of "language assimilation" has become almost the main weapon of all Sovietologists to undermine the friendship between the peoples of the Soviet Union" (Kaltahčjans, Kaltahčjana 1977: 98).

After 1990, a large number of studies on the Soviet Union's ethnopolitics, including language policy, were published abroad. Several publications by émigré scholars are worth mentioning, in particular R. Kārkliņa's *Ethnopolitics and the Transition to Democracy. The Collapse of the USSR and Latvia* (Karklins 1994), J. Dreifelds' *Latvia in Transition* (Dreifelds 1996), and the collection compiled by T. Puisāns, *Unpunished Crimes. Latvia Under Three Occupations* (Puisāns 2003). These studies also influenced the approach of other sociolinguists and Sovietologists. The monograph *Language Politics and Practices in the Baltic States*, produced in

collaboration with scholars from several countries, also includes a broad historical overview (Hogan-Brun et al. 2009).

Among the more extensive foreign studies are L. Grenoble's monograph *Language Policy in the Soviet Union* (Grenoble 2003), A. Pavlenko's *Multilingualism in Post-Soviet Countries* (Pavlenko 2008), G. Hogan-Brun and S. Melnyk's article "Language Policy Management in the Former Soviet Sphere" (Hogan-Brun, Melnyk 2012), as well as Turkish researcher M. Tulun's article "Russification Policies Imposed on the Baltic People by the Russian Empire and the Soviet Union" (Tulun 2013). Among more recent articles in internationally renowned journals, A. Krouglov's study "Language planning and policies in Russia through a historical perspective" (Krouglov 2022) is particularly noteworthy.

After the collapse of the USSR, sociolinguists in several countries have turned their attention to analyzing the Soviet period. For example, the situation in Ukraine (Flier, Graziozi, A. (eds.) 2017), Azerbaijan (Pashaeva 2018), Belarus (Koloda 2022), Kazakhstan (Zhumanova et al. 2020), the North Caucasus (Temirbolatova 2012), and others. Another important object of analysis is the retrospective research conducted in Russia on the language policy of the USSR period, which can reveal the previously unrecognized ideological basis for practical decisions in policy, as well as include facsimiles of documents. There have been quite a few such studies since 2000, and many of them are freely available on the internet, for example, V. Alpatov's extensive study on language policy from 1917 to 2000 (Alpatov 2000a), the collective monograph *Jazykovaja politika v kontekste sovremennyh jazykovyh processov* [Language Policy in the Context of Modern Language Processes] on language processes in Russia and the post-Soviet space with an extensive analysis of the USSR legacy (Bitkeeva, Mikhalcenko 2015), V. Shelestyuk's review of post-war education policy (Shelestyuk 2021), as well as Myakshev (2015), Rudnev (2007), Kuparashvili (2021), Alekseeva (2018) and others.

In order to understand the extent to which the restriction of the Latvian language was related to centralized language policy, and to what extent it was due to the initiative or excessive zeal of the Latvian SSR authorities, it would be important to conduct comparative studies on the language situation in other Soviet republics during the Soviet occupation. Conducting such studies in collaboration with researchers from other countries would be an important task for the future.

The book analyzes **the use of concepts and terms in language policy practice and research**. A set of measures aimed at maintaining or changing the functional division of languages actually exists in all state formations, even if such practices are not clearly defined or are even denied. Given the predominance of unadvertised or covert implementation mechanisms in Soviet-era language policy, questions

may arise about the use and content of the term *language policy* and other similar terms, both in texts from the period in question and in retrospective analysis.

Until the beginning of the 20th century, there was no officially formulated language policy as a concept and term in the Russian Empire, although in practice there were clear restrictions on language use, which took the form of administrative orders. For example, in 1863, Pyotr Valuyev, the Minister of Internal Affairs of the Russian Empire, issued an order to censor materials in the Ukrainian language. The so-called Ems Ukase (1876), a secret decree issued by the Russian Emperor Alexander II, further restricted the use of the Ukrainian language. According to this decree, it was forbidden to publish fiction and textbooks in Ukrainian, to hold public performances in Ukrainian, and to teach Ukrainian in schools. The aim of this decree was to suppress the Ukrainian national movement and prevent the development of Ukrainian literature and education. The Russian government officially considered the Ukrainian language to be merely a “dialect of the Russian language” and sought to prevent it from establishing itself as the basis of a separate national identity. As we can see, this ideology continues to this day. Similar goals were pursued by the so-called printing ban in Latgale – a ban imposed by the Russian imperial government on the printing of books and newspapers in Latgale using the Latin alphabet (1865–1904). These were formulated as administrative orders, but in practice they were language policy (Danylenko 2010, Remy 2007). Until the 1917 revolution, official decrees used such phrases as “language of state administration” (*язык государственного управления*) or “dominant language” (*господствующий язык*).

In the 1920s, the issue of language use was included in “national policy” (*национальная политика*), which was initially ideologically focused on the implementation of equality between peoples and languages. With the concept of *korenizatsiia* prevailing, i.e. the wider use of local languages in public administration and education, the main focus was on developing writing systems for languages that did not yet have them and promoting literacy. The theoretical basis for this approach was mainly formed by V. Lenin’s statements in his journalistic articles.

In the 1920s and 1930s, the most popular term in relation to language relations was *language building/language construction* (*языковое строительство*). There is no direct equivalent to this term in classical Western sociolinguistics: in English, the term *language building* is used mainly in connection with language generation or language acquisition at the individual level; the semantically similar term *language engineering* is mostly used in relation to the adaptation of natural or artificial languages for specific purposes. The Soviet term, popular in the mid-1920s, was coined by analogy with the widely used term *national construction* (*национальное строительство*) and is consistent with other similar terms, such

as *cultural construction* or *economic construction*. The term was used in documents of the USSR and the union republics on “national schools,” “alphabet reform,” and “the introduction of writing”, for example, in documents of the People’s Commissariat for Education, mainly referring to practical measures such as the development of writing, the creation of terminology, the standardization of norms in dictionaries and grammars, the use of languages in education, the training of teachers, as well as in the press and scientific literature. This term also had an ideological nuance – to emphasize that languages in the USSR were not only preserved, but also actively “rebuilt” in accordance with the requirements of the new socialist era.

The connection with the policies of the 1920s and 1930s is reflected in a monograph published in 1979, which its author, M. Isaev, titled *Языковое строительство в СССР: процессы создания письменности народов СССР* [Language Construction in the USSR: Processes of Creation of the Writing of the Soviet Peoples]. The monograph mainly examines the creation of writing systems for the peoples of the USSR, but also analyzes national-level policy. The monograph uses the terms *language construction* and *language planning* in parallel and inconsistently, recognizing that “language construction is the practical implementation of language policy and related theoretical issues” (Isaev 1979: 92). M. Isaev distinguishes five main stages in the history of language construction in the USSR, each with specific characteristics and chronological boundaries. The first stage of language planning covers several post-revolutionary years, with the main emphasis on the creation of a writing system based on both the Latin and Cyrillic alphabets. The second stage (1920s–1930s) is associated with the work of scientists and government authorities in transitioning from other alphabets to the Latin alphabet. The third stage in language planning (language construction) covers the work of specialists in creating writing systems for peoples who previously had no writing systems. Chronologically, this coincides with the second stage, but differs in content. The work of scientists was related to adapting writing to the phonetic systems of different languages. The fourth stage is related to the transition to Cyrillic in the 1930s for most peoples’ writing systems. The fifth stage (1940–1979) is characterized by further searches for ways to improve the alphabet and orthography, more active work on the development of new multidisciplinary terminology, the resolution of issues related to the culture of the native language, and the promotion of Russian language learning among the non-Russian-speaking population in the national republics and regions (Isaev 1979: 10).

It should be noted that after the collapse of the Soviet Union, M. Isaev identified a sixth stage in language construction, which began with the “years of transition”

(1989–1995) and in which “the largely exaggerated language issues came to the forefront of the united republics’ movement for national sovereignty” (Isaev 2002: 114–115).

Alongside the terms *language policy* and *language construction*, the term *language planning* (‘языковое планирование’) was also used in programmatic documents and academic research in the Soviet Union. This term was used more widely in the 1960s and 1970s, when the Soviet Union studied international experience and compared its language management model with other multilingual countries, especially in Asia and Africa. The meaning of this term is still a hot topic in classical Western sociolinguistics. In recent years, there have been many attempts in scientific literature, especially in articles written in English, to distinguish between the terms *language policy* (also *language politics*) and *language planning*. Researchers have expressed conflicting views on which of these concepts is broader. For example, R. Kaplan and R. Baldauf believe that language planning also includes language policy (Kaplan & Baldauf 1997), H. Shiffman believes that language policy includes language planning (Shiffman 1996). N. Hornberger acknowledges that the historical trajectories of both concepts have converged (Hornberger 2006). Many publications show inconsistency in the use of terms. For example, D. K. Johnson (2013) uses the term *language policy* in the title of his book, but in the text he uses the widely used phrase *language planning and policy* or its popular abbreviation LPP. Both terms are used in the titles of important sociolinguistics journals, for example, *Language Problems and Language Planning* (John Benjamins), *Language Policy* (Springer), *Current Issues of Language Planning* (Taylor & Francis), etc., and discussions about the difference between these terms are still ongoing. In Latvian, the term *language planning* is rarely found, except in translated texts. With regard to language standardization, the terms *language cultivation* (recommended by E. Haugen in 1959, see also Haugen, 1983), *language engineering*, and *language building* are also used in English. Spolsky, alongside the term *language policy* (Spolsky 2004), widely uses the term *language management*, which is also the title of his notable book (Spolsky 2009) (in the Latvian translation of the book, the title is translated as *Language Management*, however, in most cases in the text it is rendered as *valodas politika* (*language policy*) in order to preserve the term commonly used in Latvia to denote this concept (Spolsky 2011)).

It must be concluded that both in the USSR and in classical sociolinguistics, there has been a different understanding of the content of the terms, as well as inconsistency in the use of the terms even among researchers belonging to the same school and even in the works of the same author. However, the use of terms reflects the language management model of the Soviet Union: the initial

pluralism (1920s–1930s) developed into a centralized and hierarchical language policy system in the 1950s–1980s. In most cases, especially in the 1960s–1980s, the term *language policy* ('языковая политика') was used to describe the ideological framework, while *language construction* ('языковое строительство') referred to practical activities, especially in the development of writing systems, language acquisition and standardization, and *language planning* ('языковое планирование') was understood as a conceptual tool for long-term regulation of the language situation. In this publication, the term *language policy* is used in a general sense to refer to both the system of measures described by various terms, from ideology to practical details, and the concept that is referred to in public administration today as *language politics* – that is, not only strategic principles, but also the desired or expected direction of change.

Visual information is important as an instrument of **overt and covert policy**. In language policy research, increasing attention is being paid to the realization that this field is not limited to official normative acts or government declarations. It is increasingly emphasized that hidden and indirect mechanisms also play an important role in determining everyday language use habits and thus effectively shaping language policy. It is therefore necessary to analyze the language policy of the USSR in Latvia from a broader perspective, including various instruments and practices that operate outside formal legal regulations and influence the language situation in society by reproducing ideology in everyday processes.

One of the most effective mechanisms in this regard is the use of language in visually perceptible information. The presence of language in the public space is a powerful tool for implementing official language policy. It reflects ideological priorities and political decisions that materialize in everyday space, thus influencing the language attitudes and identity awareness of society. The visually perceptible form of language has a special power of influence. It not only has symbolic meaning, but also promotes the idea of “the way things are” and directly or indirectly stimulates language learning.

The consolidation of language in public visual information is considered so important because of the significant role played by visual perception. The written form of language has a special power of influence. It not only has symbolic meaning, but also provides an idea of the “order of things” and promotes language acquisition. “The linguistic landscape promotes the construction of a sociolinguistic context, as people perceive and process visual information, and the language of public information definitely influences awareness of the status of a particular language and even influences people’s linguistic behavior” (Cenoz, Gorter 2006: 68). Language is a powerful tool for promoting internal cohesion and national identity. It promotes a sense of shared values and identity.

Currently, the study of linguistic landscapes is considered a stable approach in Latvian sociolinguistics (see Lazdiņa, Martens, Pošeiko 2008; Pošeiko 2015, Pošeiko 2018; Pošeiko 2020, Berra 2020a). With the growing interest of researchers in language signs (e.g., authorship, text types, language use and its regulation, residents' attitudes towards language use), a methodological basis for the study of public texts has gradually been established in Latvia, which can also be used for pedagogical purposes (Berra 2020b) and is useful for retrospective or diachronic studies, especially in cases where the political system has changed. The linguistic landscape reflects official language policy (which languages are mandatory), language hierarchy (the order and prominence of languages), and aspects of identity (expressed through language choice).

In the study of the USSR's language policy in Latvia, the issue of the linguistic landscape is particularly sensitive, given the historical processes of Russification. During the Soviet occupation, the dominance of the Russian language was evident – from street names to public transport signs. In several cities, such as Rēzekne, Daugavpils, and Rīga, the Latvian language was subjected to pressure and often used only symbolically. This is also confirmed by the 1988 campaign to restore the status of Latvian as the state language. Responding to A. Blinkena's call "On the Latvian Language – its Present and Desired Status," 354 280 Latvian residents demanded that Latvian be given the status of the state language, sending countless letters specifically opposing the non-use of Latvian or bilingualism in public spaces. For example, A. Graudiņa from Rēzekne wrote: *"Being hospitable, we have also given our language – the foundation of our national culture – to our 'guests.' In shops, we are answered with 'Не слышу!' or not answered at all when asking something in Latvian. Café signs reading Гнумик [Gnome] and Ветерок [Breeze] and the names of local farms, such as 30 ļet Oktjabrja, Krasnoje znamja and Sovetskaja Latvija, even though written in Latvian letters, do not yet indicate Leninist self-determination of the nation."* (As cited in Blinkena 1999b: 86)

The impact of Russification on the linguistic landscape during the Soviet era was significant and comprehensive, as the state implemented a systematic policy aimed at strengthening the dominance of the Russian language in society, including in public spaces. The linguistic landscape became a means of implementing this ideology. Street names, shop signs, and propaganda posters in Russian not only reflected reality, but also constructed it – they created an image of "normal" language representation in public spaces.

Latvia's experience shows that the linguistic landscape can be used both to ensure linguistic hegemony (during Russification) and to revitalize the state language and strengthen identity during the period of independence. The linguistic landscape – the presence of languages in the public sphere – is

an essential resource for researching and planning language policy. It provides empirical material on language use, ideological trends, and attitudes toward languages in society. Latvia's historical experience with the policy of Russification during the Soviet era and the strengthening of the state language during the period of independence offers a multidimensional case study in which the linguistic landscape becomes an indicator, a tool, and historical evidence all at once.

This is why visual material is so important in research on the history of language policy. The study of the linguistic landscape allows us to clearly see how language policy materializes in everyday space and how it is perceived by society. Quantitative and qualitative sign analysis reveals language hierarchies and the language attitudes of society. Digital mapping and a comparative approach help to visualize changes in different regions and time periods. Symbolic analysis allows us to understand the importance of language in identity formation. Visual sources allow us to more directly perceive the Soviet-era information space and propaganda, which reflected and promoted the Russification policy. Photographs from schools, workplaces, street signs, and official events show how Russian was predominantly used in public and educational settings. Documents (such as orders on the mandatory use of Russian in education and work environments, school reports, employment contracts) reveal how administrative decisions affected individuals' lives. Images from newspapers and magazines show how the Soviet authorities positioned language issues and how society reacted to them. Film clips and newspaper illustrations reveal how visual media were used to create a positive image of Russification as a "progressive" and "international" process. They allow us to analyze how symbols, narratives, and images were used to reinforce the idea of the superiority of the Russian language and culture. In addition, the visual material allows viewers to emotionally connect with the atmosphere of the era – Soviet school classrooms with mandatory portraits of Lenin, street signs only in Russian, changed names of cities and institutions. Photographs of people who experienced these processes make this history not only abstract, but concrete and personal.

By comparing visual materials from different periods, it is possible to assess the long-term impact of Russification – for example, how the use of language in advertisements, signs, and documents changed over time. This helps to better understand how deeply and lastingly these processes affected society.

Sovietization and Russification are forms of linguistic assimilation. The keyword for the language policy implemented in Latvia during the Soviet occupation is *Russification*. To understand the far-reaching impact of the processes of Russification and Sovietization on the Latvian language as a fundamental characteristic of the Latvian ethnic group, it is worth analyzing the language

policy of the USSR in terms of the preservation of the Latvian language, evaluating it from both a strategic and an instrumental point of view.

The term *Russification* is often used without specific explanation to describe sociolinguistic processes. If we define Russification as a set of policies or processes that promote the spread and adoption of the Russian language and culture among representatives of other ethnic groups, we must identify its possible forms and manifestations. The classification of Russification processes used by American historian E. Thaden in his numerous studies (including Thaden 1981) is worth considering: unplanned, administrative, and cultural Russification. The most clearly definable is *administrative Russification* – the use of the Russian language in official functions, either replacing other languages or formally declaring them as equal, is determined by normative acts or orders. It began in Tsarist Russia and continued in the occupied territories until the collapse of the USSR. Russification is often associated with forced assimilation and the destruction of cultural identity, especially in regions that historically resisted Russian or Soviet rule, such as the Baltic states, Ukraine, and the Caucasus. *Cultural Russification* is a slower and more gradual process, closely linked to ideology and manifested in both the information and entertainment spheres (e.g., the glorification of the Russian language, culture, literature, and identity, the availability and advertising of Russian cultural products, and the relegation of local cultures to the “past”). Central television programs in Russian played a particularly important role.

However, even in the final stages of the USSR, when Russian-language cultural consumption was dominant, “resistance to Soviet power was increasingly associated with the use of non-Russian languages. Thus, despite a considerable degree of Russification, with the complete mastery of the Russian language, Russification did not lead to Sovietization, as many who adopted the Russian language still perceived it as an instrument of oppression” (Weeks 2004).

The Russification of the cultural and educational systems is also the best way to promote the phenomenon that E. Thaden calls *unplanned Russification*. This is the seemingly voluntary gradual assimilation of individuals into Russian culture, at least partially switching to the Russian language in everyday life and in the family. However, it would be wrong to say that this process was unplanned; it was largely influenced by the aforementioned forms of Russification, as well as deliberately organized population transfers and migration, mixed marriages, etc. In addition, another important factor was the opportunities for education (both secondary vocational and higher education, as well as higher scientific qualifications), which in a number of professions were only available in Russian, often outside their ethnic homeland in one of the scientific centers of the RSFSR. Admittedly, the USSR applied the practice less intensively than the Russian Empire

at the beginning of the 20th century, whereby, for example, an educated Latvian engineer or high school teacher could find work much more easily somewhere in the vastness of Russia than in the provinces of Vidzeme or Kurzeme (Stērste 1936). Instead, “leading cadres” were recruited from the fraternal republics in Latvia, in many cases specifically promoting the creation of jobs.

This was also the case when there was no direct state intervention, for example, when representatives of minority groups themselves chose to adopt the Russian language for educational or career opportunities and deliberately did not pass on their language to future generations. This phenomenon, which can be described as *Russianization*, is the most difficult to study and prove, as it initially manifests itself at the individual level, but quickly becomes a whole social group and, in extreme cases, the linguistic behavior pattern of an entire ethnic group (Thaden 1990: 211). In Soviet ideology, the practice of sending children to Russian-language schools was treated as a free expression of civil rights: “If some parents send their children to schools where another language is taught, that is their right, and any influence on their will (including moral influence) would be the same as ignoring Lenin’s policy of national equality, as would forcing them to study in a language other than their native language. In the national republics, it is recognized that such coercion in the name of a misunderstood national development is in sharp contrast to the progressive development trends of the national masses (especially those that are small in number)” (Kaltahčjans, Kaltahčjana 1977: 105). In fact, however, representatives of the Baltic indigenous nations who knew their native language almost always received their basic education in the national school of their republic, if it was available, but in the South Caucasus republics, at least in the larger cities, such a practice was uncommon.

It is precisely because of this apparent voluntariness (as we know, voluntary linguistic assimilation is neither prohibited nor condemned in international practice) not only Soviet and Russian researchers, but also foreign researchers have questioned the extent of deliberate Russification. For example, R. Goldberg writes: “There is another issue that is an integral part of the study of Russian and Soviet national policy: Russification, a concept that is often exaggerated or distorted. The etymology of this word in both English and Russian (*obrusenie*) points to an extreme meaning: making an individual Russian or converting them to Russian, which is essentially a form of forced assimilation. This interpretation of Russification makes it an emotionally sensitive topic in much of the former Russian Empire and Soviet Union, especially in the small Baltic nations, which are particularly sensitive to perceived threats to their existence. Even professional historians are not immune to these emotions – one Latvian scholar has pointed out that Russification was the work of people “who found it unacceptable for any part

of the empire to retain a non-Russian language and culture". However, equating Russification with forced assimilation is an overly simplistic approach and unnecessarily demonizes various measures taken by the Russian state" (Goldberg 2015: 5). Goldberg refers to an article by A. Plakans in the popular collection edited by E. Thaden (Plakans 2012: 256), which quite rightly points to the existence of a deliberate, albeit unpublicized, policy of Russification throughout practically the entire 20th century, with insignificant tactical retreats during periods of change in the CPSU and administrative power.

Soviet ideology was also characterized by a denial of the negative aspects of collective bilingualism. "There is no language competition in the Soviet Union, nor can there be. Under socialism, where languages are completely equal, love for one's native language is not an obstacle to appreciating and respecting other languages, knowing and using the language of communication between nations" (Kaltahčjans, Kaltahčjana 1977: 104). Often, for ideological reasons, the terms *bilingualism* (*dvojazychie*) and *lingualism* were separated, with one of these identical terms referring to the Soviet Union and the other to other countries: "Bilingualism (*dvojazychie*), like any social phenomenon, develops because of the needs of society. This need arises as a natural and direct result of constant and direct contact between people of different nationalities. This occurs as a natural historical process. Bilingualism also arises as an artificially imposed phenomenon, an example of which is the development of bilingualism in colonial countries." (Dzhunusov 1977: 92).

Another concept worth mentioning is *Sovietization*, the connection between which and Russification is the subject of theoretical discussion. Sovietization is not directly identifiable with Russification, although it was indirectly postulated that this new man of the future would speak Russian. At the official policy level, the old slogan "national in form, socialist in content" was varied in different ways. This "form" was mostly applied to ethnographic elements, especially clothing, elements of traditional culture, the folk ensemble movement, etc. However, especially in the period before the collapse of the USSR, it became difficult to distinguish between Sovietization and Russification, because "the ideal Soviet person was too closely identified with Russian culture" (Weeks 2004). The processes of Sovietization were also linked to the fight against "bourgeois nationalism". J. Vādonts writes: "The main enemy of the Communist Party and the Soviet leadership in occupied Latvia at that time was still the so-called bourgeois nationalism proclaimed by their own ideologues, as well as the possibility of challenging the legitimacy of Soviet power. There is a clear understanding that the greatest threat to the regime is in the field of culture, which is why particular attention is paid to literature, theater, the humanities, monument protection, and folklore. there is a tendency to

“adopt” previously suppressed cultural expressions and use them for ideological purposes” (Vādons 2024). In relation to the Russification of the education system, D. Bleiere mentions three characteristics that particularly accurately describe this process:

- 1) viewing any problem with an emphasis on the interests of the USSR (read: the Russian SFSR as its core), excluding or marginalizing the local perspective;
- 2) the closure of Latvian minority schools in an attempt to divert all potentially educable children to non-Latvian schools (i.e., schools with Russian as the language of instruction);
- 3) special attention to the teaching of Russian in Latvian schools, making it almost the main subject (Bleiere 2013).

As an attempt to seemingly logically justify the benefits of Russification, special mention should be made of the emphasis on the special qualities of the Russian language, which was most evident in the period after World War II, although it had already begun in the interwar period. With the start of forced industrialization, after a brief period (until the early 1930s) of liberalization in language policy, the special role of the Russian people and language was once again emphasized. For example, the “Russian working class was called the vanguard of the world’s workers” (Ekmanis 1968). The prominence of the Russian language and the Russian people as a nation is vividly illustrated by the toast given by J. Stalin, General Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, on June 24, 1945, at a reception after the so-called Victory Parade (in fact, World War II had not yet ended): “I raise a toast to the Russian people not only because they are the most remarkable people, but also because of their characteristic clarity of thought, steadfast character, and patience.” In this spirit, words of congratulations also had to be expressed to all non-Russian republics of the USSR, as clearly evidenced by the letter of gratitude from the 5th session of the Supreme Soviet of the Latvian SSR (see appendix: Pateicības vēstule lielajai.. (Letter of Gratitude to the Great Russian People), 1945).

In 1945, after the end of World War II, the famous Soviet academician V. Vinogradov published his book *The Great Russian Language* (*Velikij russkij jazyk*) (Vinogradov 1945). In a sense, it can be considered a post-war manifesto of the USSR’s language policy and a model for future attempts to justify the strengthening of the status of the Russian language. V. Vinogradov’s idea that “the power and might of the Russian language is a strong confirmation of the high vitality of the Russian people, their unique and outstanding culture and famous history. The Russian language is universally recognized as the great language of a great people” (p. 45) was subsequently repeated and expanded upon in countless

scientific and popular science works. This book emphasized the special richness and value of the Russian language, praising I. Turgenev, A. Potebnya, and even the contributions of Russian literary classics previously considered reactionary, such as F. Dostoevsky, A. Fet, and I. Bunin, while avoiding criticism of tsarist Russia as a prison of nations. In this book, the Russian language was referred to as the “state language,” as V. Lenin had done, even though this term was never officially recognized at the constitutional level in the Soviet Union. The author described the role of the Russian language in the East Slavic language group and its influence on other languages, the connection between modern Russian and Old Slavic and Church Slavonic, extensively quoting authors who propose the unity of all Slavic peoples. The once popular Soviet sociolinguist V. Alpatov described V. Vinogradov’s book in the following words: “Most likely, ten years ago, V. Vinogradov’s book could have been considered a vivid expression of ‘great power chauvinism’. But now it fully corresponds to the mood of society. [...] Overall, the change in politics and ideology in the late years of Stalin’s rule, the glorification of the Russian language went hand in hand with improved relations with the Orthodox Church, the invocation of Alexander Nevsky and Alexander Suvorov, the revival of old military regalia, and so on.” (Alpatov 1993: 98).

The so-called Brezhnev Constitution (1977) included the statement that a “new historical community of peoples – the Soviet people” had been formed. In order to make this declaration a reality, an intensive push towards Russian as a common means of communication began, encouraging the intensive learning and use of Russian. During the Soviet era, Russian did not have the status of a state language or an official language, and the term “language of interethnic communication,” which was introduced in the 1970s, was never enshrined in legislation. but it has been found in CPSU documents since the 22nd Congress in 1961, when a new Party program was adopted. However, there is reason to speak of a trend toward the dominance of one language and the promotion of linguistic assimilation of speakers of other languages.

The trend towards Russification intensified even further after the adoption of the USSR Constitution on October 7, 1977, which for the first time established Russian as the state language of the Soviet Union. After the adoption of this constitution, new constitutions of the union republics were successively adopted, in which (with the exception of the Armenian SSR and the Georgian SSR) the status of the Russian language was reinforced by default without additional conditions, although it was not directly named as the official language. In the constitution of the Latvian SSR adopted on April 18, 1978, the Latvian language was mentioned only three times: in Article 103 (stating that “the laws of the Latvian SSR, the decisions of the Supreme Council of the Latvian SSR and other acts shall be

published in Latvian and Russian”), Article 159 (on the use of languages in court proceedings) and Article 168 (on inscriptions on the coat of arms) (Constitution of the Latvian Soviet Socialist Republic 1985). It is noteworthy that this document did not specify the use of languages in executive institutions (i.e., the Council of Ministers and ministries) or in local government bodies.

It is believed that the most striking manifestation of Soviet language policy was the Tashkent Conference and the processes that followed it, which can be assessed from the point of view of both administrative and cultural Russification. However, this was only the visible part of a language policy that had been conceived much earlier and at a much higher level, in order to legitimize it in a seemingly scientific manner.

It is also important to analyze **the language policy of Russia and the USSR before 1940**. The processes of Russification in Latvia after 1940 had a definite prehistory, which left its mark on the collective historical memory not only through the education system and literature, but also through direct life stories and family experiences.

After the Treaty of Nystad (1721), the Baltic provinces (Estonia and Vidzeme), which had previously been under Swedish rule, were incorporated into the Russian Empire. In 1795, the Duchy of Courland and Semigallia joined as the Province of Courland, but within the framework of a certain autonomy, the use of the German language in public administration was retained. It is believed that the deliberate Russification of the peoples living in the Russian Empire can be traced back to the suppression of the Polish uprising in 1863/1864 during the reign of Tsar Alexander II, which initially manifested itself more broadly as a crackdown on the Catholic Church and a ban on Latin printing in Lithuania and Latgale. A much more aggressive Russification in the Baltics began in 1881 with the accession of Alexander III to the throne, when, unlike his predecessors, he refused to recognize the special status of the Baltic provinces, and continued with varying intensity during the reign of Nicholas II (1894–1917). The official ideological triad became the basis of the new Russian imperial identity: “Orthodoxy, autocracy, nationality, i.e. Russianness,” i.e. one faith, one tsar, one language, which was created by the Russian Minister of Education, Count Sergei Uvarov, who recognized the need for a more stable foundation for Russian national consciousness. Russians were defined as the core nation of the empire, meaning the united East Slavic peoples – Great Russians, Ukrainians (historically termed Little Russians) and Belarusians – and thus beginning the denial of the Ukrainian identity (Trueman 2015).

After 1863, processes of Russification of varying intensity gradually encompassed all the peoples living in the Russian Empire (Weeks 2004: 471), but at the level of state policy, the 1890s were decisive. As Jürgen von

Ungern-Sternberg writes, “The process of Russification really began in 1882, when various decrees were issued to introduce Russian as the sole language of administration, which was confirmed by a normative act in 1885. The school system became the main ‘battlefield’, and in 1887 Russian was indeed introduced as the sole language of instruction in all public schools (meaning the Baltic provinces), with the exception of religion (religious instruction). In addition, from that moment on, newly appointed principals and inspectors were in charge of schools. This reform also affected Estonians and Latvians, whose initial support for reducing German influence soon waned. The nobility reacted very sharply to the situation and tried to withdraw from financing schools. The teacher training colleges they maintained were closed. The same fate befell the German-language gymnasiums maintained by the nobility. At the same time, the police and court systems were also reformed, with Russian being introduced as the language of administration” (fon Ungerns-Šternbergs 2019: 33). At the same time, Orthodox Christianity was strengthened, the civil service was replaced, immigration was encouraged. However, against this backdrop, trends toward national awakening became increasingly pronounced, which were only intensified by the pressure of Russification (see Plakans 1996, Riekstiņš 2015, Thaden 1981, Weeks 1996, etc.).

It should not be assumed that the aggressive policy of Russification was unsuccessful. Moreover, even in the 1890s, some Latvian political leaders, especially the more conservative ones, failed to appreciate its danger, mistakenly considering it a useful tool in the fight against German influence (Plensners 1928). German thinking was gradually replaced by Russian thinking, as evidenced by the description of a typical Latvian student (whose education was almost entirely in Russian and who did not regularly read Latvian books and newspapers) shortly before World War I (Skujenieks 1913): “They use Russian words to describe every unusual concept, but scientific terms are usually understood only in Russian.”

After the 1905 revolution, different trends regarding the Russian Empire’s ethnopolitics and language policy were also reflected in Latvia. The so-called monarchists insisted in their programmatic documents on Russian as the state language, unified legislation and a unified school system, while the Octobrists recognized the equality of all Russian citizens regardless of nationality or religion, the Cadets advocated the free use of different languages and dialects in public life, while the Mensheviks sought to establish a democratic federal republic with national territorial autonomies and to recognize the right of self-determination for “peoples oppressed by the monarchy.” The Bolsheviks also theoretically advocated the right of peoples to self-determination and rejected the need to establish a single state language.

It should be emphasized that a detailed analysis of the Russification process during the Tsarist era has not been carried out either in the interwar period or in recent decades, as historians often overemphasized the various complications in Latvian-German relations, glossing over the harm caused by Russification (Goba 1937). Until now, little attention has been paid to the impact of this first phase of Russification on developments after 1940. It should be noted that the generation born at the end of the 19th century, which had learned Russian in their youth, remained active for a long time. The existing knowledge of Russian among at least some Latvians certainly influenced the use and consolidation of Russian in several functions. It would be worth studying this phenomenon in more detail, especially in relation to the linguistic behavior of the generation born in the 1920s and later generations.

The resolution of language issues in Russia at the beginning of the 20th century also affected Latvia. After the establishment of an independent Latvian state in 1918, Latvia was only indirectly affected by the ethnopolitical processes in the Soviet Union, but it is worth paying attention to them, because language policy after 1940 was largely rooted in developments that began as early as 1917. When the Bolsheviks came to power through the so-called socialist revolution, the dominant doctrine was the ethnopolitical doctrine developed by V. Lenin, which had already been formulated in his earlier works *Critical Remarks on the National Question* (1913), *Is a Compulsory Official Language Needed?* (1914). In 1914, Lenin wrote: "What does a mandatory state language mean? In practical terms, it means that the Great Russian language, which is spoken by a minority of Russia's population, is imposed on all other inhabitants of Russia. The state language must be taught in every school. All official business must be conducted in the state language, not in the language of the local population." Observing interethnic relations in Russia at the time, Lenin noticed the contradictions between the oppressed and oppressor nations and particularly opposed the efforts of national liberals to pit Great Russians against other nationalities. In this regard, Lenin wrote: "Behold, this poison of Great Russian nationalism is poisoning the entire political atmosphere in Russia. It is a misfortune for the people, who, by enslaving other peoples, are strengthening reaction throughout Russia." However, the same article already showed the beginnings of the still widespread narrative about the special value of the Russian language and the advocacy that everyone should have the opportunity to learn the "great Russian language" – but without coercion. V. Lenin recognized the liberation of nations as a prerequisite for social liberation and allowed for the possibility of using the desire for national liberation in the interests of the proletariat, although in practice he valued the interests of the world socialist revolution above the rights of nations. The Declaration of the Rights of the Peoples of

Russia, adopted on November 16, 1917, emphasized the equality and sovereignty of peoples, the right of the peoples of Russia to self-determination, including the right to secede and establish independent states, and the free development of national minorities and ethnic groups (cited in Riekstiņš 2015: 22).

Initially, this position was also supported by J. Stalin as the People's Commissar for Nationalities in the new Bolshevik government. "There is no compulsory 'state' language – neither in court proceedings nor in schools. Each territory must choose the language or languages that correspond to the ethnic composition of its population, and there will be complete linguistic equality – for both minority and majority languages – in all social and political institutions" (Stalin, Collected Works, vol. 4, p. 70, cited in: Alpatov 2000b: 40). Speaking at the 12th Congress of the Communist (Bolshevik) Party in April 1923, Stalin emphasized the importance of language in bringing Soviet power closer to all citizens: "It is necessary for the power of the proletariat to be as close to ethnic non-Russian peasants as it is to Russians, so that its policies are understandable to them, so that it functions in their native language, so that schools and government institutions are staffed by local people who know the local language, customs, traditions, and way of life. Only then, and only in this way, will Soviet power, which until now has been Russian government, become power not only for Russians," wrote J. Stalin (Collected Works, vol. 5, pp. 240–241, cited in Belikov, Krysin 2001: 278).

However, "Leninist understanding of the national question included two different logics, which later interacted contradictorily in the communist state policy created by V. Lenin. Firstly, there was the logic of particularism, which found expression in the promotion of territorial national autonomy and national cultural development and in the policy of so-called *korenizatsiia* (the use of local cadres), which characterized the early period of the USSR. Secondly, it was the logic of unification, which dominated the Soviet Union from the mid-1930s and manifested itself in the post-war period in the idea of the formation of a "new historical community of people – the Soviet people"" (Rozenvalds 2024).

It has been suggested (Kangere, Vanags 2009) that Lenin and Stalin had already established a common position from the outset, according to which language policy would be implemented in three stages. In the first stage, when the socialist system was being established and its basic principles developed and consolidated, the development of national languages was widely permitted in accordance with the principles of self-determination of peoples, strictly observing the equality of national languages and the Russian language.

The second stage, which would begin with forced industrialization and lead to the final victory of socialism (it is no coincidence that the 17th Congress of the Communist Party of the Soviet Union in 1934, after the first five-year plan,

was called the “congress of victors”), would be marked by a tendency toward the rapprochement and even fusion of all the peoples of the country. At this stage, the need for a common inter-ethnic language of communication would become clear, and this role would, of course, be assigned to the Russian language. In such circumstances, it would become clear that the functions of the Russian language in the USSR were broader than those of the national languages. In turn, when developed socialism is established and the bright era of communism approaches, national differences between peoples will disappear and gradually only one common language will remain, namely Russian as a world language. In this way, the utopia of socialism was closely linked to the prevailing language policy, and although it is difficult to accept that such a far-reaching plan could have been conceived in the early 1920s, this logic of action can be seen throughout the existence of the USSR, not even excluding the initial policy of restructuring initiated by M. Gorbachev.

The language policy of the USSR in the 1920s and 1930s also had a significant impact on the processes after 1940. Soviet national policy in the 1920s and 1930s was characterized by the creation of new Soviet republics and autonomous national territories, significant efforts to develop the economy in the outskirts of the USSR in order to “achieve equalization with the center,” the creation of industrial centers in national territories with maximum involvement of the local population, as well as the fight against illiteracy and the creation of an extensive system of local educational institutions. According to the 1897 Census, the total literacy rate in the Russian Empire was 21%, but excluding children under the age of 9, it was 27%. In Siberia, the figures were 12% and 16% respectively, while in Central Asia they were 5% and 6% (Bol'shaja sovetskaja enciklopedija, 1969–1978, vol. 7).

In the field of language policy, the decisive factor was the process of Latinization, which was referred to as the “revolution in the East” because it also replaced the Arabic alphabet used by many peoples. The development of literacy was indeed a pressing issue for many peoples, and prominent Russian linguists such as N. Yakovlev, E. Polivanov, L. Jakubinsky, and others were involved in this work. In 1926, the All-Union Central Committee for the New Alphabet (*Всесоюзный центральный комитет нового алфавита*) was established to oversee the process of Latinization. The process of alphabetization has been described in detail in numerous studies (see Belikov, Krysin 2001, Isaev 1979, Musaev 1982, Nikolsky 1968).

It should be noted that special support was also guaranteed to those ethnic groups living in the USSR whose main population lived in independent countries outside the USSR. For example, by the end of 1937, Latvians in the USSR had an extensive network of primary and secondary schools (more than 120 schools),

many cultural associations, the professional theater “Skatuve” in Moscow, and several newspapers and magazines. However, it was precisely the representatives of these ethnic groups who suffered most during the Great Terror, as they best fit the idea of an imaginary fifth column, moreover, to the broad Russian masses, every member of a national minority seemed suspicious and hateful (Riekstiņš 2009). The USSR’s language policy changed radically in the second half of the 1930s. It was recognized that the world socialist revolution was being delayed and that the interests of the state required all USSR citizens to know the Russian language. The so-called Stalin Constitution, adopted in 1936, continued to guarantee the equality of all nationalities and languages, even though the role of republics and autonomous territorial units was gradually diminishing.

A significant official turning point was the decision of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) and the Council of People’s Commissars on March 13, 1938, titled “On the Compulsory Teaching of the Russian Language in Schools of National Republics and Regions” (*Об обязательном изучении русского языка в школах национальных республик и областей*). The decision stipulated the need to improve communication between all the peoples of the Soviet Union, to ensure better professional development opportunities for specialists, and effective service in the Red Army. In view of further centralization, all curricula were approved in Moscow, and the educational process in all schools was strictly regulated. The guidelines contained in this decision remained in force until the collapse of the USSR and even longer.

The closure of non-Russian schools also began; the national nomenclature began to educate their children en masse in Russian schools. The principle of literacy changed completely – there was a return to the Cyrillic alphabet, and many peoples had to change their writing for the third or even fourth time. Moreover, these processes took place in conditions of mass repression and deportation. The successful completion of the introduction of the Cyrillic alphabet was announced in June 1941, equating it with the celebration of the socialist revolution.

Another obvious phenomenon, which intensified in the 1930s, was the enrichment of other languages’ vocabularies with borrowings from Russian. Russian became the main source of terminology and general vocabulary, especially in the social, political, and economic spheres. This was particularly true of ideologically motivated terms (Krouglov 2022). Another factor that influenced the increase in the number of borrowings and calques from Russian into other languages was the translation policy of the time, according to which literary works and other texts that were considered ideologically correct were first translated into Russian, and then from Russian into other languages of the Soviet Union. At

the same time, languages had to reflect new realities in the country and society in accordance with new ideological principles. The Soviet mass media created many politically correct expressions that described political, economic, and cultural events in the country and abroad. This approach involved the creation of two groups of lexical and phraseological means to express positive connotations when talking about the “achievements of socialism” and the “cultural flourishing of the peoples of the USSR,” while negative connotations were used to depict “decaying capitalism” or “imperialist sharks” who were doing everything possible to destroy the “peaceful constructive work of the workers and peasants of the Soviet Union.” The word *struggle* became a key word in the Soviet propaganda machine, for example, “the struggle for a happy future,” “the struggle for peace,” “the struggle for socialism,” or “the struggle against the remnants of the past.” These expressions were first introduced in Russian and then transferred to other languages of the Soviet Union.

It should be emphasized that since the second half of the 1920s, language policy was also significantly influenced by Nikolai Marr’s views and the associated simplified vulgar Marxist approach to language development, linking language development to the theory of the interaction between base and superstructure (Ekmanis 1968). Recognizing that communism would lead to the formation of a common world language based on various languages, N. Marr believed that only the Russian language could provide the raw material for its creation (Ekmanis 1968). Other languages of the USSR had no chance in this regard.

In the summer of 1940, the Soviet Union occupied and incorporated Latvia. A new phase in Latvian life began, but the principles of Soviet language policy continued, now also encompassing the functions of the Latvian language and the Latvian language community.

During the process of Sovietization in Latvia **during the Stalinist period**, the Latvian language was pushed out of many areas of use. Immigrants to Latvia could live and work without knowing the Latvian language. Little attention was paid to teaching the Latvian language in schools where Russian was the language of instruction. During this period, no decrees were issued on the use of the Russian language. Officially, it was claimed that Latvian and Russian were equal languages. However, the use of Russian was encouraged in many official and unofficial ways. It quickly became the language of official correspondence in the republic’s institutions. The administrative staff of industrial enterprises were mostly non-Latvians, and the use of Russian was completely natural for them. The use of Russian was reinforced by the fact that all issues affecting various spheres of public life had to be coordinated with the relevant institutions in Moscow, which also had to be provided with reports. Any objections to the use of

Russian were regarded as bourgeois nationalism, which in turn justified the non-Latvians' disregard for the Latvian language. (Šneidere (ed.) 2001, 19)

In the summer of 1940, even before Latvia's incorporation into the Soviet Union, discussions about teaching Russian in all schools were actively encouraged. In this regard, on June 27, information appeared in the press that the School Department had decided to organize Russian language courses for primary school teachers in the summer instead of English language courses (in 1935, English was designated as the first foreign language to be learned) (Krievu valodas.. 1940). Article 25 of the Constitution of the Latvian SSR, adopted in August 1940, states that laws adopted by the Supreme Council of the Latvian SSR shall be promulgated in Latvian and Russian with the signatures of the Chairman and Secretary of the Presidium of the Supreme Council of the Latvian SSR (Constitution of the Latvian SSR, see press excerpts), which gives Russian official status and, although not explicitly stated, *de facto* grants it the status of a state language. In this law, the Latvian language is still only mentioned in the article on the language of court proceedings, but it grants broad opportunities for the use of other languages. However, issues concerning the Russian language in schools were finally resolved after the adoption of this constitution, stipulating that in secondary school timetables, "Russian is introduced as the second state language with the same number of hours as Latvian – 20 hours per week" (Svarīgi pārkārtojumi.. 1940). Already in the fall of 1940, explanations regarding the status of different languages indicated that the term *foreign languages* should henceforth be understood to mean "German, English, French, or any other foreign language," because with "the admission of Soviet Latvia into the Union of Soviet Socialist Republics, the Russian language has become almost our second mother tongue," the "mandatory teaching of which is self-evident" (Olis 1940).

At the beginning of the reoccupation, i.e., in 1944–1945, several decisions were made to strengthen the status of the Latvian language, which is explained both by the Central Committee All-Union Communist Party's relatively liberal policy of Sovietization of the Baltic republics at the time, and the fact that the Central Committee of the Communist Party of Latvia and the LSSR Council of People's Commissars at the time were composed mainly of local communists rather than foreigners (Riekstiņš 2022: 16). For example, the first of these decisions was adopted by the Central Committee of the Communist Party of Latvia (LCP) on December 7–8, 1944, titled "On the Learning of the Latvian Language by Employees of Latvian SSR Institutions, Organizations and Enterprises who do not Speak Latvian" (LVA PA-101. f., 3 Apr., 13 l. (Riekstiņš 2012: 24)).

On April 19, 1945, the Council of People's Commissars of the Latvian SSR and the Central Committee of the LCP adopted a decision on improving work in higher

education institutions (Kas jādara... 1945, see press excerpts), which particularly emphasized the unsatisfactory acquisition of the Russian language, instructing that within a month a unified practical language course program be developed (with a breakdown by academic year and a list of mandatory practical work), as well as to urgently prepare manuscripts for textbooks and literature anthologies so that they could be printed by January 1, 1946.

The importance of learning Russian was emphasized in his report to the 10th Congress of the Communist (Bolshevik) Party of Latvia by J. Kalnbērziņš, secretary of the Central Committee of the LCP, who said: “In Soviet Latvia, not only the Latvian language, which is our national language, but also the Russian language, which is being learned with great interest by our youth and older cadres, is held in equal esteem, because it is the great language of the Russian people, the language of Lenin and Stalin, the language of socialism throughout the world. Nowadays, no one can consider themselves to be educated in the full sense of the word if they do not know Russian. The most valuable and greatest works of human thought have been written in Russian. Those who know Russian can draw on the richest treasure trove of Soviet culture, grow faster and become ideologically richer.”

On November 22, 1947, the Ministry of Education of the Latvian SSR issued Order No. 129, establishing a series of measures to promote the Russian language skills of Latvian teachers and the Latvian language skills of Russian school teachers (Par latviešu un krievu, 1948, see press excerpts). This decision differs from later ones in that it sets out sufficiently clear lines of action and deadlines for implementation, whereas subsequent similar documents often mention the importance of learning both languages in a politically correct manner, but specific tasks were set only in relation to the learning of Russian in Latvian schools, with declarative phrases being used in relation to the Latvian language.

As early as the beginning of 1949, the Latvian press referred for the first time to the decision of March 13, 1938, “On the Compulsory Teaching of the Russian Language in Schools of the National Republics and Regions,” which emphasized that “by studying Russian language and literature, a new generation is growing up in the spirit of friendship between peoples, whose task is to build communism” (Niselovičs 1949, see excerpts from the press). Although it is often believed that Russian has been a compulsory subject since 1938, the situation has been much more complicated, as demagogic arguments about the voluntary choice and willing decision of other nations have been used in parallel throughout this period.

An article by Arvīds Peļše (1899–1983), the main ideologist of the Communist Party of Latvia, titled “The State of Latvian Linguistics and the Tasks of the Republic’s Linguists in Connection with J. V. Stalin’s work “Marxism and

Problems of Linguistics”” was published in the journal *Voprosi jazykoznanija*, but slightly different versions of this article were published in the Latvian journals “Padomju Latvijas Boļševiks” [Bolshevik of Soviet Latvia] and “Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis” [Bulletin of the Academy of Sciences of the Latvian SSR]. In accordance with the political logic of the time, articles by senior party officials on a particular sector, after listing relatively restrained criticism (incorrect work planning in the field of dictionary development, poor translation quality, lack of textbooks, etc.) measures were proposed to improve the situation, including the development of translation theory and methodology and work on Latvian terminology, explanatory and synonym dictionaries, but without specifically addressing the issue of Russian language learning in schools (Pelše 1952).

Stalin’s death on March 5, 1953, and the subsequent changes in the political leadership of the USSR had a somewhat positive impact on the status of the Latvian language. Particularly noteworthy is the decision of the Presidium of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, initiated by Lavrentiy Beria, on May 26, 1953, which strongly condemned the process of Russification taking place in Lithuania (including the fact that there were few Lithuanians among the leading cadres, that many responsible employees did not know the Lithuanian language, and that paperwork was mainly done in Russian). Very soon, on June 12 of the same year, the Presidium also considered the issue of “Major shortcomings and mistakes in political work and in the implementation of economic and cultural construction in the Latvian SSR” (LVA PA-101. f., 16 Apr., 9. l., p. 46., cited in the publication “Language and Power” (Poriņa 2022: 20), which, among other things, stated: *“To abolish the use of languages other than Latvian in the administration of all parties, state and public organizations in the Latvian SSR. The meetings of the Council of Ministers of the Latvian SSR, the Central Committee of the Communist Party of Latvia and plenary sessions, as well as the meetings of the city and district committees of the party and the executive committees of the workers’ councils shall be held in Latvian.”*

Following this decision taken in Moscow, the Latvian SSR immediately took official action to address the problems mentioned therein. This was clearly evident at the 6th Plenary Session of the Central Committee of the Latvian Communist Party on June 22–23, 1953, where J. Kalnbērziņš, V. Lācis, and others strongly condemned the many mistakes and shortcomings in respecting the national characteristics of the local population (many officials still do not know the Latvian language and are unfamiliar with local conditions), proposing, among other things, to replace secretaries who do not know the Latvian language; all meetings and work should be conducted in Latvian; intensive Latvian language courses should be developed, etc. (LVA PA-101. f., 16. a., 8. l. Published in the collection of

documents *In Defence of the Latvian language. Against Russification* (Riekstiņš (ed.) 2012: 42–51))

However, the positive changes that this shift towards respect for national characteristics could have brought about did not materialize due to the political changes taking place in the USSR, namely, Beria's declaration as an enemy of the people and Nikita Khrushchev's rise to power. Subsequently, the decisions taken during Beria's time were rejected as wrong and harmful, including those concerning the teaching of the Latvian language and the use of Latvian in official documents. Overall, Beria's fall from power was seen as a victory for those who believed that nationalist ideas should be suppressed, while officially continuing to emphasize the need to learn both languages – Latvian and Russian.

After Stalin's death, **Khrushchev's language policy** began. By 1955, Nikita Khrushchev had gradually consolidated his power as First Secretary of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and remained in power until 1964. He initiated a number of economic and ideological reforms and went down in history as the implementer of de-Stalinization. The term *the Khrushchev thaw* refers to the period of liberalization in political, social, and cultural life in the Soviet Union that began after Stalin's death, when Nikita Khrushchev came to power. Of course, there is a well-founded view among historians (Strods 2003) that the policies implemented by the USSR in Latvia cannot be directly compared to the traditional Soviet model of post-war history (Stalinism, thaw, stagnation, *perestroika*, etc.). Moreover, the term *thaw* is more applicable to developments in Russian cultural life than to the policies implemented by the central government in the non-Russian republics, where it was both shorter and less consistent.

In Latvia, the second half of the 1950s is often referred to as the period of national communism. As D. Bleiere writes, "The period of national communist influence in the politics of the Latvian SSR was quite short, lasting approximately 3.5 years (from 1956 to mid-1959), but their influence peaked in an even shorter period – from the 15th Congress of the LCP in January 1958 to the 7th Extraordinary Plenum of the LCP on July 7–8, 1959. The fact that national communists were able to gain positions of power that allowed them to influence Latvia's development was the result of the partial liberalization of the regime in the USSR. Within this framework, attempts were made to find ways to make the centralized economic and state management model more dynamic and less bureaucratic by unleashing the energy of the lower levels of government and society as a whole. However, these attempts were constantly hampered by fears that the "center" might lose control, and these fears always prevailed" (Bleiere 2018: 92).

In August 1956, an inter-republican conference was held in Tashkent, dedicated to the teaching of Russian in national schools (Mustafaeva 2021). At

this conference, it was first stated that Russian had become the “second native language” of the Soviet people and the main source of lexical enrichment for the national language (Mustafaeva 2021). The year 1958 became a turning point in the language policy of the Soviet Union, which had a lasting impact on national identity and the education system in all the republics of the USSR. On December 24, 1958, the law “On Strengthening the Connection Between School and Life” was adopted, which provided for the introduction of polytechnic schools in order to more successfully implement N. Khrushchev’s declared plans to overtake the United States in industrial production by 1970. It should be emphasized that this, like many other decisions adopted later, expressed concern about the quality of education and strengthening the school system in its title, but the associated efforts at Russification were hidden in its text.

This decision formally reaffirmed the transition to eight years of compulsory education and the move towards universal ten (eleven) years of education (i.e. compulsory secondary education, although it was not yet called that at the time). In theory, this decision provided for freedom of choice, but in practice it promoted the transition to Russian-language education. Many parents in the autonomous republics of the Russian Federation chose Russian schools, hoping for greater opportunities for their children in the future, as Russian was proclaimed and considered the language of science, culture, and career. The number of national schools decreased, citing a lack of teaching materials and teachers.

There is a view that the primary goal of Khrushchev’s reforms was not Russification in the sense of assimilation, i.e., a change of identity, but mainly Sovietization based on the Russian language and culture (Aslanova 2024: 36). However, Sovietization gradually manifested itself as the linguistic assimilation of individuals and social groups. The Russian language was defined as the language of interethnic communication, but the concept of a second native language had already emerged: “History itself had assigned this role to the Russian language. Firstly, Russian is the native language of more than half of the population of the USSR. Secondly, Ukrainians and Belarusians, who number around 50 million, have a more or less good command of Russian, which is closely related to their languages. Thirdly, a large part of the non-Russian population knows Russian, not to mention the fact that it has become the second native language of the intelligentsia of all the peoples of the USSR. The avant-garde role of the great Russian people in liberating the peoples of the Soviet Union from tsarism, from the tsar and the power of local oppressors, the fraternal assistance of the Russian people to the political, economic, and cultural development of the national republics – all this allowed the Russian language to fulfill the functions of a language of interethnic communication among the peoples of the USSR” (Bertagajev 1959: 43–44).

When describing the processes initiated by the central government of the USSR, it is proposed to distinguish between the concepts of *Russianization* (the transformation of the national language and thinking in accordance with the models of the Russian language) and *Russification* (meaning the adoption of the Russian language in place of the native language) (Ivanovs 2007). While Soviet policy achieved some success in the first direction, the second suffered almost complete failure, at least in the Baltic states.

During Nikita Khrushchev's time, the concept of bilingualism also took hold. Although bilingualism (usually formulated as “national–Russian”) was proclaimed as the main goal of language policy, this term was defined only superficially. It was not clearly specified whether it referred to individuals or to the use of language in certain sociolinguistic functions. In 1962, a conference organized by the Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the Soviet Union focused on the role of the Russian language as a means of interethnic communication among the peoples of the USSR. In October of the same year, an All-Union conference dedicated to language policy issues was held in Almaty. The main topic of the conference was already the principle of bilingualism – the national language and a single inter-ethnic language of communication, Russian.

The next, second, inter-republican conference on the same topic was held again in Tashkent in 1962, focusing mainly on issues of teaching (Pershutkina et al. 2022). In the following years, extracurricular classes in Russian were promoted, and in many Soviet republics, classes with in-depth Russian language instruction were organized in national schools. In 1973, transfer and final exams in Russian were introduced in many republics (but not in the Latvian SSR).

Sixty years ago, the 7th Plenum of the Central Committee of the Communist Party of Latvia (LCP CC) began in Riga, which took place behind closed doors for two days, as it had been initiated by Moscow with the aim of examining “nationalist deviations” in the work of the LCP. At this plenary session, several leaders of the Latvian SSR were accused of “bourgeois nationalism,” and the leader of the Latvian national communist movement, Deputy Chairman of the Council of Ministers Eduards Berklavs, suffered a defeat against Central Committee Secretary Arvīds Pelše, who led the pro-Russian wing and who proved to have greater influence and connections in Moscow. The “purges” continued until the early 1960s, not only in the LCP, but also in the leadership and executive bodies of the Communist Youth League, as well as in the editorial offices of press publications. Not only Berklavs fell victim to them, but also, for example, Pauls Dzērve, deputy director of the Institute of Economics at the Latvian SSR Academy of Sciences, Voldemārs Kalpiņš, Minister of Culture, Vilis Krūmiņš, second secretary of the LCP CC, Aleksandrs Ņikonovs, Minister of Agriculture, and many others.

The national communists' hopes of implementing a more independent economic policy in the republic and thus achieving greater protection of the interests of the Latvian nation, and perhaps even increasing the popularity of the Soviet regime among the population, were dashed in 1959. With Pelše gaining the upper hand, the Latvian SSR became the most obedient of the Baltic republics to Moscow. For more than a decade thereafter, the Latvian SSR was led by people who were afraid and unwilling to defend the republic's economic interests "at the center." There were no longer any obstacles to migration and Russification. The economy also began to decline compared to Estonia and Lithuania.

The era of Leonid Brezhnev (1964–1982) was marked by an intensification of Russian language teaching. The 1960s in Latvia were marked by the removal of national communists, a dogmatic approach to ideological issues, and the unquestioning implementation of decisions made by the leading authorities of the USSR. A characteristic feature that distinguished the school policy of the Latvian SSR from other union republics was the forced creation of dual-stream schools (combining classes and teaching staff working with Latvian and Russian as languages of instruction in a single educational institution) even in places where there was no objective need for this.

More intensive plans for the Russification of general education were initially concealed in regulatory documents, which set the goal of raising the general level of education in society and transitioning to general secondary education by 1970. Many decisions of the CPSU Central Committee and the USSR Council of Ministers were devoted to this issue, almost all of which also emphasized the learning of the Russian language. In accordance with the procedure at that time, such decisions at the all-union level were invariably followed by discussions at the level of the union republics with specific measures at the policy level to ensure the implementation of the relevant political guidelines.

Looking back at the progress made in achieving the goal of introducing general secondary education by 1970, the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the Council of Ministers of the USSR adopted a decision on June 20, 1972, titled "On Completing the Transition to General Secondary Education for Young People and Further Developing General Education Schools," which stated that it was necessary to improve the teaching of Russian and native languages in national schools. This decision, which was also widely reported in the Latvian press, places particular emphasis on the teaching of Russian in national schools, which needs to be improved including by organizing classrooms in secondary schools, improving and diversifying teaching methods, and involving technical aids, the press, television, and radio (Par to, kā pabeigt.. 1972, see excerpts from the press). This was the only subject for which specific requirements were set, as

the need for others was less clearly defined complete the development of a new curriculum by 1975 and ensure that “stable textbooks and sets of teaching and methodological aids that reflect the current level of scientific and industrial achievements” (Par to, kā pabeigt..1972, see excerpts from the press).

In the magazine *Zinātne un Tehnika* [Science and Technology], which was published in both Latvian and Russian, an article by E. Belodeds was republished from the magazine *Voprosi jazykoznaniija* in connection with the 50th anniversary of the founding of the USSR, explaining the national policy and language status of the USSR (Belodeds, 1972, see excerpts from the press). It emphasized that “there are no state and non-state languages in the Soviet Union,” because in the USSR “all languages have equal and full rights in all spheres of life of the multi-ethnic Soviet state” and this is protected by the USSR Constitution and the constitutions of the union republics (Belodeds 1972, see excerpts from the press). Lenin had already postulated that declaring a language to be the state language was a departure from democracy (Belodeds 1972, see excerpts from the press).

According to N. Belodeds’ concept, the language spoken by the indigenous population of a union or autonomous republic and reflected in the name of the republic is “the language of that republic,” however, this is “treated as a social rather than an administrative legal concept, since the status of the state language is a category of bourgeois law” (Belodeds 1972, see excerpts from the press). Such juggling with terms is necessary in order to avoid defining the actual status of the Russian language. In his opinion, the fact that bilingualism is an objective trend in the world and that many people in the USSR know Russian as a second language completely refutes claims of Russification and assimilation (Belodeds 1972, see excerpts from the press).

In accordance with aforementioned decisions of the CPSU Central Committee and the USSR Council of Ministers adopted in the 1950s and 1960s to promote the learning of Russian, the two Tashkent conferences in the 1970s were not the beginning of a new or more aggressive policy of Russification, but rather, in the jargon of today’s scientific bureaucrats, a “mid-term review” of what had already been done and what still needed to be done. This is evidenced by the report of the head of the LCP CC Science and Education Department on what had already been accomplished in the early 1970s (Mikulāns 1976a, see excerpts from the press): “The LCP CC’s instructions on this issue were discussed at meetings of the LCP district committee meetings in Balvi, Bauska, Jelgava, Madona, and Talsi, at discussions organized by the LCP in Jēkabpils, Liepāja, Saldus district, Daugavpils, and Rēzekne city committee propaganda and agitation departments, and at seminars for secretaries of party organizations in educational institutions. In order to implement the instructions, prospective plans for improving Russian

language teaching have been developed and approved. The party's city and district committees now better manage and control Russian language teaching in general education schools, technical colleges, and vocational technical schools."

Given the peculiarities of the USSR's administration, in addition to the attention paid by party officials to the issue of Russian language teaching, work was also carried out at the executive level, demanding specific measures from the leadership of the responsible ministries. This was expressed as follows (Mikulāns 1976a, see excerpts from the press): "In March 1974, a joint collegium of the Ministry of Education of the Republic, the Ministry of Higher and Secondary Special Education, and the State Committee for Vocational Technical Education of the Council of Ministers of the Latvian SSR discussed the instructions of the Bureau of the LCP CC and approved plans of measures that would promote the improvement of Russian language learning in the republic. The decision of the collegium was discussed by the teaching staff of general education, vocational technical schools and technical colleges. Most educational institutions have developed action plans to improve the teaching of Russian language and literature. On May 13 of that year, the republic's Ministry of Higher and Specialized Secondary Education discussed this issue again."

All of the above measures had already been taken before the 1975 conference, so the content and recommendations of these conferences should be seen as a logical continuation of the policies that had been implemented since the mid-1950s. They did not set new, even more aggressive goals, but rather communicated them directly to both the employees of educational institutions and research institutes directly involved in the implementation of these tasks and to teachers working in schools on a daily basis. Therefore, it would be more accurate to view these conferences, on the one hand, as an exchange of experience and an analysis of the effectiveness of the measures implemented, and, on the other hand, as a means of conferring scientific legitimacy and justification on previously defined political goals, through broad discussion of pedagogical principles, research conducted, and existing achievements.

In October 1975, an All-Union Scientific Conference was held in Tashkent, titled *Опыт изучения и преподавания русского языка в школах, высших и средних специальных учебных заведениях страны* [Experience in Learning and Teaching Russian in Schools, Higher and Special Educational Institutions]. Based on its findings, the Central Committee of the Communist Party of Uzbekistan adopted a resolution *О мерах по дальнейшему совершенствованию преподавания и изучения русского языка в школах, высших и средних учебных заведениях республики* [On Measures for the Further Improvement of Russian Language Learning and Teaching in Schools, Higher and Secondary Educational Institutions].

The Latvian press republished the introductory speech by M. Prokofiev, which emphasized that “one of the most important areas of a teacher’s work is teaching the Russian language to Soviet youth” (Prokofjevs 1975, see excerpts from the press). It refers to the 1972 decision of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the Council of Ministers of the USSR “On Completing the Transition to General Secondary Education for Young People and Further Developing General Education Schools,” indicating that subsequently “in several union republics, namely Azerbaijan, Uzbekistan, Armenia, Kazakhstan, Georgia, Latvia, Estonia and other Communist Party Central Committees and republican Councils of Ministers adopted special decisions on improving the teaching of Russian in national schools” (Prokofjevs 1975, see press excerpts).

At a meeting of the Collegium of the Ministry of Education of the Latvian SSR in December 1978, Decision No. 549 of the Council of Ministers of the Latvian SSR of November 9, 1978, “On Measures for the Further Improvement of Russian Language Learning and Teaching” (see translation in the attached documents), was discussed again, paying particular attention to the quality of students’ knowledge of the Russian language, “organizing planned tests and annual exams,” the achievements of schools in different regions, and plans for teaching Russian in preschool institutions with Latvian as the language of instruction (Vihareva 1979, see excerpts from the press). In the coming years, greater attention will be paid to extracurricular activities (including drama clubs, preparation for academic competitions, and reading competitions), and a regional all-union conference is planned for 1980 (Vihareva 1979, see excerpts from the press). There is no mention of the planned conference in Tashkent, so it is possible that its organization was not widely publicized in advance.

The fact that the decisions of the CPSU organs and the government on improving Russian language teaching were not directly linked to the Tashkent conference is confirmed by Order No. 263/06 of the Ministry of Health of the Latvian SSR of March 16, 1979, “On Measures for the Further Improvement of Russian Language Learning and Teaching” (see translation in the attached documents).

On May 22–24, 1979, the All-Union Scientific and Theoretical Conference *Русский язык – язык дружбы и сотрудничества народов СССР* [The Russian Language – the Language of Friendship and Cooperation of the Peoples of the USSR] was held in Tashkent. The conference confirmed at the highest level the role of the Russian language in building communism and educating the new man, as well as the importance of the Russian language in the process of bringing peoples closer together. The conference resolution on strengthening the Russian language in the union republics was an action program that was also being implemented in Latvia.

Greetings to the conference participants were sent by CPSU Central Committee General Secretary L. Brezhnev. On May 23, 1979, they were published in the newspaper *Cīņa* [The Struggle] (Brežņevs 1979, see excerpts from the press). Among other things, it states: “In the conditions of developed socialism, when the economy of our country has become a unified economic complex and a new historical community has been formed – the Soviet people – the Russian language is objectively gaining an increasingly important role as the language of interethnic communication in the construction of communism and the education of the New Man. Alongside the native language, a freely spoken Russian language, which all Soviet people have willingly adopted as a common historical achievement, contributes to the further strengthening of the political, economic, and spiritual unity of the Soviet people. In order for Soviet people of all nationalities to learn Russian, our country devotes general care and attention to this. This is evidenced by the constant growth of the ranks of Russian language and literature teachers, numbering many thousands of people, the improvement of their teaching skills, their active work in improving teaching methods and resources in all educational institutions, and the expansion and improvement of the quality of textbooks, dictionaries, and methodological literature. Lenin’s dream – to ensure that every citizen of our country “has the opportunity to learn the great Russian language” – is being successfully realized. L. Brezhnev, To the participants of the All-Union Scientific and Theoretical Conference “Russian Language – Language of Friendship and Cooperation of the Peoples of the USSR” (Brežņevs, 1979).

It has been suggested that it was no coincidence that Tashkent was chosen as the venue for the two major all-union conferences on Russian language teaching and learning in the 1970s. In this case, the choice in favor of the capital of the Uzbek SSR could be related to the central government’s well-known undesirable nationalist tendencies, which began to manifest themselves more clearly in this Soviet republic in the 1980s. However, it is important to note that similar meetings had been held in this city before (in 1956 and 1962), so at least for some of the organizers and participants, the name “Tashkent Conference” automatically brought to mind certain themes and ideological positions. Therefore, the reference to Tashkent as a particularly symbolic place seems more like a mistaken retrospective conclusion made by Sovietologists, based on subsequent events, but it is highly questionable as it would indicate a more qualitative analysis of the actual state of national relations than was actually carried out at the highest levels of the USSR leadership.

The fact that a specific plan for implementing the recommendations of the Tashkent Conference had also been developed in Latvia and that a decision had been taken by the LCP CC is indirectly indicated by the Minister of Education

of the Latvian SSR, Mirdza Kārcliņa, in 1981. It is possible that such a plan had existed since at least 1972, as can be inferred from the extensive article by Jānis Mikulāns, head of the LCP CC Department of Science and Educational Institutions, titled “On the Acquisition and Improvement of the Russian Language in the Republic’s Educational Institutions” (Mikulāns, 1976a). The decision “On Completing the Transition to General Secondary Education for Youth and Further Developing General Education Schools” adopted by the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the Council of Ministers of the USSR in 1972 states that it is necessary to improve the teaching of Russian and native languages in national schools.

After Brezhnev’s death on November 10, 1982, Yuri Andropov, who had previously headed the USSR State Security Committee for fifteen years, became his successor as General Secretary of the CPSU Central Committee. On issues of language and centralization in the USSR, he is considered to have taken a harder stance than his predecessor. Already at the end of 1982, when the 60th anniversary of the founding of the USSR was celebrated, his speech particularly emphasized the importance of learning the Russian language and the process of bringing nations closer together (Ar visu., 1982, see excerpts from the press).

In accordance with Decision No. 473 of the Central Committee of the CPSU and the Council of Ministers of the USSR of May 26, 1983, “On Additional Measures to Improve the Learning of the Russian Language in General Education Schools and Other Educational Institutions of the Union Republics,” the learning of Russian was specifically linked to successful service in the Soviet Army and the orientation of young people of non-Russian origin towards military higher education. At a conference held in Samarkand in 1983 on improving Russian language learning among young people before their conscription into the Soviet Army, it was openly stated that Russian was “the language of the working people, which opens the way to new discoveries” [*русский язык был признан языком трудящихся, который открывает дорогу к новым открытиям*] (Pershtukina et al. 2022).

In connection with the postulates of the Samarkand Conference, a large meeting was also convened in Latvia in the spring of 1984 on the situation of Russian language learning in schools and pre-school institutions, which was attended by representatives of the education system, as well as V. Vuškāns, head of the second department of the republic’s military commissariat, and I. Treskina, head of the Russian and foreign languages editorial office of the publishing house *Zvaigzne* [Star] (Gedrovičs 1984, see excerpts from the press). The main report was read by Biruta Kubuliņa, head of the School Administration of the Ministry of Education, who presented a comprehensive plan “On Additional Measures to be Taken to Create the Most Favorable Conditions for Learning Russian.”

In the summer of 1986, the LSSR People's Education Law was adopted, which, in terms of style, almost completely duplicated the previously adopted USSR People's Education Law (Latvia, 1986, see excerpt from the press). The two most important articles did not specifically mention the Latvian language, and it seems that the law could be applied to almost every union republic with minimal adjustments. It is true that the Russian language was also euphemistically referred to as "another language of the USSR."

However, times had changed, and opinions were voiced in society, as formulated by the writer Andrejs Dripe in a journalistic essay at the end of August 1986, namely, if such efforts were being made to learn Russian, should "the Latvian language be learned less well" (Dripe, 1986, see excerpts from the press). And does this mean that low and formal requirements are acceptable in schools where Russian is the language of instruction? It was not yet the awakening that would soon come with irresistible force, but something had already changed irrevocably.

After the restoration of independence, a new era began in Latvian language policy. On June 1-2, 1988, at the plenary session of the The Council of Creative Unions of Latvia, the idea of restoring the status of Latvian as the state language was publicly expressed for the first time. On July 11, 1988, the Presidium of the Supreme Council of the Latvian SSR established a working group to examine proposals for improving the Constitution of the Latvian SSR and other republican legislation, as well as the work of the People's Deputies' Councils. At the invitation of the deputy head of the working group, A. Blinkena, a public movement began in support of the demand to grant the Latvian language the status of state language. A total of 354,280 signatures were collected in support of the demand (see Blinkena 1999b).

As a result, on September 29, 1988, the Presidium of the Supreme Council of the Latvian SSR adopted a decision stating that the Latvian language should be granted the status of the state language, its comprehensive development and acquisition should be promoted, and a draft law on the use of the Latvian language and other languages should be developed by January 1, 1989. However, even at that time, legal scholar Dietrich Loeber expressed the opinion that a declarative norm was not enough (Lēbers 1988): "In my opinion, legislative acts should be as specific as possible. If we were to settle for the statement 'Latvian is the state language', it would be a shot in the dark. Therefore, it must be clearly explained what the state language actually is, that it is the language of officialdom, and the institutions in which it is to be used must be specified."

On October 6, 1988, the Supreme Council of the Latvian SSR adopted a decision on the status of the Latvian language. On May 5, 1989, the law of the Latvian Soviet Socialist Republic "On Amendments to the Constitution (Basic Law) of the Latvian SSR and the Language Law of the Latvian SSR" was adopted. Article 73.1 was added

to the Basic Law: “The state language of the Latvian Soviet Socialist Republic is Latvian. The procedure for the use of the state language and other languages in the Latvian SSR is determined by the Language Law.” The Language Law, in turn, determined the use of the Latvian language and other languages in the spheres of state, national economy and public activities, the right of citizens to choose their language and language protection measures.

On August 21, 1991, Latvia regained its independence *de facto*. On March 31, 1992, the law of the Republic of Latvia “On Amendments and Additions to the Language Law of the Latvian SSR” was adopted. These amendments and additions reflected the changes in Latvia’s state status and strengthened the legal hierarchy of languages. Alongside guaranteeing the rights of the state language, the development of Latvia’s minority languages was ensured by the law “On the Free Development of National and Ethnic Groups in Latvia and Their Rights to Cultural Autonomy” (March 19, 1991, amendments June 15, 1994). On December 9, 1999, the State Language Law was adopted, which to date remains the main instrument for ensuring the function of Latvian as the state language in all sociolinguistic areas. The law is supplemented by Cabinet of Ministers regulations, which specify the norms of individual articles. The main policy document in the field of language policy is the State Language Policy Guidelines, which has been updated three times (in 2005, 2014, and 2021).

Overcoming the consequences of Russification remains a pressing task. The Russification implemented in Latvia during the Soviet period had a significant impact on both language use and the structure of society. Russian was established as the dominant language in public administration, education, and public spaces, while Latvian was gradually pushed aside. Latvians had to learn Russian, but Russian-speaking residents were not required to learn Latvian, which created unbalanced bilingualism. At the same time, an active migration policy was implemented – thousands of people from other Soviet republics moved to Latvia, while many Latvians were deported. This led to significant demographic changes, especially in Riga, where Latvians became a minority. Russification also affected culture and identity – national expression was restricted, the education system was transformed, and creative activity was controlled in order to promote the identity of the “Soviet man.” These changes were reinforced by political and social repression – surveillance by repressive institutions, deportations, and linking employment opportunities to loyalty to the regime and knowledge of the Russian language. In the long term, Russification left a deep mark: it created a division in society based on language and ethnicity, which is still felt after the restoration of independence, but at the same time it contributed to the strengthening of Latvian national self-awareness and became one of the prerequisites for the Awakening in the 1980s.

The long period of Russification has affected the most important element of language preservation: language attitude, which is a complex of subjective factors that characterizes the peculiarities of language perception of different ethnic groups, social groups and individuals, their attitude towards different languages (language variants) and measures taken by state or public institutions to regulate the language situation. The language attitude of Latvia's population is determined by a complex set of socio-psychological factors, in which we can see both post-colonial mentality and minority complex traits on the one hand, and tendencies towards linguistic imperialism (Phillipson 1991) on the other. There is reason to believe that the roots of the current problem lie in the past, so we must turn to historical memory as an important determinant of language attitudes.

It is important to realize how deeply the deliberate policy of Russification has taken root in all groups of Latvian society – among Latvians, among speakers of other family languages, and among both the older and younger generations. The difficulty in abandoning the dominant or parallel use of the Russian language can be traced back to language attitudes or language ideology. We must agree with M. Mintaurs: “Until this process of ideological decolonization is complete, it will be very difficult to recognize otherness and diversity as values in our society, because it is blocked by the Soviet experience of imposed diversity, which was in fact an instrument of political and ethnocultural unification implemented by the Soviet authorities. Therefore, at the level of stereotypes, there is a cautious and sometimes even negative attitude towards diversity in society, which is reinforced by contemporary experience – with the recent referendum on a second state language. Moreover, this situation will remain tragic and traumatic until the Soviet period of the past has been fully evaluated, discussed, and cleansed; we can appeal to tolerance, diversity and otherness as values, European principles, etc., as much as we want, but we will not achieve them” (Mintaurs 2016: 97). In fact, this is a matter of losing former privileges, as the language policy implemented by the USSR was aimed at ensuring linguistic comfort for Russian speakers in all the republics of the union, even without learning the local languages. Psychologically, the transition from the status of the empire's dominant language to the status of a minority language has never been easy.

The nearly fifty-year period of Russification has left behind consequences that are difficult to overcome, even for the generation born after the restoration of independence, despite the relatively complete and correct guidelines in the Guidelines of the State Language Policy. M. Zirnīte writes: “Just as a prisoner's psychology does not disappear when the prison gates open, the consciousness of a free person does not arise when entering an open society from a totalitarian system. Habits do not disappear until the ideas of the old system have lost their

power. As long as the material does not surpass the spiritual and values do not become stronger than anti-values, the old system demands ever new victims” (Zirnīte 2001: 10). In this situation, open and hidden conflicts related to the status and use of languages may also intensify, especially when new legislation is adopted or certain aspects of language competition become active in society. As T. Wiley points out, “although the goal of language planning is most often to resolve language conflicts, it can also cause such conflicts. [...] Such conflicts most often arise during periods of rapid social and demographic change” (Wiley, 1996: 106). These changes, in turn, can be influenced by both internal and external factors. For example, Russia’s invasion of Ukraine on February 24, 2022, has logically also affected attitudes towards the Russian language in Latvia. This may mean a temporary increase in linguistic tension in society, but at the same time it may also be a significant step towards strengthening the real status of the state language in the long term.

Understanding historical memory is essential because it influences contemporary social and political processes. In the context of Latvia, it is also possible to talk about the deformation of collective memory. The Soviet regime tried to control the historical narrative, replacing the story of Latvian independence with the myths of the “socialist revolution” and “voluntary accession”. The occupation, deportations, and resistance movement were taboo topics. This caused deep tension between people’s experiences and official propaganda.

The historical memory of a people, which is formed by collective experience, oral tradition, life stories, educational and cultural narratives, also has a significant impact on language use and language attitudes long after the situation has changed. This is particularly evident in societies that have experienced attempts at assimilation or other politically motivated changes in language use. In such cases, it is possible to speak of historical trauma, which can also be analyzed in terms of the history of language policy. Russification during the Soviet era caused historical trauma to Latvians for several reasons, and this trauma is not only individual – it is collective, deeply rooted in the identity and memory of the people. Mass migration, ethno-demographic changes, and the denial of the Latvian language and culture have left traces that are still felt even after the restoration of independence. Language rehabilitation means not only restoring its legal status, but also revising language attitudes. In this regard, the education system, the media, and the cultural sphere as a whole play an important role. It is also important to increase public awareness of the nature of the Russification process and its far-reaching impact on Latvian society and the Latvian language. We hope that this publication will go some way towards filling the gaps in our knowledge of the past.

BIBLIOGRĀFIJA

- Adjutovs, M. (1970, 21. oktobris). Krievu valoda – nepieciešamība. *Skolotāju Avīze*, 42.
- Aizpurietis, H. (1954, 10. janvāris). Jāveicina krievu valodas mācīšanās. *Cīņa*, 8.
- Alekseeva, E. K.; Sleptsov, I. N. (2018). Jazykovaja politika v SSSR i postsovetiskij period: istoriko-politologičeskij aspect. *Politologija*, 3, 125–134.
- Alpatov, V. M. (1993). Jazykovaja politika v SSSR v 20–30-e gody: Utopii i real'nost'. *Vostok*, 5, 113–127.
- Alpatov, V. M. (2000a). *150 jazykov i politika: 1917–2000*. Moscow: Kraft+, Oriental Studies Institute of the Russian Academy of Sciences.
- Alpatov, V. M. (2000b). What is Marxism in Linguistics? In C. Brandist, G. Tihanov (Eds.), *Materializing Bakhtin*. St Antony's Series. London: Palgrave Macmillan.
- Anderson, B. A., Silver, B. D. (1983). Estimating russification of ethnic identity among non-Russians in the USSR. *Demography*, 20, 461–489.
- Andersons, I. (1980, 16. janvāris). Uzmanības lokā – komunistiskās audzināšanas problēmas. *Skolotāju Avīze*, 3.
- Armstrong, J. A. (1968). The Ethnic Scene in the Soviet Union: The View of the Dictatorship. In E. Goldhagen (Ed.), *Ethnic Minorities in the Soviet Union* (pp. 3–49). New York: Praeger.
- Arutjunova, M. A. (2012). Jazykovaja politika i status russkogo jazyka v SSSR i gosudarstvah postsovetiskogo prostranstva. *Mezhdunarodnye otnoshenija i mirovaja politika. Vestnik Moskovskogo universiteta*, 25(1), 155–178.
- Ar visu mūsu zemes mācību iestāžu gādību. (1983, 2. februāris). *Skolotāju Avīze*, 5.
- Aslanova, T. (2024). Unveiling Russian Language as a Propaganda Tool. *Nowy Prometeusz*, 19, 33–44.
- Avdejevs, E. (1956, 4. februāris). Par krievu-latviešu valodas politehniskas vārdnīcas izdošanu. *Cīņa*, 30.
- Azrael, J. R., Ed. (1978). *Soviet Nationality Policies and Practices*. New York: Praeger.
- Backhaus, P. (2007). *Linguistic Landscapes. A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters LTD.
- Baltiņš, M. (2023). Valodas jautājumu politizācija un Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas pirmie darba gadi ideoloģiska spiediena apstākļos. *Linguistica Lettica*, 31/1, 40–75.
- Baltiņš, M., Druvieta, I. (2017). *Ceļavējš cilvēku ciltij. Valoda sabiedrībā*. Zin. red. L. Lauze. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Belikov, V. I., Krysin, L. P. (2001). *Sociolingvistika*. Moskva: RGGU.
- Belodeds, E. (1972). Padomju tauta, nācijas, valodas. *Zinātne un Tehnika*, 9, 41–43.
- Berra, S. (2020a). *Autentiski teksti valodas apguvē: teorijas, pieejas un pieredzes stāsti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Berra, S. (2020b). *Ceļvedis pilsētu tekstu izpētē. Populārzinātnisks izdevums valodniecībā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts. Pieejams: https://lavi.lu.lv/wp-content/uploads/2021/03/Berra_Celvedis_2_2021.pdf [skatīts 10.06.2025.].

- Bertagaev, T. A. (1959). *Rol' russkogo jazyka v razvitii slovarnogo sostava jazykov narodov SSSR*. Moskva, AN SSSR In-t jazykoznanija.
- Bilinsky, Y. (1981). Expanding the Use of Russian or Russification? Some Critical Thoughts on Russian as a Lingua Franca and "The Language of Friendship and Cooperation of the Peoples of the USSR". *Russian Review*, 40(3), 317–332.
- Bilinsky, Y. (1962). The Soviet Education Laws of 1958–59 and Soviet nationality policy. *Soviet Studies*, 14 (2), 138–157.
- Birka, I. (2015). Expressed attachment to Russia and social integration: the case of young Russian speakers in Latvia, 2004–2010. *Journal of Baltic Studies*, 47, 219–238.
- Bitkeeva, A., Mihalchenko, V. (Eds.). (2015). *Jazykovaja politika v kontekste sovremennyh jazykovyh processov*. Moskva: IYaz RAN Azbukovnik.
- Bleiere, D. (2018). Nacionālkomunistu ekonomiskā programma – vai tāda bija? *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3(108), 88–119.
- Bleiere, D. (2017). Vēstures avoti par nacionālkomunismu Latvijā – kritisks skatījums. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1(102), 91–92.
- Bleiere, D. (2013). Vispārējās izglītības sovietizācija Latvijā: padomju cilvēka veidošana mācību procesā (1944–1964). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 103–137.
- Blinkena, A. (1999a, 10. februāris). Par valodu lietošanas dilemmu Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, 38/39, 3.
- Blinkena, A. (1999b). *Savā zemē – savu valodu! Latvijas iedzīvotāju 1988. gadā rakstītās vēstules, pieprasot latviešu valodai valsts valodas statusu*. Rīga: Vieda.
- Blommaert, J. (2010). *The Sociolinguistics of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blūzma, V., Jundzis, T., Riekstiņš, J., Strods, H., Šārps, Dž. (2008). *Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības ceļš 1945–1991*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
- Bogdanova, O. (1948, 2. februāris). Pareizi izrunāt krieviskos uzvārdus! *Skolotāju Avīze*, 5.
- Bol'shaja sovetskaja enciklopedija, 1969–1978, 7. sēj.
- Boļšakova, O. (1951). Krievu valodas mācīšana, balstoties uz biedra Staļina darbiem par valodniecību. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 48–54.
- Bratt-Paulston, C. (1994). *Linguistic Minorities in Multilingual Settings*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Breča, A. (1958). Perspektīvais mācību plāns un jaunās programmas. *Padomju Latvijas Skola*, 5, 97–100.
- Brežņevs, L. (1979, 23. maijs). Vissavienības zinātniski teorētiskās konferences "Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda" dalībniekiem. *Cīņa*, 1.
- Bušs, O. (1999, 10. februāris). Ar mazākuma aizstāvības saukļiem pret mazākuma interesēm. *Latvijas Vēstnesis*, 38/39, 4.
- Cenoz, J., Gorter, D. (2006). Linguistic landscape and minority languages. *International Journal of Multilingualism*, 3(1), 67–80.
- Citoviča, V. (1980, 16. janvāris). Dažas krievu valodas mācīšanas problēmas latviešu skolu pamatskolu klasēs. *Skolotāju Avīze*, 3.
- Comrie, B. (1981). *The Languages of the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crisp, S. (1999). Soviet language planning 1917–53. In M. Kirkwood (Ed.), *Language Planning in the Soviet Union* (pp. 23–45). London: Macmillan.

- Crystal, D. (2002). *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daija, P., Kalnačs, B. (2024). *Postkoloniālā teorija literatūrzinātnē*. Latvijas Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: enciklopedija.lv/skirklis/4202-postkoloniālā-teorija-literatūrzinātnē [skatīts 10.02.2025.].
- Danylenko, A. (2010). The Ukrainian Bible and the Valuev Circular of 18 July 1863. *Acta Slavica Iaponica*, 28(1), 1–21.
- Deserijev, D. (1976). *Razvitije nacional'no-russkogo dvujazichija*. Moskva: Nauka.
- Dillon, A. (2016). An exploration of linguistic neo-colonialism through educational language policy – an Irish perspective. *Journal for Critical Education Policy Studies*, 14(3), 97–130.
- Draudzības un sadarbības valoda. (1979, 23. maijs). *Padomju Jaunatne*, 100.
- Dreifelds, J. (1996). *Latvia in Transition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dripe, A. (1986, 22. augusts). Pozitīvais satraukums. *Literatūra un Māksla*, 34.
- Druviete, I. (red.) (2021). *Latviešu lingvistiskā attieksme: vērtības, pārliecība, prakse*. Kolektīva monogrāfija. Zin. red. I. Druviete. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Druviete, I. (red.) (2024). *Latviešu valoda pastāvībā un mainībā: norises, tendences, prognozes*. Kolektīva monogrāfija. Zin. red. I. Druviete. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Druviete, I. (2000). *Sociolinguistic Situation and Language Policy in the Baltic States*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Druviete, I., Valdmanis, J. (2023). Linguistic integration of immigrants and refugees into Latvia: The status quo after February 24, 2022. In S. Kirchmeier (Ed.), *Language and Migration* (pp. 61–70). Budapest: EFNIL.
- Dzhunusov, M. S. (1977). Nauchno-tehnicheskaja revolucija kak faktor razvitija dvujazichija. In *Nauchnotehnicheskaja revolucija i funkcionirovanie jazykov mira* (pp. 91–98). Moskva: Nauka.
- Dzyuba, I. (1968). *Internationalism or Russification*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Egle, A. (1945). Krievu valoda latviešu skolās. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 80–92.
- Ehala, M. (2014). Formation of territorial collective identities: turning history into emotion. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(1), 96–104.
- Ehala, M. (2017). After status reversal: The use of titular languages and Russian in the Baltic countries. In M. S. Flier, A. Graziosi (Eds.), *The battle for Ukrainian: A comparative perspective* (pp. 563–585). Harvard University Press.
- Ekmanis, R. (1968). Padomju lingvistikas politika un latviešu valodnieki. *Arhīvs VIII* (Melburna), 165.–200. lpp.
- Elvihs, A. (1968, 24. maijs). Mācīt un audzināt komunistiskās rītdienas paaudzi. *Cīņa*, 119.
- Enfilds, N. (2024). *Valoda pret realitāti. Kāpēc valoda der juristiem, bet neder zinātniekiem*. Tulk. I. Druviete, zin. un lit. red. S. Rapa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- ES Iekšpolitikas ģenerāldirektorāts. (2013). *Eiropas vēsturiskā atmiņa. Politika, problēmas un perspektīvas*. Pieejams: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/513977/IPOL-CULT_NT\(2013\)513977\(SUM01\)_LV.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/513977/IPOL-CULT_NT(2013)513977(SUM01)_LV.pdf) [skatīts 05.10.2025.].
- Evans, D. (Ed.). (2018). *Language, Identity and Symbolic Culture*. Bloomsbury Publishing. Pieejams: <https://www.perlego.com/book/804835/language-identity-and-symbolic-culture-pdf> [skatīts 10.12.2024.].

- Everets, D. (2022). *Valoda – kultūras instruments*. Tulk. I. Druviete, zin. un lit. red. S. Rapa. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Ferguson, C. (1959). Diglossia. *Word*, 15(2), 325–340.
- Fierman, W. (1985). Language Development in Soviet Uzbekistan. In I. T. Kreindler (Ed.), *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages* (pp. 205–233). New York: Mouton de Gruyter.
- Filin, F. (1977). *Russkij jazyk kak sredstvo mezhnacionalnogo obshhenija*. Moskva: Nauka.
- Fishman, J. (1974). *Advances in language planning*. The Hague: Mouton.
- Fishman, J. (2006). *Do Not Leave Your Language Alone: The Hidden Status Agendas Within Corpus Planning in Language Policy*. New York: Mahwah.
- Fishman, J. A. (1973). *Language and nationalism; two integrative essays*. Newbury House Publishers.
- Fishman, J. (1991). *Reversing language Shift: Theory and Practice of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Flier, M.S., Graziozi, A. (Eds.). (2017). *The Battle for Ukrainian. A Comparative Perspective*. Harward University Press.
- Francmane, H. (1959, 20. novembris). Uzlabot mācību metodes, ieinteresēt skolēnus. Par krievu valodas mācīšanu latviešu skolās. *Skolotāju Avīze*, 47.
- Gaidarova, L., Losevs, A. (1975, 26. novembris). Darīt visu iespējamo [Taškentas konferences dalībnieku iespaidi]. *Skolotāju Avīze*, 48.
- Gedrovičs, A. (1984, 23. maijs). Pilnveidot starpnacionālo sakaru valodas mācīšanu. *Skolotāju Avīze*, 21.
- Goba, A. (1937). Latviešu cīņu otrā fronte. *Sējējs*, 11, 1144–1151.
- Goldberg, R. B. (2015). Russian and Soviet Nationalities Policy in the Baltic States, 1855–1991. In *UVM College of Arts and Sciences College Honors Theses*. Pieejams: https://scholarworks.uvm.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/castheses/article/1010/&path_info=Rgoldbergthesisfinal.pdf [skatīts 05.03.2025.].
- Gončarovs, N. (1957). PSRS tautas izglītības attīstības perspektīvais plāns turpmākiem 15–20 gadiem. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 31–42.
- Gone, J. P. (2013). Redressing First Nations historical trauma: Theorizing mechanisms for Indigenous culture as mental health treatment. *Transcultural Psychiatry*, 50(5), 683–706.
- Goris, A. (1979). Mūsu kopīgo garīgo bagātību pūrs. *Karogs*, 12, 112–121.
- Gorter, D. (Ed.). (2006). *Linguistic Landscape: A New Approach to Multilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Grenoble, L. (2003). *Language Policy in the Soviet Union*. Springer Dordrecht.
- Grin, F., Marac, L., Pokorn, N. K. (Eds.). (2022). *Advances in Interdisciplinary Language Policy*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gulbis, A. (1948, 9. februāris). Par nelatvisko uzvārdu izrunu latviešu valodā. *Skolotāju Avīze*, 6.
- Ģermanis, U. (1979, 26. decembris). Viens cars, viena ticība, viena valoda. *Laiks*, 102.
- Halitova, A. M. (2010). Jazykovaja politika v SSSR v 1920–1930-e gg: regional'nyj opyt. *Vestnik Bashkirskogo universiteta*, 15(3), 901–905.
- Haugen, E. (1972). *The Ecology of Language: Language Science and National Development*. Stanford University Press.

- Haugen, E. (1983). The implementation of corpus planning: Theory and practice. In J. Cobarrubias & J. A. Fishman (Eds.), *Progress in Language Planning: International Perspectives* (pp. 269–289). Berlin: Mouton.
- Hirša, Dz. (2007). *Plašsaziņas līdzekļi par latviešu valodu. Attieksme, izpratne, informācija un dezinformācija*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Hirša, Dz. (1998). Valsts valodas politikas pamatvirzieni Latvijā. No E. Vēbers (red.), *Pilsoniskā apziņa* (150.–163. lpp.). Rīga: Mācību apgāds.
- Hirša, Dz. (sast.) (1994). *Vēstules. Ceļš uz valsts valodu*. Rīga: Valsts valodas centrs.
- Hite, K. (2024). *Historical Memory*. Pieejams: <https://www.stlawu.edu/offices/ciis/historical-memory> [skatīts 21.03.2025.].
- Hogan-Brun, G., Melnyk, S. (2012). Language policy management in the former Soviet sphere. In *The Cambridge Handbook of Language Policy* (pp. 592–616). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hogan-Brun, G., Ozoliņš, U., Ramonienē, M., Rannut, M. (2009). *Language Politics and Practices in the Baltic States*. Tallinn: Tallinn University Press.
- Hornberger, N. H. (2006). Frameworks and models in language policy and planning. In T. Ricento (Ed.), *An Introduction to Language Policy: Theory and Method*. Malden, MA: Blackwell.
- Hruščovs, Ņ. (1958). Par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstību mūsu zemē. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 3–10.
- Igaunijas KP direktīvas kāpinātai rusifikācijai. (1984). *Latvija Šodien*, 12.
- Iestājoties augstskolā, jāzina krievu valoda. (1945, 4. jūlijs). *Cīņa*, 156.
- Infantjevs, B. (1979, 31. janvāris). Drošs pamats. *Skolotāju Avīze*, 5.
- Infantjevs, B. (1971, 6. oktobris). Gaidām konferenci. *Skolotāju Avīze*, 40.
- Infantjevs, B. (1976, 23. jūnijs). Lai izveidotu zinātnisku pamatu. Mācām krievu valodu. *Skolotāju Avīze*, 25.
- Isaev, M. I. (2002). Etnolingvistiskie problemi v SSSR i na postsovetiskom prostranstve. *Voprosy jazykoznanija*, 6, 101–117.
- Isaev, M. I. (1979). *Jazykovoe stroitel'stvo v SSSR*. Moskva: Nauka.
- Isaev, M. I. (1978). *O jazykah narodov SSSR*. Moskva: Nauka.
- Ivanovs, A. (2007). Padomju politika Latvijā 20. gadsimta 50. gadu otrā pusē – 80. gadu vidū. No *Latvijas vēsture 20. gadsimta 40.–90. gados. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*, 21. sēj. (305.–355. lpp.) Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
- Izglītības ministrijā. (1975, 31. decembris). *Skolotāju Avīze*, 52.
- Jamasheva, G. (2023). Language Policy in the Kyrgyz Republic: Gains and Losses. In A. Robinson et al. (Eds.), *Heritage and Identity in the Turkic World: Contemporary Scholarship in Memory of Ilse Laude-Cirtautas (1926–2019)* (pp. 195–216). Washington, Berlin, Boston: De Gruyter.
- Jarinovska, K. (2025, 15. oktobris). *PSRS okupācijas režīmā daļa sabiedrības bija daudz drosmīgāka*. Pieejams: <https://nra.lv/viedokli/kristine-jarinovska/504274-psrs-okupācijas-rezima-dala-sabiedrības-bija-daudz-drosmīgāka.htm>
- Jāveicina krievu valodas mācīšanās. (1954, 6. aprīlis). *Cīņa*, 81.
- Johnson, D. C. (2013). *Language Policy*. London: Palgrave Macmillan.

- Jones, S. (2024). *The State of the World's 7,168 Living Languages*. Pieejams: <https://www.visual-capitalist.com/cp/state-of-the-worlds-living-languages/> [skatīts 12.12.2024.].
- Joseph, J. J. (2006). *Language and Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jubulis, M. A. (2001). *Nationalism and democratic transition. The Politics of Citizenship and Language in Post-Soviet Latvia*. Lanham/New York/Oxford: University Press of America.
- Kalnačs, B. (2011). *Baltijas postkoloniālā drāma: modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā*. Rīga: Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts.
- Kalnbērziņa, A. (1951). Par latviešu un krievu valodas mācīšanas padziļināšanu skolās. *Padomju Latvijas Skola*, 12, 19–24.
- Kaltahčjans, N., Kaltahčjana, S. (1977). *Nāciju leņiniskā teorija un tās falsificētāji*. Rīga: Liesma.
- Kangere, B., Vanags, P. (2009). Interpretējot 1960.–1970. gadu valodas politiku Latvijā un tās izpaušmi tā laika valodnieciskajos rakstos. No *Latvijas Okupācijas muzeja gadagrāmata 2007. "Latviešu akcija" PSRS 1937–1938* (109.–115. lpp.). Rīga: Latvijas okupācijas muzeja biedrība.
- Kaplan, R. B., Baldauf, R. Jr. (1997). *Language planning from practice to theory*. UK: Multilingual Matters.
- Kaprāns, M., Zelče, V. (2010). Identitāte, sociālā atmiņa un kultūras trauma. No *Pēdējais karš. Atmiņa un traumas komunikācija* (11.–27. lpp.). Rīga: LU SZF SPPI.
- Kārklīņa, M. (1981, 6. maijs). Jāatrod sava vieta. *Skolotāju Avīze*, 18.
- Kārklīņa, M. (1972, 13. decembris). Krievu valoda Latvijas PSR skolās. *Skolotāju Avīze*, 50.
- Kārklīņa, M. (1970, 6. maijs). Par vispārējās obligātās astoņgadīgās izglītības likuma izpildes gaitu un pāreju uz vispārēju vidējo izglītību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. Latvijas PSR izglītības ministres deputātes M. Kārklīņas referāts. *Cīņa*, 104.
- Karklins, R. (1986). *Ethnic Relations in the USSR: The Perspective from Below*. London: Routledge.
- Karklins, R. (1994). *Ethnopolitics and Transition to Democracy. The Collapse of the USSR and Latvia*. Baltimore: London: The John Hopkins University Press.
- Kas jādara, lai uzlabotu Latvijas PSR augstskolu darbu. Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes un Latvijas Komunistiskās (boļševiku) Partijas Centrālās Komitejas lēmums 1945. g. 19. aprīlī. (1945). *Padomju Latvijas Skola*, 3, 41–52.
- Keahey, J. (2024). *Decolonizing Development: Food, Heritage and Trade in Post-Authoritarian Environments*. Bristol: Bristol University Press.
- Kimura, G., Fairbrother, L. (Eds.). (2020). *A Language Management Approach to Language Problems*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Kirkwood, M. (1991). Glasnost', "The National Question" and Soviet Language Policy. *Soviet Studies*, 43(1), 61–81.
- Kirkwood, M. (Ed.). (1990). *Language Planning in the Soviet Union*. London: Macmillan.
- Kirmayer, L. J., Gone, J. P., Moses, J. (2014). Rethinking historical trauma. *Transcultural Psychiatry*, 51(3), 299–319.
- Kļaviņš, A. (1946). 1945./46. mācību gads skaitļos. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 51.–54.
- Knēts, I. (2004). Priekšvārds. RTU – Latvijas attīstībai. No *Augstākās tehniskās izglītības vēsture Latvijā. 2. daļa* (5.–12. lpp.). Rīga: RTU.

- Knowles, F. (1989). Language in the Soviet Baltic Republics: An Analysis of Demographic and Sociological Trends. In M. Kirkwood (Ed.), *Language Planning in the Soviet Union* (pp. 145–173). London: Macmillan.
- Koloda, S. (2022). Sovetskaja politika “korenizatsii” i ejo vlijanie na jazykovuju situatsiju v Belarusi. *Mir russkogovorjashchih stran*, 1(11), 23–45.
- Koven, M. (2007). *Selves in Two Languages: Bilinguals' Verbal Enactments of Identity in French and Portuguese: Vol. 34. Studies in Bilingualism*. Amsterdam: John Benjamins.
- Krauliņš, K. (1949, 20. novembris). Vissavienības valodnieku un terminologu sesija. *Literatūra un Māksla*, 47.
- Kreindler, I. T. (1982) The Changing Status of Russian in the Soviet Union. *International Journal of the Sociology of Language*, 73, 7–41.
- Kreindler, I. T. (1985). The Non-Russian Languages and the Challenge of Russian: The Eastern versus the Western Tradition. In I. T. Kreindler (Ed.), *Sociolinguistic Perspectives on Soviet National Languages: Their Past, Present and Future* (pp. 345–367). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Kreindler, I. T. (1989). Soviet Language Planning since 1953. In M. Kirkwood (Ed.), *Language Planning in the Soviet Union* (pp. 43–63). London: Macmillan.
- Krievināšana jāveic slepeni. (1981). *Londonas Avīze*, 1758. Pieejams: <https://periodika.lv/periodika2-viewer/?lang=fr#panel:plissue:12615|article:DIVL141> [skatīts 23.03.2025]
- Krievu valoda pamatskolās. (1940, 27. jūlijs). *Brīvā Jaunatne*, 21.
- Krievu valodas kursi skolotājiem. (1940, 27. jūnijs). *Latvijas Kareivis*, 142.
- Krievu valodas mācīšanai skolās joprojām pievēršama vislielākā uzmanība (Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijā). (1951, 13. jūlijs). *Skolotāju Avīze*, 28.
- Kristals, D. (2019). *Mazā valodas grāmata*. No angļu val. tulk. I. Druviete. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Krouglov, A. (2022). Language planning and policies in Russia through a historical perspective. *Current Issues in Language Planning*, 23(4), 412–434.
- Kruopas, Y. (1973). Litovskij jazyk. In Yu. D. Desheriev (Ed.), *Zakonomernosti razvitija literaturnyh jazykov narodov SSSR v sovetskuju epohu* (pp. 101–162). Moskva: Nauka.
- Kudors, A. (2024). *ASV vēstnieks un krievu valoda*. Pieejams: <https://www.latvijasdrosiba.lv/post/asv-v%C4%93stnieks-un-krievu-valoda> [skatīts 10.03.2025.].
- Kudors, A. (2023). *Padomju rusifikācija, Krievijas tautiešu politika un “progresīvais” skatījums uz integrāciju*. Pieejams: <https://www.latvijasdrosiba.lv/post/padomju-rusifik%C4%81cija-krievijas-tautie%C5%A1u-politika-un-progres%C4%ABvais-skat%C4%ABjums-uz-integr%C4%81ciju> [skatīts 23.03.2025.].
- Kūle, M., Kūlis, M. (2022). *Par Latvijas vērtībām un valsts ideju/ideoloģiju*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmija.
- Kuparashvili, M. D. (2021). Lingvisticheskiy povorot i stroitel'stvo jazyka v SSSR. *Socio-gumanitarnye znaniya*, 2, 128–140.
- L. L. [Laicens, L.] (1917). *Latvijas valsts*. Maskava.
- Labi sagatavoties jaunajam mācības gadam. (1940, 2. septembris). *Cīņa*, 70.
- Lācis, V. (2000). *Etniskie konflikti Austrumeiropas tautu vēsturē*. Rīga: Vieda.
- Lācis, V. (2006). *Latviešu zemes un tautas vēsture*. Rīga: Vieda.
- Lācis, V. (1998). *Vai vēlreiz zem krievu zābaka?* Rīga: NDV LA.

- Landry, R., Bourhis, R. Y. (1997). Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology*, 7, 23–49.
- Landsmanis, A. (1975). *Pastāvēt vai iznīkt. Baltijas valstu destrukcija Padomju Savienībā*. Stokholma: Latviešu Nacionālais fonds.
- Latviešu komunisti neapmierināti ar jauno izglītības sistēmu. (1959, 9. janvāris). *Londonas Avīze*, 656.
- Latvijas KP Centrālās Komitejas VII, slēgtā plēnuma stenogramma 1959. gada 7. un 8. jūlijā. (1989). *Padomju Latvijas Komunisti*, 2, 78–91.
- Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). (Pieņemta Latvijas PSR devītā sasaukuma Augstākās Padomes ārkārtējā, 8. sesijā 1978. gada 18. aprīlī.) (1985). Rīga: Avots.
- Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). (1940, augusts). *Padomju Latvijas Skola*, 1, 1–14.
- Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Tautas izglītības likums. (1986, 30. jūlijs). *Cīņa*, 177.
- Latvijas PSR Izglītības ministrijā. (1948, 14. augusts). *Skolotāju Avīze*, 33.
- Latvijas PSR Izglītības ministrijā. (1954). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 92–94.
- Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas 1950. gada 20. marta lēmums par stāvokli un pasākumiem krievu valodas un literatūra mācīšanas uzlabošanai latviešu skolās. (1950). *Padomju Latvijas Skola*, 6, 109–111.
- Latvijas PSR Skolotāju kongress. (1957). *Padomju Latvijas Skola*, 4, 83–106.
- Latvijas PSR skolu darbinieku 1948.g. republikāniskās apspriedes rezolūcija. (1948, 25. augusts). *Skolotāju Avīze*, 35.
- Lazdiņa, S., Martens, H. F., Pošeiko, S. (2008). Lingvistiskās ainavas metode – netradicionāls ceļš multilingvisma jautājumu izpētē un mācīšanā. No *Tagad. Zinātniski metodisks izdevums*, 1 (43.–49. lpp.) Rīga: Latviešu valodas apguves valsts aģentūra. Pieejams: https://maciunmacies.valoda.lv/wp-content/uploads/2019/10/Tagad_1_08.pdf [skatīts 10.06.2025.].
- Lēbers, D. (1988, 10. jūnijs). Aug izpratne, grūst aizspriedumi: [Ar profesoru D. Lēberu sarunājās M. Ducmanis]. *Dzimtenes Balss*, 40.
- Leivat, L. (2023, Dec 7). Russification or Russianization, which one is it? (part 1). *Eesti Elu*, 49. Pieejams: <https://eestienu.ca/russification-or-russianization-which-one-is-it-part-1/> [skatīts 10.03.2025.].
- Lenin, V.I. (1914, 18 janvarja). Nuzhen li objazatel'nyj gosudarstvennyj jazyk. *Proletarskaja pravda*, 14(32).
- Lewis, G. (1972). *Multilingualism in the Soviet Union*. The Hague: Mouton.
- Lewis, G. (1982). Implementation of Language Planning in the Soviet Union. In *Progress in Language Planning. International Perspectives* (pp. 309–320). Berlin, New York, Amsterdam.
- LIAS (2010). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. Rīga: Pārresoru koordinācijas centrs. Pieejams: https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_7.pdf [skatīts 10.12.2024.].
- Lieven, A. (1993). *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. Yale University Press.

- Likums par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstīšanu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. (1959). *Padomju Latvijas Skola*, 3, 3–8.
- LNAP. (2020). Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam. Rīga: Pārresoru koordinācijas centrs. Pieejams: https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.p [skatīts 12.12.2024.].
- LOIB. (2012). *Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā*. Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība.
- LPSR Skolotāju kongresā. (1957, 30. marts). *Padomju Jaunatne*, 63.
- Lūse, D. (2008). *Latviešu literatūra un 20. gadsimta politiskās kolīzijas*. Rīga: Valters un Rapa.
- Mācību plāni. (1955). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 110–111.
- Mācību plāni 1946./47. mācību gadam. (1946). *Padomju Latvijas Skola*, 8/9, 208–211.
- Mācību plāni 1949./50. mācību gadam. (1949). *Padomju Latvijas Skola*, 9, 100–101.
- Mācību plāns 1956./57. mācību gadam. (1956). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 87–88.
- Manheims, E. (1941). Kā līdz šim mācīja un mācījās svešvalodas mūsu skolās. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 56–58.
- Marr, N. Y. (1931). *Jazykovaja politika jafeticheskoj teorii i udmurtskij jazyk: [k udmurtskoj ekspedicii Nauchno-issledovatel'skogo instituta narodov Sovetskogo Vostoka]*. Moskva, Leningrad: Central'noe izdatel'stvo narodov SSSR.
- Marr, N. Y. (1936). *Izbrannye raboty*, T. 2. Leningrad: GAIMK.
- Marten, H. F. (2010). Linguistic landscape under strict language policy: Reversing the Soviet legacy in a regional centre in Latvia. In E. Shohamy, E. Ben-Rafael, M. Barni (Eds.), *Linguistic Landscape in the City* (pp. 115–132). Clevedon: Multilingual Matters.
- Mežmalis, A. (2012). Vēsturiskais fons (1939–1991). No *Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā. 2011. gada 17.–18. jūnija starptautiskās konferences materiāli* (18.–60. lpp.). Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība.
- Mikulāns, J. (1976b, 11. augusts). Brālības un draudzības valodā. *Skolotāju Avīze*, 32.
- Mikulāns, J. (1974a, 30. janvāris). Krievu valoda – padomju cilvēku starptautiskās saziņāšanās valoda. *Skolotāju Avīze*, 5.
- Mikulāns, J. (1974b, 24. jūlijs). Noteicošajā posmā. *Skolotāju avīze* augusta apspriedes gaidot. *Skolotāju Avīze*, 30.
- Mikulāns, J. (1976a, 26. maijs). Par krievu valodas apguvi un tās uzlabošanu republikas mācību iestādēs. *Skolotāju Avīze*, 21.
- Mintaurs, M. (2016). Koloniālā Latvija? Postkoloniālisms šodien. No *Bīstamie sakari: seno fobiju šodienas Latvijā*. Rīga: Žaņa Lipkes memoriāls.
- Misiunas, R. J., Taagepera, R. (1983). *The Baltic States. Years of Dependence 1940–1980*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Mohat, V. M. (2014). *Historical trauma as public narrative: A conceptual review of how history impacts present-day health*. Pieejams: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/24561774/> [skatīts 10.01.2025.].
- Monigeti, A. (1950, 6. janvāris). Kā mācīt krievu valodu I klasē. *Skolotāju Avīze*, 1.
- Musaev, K. M. (1982). *Opyt sovershenstvovaniya alfavitov i orfografii jazykov narodov SSSR*. Moskva: Nauka.

- Mustafaeva, N. A. (2021). Russkij jazyk v shkolah sovetskogo Uzbekistana (30–80-e gg. XX veka). *Istoricheskaja etnologija*, 6(2), 194–207.
- Myakshev, A. P. (2015). Nacional'no-jazykovoe stroitel'stvo v Sovetskom Sojuze v poslevoennyj period: osnovnye napravlenija i tendencii. *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 5(356), 108–112.
- Nikolskij, L. B. (1968). Jazykovaja politika kak forma soznatel'nogo vozdejstvija obshhestva na jazykovoe razvitie. In Filin F. P. (red.), *Jazyk i obshhestvo* (pp. 111–124). Moskva: Nauka.
- Niselovičs, I. (1949, 4. aprīlis). Vairāk vērības krievu valodas mācīšanai mūsu skolās! *Skolotāju Avīze*, 13.
- Nollendorfs, V. (2012). Uzruna. Padomju Savienības nodarītie zaudējumi Baltijā. No *2011. gada 17.–18. jūnija starptautiskās konferences materiāli* (171.–173. lpp.). Rīga: Latvijas Okupācijas izpētes biedrība.
- Nye, J. (2004). *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Obuhova, L. (1974, 18. aprīlis). Valoda – apvārsnis. *Komunisti*, 76.
- Olcott, M. B., Hajda, L., Olcott, A. (Eds.). (1990). *The Soviet multinational state : readings and documents*. Armonk, N. Y.: M. E. Sharpe.
- Olis, M. (1940, 3. oktobris). Arī Padomju Latvijas pilsoņiem jāprot svešvalodas. *Jaunais Komunārs*, 42.
- Ornstein, J. (1959). Soviet Language Policy: Theory and Practice. *The Slavic and East European Journal*, 17, 382–392.
- Ozoliņš, U. (2025). Valodas politika. *Latvijas Nacionālā enciklopēdija*. Pieejams: <http://enciklopedija.lv/skirklis/249545-valodas-politika> [skatīts 10.08.2025.].
- Ozols, A. (1951). Buržuāzisko koncepciju kritika latviešu literārās valodas normu jautājumā. *Karogs*, 7, 650–657.
- Ozols, I. F. (2023). Koloniālisms un koloniālā situācija Latvijā kā potenciāla vēstures pētniecības un literatūrzinātnes problēma. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 63–87.
- Padomju Savienības Komunistiskā partija. (1986). *Padomju Savienības Komunistiskās partijas Programma: jaunā redakcija, pieņemta PSKP XXVII kongresā*. 2. izdevums. Rīga: Avots.
- Pagājušā mācību gada rezultāti un nākamā mācību gada uzdevumi. (1949, 19. augusts). *Skolotāju Avīze*, 33.
- Pareizi novērtēt humanitāro priekšmetu nozīmi jaunajā skolā. (1959). *Padomju Latvijas Skola*, 11, 3–5.
- Pārkrievošana. <https://lv.wikipedia.org/wiki/>
- Par Kultūrpolitikas pamatnostādņēm 2022.–2027. gadam “Kultūrvalsts” (Ministru kabineta rīkojums Nr. 143 Rīgā 2022. gada 1. martā (prot. Nr. 12 26. §).) (2022). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/330444-kulturpolitikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam-kulturvalsts> [skatīts 10.03.2025.].
- Par latviešu un krievu valodas mācīšanas organizēšanu skolotājiem un izglītības darbiniekiem. (1948). *Padomju Latvijas Skola*, 1, 98–99.
- Par pedagogisko kadru sagatavošanu Valsts pedagogiskajā institūtā: Izglītības ministrijas kolēģija. (1951, 23. marts). *Skolotāju Avīze*, 12.

- Par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstību mūsu zemē. PSKP CK un PSRS Ministru Padomes tēzes. (1958). *Padomju Latvijas Skola*, 11, 3–18.
- Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārīzglītojošo skolu: PSKP Centrālajā Komitejā un PSRS Ministru Padomē. (1972, 25. jūnijs). *Cīņa*, 148.
- Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2015.–2020. gadam. (Ministru kabineta rīkojums Nr. 630, Rīgā 2014. gada 3. novembrī (prot. Nr. 58 47. §).) (2014). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/270016-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2015-2020-gadam> [skatīts 10.03.2025.].
- Par Valsts valodas politikas pamatnostādņēm 2021.–2027. gadam. (Ministru kabineta rīkojums Nr. 601, Rīgā 2021. gada 25. augustā (prot. Nr. 57 35. §).) (2021). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/325679-par-valsts-valodas-politikas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [skatīts 10.03.2025.].
- Pashaeva, G. (2018). Language as a soft power resource. The case of Azerbaijan. *Language Problems and Language Planning*, 42(2), 32–143.
- Paskaidrojumi pie mācību plāniem. (1958). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 103–108.
- Paskaidrojums par krievu un latviešu valodas mācīšanu. (1959, 23. oktobris). *Skolotāju Avīze*, 43.
- Pateicības vēstule lielajai krievu tautai. (1945, 21. jūlijs). *LPSP AP Prezidijs Ziņotājs*, 145.
- Pauwels, A. (2004). Language Maintenance. In A. Davies, C. Elder (Eds.), *The handbook of applied linguistics* (pp. 719–337). Blackwell Publishing Ltd.
- Pauwels, A. (2016). *Language Maintenance and Shift*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pavēle. (1941). *Padomju Latvijas Skola*, 2, 76.
- Pavlenko, A. (2008). *Multilingualism in Post-Soviet Countries*. Multilingual Matters, Tonawanda, N Y.
- Pelše, A. (1952). Latviešu valodniecības stāvoklis un republikas valodnieku uzdevumi. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 3, 17–32.
- Pershutkina, S. P., Makushin, M. A., Fedorko, V. N. (2022). Russkij jazyk v geokul'turnom prostranstve Uzbekistana: faktory, tendencii, territorial'nye i social'nye osobennosti razvitiya. *Central'noaziatskij zhurnal geograficheskikh issledovaniy*, 1–2, 61–76.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford etc: Oxford University Press.
- Pilnveidot mācību un komunistiskās audzināšanas darbu. (1974, 21. augusts). *Skolotāju Avīze*, 34.
- Plakans, A. (1996). Rusifikācijas politika 1855–1914. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 107–132.
- Plakans, A. (1996). Rusifikācijas politika 1855–1914. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4, 61–81.
- Plakans, A. (1997). Rusifikācijas politika 1855–1914. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1, 70–89.
- Plakans, A. (2012). *A Concise History of the Baltic States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Platt, K. M. F. (2024). *Border Conditions. Russian-Speaking Latvians between World Orders*. Cornell University Press.

- Plensners, A. (1928). *Latvijas atbrīvošanās. 1. grāmata: Latvija pasaules kara priekšvakarā*. Rīga: A. Gulbis.
- Polivanov, E. D. (1931). *Za marksistskoe jazykoznanie: Sbornik popularnyh lingvisticheskikh statej*. Moskva: Federacija.
- Pool, J. (1978). Language Planning: Goals, Results, Options. In J. R. Azrael (Ed.), *Soviet Nationality Policies and Practices* (pp. 216–226). New York: Praeger.
- Poriņa, V. (2009). *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Poriņa, V. (red.) (2022). *Valoda un vara*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība.
- Pošeiko, S. (2015). Valodas un to funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava. Disertācija. Rīga: LU. Pieejams: http://dspace.lu.lv/dspace/bitstream/handle/7/31349/298-51593-Poseiko_Solvita_sp10146.pdf?sequence=1 [skatīts 18.08.2025.].
- Prahova, E., Ronis, A. (1954, 8. jūlijs). Nopietni trūkumi katedras darbā (Vērojumi eksāmenos pedagogiskajā institūtā). *Skolotāju Avīze*, 28.
- Prokofjevs, M. (1979, 6. jūnijs). Draudzības un sadarbības valoda. *Skolotāju Avīze*, 23.
- Prokofjevs, M. (1978, 29. jūnijs). Par uzdevumiem, kas veicami tautas izglītības orgāniem un skolām, lai izpildītu partijas XXV kongresa lēmumus un PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1977. gada 22. decembra lēmumu “Par vispārīzglītojošo skolu audzēkņu mācību un audzināšanas tālāku pilnveidošanu un viņu vēl labāku sagatavošanu darbam”. *Skolotāju Avīze*, 27.
- Prokofjevs, M. (1975, 19. novembris). Vissvarīgākais ir skolotājs [runa Taškentas konferencē]. *Skolotāju Avīze*, 47.
- Protchenko, I. F. (1978). Russkij jazyk – jazyk družby i bratstva, prosveshhenija i kul'tury. *Russkaja Rech*, 6, 3–10. Pieejams: <https://russkayarech.ru/ru/archive/1978-6/3-10> [skatīts 10.02.2025.].
- Protokols. (2023). Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādņu īstenošanas uzraudzības padomes sēdes protokols Rīgā, Nr. 2023/2, 2023. gada 19. janvārī. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/31154/download?attachment> [skatīts 18.12.2024.].
- Puisāns, T. (Ed.). (2003). *Unpunished crimes. Latvia under Three Occupations*. Stockholm: Memento. Daugavas Vanagi.
- Rancāns, A. (2014). *Krievināšana*. Autorizdevums.
- Rashidov, Sh. R. (1977). *Jazyk družby i bratstva*. Biblioteka “Ogonek”. Moskva: Pravda.
- Remy, J. (2007). The Valuev Circular and Censorship of Ukrainian Publications in the Russian Empire (1863–1876): Intention and Practice. *Canadian Slavonic Papers*, 49(1–2), 87–110.
- Republikāniskās skolotāju apspriedes sekciju galvenie uzdevumi. (1951, 28. augusts). *Skolotāju Avīze*, 34.
- Ricento, T. (2015). Foreword. In F. M. Hult, D. C. Johnson (Eds.), *Research Methods in Language Policy and Planning: A Practical Guide* (xii–xiv). John Wiley & Sons.
- Riekstiņš, J. (2003). The dictatorship of the Russian language. In *Unpunished Crimes. Latvia Under Three Occupations* (pp. 80–86). Stockholm, Toronto: Memento. Daugavas Vanagi.

- Riekstiņš, J. (2022). Latvijas sovetizācija un latviešu valodas politiskā diskriminācija (1940–1953). No *Valoda un vara. Valoda, valodniecība un kultūrpolitika no 1940. gada* (13.–22. lpp.). Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība.
- Riekstiņš, J. (2009). Lielā terora “Latviešu operācija” PSRS 1937.–1938. gadā. No *“Latviešu akcija” PSRS 1937–1938* (11.–28. lpp.). Rīga: Latvijas okupācijas muzeja biedrība.
- Riekstiņš, J. (2015). *Padomju impērijas koloniālā politika un Latvijas kolonizācija 1940–1990*. Rīga: Tieslietu ministrija.
- Riekstiņš, J. (red.) (2012). *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju. 1944–1989 dokumenti*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
- Riekstiņš, J. (1999, 7. jūlijs). Sals pār Latviju. Vasarā pirms 40 gadiem. *Latvijas Vēstnesis*, 221/222. Pieejams: vestnesis.lv/ta/id/19011
- Rozenvalds, J. (2024). *Ļeņinisms (ideoloģija)*. Latvijas Nacionālā enciklopēdija. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/104538-%C4%BCe%C5%86inisms,-ideolo%C4%A3ija0> [11.01.2025.].
- Rudnev, D. V. (2007). Jazykovaja politika v SSSR i Rossii (1940–2000-e gg). *Jazyk i obshhestvo: materialy mezhdunarodnoj konferentsii*. SPb.: SPbGU, 45–60.
- Sagaidīsim partijas kongresu radoša darba rosmē! Pārskats par Latvijas PSR Izglītības ministrijas vispārizglītojošo skolu darba rezultātiem aizvadītajā mācību gadā un uzdevumiem jaunajā 1980./81. mācību gadā. (1980, 20. augusts). *Skolotāju Avīze*, 33.
- Saliedētas un pilsoniski aktīvas sabiedrības attīstības pamatnostādnes 2021.–2027. gadam*. Ministru kabineta rīkojums Nr. 72 (05.02.2021.). Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/320841-par-saliedetas-un-pilsoniski-aktivas-sabiedribas-attistibas-pamatnostadnem-2021-2027-gadam> [skatīts 10.07.2024.].
- Samsons, V. (1951). Pret formālisma un apolitiskuma paliekām skolu darbā. *Padomju Latvijas Skola*, 2, 9–13.
- Saņina, G. (1984, 11. jūlijs). Valodas padziļinātai apguvei. *Skolotāju Avīze*, 28.
- Schiffman, H. F. (1996). *Linguistic culture and language policy*. London/New York: Routledge.
- Schmid, C. L. (2001). *The Politics of Language. Conflict, Identity and Cultural Pluralism in Comparative Perspective*. Oxford University Press.
- Schultze-Kraft, M. (2022). *Education for Sustaining Peace through Historical Memory*. Palgrave: Macmillan.
- Sessums, N. W. (2024). Russification and Russianization in Modern Historiography: Recent Developments and Future Directions. *Central Europe Yearbook*, 6, 42–59.
- Shelestyuk, E. V. (2021). Soviet Language Policy and Education in the Post-WWII Period. *Sociolinguistic Studies*, 4(8), 60–85.
- Shiffman, H. F. (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*. London: Routledge.
- Shiokawa, N. (1999). The History of Soviet Language Policy Reconsidered. *Slavic Studies*, 46. Pieejams: <http://src-h.slav.hokudai.ac.jp/publictn/46/shiokawa/shiokawa-eng.html> [skatīts 11.02.2025.].
- Shohamy, E., Ben-Rafael, E., Barni, M. (Eds.) (2010). *Linguistic Landscape in the City*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Shohamy, E., Gorter, D. (Eds.). (2009). *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York and London: Routledge.

- Silver, B. (1974a). The Impact of Urbanization and Geographical Dispersion on the Linguistic Russification of Soviet Nationalities. *Demography*, 11, 89–103.
- Silver, B. D. (1978). Language Policy and the Linguistic Russification of Soviet Nationalities. In J. R. Azrael (Ed.), *Soviet Nationality Policies and Practices* (pp. 250–306). New York: Praeger.
- Silver, B. (1974b). The Status of National Minority Languages in Soviet Education: An Assessment of Recent Changes. *Soviet Studies*, 26, 28–40.
- Simons, G. (2025). *Welcome to the 28th edition. February 21, 2025*. Pieejams: <https://www.ethnologue.com/ethnologue/welcome-28th-edition/> [skatīts 28.02.2025.].
- Skolotājs. (1941, 15. jūlijs). Latvijas tautskola boļševiku laikā. *Tēvija*, 13.
- Skujenieks, M. (1913). *Nacionālais jautājums Latvijā*. Pēterburga: A. Gulbja apgādībā.
- Skujiņa, V. (2025). *Latviešu valodas diskriminācija un sabiedrības divvalodība Latvijā*. Rīga: Latvijas Okupācijas muzeja biedrība.
- Skujiņa, V. (2024). *Latvijas rusifikācija*. Pieejams: https://okupacijasmuzejs.lv/storage/Rusifikac_a999f257-9b38-45a0-9b68-091c8472011c.pdf [skatīts 12.05.2025.].
- Smith, M. G. (1993). The Eurasian Imperative in Early Soviet Language Planning: Russian Linguists at the Service of the Nationalities. In S. G. Solomon (Ed.), *Beyond Sovietology: Essays in History and Politics* (pp. 159–191). New York: M. E. Sharpe.
- Solchanyk, R. (1982). Russian language and Soviet politics. *Soviet Studies*, XXXIV, 23–42.
- Solovjovs, M. (1947). Dažas piezīmes par krievu valodas mācīšanu latviešiem. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 90–92.
- Spolskis, B. (2011). *Valodas pārvaldība*. No angļu val. tulk. I. Druviete. Rīga: Zinātne.
- Spolsky, B. (2009). *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sprūde, V. (2019, 7. jūlijs). 1959. gada 7. jūlijā. *Nacionālkomunistu sagrašanās*. Pieejams: www.la.lv/1959-gada-7-julija-nacionalkomunistu-sagaves [skatīts 12.05.2025.].
- Stājas spēkā jaunie mācības plāni. (1941, 1. marts). *Padomju Latvija*, 53.
- Staļins, J. (1950). *Marksisms un valodniecības jautājumi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Staples, J. (1993). Soviet Use of Corruption Purges as a Control Mechanism: The Uzbekistan Case. *Past Imperfect*, 2, 29–48.
- Stērste, A. (1935). Mūsu jaunatnei augstākās speciālizglītības ceļā. No *Stērstu Andreja Kopoti raksti* (358.–360. lpp.). Rīga: Zemnieka domas.
- Stradiņš, J. (1998). Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas pirmie pieci gadi (1946–1951). No J. Stradiņš. *Latvijas Zinātņu akadēmija: izcelsme, vēsture, pārvērtības. I daļa* (148.–217. lpp.). Rīga: Zinātne.
- Stranga, A. (2018). Latvijas kultūras un mākslas sovetizācija pirmajā padomju okupācijas gadā: 1940. gada jūnijs – 1941. gada jūnijs. I daļa. *Latvijas Universitātes Žurnāls. Vēsture*, 5, 25–52.
- Strazdiņš, K. (1945). Izglītības darbinieku uzdevumi atjaunotajā Padomju Latvijā. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 7–14.
- Strazdiņš, K. (1950). Par uzdevumiem jaunajā mācību gadā. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 8–20.
- Strods, H. (2003). Baltijas valstu okupācija: ieskats terminoloģijā, periodizācijā un izpētē. No *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959.: Politika un tās sekas. Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti*. 9. sēj. (35.–49. lpp.) Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.

- Stukuls-Eglitis, D. (2002). *Imagining the Nation: history, modernity, and Revolution in Latvia*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Svarīgi pārkārtojumi skolu mācības plānā. (1940, 15. augusts). *Darbs*, 5.
- Šilde-Kārklīna, R. (1979). Pārkrievošanas problēmas būtība. *Jaunā Gaita*, 124/125. Pieejams: https://jaunagaita.net/jg124/JG124-125_Silde-Karklina.htm [skatīts 12.05.2025.].
- Šneidere, I. (Red.). (2001). Latvija padomju režīma varā, 1945–1986: dokumentu krājums. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds.
- Šūmanis, R. (1950). Par ārpusstundu nodarbībām krievu valodā. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 94–97.
- Šūpulis, E. (2012). Nacionālās identitātes nostiprināšanās un izmaiņu process: valodas lietojums un kolektīvā atmiņa. *Akadēmiskā Dzīve*, 49, 51–56.
- TASS. (1979). Jazyk družbi, edinstva i bratstva. *Sovetskaja kul'tura*, 42, 2.
- Tautas garu salauzt, tautu izvest – tāds bija 14. jūnija mērķis Latvijā: [par Latvijas u. c. Baltijas valstu iedzīv. deportācijas norisi 1941. g.: no krievu val. tulk., mater. sagat. un priekšv. sarakst. Jānis Riekstiņš]. (1999, 15. jūnijs). *Latvijas Vēstnesis*, 1, 3.
- Tautu draudzības jūtu ieaudzinašana skolēnos – visu pedagogu svarīgs uzdevums. (1959). *Padomju Latvijas Skola*, 9, 3–5.
- Tautu draudzības varenais radošais spēks. (1982, 29. jūnijs). *Cīņa*, 149–150.
- Temirbolatova, A. I. (2012). *Problemy jazykovoj politiki i jazykovogo stroitel'stva na Severnom Kavkaze (na materiale rukopisej arhivnogo fonda R-1260 GASK – “Severo-Kavkazskij gorskij istoriko-lingvisticheskij nauchno-issledovatel'skij institut imeni S.M. Kirova” (1926–1937)*. Stavropol': SGU.
- Thaden, E. (1981). The Russian Government. In R. C. Thaden (Ed.), *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855–1914*. Princeton: Princeton University Press.
- Thaden, E. (1990). Russification in Tsarist Russia. In *Interpreting History: Collective Essays on Russia's Relations with Europe* (pp. 205–218). New York: Columbia University Press.
- Tollefson, J. W, Perez-Milans, M. (2018). *The Oxford Handbook of Language Policy and Planning*. Oxford University Press.
- Trueman, C. N. (2015). *Russification*. Pieejams: <https://www.historylearningsite.co.uk/modern-world-history-1918-to-1980/russia-1900-to-1939/russification/> [skatīts 12.03.2025.].
- Tulun, M. O. (2013). Russification policies imposed on the Baltic people by the Russian empire and the Soviet Union. *Uluslararası Suçlar Ve Tarih*, 14, 139–160. Pieejams: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/701004> [skatīts 10.08.2025.].
- UNESCO (1968). *Educational planning in the USSR. Study by K. Nozhko, E. Monoszon, V. Zhamin, V. Severtsev. With observations of an ILEf mission to the USSR headed by Raymond Poignan*. Unesco: International Institute for Educational Planning.
- UNESCO (2003). *Language Vitality and Endangerment. UNESCO Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages*. Paris, 10–12 March 2003. Pieejams: <https://ich.unesco.org/doc/src/00120-EN.pdf> [skatīts 01.01.2025.].
- Ungerns-Šternbergs, J. fon. (2019). Baltijas bruņniecības 19. gadsimtā vēsturiskā skatījumā. No G. Straube (sast.), *Valsts valstī. Latvija – Krievijas impērijas provinces 19. gadsimtā* (20.–45. lpp.) Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.

- Upīts, A. (1951). Dažas piezīmes par latviešu valodas un valodniecības attīstības jautājumiem. *LPSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 6, 897–901.
- Uz jaunā posma sliekšņa. Līdz 1. septembrim 10 dienas. (1973, 22. augusts). *Skolotāju Avīze*, 34.
- Vādons, J. (2024.13.07.). "Mēs nākam kā draugi." Par "dabisko" pārkrievošanas vilni Brežņeva ērā. Pieejams: <https://www.delfi.lv/kultura/32026447/cultureenvironment/120034245/mes-nakam-ka-draugi-par-dabisko-parkrievošanas-vilni-brezneva-era> [skatīts 10.12.2024.].
- Valodas situācija (1995–1996). The Language Situation in Latvia. Sociolinguistic Survey. Part 1. Language Use and Attitudes among Minorities in Latvia.* I. Druviete (Ed.), Rīga: Latvian Language Institute.
- Valodas situācija Latvijā. Sociolingvistisks pētījums. 2. daļa. Latviešu lingvistiskā kompetence un valodas procesu vērtējums.* (1996). I. Druviete (red.), Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Valodas situācija Latvijā: 2004–2010. Sociolingvistisks pētījums.* (2011). I. Druviete (zin. red.), G. Kļava, I. Vītola (atb. red.). Rīga: LVA. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/2020/04/ValoduGramata_lppSatur.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums.* (2016). L. Lauze (zin. red.), G. Kļava (atb. red.). Rīga: LVA. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/docs/Petijumi/Sociolingvistika/VSL_2015_web.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: 2016–2020.* (2021). G. Kļava, I. Vītola (red.). Rīga: LVA. Pieejams: <https://valoda.lv/petijumi/valodas-situacija-latvija-2016-2020/> [skatīts 02.02.2025.].
- Valodas situācija Latvijā: Sabiedrības aptaujas rezultāti.* (2024). G. Kļava, I. Vītola (atb. red.). Rīga: Latviešu valodas aģentūra. Pieejams: https://valoda.lv/wp-content/uploads/2016/12/Valodas_situacija_2023.pdf [skatīts 10.03.2025.].
- Valsts kontrole. (2025). *Salīdzinātā sabiedrības politika – neskaidra un nekoordinēta. Revīzijas ziņojums.* Rīga: Valsts kontrole. <https://lrkv.gov.lv/lv/getrevisionfile/29703-Trun-R1tvpEFUQLmyE62yFTRi0VBdd3T-> [skatīts 10.03.2025.].
- Valsts valodas aģentūra. (2008). *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte.* Rīga: Zinātne.
- Valsts valodas komisija. (2007). *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences.* Rīga: Zinātne.
- Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam = Guidelines of the state language policy for 2005–2014.* (2005). Rīga: [Valsts valodas aģentūra].
- Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2015.–2020. gadam.* (2014). Pieejams: <https://valoda.lv/valsts-valoda/valsts-valodas-politika/>
- Vanags, O. (1953, 24. jūlijs). Piezīmes par jauno krievu valodas gramatikas grāmatu. *Skolotāju Avīze*, 30.
- Vihareva, L. (1979, 17. janvāris). Gaida liels darbs. *Skolotāju Avīze*, 3.
- Vihareva, L. (1980, 28. maijs). Jaunā kvalitatīvā pakāpē. *Skolotāju Avīze*, 22.
- Vinogradov, V. (1945). *Velikij russkij jazyk.* Moskva.
- Voss, A. (1982, 5. septembris). Svarīgs ideoloģiskā darba virziens. *Cīņa*, 205.
- Weeks, T. R. (1996). *Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on Russia's Western Frontier 1863–1914.* DeKalb: Northern Illinois University Press.

- Weeks, T. R. (2004). Russification: Word and Practice 1863–1914. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 148(4), 471–489.
- Weeks, T. R. (2010). *Russification/Sovietization*. *European History Online*. Pieejams: <https://d-nb.info/1029976155/34> [skatīts 20.03.2025.].
- Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact: Findings and Problems*. New York, Linguistic Circle of New York.
- Wiley, T. G. (1996). Language planning and language policy. In S. L. McKay & N. H. Hornberger (Eds.), *Sociolinguistics and language teaching* (pp. 103–147). Cambridge: Cambridge University Press.
- Zamyatin, K. (2012). The Education Reform in Russia and its Impact on Teaching of the Minority Languages: An Effect of Nation-Building? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 11(1), 17–47.
- Zhumanova, A. et al. (2020). Language Situation in Kazakhstan in the Modern Period: Ideology, Policy and Planning. *Opción. Revista de Ciencias Humanas y Sociales*, 36(91), 90–106.
- Zirnīte, M. (2001). Dzīvesstāstu liecinājums. No *Spogulis. Latvijas mutvārdu vēsture* (8.–12. lpp.). Rīga: Filozofijas un socioloģijas institūts.
- Zirnīte, M., Assereckova, M. (red.). (2016). *Visi esam sava laikmeta bērni: krievu dzīvesstāsti Latvijā*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts; Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācija “Dzīvesstāsts”.

CITĀTU MOZAĪKA: IZVILKUMI NO PRESES UN CITĀM PUBLIKĀCIJĀM*

1940–1941

Krievu valodas kursi skolotājiem. (1940, 27. jūnijs). *Latvijas Kareivis*, 142.

Skolu departamenta padome direktora J. Celma vadībā vakar nolēma angļu valodas kursu vietā pamatskolu skolotājiem sarīkot krievu valodas kursus. Tāpat krievu valodas kursus rīkos arī arodu un ģimnāziju skolu skolotājiem. Kursu sākumu un vietu skolu departaments paziņos atsevišķi. Izglītības ministrija patlaban noskaidro, cik ir cenzētu pilntiesīgu krievu valodas skolotāju. Vidusskolām būs vajadzīgi ap 100 skolotāju. Vidusskolās krievu valodas skolotājiem līdz šim bija iedalītas citu priekšmetu stundas. Atbrīvojot viņus no šiem pienākumiem, viņi varēs pilnīgi pārņemt krievu valodas mācīšanu. Grūtāk būs atrast krievu valodas pasniedzējus pamatskolām. Pēdējo 15 gadu laikā mūsu skolotāju institūtus beigušie neprot krieviski. Vienīgi Austrumlatvijas pamatskolās būs vajadzīgais krievu valodas pratēju daudzums. Šovasar rīkotosursos atsvaidzinās skolotāju krievu valodas zināšanas, bet iztrūkstošie skolotāji būs jāmeklē pensijā aizgājušo skolotāju vidū.

Būs demokrātiska skola. (1940, 9. jūlijs). *Brīvā Jaunatne*, 4.

Jaunais skolu departamenta direktors J. Jansons par turpmāko darbību mūsu līdzstrādniekam izteicās: Skolu departamenta tuvākie uzdevumi ir līdzšinējās autoritārās skolas vietā izveidot patiesi demokrātisku skolu, visiem brīvi pieejamu skolu, nodrošināt strādnieku un visai trūcīgai jaunatnei tādas pašas tiesības un iespējas uz izglītību, kādas līdz šim baudīja tikai turīgo pilsoņu jaunatne. Jāizved dzīvītiem visiem obligatoriska 6-klasīgā pamatskola kā visas tālākās izglītības pamats. Skolās jā māca krievu valoda kā obligatorisks priekšmets. Steidzīgi jārevidē līdzšinējās mācību programmas, atbrīvojot tās no fašistiskā režīma nejēdībām. [...]

* Citātos pēc iespējas saglabāta publikācijas oriģinālā rakstība. (Red. piezīme)

Svarīgi pārkārtojumi vidusskolu mācībās. (1940, 13. jūlijs). *Brīvā Zeme*, 156.

Skolu dep-ta padomes sēdē, piedaloties arī izglītības ministra biedram J. Lieknim, vakar noteica, ka mācības visās pamatskolās jāsāk 9. septembrī. [...] Visu tipu skolās kā pirmā obligātā svešvaloda jāmāca krievu valoda, pamatskolās ar 5. klasi. Grozīja līdzšinējo klašu numerāciju ģimnāzijās. Turpmāk zemākā klase būs 1. klase, pēdējā – piektā. Klasiskās ģimnāzijās pirmā svešvaloda paliek latīņu, pirmā jaunā valoda – krievu un otrā obligātā – grieķu vai viena jauna valoda pēc skolas pedagoģiskās padomes izvēles. Humanitārās ģimnāzijās mācīs latīņu valodu, krievu un vienu obligāto svešvalodu pēc skolas izvēles. Neģimnāzijās ar divām obligātām jaunām valodām pirmā noteikta krievu, bet otro jauno valodu var izvēlēties skolas vadība; arī trešo neobligāto jauno valodu nosaka skolas padome. Komerckolās pirmā svešvaloda turpmāk būs krievu valoda, bet otra pēc skolas padomes izvēles. Realģimnāzijās noteikta pirmā obligātā valoda krievu, bet otrā neobligātā – jaunā valoda pēc skolas padomes izvēles. Skolotāju institūtos bez obligātās krievu valodas kā neobligāto, sākot ar 3. kl., mācīs angļu valodu. [...]

Jauns virziens Rīgas skolu un kultūras politikā. Krievu valodu mācīs ar otro pamatskolas klasi. (1940, 21. jūlijs). *Latvijas Kareivis*, 163.

Galvaspilsētas izglītības pārvaldes priekšnieka v. i. O. Grīnbergs mums izteicās: Notiekošās dziļās vēsturiskās pārgrozības Latvijā Rīgas izglītības pārvaldes priekšā nostāda daudzus svarīgus uzdevumus. Vispirms skolotāju kadru nokārtošana prasa lielu un uzmanīgu darbu. 15. maija kliķe no Rīgas skolām ir izmetusi 146 skolotājus. Tagad nāk visi cietušie un pazemotie skolotāji un, skolotāju arodbiedrības atbalstīti, prasa sev gandarījumu, darbu un cilvēka tiesības. Šis darbs viņiem ir jādod, un izglītības pārvalde rūpēsies, lai viņi darbu dabūtu. Izglītības ministrija sadarbībā ar skolotāju arodbiedrībām izstrādā jaunus stundu plānus un mācības programmas. Svarīgais faktors, kas iespaidos stundu plānu, būs krievu valodas kā obligatoriska priekšmeta ieviešana pamatskolās. Izglītības pārvalde un tāpat Rīgas pilsētas valde domā, ka krievu valoda pamatskolā būtu jāsāk mācīt ar otro pamatskolas klasi, un šī mācība būtu jānostāda tā, lai katrs pamatskolas absolvents varētu brīvi sarunāties krievu valodā. [...]

Krievu valoda pamatskolās. (1940, 27. jūlijs). *Brīvā Jaunatne*, 21.

Izglītības ministrijā vakar bija apspriede par krievu valodas mācīšanu pamatskolā. Apspriedē piedalījās izglītības ministra biedrs J. Lieknis, skolu departamenta

direktors J. Jansons, sab. lietu ministrijas pārstāvis A. Pētersons*, kara ministrijas pārstāvis plkv. Liepiņš, tautskolu inspektors Rozenfelds, Rīgas pilsētas izglītības valdes priekšnieks O. Grīnbergs un Latvijas Darba Jaunatnes Savienības Centrālkomitejas pārstāvis A. Miežis.

Ievadot pārrunas, izglīt. min. biedrs Lieknis izteicās: krievu valodas mācīšanas jautājums vidusskolās izšķirts – krievu valodu sāks mācīt I klasē.

Pamatskolās bija nodoms ievest krievu valodu, sākot ar V klasi. Tomēr sabiedrībā ir pacēlušās balsis, kas ar šo lēmumu nav apmierinātas. Par to, ka pēc iespējas ātrāk jātiek pie krievu valodas zināšanām, domstarpību nav. Domas dalās tikai jautājumā, kā to labāk realizēt. Skolotāju uzskats ir tāds, ka krievu valoda mācāma, sākot ar V p-skolas klasi, lai pirmajos 4 mācības gados bērni varētu kaut cik izkopt un nostiprināt savas zināšanas mātes valodā.

[..] Sab. l. min.** pārstāvis Pētersons izsaka domas, ka 2 gadi būtu daudz par maz. Mēs kļūstam par PSRS Republiku. Tāpēc pamatīgi jāpiesavinās tā valoda, ar kuras palīdzību Padomju Savienības tautas var saprasties. Jāņem vērā arī tas apstāklis, ka, mācoties valodu agrākā gadu pakāpē, viņu var labāk piesavināties. Mūsu tautas un armijas saites un sadarbība ar PSRS arvien vairāk pastiprināsies. Krievu valodas mācīšana jāsāk agrāk. LDJS*** pārstāvis A. Miežis uzsver, ka organizācijas biedri dzīvi interesējas par krievu valodu. [..] Būtu vēlams, ja krievu valodu mācītu jau sākot ar II p-skolas klasi. Rīgas pils. izgl. valdes priekšnieks Grīnbergs pievienojas šai prasībai, to motivējot ar praktisko nepieciešamību un jaunatnes impulsīvo vēlēšanos.

[..] Pie šī jautājuma atrisināšanas krīt svarā pedagoģiskie motīvi: I klasē bērnu valodas zināšanas ir mazas, II klasē pat lasīt veikli vēl neprot. Otrs svarīgs moments – Latgalē pirmos 2 gadus mācīs dialektu. Tikai ar trešo gadu visus priekšmetus sāks pasniegt literārā valodā. Ja sāksim krievu valodas mācīšanu II klasē, bērnam uzreiz vajadzēs mācīties trīs valodas, kas nevar dot vajadzīgās sekmes. [..]

Pēc pārrunām atzina, ka krievu valodas mācīšana būtu sākama ar 4. māc. gadu – IV klasē būtu 3 stundas, V un VI – 6 stundas nedēļā katrā. Tādā kārtā 3 gadu stundu skaits būtu vienlīdzīgs līdzšinējās angļu valodas 5 gadu stundu kopskaitam. Tādā kārtā 3 gados koncentrētā veidā būtu likti droši pamati tālākai sekmīgai krievu valodas piesavināšanai. [..] Bez krievu valodas citu svešvalodu pamatskolās nebūs.

* Pareizi ir V. Pētersons.

** Sabiedrisko lietu ministrija.

*** Latvijas Darba jaunatnes savienība.

Tupīcins, G. (1940, 28. jūlijs). Mācīsimies krievu valodu. *Latvijas Vilnis* (*Latv. Radiofona programma*), 13.

Pēdējo nedēļu straujie notikumi Latvijā izvirzījuši krievu valodas prasmes lielo nozīmi mūsu zemē. Laikā, kad krievu valodu prot ik vienpadsmitais zemeslodes iedzīvotājs, kad krievu valodā izdots ārkārtīgi liels daudzums literatūras visās zinātnes un mākslas nozarēs, kad krievu grāmatas izdotas miljonos eksemplāru un maksā ļoti lēti, tai pašā laikā Latvijas jaunatnei nav iespējams izmantot šo bagātību krievu valodas neprašanas dēļ. Tas tāpēc, ka vecā iekārta izmeta no skolām krievu valodu, naidīgi nostādamās pret Padomju Savienības kultūru un literatūru.

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Konstitūcija (Pamatlikums). (1940, augusts). *Padomju Latvijas Skola*, 1, 1.–14. lpp.

III nodaļa. LATVIJAS PSR AUGSTĀKIE VALSTS VARAS ORGĀNI

25. pants. Latvijas PSR Augstākās Padomes pieņemtie likumi izsludināmi latviešu un krievu valodā ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja un sekretāra parakstiem. [..]

VII nodaļa. TIESA UN PROKURATŪRA

83. pants. Tiesāšana Latvijas PSR notiek latviešu valodā, nodrošinot šīs valodas nepratējiem iespēju pilnīgi iepazīties ar lietas materiāliem ar tulka starpniecību, kā arī dodot tiesību uzstāties tiesā savā mātes valodā.

84. pants. Visās Latvijas PSR tiesās, ciktāl likums neparedz izņēmumus, lietas iztiesā atklāti, nodrošinot apsūdzētam tiesību uz aizstāvību.

VIII nodaļa. PILSONU PAMATA TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

93. pants. Latvijas PSR pilsoņiem ir tiesība uz izglītību. Šo tiesību nodrošina ar vispārēju obligātorisku pirmizglītību, ar bezmaksas izglītību, ieskaitot augstāko izglītību, ar valsts stipendiju sistēmu vislielajam vairumam augstskolu audzēkņu, ar mācību skolās mātes valodā un organizējot darba ļaudīm fabrikās, valsts saimniecībās, mašīnu un traktoru stacijās bezmaksas industriālu, tehnisku un agronomisku apmācību.

Svarīgi pārkārtojumi skolu mācības plānā. (1940, 15. augusts). *Darbs*, 5.

Izglītības ministrs prof. P. Lejiņš apstiprinājis vidusskolu un pamatskolu stundu plānus 1940.–41. māc. gadam. Vidusskolu dir. V. Rode par jaunajiem stundu plāniem paskaidro: – Šie stundu plāni domāti tikai vienam mācības gadam, lai

pakāpeniski sagatavotos pārejai uz vienotu Padomju Savienības vidusskolu. No vidusskolu tipiēm paredzēti tikai divi – reālais un humanitārais. Abi tie tā tuvināti, lai ar laiku salietos vienā reālā tipa vidusskolā. [...] Jaunajos stundu plānos krievu valoda ieviesta kā **otrā valsts valoda** ar tādu pašu stundu skaitu kā latviešu valodai – 20 stundu nedēļā. [...]

Tautskolu direktors P. Rozenfelds par jaunajiem pamatsk. stundu plāniem paskaidro: – Turpmāk nav paredzēta ticības mācība, bet nāk klāt 2 jauni priekšmeti – sabiedriskā audzināšana un krievu valoda. Sabiedriskā audzināšana 5. un 6. klasē domāta skolēnu iepazīstināšanai ar Padomju Savienības iekārtu, pilsoņu pienākumiem un tiesībām. Krievu valodas mācīšana sākama ar 3. klasi, kad skolēni jau pietiekami iepazīnušies ar savu mātes valodu. Četros gados būs iespējams skolēnus sagatavot tā, lai tie, skolu beidzot, varētu runāt, rakstīt, lasīt un saprast nepieciešamāko ikdienišķā dzīvē. 5. un 6. klasē atstāta angļu valoda, dodot iespēju skolēniem iesākt kursu pabeigt. Nākamībā angļu valodas vietā mācīs vācu valodu. Latviešu valodā palielināts stundu skaits par 8 stundām nedēļā, matemātikā par 2 un zīmēšanā par 4 stundām nedēļā. [...]

Olis, M.* (1940, 3. oktobris). Arī Padomju Latvijas pilsoņiem jāprot svešvalodas. *Jaunais Komunārs*, 42.

Līdz ar Padomju Latvijas uzņemšanu Sociālistisko Padomju Republiku Savienībā krievu valoda kļuvusi tikpat kā mūsu otra mātes valoda. Tās obligāta prasana ir pati par sevi saprotama lieta. Tāpēc par krievu valodas mācīšanu šeit nerunāsim, bet ar terminu “**svešvalodas**” sapratīsim vācu, angļu, franču vai vēl kādu citu svešu valodu.

Stājas spēkā jaunie mācības plāni. (1941, 1. marts). *Padomju Latvija*, 53.

Padomju Latvija no buržuāziskās valdības mantoja dažāda tipa vidusskolas ar dažādiem mācības plāniem un programmām. Pārsvarā bija humanitāra tipa skolas, kas jaunatnei deva dzīvei maz noderīgu zināšanu. Mūsu skolu beigušie pēc 11 gadu darba bija daudz vājāk sagatavoti nekā Padomju Savienības skolu beigušie, kur mācību ilgums tikai 10 gadu. [...] Nepieciešams pacelt skolēnu zināšanas līdz līmenim, kāds ir Padomju Savienības citās republikās. Jau 1942./43. mācības gada sākumā visām Padomju Latvijas vidusskolām jāstrādā pilnīgi pēc Padomju Savienības stundu plāna un programmas.

* Medards Olis – īstajā vārdā Kārlis Pētersons (1891–1952).

Skolām, kur mācības nenotiek latviešu valodā, jāizstrādā savi īpatnēji pārejas stundu plāni, pamatojoties uz publicēto stundu plānu; jāievēro, ka vispārizglītojošo priekšmetu programmu nedrīkst sašaurināt. Šādi izstrādātais stundu plāns jāiesniedz apstiprināšanai Izglītības tautas komisariāta skolu pārvaldei.

Izglītības tautas komisāra pavēle Nr. 111-67 1941. g. 31. maijā par stundu plānu pamatskolās, nepilnās vidusskolās un vidusskolās 1941./42. māc. g.* (1941, jūnijs). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 58.–59. lpp.

Nr.	Mācību priekšmets	Sag.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
1.	Latviešu valoda un literatūra	10	11	11	7/5	6	7	5	4	4	4	4	5	77
2.	Krievu valoda un literatūra	–	–	–	6	6	5	6	5	5	5	5	6	49
3.	Svešvalodas	–	–	–	–	–	4	4	3	3	3	3	3	23

Izglītības tautas komisāra pavēle Nr. 111/71 1941. g. 6. jūnijā par stundu plānu pamatskolās, nepilnās vidusskolās un vidusskolās 1941./42. māc. gadā.** (1941, jūnijs). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 60.–61. lpp.

Nr.	Mācību priekšmets	Sag.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
1.	Dzimtā valoda un literatūra	10	11	11	8/6	5	5	5	3	3	3	3	3	69
2.	Latviešu valoda	–	–	–	3	3	3	3	3	3	3	3	3	27
3.	Krievu valoda un literatūra	–	–	5	4	4	4	4	4	4	4	4	5	42
4.	Svešvalodas	–	–	–	–	–	4	3	2	2	2	2	3	18

* Skolās ar mācībām latviešu valodā.

** Skolās ar mācībām ebreju, baltkrievu, igauņu, lietuviešu, poļu valodā.

Izglītības tautas komisāra pavēle Nr. 111/72 1941. g. 6. jūnijā par stundu plānu pamatskolās, nepilnās vidusskolās un vidusskolās 1941./42. m. g.* (1941, jūnijs). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 60.–61. lpp.

Nr.	Mācību priekšmets	Sag.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	
1.	Krievu valoda un literatūra	10	11	11	9/7	8	8	7	5	5	5	5	6	89
2.	Latviešu valoda un literatūra	–	–	–	4	4	4	4	4	4	4	4	5	41
3.	Svešvalodas	–	–	–	–	–	4	4	3	3	3	3	3	23

1944

LK(b)P CK biroja 1944. gada 7.–8. decembra sanāksmes lēmums “Par Latvijas PSR iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbinieku, kuri nepārvalda latviešu valodu, latviešu valodas mācīšanos”**. (2012). No J. Riekstiņš (sast.). *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju* (24. lpp.). R., Latviešu valodas aģentūra.

[..] Ņemot vērā, ka iestāžu, organizāciju un uzņēmumu darbinieku latviešu valodas nezināšana ir nopietns šķērslis ikdienas saskarē ar masām, viņu vajadzību un pieprasījumu zināšanai, LK(b)P CK uzdod iestāžu, organizāciju un uzņēmumu vadītājiem organizēt vadošo darbinieku un kalpotāju, kuri nepārvalda latviešu valodu, latviešu valodas mācīšanos.

1945

Strazdiņš, K.*** (1945). Izglītības darbinieku uzdevumi atjaunotajā Padomju Latvijā. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 7.–14. lpp.

Savas tautas kultūru mēs varam sekmīgāk attīstīt un viņas līmeni augstāk celt tad, ja izmantojam citu tautu pieredzi un kultūras sasniegumus, ja smeļamies no viņu zinātnes un mākslas avotiem. Padomju Savienībā ir izaugusi jaunā, darbļaužu, sociālistiskā kultūra, pretēja kapitālistiskās pasaules buržuāziskajai kultūrai.

* Skolās ar mācībām krievu valodā.

** LVA PA-101. f., 3. apr., 13. l., 64. lpp. Ar šo lēmumu tika noteikts, ka jāorganizē valodas mācīšanās kursi un pulciņi; Izglītības tautas komisariātam un Valsts izdevniecībai jāsagatavo un jāizdod mācību grāmatas valodas mācīšanai; iestāžu, organizāciju un uzņēmumu vadītājiem jāparedz līdzekļi mācību organizēšanai u. c.

*** Kārlis Strazdiņš (1890–1964) – LPSR izglītības tautas komisārs (1944–1946) un izglītības ministrs (1946–1950).

Katra kultūras cienītāja un darbinieka pienākums ir ne tikai iepazīties ar šo jauno kultūru, bet dziļi izprast tās pamatus, zināt viņas sasniegumus, izmantot tos savas tautas kultūras vispusīgai attīstīšanai un līmeņa celšanai. Tāpēc, starp citiem, arī kā viens no kultūras darbinieku svarīgākajiem uzdevumiem ir – iemācīties krievu valodu, kurā šī jaunā kultūra pieejama. Vispār jāsaka, ka mūsu laikos grūti skaitīt par kulturālu cilvēku, kurš neprot krievu valodu, sevišķi tad, ja runājam par kultūras darbiniekiem. [..]

Kapitālistiskajā iekārtā nacionālās kultūras lozungs, kā jau agrāk minējām, ir reakcionārs lozungs, jo tur aiz šī lozunga slēpjas buržuāzijas kultūra. Padomju iekārtā nacionālās kultūras lozungs ir progresīvs lozungs, jo tas nozīmē vispusīgu sociālistiskās kultūras satura attīstīšanu nacionālajās formās. Katrai tautai ir vieglāk apgūt kultūras sasniegumus un izmantot tos savā valodā, pazīstamos un tuvos tēlos un dabas ainavu veidos. Ceļš uz augstu kultūras pakāpi, sekmīgu sociālistiskās kultūras satura apgūšanu ved caur vispusīgu nacionālās kultūras attīstību.

Egle, A. (1945). Krievu valoda latviešu skolās. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 80.–92. lpp.

Padomju Savienībā Ļeņina–Staļina vadībā uzcelts sociālisms; šeit uzplaukusi kultūra, sociālistiska pēc satura, nacionāla pēc formas. Beztiesiskās, apspiestās cariskās Krievijas kolonijas Oktobra revolūcijas un sociālistiskās celtniecības rezultātā kļuvušas par kulturālām republikām. Reizē ar to un pateicoties tam, aug interese par krievu valodu, aug vēlēšanās zināt to, ko sarakstījusi krievu tauta krievu valodā. Par krievu valodas bagātību, skaistumu, daudzpusību mēs varam pārliecināties, lasot krievu rakstnieku un kritiķu, zinātnieku un pētnieku, cilvēces ģēniju – Ļeņina un Staļina – darbus.

Krievu valoda kļūst par starptautisku sociālistiskās kultūras valodu. Padomju Savienība – daudznāciju valsts, un krievu valoda ir šo daudzo nāciju kopīgā valoda. Tāpēc pilnīgi dabīgi, ka krievu valoda jāzina katram padomju pilsonim.

Padomju skolotājam jāprot noskaidrot principiālā starpība starp agrāko cariskās Krievijas pārkrievošanas politiku un tagadējo krievu valodas mācīšanu. Cariskajā Krievijā pilnīgi neatzina, centās iznīcināt mazāko tautiņu kultūru un krievu valodu mācīja ekspluatācijas interesēs. Mācīties augstskolā varēja tikai nedaudzi kolonizēto tautu nacionālās buržuāzijas pārstāvji. Vietējo muižnieku, kapitālistu, garīdznieku dēli mācījās krievu valodu, lai iekļūtu krievu valdošās šķiras aprindās un līdz ar to varētu valdīt par tautu. [..] Tautas masām nebija iespējams mācīties, jo mātes valoda skolā bija aizliegta, un iemācīties kaut ko krievu valodā, šo valodu pilnīgi nezinot, īsā laikā nebija iespējams. Eksploatoru

interesēs bija, lai tautas masa būtu neizglītota, tumša, un viss tika darīts, lai tai nebūtu iespējas izkļūt no šīs tumsas.

Lielajā Padomju Savienībā krievu valodai ir cita loma: krievu valoda kļūst par atbrīvošanas ieroci. Mācot krievu valodu, mēs dodam plašām tautas masām iespēju iepazīties ar tām vērtībām, kas radītas krievu valodā; tādā kārtā paceļam tautas kulturālo līmeni vispār, līdz ar to dodot iespēju katrai tautai pacelt augstāk savu nacionālo kultūru. Krievu valoda mūsu skolās ir tikai mācību priekšmets, un pārējos priekšmetus māca mātes valodā. Tas nozīmē, ka Padomju Savienībā ir iespēja mācīties un iegūt zināšanas skolā arī visiem tiem, kas krievu valodu nepārvalda. Mācoties mātes valodā, mūsu skolēni paši vēlas zināt arī krievu valodu, jo tas tuvina viņus lielajai krievu tautai, paplašina redzes viedokli, dod iespēju izmantot kultūras bagātības un pirmavotus krievu valodā.

Krievu valodas skolotājam latviešu skolā uzticēts liels un atbildīgs uzdevums – iemācīt latviešu bērniem krievu valodu. Tāpēc:

- 1) Skolotājam visā pilnībā jāizprot Ļeņina–Staļina nacionālā politika; viņam pašam jābūt aktīvam šīs politikas izvedējam dzīvē.
- 2) Skolotājam pašam jāpārvalda krievu valoda.
- 3) Viņam jāzina arī latviešu valoda, tās specifiskās īpatnības.
- 4) Skolotājam jāzina krievu valodas programmas visās klasēs.
- 5) Jāzina padomju pedagoģijas pamati.
- 6) Jāzina sava priekšmeta metodika un jāizmanto labāko skolotāju pieredze.

Mācīt krievu valodu latviešiem nesalīdzināmi grūtāk nekā mācīt to krievi. Tāpēc, mācot krievu valodu latviešu skolās, nekādā gadījumā nevar apmierināties tikai ar tām metodēm, kas pārbaudītas un atzītas par labām, pat teicamām, mācot krievu valodu krievu skolās. Nepareizi būtu arī tas, ja krievu valodu mācītu tā, kā māca svešvalodas. [..]

Kas jādara, lai uzlabotu Latvijas PSR augstskolu darbu. Latvijas PSR Tautas Komisāru Padomes un Latvijas Komunistiskās (boļševiku) Partijas Centrālās Komitejas lēmums 1945. g. 19. aprīlī. (1945). *Padomju Latvijas Skola*, 3, 41.–52. lpp.

[..] Latvijas PSR Tautas Komisāru Padome un Latvijas Komunistiskās (boļševiku) Partijas Centrālā Komiteja nolemj:

I. Par mācību un zinātniski-pētniecisko darbu

[..] 5. Uzlikt par pienākumu LPSR Izglītības tautas komisariātam (b. Strazdiņam), LPSR Zemkopības tautas komisariātam (b. Vanagam), Mākslas lietu pārvaldei pie LPSR Tautas Komisāru Padomes (b. Rokpelnim), kā arī augstskolu rektoriem un direktoriem – steidzīgi sakomplektēt augsti kvalificētus kadrus

katedrām, piegriežot sevišķu vērību sabiedrisko zinātņu katedru komplektēšanai; nodibināt kontaktu ar lielākajiem Padomju Savienības zinātniekiem – akadēmiķiem, profesoriem, zinātņu doktoriem, organizējot viņu braukšanu uz Rīgu, lai nolasītu lekcijas atsevišķās zinātņu disciplīnās.

Lai ātrāk aizpildītu vakantās profesoru, docentu un citu mācības spēku vietas, uzdot LK(b)P CK kadru daļai (b. Titovam) mēneša laikā pārbaudīt komisariātos un iestādēs speciālistu pareizu izmantošanu un gādāt, lai atgrieztu pedagoģiskajā darbā speciālistus, kas agrāk strādājuši augstskolās. [...]

7. Tā kā vidusskolu audzēkņi nav mācījušies PSRS tautu vēsturi, ievest PSRS tautu vēstures fakultatīvo kursu augstskolās, kurās šī disciplīna nav paredzēta pēc mācību tipa plāniem.

8. Atzīmējot neapmierinošu krievu valodas mācīšanu augstākajās mācības iestādēs, uzdot LPSR Izglītības tautas komisariātam:

- a) Mēneša laikā izstrādāt Latvijas PSR augstskolām vienotu krievu valodas mācības praktiskā kursa programmu, sadalot pa mācības gadiem un uzrādot obligāto praktisko darbu sarakstu.
- b) Sagatavot ne vēlāk par 1945. gada 1. augustu krievu valodas mācības grāmatas un hrestomātijas augstskolām.

Uzlikt par pienākumu Latvijas PSR Valsts apgādam izdot šīs grāmatas ne vēlāk par 1946. gada 1. janvāri.

Pateicības vēstule lielajai krievu tautai. (1945, 21. jūlijs). *Ведомости Президиума Верховного Совета ЛССР=LPSR AP Prezidija Ziņotājs*, 145.

Lielā, varenā krievu tauta! Tevi – Padomju Savienības vadošo spēku – ar mīlestības, uzticības un pateicības vārdiem uzrunā latviešu tauta piektajā gadadienā kopš padomju varas nodibināšanas Latvijā.

Kopā ar lielo krievu tautu, saņemot tās brālīgo palīdzību, latviešu tauta daudzus gadu simteņus nesamierināmi cīnījusies pret vācu iebrucējiem. Kopā ar krievu tautu 1905. gadā Latvijas darba ļaudis cīnījās pret carismu, kapitālistiem un muižniekiem. Kopā ar Krievijas darba ļaudīm latviešu tautas labākie dēli un meitas cīnījās par padomju varu pilsoņu kara gados.

Šinīs cīņās par godu un brīvību auga un pieņēmas latviešu un krievu tautas gadsimtu draudzība. 1940. gada 21. jūlijā latviešu tauta atkratījās no saviem verdzinātajiem, nodibināja padomju varu un izteica vienprātīgu vēlēšanos stāties padomju tautu saimē.

1940. gada 5. augustā brīvā Latvija bija uzņemta par pilntiesīgu lielas Padomju Savienības locekli un stājās uz neierobežota kulturālā un ekonomiska uzplaukuma ceļa.

Mierīgo radošo latviešu tautas darbu pārtrauca nodevīgais hitleriskās Vācijas uzbrukums Padomju Savienībai. Vācu laupītāji gribēja padomju varu noslaucīt no zemes virsas. Garažos vācu okupācijas gados latviešu tautai nācās ciest lielus zaudējumus un grūtības. Tauta noasiņoja, bet godīgi un līdz galam veica savu pienākumu pret Dzimteni. Taču pati tā nekad nespētu nokratīt vācu jūgu. Tikai savienība un draudzība ar lielo krievu tautu izglāba Latviju no svešajiem iebrucējiem.

Galīgas militāras sagrāves rezultātā fašistiskā Vācija kapitulēja bez ierunām. Padomju Latvija pilnīgi atbrīvota no nicinātajiem ienaidniekiem. Tā ar Padomju Savienības tautu un, pirmā kārtā, ar lielās krievu tautas palīdzību latviešu tauta atguva brīvību un neatkarību. Šo palīdzību latviešu tauta nekad neaizmirsīs. Viņa mūžam būs pateicīga Padomju Savienības tautām, lielajai krievu tautai, Sarkanai Armijai.

Vācu bandīti latviešu tautai nodarījuši lielu postu. Sagrautas pilsētas, rūpnīcas, transports, lauksaimniecība, kultūras iestādes. Ar kvēlu sajūsmu latviešu tauta stājusies pie savas saimniecības un kultūras atjaunošanas. No drupām izaug rūpnīcas, fabrikas, MTS, elektrostacijas, kultūras iestādes. Visur verd atjaunošanas radišanas darbs. Visur mēs jūtam lielās krievu tautas brālīgo palīdzību, kas mums dod iespēju drīzāk aizdziedēt kara cirstās brūces.

Latviešu tauta pateicas Tev, slavenā krievu tauta, par Tavu nesavtīgo, bagātīgo palīdzību, kas vairo Latvijas spēkus cīņā – par mūsu republikas pārvēršanu ziedošā, attīstītā varenās Padomju Savienības republikā. Tavš gaišais prāts, neatlaidīgais raksturs un pacietība ir mums paraugs. Vēsture pierādījusi, ka vienīgi savienībā ar lielo krievu tautu un citām Padomju Savienības tautām Latvija var sekmīgi aizsargāt savu brīvību un neatkarību. Lūk, tāpēc mēs nemitīgi stiprināsim un tālāk izveidosim latviešu tautas senseno draudzību ar lielo krievu tautu, ar visām Padomju Savienības tautām.

Boļševiku partijas vadībā, ģeniālā vadoņa un skolotāja biedra Staļina vadībā Padomju Latvija iet pretī tautas saimniecības un kultūras tālākai attīstībai un uzplaukumam.

Lai dzīvo lielā un varenā krievu tauta!

Lai dzīvo mūsu Dzimtenes tautu draudzība!

Lai dzīvo lielais skolotājs un karavadonis biedrs Staļins!

[Paraksts:] Latvijas PSR Augstākās Padomes V sesija

Iestājoties augstskolā, jāzina krievu valoda. (1945, 4. jūlijs). *Cīņa*, 156.

Nākamajā mācības gadā, iestājoties augstskolas visās fakultātēs, jāzina krievu valoda viena gada kursa apmērā. Tiem, kas nenāk tieši no vidusskolas un tādēļ

krievu valodu neprot, Latvijas Valsts universitāte organizē vasarā krievu valodas mācības. Mācības notiks LVU galvenajā ēkā (Raiņa bulv. 19) 39. klausītavā katru otrdienu un piektdienu pl. 18–20.

Pelše, A.* (1945). Politiskā masu un propagandas darba pašreizējie uzdevumi Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. *Propagandists un Aģitators*, 14, 9.–19. lpp.

Bieži aizmirst, ka Latvija ir ļoti jauna Padomju Republika. Padomju iekārtu faktiski mēs veidojam pavisam tikai otro gadu. Jau tāpēc vien nav iespējams mehāniski pārņemt veco padomju republiku darba pieredzi un metodes, neievērojot dažas mūsu īpatnības. Daudz kas tāds, kas vecajās padomju republikās jau aizgājis vēsturē, Latvijas iedzīvotājiem ir pilnīgi jauns. Daži darbinieki reizēm neievēro tautas, it sevišķi zemnieku aizspriedumus pret jaunievedumiem un vāji noskaidro veselu virkni mūsu pasākumu. To izmanto naidnieki. [..]

Lieliem trūkumiem pieskaitāms arī tas, ka aģitācijas un propagandas darbā ignorē mūsu republikas nacionālās īpatnības. Tā, piemēram, Gulbenes dzelzceļa mezglā strādā 3000 cilvēku, no kuriem vairāk par 35% neprot krievu valodu. Un tomēr viss politiskais masu darbs notiek krievu valodā. [..]

Mūsu partijas apriņķu un rajonu komitejas izsūtot referentus, sadalot laikrakstus un grāmatas, izdodot savas vietējās avīzes, ļoti bieži neņem vērā iedzīvotāju nacionālo sastāvu. Latvijas K(b)P 1944. gada 7. decembra lēmumu par to, ka mūsu vadošajiem kadriem jāmacās latviešu un krievu valoda, arī izpilda ļoti vāji.

Latvijas K(b)P 1945. gada 2.–3. novembra lēmums: “Par partijas apriņķu komiteju, pilsētu komiteju un rajona komiteju Latvijas K(b)P CK biroja 1945. gada 31. jūlija lēmuma “Par nacionālo īpatnību ignorēšanas faktu dažu padomju iestāžu un organizāciju darbā” izpildi”.** (2012). No J. Riekstiņš (sast.). *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju* (28.–29. lpp.). R., Latviešu valodas aģentūra.

[..] Izskaidrot visām partijas apriņķu komitejām, pilsētu komitejām un rajonu komitejām, tautas komisariātu, republikānisko pārvalžu un organizāciju vadītājiem, ka nacionālo īpatnību ignorēšana padomju un citu iestāžu un organizāciju darbā ir nopietns trūkums, kuram ir milzīga politiska nozīme, un ka partijas

* Arvīds Pelše (1899–1983) – LKP CK sekretārs propagandas un aģitācijas jautājumos (1941–1959), aktīvs rusifikācijas politikas īstenotājs.

** LVA PA-101. f., 14. apr., 18. l., 5.–6. lpp.

komitejas un iestāžu vadītāji, kuri savā darbā neņem vērā nacionālās īpatnības un necīnās pret to ignorēšanu, pēc būtības lej ūdeni uz buržuāzisko nacionālistu dzirnavām. [...] Pieprasīt no partijas apriņķu, pilsētu un rajonu komitejām, no iestāžu un uzņēmumu vadītājiem stingri izpildīt LK(b)P CK 1944. g. 8. dec. lēmumu par latviešu un krievu valodas mācīšanos, š. g. novembrī noorganizēt latviešu valodas mācīšanu vadošajiem darbiniekiem un kalpotājiem, kuri neprot latviešu valodu, un krievu valodas mācīšanu partijas aktīvam un intelligēnci, kuri nepārvalda krievu valodu.

Latvijas PSR Tautas komisāru padomes 1945. gada 4. novembra lēmums “Par darbvedības kārtību Latvijas PSR iestādēs, uzņēmumos un organizācijās”.* (2012). No J. Riekstiņš (sast.). *Par latviešu valodu. Pret rusifikāciju* (30.–31. lpp.). R., Latviešu valodas aģentūra.

[...] Latvijas PSR Tautas komisāru padome atzīmē, ka, **neraugoties uz vairākkārtējiem norādījumiem, daudzi tautas komisariāti, centrālās iestādes un organizācijas, apriņķu, pilsētu un pagastu izpildu komitejas savā darbā rupji ignorē vietējo iedzīvotāju nacionālās īpatnības.** Tā, piemēram, daudzos Rīgas uzņēmumos (Vagonbūves, Superfosfātu rūpnīcā), kur vairāk nekā 90% no visiem strādniekiem ir latvieši, kuru ievērojama daļa neprot krievu valodu, pavēles, sludinājumus, siena avīzes utt. raksta tikai krievu valodā. Sagādes tautas komisariāta pilnvarotais un “Labības sagāde” sūta uz valsts piegādes punktiem tādās vietās, kur iedzīvotāji ir tikai latvieši, darbiniekus, kas prot tikai krievu valodu (Cēsu apriņķis). Daudzās izkārtņēs Rīgā krievu vārdi ir uzrakstīti latviešu burtiem. Daudzas apriņķu un pagastu izpildu komitejas notur sēdes, izsūta lēmumus un atbildes uz ciemu izpildu komiteju pieprasījumiem krievu valodā, lai gan daudzi ciemu izpildu komiteju priekšsēdētāji vāji prot krievu valodu.

1946

Kļaviņš, A. (1946). 1945./46. mācību gads skaitļos. *Padomju Latvijas Skola*, 1, 51.–54. lpp.

Blakus 1127 skolām ar latviešu mācību valodu (153 295 bērni) bija 215 skolas ar krievu valodu (41 529 bērni), 5 poļu skolas (1425 bērni), 2 lietuvju skolas (239 bērni) un 2 igauņu skolas (55 bērni). 97 skolas darbojas ar cittautu komplekziem: 92 ar krievu, 3 – poļu utt.

* LVA, 270. f., 1. apr., 115. l., 153.–154. lpp.

Mācību plāni 1946./47. māc. g.* (1946). *Padomju Latvijas Skola*, 8/9, 208.–211. lpp.

Mācību plāns 7-kl. pamatskolām ar latviešu mācību valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	I	II	III	IV	V	VI	VII	kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	12	10	12	8	8	6	5	61
2.	Krievu valoda	–	4	4	4	4	4	4	24
11.	Svešvaloda	–	–	–	–	3	3	2	8

Mācību plāns vidusskolām ar latviešu mācību valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	VIII	IX	X	XI	XII	kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	4	4	4	4	4	20
2.	Krievu valoda un literatūra	4	4	4	4	4	20
10.	Svešvaloda	3	3	3	3	3	15
14.	Neobl. stundas skolēniem (pēc izvēles) latīņu valoda, otra svešvaloda, matemātikas vai fizikas papildstundas	2	2	2	2	2	(10)

Mācību plāns 7-kl. pamatskolām ar krievu mācību valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	I	II	III	IV	V	VI	VII	kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	12	12	13	8	10	8	6	69
2.	Latviešu valoda	–	3	3	3	3	3	3	18
11.	Svešvaloda	–	–	–	–	3	3	2	8

Mācību plāns vidusskolām ar krievu mācību valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	VIII	IX	X	XI	XII	kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	4	4	4	4	4	20
2.	Latviešu valoda un literatūra	4	4	4	4	4	20
10.	Svešvaloda	3	3	3	3	3	15
14.	Neobl. stundas skolēniem (pēc izvēles) latīņu valoda, otra svešvaloda, matemātikas vai fizikas papildstundas	2	2	2	2	2	(10)

* Apstiprināti 1946. gada 16. augustā.

Mācību plāns 10-gadīgām vidusskolām ar krievu mācību valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	VIII	IX	X	kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	–	–	–	–
2.	Literatūra	4	5	5	14
12.	Svešvaloda	3(4)	2(3)	3(4)	8(11)
17.	Latviešu valoda	3	3	3	9
14.	Neobl. stundas skolēniem (pēc izvēles) latīņu valoda, otra svešvaloda, matemātikas vai fizikas papildstundas	2	2	2	(6)

Mācību plāns 7-kl. pamatskolām (nepilnām vidusskolām) ar poļu, lietuviešu, baltkrievu vai igauņu mācību valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	I	II	III	IV	V	VI	VII	kopā
1.	Dzimtā valoda un literatūra	12	11	10	5	6	5	5	54
2.	Latviešu valoda	–	–	3	3	3	3	3	15
3.	Krievu valoda	–	4	4	4	4	4	4	24
12.	Svešvaloda	–	–	–	–	2	2	2	6

Mācību plāns vidusskolām ar poļu, lietuviešu, baltkrievu vai igauņu māc. valodu 1946./47. māc. gadam

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	VIII	IX	X	XI	XII	kopā
1.	Dzimtā valoda un literatūra	4	4	4	4	4	20
2.	Latviešu valoda un literatūra	3	3	2	2	2	12
3.	Krievu valoda un literatūra	4	4	4	4	4	20
11.	Svešvaloda	3	3	3	3	3	15

1948

Par latviešu un krievu valodas mācīšanas organizēšanu skolotājiem un izglītības darbiniekiem. (1948). *Padomju Latvijas Skola*, 1, 98.–99. lpp.

Latvijas PSR Izglītības ministrijas pavēle Nr. 129 – vispārīgā, 1947. g. 22. novembrī

Krievu valodas zināšana nepieciešama visu tautību PSRS pilsoņiem. Daudznāciju valstī, kāda ir PSR Savienība, krievu valodai jābūt tādām tautu kopības un satiksmes līdzeklim, kas sekmē šo tautu tālāko saimniecisko un kulturālo augšanu.

Lai dziļāk iepazīstinātu ar sociālistiskās celtniecības sasniegumiem, ar lielās krievu tautas vēsturi un tālāk nostiprinātu tautu brālīgo sadraudzību ar krievu

tautu un visām Padomju Savienības tautām, Izglītības ministrija atrod par nepieciešamu plaši izvērst krievu valodas mācīšanu to skolotāju un izglītības darbinieku vidū, kas krievu valodu neprot.

Blakus tam krievu skolu un skolotāju un izglītības darbinieku latviešu valodas nezināšana ir nopietns traucējums ikdienas saskarē ar latviešiem, Latvijas PSR vēstures un labāko latviešu literatūras un mākslas darbu studēšanā. Latviešu valodas zināšana veicina sekmīgāku darbu tautas izglītības laukā. Visu to vērā ņemot, Izglītības ministrija uzskata par katra skolotāja un izglītības darbinieka pienākumu apgūt latviešu valodu tādos apmēros, lai varētu ne tikai saprast sarunu valodu, bet arī patstāvīgi valodu lietot, prast rakstīt un lasīt latviešu grāmata un laikrakstus.

[..] uzdod visur organizēt pulciņus un kursus krievu un latviešu valodas apguvei.

3. Izglītības darbinieku kvalifikācijas celšanas institūtam:

- a) līdz 1947. gada 10. decembrim izstrādāt krievu un latviešu valodu pulciņu un kursu mācību plānu un programmu ar tādu aprēķinu, lai šo valodu apgūšanu varētu nobeigt 1950. gadā;
- b) viena mēneša laikā izstrādāt instruktīvi metodiskus norādījumus krievu un latviešu valodas pasniedzējiem skolotāju un izglītības darbinieku pulciņos unursos.

I. Meikšāns, izglītības ministra vietnieks

Latvijas PSR Izglītības ministrijā.* (1948, 14. augusts). *Skolotāju Avīze*, 33.

Savā ziņojumā Skolu pārvaldes priekšnieks J. Ģibietis atzīmēja panākumus krievu valodas mācīšanā, vairums skolēnu jau prot sarunāties krievu valodā, skolēniem radusies cieņa un interese par krievu valodu; viņi lasa krievu literatūru arī ārpus programmas, atsevišķas skolas izdod sienas avīzes un arī ārpussskolas nodarbības notur krievu valodā.

Taču nevar neatzīmēt, teica runātājs, ka krievu valodas mācīšanā ir arī vēl lieli un nopietni trūkumi. Valodas attīstības līmenis daudziem skolēniem vēl ļoti zems un krievu vārdu krājums nabadzīgs, krievu valodas fonētikā daudz kļūdu, gramatikas zināšanas formālas. Slikta skolēnu rakstība. Tas izskaidrojams ar krievu valodas skolotāju nevērīgo pieeju darbam. [..]

* Izglītības ministrijas kolēģijas sēdē 8. augustā ministra K. Strazdiņa vadībā apsprieda krievu valodas mācīšanu republikas latviešu skolās.

Tomēr šo trūkumu cēloņi nav meklējami skolotāju darbā vien. 1947./48. mācību gadā mācību programmas bija stipri pārslogotas, piemēram, gramatikā V–XII klasēs bija iepļānota visa fonētika, morfoloģija un sintakse. Trūka arī mācību grāmatas. Krievu valodas skolotāju kadri nebija pietiekami sagatavoti. [...] Būtu vēlams, lai Radiokomiteja sniegtu raidījumus skolēniem un jauniešiem, kas mācās krievu valodu. Jāsasauc krievu valodas skolotāju apspriede, kas apspriestu pasākumus valodas mācīšanas uzlabošanai. Jādara viss, lai tuvākajā laikā izdotu trūkstošās krievu valodas mācību grāmatas un skolēnu ārpusklases lasīšanai bērnu literatūras bibliotēku krievu valodā. [...] Jāizstrādā stabilas krievu valodas programmas septiņgadīgajām skolām un vidusskolām. [...]

Rezumējot pārrunāto, ministrs K. Strazdiņš norādīja, ka nekavējoties jāatrisina mācību grāmatu izdošana, stingrāk jāprasa no skolotājiem, lai viņi apgūtu krievu valodu, un skolotājus, kas nemācās krievu valodu, jāatbrīvo no krievu valodas skolotāju pienākumiem.

Par pasākumiem krievu valodas mācīšanas uzlabošanai kolēģija pieņēma plašu lēmumu.

Latvijas PSR skolu darbinieku 1948. g. republikāniskās apspriedes rezolūcija. (1948, 25. augusts). *Skolotāju Avīze*, 35.

Latvijas PSR skolotāju un izglītības darbinieku republikāniskās apspriedes dalībnieki Rīgā 1948. g. 16., 17. un 18. augustā, noklausījušies izglītības ministra K. Strazdiņa ziņojumu par 1947./48. mācību gada skolu darba rezultātiem un uzdevumiem jaunajā mācību gadā un apsprieduši to kā plenārajā sēdē, tā sekcijās, atzīst, ka:

[...] – neapmierina krievu valodas mācīšana latviešu skolās, kā arī latviešu valodas mācīšana krievu skolās, kur strādā skolotāji ar nepietiekamām zināšanām un nav nokārtots mācību grāmatu jautājums; vairums skolēnu vēl nav iemācījušies krievu valodu tik daudz, cik to prasa mācību programmas; [...]

Lai novērstu skolas darbā pielaistās kļūdas un trūkumus un realizētu izvirzītos uzdevumus, sanāksmes dalībnieki nolēmj:

1. Jaunajā mācību gadā sevišķu vērību veltīt sabiedrisko zinātņu: vēstures, konstitūcijas, ģeogrāfijas un literatūras mācīšanai pamatskolās un vidusskolās. Sanāksmes dalībnieki nosoda šablonismu, bezpartejiskumu, apolitismu sabiedrisko zinātņu mācīšanā un prasa, lai visi skolotāji sabiedriskās zinības mācītu marksistiski, atsegtu sabiedriskās dzīves attīstības likumus, rādītu šķiru cīņu ideju, mūsu Dzimtenes varenību un lomu pasaules sabiedrības vēsturē, lai rādītu sociālistiskās sistēmas un sociālistiskās sabiedrības cilvēka pārkāpumu par kapitālistiskās sabiedrības cilvēku, lai rādītu mūsu Dzimtenes lielās nākotnes perspektīvas.

2. Radikāli uzlabot krievu valodas mācīšanu latviešu skolās, stingri ievērot mācību stundās visas metodiskās prasības. Lai kuplinātu krievu valodas zināšanas, krievu valoda jo plaši jāsaista ārpusklases darbā, skolēnu pašdarbībā, jāveicina sadzīves sarunu attīstība, ārpusklases krievu klasiskās un padomju literatūras lasīšana. Panākt, lai visi skolotāji tuvākajos 1–2 gados iemācītos krievu valodu, bet krievu valodu mācītu tikai skolotāji, kas pilnīgi pārvalda šo valodu. Apgādāt skolotājus un skolēnus ar nepieciešamām mācību grāmatām, uzskates līdzekļiem un daiļliteratūru ārpusklases lasīšanai.

Lielāku vērību krievu valodas mācīšanai. (1948, 6. oktobris). *Skolotāju Avīze*, 41.

Mūsu skolu mācību plānos krievu valodai pamatoti ierādīta izcila vieta. Tā ierindota svarīgāko mācību priekšmetu vidū. Pilnīgi pareizi, jo krievu valoda ir pasaules lielākās tautas valoda, šai valodā runā vairāki miljoni cilvēku. Krievu valoda ir sociālistiskās kultūras pamatvaloda. Šai valodā runāja un radīja lielais Ļeņins, šai valodā runā un rada savus ģeniālos darbus biedrs Staļins, krievu valodas nozīme un loma aug diendienā. Tagad šī valoda kļuvusi arī par starptautisku sociālismā valodu. Bez tam krievu valodai ir milzīga praktiska nozīme. Ar šīs valodas starpniecību šodien saprotas simtiem tautību, kas dzīvo padomju zemē un ceļ komunistisko iekārtu, ar šīs valodas starpniecību stiprinās padomju tautu draudzība. Krievu valoda palīdz daudzo nacionālo republiku darbiniekiem apgūt sociālistiskās zinātnes, tehnikas, kultūras un mākslas jaunākos sasniegumus. “Turgeņeva, Tolstoja, Dobroļubova, Černiševska valoda liela un varena” (Ļeņins). Katram, kas šo valodu apguvis, paveras lieli apvāršņi, plašas perspektīvas.

Lūk, kāpēc mūsu jaunatne ar tik lielu interesi strādā, lai apgūtu šo valodu. Lūk, kāpēc Ulmaņa diktatūras laikā tik rūpīgi pasargāja jaunatni no šīs valodas. Lūk, kāpēc izcila vieta šim priekšmetam ierādāma padomju mācību iestādēs. [..]

1949

Niselovičs, I. (1949, 4. aprīlis). Vairāk vērības krievu valodas mācīšanai mūsu skolās! *Skolotāju Avīze*, 13.

[..] “Tādā daudznācīju valstī, kāda ir PSRS, krievu valodas pārvaldīšanai jābūt varenam saprašanās līdzeklim starp PSRS tautām, līdzeklim, kas veicina viņu tālāko saimniecisko un kulturālo augšanu; krievu valodas apgūšana veicina nacionālo kadru tālāko kvalifikācijas celšanu zinātnisko un tehnisko zinību laukā,” tā starp citu teikts PSRS TKP un VK(b)P CK 1938. gada 13. marta lēmumā “Par krievu valodas obligāto mācīšanos nacionālo republiku un apgabalu skolās”.

To labi sapratuši kā skolotāji, tā arī skolēni, kas ar tik lielu interesi un mīlestību pievērsās krievu valodas apgūšanai. Tas pilnīgi saprotams, jo mūsu bērni, kas mācās skolās, grib būt par īstiem padomju valsts pilsoņiem; viņi grib aktīvi piedalīties komunisma celšanā un izaukt par izglītotiem, kulturāliem cilvēkiem. Viņi grib būt par mūsu lielās sociālistiskās Dzimtenes dedzīgiem patriotiem, par sociālistiskā darba stahanoviešiem, par PSRS varoņiem. Gūstot izglītību dzimtajā valodā, mīlot un mācoties dzimto valodu, viņi grib arī iemācīties un apgūt krievu valodu, kas viņus tuvina lielajai krievu tautai un citām mūsu sociālistiskās Dzimtenes tautām. Mācoties krievu valodu un krievu literatūru, skolēni iepazīstas arī ar lielās krievu tautas kultūru, vēsturi un varonīgo pagātņi; viņi seko tās cīņai pret verdzību un ekspluatāciju, mācās izprast tās lomu atbrīvošanās kustībā un novērtēt tās uzvaru Lielajā Oktobra sociālistiskajā revolūcijā. Tādējādi, studējot krievu valodu un literatūru, tautu draudzības garā aug jaunā paaudze, kuras uzdevums ir uzcelt komunismu. [..]

Mācību plāni 1949./50. mācību gadam *. (1949). *Padomju Latvijas Skola*, 7, 100.–101. lpp.

Mācību plāns septiņgadīgām skolām ar latviešu mācības valodu

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	I	II	III	IV	V	VI	VII	kopā
1.	Latviešu valoda un literārā lasīšana	12(11)	12	11	8	8	6	5	61,5
2.	Krievu valoda	–(2)	4	6	5	6	6	5	33
11.	Svešvaloda	–	–	–	–	3	3	2	8

Mācību plāns vidusskolām ar latviešu mācību valodu

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	VIII	IX	X	XI	kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	4	4	4	5	17
2.	Krievu valoda	3	3	3	3	12
3.	Krievu literatūra	3	3	3	3	12
10.	Svešvaloda	3	3	3	3	12
16.	Neobligāti latīņu valoda un sagatavošanās praktiskam darbam	–	2	2	2	6

* Apstiprināti 1949. gada 16. maijā. Ar šo gadu ir skolas tikai ar latviešu vai krievu mācību valodu.

Mācību plāns 7-kl. pamatskolām ar krievu mācību valodu

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	I	II	III	IV	V	VI	VII	kopā
1.	Krievu valoda un literārā lasīšana	12	12	13	8	10	8	6	69
2.	Latviešu valoda	–	3	3	3	3	3	3	18
11.	Svešvaloda	–	–	–	–	3	3	2	8

Mācību plāns vidusskolām ar krievu mācību valodu

Nr.	Priekšmeta nosaukums:	VIII	IX	X	XI	kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	6	5	5	5	21
2.	Latviešu valoda un literatūra	3	3	3	3	12
10.	Svešvaloda	3	3	3	3	12
15.	Neobligāti latīņu valoda un sagatavošanās praktiskam darbam	–	2	2	2	6

Pagājušā mācību gada rezultāti un nākamā mācību gada uzdevumi.

(1949, 19. augusts). *Skolotāju Avīze*, 33.

Izglītības ministra vietnieka b. R. Miķelsona ziņojums republikāniskajā skolotāju apspriedē š. g. 16. augustā: “Aizvadītais, 1948./49., mācību gads noritēja apstākļos, kad visas padomju tautas ar entuziasmu cīnījās par ceturtais Staļina piecgades izpildi četros gados. Arī Padomju Latvijas darba ļaudis šo uzdevumu veic sekmīgi, un viss liecina, ka piecgadi ar uzviju izpildīs jau šajā, 1949. gadā. Sevišķi lielas pārmaiņas notikušas mūsu laukos. Ja pagājušā gada augusta apspriedē konstatējām, ka noorganizēti 300 kolhozi, un uzskatījām to par lielu sasniegumu, tad tagad to skaits jau pārsniedzis 4000: 85% visas lauksaimnieciski izmantojamās zemes jau ir kolektivizēti. Tas nozīmē, ka lielais lūzums mūsu laukos jau noticis, ka ne tikvien trūcīgie, bet arī vidējie zemnieki atzinuši kolektivizācijas ceļa pareizību un neatlaidīgi cīnās par zemkopības un lopkopības ražīguma celšanu, ka arī Latvijas laukos uzvarējis sociālisms. [...]”

Krievu valodas mācīšana jaunākajās klasēs manāmi uzlabojusies, un ir gūti iepriecinoši sasniegumi. Bērni ar dzīvu interesi mācās krievu valodu, ceturtajās klasēs prot jau arī drusku sarunāties. Kādi trūkumi krievu valodas mācīšanā ir šajās klasēs? Ne visur paši skolotāji labi prot krievu valodu, viņiem nav pareizas izrunas, tāpēc bieži vien arī skolēni izrunā nepareizi un kļūdaini. Dažās skolās nepietiekami nodarbojas ar vārdu iemācīšanu, tāpēc daži skolēni nonāk līdz pietiktajai klasei ar niecīgu vārdu krājumu un nav vairs spējīgi apgūt jau samērā plašo programmas vielu. Lai darītu visu iespējamo krievu valodas ātrākai apgūšanai

jaunākajās klasēs, Latvijas PSR Ministru Padome jaunajos mācību plānos apstiprinājusi pirmajā klasē, sākot ar otro pusgadu, divas krievu valodas stundas. Šim darbam rūpīgi sagatavojieties, pirmo klašu skolotāji!

Dažus vārdus par latviešu valodas mācīšanu krievu skolās. Tur, kur skolotāji centīgi strādā, ir labi rezultāti, bet ļoti daudzās krievu skolās pārāk pavirši māca latviešu valodu, un šā priekšmeta stundas pārvēršas par laika kavēkli skolēniem. Prakse pierādīja, ka krievu skolu audzēkņi ar interesi mācās latviešu valodu un grib to apgūt, tikai šim jautājumam nopietnāk jāpievēršas. [...]”

Krauliņš, K.* (1949, 20. novembris). Vissavienības valodnieku un terminologu sesija. *Literatūra un Māksla*, 47.

No 11. līdz 15. novembrim Maskavā notika plaša zinātniska sesija, veltīta PSRS tautu nacionālo valodu, rakstības un terminoloģijas attīstības jautājumiem. Sesiju PSRS Zinātņu akadēmijas uzdevumā rīkoja Marra vārdā nosauktā Valodas un domāšanas institūta Maskavas nodaļa, un tajā piedalījās delegāti no visām PSRS republikām, arī no Latvijas PSR.

[...] sesija izcēla krievu valodas milzīgo nozīmi sociālistisko nāciju valodu attīstībā. Krievu valoda kļuvusi par starpnāciju valodu PSR Savienībā, un par tādu tā kļūst arī jauno tautas demokrātiju valstīs. Kā vadošās sociālisma cēlājas tautas valoda, kā visprogresīvākās, visidejiskākās zinātnes, literatūras un kultūras valoda krievu valoda kļuvusi par vadošo valodu pasaulē.

Tas īpaši jāievēro, veidojot padomju tautu terminoloģiju. Terminoloģija jāpārveido uz nacionālās valodas pamatiem, tai pašā laikā nesaudzīgi cīnoties pret mēģinājumiem krievu valodā radītos padomju terminus, kā arī internacionālos terminus aizstāt ar mākslīgi darinātiem nacionāliem terminiem. Līdz ar to sesija brīdināja no krievu sadzīves valodas vārdu aizgūšanas, kuriem nav terminu nozīmes un kuriem ir vai kuriem var radīt atbilstošus vārdus nacionālā valodā. Vēršoties pret nacionālistisko “pūrismu” (valodas “tīrību”), sesija vērsās arī pret kosmopolitismu terminu veidošanā, t. i., pakļaušanos kādas buržuāziskas valsts terminoloģijas ietekmei.

* Kārlis Krauliņš (1904–1981) – literatūrzinātnieks, LPSR Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas priekšsēdētājs (1948–1950).

1950

Monigeti, A.* (1950, 6. janvāris). Kā mācīt krievu valodu I klasē. *Skolotāju Avīze*, 1. Šā mācību gada otrā pusē latviešu skolu pirmajās klasēs pirmo reizi sāks mācīt krievu valodu. Šim jaunajam pasākumam bērnu mācīšanās un audzināšanās ir ļoti liela idejiski politiska nozīme, jo tas sekmēs lielās brālīgās krievu tautas valodas apguvi. Krievu valodas apguves nozīmi savā pārskata ziņojumā Latvijas Komunistiskās (boļševiku) Partijas X kongresā pasvītroja LK(b)P CK sekretārs J. Kalnbērziņš, teikdams: “Padomju Latvijā vienādā cieņā ir ne tikai latviešu valoda, kas ir mūsu tautas valoda, bet arī krievu valoda, ko ar lielu interesi mācās mūsu jaunatne un vecie kadri, jo tā ir lielās krievu tautas valoda, Ļeņina un Staļina valoda, visas pasaules sociālismā valoda. Tagad neviens nevar uzskatīt sevi par izglītotu cilvēku šā vārda pilnīgā nozīmē, ja viņš neprot krievu valodu. Krievu valodā uzrakstīts visvērtīgākais un visdižēnākais, ko radījusi cilvēces doma. Tam, kas prot krievu valodu, ir iespējams smelties no visbagātākās padomju kultūras dārgumu krātuves, iespējams ātrāk augt un kļūt idejiski bagātākam.”

Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai mūsu republikas izglītības iestādes un pirmām kārtām skolotāji, kam uzticēts goda pilnais un atbildīgais uzdevums iemācīt mūsu bērnus lasīt, rakstīt un runāt krieviski, to veiktu visai nopietni, cenzdamies gūt vislabākos panākumus.

Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas 1950. gada 20. marta lēmums par stāvokli un pasākumiem krievu valodas un literatūra mācīšanas uzlabošanai latviešu skolās. (1950). *Padomju Latvijas Skola*, 6, 109.–111. lpp.

Noklausījusies Skolu pārvaldes priekšnieka b. Ģībieša ziņojumu par stāvokli un pasākumiem krievu valodas un literatūras mācīšanas uzlabošanā latviešu skolās, kolēģija atzīmēja, ka, salīdzinot ar iepriekšējo gadu, krievu valodas mācīšana uzlabojusies, daudzās skolās skolēniem ir pamatīgas zināšanas, ir diezgan daudz kvalificētu un pieredzes bagātu krievu valodas skolotāju, kas savā darbā sasnieguši labus rezultātus. [..]

Atzīmēto trūkumu novēršanas un krievu valodas, literārās lasīšanas un literatūras mācīšanas uzlabošanas nolūkā kolēģija nolemj:

1. Krievu valodas mācīšanas ieviešanu I klasē 2. pusgadā uzskatīt par sevi attaisnojušu, tāpat kā krievu literatūras mācīšanu VIII–X klasēs krievu valodā. [..]
2. Visiem krievu valodas un literatūras skolotājiem uzlikt par pienākumu:

* Andrejs Monigeti (1906–1953) – padomju valodnieks, bijis docents Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā.

[..] d) plaši izvērst ārpusklases darbu ar skolēniem krievu valodā un literatūrā, organizēt krievu sarunu valodas un literatūras pulciņus, izdot sienas avīzi krievu valodā.

3. Vidusskolu un septiņgadīgo skolu direktoriem un pamatskolu pārziņiem:

[..] c) nodibināt krievu valodas un literatūras skolotāju priekšmetu komisiju, gādāt par to, lai sekcijā sistemātiski apskatītu un apspriestu krievu valodas un literatūras mācīšanas aktuālos jautājumus.

d) nepieļaut krievu valodas un literatūras stundu sadrumstalošanu daudzo skolotāju nespeciālistu starpā, panākt, lai krievu valodas un literatūras mācīšana tiktu uzticēta skolotājiem valodniekiem un lai viņi sistemātiski un pastāvīgi paaugstinātu savu kvalifikāciju.

[..] c) komplektējot skolās skolotāju kadrus nākamajam mācību gadam, sevišķu vērību pievērst kvalificētu krievu valodas un literatūras skolotāju izvēlei. Skolotājus, kam trūkst attiecīgās izglītības un kuri strādā neapmierinoši, turpmāk atbrīvot no krievu valodas un literatūras mācīšanas.

Strazdiņš, K. (1950). Par uzdevumiem jaunajā mācību gadā. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 8.–20. lpp.

[..] Liela uzmanība jāpievērš arī krievu valodas un literatūras mācīšanai. Sākot ar pagājušo mācību gadu, mēs palielinājām stundu skaitu krievu valodā un literatūrā, un mācību gada otrajā pusgadā sākām mācīt krievu valodu jau pirmajā klasē, ieviesām tā saucamo pirmsābces kursu dzīvu sarunu veidā. Šis pasākums ir jauns, un to piekopj tikai nedaudzās Padomju Savienības skolās. Parasti nacionālajās skolās krievu valodu sāk mācīt ar otro mācību gadu. Gada darba rezultāti rāda šā pasākuma pozitīvo guvumu un nepieciešamību. Nākamajā un turpmākajos gados mācību gados jāuzlabo, jākopj šis darbs. Tas ir nepareizi, ka daži skolotāji cenšas pirmajā mācību gadā pāriet uz ābeces mācīšanu un rakstīšanu krievu valodā (runa ir par latviešu skolām) un ignorē pirmsābces kursu. Tas pārslogo skolēnus un sarežģī darbu, jo vēl nav nostiprināta lasīšana un rakstīšana latviešu valodā.

Ar pagājušo mācību gadu sākām arī pāreju uz krievu literatūras mācīšanu krievu valodā vidusskolās. Arī šis pasākums deva pozitīvus rezultātus. Neatļaidīgi tas jāturpina nākamajos gados. [..]

Daži skolotāji gaudās par pārmērīgi lielām programmas prasībām krievu valodā. Šāda nostādne ir pilnīgi nepareiza. Tā var runāt tikai atpalikuši skolotāji. Gluži otrādi – krievu valodas apgūšanas un mācīšanas līmenis mums nopietni jāceļ. Jāpanāk, lai krievu valodu jau septiņgadīgajā skolā apgūtu labi, lai vidusskolās brīvi varētu skolēni lasīt literatūru un sarunāties krievu valodā, lai studenti

augstskolās varētu strādāt krievu valodā tikpat labi un precīzi kā latviešu valodā. Visas V–VII klašu programmas un mācību grāmatas ir sastādītas, izejot no apsvēruma, ka skolēni pirmajās 4 klasēs ir apguvuši ne mazāk kā 3000 krievu vārdu. [..]

Krievu valoda ir visprogresīvākās zinātnes, mākslas, sociālistiskās kultūras un valsts iekārtas valoda, visizplatītākā, bagātākā un nozīmīgākā no visām pasaules valodām. Tā jāzina ne tikai visiem kultūras darbiniekiem, bet arī visiem padomju pilsoņiem, jāmacās un jāzina tikpat kā sava dzimtā valoda, jo tā ir mūsu Padomju Tēvzemes valoda.

Šūmanis, R.* (1950). Par ārpusstundu nodarbībām krievu valodā. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 94.–97. lpp.

[..] Skolotājs, kas interesējas par savu mācības priekšmetu un grib savā darbā sasniegt labus rezultātus, nevar apmierināties, ka viņš stundā savu priekšmetu kārtīgi māca. Viņam jāmeklē ceļi un līdzekļi, kā celt skolēnu interesi par mācāmo priekšmetu. Sevišķi tas sakāms par krievu valodas skolotāju, kam piekrīt ļoti atbildīgs uzdevums – iemācīt skolēniem krievu valodu. [..]

Visparastākais ārpusstundu nodarbību veids krievu valodā, tāpat kā citos mācību priekšmetos, ir pulciņš. Lai pulciņā darbs veiktos, tas pareizi jānoorganizē un jāvada.** [..]

Liels atbalsts krievu valodas sekmju celšanā ir sienas avīzei. Krievu valodā izdota sienas avīze latviešu skolā var kļūt par vienu no spēcīgākajiem ārpusstundas lietojamiem līdzekļiem krievu valodas prasmes attīstībai skolēnos. Bet, lai sienas avīze tiešām kļūtu par tādu līdzekli, pie tās jāstrādā un tai jāiznāk regulāri. [..]

Nepieciešams skolā ir arī krievu valodas stūrītis. Labi ir, ja šim stūrītim var ierādīt atsevišķu telpu, bet, ja tas nav iespējams, tad jāiztiek ar kādu stūrīti klasē. [..]

Krievu valodas stūrītis gaumīgi jāsakārto, novietojot pie sienām lozungus (krievu valodā, protams), ģimetnes un gleznas. Uz logiem un galdiņiem jātur puķes.

Krievu valodas stūrītim jābūt tam centram, ap kuru grupējas skolotāji un skolēni ārpusstundu nodarbībās krievu valodā.

* Roberts Šūmanis (1880–1954) – skolotājs.

** Rakstā turpmākajā tekstā tiek stāstīts par ekskursijām, kopīgu kino, teātra vai izstādes apmeklēšanu un kopīgu radio klausīšanos.

1951

Samsons, V.* (1951). Pret formālisma un apolitiskuma paliekām skolu darbā. *Padomju Latvijas Skola*, 2, 9.–13. lpp.

[..] Visos rajonos skolotāji ar lielu interesi noklausījās referātus** par tematu “Latviešu un krievu valodas mācīšanas pārkārtošana uz J. V. Staļina mācības par valodniecību pamatiem”. Referenti noskaidroja, kāda izšķiroša nozīme ir biedra Staļina darbiem par valodniecību dzimtās valodas un svešvalodu mācīšanā skolā, parādīja, kādas sekmes sasniegušas rajona skolas un skolotāji, kuri radoši pārkārtojuši valodu mācīšanu, analizēja labāko skolotāju pieredzi valodu mācīšanā, kā arī atklāja vēl daudzus trūkumus šajā darbā.

Izglītības ministrijas kolēģija: Par pedagoģisko kadru sagatavošanu Valsts pedagoģiskajā institūtā. (1951, 23. marts). *Skolotāju Avīze*, 12.

Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģija, 19. marta sēdē noklausījusies Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta direktora I. Zaķa ziņojumu un tam sekojošās debates, konstatēja, ka Latvijas Valsts pedagoģiskais institūts izveidojies par ievērojamu augstāko mācību iestādi mūsu republikā. Ar katru gadu pieaug institūtu beigušo skolotāju skaits. Paredzams, ka 1951. gadā institūtu absolvēs 290 skolotāji. [..]

Pakāpeniski ceļas institūta mācību darba idejiski teorētiskais līmenis. Nopietns darbs veikts mācību spēku kvalifikācijas celšanā: pēdējo divu gadu laikā seši institūta darbinieki aizstāvējuši kandidāta disertācijas, seši komandēti uz aspirantūru un doktorantūru, astoņi nolikuši visus kandidāta minimuma eksāmenus utt. [..]

Nopietns darbs ir veikts filoloģisko disciplīnu pārkārtošanā. Bet krievu valodas un latviešu valodas katedras stāvoklis vēl arvien ir neapmierinošs: trūkst kvalificētu kadru krievu valodas katedrā, nav neviena mācību spēka ar zinātnisku grādu, latviešu valodas katedrā tikai viens prof. J. Loja. Neapmierinošā darba organizācija (it sevišķi latviešu valodas katedrā), kritikas un paškritikas trūkums, protams, negatīvi ietekmē jauno skolotāju sagatavošanas darbu. Katedras nekā nedara, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu latviešu grupās, tāpēc latviešu grupu studenti neapgūst krievu valodu tā, lai varētu klausīties lekcijas un izmantot speciālo literatūru krievu valodā. Studenti, kas beiguši krievu valodas un literatūras fakultāti, nav pietiekami sagatavoti darbam latviešu skolās. [..]

* Vilis Samsons (1920–2011) – LPSR izglītības ministrs (1950–1960).

** Referāti nolasīti skolotāju janvāra apspriedēs.

Jo sevišķi tas sakāms par krievu valodas skolotāju sagatavošanu latviešu skolām. Studentiem, kas visus pārējos priekšmetus apgūst krievu valodā, latviešu valodu māca ļoti zemā līmenī.

Krievu valodas mācīšanai skolās joprojām pievēršama vislielākā uzmanība. (1951, 13. jūlijs). *Skolotāju Avīze*, 28.

Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas sēdē 9. jūlijā apsprieda jautājumu, kā republikā uzlabot krievu valodas mācīšanu skolām ar latviešu valodas mācību. Referente Valsts Rīgas skolu darbinieku kvalifikācijas celšanas institūta krievu valodas kabineta vadītāja O. Beļinska uzsvēra biedra Staļina valodniecības jautājumiem veltīto rakstu dzīvinošo ietekmi uz krievu valodas mācīšanu Latvijas PSR skolās. Referente minēja daudzus pasākumus, kādus iepriekšējā mācību gadā organizējusi Izglītības ministrija, lai iepazīstinātu skolotājus ar biedra Staļina ģeniālajiem darbiem valodniecības jautājumos un līdz ar to uzlabotu krievu valodas mācīšanu republikas skolās. [...]

Kolēģija apsprieda virkni priekšlikumu, kā republikā celt krievu valodas mācīšanas līmeni. Debatēs runātāji izsacījās par krievu valodas mācības un latviešu valodas mācības gaitas saskaņošanu, izkārtot valodas mācības tematus tā, lai skolēni ar attiecīgajām valodas kategorijām vispirms iepazītos dzimtajā valodā un tikai tad krievu valodas stundās.

Šogad skolās sāks strādāt daudzi jaunie krievu valodas speciālisti; kolēģijas locekļi izsacījās par to, lai Izglītības ministrija organizētu jaunajiem skolotājiem sistemātisku palīdzību darba pareizai uzsākšanai skolās. Kursus un lekcijas mācību gada laikā nepieciešams rīkot visiem krievu valodas skolotājiem. [...]

Kolēģija atzīmēja, ka vēl daži skolu vadītāji, direktori, mācību daļu vadītāji un pat tautas izglītības nodaļu darbinieki vāji pārvalda krievu valodu un tādēļ nespēj šā priekšmeta mācīšanu skolā pienācīgi kontrolēt, turpretī, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu, nepieciešams uzlabot šā mācību priekšmeta stundu inspekciju. Tautas izglītības nodaļu darbiniekiem un skolu vadītājiem noteikti jāapgūst krievu valoda.

Valsts pedagoģiskā institūta Krievu valodas fakultāte līdz šim negatavoja krievu valodas skolotājus latviešu skolām, tāpēc kolēģijas locekļi ierosināja uzdot institūtam darbu krievu valodas skolotāju sagatavošanā turpmāk pārkārtot saskaņā ar republikas skolu prasībām. Bez tam radikāli uzlabojama krievu valodas mācīšana pedagoģiskajās skolās, lai šo skolu absolventus pienācīgi sagatavotu krievu valodas mācīšanai pamatskolā. Sēdes beigās kolēģija pieņēma plašu lēmumu par turpmākajiem pasākumiem, kā uzlabot krievu mācīšanu skolās ar latviešu mācību valodu.

Republikāniskās skolotāju apspriedes sekciju galvenie uzdevumi. (1951, 28. augusts). *Skolotāju Avīze*, 34.

Apspriedes otrajā dienā 17. augustā skolotāji pulcējās priekšmetu sekcijās, kur tika nolasīti un iztirzāti daudzi referāti. [...] Valodu skolotāji atzīmēja biedra Staļina ģeniālā darba “Marksisms un valodniecības jautājumi” ārkārtējo nozīmi. Šajā darbā formulētās idejas ievada jaunu laikmetu padomju valodniecībā un valodu mācīšanā skolā, kā arī paver plašas attīstības perspektīvas pedagogijai un daudzām citām zinātņu nozarēm.

[...] Krievu valodas un literatūras sekcijas darbā piedalījās 102 krievu valodas un literatūras skolotāji no latviešu skolām un 43 no skolām ar krievu mācību valodu. [...]

[...] Mācot krievu valodu latviešu skolās, jābalstās uz skolēnu zināšanām dzimtajā valodā. Mācot morfoloģiju un sintaksi, jāpraktizē krievu un latviešu valodas formu salīdzināšana. Rūpīgi jāizkopj skolēnu zināšanas gramatikā: jāpaplašina un jānostiprina skolēnu vārdu krājums krievu valodā, kā arī jāiemāca skolēniem šo vārdu krājumu lietot sarunu valodā un rakstos.

Plaši izvēršams ārpuskases darbs krievu valodā. Tāpat uzlabojama meto-disko apvienību un skolu vadītāju palīdzība jaunajiem skolotājiem. [...]

Krievu valodas skolotāji lūdza drīzāk izdot skolu vajadzībām piemērotu krieviski latvisku vārdnīcu, kā arī krievu valodas gramatikas, vingrinājumu krājuma un diktātu krājuma grāmatas. Izdodamas arī literatūras hrestomātijas VIII–XI klasēm.

Boļšakova, O. (1951). Krievu valodas mācīšana, balstoties uz biedra Staļina darbiem par valodniecību*. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 48.–54. lpp.

[...] pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas sakarā ar sabiedriskās un saim-nieciskās dzīves jaunajām formām radās tādi vārdi kā *комсомол, социалисти-ческое соревнование, стахановец, колхоз, ударничество, трудодень, звеньевая, сельсовет* un daudz citu. Interesanti pie tam atzīmēt, ka lielais vairums šo vārdu radušies, atvasinot tos no citiem krievu valodas vārdiem, kuri veido tās vārdu pamatfondu. Pilnīgi skaidrs, ka šos jaunos krievu valodas vārdus nepieciešams apgūt latviešu skolu skolēniem, jo vairāk tāpēc, ka daudzi no tiem tiek lietoti arī skolēnu dzimtajā valodā (boļševiks, laureāts, trieciennieks, ļeņinisks, staļinisks utt.). Krievu valodas skolotājam vienmēr jāpatur prātā tās ievērojamās izmaiņas,

* Rakstā vēstīts arī par krievu valodas papildināšanos ar jauniem vārdiem.

kas padomju varas gados notikušas krievu valodas vārdu krājumā, tāpēc viņiem jā māca krievu valoda tā, lai skolēni apgūtu visus tos jaunus padomju vārdus, kas iegājuši krievu valodas vārdu krājumā. [..]

Krievu valodas zināšana dod skolēniem iespēju piekļūt krievu tautas kultūras bagātībām. Tāpēc krievu valodai kā mācību priekšmetam ir milzīga izglītojoši audzinoša un praktiska nozīme, tāpēc arī citu skolas mācību priekšmetu vidū tā ieņem vienu no galvenajām vietām.

Kalnērziņa, A.* (1951). Par latviešu un krievu valodas mācīšanas padziļināšanu skolās. *Padomju Latvijas Skola*, 12, 19.–24. lpp.

[..] Pietiks teikt, ka visi, kas gribēja iestāties augstskolās no skolām ar latviešu mācību valodu, atteicās rakstīt domrakstu krievu valodā, kaut arī PSRS Augstākās izglītības ministrijas noteikumi par iestāšanos augstākajās mācību iestādēs paredz tiem, kas nāk no nacionālajām skolām, rakstīt domrakstu un nevis diktātu.** [..]

Nevaram būt apmierināti ar skolēnu zināšanām valodās, arī pārskatot 1951.–52. mācību gada pirmā ceturkšņa rezultātus. Latviešu skolās krievu valodā un krievu skolās latviešu valodā ir vairāk neseismīgu skolēnu nekā citos priekšmetos. [..]***

1) Mācot krievu valodu, daudzi skolotāji vēl ļoti maz izmanto skolēnu zināšanas dzimtajā valodā. Viens no galvenajiem kavēkļiem te tas, ka krievu valodas skolotāji paši pietiekami labi nezina latviešu valodu, vai otrādi, zina labi latviešu valodu, bet slikti krievu valodu;

2) Otrs cēlonis zemajām zināšanu līmenim latviešu un krievu valodā ir tas, ka nav vēl pietiekamā skaitā labu mācību grāmatu. Izglītības ministrija tikai tagad izvirzījusi skolotāju grupu, un tie stājušies pie darba, lai sarakstītu mācību grāmatas krievu un latviešu valodas mācīšanai republikas skolām.

* Anna Kalnērziņa (1917–1993) – LK(b)P CK skolu daļas vadītāja.

** Autore norāda, ka pat daudziem absolventiem nav zināšanu krievu valodā.

*** Turpmākajā tekstā autore identificē trūkumus krievu valodas mācīšanā.

Kastrons, A.* (1951, 21. decembris). Krievu valodas mācīšana latviešu septiņgadīgajās skolās. *Skolotāju Avīze*, 51.

1951./52. mācību gada pašreizējie rezultāti rāda, ka daudzās mūsu republikas skolās skolēniem ir vājas zināšanas krievu valodā. Salīdzinot ar pagājušā mācību gada nobeigumu, lielā daļā septiņgadīgo skolu sekmes ir samazinājušās. Tā, piemēram, Saldus rajona skolās, pagājušo mācību gadu nobeidzot, no 3636 skolēniem krievu valodā rakstos nesekmīgi bija 7% un vārdos 6%, bet šā mācību gada I ceturksnī no 3807 skolēniem rakstos nesekmīgo bija 8% un vārdos 6%. Līdzīgs stāvoklis ir Liepājas rajonā un citur. [..]

Vārdu krājums, māca biedrs Staļins, ir valodas “būvmateriāls”. Šā “būvmateriāla” nemītīga vairošana ir viens no galvenajiem krievu valodas skolotāju uzdevumiem latviešu skolās. Lai apgūtu krievu valodas leksiku, skolēniem vispirms katrs jaunais vārds pareizi jāizprot, tad jāiemācās pareizi izrunāt un rakstīt, kā arī to pareizi lietot teikumā. Latviešu skolās liela uzmanība veltījama krievu vārdu nozīmes izskaidrošanai. Novērots, ka skolotāji, izskaidrodami jaunus vārdus, pārāk ignorē vārdu nozīmes tulkošanu latviešu valodā. Vārdu izskaidrošana krievu valodā vien dažreiz ir ļoti gara un neprecīza, pie kam izskaidrojumā tiek atkal lietoti jauni, skolēniem nesaprotami vārdi. [..]

Kāda vieta ierādāma krievu valodas gramatikai septiņgadīgo skolu jaunākajās (II–IV) klasēs? Programmā noteikts, ka skolēniem, kas beidz pamatskolu (četrās klases), jāapgūst tāds krievu valodas vārdu krājums, lai viņi spētu saprast vienkāršu sarunu valodu, izteikt krievu valodā viņiem pazīstamās apkārtnējās dzīves parādības, iegūt elementārās iemaņas lasīšanā un rakstos krievu valodā.

Kā šīs prasības tiek izpildītas? Daudzās skolās skolēniem vārdu krājums krievu valodā vēl arvien ir nepietiekams. Neapmierina arī viņu iemaņas teikumu veidošanā un rakstīšanā. Bieži vien jaunākajās klasēs krievu valodas mācīšana tiek pilnīgi atrauta no gramatikas, no valodas likumiem, un tāpēc skolēni runā pavisam nepareizi.

* Aleksandrs Kastrons (1915–2006) – Smārdes septiņgadīgās skolas direktors, vēlāk Latvijas PSR Izglītības ministrijas Skolu pārvaldes priekšnieks.

1952

Žurnāla “Voprosi jazikoznaņija” īss apskats. (1952). *Padomju Latvijas Skola*, 10, 108.–110. lpp.

[.. Trešajā] numurā publicēts A. Pelšes raksts “Latviešu valodniecības stāvoklis un republikas valodnieku uzdevumi sakarā ar J. V. Staļina darbu “Marksisms un valodniecības jautājumi””.

1953

PSKP CK Prezidijs 1953. g. 12. jūnijā izskatīja jautājumu “Par lieliem trūkumiem un kļūdām politiskajā darbā, saimnieciskās un kultūras celtniecības veikšanā Latvijas PSR”.* (2022). No V. Poriņa (red.). *Valoda un vara* (20. lpp.). R., Latvijas Okupācijas muzeja biedrība.

[..] Atcelt visās Latvijas PSR partijas, valsts un sabiedriskajās organizācijās lietvedības kārtošānu ne latviešu valodā. Latvijas PSR Ministru padomes, Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja un plēnuma sēdes un tāpat arī partijas pilsētu un rajona komiteju un darbaļaužu deputātu padomju izpildu komiteju sēdes noturēt latviešu valodā. [..]

Vanags, O. (1953, 24. jūlijs). Piezīmes par jauno krievu valodas gramatikas grāmatu. *Skolotāju Avīze*, 30.

1952. gadā iznāca piecu autoru (E. Beikmanes, O. Boļšakovas, E. Kundrates, E. Francmanes un E. Ērgles) sarakstīta krievu valodas gramatikas I daļa (morfoloģija), mācības grāmata V–VII klasei.

Šās grāmatas pozitīvās īpašības, manuprāt, ir šādas: 1) autori lieto krievu valodas gramatikas mācīšanā krievu un latviešu valodas salīdzinošo metodi; tas latviešu skolēniem ievērojami atvieglo krievu valodas iemācīšanos un padziļina abu valodu izpratni; 2) gramatikā daudz piemēru un uzdevumu, kurus rūpīgi izpildot skolēni tiešām var izprast un apgūt gramatikas pamatzināšanas, iemācīties ar tām patstāvīgi rīkoties, izlietot tās praksē; 3) piemēri un uzdevumi doti tādi, kam cieša saskare ar mūsu laikmetu, ar padomju tautas dzīvi un darbu, kas pievērš skolēnu uzmanību lielajiem komunisma celtniecības uzdevumiem un audzina skolu jaunatni padomju patriotisma garā.

* LVA PA-101. f., 16. apr., 9. l., 46. lp.

Līdz šim mūsu skolās lietotajā akadēmiķa L. Ščerbas gramatikā piemēru un uzdevumu teksti ņemti galvenokārt no XIX gs. krievu literatūras, kas gan parāda krievu rakstnieku klasiķu valodas bagātību un spēku, bet idejiski maz pieskaņoti mūsu laikmeta prasībām. Uzskatu, ka pirmajā vietā izvirzāma mūsu laikmeta dzīve un tās atspoguļotāja un līdzveidotāja padomju literatūra, kā tas vērojams minētajā piecu autoru gramatikā.

Sīkāk analizējot šīs gramatikas saturu, atradu tur diezgan daudz kļūdu un neskaidri, neprecīzi noformulētu domu, kuras nav pamanījis autoru kolektīvs un Latvijas PSR Izglītības ministrija, apstiprinot grāmatu iespiešanai un lietošanai skolās.

Markuševiča, H.* (1953, 4. decembris). Stingrākas prasības krievu valodas apguvē. *Skolotāju Avīze*, 49.

Mācību un audzināšanas darbs mūsu republikas skolās pēdējos gados ir ievērojami uzlabojies, taču gūtie panākumi, sevišķi valodu mācīšanā, mūs nevar apmierināt. Viens no ļoti svarīgiem trūkumiem ir krievu valodas nepietiekamā apguve.

Vidusskolu darba pārbaudes, kā arī iestājpārbaudījumi republikas augstākajās mācību iestādēs rāda, ka daudziem absolventiem krievu valodā ir vājas zināšanas, vārdu krājums trūcīgs, apgūtos gramatikas likumus viņi neprot izmantot praksē, trūkst sarunu un rakstu valodas iemaņu. Cēlonis tam – skolotāju nepietiekamā sagatavotība krievu valodas mācīšanai.

Latvijas PSR pedagogiskie un skolotāju institūti pēdējos gados ir sagatavojuši vairākus simtus jauno krievu valodas skolotāju. To izlaide ar katru gadu ievērojami pieaug. Bet kā viņi ir sagatavoti darbam skolā? [...]

Neapmierinošas ir vēl latviešu plūsmas studentu zināšanas krievu valodā. Daudzi studenti nespēj lasīt zinātnisko literatūru savā specialitātē. Tā, piemēram, LVPI Latviešu valodas un literatūras fakultātes 1953. gada absolventi gandrīz nemaz nebija lasījuši literatūru vispārējās valodniecības jautājumos krievu valodā.

Pedagoģiskajiem un skolotāju institūtiem jānodrošina pilnīga krievu valodas apgūšana visās fakultātēs, visās studentu plūsmās, pievēršot sevišķu uzmanību nākamajiem valodu skolotājiem. [...]

* Hanna Markuševiča – Izglītības ministrijas Augstāko un speciālo vidējo mācību iestāžu vecākā inspektore.

Ar ko izskaidrojams tas, ka studenti vāji apgūst krievu valodu mūsu pedagogiskajās augstskolās? Vispirms ar nopietniem trūkumiem attiecīgo katedru vadībā un darba organizācijā. [..]

Katedrās vāji izvēsta kritika un paškritika. Tā Cēsu Skolotāju institūtā mācību spēki, savstarpēji apmeklējot lekcijas, necenšas atklāt trūkumus, celt darba līmeni, bet še izveidojusies glaimošana, kas negatīvi ietekmē darbu. Institūtu direktoriem un viņu vietniekiem mācību un zinātniskajā darbā jāsniedz konkrēta palīdzība krievu valodas katedrām, stingri jāseko to darbam, rūpīgāk jākontrolē krievu valodas mācīšana.

Ļoti nopietns trūkums krievu valodas katedru darbā, kas neapšaubāmi kavē studentu sekmju celšanos, ir nepietiekama stingrība un liberālisms prasībās. Pietiek minēt, ka Latvijas Valsts pedagogiskajā institūtā pēdējos divos gados 80–88% studentu krievu valodā ieguvuši labas un teicamas atzīmes, bet nesekmīgo skaits bija pavisam niecīgs. Šī aina nepareizi atspoguļo studentu faktiskās zināšanas. [..]

1954

Aizpurietis, H. (1954, 10. janvāris). Jāveicina krievu valodas mācīšanās*. *Cīņa*, 8. [Rubrika: *Mums raksta*]

Daudz ļaužu gan rūpnīcās, gan iestādēs, gan kolhozos vēlas iepazīties ar krievu valodā sarakstītām tehniskām grāmatām, daiļliteratūru, kā arī noklausīties radiopārraidēs. Krievu valodas prasme sevišķi nepieciešama jaunatnei, kurai mācoties ļoti vajadzīgas valodas zināšanas.

Apgūt valodu patstāvīgi nav tik viegli, un noteikti jābūt attiecīgai literatūrai. Arī Latvijas radio varētu palīdzēt patstāvīgi studējošiem, noorganizējot kaut reizi nedēļā raidījumu “Mācīsimies krieviski”, masu žurnālos vajadzētu praktizēt lekciju ciklu ievietošanu krievu valodās studēšanai. Labi būtu arī, ja rūpnīcās un iestādēs, rajonu kultūras namos un ciemu klubos vairāk organizētu krievu valodas mācīšanās pulciņus. Tos apmeklētu daudzi latviešu tautības darbaļaudis.

Simtiem darbaļaužu ieinteresēti, lai tuvākajā laikā šo lietu nokārtotu.

“Jāveicina krievu valodas mācīšanās”**. (1954, 6. aprīlis). *Cīņa*, 81.

Ar šādu virsrakstu 10. janvārī ievietojām vēstuli, ka rajonos netiek organizēti krievu valodas mācīšanās pulciņi pieaugušajiem.

* Raksts rubrikā “Mums raksta”.

** Ar piezīmi “Pa “Cīņas” materiālu pēdām”.

Latvijas PSR kultūras ministrs b. Ostrovs redakcijai ziņo, ka visām rajonu izpildu komiteju kultūras nodaļām izsūtīti norādījumi organizēt pie rajonu kultūras namiem krievu valodas mācīšanās pulciņus.

Prahova, E., Ronis, A. (1954, 8. jūlijs). Nopietni trūkumi katedras darbā.*
Skolotāju Avīze, 28.

Latvijas Valsts pedagogisko institūtu šogad beidz 48 krievu valodas un literatūras skolotāji latviešu skolām. Nesen viņi kārtoja valsts eksāmenus krievu valodā un metodikā. Kādas zināšanas absolventi apguvuši disciplinā, kuras pamatus viņiem nāksies mācīt skolā?

Eksaminandiem bija ļoti vājas zināšanas valodniecības pamatjautājumos. [..]

Absolventi I kursā noklausījušies “Ievadu valodniecībā” un IV kursā “Vispārējo valodniecību”. Šo priekšmetu apgūšanai ir ļoti liela metodoloģiska nozīme. [..] Citiem vārdiem, institūta pienākums bija pamatīgi iepazīstināt nākošos krievu valodas skolotājus ar visām tām tēzēm, kuras tika apspriestas lingvistiskajā diskusijā 1950. gadā un kuras zinātniski pamatotas J. Staļina darbā “Marksisms un valodniecības jautājumi”.

[..] Visi krievu valodas nodaļas absolventi izraudzīti darbam latviešu skolās, tomēr eksaminēja viņus krievu valodas mācīšanas metodikā krievu skolās. Tikai vienā biļetē bija jautājums, kas atbilst šī priekšmeta mācīšanas specifikai latviešu skolā. Bet arī uz šo jautājumu eksaminande atteicās atbildēt, paziņojot, ka viņa nezina krievu valodas mācīšanas metodiku skolās ar latviešu mācību valodu. Valsts eksāmenu komisija pareizi novērtēja absolventu zināšanas. Četri studenti saņēma atzīmi “vāji”, 28 atzīmi “viduvēji”.

Ar ko izskaidrojams, ka 28 cilvēki, kurus nosūta praktiskā darbā, zina savas specialitātes priekšmetu tikai viduvēji? Kādēļ institūts, gatavojot krievu valodas skolotājus latviešu skolām, nav iepazīstinājis viņus ar nākošā darba īpatnībām?

Eksāmenu bēdīgo rezultātu galvenais iemesls, bez šaubām, ir krievu valodas katedras neapmierinošais darbs. Vēl nesēn to vadīja citas specialitātes cilvēks, kas, pēc daudzu institūta darbinieku vārdiem, nolaidīgi izturējies pret saviem pienākumiem. Lekcijas nodaļā lasīja darbinieki ar zemu kvalifikāciju. Tikai šogad katedrā strādāja cilvēki ar atbilstošām zināšanām. Bet viena gada laikā bija grūti aizpildīt robos studentu zināšanās tajās krievu valodas nozarēs, kuras lasītas iepriekšējos gados. Docente O. Skorogļadova, sākot darbu katedrā šā mācību gada

* Apakšvirsraksts – “Vērojumi eksāmenos pedagogiskajā institūtā”.

sākumā, atklāja, ka daudzi ceturtā kursa studenti nezina pat gramatikas terminoloģiju. [..]

Laikraksta “Učitel'skaja gazeta” pagājušajā numurā publicēts Latvijas PSR Izglītības ministrijas metodiķes E. Beikmanes raksts. Analizējot labāko krievu valodas skolotāju pieredzi darbā latviešu skolās, b. Beikmane secina, ka viņu panākumus nosaka tas, ka šie skolotāji pastāvīgi ņem vērā sava priekšmeta mācīšanas specifiku, prasmīgi izmanto dzimtās valodas un krievu valodas salīdzināšanas metodi, izskaidrojot jauno vielu, balstās uz zināšanām, kādas skolēni jau apguvuši gramatikas stundās latviešu valodā. Rīgas Pedagoģiskais institūts šā gada krievu valodas skolotāju izlaidumu šādam darbam nav sagatavojis. Krievu valodas mācīšanas metodika latviešu skolās viņiem nav lasīta. [..]

Latvijas Valsts pedagoģiskais institūts ir augošs institūts. [..] Bet šādam institūta augšanas tempam neatbilst tā zinātnisko kadru pieaugums. Institūtā nav neviena zinātņu doktora. Krievu valodas katedrā tikai šai gadā sāka strādāt divi pasniedzēji, kuriem ir filoloģijas kandidāta grāds. Līdz tam atsevišķas lekcijas lasīja nepieredzējuši mācību spēki. Katedrai pašlaik ir tikai viens aspirants. No 16 katedras locekļiem tikai divi gatavojas aizstāvēt disertācijas. Skaidrs, ka katedru nepieciešams tālāk nostiprināt ar zinātnieku kadriem.

Jāatzīst, ka institūtam nav no kurienes saņemt pedagoģisko un metodisko vadību. Augstākās izglītības ministrija šādu vadību nerealizē. Latvijas PSR Izglītības ministrija līdz šim laikam par mācībām institūtā nav nopietni interesējusies. Kā gan citādi izskaidrot ministrijas samērā mierīgo attieksmi pret to, ka institūta krievu valodas nodaļa gadu no gada izlaiž vāji sagatavotus skolotājus?

Latvijas PSR Izglītības ministrijai nepieciešams nopietni nodarboties ar krievu valodas skolotāju sagatavošanas problēmu latviešu skolām un palīdzēt savam institūtam krasi uzlabot krievu valodas katedras darbu.

Redakcijas* piezīme: ka Latvijas Valsts pedagoģiskais institūts pienācīgi nesagatavo krievu valodas skolotājus skolām ar latviešu mācību valodu, to nācies konstatēt jau vairākkārt.

Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģija 1951. gada 19. marta sēdē, apspriežot jautājumu par pedagoģisko kadru sagatavošanu Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā, atzīmēja arī, ka latviešu grupu studenti neapgūst krievu valodu tā, lai varētu klausīties lekcijas un izmantot speciālo literatūru krievu valodā, ka studenti, kas beiguši krievu valodas un literatūras fakultāti, nav pietiekami sagatavoti darbam skolās ar latviešu mācību valodu, un darba uzlabošanai uzdeva izdarīt attiecīgus pārkārtojumus.

* “Skolotāju Avīzes” redakcija.

“Skolotāju Avīze”, rakstot par šo jautājumu 1951. gada 23. marta numurā, atzīmēja, ka trūkumi Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta darbā ir lielā mērā izskaidrojami ar to, ka ne institūta vadība, ne mācību spēku kolektīvs nav kā pienākas novērtējis kritikas un paškritikas nozīmi, nav kritiski apskatījis sava darba sasniegumus un trūkumus. [..]

Institūta vadība un mācību spēki acīmredzot ignorējuši kā Izglītības ministrijas kolēģijas lēmumu, tā preses signālus. Domājams, ka Izglītības ministrijas kolēģija visai nopietni pārbaudīs, kā izpildīts viņas lēmums par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu Latvijas Valsts pedagoģiskajā institūtā un izdarīs nepieciešamos secinājumus un pārkārtojumus.

Latvijas PSR Izglītības ministrijā. (1954). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 92.–94. lpp.

Saskaņā ar PSKP XIX kongresa norādījumiem par pāreju uz vispārējo vidējo izglītību un politehniskās apmācības ieviešanu skolās Latvijas PSR Izglītības ministrija daļēji pārstrādājusi pamatskolu, septiņgadīgo skolu un vidusskolu mācību plānus un programmas.

Ievērojot to, ka, realizējot politehnisko apmācību, noteicošā loma ir tādiem mācību priekšmetiem kā fizikai, matemātikai, bioloģijai un ķīmijai, izmaiņas 1954./55. mācību gada plānos un programmās attiecas galvenokārt uz šīm disciplīnām. Mācību plānos fizikas un ķīmijas mācīšanai XI (X) klasēs palielināts stundu skaits.

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un vienpadsmitgadīgai vidusskolai ar latviešu mācību valodu*

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	13	11	11	7	5	6	4	4	4	4	4	73
2.	Krievu valoda un literatūra	–	4–3	5	5	5	5	5–4	6	6–5	6–5	6	51
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	3	2	2	3	3	3	3	19

* Mācību plāni apstiprināti ar LPSR MP 1954. gada 17. jūlija lēmumu Nr. 623.

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un desmitgadīgai vidusskolai ar krievu mācību valodu*

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	13	13	13	9	9	8	6	5–6	6	5	87,5
2.	Latviešu valoda un literatūra	–	2	3	3	3	3	3	2	2	2	23
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	3	2	2	4–3	3	3	17,5

1955

Mācību plāni**. (1955). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 110.–111. lpp.

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un vienpadsmitgadīgai vidusskolai ar latviešu mācību valodu 1955./56. mācību gadam

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	13 ¹	10 ¹	10 ¹	7	5	6	4	4	4	4	4	71
2.	Krievu valoda un literatūra	–	3	4	4	5	5	4	6/5	6/5	6	6	48
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	3	3	3/2	3	3	3	3	20,5

¹ tai skaitā glītrakstīšanai I klasē 2, bet II un III klasei – 1 stunda nedēļā

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un desmitgadīgai vidusskolai ar krievu mācību valodu 1955./56. mācību gadam***

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	13 ¹	13 ¹	12 ¹	8	9	8	6	6/5	4/5	4	83
2.	Latviešu valoda un literatūra	–	–	2	2	2	2	2	2	2	2	16
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	4	4	3	3	3	3	20

¹ tai skaitā glītrakstīšanai I klasē 2, bet II un III klasei – 1 stunda nedēļā

* Tulkots no krievu valodas.

** Apstiprināti ar LPSR Ministru Padomes 1955. gada 20. jūlija lēmumu Nr. 424.

*** Tulkots no krievu valodas.

1956

Avdejevs, E. (1956, 4. februāris). Par krievu-latviešu valodas politehniskās vārdnīcas izdošanu. *Cīņa*, 30.

Jau vairākus gadus republikas rūpniecības uzņēmumu tehniskie darbinieki gaida, kad beidzot grāmatu veikalos parādīsies krievu-latviešu valodas politehniskā vārdnīca. Šāds izdevums palīdzētu nodibināt vienotu latvisko terminoloģiju, izskaustu nepareizus un neprecīzus nosaukumus. Mēs saprotam, ka šādas vārdnīcas izdošana prasa ļoti lielu darbu, bet to beidzot vajadzētu veikt Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas terminoloģijas komisijas dalībniekiem. Viņiem tagad šo darbu ievērojamā mērā atvieglotu krievu valodā iznākusi tehniskā konversācijas vārdnīca “Kratkij politehničeskij slovarj”, ko 1955. gada beigās laidusi klajā Maskavas valsts tehniskās un teorētiskās literatūras izdevniecība. [..]

Mācību plāns 1956./57. māc. g.* (1956). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 87.–88. lpp.

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un vienpadsmitgadīgai vidusskolai ar latviešu mācību valodu 1956./57. mācību gadam

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	13 ¹	10 ¹	10 ¹	7	5	6	4	4	4	4	4	71
2.	Krievu valoda un literatūra	–	3	4	4	5	5	4	5	5/6	6/5	6	47
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	3	3	3/2	3	2/3	3	3	20

¹ tai skaitā glītrakstīšanai I klasē 2, bet II un III klasei – 1 stunda nedēļā

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un desmitgadīgai vidusskolai ar krievu mācību valodu 1956./57. mācību gadam**

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	Kopā
1.	Krievu valoda un literatūra	13 ¹	13 ¹	12 ¹	8	8/9	8/7	6	5	4	4	80
2.	Latviešu valoda un literatūra	–	–	3	3	3	3	3	2/3	3/2	2	22
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	4/3	3/4	3	3	3	3	19

¹ tai skaitā glītrakstīšanai I klasē 2, bet II un III klasei – 1 stunda nedēļā

* Apstiprinājis V. Samsons, Latvijas PSR izglītības ministrs, 1956. gada 7. jūnijā.

** Tulkots no krievu valodas.

Trautmanis, E. (1956, 13. septembris). Vairāk vērības krievu valodas fonētikai. *Skolotāju Avīze*, 37.

Lielākā daļa skolēnu, kas krievu valodu iemācījušies jau agrā bērnībā, runā skaidrā, nevainojamā un pareizā krievu valodā, bez mazākā akcenta. Bet netrūkst latviešu skolēnu vidū arī tādu, kuru valodā skaidri izjūtama latviešu valodas artikulācijas bāzes ietekme, kas runā ar stipru akcentu. Lielā mērā šie vainojami skolotāji, kas skolēnus nav iepazīstinājuši ar krievu valodas skaņu sistēmu, nav parādījuši atšķirību starp latviešu un krievu valodas skaņām un fonētikas likumiem. Gribētos izteikt savu izbrīnu, ka no svešvalodu skolotājiem stingri prasa, lai viņi iepazīstina savus audzēkņus ar mācāmās un dzimtās valodas fonētiskajām atšķirībām, bet no krievu valodas skolotājiem, kas strādā skolās ar latviešu mācības valodu, neviens to neprasa. [..]

1957

LPSR Skolotāju kongresā. (1957, 30. marts). *Padomju Jaunatne*, 63.

Pamatskolu sekcijā: [..] Skolotāji iesaka ābece mācīšanas periodu pagarināt līdz trešajam ceturksnim. Nolēma, ka visātrākajā laika jānokārto jautājums par bērnu glīta rokraksta izveidi (tomēr glītrakstīšanas priekšmetu nesvītrotot no stundu saraksta). Krievu valodā ābece mācīšanu vajag palielināt par 20 stundām, veltījot lielu vērību sarunu valodas attīstīšanai.

Latviešu, krievu un svešvalodu sekcijā: Šīs sekcijas darbu vadīja izglītības ministrs V. Samsons. Darbu sākot, SZPI sektora vadītājā M. Gaile īsi informēja par latviešu valodas un literatūras, krievu valodas un literatūras un svešvalodu perspektīvajiem programmu projektiem. Vidusskolas literatūras programmā ņemts vērā tas, ka šodien mūsu skolēni jau apguvuši krievu valodu tik tālu, ka var mācīties krievu literatūru krievu valodā. Līdz ar to nebūs paralēlisma, kas radās, vienus un tos pašus krievu rakstniekus un viņu darbus mācot latviešu un krievu literatūras stundās. (Lietuvā jau šodien krievu literatūru māca tikai krievu literatūras stundās.) Līdz ar to atbrīvojas stundas aizrobežu vārda mākslas meistariem – Šekspīram, Šilleram, Gētem, Igo, Balzakam un Ibsenam.

Krievu valodas mācīšanai latviešu skolās galvenā uzmanība pievērsta valodas apgūšanai. 5.–7. klasēs nav paredzēts gramatikas sistemātisks kurss, bet gan vielas tematiska apguve. Toties 8.–11. klasēs krievu gramatikas viela izņemama sistemātiski, veltījot lielu vērību leksikai kā gramatikas, tā literatūras stundās. [..]

Latvijas PSR Skolotāju kongress. (1957). *Padomju Latvijas Skola*, 4, 83.–106. lpp.

[..] Biedre Ikauniece (no Rīgas 81. septiņgadīgās skolas) norādīja, ka lielas grūtības skolotājiem rodas, mācot latviešu valodu krievu skolās, jo 10 gadu laikā nav izveidotas stabilas mācību grāmatas. Definīcijas latviešu valodas gramatikā jāpieraksta. Nav ne uzskates līdzekļu, ne arī vingrinājumu krājumu. Par latviešu valodas mācīšanu krievu skolās nekas nav teikts arī perspektīvajās programmās.

1958

Breča, A. (1958). Perspektīvais mācību plāns un jaunās programmas. *Padomju Latvijas Skola*, 5, 97.–100. lpp.

Perspektīvais mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un vidusskolai ar latviešu mācību valodu

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	12 ¹	10 ¹	10 ¹	8	5	6	4	4	4	4	4	71
2.	Krievu valoda un literatūra	–	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	39
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	3	2/3	3	3	3	2/3	3	20

¹ tai skaitā glītrakstīšanai I klasē 2, bet II un III klasē – 1 stunda nedēļā

Krievu valodā samazināts stundu skaits V–XI klasē, atstājot 4 stundas nedēļā katrā klasē, tāpēc ka V–VII klasē turpmāk vairs nemācīs krievu valodas sistematisko gramatiku, bet galvenā vērība tiks veltīta sarunu valodas iemaņu izkopšanai, jo pieredze rāda, ka šo klašu skolēni vēl nevar apgūt visas sarežģītās gramatikas kategorijas, kādēļ tās lietderīgāk mācīt, sākot ar VIII klasi. VIII klasē krievu literatūras vietā paredzēts mācīt literatūras lasīšanu, bet IX–XI klasē – atslogotu krievu literatūras kursu. Minētie pārkārtojumi dos iespēju skolēniem pamatīgāk apgūt vajadzīgo vārdu krājumu un labāk izprast krievu literatūras kursu.

Pāreju uz jauno plānu sāks ar 1958./59. mācību gadu un pilnīgi ieviesīs 2–3 gadu laikā (sk. šī gada plānu).

Mācību plāns pamatskolai, septiņgadīgai skolai un vienpadsmitgadīgai vidusskolai ar latviešu mācību valodu 1958./59. mācību gadam

Nr.	Mācību priekšmets	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Kopā
1.	Latviešu valoda un literatūra	12 ¹	10 ¹	10 ¹	7	5	6	4	4	4	4	4	70
2.	Krievu valoda un literatūra	–	3	4	4	4	5	4	4	5/6	6/5	6	45
12.	Svešvalodas	–	–	–	–	3	3	3	3	2/3	3	3	20,5

¹ tai skaitā glītrakstīšanai I klasē 2, bet II un III klasē – 1 stunda nedēļā

Paskaidrojumi pie mācību plāniem. (1958). *Padomju Latvijas Skola*, 8, 103.–108. lpp.

Atbilstoši PSKP XX kongresa lēmumiem LPSR Izglītības ministrijas Skolu ZPI bija izstrādājis plānus astoņgadīgai pamatskolai un četrgadīgai vidusskolai, uzsverot skolas politehnisko raksturu, bet paredzot vidusskolās piecus novirzienus: a) fizikas-tehnikas; ķīmijas-tehnoloģijas; c) agrobioloģijas; d) humanitārais un e) vispārīgais virziens. Tajos latviešu un krievu valodas stundu skaits būtu visos vienāds, taču paredzot humanitārajā virzienā apgūt latīņu valodu un palielinātu svešvalodu stundu skaitu.

Par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstību mūsu zemē: PSKP CK un PSRS Ministru Padomes tēzes*. (1958). *Padomju Latvijas Skola*, 11, 3.–18. lpp.

[..] 19. Padomju skolā realizēta mācīšana dzimtajā valodā. Tas ir viens no ļēpīniskās nacionālās politikas svarīgākajiem iekarojumiem. Līdz ar to savienoto un autonomo republiku skolās nopietni māca arī krievu valodu, kas ir varens līdzeklis sakaru uzturēšanai starp nācijām, PSRS tautu draudzības stiprināšanai, skolu tuvināšanai krievu un pasaules kultūras bagātībām.

Taču nevar neievērot, ka savienoto un autonomo republiku skolās bērni ir ļoti pārslogoti valodu mācīšanā. Patiešām, nacionālajās skolās bērni mēcās trīs valodas – dzimto valodu, krievu valodu un kādu svešvalodu.

* Šī publikācija lielā mērā dublē Ņikitas Hruščova rakstu (Hruščovs, Ņ. (1958). Par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstību mūsu zemē. *Padomju Latvijas Skola*, 9, 3.–10. lpp.), bet ar īpašu pasāžu par valodu.

Jāizstudē jautājums par tiesību piešķiršanu vecākiem pašiem izlemt, kādā valodā mācīsies viņu bērni, un sūtīt viņus attiecīgajā skolā. Ja bērns mācīsies skolā, kur mācības notiek šādas savienotās vai autonomās republikas valodā, tad viņš pēc vēlēšanās var mācīties arī krievu valodu. Un otrādi, ja bērns mācīsies krievu skolā, viņš pēc vēlēšanās var mācīties kādas savienotās vai autonomās republikas valodu. Protams, tas darāms, ja ir nepieciešamie bērnu kontingenti, lai varētu sakomplektēt klases ar to vai citu mācību valodu.

Šāda jautājuma nostādne – dot vecākiem tiesības izlemt, kādu valodu obligāti mācīsies bērns, – būs visdemokrātiskākā, tā novērsīs jebkādu administrēšanu šajā svarīgajā jautājumā un dos iespēju likvidēt skolēnu pārmērīgo pārslodzi valodu apgušanā. Jāatļauj neietvert svešvalodu obligāto priekšmetu skaitā tajās skolās, kur tās mācīšanai nav attiecīgu apstākļu.

1959

Latviešu komunisti neapmierināti ar jauno izglītības sistēmu.
(1959, 9. janvāris). *Londonas Avīze*, 656.

Padomju Augstākās padomes sesijā, kas 1958. gada beigās notika Maskavā, runājuši par jauno izglītības sistēmu arī divi latviešu komunisti Pelše un Berkļavs. Viņu runas apliecina to, par ko Rietumos bija pārliecināti jau agrāk, un proti, ka jaunais izglītības likums pieņemts nevis, lai celtu izglītības līmeni padomju zemēs, bet lai pastiprinātu partijas kontroli par jauniešiem, lai viņiem nedotu vaļu nodoties pārdomām par komunistiskās sistēmas būtību, bet piespiestu viņus vairāk strādāt fizisku darbu.

Berkļavs šo faktu apliecina šādiem vārdiem:

Republikas darba ļaudis labi saprot, ka mūsu skolas jāpārkārtos nevis tāpēc, ka tās nenodrošina ekonomikas, zinātnes, kultūras un mākslas attīstību. Lietas būtībā ir tādas, ka mēs uzsākam izvērstu komunistiskās sabiedrības celtniecību un šim jaunajam vēstures posmam vajadzīga atbilstoša jauna, labāka jaunās paaudzes mācīšanas un audzināšanas sistēma.

Ar ko tad atšķiras līdzšinējā sistēma, kur audzēknis, ja viņam bija spējas, tomēr varēja no pamatskolas bez pārtraukuma turpināt izglītību līdz pat augstskolai, īpaši tad, ja viņš bija komjaunatnes biedrs. Jaunajā sistēmā tikai pavisam reti izredzētiem, kas nokļūst speciālās ļoti apdāvināto bērnu skolās, būs nodrošināta izglītība bez pārtraukumiem. Pārējiem visiem pēc astoņgadīgas pamatskolas beigšanas vajadzēs stāties darbā un tad, ja partija atļaus un ja būs veselība pietiekami stipra, varēs turpināt izglītību, darbu strādājot vakara vidusskolās.

Pelše cēlis iebildumus pret vispārējās padomju izglītības sistēmas piemērošanu Latvijā, jo jāievēro vietējie apstākļi. Līdzīgas tiesības republikās prasījis arī

Berkļavs. Pelše uzsver pirmkārt, ka: izveidot speciālās skolas sevišķi apdāvinātiem bērniem eksaktu zinātņu nozarē pēc darba ļaužu vairuma domām nav lietderīgi, jo tas slikti ietekmētu bērnu rakstura veidošanos, radītu bērnos apziņu, ka viņi ir kāds izņēmums. Acīmredzot latviešu komunistiem ir vēl mazliet palicis pāri no īstas vienlīdzības sajūtas un sabiedriskas ētikas, kuru krievu biedri Kremli jau sen zaudējuši. Kā gan lai citādi izskaidro krievu komunistu vēlēšanos radīt skolas izlasi, ja no šī principa pat atkāpušās viskonservatīvākās kapitālistu zemes. Protams, režīmam vajadzīga sava “aristokrātija”.

Pelše runājis arī par citiem speciāliem tikai Latvijai raksturīgiem apstākļiem. Viņš centies izkaulēt no krievu biedriem zināmas tiesības pārveidot jauno Hruščova nolikto mācību programmu, kā arī norādījis, ka aiz politiskiem apsvērumiem būtu vēlami, ja krievu skolās Latvijā mācītu arī latviešu valodu. Līdz šim šāda mācīšana bija notikusi, bet, cik saprotams, “atslogojot” pēc jaunās sistēmas skolu programmas, otras valodas mācīšanās, resp. latviešu valoda krievu skolās, Latvijā vairs nav paredzēta. Nav zināms, vai Pelšes ofensīva devusi panākumus, tomēr viņš teicis:

Mūsu republikas darba ļaudis, sevišķi vecāku sapulces, vienprātīgi izsakās par to, ka mūsu skolās būtu saglabājama abu valodu – latviešu un krievu – mācīšana. Abu šo valodu mācīšana jau kļuvusi par tradīciju, un nebūtu lietderīgi atteikties no tās. Abu valodu prašana palīdzēs nostiprināt vēsturiski izveidojušos latviešu un krievu tautas draudzību. Vispirms jāmācās sarunu valodu, nepārslogojot skolēnus ar literāro darbu analīzi, kas, kā rāda pieredze, skolēniem ir pārāk grūta un maz līdz sarunu valodas apgūšanā, bet reizēm pat samazina interesi par valodas mācīšanos. Tāpat ir nepieciešams, lai republikas krievu skolās mācītos latviešu valodu visi tie, kas pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā, jo, lai raženi strādātu iedzīvotāju vidū, ir jāprot nacionālā valoda. [..]

Tā kā valodas visvieglāk apgūstamas bērnībā, uz pieredzes pamata izteikti ierosinājumi sākt mācīt svešvalodas bērnu dārzos un jau katrā ziņā jaunākajās klasēs, grozot mācīšanas metodiku tā, lai skolēni vispirms apgūtu sarunu valodu. Ja jau Krievijas skolu mācību plāns ir pārslogots, tad Latvijas skolu plāns vēl jo vairāk, ir taču jāmācās trīs valodas, latviešu un krievu literatūra, kā arī Latvijas vēsture un ģeogrāfija. Tas viss prasa vēl vairāk laika. Novērst šo pārslogojumu var, pagarinot mācību laiku par vienu gadu. Lai mūsu republikas skolēniem būtu tāds pats pamatzināšanu un darba iemaņu līmenis kā Krievijā obligātajā astoņgadīgajā skolā, un tas ir ļoti vēlams, – mums nepieciešams deviņu gadu mācību laiks. Bažas, ka daudzi nebeigs deviņgadīgo skolu, nav pamatotas.

Vienprātīga ir arī doma par to, ka republikas skolās ar latviešu un krievu mācību valodu mācīšanas laikam jābūt vienādam. To prasa kā pedagoģiski, tā arī politiski apsvērumi. Visiem otrā posma skolu mācību plāniem jānodrošina

reizē ar profesionālo sagatavošanu arī vienāds vispārējās izglītības apjoms. Mūsu republikas pieredze rāda, ka otrajā mācību posmā vispārizglītojošās darba vidusskolās ir lietderīgi organizēt klases, kurās skolēni virs programmas varēs papildus mācīties vai nu valodas, vai fizikas un matemātikas, vai ķīmijas un tehnoloģiskos, vai arī agronomijas un bioloģijas priekšmetus. Šis klāsts jākomplektē, ievērojot bērnu spējas un intereses. [...]

Pelše ir ierosinājis, ka arī tehnikumus varētu nodot Izglītības ministrijas pārziņā.

Acīmredzot tie līdz šim atradušies kādas savienības ministrijas zināšanā ar tiešu vadību no Maskavas. Tā kā mums nav oficiāli zināms Latvijas iedzīvotāju skaits, tad Pelšes uzdotos skaitļus nekādā ziņā nevar ņemt par pamatu izglītības līmeņa salīdzināšanai tagad un agrāk. Nav zināms arī, cik no šīm 276 vidusskolām ir ar latviešu un krievu mācības valodu. Pēc aptuveniem aplēsumiem, laikam gan būs tā, ka latviešu bērniem paredzēto skolu diezin vai būs vairāk, nekā bija Latvijas neatkarības laikā.

Zīmīgs ir tikai apstāklis, ka daži latviešu komunisti par katru cenu cenšas saglabāt nelielo rīcības brīvību, kādu tiem piešķir krievu kompartijas dzelžainie loģāti, lai ietu mazliet pa citu ceļu uz komunismu, kā iet krievu biedri. Šo pašu taktiku savā laikā pielietoja arī Laicēns, Eidemanis, Rudzutaks. Bet kur nobeidzās viņu centieni?

Likums par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi un par tautas izglītības sistēmas tālāku attīstīšanu Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā*. (1959). *Padomju Latvijas Skola*, 3, 3.–8. lpp.

2. pants: [...] nosaka obligātu astoņgadīgo izglītību 7–16 gadus veciem bērniem un pusaudžiem, pāreju uz astoņgadīgo izglītību sākt ar 1959./60. māc. gadu, pabeigt līdz 1962./63. māc. gadam.

62. pants**:

[...] c) nodrošināt ar mācību literatūru augstāko un speciālo vidējo mācību iestāžu studentus un audzēkņus, it īpaši tos, kas mācās, nepārtraucot darbu ražošanā.

63. pants. Augstākās izglītības pārkārtošanu veikt triju līdz piecu gadu laikā, sākot ar 1959./60. mācību gadu, tā, lai ik gadus dažādu nozaru speciālistu skaits nemitīgi palielinātos saskaņā ar augošajām vajadzībām.

* Valodas jautājumi likumā vispār nav minēti.

** 62. pants veltīts jautājumiem par materiālo bāzi.

Francmane, H.* (1959, 18. septembris). Arī valodniekiem jādomā par jaunām darba formām! *Skolotāju Avīze*, 38.

Daži valodu skolotāji domā, ka jautājums par skolas tuvināšanu dzīvei skar galvenokārt fizikas, matemātikas, bioloģijas un ražošanas apmācības skolotājus. Bet ne mazāk pašlaik jādomā par jaunām darba formām un jauniem metodiskiem paņēmieniem arī valodniekiem. Vēl nesenā pagātnē, cenšoties maksimāli atslogot skolēnus, arī daži krievu valodas skolotāji bija tādos ieskatos, ka stundā viņiem pašiem jāizskaidro visa jaunā viela, jāpārtulko visi jaunie vārdi un frazeoloģismi, jāparāda, kā veikt vingrinājumus, ko skolēns izpildīja skolotāja tiešā uzraudzībā un kontrolē. Tas tiešām maksimāli atviegloja skolēna darbu. Mājās bieži vien neatlika nekas cits, kā tikai atkārtot skolā mācīto. Taču šāda veida darba paņēmieniem bija arī sava negatīvā puse. Bieži vien vēlāk dzīvē izrādījās, ka šādi mācīts skolēns ne tikai nevar patstāvīgi lasīt grāmatu krievu valodā (jo nemācēja patstāvīgi rīkoties ar vārdnīcu), bet neprot arī patstāvīgi noskaidrot viena vai otra krievu vārda pareizrakstību, veidot teikumus. Vienīgais ieguvums bija iemācītā (ja neteiktu – iekaltā) gramatikas teorija un krievu literatūras biogrāfiskie un bibliogrāfiskie fakti, kurus viņš labākajā gadījumā prata izlietot tādu tipu vingrinājumu izpildīšanai, kādi bija mācīti skolā. Lieki piemināt, ka šāda klasē iemācītās vielas mehāniska atkārtošana mājās bija garlaicīga, neinteresanta un nekādā ziņā nespēja aktivizēt skolēnus krievu valodas labākai apguvei.

Tiesa, tie krievu valodas skolotāji, kas strādā radoši, jau agrāk centās atteikties no pārlietas “aizraušanās” ar gramatikas teoriju, ar kailu literatūras faktu un datu iemācīšanu, meklēja ceļus skolēnu aktivizēšanai un ieinteresēšanai. [..]

Tautu draudzības jūtu ieaudzināšana skolēnos – visu pedagogu svarīgs uzdevums**. (1959). *Padomju Latvijas Skola*, 9, 3.–5. lpp.

Jau izskaidrojošā lasīšana pamatskolā dod iespējas parādīt bērniem latviešu tautas mūšseno draudzību ar lielo krievu tautu, kopīgas cīņas pret apspiedējiem, savstarpējo palīdzību mūsdienu jauncelsmes darbā. [..]

* Helēna Francmane (1912–1996) – Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta krievu valodas un literatūras kabineta vadītāja.

** Žurnāla ievadraksts bez autora paraksta jau pēc 1959. gada jūlija LKP CK plēnuma, iepriekš tādu daudz nebija. Par latviešu valodu krievu skolās – ne vārda. Minēta skolu draudzība un kopīgi pasākumi.

Mācot dzimto, kā arī krievu valodu un literatūru, parādāmi latviešu un krievu kultūras sakari, tāpat akcentējama krievu progresīvās inteliģences loma latviešu kultūras attīstībā.

Izmantojot daiļliteratūru, svarīgi akcentēt, no vienas puses, latviešu padomju literatūrā atspoguļoto padomju tautu draudzību un tās izpausmi Lielā Tēvijas kara laikā un pēckara celtniecībā, no otras – krievu padomju literatūrā tēloto latviešu tautas ieguldījumu gan revolucionārajās cīņās, gan arī sociālisma celtniecībā.

Lielā nozīme pareizas nostājas veidošanā attiecībā uz krievu tautu, tās valodu un kultūru ir krievu valodas skolotājam. No tā, cik pārdomāti un metodiski pareizi organizēta krievu valodas mācīšana latviešu skolā, ļoti lielā mērā atkarīga skolēnu nostāja.

Vēstures kurss, it īpaši pēc jaunajām programmām, dod sevišķi lielas iespējas tautu draudzības un internacionālisma jūtu ieaudzināšanā, jo, aplūkojot Latvijas PSR vēsturi ciešā sakarā ar PSRS vēsturi, var radīt skolēnos pareizu izpratni par latviešu un krievu tautu mūžseno draudzību, kas devusi iespēju apvienotiem spēkiem uzvarēt kā svešzemju iebrucējus senatnē, tā arī gāzt buržuāzisko varu un nodibināt padomju iekārtu.

LPSR IM Skolu un bērnu iestāžu pārvalde. (1959, 23. oktobris).

Skolotāju Avīze, 43.

Paskaidrojums par krievu un latviešu valodas mācīšanu. Visiem tautas izglītības nodaļu vadītājiem, skolu inspektoriem un skolu direktoriem (pārziņiem). Atbildot uz vairākiem iesniegtajiem jautājumiem par skolēnu zināšanu novērtēšanu un atzīmju izlikšanu latviešu valodā skolās ar krievu mācību valodu un krievu valodā skolās ar latviešu mācību valodu, paskaidrojam, ka skolām jācenšas panākt, lai šos priekšmetus sekmīgi apgūtu visi skolēni. Ja atsevišķu skolēnu zināšanas šajos priekšmetos ir neapmierinošas, tās novērtējamas ar atzīmi "2", bet šīs neapmierinošās atzīmes dēļ skolēnu nedrīkst atstāt otru gadu tajā pašā klasē vai neatļaut viņam beigt skolu. Sakarā ar to, ka krievu valodas mācīšanās skolās ar latviešu mācību valodu un latviešu valodas mācīšanās skolās ar krievu mācību valodu nav obligāta, 1959./1960. mācību gadā šajos mācību priekšmetos eksāmenu nebūs.

Pareizi novērtēt humanitāro priekšmetu nozīmi jaunajā skolā*. (1959). *Padomju Latvijas Skola*, 11, 3.–5. lpp.

Tautu draudzības jūtu nostiprināšanā svarīga nozīme ir valodu, sevišķi krievu valodas zināšanai. Ar krievu valodas starpniecību sazinās padomju tautas, tāpēc tā jāzina katram mūsu zemes pilsonim. Taču valodu mācīšanā jāievēro brīvprātība, pārliecināšana par krievu valodas zināšanu nepieciešamību. Tāpat jāpārliecina krievu skolēni, ka viņiem, mūsu republikā dzīvojot, noderīgi zināt pamatiedzīvotāju valodu, lai labāk varētu saprasties ar latviešu tautības darba biedriem, iepazītu latviešu kultūru, revolucionāro pagātni. Tādējādi skolai rūpīgi un uzmanīgi jāveido jaunajā paaudzē tautu draudzības, komunistiskā internacionālisma jūtas, kas tik svarīgas komunisma laikmeta cilvēkam.

Francmane, H. (1959, 20. novembris). Uzlabot mācību metodes, ieinteresēt skolēnus. Par krievu valodas mācīšanu latviešu skolās. *Skolotāju Avīze*, 47.

Vairākums skolotāju pareizi izpratuši 19. tēzi PSKP CK un PSRS Ministru Padomes tēzes par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi. Šīs tēzes pamatdoma, ka vecākiem ir tiesības brīvi izlemt, vai viņu bērni mācīsies krievu valodu, balstās uz Ļeņina mācību par nacionālo jautājumu. [..]

Tagad, kad skolēniem un viņu vecākiem ir iespējas izvēlēties, vai mācīties krievu valodu vai ne, viņi nemaz nedomā no mācīšanās atteikties, jo saprot tās nepieciešamību. Svarīgi, lai audzēkņi skaidri apzinātos, ka neviens viņus nespiež apgūt krievu valodu, bet katrs to mācās pēc paša vēlēšanās, pilnīgi brīvprātīgi.

Dažus skolotājus uztrauc, ka ar nepietiekamām atzīmēm krievu valodā skolēnus pārcels uz nākamo klasi. Jāizprot, ka arī šis noteikums ir pamatots un loģiski izriet no brīvprātības principa. Nereti taču bija gadījumi, kad skolēni tika atstāti tai pašā klasē uz otru gadu vienīgi tāpēc, ka viņiem bija nepietiekama atzīme krievu valodā. Ievērojot brīvprātības principu, bet atstājot skolēnus ar nepietiekamām atzīmēm tai pašā klasē uz otru gadu, mēs paši it kā sekmētu viņu atteikšanos no krievu valodas mācīšanās, jo tādā gadījumā daži skolēni šo nemācīšanās iespēju izmantotu. Jāievēro, ka audzēkņu vidū, kam krievu valodā rakstos ir nepietiekamas atzīmes, dažreiz ir arī tādi, kuriem attiecīgās iemaņas ļoti grūti apgūt. Šiem skolēniem būtu jāpalīdz, bet mēs it kā cenšamies no tiem atbrīvoties, pieļaujam, ka viņi nepietiekamās atzīmes dēļ krievu valodu vairs nemācās. Nedrīkst notikt,

* Rakstā uzsvērts, ka politehniskās un darba apmācības ieviešana nedrīkst vājināt humanitāro izglītību (valodu un literatūras, vēstures un ģeogrāfijas) pasniegšanu, jo tieši šie priekšmeti noder internacionālisma un tautu draudzības stiprināšanai.

ka skolēns, kas meklējis vieglāko ceļu un atteicies no krievu valodas mācīšanās (lai gadā nebūtu divnieku), tiks pārcelts uz nākamo klasi, bet tas, kas mācīsies, bet kādu apstākļu dēļ saņems gada atzīmi “divi”, paliks attiecīgajā klasē otru gadu. Tas nebūtu taisnīgi.

Daži domā, ka gadījumā, ja nebūs eksāmenu un nedraudēs divnieki, tad atsevišķiem skolēniem, kas lielu vērību pievērš atzīmēm, zudīs interese mācīties krievu valodu. Tomēr tā nenotiks, ja skolotājs rūpēsies par to, lai krievu valodas mācīšanās saistītu audzēkņus un viņi izprastu, cik svarīgi ir to labi apgūt.

Labi apgūt krievu valodu. (1959, 25. decembris). *Skolotāju Avīze*, 52.

Ražena rosme šogad valda skolās. Ikkatrs skolotājs radoši strādā, meklē jaunus un labākus mācīšanas un audzināšanas paņēmienus, kas vairāk atbilstu tiem uzdevumiem, kurus skolai izvirzījis mūsu laikmets, komunisma celtniecības periods.

Jauni uzdevumi tagad ir arī krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās. Komunisma celtniecības apstākļos mūsu zemē par vadošo valodu kļuvusi krievu valoda, to runā visas padomju tautas. Katru dienu nostiprinās mūsu republikas ekonomiskie un kulturālie sakari ar citām republikām un sociālistiskās sistēmas valstīm, un te kā varens sazināšanās līdzeklis vienmēr palīgā nāk lielās krievu tautas valoda. Pirmie cilvēku radītie Zemes pavadoņi, pirmās Mēness raķetes, pirmā starpplanētu stacija, pirmais atomledlauzis, tie visi ir lielās Padomju valsts sasniegumi, tieši tāpēc krieviski runāt mācās visā pasaulē zinātnieki un politiķi, tirgotāji un rūpnieki, studenti un skolotāji. Krievu valoda kļūst **starptautiska valoda, pasaules valoda**.

Latvieši kopš seniem laikiem dzīvo blakus krievi. Mūsu valodas ir tuvas un radniecīgas, daudzi vārdi ir kopīgi, krievu valodas apgūšana grūtības nesagādā. Tāpēc arī šobrīd visi latviešu skolu bērni labprāt mācās krievu valodu, jo ikviens Padomju Latvijas iedzīvotājs izprot, ka šīs zināšanas viņam nepieciešamas. [...] Šobrīd mums jārunā par krievu valodas mācīšanas efektivitāti, jāapmainās domām, jāpārņem labākā pieredze, lai šīs valodas mācīšana kļūtu vēl sekmīgāka. Skolā jaunajai paaudzei labi jāiemāca krievu valoda, to prasa bērnu vecāki, paši skolēni, visa sabiedrība. Ik nedēļu, ik mācību stundu jākļūst bagātākai skolēna valodas prasmei, viņam jāapgūst jauni, ikdienas dzīvē nepieciešami vārdi un izteicieni. [...]

Vērtīga leksikas mācīšanas pieredze sakopota Skolu zinātniski pētnieciskā institūta šogad izdotajā brošūrā “Словарная работа по русскому языку и литературе в латышских школах”. [...]

Skolēniem stundās jāiemāca cienīt krievu tautu un tās tradīcijas patriotiskajā cīņā pret svešzemju iebrucējiem, kā arī revolucionārās atbrīvošanās tradīcijas.

Jāpanāk, lai viņi iemīl lielisko krievu literatūru, mūziku un tēlotāju mākslu. Jāatgādina, ka visi krievu mākslas veidi lielā mērā ietekmējuši latviešu nacionālās mākslas izveidošanos. [..]

Interesanti un daudzveidīgi ārpusklasses pasākumi sekmē krievu valodas apgūšanu. To izprot Limbažu rajona Duntē septiņgadīgās skolas pedagogi. Šīs skolas jaunie ģeogrāfi sarakstās un apmainās vērtīgiem materiāliem ar skolēniem no Teriberkas septiņgadīgās skolas Barenca jūras krastā, viņi saņem vēstules no Nikolajevskas pie Amūras, dalās pieredzē ar Kazahijas PSR Semipalatin-skas 3. septiņgadīgās skolas novadpētniekiem. Vai tas nav lieliski! [..]

Latviešu skolu sarīkojumos pēdējā laikā bieži sniedz daļu programmas krievu valodā, uzaicinot piedalīties krievu skolu audzēkņus. Tādi labi izdevušies tautu draudzības vakari tikko bijuši Rīgas 49. vidusskolā (piedaloties 12. vidusskolai), Rīgas 33. septiņgadīgajā skolā (piedaloties 66. septiņgadīgajai skolai). [..]

1961

Hristoļubova, K. (1961, 15. marts). Apkopojot trešā ceturkšņa rezultātus. *Skolotāju Avīze*, 11.

Svarīgs visas skolotāju saimes uzdevums ir skolas sakaru nostiprināšana ar dzīvi. Arī krievu valodas skolotāju metodiskā komisija Rīgas skolās ar latviešu mācību valodu izvirzījusi to sava darba pamatā. Jau augusta apspriedēs tika atzīmēts, ka daudzas skolas pareizi izpratušas praktiskā novirziena nozīmi valodās mācīšanās. Pozitīvi tika novērtēti 5. un 24. vidusskolas krievu valodas skolotāju panākumi mācību saistībā ar dzīvi.

1960./61. mācību gada sākumā kopīgā skolotāju sanāksmē nolēmām, ka marta brīvdienās sarīkosim pieredzes apmaiņas konferenci par tematu "Skolas sakari ar dzīvi krievu valodās mācīšanas procesā skolās ar latviešu mācību valodu". Tāpēc arī metodiskās komisijas darbā no septembra līdz pat šim laikam galveno uzmanību veltījām šā uzdevuma izpildei. [..]

Francmane, H. (1961, 13. septembris). Jaunos pasākumus krievu valodas mācīšanās! *Skolotāju Avīze*, 37.

Jauno mācību gadu uzsākot, krievu valodas un literatūras skolotāji pārdomā, kā labāk veikt savu darbu, ko jaunu ieviest mācību procesā. Programmās šogad būtisku pārmaiņu nav, izņemot V un XI klasi. Piektajā klasē ir jauna mācību grāmata. Svarīgi, lai savā darbā skolotāji ievērotu pēctecības principu, kas ir šīs grāmatas uzbūves pamata. Desmit pirmās stundas veltītas IV klases kursa atkārtotīšanai un nostiprināšanai. Arī tālāk, mācot darbības vārdu, skolotājiem, kā tas

norādīts programmā, jāatkārto un jāpaplašina viela, kas mācīta jau IV klasē. Šāda pēctecība jāievēro arī citās klasēs. [..]

Gramatikas stundās skolēni pieradināmi atbildēt uzdoto sakarīga stāsta veidā. Vingrinājumi kā klasē, tā mājās jāsaista ar noteiktiem tematiem; tas nozīmē, ka gramatikas viela jāsakārto tematiski. Lai skolēniem būtu vieglāk veikt uzdevumus, nepieciešams iepriekšējais darbs ar vārdiem. Mums daudz jā rūpējas par sarunas valodas attīstību, tādēļ svarīgi, lai visas mācīšanas pamatā būtu tās leksikas izmantošana, kas raksturīga un īpatnēja krievu valodai. [..]

Tāpat liela nozīme ir mūzikas izmantošanai stundās. Rīgas 5. vidusskolas skolotāja Kosminska var dalīties savā pieredzē šai ziņā. Un, beidzot, Izglītības ministrijai ir tagad sava fonotēka – magnetofonā ierakstītās pārraides par dažādiem literatūras tematiem. Lentas ar attiecīgiem pierakstiem var dabūt Rīgā, Merķeļa ielā 1. Fonotēkas vadītājs b. Svirskis sniegs vajadzīgās ziņas, viņš var arī izgatavot kopijas no tiem ierakstiem, kas glabājas fonotēkā, tātad skolotāji var aizvest vajadzīgo materiālu uz savu rajonu.

Vecākajās klasēs daudz plašāk jāizmanto kinofilmas par attiecīgo literāro vielu. Visi minētie darba paņēmieni būs efektīvi tikai tad, ja skolotāji radoši pārņems savu darba biedru pieredzi, paši ļoti nopietni gatavosies stundām, strādās ar īstu degsmi un pacilātību.

No PSKP Centrālās Komitejas sekretāra biedra N. Muhitdinova* runas.
(1961, 1. novembris). *Skolotāju Avīze*, 44.

[..] Padomju tautu kultūras un ekonomikas vispusīga attīstība, ciešie sakari un sadarbība starp tām noveda pie tā, ka krievu valoda dabiskā attīstības gaitā kļuva par visu nāciju otro dzimto valodu. (Aplausi.)

Tas notika nevis administrēšanas vai uzspiešanas ceļā, bet pilnīgi brīvprātīgi. Tieši atbilstoši šai ļeņinskajai nostādnei arī izstrādāts Likums par skolu, kurā paredzēta visdemokrātiskākā kārtība krievu valodas un citu padomju tautu valodu mācīšanā.

Tieši krievu valodā padomju nācijas ir iemantojušas varenu līdzekli savai attīstībai un starptautiskajiem sakariem. [..]

Republikās nopietni jāpadomā par krievu valodas mācīšanas ievērojamu uzlabošanu skolās, augstskolās, pulciņos, radiopārraidēs, par labu mācību grāmatu, mācību un metodisko līdzekļu izdošanu, par pasniedzēju sastāva nostiprināšanu.

* Nuritidins Muhitdinovs (1917–2008) – PSKP CK sekretārs (1957–1961).

Pati dzīve, katras nācijas un komunisma celtniecības intereses prasa pievērst vēl vairāk uzmanības tam, lai organizētu krievu valodas dziļu studēšanu un lai krievu valodu apgūtu visas Padomju Savienības tautas.

1963

Par valodu un literatūras mācīšanas uzlabošanu V–XI klasē. (1963, 24. jūlijs).
Skolotāju Avīze, 30.

PSKP CK jūnija Plēnums vēlreiz uzsvēris nepieciešamību izvērst cīņu par partijas Programmā izvirzīto audzināšanas uzdevumu realizēšanu. Plēnuma lēmumi mums atgādina, ka jebkura priekšmeta mācīšanai jābūt vienotā procesā jo cieši saistītai ar komunistisko audzināšanu. Tas visnotaļ attiecas arī uz valodu un literatūras mācīšanu.

Valodu stundās audzināšanas darbs veicams, kāpinot skolēnu aktivitāti un attīstot viņu patstāvību, skaidrojot un nostiprinot valodas likumus ar idejiski augstvērtīgu piemēru palīdzību, dodot uzdevumus, kas rosina domāt un kaldina gribu. Lai veidotu prasmi runāt un rakstīt skaidrā, izkoptā valodā, jāmaca loģiski domāt un jāasina valodas izjūta. Te reizē ar intelektu attīstās arī estētiskās jūtas. Idejiskā mērķtiecība savukārt veicina skolēnu rakstura izaugsmi komunistiskās morāles principu garā.

Katrā ziņā jāpanāk, lai mācību un audzināšanas process būtu cieši saistīts ar dzīvi. Tas nozīmē ne vien attiecīgi iztīrāt vielu, bet pārliecinoši parādīt tās praktisko nepieciešamību. [...] Modinot skolēnos interesi par literatūru, audzinot lasītājus, radot viņos kvēlu vēlēšanos līdzināties pozitīvajiem varoņiem, skolotājs sekmē partijas Programmā izvirzīto uzdevumu drīzāku realizēšanu.

Pilnveidosim otras dzimtās valodas mācīšanu*. (1963, 24. jūlijs).
Skolotāju Avīze, 30.

Krievu valodas mācīšanā latviešu skolās svarīgākais ir runas un rakstu iemaņu attīstība. Šo mērķi vislabāk var nodrošināt ar skolēnu maksimālo valodas praksi. Jaunās krievu valodas grāmatas astoņgadīgajām skolām un vidusskolai visnotaļ orientē skolotāju uz praktisko valodas mācīšanu, bet mācību grāmata vien neno drošina sekmīgu valodas apguvi. Skolotājam nemitīgi jāpilnveido savas darba metodes, jārada skolēnos interese par mācāmo priekšmetu, to saistot ar dzīvi. Jauno vielu skaidrojot, labākie skolotāji izmanto tematiski saistītus teikumus un

* Pat lietišķam rakstam pompozs virsraksts par otro dzimto valodu.

vārdkopas, kā arī sakarīgus tekstus. Tos daļēji veido skolotājs pats, daļēji skolēni, īpaši tie, kas krievu sarunu valodas iemaņas apguvuši jau ārpus skolas satiksmē ar saviem krieviski runājošiem draugiem. Nostiprinot apgūto vielu, arī visnotaļ jāmodina skolēnu aktivitāte. Ievērojot šo atziņu, labākie skolotāji, piemēram, skaitļa vārda mācīšanu vecākajās vidusskolas klasēs sāk nevis ar šās vārdu šķiras definīciju un iedalījumu, bet gan ar valodas praksi.

1968

Elvihs, A.* (1968, 24. maijs). Mācīt un audzināt komunistiskās rītdienas paaudzi. *Cīņa*, 119.

Mūsu republikā krietni palielinājies divu plūsmu skolu skaits. Pašlaik katrs trešais skolēns mācās apvienotajā skola ar divām mācību valodām. Visi ir pārliecinājušies, ka šādās skolās veidojas internacionālajai audzināšanai labvēlīgi apstākļi. Piemēram, Baldones vidusskolā abu plūsmu klasēs strādā tie paši skolotāji, izņemot dzimtās valodas speciālistus. Visas pionieru sanāksmes, komjaunatnes sapulces, tematiskie sarīkojumi, disputi un lasītāju konferences notiek abās valodās, [...] bērni prot abas valodas, un te nekad neizvirzās jautājums, kādā valodā runāt vienā vai otrā sarīkojumā.

1970

Kārkliņa, M.** (1970, 6. maijs). Par vispārējās obligātās astoņgadīgās izglītības likuma izpildes gaitu un pāreju uz vispārēju vidējo izglītību Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā. *Cīņa*, 104.

Ministrija veic pasākumus, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu skolās, un plāno rīkot zinātniski praktisku konferenci šajā jautājumā. Krievu valodas prasme mūsu tautai, mūsu jaunatnei ir vitāli nepieciešama. Jo ar krievu valodas palīdzību tā sazinās ar citām brālīgajām tautām, krievu valoda tai padara pieejamas milzu bagātības visās zinātnes, tehnikas un kultūras nozares.

Tālāk tiks pilnveidotas un attīstītas apvienotās skolas ar latviešu un krievu mācību valodu, kuras ieguvušas stabilu vietu republikas tautas izglītības sistēmā un iemantojušas plašu sabiedrības atzinību. [...]

* Andrejs Elvihs (1910–1975) – LPSR izglītības ministrs (1962–1969).

** Mirdza Kārkliņa (1925–2001) – LPSR izglītības ministre (1969–1984).

Adjutovs, M.* (1970, 21. oktobris). Krievu valoda – nepieciešamība.
Skolotāju Avīze, 42.

[..] Krievu valodu ne tikai nepārtraukti bagātinājuši un bagātina sakari ar citām valodām, bet tā labvēlīgi ietekmējusi arī citu mūsu zemes tautu valodu attīstību. Šo procesu veicina sadzīve, kultūras pilnveidošanās, marksistiski ļeņinisko ideju iedzīvināšana, komunistiskās sabiedrības celtniecība. Tas viss attiecināms arī uz latviešu valodu, kuras bagātināšanos sekmējuši krievu un latviešu draudzības ilgstošie sakari un abu tautu brālība. Daļa vārdu latviešu valodā no krievu valodas pārņemta tieši, daļa pārveidota. Krievu valoda ne tikai ietekmē mūsu zemes, bet arī visas pasaules tautu valodas. V. I. Ļeņins pirms piecdesmit gadiem rakstīja, ka mūsu krievu vārds “*совет*” – viens no visvairāk izplatītiem vārdiem, tas pat neliek tulkots citās valodas, bet tiek lietots tāpat krieviski. Tik tiešām – daudzās valodās (pat tādā ļoti izplatītā kā angļu) mūsu valsts nosaukumā “Padomju Savienība” tiek tulkots tikai “Savienība”. Sociālisma celtniecības panākumi, padomju tautas panākumi Lielajā Tēvijas karā, lieliskie sasniegumi zinātnes un tehnikas jomā, it īpaši kosmosa apgūvē, daudzus krievu valodas vārdus padarījuši saprotamus un tuvus visas zemes ļaudīm, piemēram, “*пятилетка*”, “*победа*”, “*колхоз*”, “*слава*”, “*спутник*”, “*Луна*”, “*Восток*”, “*Союз*” u. c.

[..] Krievu valodas nozīmi pasaules mērogā atzinusi visa progresīvā cilvēce, to apgūst visdažādāko tautu pārstāvji, to mācās visas mūsu zemes tautas. Mēs zinām, ka visas padomju tautas ir vienlīdzīgas. Pamatojoties uz Padomju Savienības Komunistiskās partijas ļeņinisko nacionālo politiku, padomju tautas attīsta savu valodu, savu kultūru – nacionālu pēc formas, sociālistisku pēc satura. Mūsu zemē skan ap divi simti valodu. Krievu valoda sekmē visdažādāko pārstāvju sazināšanos. Šajā valodā runā lielākā daļa mūsu zemes iedzīvotāju (ap 60 procentiem), bet krievu valodu pamatos zina visas citas mūsu zemes tautas.

Mūsu valsts skolās audzēkņi var mācīties dzimtajā valodā, bez tam apgūst vienu svešvalodu. Krievu valodas apguve nacionālajā skolā nav obligāta, bet mūsu republikā nav tādas skolas, nav pat tāda audzēkņa, kurš negribētu apgūt krievu valodu, jo tā kļūst arvien nepieciešamāka, lai studētu, piemēram, tehnisko literatūru vidējās speciālajās un augstākajās mācību iestādēs, iepazītu brālīgo republiku pieredzi. Krievu valoda nepieciešama arī, dienot Padomju Armijā, uzturot draudzīgus sakarus ar citu tautību pārstāvjiem. Krievu valoda dod mums visplašākās iespējas iepazīties arī ar citu tautu literatūras un kultūras bagātībām, nodrošina draudzīgus sakarus ar mūsu plašās Dzimtenes tautām.

* M. Adjutovs – Izglītības ministrijas Skolu un bērnu iestāžu pārvaldes priekšnieka vietnieks.

1971

Infantjevs, B.* (1971, 6. oktobris). Gaidām konferenci. *Skolotāju Avīze*, 40.

Š. g. 11. oktobrī plkst. 10.00 Rīgā, Latvijas Valsts universitātes Filoloģijas fakultātes telpās (Visvalža ielā Nr. 6), konferenču zālē, sāksies Filoloģijas fakultātes un Izglītības ministrijas Skolu zinātniskās pētniecības institūta kopīgi rīkotā zinātniskā konference par krievu valodas un literatūras mācīšanas jautājumiem nacionālajās skolās. Referātus un ziņojumus nolasīs ne tikai Padomju Latvijas skolotāji, metodiski un zinātniskie darbinieki, bet uzstāsies un piedalīsies debatēs arī krievu valodas un literatūras mācīšanas metodikas speciālisti no Maskavas, Ļeņingradas, Viļņas, Kauņas, Šauļiem, Tallinas, Tartu, Dušanbes, Ašhabadas, Baku. Plenārajā sēdē 11. un 13. oktobrī konferences dalībnieki tiks iepazīstināti ar šādiem jautājumiem: “Brāļu tautu valodu mācīšana un skolu jaunatnes internacionālā audzināšana”, “Teorijas un prakses vienotība krievu valodas mācīšanas procesā nacionālajā skolā”, “Latviešu tauta cīnās par tiesībām un iespējām mācīties krievu valodu”, “Pēctecība krievu valodas mācīšanā nacionālajā skolām” un citiem. Piecās sekcijās tiks nolasīts vairāk nekā 50 referātu. Konferences laikā darbosies vairākas sekcijas, kur apskatīs tādas problēmas kā krievu valodas mācīšana sākuma posmā, krievu valodas mācīšana vidējās un vecākajās klasēs, mācību grāmatu sastādīšana un mācību līdzekļu izgatavošana un vairākas citas. Plenārajā sēdē un sekciju darbā gaidām piedalīties visus skolotājus un interesentus.

1972

Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu: PSKP Centrālajā Komitejā un PSRS Ministru Padomē. (1972, 25. jūnijs). *Cīņa*, 148.

PSKP CK un PSRS Ministru Padome pieņēmušas lēmumu par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu. Vispārizglītojošā skola, teikts lēmumā, pēdējos gados ievērojami nostiprinājusies kā vienotā darba un politehniskā skola. Paplašinājies vidusskolu tīkls, palielinājis kvalificētu skolotāju skaits, pilnveidojas mācību un audzināšanas process. Mūsu zemē tiek radīti visi apstākļi, lai pabeigtu pāreju uz vispārējo vidējo izglītību kā vienu no svarīgiem priekšnoteikumiem mūsu sabiedrības tālākai sociāli

* Boriss Infantjevs (1921–2009) – Latvijas PSR Skolu zinātniskās pētniecības institūta vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, vēlāk LPSR Pedagoģijas ZPI Krievu valodas un svešvalodu sektora vadītājs.

politiskai un ekonomiskai attīstībai ceļā uz komunismu, darbaļaužu sociālistiska apzinīguma un kultūras augšanai. Tas viss ir liels sasniegums tautas izglītības jomā. [..]

PSKP CK un PSRS Ministru Padome uzlikušas par pienākumu PSRS Izglītības ministrijai, savienoto republiku ministru padomēm un tautas izglītības iestādēm rīkoties, lai novērstu trūkumus vispārīzglītojošo skolu darbā, gādāt, lai tās pildītu uzdevumus, kādi izriet no PSKP XXIV kongresa lēmuma, kurā paredzēts tālāk attīstīt izglītības darbu, pabeigt pāreju uz vispārējo vidējo izglītību un uzlabot jaunās paaudzes apmācīšanu un audzināšanu. [..]

Līdz 1975. gadam jāpabeidz jauno mācību plānu un programmu ieviešana visiem skolu kursiem. Uz to pamata jā sagatavo un jāizdod stabilas mācību grāmatas un mācību un metodisko palīglīdzekļu komplekti, kas atspoguļotu mūsdienu zinātnes un ražošanas sasniegumu līmeni. Nacionālajās skolās jāuzlabo krievu valodas un mātes valodas mācīšana. Visās vidusskolās jāiekārto kabineti vajadzīgajā daudzumā. Pasniegšanas metodes neatlaidīgi jāatjaunina un jādažādo, efektīvāk jāizmanto tehniskie mācību līdzekļi, kino, radio un televīzija. [..]

Belodeds, E. (1972). Padomju tauta, nācijas, valodas. *Zinātne un Tehnika*, 9, 41.–43. lpp.

Padomju Savienībā nav valstisku un nevalstisku valodu. Šī tēze dibinās uz Ļeņina darbos vairākkārt uzsvērtu principu, ka demokrātiskā valstī iecelt kādu valodu par obligātu “valsts valodu” nav pieļaujams. Visām PSRS tautu valodām ir vienlīdzīgas un pilnīgas tiesības visās padomju daudznāciju valsts dzīves sfērās. Nacionālo valodu tiesības sargā gan PSRS Konstitūcija (sk. 40., 110. u. c. pantus), gan arī savienoto republiku konstitūcijas.

Valoda, kādā runā tās vai citas savienotās vai autonomās republikas pamat-
tautība, kuras vārds atspoguļots pašā republikas nosaukumā, ir arī šīs republikas valoda. Jēdziens “republikas valoda” šeit tiek traktēts kā sabiedrīks un nevis administratīvi tiesisks jēdziens, jo valsts valodas statuss ir buržuāzisko tiesību kategorija; pēc buržuāziskajām tiesībām, valsts valoda ir valdošās nācijas valoda. Te jāuzsver, ka šai jautājumā nedrīkst pieļaut terminoloģisko jucekli, kāds vēl vērojams dažos padomju izdevumos. [..]

Komunistiskā partija vienmēr maksimālu uzmanību veltījusi PSRS tautu nacionālo valodu attīstībai, un tāda ir arī viena no PSKP Programmas tēzēm. Šī attieksme pret nacionālajām valodām, pret krievu valodu kā starpnāciju sazināšanās un PSRS tautu vienotības uzturēšanas līdzekli spilgti atspoguļota PSKP CK Pārskata referātā partijas XXIV kongresam, kā arī šī kongresa delegātu runās. “Lielu gandarījumu izraisa fakts, ka literatūra un māksla auglīgi attīstās visās

mūsu republikās, desmitiem PSRS tautu valodās, nacionālo formu spilgtajā daudzveidībā,” teica L. Brežņevs. [..]

Pasaules valodiskās attīstības pašreizējā posmā divvalodība (bilingvisms), t. i., parādība, ka cilvēks pārvalda dzimto valodu un vēl otru valodu, kas viņam paplašina sazināšanās sfēru, ir viena no raksturīgākajām šīs attīstības iezīmēm un likumībām. Daudzās valstīs literārā divvalodība ir kļuvusi par plašu parādību sadzīvē, cilvēku ražojošajā, zinātniskajā un kulturālajā darbībā. Padomju Savienībā prasme lietot dzimto valodu un starpnāciju sazināšanās valodu – krievu valodu, ko PSRS tautas labprātīgi izvēlējušās šīs funkcijas veikšanai, ir viena no pašreizējās valodiskās situācijas un tās turpmākās attīstības iezīmēm, viens no brīvo un līdztiesīgo tautu lielās brālības simboliem.

Cieņa pret nacionālajām valodām Padomju Savienībā atspoguļojas arī 1970. gada PSRS tautas skaitīšanā, kur rādītāji par valodu pārvaldīšanu deva svarīgus datus vispārīgai mūsu valsts demogrāfiskās situācijas raksturošanai. Pamatojoties uz zinātniskajām tēzēm, ka dzimtā valoda ne vienmēr sakrīt ar runātāja tautību, ka jēdzienu par dzimto valodu daudznāciju un daudzvalodu valstī nevar aizstāt ar jēdzienu par ikdienas sarunvalodu, kas šai valstī izplatīta noteiktos apstākļos (tā tautas skaitīšanā rīkojas vairākās kapitālistiskajās valstīs), Padomju Savienībā valodiskos datus tautas skaitīšanā vāca šādā formulējumā: “Dzimtā valoda, norādīt arī, kādu otru PSRS tautu valodu pārvaldāt.” Šāds traktējums atspoguļo gan to, kāda ir dzimto valodu nozīme mūsu daudznāciju valsts iedzīvotāju dzīvē, gan arī to, cik izplatīta ir otra pie PSRS tautu valodu saimes piederīgā valoda, kuru PSRS pilsonis brīvi pārvalda. Bez tādas nostādnes nebūtu bijis iespējams iegūt patiesu daudznāciju un daudzvalodu valsts valodiskās situācijas ainu. 1970. gada PSRS tautas skaitīšanā 94 procenti mūsu valsts iedzīvotāju par savu dzimto valodu nosauca savas tautības valodu, seši procenti citas tautības valodu. [..]

Šie dati pilnīgi apgāž buržuāzisko nacionālistu un revizionistu izdomājumus par “rusifikāciju”, par nacionālo kultūru un valodu “asimilāciju”. Vienlaikus skaitīšana parādīja, ka krievu valodas starpnāciju sazināšanās un PSRS tautu vienotības valodas loma ir vēl vairāk pieaugusi, ka tās pratēju skaits palielinājies. Krievu valodu vai nu kā dzimto valodu, vai kā otro valodu, kuru brīvi pārvalda, nosauca ne vien krievu tautības, bet arī citu PSRS tautību pilsoņi – līdz 184 miljoni cilvēku. Valodniecībā un citās sabiedriskajās zinātnēs ir izveidojusies pareiza, marksistiski leņiniska izpratne par visu mūsu valsts nacionālo valodu tālākās attīstības ceļiem. [..]

Reāli attīstīties, it īpaši tagad, kad tik strauji progresē zinātne un tehnika, valoda var tikai tad, ja tā apgūst jaunas valodiskās vērtības, kas tiek izstrādātas arī citās valodās, t. i., ja tā bagātinās daudzveidīgā saskarē ar citām valodām, ja

internacionalizējas visa dzīve. (Pārpublicēts no žurnāla *“Voprosy jazykoznanija”*, 1972, 1.)

Kārklīņa, M. (1972, 13. decembris). Krievu valoda Latvijas PSR skolās*. *Skolotāju Avīze*, 50.

Pēdējos gados mūsu republikā daudz darīts, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu skolās ar latviešu mācību valodu. Pēc plāna, ko izstrādājusi Latvijas PSR Izglītības ministrija, līdz 1974./75. mācību gadam paredzēts ieviest jaunās programmas un mācību grāmatas.

1968./69. mācību gadā mūsu republikas nacionālajās skolās sākās pāreja uz jaunajām programmām un mācību grāmatām krievu valodā. [...] IX–XI klasēs bez krievu valodas kursa tiek mācīts arī sistematisks krievu literatūras kurss pēc programmas, kas tuva tām programmām, pēc kurām strādā skolas ar krievu mācību valodu.

Pirms jauno programmu un mācību grāmatu ieviešanas tika veikts rūpīgs eksperimentāls darbs, kura rezultātus ņēma vērā jauno programmu, mācību grāmatu un tām atbilstošo metodisko norādījumu izveidē, kā arī mācīšanas termiņu noteikšanā. [...]

Krievu valodas mācīšana skolās ar latviešu mācību valodu ieviesta no pirmās klases, sākot ar otro mācību pusgadu, kad dzimtās valodas stundās jau sācies pēcābeces periods. Galvenais valodas mācīšanas uzdevums I klasē ir veidot krieviskās runas apguves elementārās iemaņas. Bez tam bērniem jāapgūst krievu alfabēta 20 drukātie burti, jāiemācās lasīt un bez tulkošanas saprast īsus teikumus. Lasīšanas mācīšanā tiek saglabāts sarunvalodas apguves princips. I–III klasēs bērnus māca klausīties un saprast krievisko runu, par kuras bāzi kalpo tūkstotis vārdu, kas veido 15 galvenos jēdzieniskos tematus. Prasības rakstīšanā parasti ir tādas, lai bērni varētu pareizi un pietiekami brīvi norakstīt drukātu tekstu, izpildīt vienkāršus uzdevumus, kā arī pēc diktāta rakstīt vienkāršus teikumus, kuros sakrīt vārdu izruna un rakstība.

Viens no svarīgākajiem uzdevumiem, mācot krievu valodu latviešu skolā, ir bagātināt skolēnu vārdu krājumu un veidot viņiem iemaņas lietot šos vārdus saistītā runā. Tāpēc programmas viela IV–VII klasēm sadalīta tā, lai katra nākamā gramatikas temata apguvē tiktu nostiprināts iepriekšējais temats.

[...] Lai sekmīgi realizētu jauno programmu prasības, pamatskolas klases nodrošinātas ar didaktisko izdales materiālu, sagatavotas sienas ortogrāfiskās

* Raksts publicēts rubrikā “PSRS 50”.

tabulas, rakstveida vingrinājumu un diktātu krājumi u. c. [..] IX–XI klašu skolotāju vajadzībām izdots metodiķes H. Francmanes sastādītais palīglīdzeklis “Papildmateriāli krievu valodā un literatūrā un to lietošanas metodika”, kurā iekļauti fragmenti no dažādu žanru daiļdarbu tekstiem līdz ar norādījumiem, kuru gramatikas tematu mācīšanā tie izlietojami un kā tas mērķtiecīgi darāms. Izgatavoti diafilmu scenāriji. Republikas fonotēkas rīcībā ir 500 mācību ieraksti magnetoфона lentēs krievu valodā un literatūrā.

Programmām un mācību grāmatām ir liela nozīme sekmīga mācību darba organizēšanā, taču skolēnu zināšanas un audzināšana lielā mērā atkarīga no skolotāja sagatavotības un meistarības. Krievu valodas skolotājus republikas nacionālajām skolām gatavo P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte, kurā kopš 1965. gada ik rudeni tiek uzņemta grupa no latviešu tautības skolēnu vidus. Šīs grupas absolventi tiek norīkoti darbā tikai uz skolām ar latviešu mācību valodu. Taču pagaidām vēl nav atrisināta problēma, kā nodrošināt visas skolas ar augstu kvalificētiem skolotāju kadriem. Pēdējos piecos gados uzlabojies krievu valodas skolotāju sastāvs nacionālajās skolās; daļēji tas tāpēc, ka pedagoģisko institūtu neklātienes nodaļās iestājušies 80 krievu valodas skolotāji no lauku skolām. Taču vairākās republikas skolās krievu valodu vēl joprojām māca nespeciālisti. [..]

Krievu valodas mācīšanas pakāpenisku uzlabojumu veicina mūsu republikā izveidotā pienākumu sadales struktūra krievu valodas un literatūras mācīšanas vadībā skolās ar latviešu mācību valodu. IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS Skolu un bērnu iestāžu pārvaldē šo jautājumu kārtoti divi cilvēki: metodiķis nodrošina mācību programmu, mācību grāmatu, metodisko rekomendāciju un vēstulu savlaicīgu izdošanu, pārbauda metodiskā darba organizāciju un saturu rajonu skolās, rīko pārbaudes, lai pārlicinātos, kā tiek veikts darbs pēc jaunajām programmām un mācību grāmatām, organizē šī darba rezultātu apspriešanu; inspektors kontrolē mācību programmu un ministrijas kolēģijas lēmumu izpildi, mācīšanas kvalitāti un skolēnu zināšanas, pārbauda, kā attiecīgos jautājumus risina tautas izglītības nodaļas.

SKOLOTĀJU KVALIFIKĀCIJAS CELŠANAS INSTITŪTA metodiķis ir atbildīgs par kvalifikācijas celšanas kursu, skolotāju un tautas izglītības nodaļu metodiķu semināru organizēšanu, kā arī gatavo metodiskas vēstules, rekomendācijas mācību vielas sadalei un tematiskajai plānošanai, rīko individuālas un grupu konsultācijas skolotājiem un skolu vadītājiem, strādā ar rajonu metodisko apvienību vadītājiem.

PEDAGOĢIJAS ZINĀTNISKĀS PĒTNIECĪBAS INSTITŪTA līdzstrādnieki vada autoru kolektīvus un paši piedalās mācību grāmatu izveidē, gatavo metodiskas rekomendācijas jaunajām mācību grāmatām, izstrādā to radīšanas teoriju, kā arī programmētus vingrinājumus un citus metodiskos un didaktiskos materiālus.

Pienākumi pašreiz sadalīti tā, ka daudzi jautājumi tiek risināti kopīgi, ar vieno tiem spēkiem. [..]

Sakarā ar krievu valodas jauno programmu un mācību grāmatu sarežģītību ir mērķtiecīgi palielināt šī mācību priekšmeta stundu skaitu, pirmkārt, pamat-skolas klasēs; pašreiz tiek pētītas iespējamās izmaiņas mācību plānā. Republikā krievu valodas mācīšanai lielu uzmanību veltī ne tikai valodas, bet arī citu priekš-metu skolotāji, visi tautas izglītības darbinieki. Un tā ir ķīla, ka skolēni sekmīgi apgūs krievu valodu. Bet tas savukārt palīdzēs labāk risināt mācīšanas un audzi-nāšanas uzdevumus, ko izvirza PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumi par skolu. (No žurnāla “*Narodnoje obrazovaņije*”)

1973

Vai jūs zināt, ka... (1973, 2. februāris). *Londonas Avīze*, 1363.

Okupētajā Latvijā atkal “jāuzlabo” krievu valodas mācīšana skolās. Izglītības ministre M. Kārklīņa “Skolotāju Avīzes” 50. numurā ziņo, ka izstrādātas jaunas mācību programmas un mācību grāmatas, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu skolās ar latviešu valodu. Krievu valodas mācīšanu sāk jau pirmās klases otrā mācību pusgadā. Bez tam norādīts, ka bez krievu valodas kursa vecākajās klasēs jāieved “sistemātisks krievu literatūras kurss pēc tām programmām, pēc kurām strādā skolas ar krievu mācības valodu”.

Lai īstenotu krievu valodas apgūšanas prasības, ir paredzētas arī ārpusko-las nodarbības krievu valodas sekmēšanai. Jau tagad krievu valodas apgūšanas līmenis esot devis iespēju visās republikas skolās militāro apmācību izdarīt tikai krievu valodā.

Lai apmierinātu partijas prasības krievu valodas mācības paplašināšanā Lat-vijā, izglītības ministre norāda, ka “sakarā ar krievu valodas jauno programmu un mācību grāmatu sarežģītību ir mērķtiecīgi jāpalielina šī mācību priekšmeta stundu skaits”.

Uz jaunā posma sliekšņa. Līdz 1. septembrim 10 dienas. (1973, 22. augusts).
Skolotāju Avīze, 34.

Vakar notika republikas Izglītības ministrijas kolēģijas gadskārtējā paplašinātā sēde, kurā vērtēja aizvadītajā darba cēlienā gūtos rezultātus un pārrunāja skolu turpmākos uzdevumus. 1972./73. mācību gads norisēja liela politiska pacēluma apstākļos. Skolu dzīvē dziļi atbalsojās gatavošanās PSRS nodibināšanas 50. gada-dienai un jubilejas sesijas materiālu studēšana. Tas aktivizēja mācību un audzi-nāšanas procesu, sekmēja tā idejisko mērķtiecību. Partijas un valdības izvirzīto

uzdevumu realizēšanā tautas izglītībā liela nozīme bija PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1972. gada 20. jūnija lēmumam “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu”. Aizvadītajā mācību gadā tika uzsākta tā praktiska izpilde un gūti arī zināmi panākumi. Tādēļ paplašinātajā sēdē ar šo darbu saistītajiem jautājumiem bija pievērsta galvenā uzmanība.

Kolēģijas sēdi vadīja republikas izglītības ministre M. Kārcliņa. Referātu “1972./73. mācību gada rezultāti un uzdevumi jaunajā mācību gadā” nolasīja LPSR izglītības ministra pirmais vietnieks A. Builis.

Sēdes darbā piedalījās PSRS Izglītības ministrijas Zinātniskās padomes vecākā metodiķe R. Pļehanova, LKP CK Zinātnes un mācību iestāžu nodaļas vadītāja vietnieks J. Mikulāns un Izglītības, augstskolu un zinātnisko iestāžu darbinieku arodbiedrības Latvijas republikāniskās komitejas sekretāre A. Kārcliņa. Debatēs runāja LĻKJS CK sekretāre I. Medne, Skolu un bērnu iestāžu pārvaldes priekšniece B. Kubuliņa, tautas izglītības nodaļu vadītāji, skolu direktori un vairāki citi sēdes dalībnieki. [..]

Skolēnu internacionālajā un patriotiskajā audzināšanā tomēr vēl vērojami trūkumi – mācību stundu un ārpusklases darba nepietiekams saistījums, formālisms pasākumu norisē un citi. Īpaši svarīga nozīme internacionālajā audzināšanā ir krievu valodas sekmīgai apguvei.

Krievu valodas mācīšana skolās ar latviešu mācību valodu ieviesta no I klases (sākot ar otro mācību pusgadu). Tās apguvei radīti nepieciešamie priekšnoteikumi – uzrakstītas un praksē pārbaudītas jaunas oriģinālas mācību grāmatas, apstiprināta jauna programma, kuras ieviešanu pabeigsim 1974./75. mācību gadā, izdotas metodiskās rekomendācijas un palīgmateriāli skolotājiem, pakāpeniski tiek uzlabota skolotāju kadru sagatavošana. Skolēniem ir izraisīta interese par krievu valodas apguvi. [..]

Skolēnu idejiski tikumiskajā audzināšanā iepriekšējā mācību gadā zināma loma bija tiesiskās audzināšanas plašākai ieviešanai skolu dzīvē. Pionieru un komjaunatnes organizāciju darbībā lielāka uzmanība bija pievērsta sabiedriskās domas mobilizēšanai, lai ieaudzinātu pareizu attieksmi pret mācību darbu, sabiedriskajiem pienākumiem, uzvedības noteikumu izpildi.

1974

Mikulāns, J.* (1974, 30. janvāris). Krievu valoda – padomju cilvēku starpnacionālās sazināšanās valoda. *Skolotāju Avīze*, 5.

Sarunu par krievu valodu gribētos sākt ar padomju poēzijas pamatlicēja Vladimira Majakovska vārdiem: “Я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин.”

Un tagad krievu valodu Ļeņina valodu mācās visa planēta: 1973. gadā tā tiek mācīta 87 valstīs. Līdz ar šīs valodas popularitātes pieaugumu kāpinās arī interese par tās apguvi. Un tā ir likumsakarīga parādība. No pasaules trīs tūkstoš valodām krievu valoda tagad izvirzījusies otrajā vietā (pirmajā ir angļu valoda). Tas atspoguļots arī Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtos.

Grūti pārvērtēt krievu valodas nozīmi mūsu valsts dzīvē. PSKP CK lēmumā par gatavošanos PSRS nodibināšanas 50. gadadienai teikts: “Visas PSRS nācijas un tautības labprātīgi izvēlējušās krievu valodu kā kopīgu nāciju savstarpējās sazināšanās un sadarbības valodu. Tā kļuvusi par spēcīgu faktoru, kas veicina padomju tautu savstarpējos sakarus un saliedēšanos, par līdzekli, kas tām ļauj iepazīt mūsu zemes un pasaules kultūras labākos sasniegumus.” [..]

Piemēram, mūsu republikā, pēc 1970. gada Vissavienības tautas skaitīšanas datiem, krievu valodu brīvi pārzina 47,2 procenti no visiem latviešu tautības iedzīvotājiem; praktiski tas nozīmē, ka krievu valodu labi zina katrs otrais latviešu tautības LPSR pilsonis. It sevišķi liela tieksme labi apgūt krievu valodu ir jaunajai paaudzei – mūsu jauniešiem un jauniešiem, kas lieliski izprot, ka starpnacionālās sazināšanās valodas sekmīga apguve, labas zināšanas šai valodā palīdz gan mācībās, gan darbā, gan arī saskarē ar brālīgo republiku un arī aizrobežu valstu jaunatni.

Stingri ievērojot Ļeņinisko norādījumu par krievu valodas mācīšanas brīvprātīgumu nacionālajā skolā, mēs tai pašā laikā apbrīnojam V. I. Ļeņina tālredzību – viņš paredzēja, ka mūsu zemes tautas izjutīs vitālu nepieciešamību apgūt krievu valodu un tieksies pēc tās brīvprātīgi. Savukārt skolas, ģimenes, visas sabiedrības uzdevums ir radīt vajadzīgos apstākļus tam, lai jaunā paaudze varētu sekmīgi mācīties krievu valodu un apmierināt savu progresīvo tieksmi līdz ar dzimto valodu pilnībā apgūt arī Padomju Savienības tautu starpnacionālās sazināšanās valodu. Mūsu republikā visi latviešu tautības skolēni mācās krievu valodu. [..]

Šai ziņā pozitīvi vērtējama arī divu plūsmu skolu darba pieredze. Mūsu republikā ir 183 šādas skolas, kur paralēlajās klasēs mācības notiek krievu un latviešu

* Janušs Mikulāns (1933–1992) – LKP CK Zinātnes un mācību iestāžu nodaļas vadītāja vietnieks, vēlāk – nodaļas vadītājs līdz pat 80. gadiem.

valodā. Trešā daļa visu republikas skolēnu mācās divu plūsmu skolās. Tādos apstākļos, kad latviešu tautības skolēni ik dienas dzird krievu valodu, viņi daudz sekmīgāk to apgūst.

Pieredzi, kas mūsu republikā gūta krievu valodas mācīšanās nacionālajā skolā, 1972. gadā PSRS Izglītības ministrijas darbinieki sīki izpētīja un apkopoja. Tā atzīta par pozitīvu un ieteikta ieviešanai citās nacionālajās republikās. Tas viss mūs iepriecina, bet reizē izvirza arī jaunas prasības – jāstrādā vēl labāk, jānovērš esošie trūkumi. Ņemot vērā jautājuma aktualitāti un svarīgumu, šī gada janvārī tas apspriests Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajā Komitejā (“Par krievu valodas mācīšanas stāvokli un tā uzlabošanu republikas vispārizglītojošajās un profesionāli tehniskajās skolās”). Šai jautājumā pieņemts arī lēmums – tajā minēts viss pozitīvais, kas paveikts republikā, norādīts uz vairākiem būtiskiem trūkumiem, kuri novērojami dažu pilsētu un rajonu skolās. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja ierosināja virkni pasākumu, kas palīdzēs uzlabot krievu valodas un literatūras mācīšanu republikas skolās. Lēmums uzliek par pienākumu partijas rajonu un pilsētu komitejām, tautas izglītības nodaļām, skolu pedagogu kolektīviem, partijas pirmorganizācijām un citām sabiedriskajām organizācijām veltīt krievu valodas mācīšanai nemitīgu uzmanību, jo šis darbs uzskatāms par jaunās paaudzes un visas tautas internacionālās un patriotiskās audzināšanas ļoti svarīgu sastāvdaļu.

Obuhova, L. (1974, 18. aprīlis). Valoda – apvārsnis. *Komunisti* (Liepāja), 76.

Ar katru gadu kļūst lielāka krievu valodas kā PSRS tautu starpnacionālās sazināšanās līdzekļa loma. Tādēļ šī priekšmeta pasniegšana vispārizglītojošās skolās un speciālās mācību iestādēs atrodas partijas orgānu un plašas sabiedrības uzmanības centrā. Pirms dažām dienām Partijas pilsētas komitejas birojs apsprieda jautājumu par krievu valodas pasniegšanu un tās uzlabošanu vispārizglītojošās skolās. Partijas pilsētas komitejas birojs atzīmēja, ka krievu valodas un literatūras mācīšanās ir svarīgs faktors skolu jaunatnes idejiski politiskajā un internacionālajā audzināšanā. Skolu partijas pirmorganizācijas un administrācija, kā arī pilsētas Izpildu komitejas Tautas izglītības nodaļa daudz strādājušas šajā virzienā.

Partijas organizācijas apspriedušas šo jautājumu partijas sapulcēs un biroju sēdēs. Tā, piemēram, 1., 5. vidusskolas un 10. astoņgadīgās skolas komunisti atklātās partijas sapulcēs apsprieda jautājumu “Krievu valodas nozīme skolēnu idejiski politiskajā un internacionālajā audzināšanā”, nosprauda plānus, kā uzlabot krievu valodas pasniegšanu. Pilsētas Izpildu komitejas Tautas izglītības nodaļa padomes paplašinātajā sēdē izanalizēja krievu valodas pasniegšanu skolās. [..]

Freidenfelds, I.* (1974, 12. jūnijs). Pedagoģijas teorija ienāk skolā.
Skolotāju Avīze, 24.

Pedagoģijas teorijas un skolu prakses sakars ir savstarpējs. Teorija spēj pozitīvi ietekmēt skolas un ģimenes pedagoģisko darbu, bet pirmrindas pedagoģiskā pieredze savukārt ar faktiem un ierosmēm bagātina pedagoģijas teoriju. Tikai tādā dialektiskā vienībā iespējama pedagoģijas attīstība un panākama pedagoģisko pētījumu augsta lietderība. Pēc skolotāju un vecāku darba vērojumiem, viņu pieredzes materiālu vākšanai ir milzu nozīme ne vien labāko darba paņēmieni popularizēšanā, bet arī zinātnes attīstībā. Nesen notikušas vairākas plašas apspriedes, kurās pārrunāta jaunākā pieredze krievu valodas mācīšanā, divplūsmu skolas darba organizēšanā, skolas un ģimenes sadarbībā, fakultatīvo kursu praksē. [..]

Pirmrindas pedagoģiskās pieredzes popularizēšanas augstākā forma ir Vis-savienības un republikas pedagoģiskie lasījumi. 1975. gada maijā republikā (Rīgā) un 1976. gada martā Vissavienības mērogā (Kijevā) notiks kārtējie pedagoģiskie lasījumi. Šoreiz tie paredzēti tematiski skolas, ģimenes un plašākas sabiedrības kopīgā pedagoģiskā darba satura, formu un rezultātu apspriešana. Republikas pedagoģisko lasījumu organizācijas komitejā pieteikti vairāk nekā pusotra simta kolektīvu un individuālu referātu tematu. Visaktīvākie bijuši Liepājas rajona un Valkas rajona skolotāji. Pašlaik, kad uz pāris mēnešiem apimis skolas zvans – pedagoģu laika nepielūdzamais ierobežotājs –, lasījumu autoriem ir iespējams pārdomāt un analizēt uzkrāto pieredzi, ierasties konsultācijās metodiskajos kabinetos, Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā un Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā, lai spētu pedagoģiskajos lasījumos dziļi un ietekmīgi analizēt savus sasniegumus.

Mikulāns, J. (1974, 24. jūlijs). Noteicošajā posmā. Skolotāju augusta apspriedes gaidot. *Skolotāju Avīze*, 30.

[..] Turpretī partijas pilsētu un rajonu komiteju sekretāru referātos, mūsaprāt, jāsniedz mācīšanas līmeņa partejisks novērtējums pilsētas vai rajona skolās; jāpievērš uzmanība skolēnu marksistiski ļeņiniskā pasaules uzskata pastiprinātai veidošanai mācībstundās, jārunā par stundas lomu patriotiskajā un internacionālajā audzināšanā, par to, lai vēl tālāk uzlabotu krievu valodas mācīšanu, utt. [..]

* Ilmārs Freidenfelds (1929–2008) – valodnieks, Latvijas Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta direktors (1968–1991), augstskolu mācībspēks.

Pilnveidot mācību un komunistiskās audzināšanas darbu. (1974, 21. augusts).
Skolotāju Avīze, 34.

Daudz vairāk skolēniem jāizraisa interese par mācībām vispār, bet vienlaikus arī jāatbalsta viņu spējas un dotumi. To pedagogi varēs panākt tad, ja mācību stundā sāktā darba loģisks turpinājums būs ārpusklases un ārpusskolas nodarbības. Aizvadītajos gados aizvien plašāk tika ieviestas fakultatīvās nodarbības. Fakultatīvo grupu skaits mūsu republikā laikā no 1971. līdz 1973. gadam pieaudzis par 51 procentu (PSRS vidēji par 33%), un tajās iesaistījušies 40% VII–X (XI) klašu skolēnu. 38 skolu 194 novirziena klasēs audzēkņi padziļināti apgūst attiecīgus mācību priekšmetus. Tomēr PSRS Izglītības ministrijas kolēģija šī gada augusta sākumā, apspriežot fakultatīvo kursu un specializēto skolu līdzšinējo darbu, atzina, ka kopumā Padomju Savienības vispārīzglītojošajās skolās neapmierina fakultatīvo kursu skaits sabiedrības mācībā. Arī krievu valodā un literatūrā (nacionālajās skolās) vidēji Padomju Savienībā fakultatīvo kursu ir tikai 2,1 procents no kopējā fakultatīvo kursu skaita, bet mūsu republikā tas ir vēl mazāks – tikai 1,5 procenti. Republikas vispārīzglītojošajās skolās nepietiekami novērtēta darbmācības fakultatīvo kursu nozīme jauniešu profesionālajā orientācijā, viņu sagatavošanā darbam.

[..] Šī gada janvārī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja apsprieda jautājumu par krievu valodas mācīšanas stāvokli un tā uzlabošanu republikas vispārīzglītojošās un profesionāli tehniskajās skolās un izvirzīja turpmākā darba uzdevumus.

Lai tālāk pilnveidotu skolu darbu, mācīšanas un audzināšanas procesu, Izglītības ministrija jaunajā mācību gadā tautas izglītības nodaļām un pedagogu kolektīviem izvirza šādus galvenos uzdevumus:

- uzlabot darba stilu un metodes atbilstoši PSKP CK decembra (1973) plēnuma lēmuma prasībām;
- tautas izglītības iestādēs ieviest darba zinātniskās organizācijas principus;
- izpildīt tautas saimniecības plānu visos rādītājos;
- pilnveidot mācību un komunistiskās audzināšanas procesa kvalitāti, izvērst ārpus klases un ārpusskolas darbu, akcentējot patriotisko un internacionālo audzināšanu, krievu valodas un literatūras audzinošo nozīmi, audzināšanu darbam;
- palielināt skolēnu atbildību par zināšanu padziļinātu apguvi, pastiprinot pionieru un komjaunatnes organizāciju lomu, sekot VI, KJS XVII un LĻKJS XX kongresa lēmumu izpildei;
- nodrošināt kabinetu sistēmas izvēršanu, to izmantošanu mācību un audzināšanas procesa efektivitātes kāpināšanā;

- pirmsskolas audzināšanu, pilnveidot bērnu sagatavošanu skolai;
- izvērst skolas, ģimenes un sabiedrības sadarbību vispārējās vidējās izglītības ieviešanā;
- sagaidīt 30. gadadienu kopš uzvaras pār fašistisko Vāciju.

1975

Agankovs, N.* (1975, 20. maijs). Liela ideoloģisko kadru armija.
Vaduguns (Balvi), 61.

Partijas rajona komiteja rūpīgi iepazīstas ar pedagogu kolektīvu darbu, apkopo padarīto. Piemēram, iepriekšējā gadā biroja sēdē apspriedām, kas darāms, lai uzlabotu krievu valodas pasniegšanu rajona skolās.

Labas kvalitātes darbu visos posmos. (1975, 20. augusts). *Skolotāju Avīze*, 34.

Viens no galvenajiem 1974./75. mācību gada uzdevumiem bija tālāk uzlabot skolēnu komunistisko audzināšanu, paaugstināt viņu zināšanu kvalitāti un izraisīt zinātkāri mācību stundās, ārpusklasses un ārpusskolas darbā.

LKP CK 1975. gada 28. janvāra lēmumā norādīts, ka daudzās vispārizglītojošajās skolās labi organizēts mācību un audzināšanas process, uzkrāta bagāta pieredze skolēnu komunistiskajā audzināšanā. [...]

1973./74. mācību gadā tika izanalizēts matemātikas mācīšanas stāvoklis un rezultāti apspriesti kopā ar Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju. Krievu valodas un literatūras mācīšanas rezultāti skolās ar latviešu mācību valodu dziļi tika izanalizēti LKP CK birojā 1974. gada janvārī, bet 1974. gada martā šajā jautājumā notika Izglītības ministrijas, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas un Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komitejas kopīgā sēde. 1974./75. mācību gadā šo mācību priekšmetu mācīšanas uzlabošanai bija pievērsta pastiprināta uzmanība. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas lēmuma izpildes gaita krievu valodas mācīšanas uzlabošanā skolās ar latviešu mācību valodu tika apspriesta 1974./75. mācību gada I ceturksnī krievu valodas skolotāju republikāniskajā sanāksmē, kur piedalījās arī krievu valodas speciālisti no augstskolām un Izglītības ministrijas institūtiem. Tajā tika atzīmēts, ka pedagogi veikuši zināmu darbu krievu valodas un literatūras mācīšanas uzlabošanā atbilstoši LKP CK lēmumā izvirzītajām prasībām. Turpmāk ikvienā rajonā, pilsētā

* Nikolajs Agankovs – LKP Balvu rajona komitejas otrais sekretārs.

krievu valodas skolotājiem, skolu vadītājiem un tautas izglītības nodaļu darbiniekiem nopietni jā rūpējas par krievu valodas mācīšanas tālāko pilnveidi. [...]

Aizvadītā mācību gada pavasarī Izglītības ministrijas kolēģija apstiprināja “Nolikumu par fakultatīvajiem kursiem Latvijas PSR vispārizglītojošajās skolās”, kas stājas spēkā ar 1975./76. mācību gadu. Tautas izglītības nodaļām un skolu vadītājiem atbilstoši tā prasībām jāanalizē fakultatīvo nodarbību organizācija un saturs, lai panāktu lielāku mērķtiecību. Tautas izglītības nodaļām jāizvirza pedagogu kolektīviem prasība, lai tiktu panākta mācību stundu un ārpusklases darba vienotība, lai ārpusklases pasākumi sekmētu skolēnu mācību un audzināšanas darba kvalitātes paaugstināšanu.

—
Laba pieredze*. (1975, 12. novembris). *Skolotāju Avīze*, 46.

Pagājušajā mācību gadā mūsu republiku apmeklēja PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Krievu valodas mācīšanas zinātniskās pētniecības institūta līdzstrādniece A. Zižina, kas iepazinās ar krievu valodas un literatūras skolotāju darbu vairāku Rīgas skolu, kā arī Alojas vidusskolas IV–XI klasē. Šā gada aprīlī žurnālā “Русский язык и литература в Азербайджанской школе” bija publicēts viņas raksts “Metodiskās piezīmes”. A. Zižina tajās aplūko mācību procesa īpatnības, galvenokārt pozitīvo pieredzi, kāda gūta, mācot krievu valodu un literatūru nacionālajā skolā, un kas varētu interesēt arī citu republiku skolotājus un metodiķus. [...]

—
Prokofjevs, M.** (1975, 19. novembris). Vissvarīgākais ir skolotājs. *Skolotāju Avīze*, 47.

Kā labāk mācīt krievu valodu skolēniem, speciālo vidējo mācību iestāžu audzēkņiem un augstskolu studentiem? Šos jautājumus iztīrāja Vissavienības zinātniski praktiskajā konferencē, kas nesen notika Taškentā. Publicējam PSRS izglītības ministra M. Prokofjeva runas tulkojumu (saīsinātā veidā runa iespiesta laikrakstā “Учительская газета” šī gada 30. oktobrī).

Viena no svarīgākajām skolotāja darbības jomām ir krievu valodas mācīšana padomju jaunatnei. Šī priekšmeta mācīšanas pilnveide nacionālajās skolās, vidējās un augstākajās mācību iestādēs kļuvusi par partijas un padomju iestāžu nerimtīgas gādības objektu. PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1972. gada

* Pie šī raksta parādās rubrikas zīme “Mācām krievu valodu”, kas turpmāk “Skolotāju Avīzē” pievienota visiem šādas tematikas rakstiem.

** Mihails Prokofjevs (1910–1999) – PSRS izglītības ministrs (1966–1984).

lēmums “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispārizglītojošo skolu” norāda, ka nepieciešams uzlabot krievu un dzimtās valodas mācīšanu nacionālajā skolā. Vairākās savienotajās republikās – Azerbaidžānā, Uzbekijā, Armēnijā, Kazahijā, Gruzijā, Latvijā, Igaunijā un citās – komunistisko partiju CK un republiku Ministru Padomes pieņēma speciālus lēmumus par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu nacionālajās skolās.

PSRS un savienoto republiku izglītības ministrijas veltī lielu uzmanību šā priekšmeta mācīšanas pilnveidei. Vispārizglītojošo vidusskolu padome šajā jautājumā pieņēmusi plašu lēmumu. Pozitīva ietekme uz krievu valodas mācīšanu nacionālajās skolās un zinātniski metodiskās domas attīstību ir bijusi agrāk rīkotajām Vissavienības un republiku konferencēm Baku, Frunzē, Kišiņevā, Alma-Atā un Erevānā. Notikusi visai lietderīga pieredzes apmaiņa starp savienoto un autonomo republiku pārstāvjiem, pieņemti lēmumi, kas sniedz ievērojamu palīdzību skolotājiem, metodiķiem, tautas izglītības darbiniekiem. Savienoto republiku pedagogijas (skolu) zinātniskās pētniecības institūti pēdējos gados rīkojuši vairākas republikāniskās un zonālās konferences, ko veltīja pārejai uz krievu valodas mācīšanas jauno saturu un mācību procesa pilnveidei. Visās republikās rosīgāks kļuvis pētniecības un eksperimentālais darbs, pilnveidoti mācību plāni, programmas un grāmatas. Taču mūs nevar apmierināt pašreizējais stāvoklis. Joprojām liels skaits jaunu cilvēku vāji prot krievu valodu, slikti raksta, lasa un runā krieviski. Pirmsskolas iestādes ir bērnu sabiedriskās audzināšanas pirmais posms. Tās audzina ap 11 miljonu visu PSRS tautību bērnu. Gluži dabiski ir jautājums: vai nevajadzētu jau te rotaļās un pārrunās sākt mācīt krievu valodu? Speciālisti apgalvo: jo agrāk bērni iepazīstas ar citu valodu, jo labāk viņi to apgūst. Pieredze jau ir. Uzbekijā un vēl dažās citās republikās vairākos bērnu dārzos ieviesta krievu valodas mācīšana, izveidota speciāla programma. Kāpēc to nevar izdarīt arī citās republikās?

Lai to paveiktu, tomēr nepieciešams, lai audzinātāji prastu krievu valodu. Pirmsskolas darbinieku pedagogiskās skolas mācību plāns, kurā šim priekšmetam paredzētas ap 500 stundu, dod iespējas sagatavot kadrus tā, lai viņi labi prastu valodu. Līdzās tam bērnodārzi jāapgādā ar mērķtiecīgu didaktisko rotaļu komplektiem. PSRS Pedagogijas zinātņu akadēmijas Pirmsskolas audzināšanas institūtam sadarbībā ar republikāniskajām iestādēm vajadzētu izstrādāt metodiķu krievu valodas mācīšanai pirmsskolas iestādēs.

Izglītības sistēmā, kā zināms, ir plaši izplatītas sagatavošanas klases, arī tādas, kas sagatavo audzēkņus tālākajām mācībām krievu valodā. Tajās patlaban mācās ap 233 000 sešgadīgo bērnu. Apkopojot līdzšinējo pieredzi, Zinātniskās pētniecības institūts krievu valodas mācīšanā nacionālajās skolās izstrādājis tipveida mācību plānu un rekomendācijas šo nodarbību organizēšanai. Vajadzētu

gādāt par mācību līdzekļiem, didaktiskajiem materiāliem un metodiku nodarbībām ar bērniem. Sagatavošanas grupu darbam jāattīstās tālāk.

Sākot ar pirmo klasi

Sevišķi nozīmīgi ir labi organizēt krievu valodas mācīšanu pamatskolas klasēs. Tajās liekam pamatus turpmākajiem panākumiem. Vērojama progresīva tendence sākt krievu valodas mācīšanu ar pirmo klasi. Uz šādu sistēmu pārgājušas jau deviņas savienotās republikas. Jāapsver, vai nebūtu lietderīgi tādu pašu kārtību ieviest arī citās republikās. Lielai daļai skolotāju, kas strādā pamatskolas klasēs, ir vidējā pedagogiskā izglītība: šo kadru papildinājums nāk galvenokārt no pedagogiskajām skolām. Krievu valodas stundas vadīs šo mācību iestāžu audzēkņi. Ir skaidrs, ka viņiem valoda labi jāprot.

Pēdējā laikā revidēti pedagogisko skolu mācību plāni. Palielināts stundu skaits krievu valodas mācīšanai. Ieviests izlaiduma eksāmens šajā mācību priekšmetā (diktāts). Jāpanāk, lai katram audzēknim būtu augsts sagatavotības līmenis, skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtos jāorganizē diferencēta sistēma zināšanu atsvaidzināšanai. Daļa pamatskolas klašu skolotāju nāk no pedagogiskajiem institūtiem. Tajos krievu valodai paredzēts diezgan liels stundu skaits. Acīmredzot pamatskolas skolotāju sagatavošanas fakultātēs vajadzētu uzņemt personas, kas sekmīgi iztur iestājek sāmenus krievu valodā, kā arī jāparedz izlaiduma eksāmens šajā mācību priekšmetā.

Īpaši jārunā par krievu valodas mācīšanu vidējās un vecākajās klasēs. Lai varētu labi apgūt valodu, vispirms nepieciešams pietiekami daudz laika. Pēdējos gados vairākās republikās palielināts stundu skaits krievu valodas mācīšanai. Apskatīsim trīs republiku grupas. Vienu no tām veido Ukraina un Baltkrievija. Šo tautu dzimtā valoda ir tuva krievu valodai. Šajā grupā krievu valodas un literatūras mācīšanai paredzētas 40,5 stundas nedēļā (UPSR) un 46,5 (BPSR). Acīmredzot te iespējama unifikācija, pamatojoties uz līmeni, kāds sasniegts Baltkrievijā. Baltijas republikās mācību laiks ir vienpadsmit gadi: iespējas veltīt pietiekami daudz laika krievu valodas mācīšanai te ir vislielākās. Latvijas PSR šīm vajadzībām paredzētas 48 stundas nedēļā, Igaunijā 43 stundas, bet Lietuvā 42, t. i., mazāk nekā Baltkrievijā. Mūsaprāt, šo laiku varētu unificēt vismaz līdz Latvijas PSR līmenim. Citās republikās tas svārstās no 41 stundas (Moldāvijas PSR) līdz 51,5 stundām (Kirgīzijas PSR). Nepieciešams un iespējams šo stundu skaitu unificēt līdz pietiekami augstam līmenim.

Sekmes nosaka ne tikai stundas, kas paredzētas valodas mācīšanai. Visnotaļ atbalstāmi dažādi ārpusklasses nodarbību veidi. Uzbekijā, Gruzijā, Igaunijā, Latvijā un citās republikās ir vairākas skolas un klases krievu valodas padziļinātai apguvei. Šī pieredze plaši popularizējama. Labvēlīga vide, lai mācītos krievu un

citu PSRS tautu valodas, ir skolās ar dažādām mācību valodām (“jauktajās” skolās). Tādas skolas sekmīgi strādā Kirgīzijā, Latvijā un vairākās citās republikās. Tās jārada, kur vien iespējams. Nav nekā labāka, kā mācīties valodu, kad pastāvīgi satiekas dažādu tautību skolēni.

Par mācību grāmatām, didaktiskajiem materiāliem un uzskates līdzekļiem

Otrais obligātais komponents, no kā atkarīgas sekmes mācībās, ir skolas grāmatas, didaktiskie materiāli un audiovizuālie tehniskie līdzekļi. Jāatzīst, ka padomju zinātnieki valodnieki, literatūras pētnieki, metodiķi un liela grupa skolotāju ieguldījuši atzīstamu darbu, lai pilnveidotu mācību līdzekļus. Jaunās programmas un grāmatas, kā zināms, no valodniecības un metodiskā viedokļa ir ievērojami pārākas par agrākajām. Laists klajā vairāk nekā simts jaunu mācību grāmatu, īpaši atzīstama to savlaicīga izdošana Kazahijā, Latvijā un citās republikās.

Tai pašā laikā daudz kas vēl nav paveikts. Vairākās republikās nav ievēroti termiņi pārejai uz jaunajām programmām un mācību grāmatām. Lūk, Azerbaidžānā, Tadžikijā un Turkmēnijā šos termiņus pārcēla trīs reizes, jo nebija sagatavoti izdodamo grāmatu manuskripti. Ar nokavēšanos nākušas klajā vairākas plānotās mācību grāmatas arī Armēnijā, Gruzijā, Lietuvā, Ukrainā un Baltkrievijā. Parasti grāmatas izdod bez attiecīgajiem uzskates līdzekļiem, mācību didaktiskajiem papildmateriāliem un metodiskajiem norādījumiem skolotājam.

Mācību grāmatā vispirms jāatspoguļojas pedagogijas zinātnes sasniegumiem. Zinātnieku pienākums ir vispusīgi palīdzēt skolai, sagatavojot labas mācību grāmatas un uzskates līdzekļus. Liela loma te ir PSRS Pedagogijas zinātņu akadēmijas Institūtam krievu valodas mācīšanai nacionālajā skolā, kura pienākums ir organizēt zinātniekus un apvienot viņu pūles.

Jau likti pamati audiovizuālo līdzekļu izveidei krievu valodas kursa mācīšanai. KPFSR Izglītības ministrijas kinolaboratorija “Školfilm” uzņēmusi 24 gredzenfilmas par krievu valodas skaņu artikulāciju. Studija “Diafilm” nacionālo skolu pirmajai klasei radījusi 14 sērijas krāsaino diapozitīvu. Uzņemtas diafilmu un diapozitīvu sērijas valodas attīstībai IV–VIII klasē. Kazahijas, Gruzijas, Azerbaidžānas un Latvijas skolu dažādām klasēm sagatavoti desmit komplekti mācību skaņu ierakstu un fonohrestomātijas. 1975. gadā iznāks mācību filma “Dzīva kā pati dzīve” par krievu valodu kā PSRS tautu sazināšanas līdzekli. Jau šogad pabeigs astoņu kinofilmu sēriju par valodas attīstību. 1976.–1980. gada tematiskajā plānā paredzēts radīt 32 sērijas mācību kinofilmu krievu valodas stundām un valodas attīstībai.

Tas viss ir labi. Taču mūsu interesēs ir panākt, lai apgāde ar mācību tehniskajiem līdzekļiem būtu pilnīgāka, vairāk pārdomāta, interesantāka. Par to jādoma mūsu metodiskajām organizācijām un izdevniecībām. Savienoto un autonomo

republiku izglītības ministrijām un mācību pedagogiskajām izdevniecībām jānodrošina, lai visīsākajos termiņos un laikus izdotu jaunās programmas, mācību grāmatas un uzskates līdzekļus krievu valodas mācīšanai nacionālajā skolā. Turklāt jaunākajos gados jārada un jāpublicē mācību līdzekļu komplekti katrai klasei, līdztekus stabilām mācību grāmatām tajos iekļaujot speciālus līdzekļus skolotājam un skolēniem, didaktiskos izdales materiālus, skaņu plātes, diafilmas un tamlīdzīgi. Šādu komplektu veidošanas pieredze, kāda radusies dažās savienotajās republikās (Armēnijā, Latvijā), popularizējama visās republikās. Sevišķi nozīmīgi tas ir lauku skolām.

Vissvarīgākais faktors

Trešais, vissvarīgākais faktors, no kā atkarīgas sekmes mācībās, bez šaubām, ir skolotājs. Skolās, kur mācību valoda nav krievu valoda, strādā 116 000 pedagogu. No viņiem 74,8 procentiem ir augstākā izglītība. Taču šis rādītājs visās republikās nav vienāds. Ukrainas PSR augstākā izglītība ir 88 procentiem skolotāju, Gruzijā 80 procentiem, Uzbekijas PSR 76 procentiem, Mari APSR 80 procentiem, turpretī Tadžikijas, Lietuvas, Igaunijas, Armēnijas, Azerbaidžānas PSR, Tatārijas APSR to skaits svārstās no 51 līdz 65 procentiem. Vairāki gadījumi liek pievērst uzmanību lauku skolotāju pārmērīgai slodzei. Pilsētu skolās Turkmēnijas PSR 1974. gadā skolotāju vidējā slodze bija 20 stundas nedēļā, turpretī lauku skolās 33,6. Uzbekijas PSR attiecīgi 17,1 un 28,8, Tadžikijas PSR 17,6 un 26,2 un tā tālāk. No tā izriet vairāki secinājumi. Jāpaaugstina to strādājošo skolotāju zināšanu līmenis, kuriem nav augstākās izglītības, jāiesaista viņi neklātienēs studijās pedagogiskajos institūtos. Turklāt visnotaļ jāpilnveido skolotāju kvalifikācijas celšana institūtos.

Mācīšanas metodikas galvenais trūkums ir nepietiekama prasme pakļaut valodas teorijas apguvi skolēnu valodas attīstības uzdevumiem, aizraušānās ar gramatiku, nesaistot to ar valodas praksi; vajadzīgo uzmanību neveltī atbilstošas vides izveidei. Daudzi krievu valodas skolotāji līdz šim galveno uzmanību pievērš gramatikas likumu mācīšanai un mehāniskam darbam ar tekstu. Ļoti maz vērības veltī pareizas izrunas iemaņu veidošanai. Slikti izmanto audiovizuālo tehniku.

No Azerbaidžānas PSR 516 aptaujātajiem krievu valodas skolotājiem 135 paziņoja, ka viņi nav apguvuši šo līdzekļu izmantošanas metodiku. Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtiem, organizējot kursus un seminārus, sevišķa vērība jāveltī valodas prakses un mācīšanas metodikas pilnveides jautājumiem. Universitātes un pedagogiskās mācību iestādes parasti sagatavo izglītības sistēmai pietiekami kvalificētus speciālistus, kuru zināšanu līmenis paaugstinās gadu no gada. Pie mums izveidojusies prakse, ka zināmu skaitu jauniešu no savienotajām republikām uzņem ārpus konkursa KPFSR, UPSR un BPSR pedagogiskajos

institūtos, kur viņi studē krievu valodu un literatūru. Jāapsver, kā efektīvāk izmantojami KPFSR, UPSR un BPSR labākie pedagoģiskie institūti, lai palīdzētu paaugstināt metodiķu, pedagoģisko institūtu docētāju un skolotāju kvalifikāciju, sagatavot zinātņu kandidātus.

Visnotaļ pilnveidojams zinātniskais un pedagoģiskais darbs pašos institūtos. Analizējot krievu valodas skolotāju sagatavošanu 14 savienoto un autonomo republiku 27 nacionālajos pedagoģiskajos institūtos, bija iespējams konstatēt tipiskākos trūkumus viņu valodnieciskajā un pedagoģiskajā izglītībā attiecīgajā profilā.

Nacionālajām skolām nepieciešamo krievu valodas skolotāju sagatavošanas praksē visbiežāk vērojamas divās pretējas tendences. Vienā gadījumā šis darbs noris pēc tradīcijas, pilnīgi atkārtojot “krievu modeli” bez attiecīgas propedeitikas un adaptācijas. Studentiem, kas beiguši nacionālo skolu, speciālo disciplīnu lekciju ciklus lasa tāpat kā krievu grupām, tāpēc daudzos gadījumos lektori zaudē dzīvo kontaktu ar auditoriju, lekcijas kļūst ne tikai neefektīvas, bet palaikam arī gluži nevērtīgas.

Citā gadījumā visu darbu virza uz šauru prakticismu, pat primitivismu, bet visbiežāk uz skolas programmas atkārtošānu (sevišķi valodas mācībā) ar nelieliem papildinājumiem. Tādējādi abu šo galējo tendenču dēļ institūta absolventa iegūtās kvalifikācijas pakāpe ir tālu no pilnības, bet tas savukārt ietekmē nacionālo skolu beidzēju zināšanas. Dažu augstskolu krievu valodas un literatūras fakultātēs ievērojamu daļu priekšmetu (sabiedriskās, pedagoģiskās disciplīnas, vairākus specialitātes priekšmetus, aizrobežu literatūru) māca dzimtajā valodā. Neizmanto arī tās stundas, kas paredzētas disciplīnām pēc studentu izvēlētās pamatspecialitātes krievu valodas un literatūras padziļinātai apguvei. Neveic sistemātisku, mērķtiecīgu darbu, lai radītu atmosfēru, kas sekmētu valodas apguvi. Acīmredzot nebūtu slikti, ja daļa kultūras un politiskās audzināšanas pasākumu pedagoģiskajās augstskolās notiktu krievu valodā. Krievu valodas metodikas kursu studentiem bieži vien lasa, neņemot vērā tos konkrētos darba apstākļus, kādos jaunajam skolotājam būs jāstrādā nacionālajā skolā. Nereti studentu pedagoģisko praksi organizē formāli, pat pilsētas posmā. Studentiem nepietiekami iemāca valodu, nerīko sistemātiskas nodarbības, lai izskaustu tipiskākos trūkumus sarunu un rakstu valodā.

Dažos pedagoģiskajos institūtos studentus vāji sagatavo ārpusklases un audzināšanas darbam, neveido prasmes un iemaņas izmantot tehniskos līdzekļus mācību procesā. Visus minētos trūkumus iespējams novērst, ja nežēlosim pūles, pastiprināsim kontroli un palīdzību. Un tas neteikti jāizdara!

Skolotāju sagatavošanas kvalitātes tālāka uzlabošana pedagoģiskajos institūtos ir atkarīga no šo mācību iestāžu docētāju kvalifikācijas. Diemžēl katedrās šai nozarē zinātņu kandidātu īpatsvars ir niecīgs. Sevišķi grūti ir ar zinātņu doktoru

kadriem. Igaunijas, Lietuvas, Latvijas, Kirgīzijas, Tadžikijas un Turkmēnijas savienoto republiku pedagoģiskajās augstskolās nav neviena attiecīgā zinātņu doktora vai profesora. Jāapsver kvalificētu kadru sagatavošanas plāns nākamajā piec gadē un jānodrošina tā nelokāma izpilde. Nav šaubu, ka mēs varam panākt pašreizējā stāvokļa tālāku uzlabošanu, šai nolūkā izmantojot mācību efektivitātes celšanai visu līdzekļu un paņēmieni arsenālu. Šajā darbā skolai palīdz komunistisko partiju CK un citas savienoto republiku vadošās iestādes. PSKP CK un PSRS Ministru Padome kontrolē, vai tiek sekmēti centieni labi apgūt krievu valodu. Mēs, izglītības darbinieki, esam par to pateicīgi, un mūsu pienākums ir atbildēt uz šo gādību ar konkrētiem darbiem – rūpēties, lai visa padomju tauta labi apgūtu krievu valodu.

Gaidarova, L., Losevs, A.* (1975, 26. novembris). Darīt visu iespējamo.
Skolotāju Avīze, 48.

[..] Arī mūsu republikā tiek veltīta liela uzmanība jautājumiem, kā tālāk pilnveidot krievu valodas mācīšanu skolās. Pabeigta pāreja uz jaunajām mācību programmām vispārīzglītojošās vidusskolas visās klasēs. Lielākajā daļā skolu radīti krievu valodas un literatūras kabineti. Palielināta studentu uzņemšana Latvijas Valsts universitātes un Daugavpils Pedagoģiskā institūta attiecīgajās fakultātēs. Zinātnieki un metodiķi gādājuši par jaunām mācību grāmatām, uzskates līdzekļiem, vārdnīcām, hrestomātijām, fakultatīvo nodarbību programmām.

Vairākās skolās atvērtas klases krievu valodas un literatūras padziļinātai mācīšanai. Tradicionālas kļuvušas olimpiādes un konkursi skolēniem un studentiem, zinātniski praktiskās konferences un semināri pedagogiem. Labvēlīga vide krievu un latviešu valodas apguvei radīta skolās ar divām mācību valodām.

Labi rezultāti krievu valodas un literatūras mācīšanā gūti Daugavpils, Balvu, Jēkabpils un Kuldīgas rajona skolās. Snēpeles astoņgadīgās skolas krievu valodas un literatūras skolotāja L. Barinova ar pedagogu kolektīva un bērnu vecāku atbalstu panākusi, ka visi audzēkņi viņas mācāmajā priekšmetā ir sekmīgi. Ne jau gadījuma pēc šī skola ieguvusi tiesības piedalīties PSRS TSSI ar tematisku ekspozīciju “Krievu valodas mācīšanas sistēma pamatskolas klasēs”.

Tomēr visās mūsu skolās krievu valodas un literatūras mācīšana vēl neatbilst dzīves izvirzītajām prasībām. Tāpēc rūpīgi jāpētī un plaši jāpopularizē tā pozitīvā

* Abi autori, Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta metode un Latvijas PSR Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, bijuši dalībnieki Vissavienības zinātniski praktiskajā konferencē, kas 1975. gadā notika Taškentā.

pieredze, kurā dāsni dalījās Taškentas konferences dalībnieki. Pedagoģiskie pētījumi, kādi pēdējos gados veikti savienotajās republikās, to skaitā arī Latvijas PSR, atklāja būtiskus trūkumus krievu valodas mācīšanā nacionālajā skolā. Arvien vēl nepamatoti daudz laika tiek veltīts, lai bērni apgūtu gramatikas vielu, turklāt to veic atrauti no dzīvās valodas prakses. Nepietiekami tiek veidotas viņu izteiksmīgās lasīšanas iemaņas un aktīvais vārdu krājums.

Joprojām aktuāla un neatrisināta ir problēma, ko mācīt krievu valodas stundās. Asi izvirzās jautājums par mācību vielas saturu, raksturu, apjomu un secību. Kādi ir šo problēmu risināšanas optimālie ceļi? Pilnīgi saprotams, kāpēc viena no konferences sekcijām speciāli tika veltīta krievu valodas mācīšanas jautājumiem pamatskolā. Tieši I–III klasē pedagogi liek pamatus audzēkņu zināšanām. Tāpēc daudz uzmanības konference veltīja tādām problēmām kā mācību saturs un intensifikācija, krievu valodas kursa struktūra un nodarbību organizācija sagatavošanas un pamatskolas klasēs, skaņu sistēmas un valodas materiāla aktīvas apguves pamati. Šos jautājumus iztīrāja Latvijas PSR izglītības ministra vietnieks, pedagoģijas zinātņu kandidāts A. Builis, pedagoģijas zinātņu doktors I. Baraņikovs, pedagoģijas zinātņu kandidāts A. Grekulis, Latvijas PSR Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta vecākā zinātniskā līdzstrādniece V. Citoviča un citi.

Vidējās un vecākajās klasēs noris krievu valodas padziļinātas mācīšanas process. Mūsu republikā šim priekšmetam iedalītas 48 stundas nedēļā. Izstrādātas un izdotas jaunas programmas un mācību grāmatas, lai palīdzētu skolēniem praktiski apgūt krievu valodu, kā arī vairāk sekmētu audzināšanas uzdevumu izpildi.

Saprotams, ka valodas apguvei skolā jābūt organiski saistītai ar literatūras kā vārda mākslas iepazīšanu. Krievu valodas mācīšanas psiholoģiskos aspektus, kad tiek iztīrāti mākslinieciskie tulkojumi dzimtajā valodā, salīdzinot tos ar daiļdarba oriģinālu, savā ziņojumā aplūkoja Latvijas PSR Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta vecākie zinātniskie līdzstrādnieki B. Infantjevs un A. Losevs.

Daudzi referāti un debates, tos apspriežot, liecināja, cik svarīgi ir salīdzināt krievu un nacionālās valodas likumsakarības un faktus, kā arī izmantot šos pētījumus skolu metodikas vajadzībām. PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas akadēmiķis N. Šanskis, Zinātniskās pētniecības institūta krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās leksikogrāfijas sektora vadītāja E. Bistrova un Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta metodiķe docente L. Gaidarova savos ziņojumos sniedza psiholoģisku un pedagoģisku pamatojumu tādiem svarīgiem mācību līdzekļiem kā vārdnīcas skolām un augstskolu studentu nacionālajām grupām.

Sekcijā “Krievu valodas mācīšanas metodika augstskolā” galvenā uzmanība bija veltīta tādai problēmai kā valodniecības kursa mērķtiecīga organizēšana

krievu valodas un literatūras skolotāju filoloģiskās sagatavošanas sistēmā darbam nacionālajā skolā (akadēmiķis N. Šanskis, profesore N. Čeremisina), bez tam – lasāmvielas atlasei un grāmatu, kā arī didaktisko līdzekļu sistēmai krievu valodā augstāko mācību iestāžu nacionālo grupu studentiem. Kā referenti, tā runātāji debatēs kopīgi secināja, ka, ieviešot augstskolu darba praksē krievu valodas praktiskā kursa jauno programmu, mācību grāmatu un didaktisko līdzekļu sistēmu, tiks sekmēta studentu – nākamo skolotāju – mācīšana un audzināšana.

Skolas un pedagogu uzdevums ir darīt visu iespējamo, lai katrs jauniešs labi apgūtu krievu valodu – PSRS tautu draudzības un brālības valodu.

Izglītības ministrijā. (1975, 31. decembris). *Skolotāju Avīze*, 52.

Gada nogalē Izglītības ministrijas kolēģijas sēdē apsprieda vairākus aktuālus jautājumus. Pirmais no tiem – krievu valodas mācīšana skolās ar latviešu mācību valodu. Kā liecināja Vissavienības konference, kas nesen notika Taškentā un bija veltīta krievu valodai nacionālajā skolā, šā priekšmeta mācīšanā gūta pozitīva pieredze. Tas attiecināms arī uz mūsu republiku.

Pēdējos gados uzlabojies ne tikvien mācību process, bet papildināta materiālā bāze, iekārtoti kabineti. Tomēr vēl ir daudz neizmantotu iespēju. Tādēļ arī kolēģijas sēdē uzsvēra nepieciešamību celt krievu valodas mācīšanas idejiski politisko un metodisko līmeni, kontrolēt mācību un audzināšanas procesa efektivitāti šā priekšmeta stundās.

Turpmāk daudz dziļāk jāpētī labākā pieredze, jāpastiprina skolotāju darba vispusīga kontrole. Tautas izglītības nodaļu un to metodisko kabinetu uzdevums ir lielāku uzmanību veltīt krievu valodas mācīšanai. Kā uzsvēra sēdē, daudzos rajonos, piemēram, Talsu, Saldus, Rīgas pilsētas Proletāriešu rajonā, veiksmīgi strādā tautas izglītības nodaļu metodisko kabinetu krievu valodas metodiķi. Plašāk organizējamās fakultatīvās nodarbības un novirziena klases šai priekšmetā. Krievu valodas apguvei plašāk izmantojami divu plūsmu skolu specifiskie apstākļi. Nopietnāk izvērsams darbs visās klašu grupās, bet jo sevišķi jaunākajās klasēs. Uzlabojama kadru sagatavošana gan augstākajās mācību iestādēs, gan kvalifikācijas celšanas kursos.

1976

Mikulāns, J. (1976, 26. maijs). Par krievu valodas apguvi un tās uzlabošanu republikas mācību iestādēs. *Skolotāju Avīze*, 21.

Pārskata referātā partijas XXV kongresam PSKP CK ģenerālsekretārs biedrs Leonīds Brežņevs teica: “Komunistiskā audzināšana paredz pastāvīgi pilnveidot

tautas izglītības sistēmu.” Jaunatnes komunistiskās audzināšanas uzdevumiem kalpo arī krievu valodas un literatūras mācīšana.

Krievu valodai mūsu sabiedrības dzīvē ir ļoti liela nozīme, tādēļ tās mācīšanai visu savienoto republiku nacionālajās skolās ir ne tikai izziņas vērtība, bet arī ievērojama audzinoša loma. Krievu valodas un savas dzimtās valodas vienlaicīgas mācības veicina savstarpēju pieredzes apmaiņu un ikvienas nācijas iepazīšanos ar citu PSRS tautu un pasaules kultūras sasniegumiem. Krievu valoda kļuvusi par visu PSRS tautu savstarpējas sazināšanās un sadarbības varenu līdzekli. Sociālistisko nāciju un tautību kultūru nemitīgā tuvināšanās un savstarpējā bagātināšanās, kas kļuvusi par sociālisma attīstības objektīvu likumsakarību, vēl jo vairāk palielina krievu valodas nozīmi. Krievu valodas zināšanas kļuvušas par svarīgu faktoru, kas veicina komunistiskās sabiedrības aktīva cēlāja un vispusīgi attīstītas personības veidošanu. Krievu valodas mācīšanai nacionālajā skolā ir liela nozīme arī skolēnu idejiski politiskajā un internacionālajā audzināšanā.

PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1972. gadā pieņemtajā lēmumā “Par to, kā pabeigt pāreju uz jaunatnes vispārējo vidējo izglītību un tālāk attīstīt vispār-izglītojošo skolu” norādīts, ka ir nepieciešams uzlabot krievu valodas un dzimtās valodas mācīšanu nacionālajā skolā. Krievu valodas mācīšanas uzlabojumu republikas skolās veicināja Latvijas KP CK norādījumi par krievu valodas mācīšanu republikas vispārizglītojošās un profesionāli tehniskajās skolās. Partijas pilsētu un rajonu komitejas, Izglītības ministrija, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija, Latvijas PSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komiteja veikušas vairākus pasākumus, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu republikas vispārizglītojošajās skolās, vidējās speciālajās mācību iestādēs un profesionāli tehniskajās skolās.

LKP CK norādījumi šai jautājumā apspriesti LKP Balvu, Bauskas, Jelgavas, Madonas un Talsu rajona komiteju biroju sēdēs, LKP Jēkabpils, Liepājas, Saldus rajona, Daugavpils un Rēzeknes pilsētas komiteju propagandas un aģitācijas nodaļu rīkotajās apspriedēs, mācību iestāžu partijas pirmorganizāciju sekretāru semināros. [...] Partijas pilsētu un rajonu komitejas tagad labāk vada un kontrolē krievu valodas mācīšanu vispārizglītojošajās skolās, tehnikumos un profesionāli tehniskajās skolās. Uzlabojusies krievu valodas mācīšanās nozīmes propaganda. Šai nolūkā labāk tiek izmantoti kultūrizglītības iestāžu pasākumi, masu informācijas un uzskatāmās aģitācijas līdzekļi. Piemēram, Jēkabpils un Madonas rajona laikrakstos ievietoti raksti par krievu valodas mācīšanās un zināšanas nozīmi, par krievu valodas un literatūras skolotāju darba pieredzi. Alūksnes un Cēsu rajonā vietējo laikrakstu svētku numuri, kas bija veltīti 30. gadadienai kopš apbrīvošanas no fašistiskajiem iebrucējiem, tika iespiesti latviešu un krievu valodā.

Vairākumā vispārizglītojošo, profesionāli tehnisko skolu un tehnikumu uzskatāmo aģitāciju veido gan krievu, gan latviešu valodā. Partijas Rīgas pilsētas komiteja kopā ar Latvijas PSR Mākslinieku savienības interjeristu sekciju izstrādājusi ieteikumus, kā pilsētas skolās uzlabot uzskatāmās aģitācijas idejisko mērķtiecību. 1974./75. mācību gada otrajā pusgadā pilsētā notika uzskatāmās aģitācijas skate.

Republikas Izglītības ministrijas, Augstākās un vidējās speciālās Izglītības ministrijas un LPSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komitejas kopīga kolēģija 1974. gada martā apsprieda Latvijas KP CK biroja norādījumus un apstiprināja pasākumu plānus, kas sekmēs krievu valodas apguves uzlabošanu republikas mācību iestādes. Kolēģijas lēmumu savukārt iztīrāja vispārizglītojošo, profesionāli tehnisko skolu un tehnikumu pedagogu kolektīvos. Mācību iestāžu vairākumā izstrādāti pasākumu plāni, lai uzlabotu krievu valodas un literatūras mācīšanu.

Šā gada 13. maijā republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija atkārtoti apsprieda šo jautājumu. Krievu valodas mācīšanas stāvoklis, trūkumi šai darbā un tā uzlabošanas ceļi tika iztīrāti republikas vispārizglītojošo vidusskolu direktoru seminārā, krievu valodas skolotāju metodisko apvienību seminārā. [..]

Daudzas partijas pilsētu un rajonu komitejas kopā ar pilsētu un rajonu izpildkomiteju tautas izglītības nodaļām periodiski organizē skolās krievu valodas mācīšanas pārbaudes, noklausās skolu vadītāju atskaite par šo jautājumu. Tas veicina krievu valodas un literatūras mācīšanas līmeņa paaugstināšanos un šī priekšmeta mācību vielas izmantošanu skolēnu internacionālajā un patriotiskajā audzināšanā. Republikas skolās ar latviešu mācību valodu nedaudz uzlabojies krievu valodas un literatūras skolotāju sastāvs. Skolotāju skaits, kuriem ir augstākā izglītība, pieaudzis no 28 procentiem 1957. gadā līdz 71,3 procentiem 1975. gadā. 1975./76. mācību gada sākumā visās profesionāli tehniskajās vidusskolās visiem krievu valodas un literatūras skolotājiem bija augstākā izglītība. Krievu valodas skolotājus skolām ar latviešu mācību valodu gatavo P. Stučkas Latvijas Valsts universitātē. Kopš 1965. gada te regulāri komplektē studentu grupu no absolventiem, kas beiguši vidusskolas ar latviešu mācību valodu. Šīs grupas absolventus nosūta strādāt tikai tāda paša tipa skolās. Kopš 1973./74. mācību gada šāda grupa darbojas arī Daugavpils Valsts pedagogiskā institūta krievu valodas un literatūras nodaļā. [..]

Lai labi mācītu valodu, vispirms vajadzīgs pietiekami daudz laika. Pēdējos gados vairākās republikās palielināts krievu valodas mācīšanai paredzēto stundu skaits. Dažādās republikās šis skaits svārstās no 41 stundas nedēļā (Moldāvijas PSR) līdz 51,5 stundām nedēļā (Kirgīzijas PSR). Šādu atšķirību dēļ radās

nepieciešamība stundu skaitu unificēt līdz pietiekami augstam līmenim. Taškentas konferencē PSRS izglītības ministra M. Prokofjeva referātā izskanēja doma, ka nacionālajās skolās krievu valodas stundu skaitu varētu unificēt Latvijas PSR līmenī.

Mūsu republikā krievu valodas mācīšanai iedalītas 48 stundas nedēļā. Metodiķi uzskata, ka šāds stundu skaits ir pietiekams, lai, labi organizējot mācību darbu, radītu skolēniem iespēju skolas gados sekmīgi apgūt krievu sarunvalodu un izveidot noturīgas iemaņas pareizrakstībā. Skolās ar latviešu mācību valodu krievu valodu tagad māca jau I klasē, sākot ar otro pusgadu. Panākumi nav atkarīgi tikai no valodas mācībām paredzētā stundu skaita. Dažās pilsētās un rajonos veic papildu pasākumus, lai radītu optimālus apstākļus krievu valodas mācīšanai. Tā, 1974./75. mācību gadā Saldus un Daugavpils rajona, kā arī Rīgas un Liepājas pilsētas skolās ar latviešu mācību valodu atvērtas klases, kurās padziļināti māca krievu valodu. Krievu valodas skolotāji neatlaidīgi ceļ stundu efektivitāti, veltī vairāk vērības skolēnu patstāvīgajam darbam, viņu runas attīstībai, pareizrakstības iemaņu izveidei, dažādo mācīšanas formas un metodes, pilnveido uzskates un mācību tehniskos līdzekļus.

Republikā darbojas 151 vispārīzglītojošā skola ar divām plūsmām. Šādās skolās mācās trešdaļa skolēnu. Valodas vides radīšana un paplašināšana latviešu tautības skolēniem nodrošina sekmīgāku krievu valodas apguvi. Tur, kur šādai apvienošanai izveidoti objektīvi labvēlīgi apstākļi, vajag šādas skolas organizēt. Mums jāsaprot, ka nav nekā labāka par valodas mācīšanos, pastāvīgi atrodoties kontaktā ar skolēniem, kas prot šo valodu. Aizvien plašāku popularitāti iemanto dažādas ārpusklases un ārpusskolas darba formas, piemēram, tādas kā tradicionālie draudzības festivāli, kuros uzaicina dažādu savienoto republiku skolēnus, kultūras nedēļas un dekādes, rakstnieku un dzejnieku, mākslinieku un komponistu jubilejām veltīti sarīkojumi.

Ar 1974./75. mācību gadu skolās ieviesta jauna fakultatīva nodarbību programma "Krievu leksika un frazeoloģija" un sarīkots šo nodarbību vadītāju seminārs. Republikas vispārīzglītojošajās skolās palielinājies krievu valodas pulciņu skaits. Krievu valodas mācību dažādās formas pulciņi, fakultatīvās nodarbības ir katrā ziņā atbalstāmas. Aizvien biežāk tiek organizētas ekskursijas pa vietām, ar kurām saistās ievērojamu cilvēku dzīve un darbība, pa mūsu zemes vēsturiskajām vietām.

Gatavojoties trīsdesmitajai gadadienai kopš padomju tautas uzvaras Lielajā Tēvijas karā, republikas mācību iestādēs aktivizējās skolēnu militāri patriotiskā audzināšana. [..]

Republikas Izglītības ministrija, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija un LPSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts

komiteja daudz dara, lai vidējās mācību iestādēs izveidotu krievu valodas un literatūras kabinetus, apgādātu tos ar uzskates un moderniem mācību tehniskajiem līdzekļiem. Salīdzinājumā ar 1973. gadu republikas vispārizglītojošajās, profesionāli tehniskajās skolās un vidējās speciālajās mācību iestādēs ievērojami audzis labi iekārtotu un ar mācību tehniskajiem līdzekļiem nodrošinātu krievu valodas un literatūras kabinetu skaits. [..]

Absolventiem, kas beidz vidējās mācību iestādes ar latviešu mācību valodu, krievu valodas zināšanas kopumā ir labas. Pēc 1970. gada Vissavienības tautas skaitīšanas datiem, mūsu republikā krievu valodu brīvi pārvalda 47,2 procenti latviešu tautības iedzīvotāju. Nav šaubu, ka devītās piecgades laikā tas pieaudzis. Un tomēr republikas iedzīvotāju zināmai daļai krievu valodas prasmes līmenis vēl nav pietiekami augsts. Šī trūkuma galvenais cēlonis ir nepilnības krievu valodas mācīšanā daļā vispārizglītojošo skolu, jo sevišķi lauku apvidos, kā arī dažās vidējās speciālajās mācību iestādēs un profesionāli tehniskajās vidusskolās. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja 1973. gadā organizēja krievu valodas mācīšanas pārbaudi Alūksnes, Bauskas, Kuldīgas un Talsu rajonā, Ventspilī un Rīgas pilsētas Proletāriešu rajonā. 1974. gadā pārbaudīts, kā Talsu rajonā izpilda LKP CK norādījumus par krievu valodas mācīšanu. Šo pārbaudes dati un citi materiāli liecina, ka vidējo mācību iestāžu audzēkņiem krievu valodas zināšanu, prasmju un iemaņu apjoms dažkārt neatbilst programmas prasībām. Daži skolēni pietiekami labi neprot lasīt, tulkot un sarunāties, nemāk pareizi veidot teikumus, stāstīt par pazīstamām parādībām, viņiem ir nabadzīgs vārdu krājums. Skolēni, it sevišķi lauku skolu audzēkņi, bieži pieļauj kļūdas fonētikā un gramatikā. Daudzās skolās ar latviešu mācību valodu audzēkņu rakstiskie kontroldarbi liecināja par vājām zināšanām pareizrakstībā. [..]

Vairākos rajonos konstatēti nopietni trūkumi krievu valodas mācīšanas metodiskā darba organizēšanā. Daudzu vidusskolu krievu valodas skolotāju metodiskās komisijas nesniedz metodisku palīdzību saviem kolēģiem attiecīgās zonas astoņgadīgajās skolās. Daudzās skolās ar latviešu mācību valodu krievu valodas un literatūras skolotāju metodiskās komisijas vai nu nedarbojas nemaz, vai arī strādā formāli. Daļa krievu valodas skolotāju skolās ar latviešu mācību valodu aizraujas ar gramatikas vielas mācīšanu un pietiekami nepievēršas pareizrakstības un sarunvalodas iemaņu izkopšanai. Šie pedagogi prasa no audzēkņiem galvenokārt gramatikas likumu iegaumēšanu un mehānisku darbu ar tekstu. Izskaidrojot aplūkojamo vielu, krievu valodas stundās neattaisnoti bieži tiek lietota dzimtā latviešu valoda. Skolotāji reti uzdod patstāvīgos darbus. Ļoti maz uzmanības tiek veltīts pareizai izrunai.

Mums noteikti jāpārvar šie krievu valodas mācīšanas trūkumi skolās ar latviešu mācību valodu. Valodas teorijas mācīšana jāpakļauj skolēnu valodas

attīstības uzdevumiem, vajag atteikties no aizraušanās ar gramatiku, ja tā nav saistīta ar valodas praksi, veltīt vairāk uzmanības valodas vides radīšanai skolā. Daudzās astoņgadīgajās skolās un arī dažās vidusskolās nav krievu valodas un literatūras kabinetu, tās slikti apgādātas ar mācību uzskates līdzekļiem, skolu bibliotēkās maz grāmatu krievu valodā. [..]

Tāpat jānorāda, ka krievu valodas pašreizējā programma, metodiskie palīgliczekļi un mācību grāmatas skolām ar latviešu mācību valodu gan tiek ierindotas starp labākajām salīdzinājumā ar citās republikās lietotajām, tomēr tās vēl jāpapildina un tālāk jāpilnveido. Pašreiz varam uzskatīt, ka vienīgi I–III klases ir pietiekami apgādātas ar visu nepieciešamo (mācību grāmatas, krājumi mājas lasīšanai, izdales materiāli, skaņuplates ar parauglasījumiem un dziesmām) sekmiņai krievu valodas mācīšanai.

Pārbaudot tās krievu valodas un literatūras mācību grāmatas IV–VII klasei, kuras atbilstoši jaunajai programmai sastādītas mūsu republikā skolām ar latviešu mācību valodu, noskaidrojās, ka tikai 80–85 procenti vingrinājumu tekstu un materiālu apmierina prasības, kādas tiek izvirzītas mācību grāmatām kā no komunistiskās audzināšanas, tā arī no skolēnu interešu un vajadzību viedokļa. [..]

[..] Vecāko klašu skolēniem krievu valodas mācīšanās sagādā grūtības tādēļ, ka viņu rīcībā nav krievu-latviešu un latviešu-krievu vārdnīcu. Par krievu literatūras programmas un mācību grāmatu nepilnībām liecina tas, ka nav krievu daiļdarbiem specifiska literatūras teorijas materiāla, kā arī ziņu par krievu un latviešu literārajiem sakariem. Republikas IM Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, P. Stučkas LVU, Daugavpils un Liepājas Valsts pedagoģisko institūtu attiecīgās katedras nepietiekami pētī krievu valodas mācīšanas teorijas un prakses aktuālās problēmas, par maz sniedz skolotājiem zinātniski metodiskas rekomendācijas, nav izstrādāts krievu valodas un literatūras mācīšanas metodikas pilns kurss skolām ar latviešu mācību valodu. PZPI nepietiekami koordinē attiecīgos zinātniskos pētījumus.

Rezumējot teikto, jāatzīst, ka mēs nevaram būt apmierināti ar krievu valodas mācīšanas pašreizējo stāvokli skolās ar latviešu mācību valodu, jo vēl ievērojams skaits jauniešu nepietiekami zina krievu valodu, slikti raksta, lasa un runā krieviski. Mēs nedrīkstam aizmirst arī katra mācību priekšmeta audzinošo funkciju. It īpaši tas attiecas uz humanitārā cikla priekšmetiem.

Dažās mācību iestādēs ar latviešu mācību valodu krievu valodas stundās nepietiekami izvērstas skolēnu audzināšanas darbs padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma garā. [..]

Trūkumi izskaidrojami arī ar to, ka mācību iestāžu partijas pirmorganizācijas šim jautājumam neveltī pietiekamu uzmanību. Daudzās skolās un tehnikumos ar latviešu mācību valodu krievu valodas mācīšanas stāvokli neapspriež pedagogu

padomēs, to neizskata partijas pirmorganizācijas. Viss teiktais liecina, ka republikas Izglītības ministrija tautas izglītības nodaļu vadītājiem, skolu direktoriem pietiekami stingri neizvirza prasību novērst trūkumus krievu valodas mācīšanās. Vairāk uzmanības šim jautājumam jāpievērš republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai un Latvijas PSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komitejai. Arī dažu partijas pilsētu un rajonu komitejas pārstājušas vadīt un kontrolēt krievu valodas un literatūras mācīšanas stāvokli, samierinājušās ar trūkumiem, pietiekami nenovērtē krievu valodas mācību nozīmi skolu jaunatnes audzināšanā padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma garā.

Mums jāsaprotas ar faktiem, kad gan pedagogi, gan vecāki izsaka ierosinājumu, ka krievu valodai jākļūst par obligātu priekšmetu skolās ar latviešu mācību valodu. Šo ierosinājumu tomēr nevar pieņemt. Un, lūk, kādēļ. Mēs stingri ievērojam Ļeņina norādījumu par krievu valodas mācīšanās brīvprātīgumu nacionālajā skolā. Un, īstenodami šādu politiku, mēs apbrīnojam V. I. Ļeņina tālredzību, jo viņš paredzēja, ka mūsu zemes tautām kļūs par dzīves nepieciešamību mācīties krievu valodu un tās brīvprātīgi tieksies to darīt. Republikā pēdējos gados nav bijis tāda gadījuma, kad latviešu tautības vecāki būtu lieguši saviem bērniem mācīties krievu valodu.

Pozitīvo attieksmi pret krievu valodas mācīšanos sekmējis lielais darblaužu internacionālās audzināšanas darbs, ko republikā veic Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja, tautas izglītības iestādes, partijas pirmorganizācijas, visa sabiedrība. Turklāt mums jāņem vērā, ka krievu valodas mācīšanās brīvprātības princips buržuāziskajai propagandai atņem vienu no tās argumentiem – tai tik klaigāt par to, ka nacionālajām republikām it kā draudot pārkrievošanās.

[..] Pašreizējais uzdevums ir tāds: visur mācību iestādēs jārada maksimāli labvēlīgi apstākļi krievu valodas apguvei un tad jāvirzās tālāk. Kā zināms, bērnu sabiedriskās audzināšanas pirmais posms ir pirmsskolas iestādes. Speciālisti apgalvo: jo agrāk bērni iepazīstas ar otru valodu, jo ātrāk viņi to apgūst. Uzbekijā un dažās citās republikās vairākos bērnudārzos ieviesta krievu valodas mācīšana rotaļu un pārrunu gaitā, izveidota īpaša programma. Taškentas konferencē norādīts, ka šī pieredze jāpārņem visām republikām.

Arī mums jāgatavojas krievu valodas mācīšanai pirmsskolas iestādēs. Tas jā dara rūpīgi, viss labi jāpārdomā un jāparedz. Vispirms mums būs vajadzīgas audzinātājas, kas labi prot gan latviešu, gan krievu valodu. Būs vajadzīga programma. Ieviest krievu valodas mācīšanu bērnudārzu grupās ar latviešu valodu vajag pakāpeniski, atkarībā no tā, vai ir izveidoti nepieciešamie apstākļi un uzkrāta pieredze. [..]

Taču pats svarīgākais, izšķirošais faktors, kas nodrošinās panākumus mācīšanā, protams, ir skolotājs. Mācīt krievu valodu nacionālajā skolā ir ļoti atbildīgs un grūts darbs. Un to vajag uzticēt pieredzējušākajiem, erudītākajiem pedagogiem, kas ar savu meistarību, taktu, iejūtību, personisko pieviltību spējīgi iemantot autoritāti un skolēnu cieņu, spēj ieaudzināt mīlestību pret krievu valodu, pret lielo krievu tautu, spēj audzināt īstus internacionālistus, padomju patriotus. Tieši darbam ar skolotājiem, kas māca krievu valodu nacionālajā skolā, partijas pilsētu un rajonu komitejām jāveltī vairāk uzmanības. Skolās ar latviešu mācību valodu krievu valodu māca 1064 skolotāji. Kaut gan pēdējos gados viņu izglītības līmenis nedaudz paaugstinājies, tomēr šī priekšmeta skolotāju kadru sastāvs mūs joprojām neapmierina. 28,7 procentiem no viņiem nav pabeigtas augstākās izglītības. [...]

Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūts pietiekami nepēti un neapkopu to krievu valodas un literatūras skolotāju pedagogisko pieredzi, kuri strādā skolās ar latviešu mācību valodu. Ir trūkumi krievu valodas un literatūras skolotāju kvalifikācijas celšanas kursu sistēmā, te vajadzīga diferencēta pieeja. Krievu valodas un literatūras skolotāju profesionālās meistarības, idejiski teorētiskā līmeņa celšanas jautājumi jākontrolē partijas pilsētu un rajonu komitejām. Dažas piezīmes par šīs specialitātes skolotāju sagatavošanu. Pēc mūsu domām, republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija un Izglītības ministrija pietiekami dziļi nav pētījušas iespējas pilnīgi nodrošināt mācību iestādes ar augsti kvalificētiem kadriem šajā priekšmetā, nav darijušas visu to sagatavošanai un kvalifikācijas celšanai. Nepieciešams uzlabot krievu valodas skolotāju kadru sagatavošanu Rīgas pedagogiskajā skolā, Daugavpils un Liepājas Valsts pedagogiskajā institūtā un P. Stučkas Latvijas Valsts universitātē.

Tā kā darba kārtībā pašreiz izvirzās uzdevums mācīt krievu valodu jau pirmsskolas iestādēs, bet ievērojams audzinātāju papildinājums nāk no Rīgas pedagogiskās skolas, tad acīmredzot jau šeit viņām vienādi labi jāprot krievu valoda kā specialitātē “jaunāko klašu skolotāja”, tā arī specialitātē “pirmsskolas audzināšana”. Taču pārbaudē, ko šā gada februārī sarīkoja PSRS Augstākās izglītības ministrijas Vidējo speciālo mācību iestāžu Valsts inspekcija, atklājās nopietni trūkumi krievu valodas mācīšanā Rīgas pedagogiskajā skolā. Kaut gan komisija konstatēja, ka “vispārējā valodas atmosfēra skolā ir labvēlīga”, audzēkņu izglītības līmenis izrādījās pazems – vidējā atzīme “3”. Mēs, piemēram, kritizējam krievu valodās skolotājus par aizraušanos ar gramatiku. Bet dažās pedagogiskajās mācību iestādēs viņus taču tā māca. Citēju Pedagogiskās skolas pārbaudes aktu: “Stundu saturam ir spilgti izteikta gramatiska virzība, kaut gan krievu valodas programmā vidējo speciālo mācību iestāžu nacionālajām grupām teikts, ka viss krievu valodas mācību process jāpakļauj galvenajam mērķim – runas iemaņu attīstīšanai.” Republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai,

ņemot vērā komisijas ierosinājumus, vajadzētu padomāt par pārkārtojumiem krievu valodas eksāmenā nacionālajās grupās: diktāta vietā, kurš liek skolotājiem “gramatizēt” mācību procesu, nodarot pāri runas iemaņu attīstībai, ieviest atstāstījumu vai pat sacerējumu. Daļa jaunāko klašu skolotāju nāk no Liepājas Pedagoģiskā institūta. Taškentas konferencē izteikts ierosinājums pamatskolas skolotāju fakultātēs uzņemt personas, kas sekmīgi nokārtojušas iestājek sāmenu krievu valodā, kā arī paredzēt šajā priekšmetā izlaiduma eksāmenu. Ministrijai jāpārdomā, kā šo jautājumu atrisināt mūsu republikā. Jaunākajās klasēs tiek likti pamati turpmākajiem panākumiem. Tāpēc sevišķi svarīga nozīme ir labai krievu valodas mācīšanai tieši šajās klasēs. Bet tas ir atkarīgs no skolotāja.

[..] Mācību iestādēs, kas sagatavo krievu valodas skolotājus skolām ar latviešu mācību valodu, vajag labāk sagatavot studentus arī ārpusklases pasākumu vadīšanai šajā priekšmetā un audzināšanas darbam. Krievu valodas skolotāju sagatavošanas kvalitātes tālāka uzlabošana atkarīga no šo mācību iestāžu pasniedzēju kvalifikācijas. Diemžēl katedrās ir ļoti maz zinātņu kandidātu – krievu valodas speciālistu. Taškentā mūsu republiku pamatoti kritizēja par to, ka mums nav neviena krievu valodas speciālista, kas būtu zinātņu doktors vai profesors.

Republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai vajag pārdomāt kvalificētu kadru sagatavošanas plānu šai piecgadei un panākt šī plāna izpildi.

Mūsu valsts valodu politikas pašreizējais mērķis ir veicināt PSRS tautu nacionālo valodu tālāku uzplaukumu un tiekties, lai visi mūsu zemes pilsoņi apgūtu krievu valodu. Runa ir par harmoniskas divvalodības attīstību, kas raksturīga tikai augsti attīstītai sociālistiskai sabiedrībai, kurā nav vietas nacionālajam naidam. Vajadzēs ieguldīt vēl daudz darba, lai mūsu valsts visu tautību iedzīvotāji pilnībā apgūtu krievu valodu. Un tomēr tuvākajos gadu desmitos šo mērķi iespējams sasniegt un tas jāsasniedz. Tas ir visas padomju tautas interesēs, katra padomju cilvēka interesēs.

Šo politiku republikā īsteno LKP Centrālā Komiteja, konsekvētāk un mērķtiecīgāk tā jāīsteno partijas pilsētu un rajonu komitejām, Izglītības ministrijai, republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, LPSR Ministru Padomes Profesionāli tehniskās izglītības Valsts komitejai, tautas izglītības iestādēm, vispārizglītojošo skolu, augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu, profesionāli tehnisko skolu partijas pirmorganizācijām. Partijas pilsētu un rajonu komitejām, mācību iestāžu partijas pirmorganizācijām neatlaidīgāk jānovērš trūkumi krievu valodas mācību organizēšanā. [..] Mums jā saglabā un jāvairo viss vērtīgais, kas uzkrāts, mācot krievu valodu nacionālajā skolā, enerģiskāk jāpopularizē un jāievieš pirmrindas pieredze. Mēs uzskatām, ka partijas pilsētu un rajonu komitejām vēlreiz jāizanalizē krievu valodas mācīšanas stāvoklis mācību

iestādēs, vispirms jāpavēro, kāda ir pedagogu, skolēnu, vecāku, visas sabiedrības attieksme pret šo priekšmetu, vai radīta labvēlīga atmosfēra un apstākļi šī priekšmeta sekmīgām mācībām.

Mums visiem jāsaprot, ka krievu valoda savienotajā republikā, tās mācīšana nacionālajā skolā ir plašs ekonomisku, politisku, pedagoģisku un kultūras jaunatjumu klāsts. Tos līdz galam atrisināt atbilstoši ļeņinskās nacionālās politikas principiem var tikai ar visu sabiedrisko organizāciju un plašu iedzīvotāju slāņu visaktīvāko līdzdalību. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja pastāvīgi kontrolēs, kāda palīdzība tiek sniegta Padomju Latvijas darbaļaudīm, republikas jaunajai paaudzei krievu valodas apguvē. Latvijas KP Centrālā Komiteja ir pārliecināta, ka partijas pilsētu un rajonu komitejas, vispārizglītojošo skolu, augstāko un vidējo speciālo mācību iestāžu, profesionāli tehnisko skolu un tautas izglītības iestāžu darbinieki izdarīs visu, kas no viņiem atkarīgs, lai tālāk pilnveidotu krievu valodas mācīšanu republikas mācību iestādēs.

Kalniņa, V. (1976, 2. jūnijs). Uzlabojas zināšanas. *Skolotāju Avīze*, 22.

Būtu aplam organizēt vispirms olimpiādi rakstos, pirms neesam konstatējuši audzēkņu lasīšanas tehnikas līmeni un sarunvalodas iemaņas. Tāpēc viena no pirmajām olimpiādēm krievu valodā skolās ar latviešu mācību valodu 1973./74. mācību gadā Valkas rajonā bija veltīta lasīšanas teknikai, un tās mērķis bija sekmēt lasīšanas iemaņu pilnveidi, teksta izpratni – krievu valodas apguves pamatu. Lasīšanas tehnikas pārbaudei izmantojām skolēniem jau pazīstamu tekstu; tas savukārt viņus ieinteresēja rūpīgāk strādāt ar mācību grāmatas vielu gan stundās, gan mājās, gatavojot uzdoto. Valkas rajona skolās, izņemot centra skolas, nav krievu valodas apguvei pietiekamas mikrovides, tāpēc lielas grūtības latviešu tautības skolēniem sagādā krievu sarunvalodas apgūšana. [..]

Sarunvalodas iemaņu apguvi veicināja dažādi ārpusklases un ārpusskolas pasākumi krievu valodā, kā arī 1974./75. mācību gadā organizētā olimpiāde “Dižā, varenā krievu valoda”. Minētās olimpiādes sagatavošana prasīja lielu darbu kā no skolēniem, tā arī no skolotājiem. Rezultāti bija labi, jo bija pareizi izprasta olimpiādes pamatprasība: krievu valodas apguve ir dzīves nepieciešamība.

[..] iepriecināja tas, ka skolotāji neizvēlējās vieglāko ceļu un nesūtīja uz rajona olimpiādi skolēnus, kuri dažādu apstākļu dēļ krievu valodu apguvuši ārpus skolas. Priekšmetu olimpiādes tikai tad attaisnojas, ja tām skolotājs gatavo visus savus audzēkņus visu mācību gadu. Šajā mācību gadā republikā un mūsu rajonā notika krievu un latviešu valodas olimpiāde “Mums komunisti paraugs vienmēr”, kas veltīta PSKP XXV kongresam. Olimpiādes dalībniekiem vajadzēja izvēlēties dzejas un prozas fragmentus, kas atklāj Komunistiskās partijas vadošo lomu. Lai

tāda pasākuma audzinošais efekts būtu lielāks, tajā bija jāiesaista pēc iespējas vairāk skolēnu. Rajonā bija izstrādāts papildu nolikums, kas paredzēja, ka olimpiādē jāpiedalās visiem II–XI klases audzēkņiem. Dalībnieku skaits sasniedza 160 audzēkņu no abu plūsmu skolām. Daiļrunātāju konkurss latviešu valodā krievu tautības skolēniem un krievu valodā latviešu tautības skolēniem rajonā notika pirmo reizi. [..]

Niedre, L. (1976, 9. jūnijs). Izaugsmei. *Skolotāju Avīze*, 23.

Lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu skolās ar latviešu mācību valodu,ursos izmantosim tās atziņas un rekomendācijas, kas izteiktas Vissavienības zinātniski praktiskajā konferencē Taškentā, kā arī maija beigās mūsu republikā notikušajā plašajā sanāksmē, kura bija veltīta krievu valodas mācīšanai. Plānoti atsevišķi kursi I–III, IV–VIII un IX–XI klases krievu valodas un literatūras skolotājiem. Mācību programmas šajosursos būs diferencētas atbilstoši pedagogu iepriekšējai sagatavotībai un viņu pieredzei.

Lai uzlabotu kvalifikācijas celšanas kursu saturu, daudz esam domājuši arī par lektoru sastāvu. Lielu atbalstu mums sniedz republikas augstākās mācību iestādes, jo sevišķi Daugavpils Pedagoģiskais institūts un Liepājas Pedagoģiskais institūts, Latvijas Valsts universitāte un Rīgas Politehniskais institūts. Skolotāji arvien pozitīvi novērtē pieredzes bagāto pedagogu lekcijas. Šovasar tās kursantiem lasīs Rīgas 5. vidusskolas skolotāja L. Kaļiņina, 25. vidusskolas skolotāja A. Lapsa, Daugavpils 11. vidusskolas skolotāja L. Kuvšinova, Rīgas rajona Baložu astoņgadīgās skolas skolotāja L. Ivanova, Rīgas 31. vidusskolas direktora vietniece mācību darbā V. Berte, Rīgas 39. vidusskolas direktore I. Bitlere un citi. Kursos pedagogi tiksies arī ar mācību grāmatu un metodisko palīg līdzekļu autoriem.

Infantjevs, B. (1976, 23. jūnijs). Lai izveidotu zinātnisku pamatu.* *Skolotāju Avīze*, 25.

Kopš LPSR IM Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta pastāvēšanas sākuma (1952. gada decembris) viens no galvenajiem tā uzdevumiem bijis pētīt problēmas, kas saistītas ar komunistisko audzināšanu, visa mācību procesa, arī krievu valodas un literatūras mācīšanas satura un metožu pilnveidi.

Šai darbā esam pamatojušies uz partijas un valdības lēmumiem par skolu. Vairākos no tiem akcentēta krievu valodas lielā audzinošā un izglītojošā nozīme.

* Raksts publicēts rubrikā “Mācām krievu valodu”.

Arī mūsu republikā šiem jautājumiem veltīta liela uzmanība. LKP CK izvirzījusi konkrētus uzdevumus skolām un arī institūtam, lai tiktu uzlabota krievu valodas mācīšana skolās ar latviešu mācību valodu. Šīs problēmas risinājums kļūst jo sevišķi nozīmīgs, pildot partijas XXV kongresa lēmumus.

Sīkāk pievērsīsimies tai mūsu institūta darba jomai, kas vistiešāk saistīta ar mācību programmu zinātnisko pamatu izveidi, mācību grāmatu un metodisko palīg līdzekļu sagatavošanu krievu valodā skolām ar latviešu mācību valodu, kā arī pētījumiem par šī priekšmeta mācīšanas uzlabošanu. Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta līdzstrādnieku vadībā un ar viņu aktīvu piedalīšanos sagatavotas vairāk nekā 35 oriģinālas mācību grāmatas, 15 mācību palīg līdzekļi, 20 metodiskie un 10 eksperimentālie materiāli. Izstrādādami mācību programmas un mācību grāmatas, kā arī metodiskos palīg līdzekļus, zinātniskie līdzstrādnieki sadarbībā ar metodiķu un skolotāju aktīvu nopietni pievērsušies mācību un audzināšanas procesa optimizācijai krievu valodas un literatūras stundās.

Šai nolūkā, pirmkārt, centāties noteikt daļēji literatūras un zinātniski populāro tekstu atlases principus (un vēlāk arī realizējām pašu atlasi) mācību grāmatām un mācību līdzekļiem ar tādu nolūku, lai šie materiāli kā satura, tā leksikas ziņā vispilnīgāk sekmētu skolēnu komunistisko audzināšanu, atbilstu pedagoģijas un psiholoģijas prasībām, skolēnu vecuma īpatnībām, viņu interesēm un spējām.

Otrkārt, esam centušies izstrādāt tādu teorētiskās vielas atlases sistēmu, lai mācību grāmatās atspoguļotu lingvodidaktikas jaunākos sasniegumus.

Treškārt, Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta līdzstrādnieki izveidojuši tādu vingrinājumu sistēmu vārdos un rakstos, lai nodrošinātu skolēniem labas zināšanas, prasmes un iemaņas. Pildot mums izvirzītos uzdevumus, esam pētījuši republikas labāko skolotāju pieredzi, sistemātiski rīkojuši viņiem sanāksmes, organizējuši īpašas izmēģinājumu stundas, lai pārbaudītu mūsu sagatavoto eksperimentālo palīg līdzekļu noderīgumu. Veiktie pētījumi noderējuši par pamatu ne tikai programmu un mācību grāmatu pilnveidei, bet arī attiecīgu krājumu un monogrāfiju sagatavošanai. [...] Vairāku problēmu risinājums saistījies arī skolotāju un metodiķu uzmanību ārpus mūsu republikas robežām. Tā vispirms ir krievu valodas sākotnējās mācīšanas (I–II klase) oriģinālas sistēmas izveide. Pirmsābeces posmā liela uzmanība veltīta apgūstamā vārdu krājuma reglamentēšanai, vēlāk lasīšanas iemaņu attīstīšanai. Skolēniem tiek doti zinātniski pamatoti apgūstamie un atkārtojamie leksiski gramatiskie modeļi, kuru apguve šā vecuma bērniem jau ir pa spēkam un nodrošina viņiem pietiekamu garīgo slodzi. Ieviešot krievu valodas sākotnējās apguves sistēmu, tiek nodrošināta attīstītā mācīšana, starppriekšmetu sakari (vispirms jau ar dzimto valodu), nodarbībās iespējams maksimāli izmantot didaktiskos izdales materiālus, skatnuplates un diafilmas, organizēt piemērotu grāmatu lasīšanu. Vecākā zinātniskā

līdzstrādniece V. Citoviča apkopojusi pieredzi krievu valodas sākotnējās mācīšanas sistēmas ieviešanā Kuldīgas rajona Snēpeles astoņgadīgajā skolā. Šī pētījuma materiālus 1975. gadā eksponēja PSRS Tautas saimniecības sasniegumu izstādē un apbalvoja ar bronzas medaļu. Veras Citovičas izstrādāto sistēmu izmanto arī tipveida mācību grāmatu un mācību līdzekļu izveidē, kurus sagatavo PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas institūts, kas pārziņa krievu valodas mācīšanu nacionālajās skolās. Sagatavojot krievu valodas mācību grāmatas IV–VII klasei, ievērota vairāku mācīšanas aspektu vienotība: lasīšana, rakstīšana, valodas attīstība. Šo komplekso struktūru no mums pārņēmuši Moldāvijas un daļēji Lietuvas pedagogi. Tā tiek izmantota arī IV–V klases tipveida mācību grāmatu izveidē Vissavienības mērogā.

Ļoti svarīgi ir mācību grāmatām un palīglīdzekļiem izvēlēties ilustratīvo materiālu un vingrinājumus, jo tiem jābūt audzinošiem, jāsaturs jauna informācija, maksimāli jāaktivizē skolēni krievu valodas leksiski gramatiskos parādību iegaumēšanai. Jaunās mācību grāmatas, kur šis princips stingri ievērots, pozitīvi novērtētas 1974. gadā starprepublikāniskajā apspriedē. Kā liecina mūsu republikas skolu pieredze, ilustratīvais materiāls, mērķtiecīgi izraudzīti vingrinājumi palīdz skolēnus ieinteresēt par krievu valodas apguvi, aktivizēt izziņas darbību, pastiprināt audzināšanas darbu šā priekšmeta stundās. Lai paplašinātu krievu valodas apguvei vajadzīgo mikrovīdi, ieteicams vispusīgāk izmantot skolēnu pieredzi, it īpaši ja viņi kopā ar krievu tautības bērniem piedalās ārpusklasses un ārpusskolas pasākumos. Plašas iespējas šai ziņā ir divu plūsmu skolās vai arī tad, ja blakus ir skolas ar krievu un latviešu mācību valodu. Stundu vielu un mājas uzdevumus skolotājiem iespējams saskaņot ar tiem ārpusklasses un ārpusskolas pasākumiem, kas notiek krievu valodā. Tās var būt tikšanās ar cīņu un darba veterāniem, piedalīšanās starprepubliku sporta sacensībās, novadpētniecības darbs, atbilstošu televīzijas pārraižu, teātra uzvedumu kolektīva vai individuāla noskatīšanās, krievu valodā izdoto žurnālu un grāmatu lasīšana.

Mikulāns, J. (1976, 11. augusts). Brālības un draudzības valodā.
Skolotāju Avīze, 32.

Krievijas Federācijā notika Latvijas PSR kultūras dienas. Tās izvērtās krāšņā tautu draudzības demonstrācijā. Latvijas PSR sūtņi, tikdamies ar Krievijas Federācijas darbaļaudīm un brālīgo republiku kultūras meistariem, ne vienu reizi vien uzsvēra, cik izcila loma visās mūsu dzīves jomās ir krievu valodai. Uzstādamies Jaroslavļā, PSRS Tautas mākslinieks Kārlis Sebris stāstīja, ka buržuāziskās Latvijas gados, kad viņš gājis skolā, krievu valodu nemācīja un tāpēc viņš to nepārvalda pietiekami brīvi. Viņa vārdi atgādināja, ka nacionālistiskā buržuāzija

savas valdīšanas laikā visiem spēkiem centās saraut krievu un latviešu tautas tradicionālās vēsturiskās saites, slēdza skolas ar krievu mācību valodu.

Ņemot vērā krievu valodas izcilo nozīmi mūsu tautas dzīvē, tās lomu republikas darbaļaužu, sevišķi skolu jaunatnes, idejiski politiskajā audzināšanā, Latvijas Komunistiskās partijas CK nemitīgi rūpējas par šīs valodas mācīšanas pilnveidi skolā. Partijas orgāni daudz domā par to, lai radītu jaunatnei labvēlīgus apstākļus brālīgās tautas dzižās valodas apguvei. Mūsu republikā konsekventi cenšamies panākt nacionālās valodas tālāku attīstību un pūlamies apmierināt iedzīvotāju vitālo vajadzību pēc krievu valodas zināšanām, turklāt stingri ievērojot ļeņinisko norādījumu par tās brīvprātīgu apguvi. Vladimirs Iljičs Ļeņins paredzēja, ka mūsu zemes tautas izjutīs vitālu vajadzību pēc krievu valodas apguves un brīvprātīgi centīsies to iemācīties. Latvijas piemērs to apstiprina: pēdējos gados nav bijis tāda gadījuma, kad latviešu tautības vecāki neļautu saviem bērniem mācīties krievu valodu. Šāda attieksme ir tā lielā darba rezultāts, ko darbaļaužu internacionālajā audzināšanā veikusi Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja, partijas pilsētu un rajonu komitejas, partijas pirmorganizācijas, visa sabiedrība. Krievu valodas mācīšanai skolās pastāvīgu uzmanību pievērš partijas Rīgas, Daugavpils un Rēzeknes pilsētu komitejas, Jēkabpils, Madonas, Saldus un citas rajonu komitejas. Šo jautājumu aktīvi apspriež partijas biroja sēdēs, skolu un citu mācību iestāžu partijas pirmorganizāciju sekretāru semināros.

Partijas pilsētu un rajonu komitejas vienmēr tieši pašā skolā iepazīstas ar krievu valodas mācīšanas stāvokli. Un atzīst: pēdējos gados ievērojami pastiprinājusies krievu valodas mācīšanas propaganda. Ir uzsākts efektīvāk izmantot kultūrizglītības iestādes, masu informācijas līdzekļus un uzskatāmo aģitāciju. Tā Alūksnes un Cēsu rajona laikrakstu numuri, kas veltīti svētkiem un ievērojamām dienām, iznāk latviešu un krievu valodā. Uzskatāmā aģitācija vairākus vispārīzglītojošo skolu vienmēr ir noformēta divās valodās.

Mūs nopietni satrauc problēma par metodiskā darba uzlabošanu, skolotāju profesionālās meistarības celšanu, par to, kā pētīt un apkopot krievu valodas mācīšanas labāko pieredzi, kas gūta, strādājot pēc jaunajām programmām un mācību grāmatām. Šai nolūkā, starp citu, visos rajonu un pilsētu tautas izglītības nodaļu metodiskajos kabinetos ieviesta štata metodiķa vienība. Tie ir labākie skolotāji ar augstāko izglītību un lielu darba pieredzi. Labas atsauksmes par viņu iedvesmas pilno un skolotājiem tik ļoti vajadzīgo darbu tagad dzirdamas visā republikā. Nav mazsvarīgi, ka pēdējos gados uzlabojies arī krievu valodas un literatūras skolotāju kvalitatīvais sastāvs nacionālajās skolās. Tādus pedagogus pašreiz gatavo P. Stučkas Latvijas Valsts universitāte. 1974.–1975. mācību gadā visas skolas ar latviešu mācību valodu pārgāja uz darbu pēc krievu valodas un literatūras jaunajām programmām. Tiek pabeigta jaunu mācību grāmatu un

mācību metodisko līdzekļu sagatavošana. Brālīgo valodu republikas nacionālajās skolās sāk mācīt I klasē otrajā mācību pusgadā. Tās apguvei I–XI klases skolēniem kopumā paredzētas 48 stundas nedēļā. Mūsu metodiķi uzskata, ka tad, ja mācību darbs ir labi organizēts, ar šīm stundām pilnīgi pietiek, lai audzēkņi skolā varētu sekmīgi apgūt sarunvalodu un stabilas iemaņas pareizrakstībā. Rīgas un Liepājas pilsētā, Daugavpils un Saldus rajonā atvērtas klases, kur padziļināti māca krievu valodu. Bez tam republikā darbojas 183 vispārizglītojošās skolas, kurās ir paralēlklases krievu un latviešu tautības audzēkņiem. Tajās mācās trešā daļa no visiem mūsu skolēniem, šīs mācību iestādes, kur rodas labvēlīgi valodas vides apstākļi, pie mums ar pilnām tiesībām dēvē par “draudzības skolām”.

Aizvien plašāk Latvijā izvēršas dažādi ārpusklases un ārpusskolas darba veidi. Starp tiem jau par tradicionāliem kļuvuši dažādu republiku skolēnu draudzības festivāli, krievu kultūras nedēļas un dekādes, literārā lasīšana un skolas vakari, kas veltīti krievu tautības rakstnieku, dzejnieku, mākslinieku un komponistu jubilejām. Devītajā piecgadē skolās izveidoti vairāki simti krievu valodas un literatūras kabinetu. Tie ir labi noformēti, apgādāti ar mācību tehniskajiem līdzekļiem. Tas palīdzēja sekmīgi īstenot mācību programmas prasības lielākajā daļā skolu ar latviešu mācību valodu. Mūsu vispārizglītojošo skolu, vidējo speciālo un profesionāli tehnisko mācību iestāžu absolventi vienmēr labi zina savu “otro dzimto” valodu.

Taču dzīve izvirza mums jaunas problēmas, uzdod jaunus jautājumus. Krievu valodas un literatūras apguve sekmē jaunatnes komunistisko audzināšanu. Tātad šīs valodas mācīšana skolās jāpilnveido īpaši neatlaidīgi un konsekventi. Lai izlemtu, kā to vislabāk īstenot saskaņā ar PSKP XXV kongresa norādījumiem un Taškentā notikušās krievu valodai un literatūrai veltītās Vissavienības mēroga konferences rekomendācijām, Latvijas Komunistiskās partijas CK sarīkoja īpašu apspriedi. Kolektīvajā darbā piedalījās partijas pilsētu un rajonu komiju sekretāri, tautas izglītības nodaļu, vadītāji, metodiķi, augstskolu un zinātniskās pētniecības institūtu, ministriju un resoru darbinieki. Sanāksmes dalībnieki mazāk runāja par panākumiem, bet vairāk par neatrisinātajām problēmām un trūkumiem šajā darbā. Un tādi mums ir.

Dažās republikās krievu valodu sāk mācīt jau bērnudārzos. Šī pieredze mūs ieinteresēja. Līdzko būs radīti nepieciešamie apstākļi, mēs to ieviesīsim. Sakarā ar to pievērsām republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas uzmanību apstāklim, ka nepieciešams uzlabot krievu valodas mācīšanu Rīgas pedagoģiskajā skolā, kas sagatavo pamatskolas klašu skolotājus un pirmsskolas iestāžu audzinātājas.

Daudziem skolotājiem, pēc mūsu domām, jāpārvar nopietns un laikam gan pats galvenais trūkums krievu valodas mācīšanas metodikā nacionālajā

skolā – neprasme pakārtot valodas teoriju audzēkņu runas attīstībai: aizraušanās ar gramatiku, nesaistot to ar valodas praksi. Daži skolotāji vēl līdz šim galveno uzmanību veltī gramatikas likumu iemācīšanai un skolēnu mehāniskam darbam ar grāmatu.

Protams, skolotāju sagatavotības kvalitātes tālāka paaugstināšana ir atkarīga no pedagoģisko mācību iestāžu pasniedzēju sastāva kvalifikācijas. To ievērojot, republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija izstrādājusi precīzu piegādes plānu, kas paredz sagatavot augstskolu pasniedzējus ar augstu zinātnisko kvalifikāciju. Vispār problēmu ir daudz. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja, partijas pilsētu un rajonu komitejas, izmantojot sabiedrisko organizāciju, kā arī darbaļaužu palīdzību, risina krievu valodas apguves problēmas atbilstoši ļeņinskās nacionālās politikas principiem. Mūsu partejiskais pienākums ir palīdzēt visiem Padomju Latvijas iedzīvotājiem apgūt padomju tautas savstarpējās sazināšanās valodu.

Ratniece, K.* (1976, 17. novembris). Vispārējā vidējā izglītība – realitāte.
Skolotāju Avīze, 46.

Psiholoģiskā barjera pret vidējās izglītības ieviešanu ir pārvarēta, līdz ar masveida pāreju uz šo izglītību mainījusies sabiedriskā doma. Tikai retos gadījumos ar vecākiem vēl jārūnā par to, ka viņu bērniem nepieciešams iegūt vidējo izglītību. Šīs barjeras lauzēj spēks vispirms bija klases audzinātājs. Viņam talkā nāca lauku sabiedrība: apzinīgākie skolēnu vecāki, ciemu padomju un kolhozu priekšsēdētāji, lauku inteliģence. [..]

Turpretī Saldus vidusskolas IX klasē saplūst skolēni no visām rajona astoņgadīgajām skolām. Sabiedrībā uzskata, ka šai skolai esot ļoti stingras prasības. Kā kolektīvā iejūtas jaunie audzēkņi? Skolā strādā daudzi rajona metodisko apvienību vadītāji, kas ir bieži viesi astoņgadīgajās skolās, pārbauda te skolotāju darbu, analizē eksāmenu rezultātus, kontroldarbus, mērķtiecīgi izstrādā pasākumus skolotāju darba uzlabošanai. Skolas kolektīvs direktores A. Ivanovas vadībā meklē ceļus, kā strādāt ar katru jauno audzēkni. Mācīties skolēnu šajā skolā ieinteresē klases ar padziļinātu krievu valodas, kā arī matemātikas mācīšanu – tās komplektējas sevišķi spēcīgas. Saista arī automācība. [..]

* Klāra Ratniece – Saldus rajona Tautas izglītības nodaļas vadītāja.

1978

Prisks, T. (1978, 27. aprīlis). Krievu valodas padziļināta apguve [Rajonā, ar kuru sacenšamies: Paide]. *Padomju Zeme*, 51.

1972. gada 1. septembrī Tīri vidusskolā [Paides raj.] durvis vēra klase ar padziļinātu krievu valodas apmācību. Sākumā galvenais bija entuziasms. Vajadzēja sākt ar parastajām mācību grāmatām, tikai palielinot stundu skaitu. Tādēļ bija jārada skolēnos interese krievu valodas papildu apgūšanai, meklējot iespējas stundu laikā un ārpusklases nodarbībās.

Infantjevs, B. (1978, 7. jūnijs). Tās pašas problēmas. *Skolotāju Avīze*, 23.

Latvijā un Gruzijā ir atšķirīgi dabas un klimatiskie apstākļi. Citādi ir arī abu tautu nacionālie raksturi, kultūras dzīve un vēsture. Tomēr, kā noskaidrojies nesen Tbilisi notikušajā zinātniski metodiskajā konferencē, Gruzijas un mūsu republikas krievu valodas un literatūras skolotājus nodarbina līdzīgas problēmas.

Konferencē piedalījās arī pārstāvji no Igaunijas, Baltkrievijas, Uzbekijas un Azerbaidžānas. To var uzskatīt par Vissavienības apspriedi, kur tika diskutēts par krievu valodas un literatūras mācīšanas pārkārtošanu nacionālajā skolā atbilstoši partijas un valdības jaunajiem lēmumiem izglītības joma. Gan plenārajās sēdēs, gan sekcijās galvenais jautājums bija krievu valodas un literatūras mācīšanas intensifikācijā. Konferences dalībnieki runāja par to, kā, minimāli patērējot skolotāju un skolēnu laiku un enerģiju, panākt labas zināšanas krievu valodā un literatūrā, kā nostiprināt runas mākas un iemaņas, nodrošināt, lai ikviens vidusskolas absolvents varētu ne tikai brīvi sarunāties krievu valodā, bet būtu arī spējīgs bez ievērojamām kļūdām uzrakstīt zinātnisku referātu, runāt sapulcēs un konferencēs. Lai panāktu krievu valodas mācīšanas intensifikāciju, tika ierosināts noteikt skolā apgūstamās gramatikas teorijas minimālo apjomu, izvērst sarunvalodas mācīšanu, kā arī praktizēt krievu un dzimtās valodas salīdzināšanu.

Prokofjevs, M. (1978, 29. jūnijs). Par uzdevumiem, kas veicami tautas izglītības orgāniem un skolām, lai izpildītu partijas XXV kongresa lēmumus un PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1977. gada 22. decembra lēmumu "Par vispārīzglītojošo skolu audzēkņu mācību un audzināšanas tālāku pilnveidošanu un viņu vēl labāku sagatavošanu darbam". *Skolotāju Avīze*, 27*.

Pirms Vissavienības skolotāju kongresa notika pilsētu, apgabalu, novadu un republiku kongresi. Tajos piedalījās vairāki simti tūkstošu skolotāju. Ievērojot uzkrāto pieredzi, tika uzsvērti pedagogu kolektīvu panākumi, kas pelnījuši, lai tos popularizētu, tika atklātas nepilnības un trūkumi. Atbilstoši PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumam tika noteiktas robežlīnijas, kas jāsasniedz jauno paaudžu audzināšanas un mācīšanas darbā. [..]

Republiku skolotāju kongresos tika veltīta sevišķa uzmanība nepieciešamībai uzlabot krievu valodas kā PSRS tautu starpnacionālās sazināšanās valodas mācīšanu. Vēlēšanās to mācīties ir milzīga. Taškentā, Baku un vairākās citās pilsētās pēc partijas komiteju iniciatīvas bija noorganizētas interesantas zinātniski praktiskas konferences par krievu valodas mācīšanos nacionālajās republikās. KPFSR, UPSR un BPSR pedagogiskie institūti sniedz brālīgajām republikām nesavtīgu palīdzību kadru sagatavošanā. Taču ar to ir par maz. Skolu pārvaldes orgāniem, metodiskajam dienestam un zinātniekiem jā rūpējas par uzkrātās pozitīvās pieredzes apkopošanu, jāpalīdz radīt pilnīgas mācību grāmatas, mācību līdzekļus un didaktiskos materiālus, jāsniedz plašāka palīdzība skolotāju kvalifikācijas celšanā. Jāpilnveido valodas mācīšana pedagogiskajās mācību iestādēs, kurās gatavo zemāko klašu skolotājus. Viņi sāk mācīt krievu valodu pirmajās klasēs, un no tā, kā tiek likts sākotnējais pamats, daudz kas ir atkarīgs turpmākajā laikā. Jāpopularizē pieredze, kas uzkrāta valodas mācīšanā pirmsskolas iestādēs, bērnu rotaļās labi var likt dzimtās valodas un krievu valodas prasmes pamatus. [..]

Nepieciešams veikt vairākus pasākumus, lai palielinātu krievu valodas pasniedzēju sagatavošanu nacionālajām skolām. Tam visam jāatspoguļojas mūsu pedagogiskās izglītības attīstības un pilnveidošanas plānos.

* Viss "Skolotāju Avīzes" 1978. gada 29. jūnija numurs ir veltīts Vissavienības skolotāju kongresam.

1979

Vihareva, L.* (1979, 17. janvāris). Gaida liels darbs. *Skolotāju Avīze*, 3**.

Krievu valodai ir ļoti liela loma starpnacionālo sakaru, visu mūsu Dzimtenes nāciju un tautību draudzības un sadarbības nostiprināšanā. Tā ir varens ierocis visas pasaules darbaļaužu internacionālās vienības panākšanā. Tāpēc arī krievu valodas mācīšanas pilnveidošana ir viens no svarīgākajiem uzdevumiem mācību un audzināšanas procesā skolās ar latviešu mācību valodu. Krievu valodai kā mācību priekšmetam ir ārkārtīgi svarīga loma skolēnu komunistiskajā audzināšanā, viņu komunistiskā pasaules uzskata, aktīvas dzīves nostājas un augstu tikumisko īpašību veidošanā.

Krievu valodas mācīšana vienmēr ir mūsu republikas partijas un padomju orgānu uzmanības centrā. Spilgts apliecinājums tam ir nesen pieņemtais Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums par pasākumiem krievu valodas apgūšanas un mācīšanas turpmākajā pilnveidošanā. Šis lēmums izvirza prasību aktivizēt vispārizglītojošo skolu, pirmsskolas un ārpusskolas iestāžu darbu krievu valodas mācīšanā. Republikas Izglītības ministrija nepārtraukti velta uzmanību krievu valodas mācīšanas kvalitātes uzlabošanai, mācību materiālās bāzes pilnveidošanai, ārpusstundu darba formu attīstībai, klašu organizēšanai ar padziļinātu priekšmeta mācīšanu, krievu valodas un literatūras fakultatīvo un pulciņu nodarbību plašai izvēršanai. Krievu valodas un literatūras mācīšanas skolās ar latviešu mācību valodu pilnveidošana bija viena no problēmām, kuras apsprieda mūsu republikas Skolotāju IV kongress.

Latvijas PSR Izglītības ministrija sistemātiski kontrolē audzēkņu zināšanu kvalitāti krievu valodā, organizējot plānveidīgas pārbaudes un ikgadējus kontroldarbus. To rezultāti liecina, ka skolēnu zināšanu un iemaņu kvalitāte krievu mutvārdu runā un rakstībā uzlabojusies. Labi krievu valodas mācīšana tiek veikta Rēzeknes un Liepājas, Rīgas pilsētas Kirova un Proletāriešu, kā arī Daugavpils un Preiļu rajona skolās. Tomēr pārbaudēs atklāti ne tikai panākumi, bet arī trūkumi krievu valodas mācīšanā, kaut arī audzēkņu iegūto neapmierinošo atzīmju skaits nav liels. Tas liecina, ka daļa skolēnu vairāku gadu laikā nav ieguvuši pietiekamas zināšanas un iemaņas. Tādus secinājumus var izdarīt, arī analizējot rezultātus, kādus republikāniskajās krievu valodas olimpiādēs guvuši audzēkņi, kas mācās skolās ar latviešu mācību valodu. Pērnā gada olimpiādē piedalījās 230 pārstāvji

* Ludmila Vihareva – LPSR Izglītības ministrijas skolu un bērnu iestāžu pārvaldes inspektore.

** Ar šo numuru laikrakstā tiek veidota rubrika ar nosaukumu krievu valodā “Русский язык”.

no republikas rajoniem. Tai labi sagatavoti bija Liepājas un Rēzeknes pilsētas, kā arī Daugavpils, Stučkas, Jēkabpils rajona un Rīgas pilsētas Proletāriešu, Ļeņingradas un Maskavas rajona skolu skolēni. Viņi labi zināja krievu literāro valodu un literatūru, kvēli izteica savas pilsoniskuma jūtas un personisko attieksmi sacerējumos, spilgti un emocionāli piedalījās izteiksmīgās lasīšanas konkursos. Tomēr Ventspils, Valmieras, Saldus, Gulbenes, Dobeles, Krāslavas un Talsu rajona skolu audzēkņi guva vājus rezultātus. Tas liecina par nopietniem trūkumiem gan krievu valodas skolotāju, gan skolu pedagogu kolektīvu darbā, par to, ka tautas izglītības nodaļu vadība un krievu valodas metodiķi nepietiekami kontrolē un vada krievu valodas un literatūras mācīšanas plānošanas un norises procesu. Pašlaik visiem tautas izglītības nodaļu vadītājiem, krievu valodas metodiķiem un priekšmeta skolotājiem, kā arī visiem pedagogu kolektīviem skolās ar latviešu mācību valodu aktuāls uzdevums ir izveidot skolēnu komunistiskās audzināšanas darba efektīvu sistēmu, izmantojot krievu valodu, uzlabot vidi runāšanai krievu valodā gan stundās, gan ārpusstundu pasākumos, pilnveidot krievu valodas mācīšanas metodes un paņēmienus sagatavošanas klasēs un pirmsskolas bērnu iestādēs.

Jautājums par krievu valodas mācīšanu un apgūšanu republikas vispārīgglītojošajās skolās ar latviešu mācību valodu, ārpusskolas un pirmsskolas bērnu iestādēs 1978. gada decembrī apspriests Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas sēdē. Izdota arī ministra attiecīga pavēle un izstrādāts pasākumu plāns krievu valodas mācīšanas un apguves tālākai pilnveidošanai. Šie dokumenti apspriesti pilsētu un rajonu tautas izglītības nodaļu vadītāju un krievu valodas metodiķu sanāksmēs. Tagad liels un atbildīgs darbs jāveic gan tautas izglītības nodaļām, gan arī skolām, ārpusskolas un pirmsskolas bērnu iestādēm. Panākumi šajā darbā atkarīgi no tā, cik precīzi tiks noteikti katra pedagoga kolektīva uzdevumi, kādi ceļi un līdzekļi būs izvēlēti krievu valodas mācīšanas efektivitātes un kvalitātes paaugstināšanai skolās ar latviešu mācību valodu. Visnopietnākā uzmanība jāveltī tam, lai ikvienā republikas rajonā izveidotu klases ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu, precīzi nosakot kursa saturu un struktūru. Ievērojama vieta jāierāda arī krievu valodas un literatūras fakultatīvajām un pulciņu nodarbībām, jādažādo to darba formas.

[..] Ievērojama vieta krievu valodas mācīšanas sistēma skolās ir ārpusstundu darbam. Tas palīdz radīt labvēlīgu vidi skolēnu runas attīstībai, veikt viņu internacionālistisko un patriotisko audzināšanu. Šāda ārpusstundu darba tradicionāla forma ir republikāniskās krievu valodas olimpiādes, kas paredzētas audzēkņiem, kuri mācās skolās ar latviešu mācību valodu. 1980. gadā notiks trešā šāda veida olimpiāde. Tā pirmo reizi tiks organizēta pēc jauna nolikuma un būs savdabīga praktiskā daļa Vissavienības zonālajai konferencei, kuras temats "Ārpusstundu darbs krievu valodā". Lai sekmētu attiecīgas vides radīšanu skolēnu runai krievu

valodā, nepieciešams bagātināt skolu mākslinieciskās pašdarbības, dramatisko kolektīvu un leļļu teātru repertuāru ar sacerējumiem krievu valodā. Liela uzmanība jāveltī arī skolu bibliotēku fondu atjaunināšanai un papildināšanai ar daiļ-literatūru krievu valodā, sevišķi ar grāmatām no sērijas “Škoļnāja biblioteka”, kā arī ar politisko un zinātnisko literatūru un periodiskajiem izdevumiem. Lai uzlabotu krievu valodas un literatūras mācīšanu un apgūšanu, skolām izvirzīti nopietni un atbildīgi uzdevumi. Tos varēsim veikt tikai tad, ja talkā nāks ikvienas skolas, ikvienas ārpuskolas un pirmsskolas bērnu iestādes pedagogu kolektīvs.

Infantjevs, B. (1979, 31. janvāris). Drošs pamats. *Skolotāju Avīze*, 5.

Edīte Beikmane savu septiņdesmit piekto dzimšanas dienu sagaidīja intensīvā darbā. Kā autore un autoru kolektīva vadītāja viņa pabeidza izstrādāt jaunu krievu valodas mācību grāmatu IV klasei (skolām ar latviešu mācību valodu) un kā līdzautore – krievu valodas tipveida mācību grāmatu nacionālo skolu IV klases audzēkņiem. Savā darba mūžā E. Beikmane uzkrājusi ne tikai lielu pieredzi, bet arī iemācījusies dziļi un pārdomāti vērtēt cilvēkus, notikumus, situācijas dzīvē. [..]

Krievu valodas skolotājiem skolās ar latviešu mācību valodu četrdesmito gadu vidū bija grūti strādāt, jo programmas tika pārslogotas, tās nebija piemērotas latviešu tautības skolēniem. Pedagogiem trūka arī racionālu darba paņēmieni. Tādi bija apstākļi, kad E. Beikmane sāka strādāt par Izglītības ministrijas, vēlāk – Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta metodiķi. Viņa visus spēkus veltīja krievu valodas mācīšanas racionalizēšanai skolās ar latviešu mācību valodu, pievērsa uzmanību starppriekšmetu sakariem krievu valodas un audzēkņu dzimtās valodas mācīšanā.

Sevišķi neatlaidīgi E. Beikmane šīs idejas sāka propagandēt pēc Taškentas konferences 1956. gadā. Tajā laikā E. Beikmane kļuva par Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta vecāko zinātnisko līdzstrādnieci. Referātā, kuru viņa nolasīja Baltijas republiku krievu valodas metodiku un skolotāju zonālajā sanāksmē, E. Beikmane aicināja racionāli izvēlēties mācību vielu, uzsvēra krievu valodas mācīšanas praktiskās virzības nepieciešamību, vajadzību pēc kompleksas mācīšanas, ievērojot krievu valodas dažādos aspektus (leksiku, gramatiku, lasīšanu, runas un rakstības iemaņu attīstību), ierosināja izveidot vienotu kompleksu mācību grāmatu, kurā būtu viela lasīšanai, sarunu valodas attīstībai, gramatikas apgūšanai. E. Beikmanes izteikto koncepciju atbalstīja lielākā daļa konferences dalībnieku. Izglītības ministrija uzdeva viņai vadīt autoru kolektīvu V–VII klases, vēlāk – IV–VIII klases krievu valodas mācību grāmatas sastādīšanai.

Sākot ar 1956. gadu, līdz pat mūsu dienām E. Beikmane nodarbojas ar krievu valodas mācību grāmatu pilnveidošanu. No 1956. gada līdz 1960. gadam viņa

galveno uzmanību pievērša mācību vielas koncentrēšanai, tāda leksiski gramatiskā materiāla atlasei, kas maksimāli sekmētu skolēnu runas attīstību, minimāli patērējot enerģiju un laiku. Otrā iezīme E. Beikmanes darbībā šajā laika posmā ir tādas vienotas kompleksas mācību grāmatas radīšana, kurā būtu gan gramatikas viela, gan arī teksti lasīšanai un vingrinājumi runas attīstībai. Par šo jautājumu novatorisku risinājumu E. Beikmanei 1959. gadā tika piešķirts pedagogijas zinātņu kandidātes grāds.

Mācību grāmatu pilnveidošanas nākamajā periodā (1960–1965) tika novērstas formālisms valodas apguvē, lasīšanas, sarunvalodas un rakstīšanas iemaņu attīstīšanā. Šīs koncepcijas pamatā bija E. Beikmanes un viņas tuvāko līdzstrādnieku atklātās likumsakarības, ka mācīšanas efektivitāti nosaka tas, cik saturīgs ir ilustratīvais un vingrinājumu materiāls, kāda ir tā audzinošā un izziņas vērtība, kā tas sniedz skolēniem jaunu informāciju, cik emocionāli piesātināti ir lasāmie teksti. Šīs koncepcijas realizēšanai bija nepieciešams noskaidrot gan lauku, gan pilsētu skolu IV–VII klases audzēkņu intereses un vajadzības, izpētīt faktorus, kuri padara to vai citu tekstu interesantu un aizraujošu, šo pētījumu gaitā radās jauna tipa mācību grāmata, kurā katrs teksts, ikviens vingrinājums un gramatiskais piemērs pastiprina skolēnu interesi par krievu valodu.

No 1966. gada līdz 1970. gadam Edīte Beikmane ar speciāli izdotu mācību līdzekļu palīdzību eksperimentāli pārbaudīja, cik mērķtiecīgi ir IV–VIII klases mācību grāmatās izmantot programmētās mācīšanas elementus. Pēc daudzkārtīgiem eksperimentiem izrādījās, ka ir lietderīgi algoritmizēt mācību vielu, izklāstīt to tādējādi, lai tiktu nodrošināta iespēja individualizēt mācīšanu, racionalizēt pretinformācijas iegūšanu. 1971.–1975. gadā galvenā uzmanība tika pievērsta tam, lai izstrādātu principu, kā līdzsvarot apgūstamo vārdu minimumu ar lasīšanas un vingrinājumu tekstu leksiski gramatisko saturu. E. Beikmanes vadībā tika izrakstīts uz kartītēm IV–VIII klases mācību grāmatu viss leksiski gramatiskais sastāvs, sastādīts šo klašu audzēkņiem apgūstamo vārdu minimums un uz tā pamata nostabilizēts mācību grāmatu leksiski gramatiskais sastāvs. Kopš 1976. gada E. Beikmanes vadībā sāka veidot IV–VIII klases mācību grāmatu un mācību līdzekļu kompleksu. Līdztekus mācību grāmatu pārstrādei iepļānota un daļēji jau realizēta gramatikas rokasgrāmatas un vingrinājumu krājumu izstrādāšana skolēniem, lasīšanas grāmatu, krievu-latviešu un latviešu-krievu vārdnīcu, diktātu un sacerējumu tekstu krājumu, mācību grāmatu metodisko palīglīdzekļu, kā arī metodikas izveide krievu valodas mācīšanai IV–VIII klasē. Savu jubileju Edīte Beikmane sagaidīja laikā, kad atkal bija noslēdzies viens posms metodiskās domas attīstībā par krievu valodas mācīšanu. Tas ir drošs pamats, lai tālāk uzlabotu un pilnveidotu krievu valodas mācību grāmatas un priekšmeta mācīšanas metodiku skolās ar latviešu mācību valodu.

Brežņevs, L.* (1979, 23. maijs). Vissavienības zinātniski teorētiskās konferences “Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda” dalībniekiem. *Cīņa*, 117.

Sirsnīgi sveicu Vissavienības zinātniski teorētiskās konferences “Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda” dalībniekus. Ļeņiniskās nacionālās politikas konsekventas īstenošanas rezultātā visās mūsu zemes savienotajās un autonomajās republikās, autonomajos apgabalos un apvidos rit auglīgs kultūras, zinātnes un tautas izglītības attīstības process. Ļoti svarīga loma tajā ir visu PSRS nāciju un tautību valodām. Līdztiesīgi un brīvi attīstīdamās, savstarpēji bagātinādamās, tās dod savu ieguldījumu, lai uzplauktu nacionālās kultūras, ko nesa-
raujami vieno to kopīgais sociālistiskais saturs.

Attīstīta sociālisma apstākļos, kad mūsu zemes ekonomika kļuvusi par vienu tautsaimniecisku kompleksu un izveidojusies jauna vēsturiska kopība – padomju tauta, krievu valoda objektīvi iegūst arvien lielāku lomu kā starptautiskā sakaru valoda komunisma celtniecībā un jaunā cilvēka audzināšanā. Līdztekus dzimtajai valodai brīvi pārvaldīta krievu valoda, ko visi padomju cilvēki labprātīgi ņēmuši sev kā kopīgu vēsturisku ieguvumu, sekmē padomju tautas politiskās, ekonomiskās un garīgās vienības tālāku nostiprināšanos. Tam, lai visu tautību padomju cilvēki varētu apgūt krievu valodu, mūsu zemē veltī vispārēju gādību un uzmanību. Par to liecina daudzu tūkstošu cilvēku lielā krievu valodas un literatūras pasniegumu pulka pastāvīgais pieaugums, viņu pedagoģiskās meistarības paaugstināšanās, aktīvais darbs mācīšanas metožu un līdzekļu pilnveidošanā visās mācību iestādēs un mācību grāmatu, vārdnīcu un metodiskās literatūras izdošanas paplašināšana un to kvalitātes paaugstināšanās. Ļeņina sapnis – panākt, lai katram mūsu zemes pilsonim “būtu iespēja iemācīties krievu lielo valodu”, – sekmīgi īstenojas. Šī cildenā uzdevuma atrisināšanu veicinās arī jūsu konference. Novēlu jums raženu darbu.

Draudzības un sadarbības valoda. (1979, 23. maijs). *Padomju Jaunatne*, 100.

Taškenta, 22. maijā (TASS korespondents). Piepildījies Ļeņina sapnis – panākt, lai katram mūsu zemes pilsonim būtu iespēja iemācīties krievu lielo valodu. Šodien Taškentā atklāja Vissavienības zinātniski teorētisko konferenci “Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda”, kura apspriež pasākumus, kas veicami, lai efektīvāk atrisinātu šo uzdevumu.

* Leonīds Brežņevs (1906–1982) – PSKP ģenerālsekretārs (1964–1982).

Klātesošie ar vētrainiem aplausiem uzņēma biedra L. Brežņeva apsveikumu, ko nolasīja PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāts, Uzbekijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs Š. Rašidovs.

Pēc tam viņš nolasīja referātu “Mūsu vienības un brālības valoda”. Krievu valoda, uzsvēra Š. Rašidovs, ir lielā Ļeņina valoda, valoda, ko runā diža tauta, kam ir ļoti bagātas demokrātiskas un revolucionāras tradīcijas un ļoti augsta kultūra. Tā vienmēr pildījusi progresīvas vēsturiskas funkcijas.

Referātu “Krievu valodas apgūšanas un pasniegšanas tālākas uzlabošanas ceļi savienotajās republikās” nolasīja PSRS izglītības ministrs M. Prokofjevs. Viņš uzsvēra, ka lielākie panākumi tiek sasniegti tur, kur radīta pilnvērtīga otrās valodas apgūšanas sistēma. Krievu valodas mācīšana jāsāk pirmsskolas vecumā un pakāpeniski jāattīsta dažādos izglītības posmos.

Konference turpina darbu.

Prokofjevs, M. (1979, 6. jūnijs). Draudzības un sadarbības valoda. *Skolotāju Avīze*, 23.

Piepildījies Ļeņina sapnis panākt, lai katram mūsu zemes pilsonim būtu iespēja iemācīties krievu dižo valodu. 22. maijā Taškentā atklāja Vissavienības zinātniski teorētisko konferenci “Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda”, kurā apsprieda pasākumus, kas veicami, lai efektīvāk atrisinātu šo uzdevumu. Klātesošie ar vētrainiem aplausiem uzņēma biedra L. Brežņeva apsveikumu, ko nolasīja PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāts, Uzbekijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs Š. Rašidovs.

Pēc tam viņš nolasīja referātu “Mūsu vienības un brālības valoda”. Krievu valoda, uzsvēra Š. Rašidovs, ir lielā Ļeņina valoda, valoda, ko runā dižā krievu tauta, kam ir ļoti bagātas demokrātiskas un revolucionāras tradīcijas un ļoti augsta kultūra. Tā vienmēr pildījusi progresīvas vēsturiskas funkcijas, nesusi dažādu nāciju un tautību darbaļaudīm zināšanu, progresīvo ideju un sociālistiskās kultūras gaismu. Krievu valodas izvirzīšanās par starptautisko sakaru līdzekli bija jaunās sabiedrības objektīva nepieciešamība, jo sociālisms tiek radīts kopīgā darbā, visu mūsu zemes nāciju un tautu saskaņotos pūliņos. Briedumu sasnieguša sociālisma apstākļos krievu valodas loma pieaug. To nosaka nāciju uzplaukums un tuvināšanās: tās arvien plašāk un ciešāk sadarbojas un savstarpēji bagātinās, un par mūsu tautu savstarpējo sakaru galveno līdzekli, svarīgu domu apmaiņas ieroci ekonomiskās, zinātniski tehniskās, sabiedriskās un politiskās darbības sfērā kalpo krievu valoda. Pirmie 1979. gada Vissavienības tautas skaitīšanas rezultāti liecina, ka mūsu zemē arvien pieaug to nekrievu tautības personu skaits, kuras krievu valodu uzskata par dzimto valodu vai otro valodu.

Referātu “Krievu valodas apgūšanas un pasniegšanas tālākas uzlabošanas ceļi savienotajās republikās” nolasīja PSRS izglītības ministrs M. Prokofjevs. Konferencē nolasīja vairākus koreferātus. Referenti bija PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieks N. Jegorovs, PSRS Ministru Padomes Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētājs A. Bulgakovs, PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas prezidents V. Stoļetovs un PSRS Zinātņu akadēmijas Krievu valodas institūta direktors F. Fiļins.

Pēc tam konferencē darbs noritēja sekcijās, kuru darbu apkopoja PSRS izglītības ministra pirmais vietnieks F. Panačins. Konferences veikumu rezumēja PSRS Zinātņu akadēmijas viceprezidents P. Fedosejevs. Konferences dalībnieki lielā pacilātībā pieņēma apsveikuma vēstuli PSKP Centrālajai komitejai, PSKP CK ģenerālsekretāram, PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētājam biedram L. Brežņevam. 24. maijā Vissavienības zinātniski teorētiskā konference, kurā piedalījās arī mūsu republikas delegācija Latvijas PSR izglītības ministres M. Kārklīņas vadībā, darbu beidza.

PSKP CK ģenerālsekretāra, PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja biedra L. Brežņeva apsveikums mūsu konferencei iedvesmo mūs. Augstākais novērtējums mūsu daudznacionālās Dzimtenes dzimtajām valodām kā valsts nāciju un tautību kulturālās attīstības sasniegumu rādītājiem un svarīgiem progresā faktoriem uzliek mums pienākumu pilnveidot filoloģisko izglītību. Mūsu sirdis pilda prieks par iespēju ieguldīt savu darbu ļeņiniskās ieceres realizēšanā, panākot, ka visi pārvalda krievu valodu. Atbildot uz Leonīda Brežņeva sirsnīgo apsveikumu, jādīvkaršo pūles, lai palīdzētu tautai brīvi pārvaldīt krievu valodu, kuru visi padomju cilvēki brīvprātīgi izvēlējušies par starpnacionālo sakaru valodu. PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāta, Uzbekijas KP CK pirmā sekretāra Š. Rašidova referātā pārliecinoši parādīta padomju cilvēku cenšanās apgūt māku lasīt, rakstīt un runāt krieviski. Nāciju tuvināšanās procesā tam ir arvien pieaugoša nozīme.

PSKP CK lēmumā “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu” izvirzīti ārkārtīgi svarīgi uzdevumi padomju cilvēku komunistiskajā audzināšanā. Palīdzēt jaunažiem cilvēkiem perfekti pārvaldīt krievu valodu nozīmē dot viņiem iespēju apgūt visu mūsu zemes nāciju un tautību zinātnes, kultūras, literatūras sasniegumus un garīgās bagātības. Padomju Savienībā uz brīvprātības principa pamata praktiski visa jaunā paaudze apgūst krievu valodu. Padomju cilvēki neatlaidīgi izvirza jautājumu par šī svarīgā pasākuma pilnveidošanu, par apstākļu radīšanu krievu valodas efektīvai mācīšanai. PSRS Ministru Padome pastāvīgi veltī uzmanību krievu valodas mācīšanai savienotajās republikās. Mūsu uzdevums ir nodrošināt, lai krievu valodu brīvi pārvaldītu visi jaunieši, kuri beiguši apmācības kursu skolās un citās mācību iestādēs. Pedagoģijas zinātne un prakse ir konstatējusi, ka, jo ātrāk bērns iepazīstas ar otru valodu,

jo sekmīgāk viņš to apgūst. Acīmredzot to viņam jāsāk mācīt jau pirmsskolas vecumā. Šajā jomā zināma pieredze jau uzkrāta Ukrainas PSR, Uzbekijas PSR, Gruzijas PSR un Moldāvijas PSR, kā arī Baškīrijas APSR un Jakutijas APSR. Būs pareizi, teica referents, ja mūsu konference ieteiks savienoto republiku izglītības ministrijām visnotaļ attīstīt krievu sarunu valodas mācīšanu bērnudārzos. Ir lietderīgi sastādīt tādu plānu šīs piecgades beigām un nākamajai piecgadei ar perspektīvu, lai tiktu aptverti visi vecāko grupu audzēkņi. Protams, tas jādara atbilstoši kadru sagatavotības pakāpei.

Tālāk ministrs pakavējās pie audzinātāju sagatavošanas, kuri pietiekamā mērā pārvaldītu krievu valodu un, ieguvuši papildu zināšanas metodikā, paši varētu nodarboties ar bērniem. Pagaidām vairākos gadījumos šim nolūkam jāpieaicina krievu valodas skolotāji. PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas uzdevums ir izstrādāt tipveida mācību metodisko komplektu (palīg līdzekļus audzinātājiem, didaktisko rotaļu krājumu, audiovizuālos mācību līdzekļus), lai uz tā pamata, ņemot vērā specifiskos apstākļus, varētu organizēt šāda komplekta izgatavošanu republikās. Nepieciešama prakses zinātniska analīze, pieredzes sistemātiska apkopošana. PSRS Izglītības ministrijās kolēģija apstiprinājusi sarakstu par mācību uzskates līdzekļiem, ierakstiem skaņuplatēs, diafilmām un metodiskajiem līdzekļiem, kuri tuvākajos gados tiks izdoti centrā. Analogisks darbs jāveic republikās. Plašāk jāorganizē sagatavošanas klases bērniem, kuri nav pirmsskolas iestāžu audzēkņi. Zināma pieredze šajā jomā jau ir. Pašlaik 377 tūkstoši sešgadīgo bērnu mācās sagatavošanas klasēs, to skaitā 264 tūkstoši lauku apvidos. Valsts plāni dod iespēju šādu klašu tīkla attīstībai. Tajās organizē sistemātiskas nodarbības krievu valodā. Šī pieredze rūpīgi jāapkopo, un jāizstrādā tipveida mācību metodiskā dokumentācija.

Turpmākie panākumi ir atkarīgi no jaunākajās klasēs sasniegto rezultātu nostiprināšanas. Acīmredzot jāorientējas uz to republiku pieredzi, kur bērni apgūst krievu valodu jau ar skolas gaitu sākumu.

Mūsu valsts skolās strādā ievērojams skaits krievu valodas skolotāju. Viņu, kā arī zinātnieku un metodiķu darbs ir ieguldīts mācību grāmatu un mācību līdzekļu izveidošanā. Republikās pēdējā laikā izdoto programmu un mācību grāmatu analīze liecina, ka tām ir vairākas pozitīvas īpašības: pastiprinājusies mācīšanas praktiskā virzība, ņemti vērā krievu un nacionālo valodu tipoloģijas dati u.c. Daudzās republikās un centrā izdod speciālus metodiskos žurnālus un citus izdevumus, kuri paredzēti šī profila skolotājiem, kā arī laiž klajā diezgan daudz metodiskās literatūras.

Vecāki un arī paši audzēkņi prasa no mums tā organizēt mācību procesu, lai jaunais cilvēks, kurš ieguvījis pilnu vidējo izglītību, brīvi pārvaldītu krievu valodu: varētu lasīt politiska satura grāmatas, daiļliteratūru un tehnisko literatūru,

saprastu mutvārdu valodu, pats mācētu runāt krieviski. Jāpanāk, lai mācīšana pilnā mērā atbilstu audzināšanas mērķiem ar valodas palīdzību veidot skolēnu komunistisko pasaules uzskatu. Pieredze liecina, ka daudzās skolās šie mērķi sekmīgi tiek sasniegti.

Tomēr šis apgalvojums nebūt neliecina, ka mums viss ir vislabākajā kārtībā. Ir gan vispārēji trūkumi, gan arī vietēji, kas atkarīgi no atsevišķu skolotāju darba. Kur meklējami cēloņi šīm nepilnībām un trūkumiem?

Krievu valodas stundas skolās, ja var tā izteikties, ieprogrammētas tā, ka zaudētāja ir mutvārdu un rakstu valodas attīstība. Daudz laika tiek patērēts dažādu gramatikas kategoriju apgūšanai, kārtulu mācīšanai bez saistījuma ar vārdu darināšanu. Tiek aizmirsts, ka teorētiskās zināšanas jāsniedz tik daudz, cik tās nepieciešamas valodas aktīvai lietošanai.

Mācību procesam pašās stundās nav aktīvs raksturs, dominē jautājumu un atbilžu sistēma. Pietiekami nopietna uzmanība netiek veltīta tam, lai precīzi organizētu ikvienu stundu. Atsevišķi skolēni, kuri palikuši ārpus skolotāja redzesloka, bieži vien visā nodarbības laikā neizrunā nevienu vārdu. Netiek realizēts zinātniski pamatotais princips, ka mutvārdu valodas iemaņas jāattīsta vispirms. Nepietiekami izmanto tehniskos un audiovizuālos mācību līdzekļus. Ievērojamā mērā to visu ietekmē mācību metodiskās literatūras trūkumi.

Mēs esam pateicīgi zinātniekiem, metodiķiem, kā arī savienoto un autonomo republiku skolotājiem par tām lielajām pūlēm, kuras viņi veltījuši nepieciešamo skolas mācību grāmatu radīšanai. Daudzas no tām ir pietiekami kvalitatīvas. Tomēr darbu nevar uzskatīt par pabeigtu. Ministrs analizēja dažus vispārējus trūkumus, kas raksturīgi vairākām mācību grāmatām. Ir lielas atšķirības aktīvi apgūstamo vārdu krājumā. Krievu valoda ir starpnacionālo sakaru valoda. Tātad skolēniem ir jāmaņa rūpīgi atlasīts valodas materiāls. Zinātniskuma principu bieži vien izprot nepareizi. Mūsdienu valodas teorijas terminus un jēdzienus bez vajadzības izmanto mācību literatūrā. Kas jādara, lai stāvokli uzlabotu? Krievu valodas tipveida programma nacionālajām vidusskolām, vārdu minimumi, ko izstrādājis PSRS PZA Krievu valodas mācīšanas nacionālajās skolās zinātniskās pētniecības institūts, bez šaubām ir noderīgi. Tomēr ir svarīgi, lai uz to pamata sastādītu tipveida mācību metodiskos komplektus, kuros iekļautas mācību grāmatas, metodiskie palīglīdzekļi skolotājiem un didaktiskie materiāli. Šādi komplekti jāgatavo nākamajā piecgadē. Tie neaizstās mācību un metodiskās grāmatas, kuras tiek izdotas republikās, bet, atspoguļojot pedagogiskās domas sasniegumus, pozitīvi ietekmēs mācību literatūras izstrādāšanu republikās. Iecerēts arī sagatavot tipveida mācību grāmatu krievu un padomju literatūras hrestomātiju nacionālajām skolām. Tautas izglītības iestādēm jāparūpējas, lai skolās tiktu izveidoti krievu valodas kabineti un apgādāti ar mācību līdzekļiem.

Pēc tam ministrs runāja par pedagogu kadru jautājumu. 1978. gada 1. oktobrī nacionālajās skolās strādāja 118,6 tūkstoši krievu valodas skolotāju. Viņu vidū ne mazums entuziastu, teicamu speciālistu. Daudzi pedagogi apbalvoti ar Padomju Savienības ordeņiem un medaļām. Mēs esam pateicīgi šiem čaklajiem darbarūkiem, kas atklāj jauniešiem cilvēku domu bagātību, kuru pauž krievu valodā sarakstītie darbi. Uzsverot skolotāja meistarības pirmšķirīgo nozīmi, M. Prokofjevs runāja par pedagogu kvalifikācijas paaugstināšanu un jaunu kadru sagatavošanu. Pašlaik vislielākās grūtības sagādā pamatskolas klases. Tajās pa lielākai daļai strādā pedagogisko skolu absolventi, kuri ne vienmēr pietiekami pārvalda krievu valodu. Jāatgādina, ka PSRS Ministru Padome atļāvusi I–III klasē dalīt skolēnus divās grupās, ja viņu skaits pārsniedz 25. Tas prasīs palielināt skolotāju skaitu. Kā rīkoties?

Acīmredzot, ir divi ceļi šīs problēmas atrisināšanai. Var pamatskolas klasēs izmantot pedagogus, kuri strādā vecākajās klasēs. Tā paredzēts rīkoties Kazahijā, Igaunijā, Azerbaidžānā un citās savienotajās republikās. Bet var arī paaugstināt pamatskolas klašu skolotāju kvalifikāciju speciālosursos. Bērniem jau ar pirmajiem mācību gadiem skolā jāapgūst krievu valoda. Kompensēt zaudēto laiku būs grūti. Laikā no 1979. gada līdz 1985. gadam jāiesaista kvalifikācijas celšanasursos visi nacionālo skolu krievu valodas skolotāji. Diemžēl līdz šim vairākās republikās plāni pedagogu nosūtīšanaiursos tika izpildīti slikti. Krievu valodas un literatūras skolotājus sagatavo visas universitātes un 170 pedagogiskie institūti, no kuriem 94 specializēti pedagogu sagatavošanai nacionālajās skolām. Tomēr vairākās republikās ir nepieciešams palielināt studentu uzņemšanu pedagogisko institūtu attiecīgajās fakultātēs.

Lielas rūpes prasa krievu valodas skolotāju kvalitatīva sagatavošana. Prakseliecina, ka speciālistiem, kuri beiguši KPFSR, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR universitātes un institūtus, ir augsts sagatavotības līmenis. Tas arī saprotams, jo viņi pastāvīgi atrodas krievu valodas vidē. Savienoto republiku izglītības ministrijas ierosinājušas palielināt studentu ārpuskonkursa uzņemšanu augstākajās mācību iestādēs. Šis priekšlikums būtu jāpieņem. Tomēr lielākā daļa krievu valodas skolotāju tiks sagatavoti savās republikās. Ir paredzēta vecāko kursu studentu stažēšanās KPFSR, Ukrainas un Baltkrievijas pedagogiskajos institūtos un universitātēs.

Pieredze liecina, ka sekmīgu internacionālistisko audzināšanu un krievu valodas mācīšanu veicina tādu skolu izveidošana, kurās ir divas paralēlās mācību valodas. Kirgīzijas PSR, kas bija šī pasākuma iniciatore, darbojas 153 šādas skolas, kurās mācās 200 tūkstoši skolēnu.

Ievēribu pelna arī tādu skolu tīkla attīstība, kurās padziļināti māca krievu valodu. Šāda prakse vērojama Uzbekijā, Igaunijā un citās republikās. Liela nozīme

ir arī ārpusstundu pasākumiem krievu valodā. Sevišķa nozīme nacionālās skolas apstākļos ir krievu valodas dienu, olimpiādu un festivālu organizēšanai, kuri vairākās republikās jau kļuvuši tradicionāli. Tāpat liela loma krievu valodas apguvē ir arī masu informācijas līdzekļiem: prese, radio un televīzijai.

Ministrs runāja arī par zinātniskajiem pētījumiem, kuriem jābūt bāzei krievu valodas apguves un mācīšanas turpmākajai pilnveidošanai. Referāta noslēgumā M. Prokofjevs izteica pārliecību, ka konference, kas veltīta aktuālajam jautājumam, kurā ieinteresēta visa padomju tauta, sekmēs to, ka tālāk pilnveidosies jaunās paaudzes mācīšana un audzināšana komunisma ideju garā.

Baumane, Dz.* (1979, 15. augusts). Sagatavot krievu valodas apguvei. *Skolotāju Avīze*, 33.

Pēc Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūta zinātnisko līdzstrādnieku izveidotās eksperimentālās programmas 1977./78. mācību gadā krievu valodu sāka mācīt sešus gadus veciem bērniem visās noorganizētajās sagatavošanas klasēs, kā arī 1978./79. mācību gadā sagatavošanas grupās sešos republikas bērnu dārzos. Eksperimentālajā darbā radušās dažas atziņas, kas būtu ņemamas vērā 1979./80. mācību gadā, kad krievu valodas mācīšanu pirmsskolas vecuma bērniem uzsāks vēl citās no jauna organizētajās sagatavošanas klasēs un vairākos bērnudārzos. Mācot krievu valodu sešus gadus veciem bērniem, galvenais mērķis ir sagatavot viņus šī mācību priekšmeta sekmīgai apguvei I klasē. Tas nosaka svarīgākos mācīšanas un audzināšanas uzdevumus, kurus realizējot skolotāji un bērnudārzu audzinātāji izraisa audzēkņos noturīgu interesi par krievu valodu kā mācību priekšmetu un sazināšanās līdzekli. Bērni apgūst arī sākotnējās prasmes un iemaņas runāt krievu valodā, tas veicina viņu spējas apgūt otru valodu, sekmē vispārīgo intelektuālo attīstību.

Ramanis, A.** (1979, 1. septembris). Atkal – uz pirmo stundu. *Liesma* (Valmiera), 137.

Pildot partijas un valdības lēmumu un atsaucoties uz Taškentas konferences rekomendāciju par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu nacionālajā skolā, šajā mācību gadā lielāku vērību veltīsim krievu valodas mācīšanai 1.–3. klasēs,

* Dzintra Baumane – Pedagoģijas ZPI zinātniskā līdzstrādniece. Raksts publicēts rubrikā “Русский язык”.

** Arvīds Ramanis – Valmieras rajona Tautas izglītības nodaļas vadītājs.

kurās skolēnu skaits ir vairāk nekā divdesmit pieci. Tas nozīmē, ka šajās stundās audzēkņi dalīsies divās grupās. Jau ar pirmajām skolas dienām sākas krievu valodas kabinetu skate. Tajā viens no svarīgākajiem priekšnoteikumiem ir materiālās bāzes pilnveidošana. Tāpēc jau skolotāju apspriedes dienās organizējām krievu valodas pasniedzēju gatavoto uzskates līdzekļu skati, kurā labākos panākumus guva Valmieras 4. vidusskolas, Kocēnu, Dikļu astoņgadīgo skolu un citu mācību iestāžu pedagogi.

Pielieto t. s. Taškentas plānu. Iebraucēju caurlaides nometnes Rīgā.
(1979, 28. novembris). *Laiks*, 95.

Klivlande (J. L.). Kādā veidā Padomju Savienība pārkrievo okupēto dzimteni, par to organizāciju un draudžu vadītāju un sabiedrisko darbinieku sanāksmē stāstīja Jūlijs Kadelis, parādīdams arī dokumentus un liecības, kas bija sakārtotas īpašā skatē. Tajā atklājās arī šīgada maijā Taškentas konferencē izstrādātais plāns par nekrievu tautu rusifikāciju, ko tagad jau īsteno Latvija. J. Kadelis norādīja, ka jau Katrīna Lielā sākusi latviešu pārkrievošanu, bet tagad Kremlis tiecas pārkrievināšanā sasniegt visaugstāko pakāpi, iznīcinot latviešu valodu un kultūru, valstisku vienību, sabiedrisku un saimniecisku savdabīgumu, kā arī pārveidot latviešu tautas garīgo pasauli.

Padomju Savienība cenšas radīt jaunu padomju tautu, saplūdinot kopā nekrievu tautas. Runādams par okupētās Latvijas iedzīvotāju sastāvu un kustību, referents uzsvēra sistemātisko ienācēju plūsmu uz Latvijas pilsētām, kurās rusifikācijas veicināšanai mākslīgi attīstīta rūpniecība. Rīgas iedzīvotāju skaits jau pārsniedz vienu miljonu, bet starp tiem tikai ap 25–30 procentu latviešu. Rīgā no Krievijas saplūduši ap 200 000 dīkdieņi, ko tagad sūta darbā uz lauku kolhoziem. Latviešu mazās dzimstības cēlonis: sieviešu nodarbinātība rūpniecībā, laulību šķiršana un dzīvokļu trūkums. Ienācējiem dzīvokļus sagādā tūliņ, pēc īsa laika īpašās caurlaides nometnēs. Rīgā ir divas tādas, katrā var uzņemt ap 8000 ienācēju.

Pret Latvijas pārkrievināšanu iestājušies arī igauņi un lietuvieši, apzinādamies, ka arī viņiem draud līdzīgas briesmas. Pašā Padomju Savienībā, kā norādīja Jūlijs Kadelis, dzīvo ap 88 000 latviešu, kas atrauti no tēvzemes. Tiem nav latviešu laikrakstu, grāmatu, skolu, un to jaunākās paaudzes nepazīst latīņu alfabētu. Taškentas konferencē, kurā piedalījās republiku pārstāvji un krievu valodnieki, izstrādāja plānu, kas nosaka, ka krievu valoda jā māca jau bērnu dārzā un tā jāpiesavinās, runājot krieviski arī ģimenē. Lai skolēni pilnīgāk apgūtu krievu valodu, tā jālieto vecākajās klasēs, mācoties arī citus priekšmetus. Plāns arī paredz īpašu kursu rīkošanu rūpnīcu meistariem un strādniekiem, lai tie pilnīgi apgūtu krievu valodu.

Vispārējās pārrunās piedalījās J. Bungs, J. Celmiņš, R. Krūmiņš, P. Sproģis, A. Grava, T. Barbins, L. Saime, K. Miške, M. Grendze, A. Veits u. c. Sanāksmi vadīja Latviešu biedrības priekšnieka vietnieks K. Avens. “Darīsim visu iespējamo un palīdzēsim tautai okupētajā dzimtenē novērst pārkrievošanas draudus, neaizmirstot arī izsūtītos tautiešus Krievijas apgabalos,” nobeigumā aicināja J. Kadelis. Viņš sniedza arī paskaidrojumus par dokumentiem, kas liecina par Latvijas rusifikāciju.

Ģermanis, U.* (1979, 26. decembris). Viens cars, viena ticība, viena valoda.
Laiks, 102.

[..] Lielajā Tēvijas karā un pirmajos pēckara gados norisinājās jauna masveidīga izrēķināšanās ar nekrievu tautām, kuras apvainoja padpatriotisma resp. krievmīlas trūkumā. Uzvaras skurbuli gruzīnu renegāts Josifs Visarionovičs turklāt nopamatoja no sava bijuša sabiedrotā, netaisni Ādolfa Hitlera pārņemto rasisma mācību, piemērojot to lielkrievu vajadzībām. Tā nosaka, ka lielkrievi piemīt sevišķas augstvērtīgas īpašības, kādu nav pārējām nekrievu tautām, kurām tāpēc visnotaļ jāzemojas šīs augstvērtīgākās vadītājas un virzītājas kungu tautas priekšā.

Mūsu tautiešiem okupētajā dzimtenē līdz pat šai dienai obligāti ir jāturas pie šīs krieviskās rasu teorijas. Trimdā šo dziļi reakcionāro (un visā civilizētajā pasaulē noraidīto un izsmiesto) mācību brīvprātīgi pagaidām apguvis vienīgi vēsturnieks Andrievs (*Andrew*) Ezergailis, apliecinādams no savas puses: “Krievi piemīt spēja definēt cilvēces mērķus visplašākajos augstumos un dziļumos.” (*Laiks*, 1976, 90) Viņš norāda mūs par “mutes palaišanu pret krieviņiem” un norāda: “Mums pats galvenais ir iegūt krievu tautas simpātijas.” Līdz ar to Ezergailis ir sev radījis visstabilāko bāzi kultsakariem ar mazo un lielo Dzimteni. Padomju rasisti nav arī kavējušies šē krieviskās pareizticības apliecinājumu pozitīvi novērtēt un operatīvi izmantot. [..]

Pēc Staļina nāves sarkano bajāru padomē (politbirojā) ilgāku laiku risinājās cīņa par varu, kas deva nekrievu tautām zināmu atelpas iespēju. Cerības, ka Padomju Savienībā sācies jauns “tautu pavasaris”, vēl pastiprināja partijas 20. kongresa (1956. g.) lēmumi par “personas kulta” laikā izdarīto sociālismības pārkāpumu un Ļeņina nacionālās politikas izkropļojumu nosodījumu. Taču piecdesmito gadu beigās jaunais valdonis (Hruščovs) bija konsolidējis savas pozīcijas

* Uldis Ģermanis (1915–1997) – vēsturnieks, rakstnieks un publicists, Stokholmas Universitātes vēstures doktors.

un Maskava atkal varēja ķerties pie sava mūžsenā sapņa (“viens cars, viena ticība, viena valoda”) īstenošanas. Pastiprinājās cīņa pret “buržuāzisko nacionālismu un lokālismu” nekrievu republikās (piem., “berklaviešu” tīrīšanas 1959.–1961. g.), ko visu vainagoja lielkrievu šovinisma garā pārstrādātā un 1961. gadā pieņemta jaunā PSKP programma. Šajā dokumentā pirmoreiz Padomju Savienības vēsturē oficiāli un atklāti deklarēta sistemātiskas rusifikācijas prasība, kas izteikta šādos vārdos: “Komunisma plašā celtniecība iezīmē nacionālo attiecību attīstībā Padomju Savienībā jaunu posmu, ko raksturo tas, ka nācijas vēl vairāk tuvinās un tiek sasniegta to pilnīga vienība.” Turpat norādīts: “Īstenībā krievu valoda ir kļuvusi visām PSRS tautām par starpnāciju satiksmes un sadarbības kopējo valodu... Nav pieļaujamas itin nekādas nacionālās savrupības izpausmes dažādu tautību darbinieku audzināšanā un nodarbināšanā padomju republikās. Nacionālisma izpausmju likvidācija atbilst visu PSRS nāciju un tautību interesēm.”

Hruščova paskaidrojumi, ka “mēs nedomājam saglabāt nacionālās atšķirības Padomju Savienībā”, spārnoja aizcietušos lielkrievu šovunistus un viņu centīgākos pakalpiņus. Sākās neticami smieklīga un bezgaumīga visa krieviskā uzspiešana un slavināšana. Nekrievu rakstniekus aicināja nekavējoties pāriet uz “otro mātes valodu” un prasīja ātrāk krieviskot republiku izglītības sistēmu. Šai lielkrieviskajā noreibuma posmā renegāts Arvīds Janovičs pasludināja, ka likvidējami Ligo svētki Latvijā, jo tie esot “pagānu svētki” (nav savienojami ar krievisko pareizticību). Šī varmācīgā pārcensība izraisīja nicināšanu un atdūrās uz stipru pretestību. Tā kā “tautu tēva” efektīvās “pārlicināšanas metodes” pilnībā atjaunot nebija iespējams, jo tādas izredzes baidīja arī pašus dižbiedrus, tad ap sešdesmito gadu vidu minētajos centienos iestājās zināms atslābums un dažas pārmērības novērsa. Tas, protams, nenozīmēja, ka sapnis par vienotu un nedalāmu lielkrievisku “Matušku” būtu atmests.

Kad gāztā Hruščova pēcnācējs Iljičs II bija ērtāk iegrozījies savā tronī, viņš sešdesmito gadu beigās ievadīja kampaņu pret “ideoloģisku atmiekšķēšanos”, apklusināja kritiku par staļinisma noziegumiem, pastiprināja iekšējo izspiedzi, izveidodams tipiski represīvu birokrātisku režīmu, kura ietvaros septiņdesmitajos gados sistemātiski pastiprinājās krieviskošanas spaidi. Kaut gan lielkrievu šovinstu (ar M. Suslovu priekšgalā) rīcībā ir viss milzīgais partijas un valsts pārvaldes aparāts, “svētīgais darbs” mātes Krievijas labā nekrievu pasīvās pretestības dēļ negrib īsti virzīties uz priekšu. Tā kā tai pašā laikā demogrāfiskā attīstība Padomju Savienībā kļūst arvien nelabvēlīgāka vadītājai un virzītājai tautai, tās dedzīgākie dēli un meitas savā drudžainajā darbīgumā sāk uzrādīt izmisuma un vājprātības pazīmes.

To rādīja, piemēram, jaunās konstitūcijas izstrādāšana, kuras gaitā parādījās ierosinājumi likvidēt visas savienotās nekrievu republikas un pasludināt krievu

valodu par oficiālo valsts valodu. Šo pašu izmisīgo darbīgumu atspoguļo pasākumi un ierosinājumi masīvas un vispusīgas rusifikācijas īstenošanai. Samērā labu ieskatu minētajās izdarībās dod Vissavienības konferences par krievu valodas mācīšanas uzlabošanu nekrievu tautām un ciltīm. Šāda konference ar lielulīgo nosaukumu “Krievu valoda – Padomju Savienības tautu draudzības un sadarbības valoda” šī gada maijā notika Taškentā (turpat 1975. gada oktobrī bija sarīkota līdzīga sanāksme). Mūsu rīcībā ir šīs konferences izstrādātie “Ieteikumi” (*“Rekomendacii”*), kas pa apkārtceļiem nonākuši “aizrobežā”. “Ieteikumu” ievadā aprādīts, ka par spīti līdzšinējiem pūliņiem krievu valodas mācīšana nekrievu skolās joprojām neatbilst momenta prasībām. Trūkumi vērojami skolotāju kadru sagatavošanā, mācību metodikā, kursu plānos un mācību līdzekļos. Lai palielinātu krievu valodas mācīšanas efektivitāti un kvalitāti, konference tad nu nāk ar virkni ieteikumu.

Pārkrievotāju galvenais izgudrojums ir, ka krievu valoda jāuzspiež pirmskolas vecuma (piecgadīgiem) bērniem. Krievināšanai jāsākas jau bērnu dārzos, un šim mērķim jāizmanto visāda veida mazuļu nodarbības – rotaļas, sacensības u. tml. Jāsagatavo krieviskotāju kadri bērnu dārziem, jāizdod speciāls žurnāls “Pirmsskolas izglītības jautājumi” un jāizstrādā efektīvas metodes. Tāpat jāpanāk, lai nekrievu ģimenēs vecāki ar saviem mazuļiem buldurētu krieviski. Tāpēc vecāki dažādā veidā ietekmējami. Visā izglītības tīklā jāpastiprina un jāpilnīgo krievu valodas mācīšana, un šim nolūkam jāizmanto dažādi mācību veidi – mācīšana klasēs, grupās un individuāla apmācība. Jācenšas vecākajās klasēs arī vairākus citus priekšmetus mācīt krievu valodā. Jāpanāk, lai ārpussskolas nodarbības risinātos krievu valodā. Šim nolūkam jāizmanto pionieru un komjaunatnes organizācijas, jārīko “krievu valodas un literatūras olimpiādes”, krievu valodas “dienas” un “nedēļas”, kolektīvi jāklusās radiopārraides krievu valodā, kolektīvi jāskatās krievu televīzija un jāveicina “internacionālas draudzības klubu” darbība (kur viss risinās krievu valodā). Visās nekrievu skolās jāpastiprina krievu valodas mācīšanas materiālā bāze: jāierīko krievu valodas un literatūras kabineti, kas apgādājami ar moderniem mācību palīg līdzekļiem, plašu un labu literatūras klāstu, jāpanāk, lai nekrievu republikās izdotu vēl vairāk grāmatu krievu valodā utt.

Skolnieku vidū organizējami “Krievu valodas mīlētāju pulciņi” un jāizgatavo krieviskas “sienas avīzes”. Visādā veidā jāveicina skolnieku interese lasīt krievu literatūru un speciālo literatūru krievu valodā. Tāpēc jāgādā, lai nekrievu mācību iestādes galvenokārt iepirktu zinātnisko literatūru krievu valodā. Jāpanāk, lai augstākajās mācību iestādēs referāti, studiju darbi un diplomdarbi tiktu rakstīti krieviski. Tas pats attiecas uz dažāda veida zinātnisku darbu krājumiem. Jāorganizē regulāras studentu sacensības krievu valodā un literatūrā. Bez konkursa

jāuzņem nekrievu studenti Krievijas, Ukrainas un Baltkrievijas filoloģijas fakultātēs. Jāturpina krievināšanas dažādo paņēmieniņu izpēti darbs, jāuzlabo metodika, jāceļ kadru kvalitāte un jāapmainās ar pieredzi. Jāpalielina krievu valodas mācību grāmatu un “Skolas bibliotēkas” (krievu val.) metieni.

Krievināšanas darbā plaši jāiesaista masu komunikācijas līdzekļi. Tiem neatlaidīgi jāpropagandē, cik vajadzīga un nepieciešama ir krievu valoda. Radiopārraidēs vēl vairāk laika jāpiešķir krievu valodas mācīšanai. Televīzijā jānoorganizē programma “Mācīsimies krievu valodu”. Tāpat pārraidēs plaši jāapgaismo krievu valodas mācīšana nekrievu ģimenēs. Vairākkārt “Ieteikumos” atkārtota prasība, lai nekrievu republikās palielinātu krievu valodā izdoto grāmatu skaitu un to metienus. Lai veicinātu pirmsskolas vecuma bērnu krievināšanu, ieteikts izdot grāmatu sēriju “Mazuļu bibliotēka”. Tāpat arī televīzijai nekrievu republikās jānoformē speciālas krieviskas programmas, ko mazie bērni varētu skatīties gan bērnu dārzos, gan mājās.

Īsi sakot, mērķis ir, lai nekrievu ģimenēs, bērnu dārzos, visās izglītības iestādēs, ārpussskolas nodarbībās, organizācijās un sanāksmēs visi buldurētu krieviski. Ar masveidīgu propagandu un visāda veida ietekmēšanu grib panākt, lai nekrievu tautas izdara nacionālu pašnāvību melīgās sadarbības, internacionālisma un “padtautu draudzības” vārdā. Šādai lielkrievu šovinistu izmisīgai pārcensībai var būt tikai vienas sekas – nacionālo attieksmju vēl lielāka saasināšanās Padomju Savienībā.

Veco aizvadot, jauno pavadot*. (1979, 26. decembris). *Skolotāju Avīze*, 52.

A. Rubiks**: “Izglītības darbinieki saskaņā ar PSKP CK lēmumu krietni strādāja, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu, daudz vērības veltīja lietderīgas vasaras atpūtas organizēšanai – divas trešdaļas no visiem skolas vecuma bērniem vasarā iesaistījās dažādos organizētas atpūtas veidos. Visās rajona skolās ierīkoti profesionālās orientācijas kabineti. Nopietni strādājam skolēnu patriotiskajā un internacionālistiskajā audzināšanā. Visās rajona skolās iekārtoti V. I. Ļeņina kabineti un istabas. Izveidoti 7 dažāda novirziena muzeji, 15 internacionālās draudzības klubi.”

* Publikācijā apkopotas īsas intervijas.

** Alfrēds Rubiks (dz. 1935) – LKP Rīgas pilsētas Ļeņingradas rajona pirmais sekretārs (1976–1982).

Goris, A.* (1979). Mūsu kopīgo garīgo bagātību pūrs. *Karogs*, 12, 112.–121. lpp.

[..] Viena no jaunām sabiedriskām parādībām, kas atspoguļo materiālās un garīgās dzīves internacionalizācijas procesus, ir divvalodības jeb bilingvisma attīstība PSRS. Reizē ar latviešu valodu ražošanā, sadzīvē, garīgā kultūrā arvien lielāku nozīmi iegūst krievu valoda kā visu PSRS tautu starpnacionāla saprašanās valoda. Bilingvismu sekmē tādi objektīvi faktori kā republikas iedzīvotāju daudz nacionālais sastāvs, migrācija, dažādu tautību pārstāvju ikdienas kontakti profesionālās un sabiedriskās darbības sfērās, izglītības sistēma (paralēlas latviešu un krievu plūsmas klases, latviešu un krievu valodu iekļaušana visu LPSR skolu mācību programmās). Ar krievu valodas starpniecību jaunāko ražošanas, sabiedriskās dzīves organizācijas pieredzi, zinātnes atklājumus, tehnikas un tehnoloģijas jaunumus, PSRS tautu nacionālās mākslas vērtības iespējams apgūt maksimāli ātri un ieviest latviešu nācijas materiālās un garīgās kultūras sfērās.

Mūsdienu zinātniski tehniskās revolūcijas apstākļos strauji pieaug informācijas daudzums, šī informācija intensīvi atjauninās. Tāpēc pārtulkot to visu katrā nacionālā valodā, pirmkārt, praktiski nav iespējams, otrkārt, tulkošanas process neizbēgami saistīts ar informācijas novecošanos, tātad ar tulkotās informācijas efektivitātes krasu pazemināšanos nacionālās republikas materiālās un garīgās kultūras attīstībā.

Bilingvisms arvien plašāk izplatās arī mākslinieciskās kultūras sfērā, tas sekmē dažādu tautību profesionālās mākslas meistaru un auditorijas savstarpējo kontaktu attīstību un padziļināšanos, brālīgo tautu radošās pieredzes, garīgās kultūras vērtību savstarpēju apmaiņu un plašu izplatību kā vienā, tā citā nacionālā vidē.

Divvalodības attīstība latviešu, kā arī citu PSRS tautu dzīvē nebūt nenozīmē, ka tiktu ierobežota latviešu valodas, kā arī to kultūras un mākslas nozaru attīstība, kas veidojas uz nacionālās valodas bāzes (skolas, literatūra, teātris, kino, prese, radio, televīzija). To pārliecinoši apstiprina gan latviešu valodā izdoto grāmatu augošā tirāža, gan zinātnisko pētījumu attīstība latviešu valodas un literatūras jautājumos, gan latviešu mākslas un literatūras popularitāte ārpus republikas robežām, gan daudzi citi fakti. Taču, kā to jau savā laikā uzsvēra P. Stučka, “priekš mums valoda un tautība nav pašmērķis”. Nacionālo jautājumu, nacionālo attiecību problēmas komunisti vienmēr risinājuši un risina kā sociālās revolūcijas, sociālisma un komunisma celtniecības problēmu kompleksa sastāvdaļu. Sociālistisko nāciju kultūras, tai skaitā valodas, attīstība virzīta uz kopēju mērķi:

* Aivars Goris (dz. 1931) – LKP CK Kultūras nodaļas vadītājs (1969–1988).

visu PSRS tautu materiālo un garīgo vajadzību maksimāli pilnīgāku apmierināšanu. Tieši šim mērķim arī kalpo bilingvisms, kas objektīvi izveidojies latviešu tautas garīgajā dzīvē.

Valodu un tautību pretstatīšana, latviešu valodas pasludināšana par vienīgo valsts valodu, ko savā laikā praktizēja nacionālistiskā buržuāzija, kalpoja tās šķiriskiem, šovīnistiskiem mērķiem, dažādu tautību proletariāta šķelšanai. Latviešu marksisti ar P. Stučku priekšgalā konsekventi nostājās pret jebkādām valodas privilēģijām, izvirzot principu: "Ne tikai latviski, bet arī latviski!" Šis princips mūsdienās praktiski realizēts dzīvē un pilnīgi atbilst latviešu tautas interesēm, tās materiālām un garīgām vajadzībām. Tikai nacionālistisku aizspriedumu piesātināts mietpilsonis vīzdegunīgi, nereti nicinoši izturas pret citas tautības pārstāvjiem, viņu tradīcijām, paražām, valodu, tendenciozi paceļ vispārākā pakāpē citas nācijas dzīvē vēl sastopamus atsevišķus negatīvus faktus, pasvītroti izceļ savu nāciju, valodu, reizēm visai agresīvi pretstatot to pārējām.

Nacionālo valodu brīvu un līdztiesīgu attīstību garantē PSRS Konstitūcija. Padomju valsts nodrošina ne tikai tiesības mācīties dzimtajā valodā, bet arī rada nepieciešamos apstākļus (sagatavo pedagogu kadrus, izdod mācību grāmatas, literatūru utt.). Protams, nacionālās valodas izplatības mērogā objektīvi saistīti ar tās nesējiem, ar nepieciešamību izmantot šo valodu ekonomikā, kultūras sfērā, sadzīvē. Garantējot visu valodu līdztiesību, radot iespējas brīvi apgūt citas valodas, vispirms krievu valodu kā starpnacionālu sazināšanās valodu, sociālistiskā valsts, sabiedrība noteikti vērsas pret jebkuriem mēģinājumiem noniecināt citu tautību valodu, aizskart pilsoņu nacionālo pašcietu, nacionālās jūtas.

Nenovērtējama loma PSRS sociālistisko nāciju kultūru, mākslu savstarpējās ietekmēšanās un bagātināšanās procesā ir krievu valodai. Šī valoda ir viena no bagātākajām pasaules tautu valodām, tajā radītas pasaulvēsturiskas literatūras un mākslas vērtības. Ar krievu valodas starpniecību katras PSRS tautas uzkrātā pieredze ekonomikas, politiskās, kultūras dzīves sfērā kļūst pieejama pārējām, tādējādi sekmē katras nācijas materiālās un garīgās kultūras progresu. Arī latviešu zinātnieku, rakstnieku, dramaturgu jaunrades rezultāti guvuši plašu izplatību ārpus republikas robežām, tulkoti krievu valodā.

Mūsdienās, kad intensīvi attīstās ekonomiskās, sociālās, garīgās dzīves integrācijas procesi, bez stabilām krievu valodas zināšanām nav iespējams nevienas PSRS nācijas ekonomikas un kultūras progress. Tāpēc arī mūsu republikas partijas, padomju un izglītības orgāni pievērš lielu uzmanību krievu valodas mācīšanas pilnveidošanai skolās. Cilvēks, kurš nepārvalda krievu valodu, lielā mērā nolemts provinciālai aprobežotībai, praktiski atņem sev iespējas aktīvi pilnveidot kolektīva garīgo dzīvi, propagandēt savas tautas ekonomikas, kultūras sasniegumus.

Nozīmīgs kultūras dzīves faktors, kas nodrošina garīgo vērtību apmaiņu starp tautām, ir zinātniskās, populārzinātniskās un daiļliteratūras tulkošana. Nacionālo literatūru tulkošana krievu valodā ieslēdz tās kopējā padomju tautu kultūras aktīvā, ievērojami paplašina šo literatūru ietekmes sfēru. Krievu valoda šodien ir ne tikai krievu nācijas garīgās kultūras forma. Plaši izvērstā nacionālo literatūru, dramaturģijas, kino, televīzijas materiālu izplatība krievu valodā veido tādu vēsturisku situāciju PSRS tautu garīgā dzīvē, kurā daudzas krievu valodā eksistējošās garīgās kultūras vērtības nevar uzskatīt tikai par specifiskām krievu tautas kultūras izpausmēm. Tās ir visas padomju tautas kultūras vērtības, kurās sintezēta kā krievu, tā citu PSRS tautu vēsturiskā, sociālā pieredze, idejiskās, tikumiskās, estētiskās vērtības. [..]

1980

Andersons, I.* (1980, 16. janvāris). Uzmanības lokā – komunistiskās audzināšanas problēmas. *Skolotāju Avīze*, 3.

Šī mācību gada raksturīga iezīme ir tāda, ka tā otrais pusgads noris desmitās piecgades – efektivitātes un kvalitātes piecgades – noslēguma posmā, laikā, kad notiks republikas Augstākās Padomes un vietējo padomju vēlēšanas, kad svinēsim 40. gadadienu kopš Padomju varas atjaunošanas Latvijā, periodā, kad visa padomju tauta aktīvi gatavosies PSKP XXVI kongresam. Šajos apstākļos mācību iestāžu partijas organizāciju un pedagogu kolektīvu pienākums ir tālāk pilnveidot mācību un audzināšanas, kā arī organizatorisko darbu.

Partijas un visas padomju tautas idejiski politiskajā dzīvē liela nozīme ir PSKP CK lēmumam “Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu”. Laika posmā kopš šā lēmuma publicēšanas to izstudējuši mācību iestāžu komunisti un visi pedagogi, tā prasības ņemtas vērā, plānojot mācību un audzināšanas procesu. Partijas, arodbiedrības un komjaunatnes sapulcēs, kā arī pedagogu padomju sēdēs izanalizēts līdz šim paveiktais darbs, partijas pirmorganizācijas paredzējušas konkrētus pasākumus savas darbības tālākai pilnveidei, lai sekmīgi īstenotu PSKP CK lēmumu.

Turpmāk veicams vēl lielāks darbs. Šī dokumenta izpilde nav īslaicīga kampaņa, tā ir darbības programma daudziem gadiem. Tā prasa lielu organizētību, precizitāti un partejisku principialitāti, risinot daudzas pedagoģiskas problēmas. [..]

* Imants Andersons (1923–2001) – LKP CK ideoloģisko jautājumu sekretārs (1975–1985).

Skola ir ideoloģiskas audzināšanas iestāde. “Padomju skola,” norādīja Leonīds Brežņevs, “gatavo ne tikai izglītotus cilvēkus. Tā ir atbildīga par to, lai no tās izietu politiski izglītoti, idejiski pārliecināti cīnītāji par komunismu.” Audzināt nevis vienkārši cilvēku, bet gan cilvēku cīnītāju, cilvēku darba darītāju, veidot viņā augstas idejiski tikumiskās īpašības – tāds ir mūsu mācību iestāžu galvenais uzdevums.

[..] Vairākumā skolu ar latviešu mācību valodu krievu valodas mācīšana noris augstā idejiski teorētiskā līmenī. Blakus daudziem plaši pazīstamiem pedagoģiskā darba meistariem, tādiem kā republikas Nopelniem bagātajai skolotājai L. Kaļiņinai, skolotājai metodiķei M. Reinholdei (Kuldīgas 2. vidusskolā) un citiem, tagad ar pilnām tiesībām varam minēt, piemēram, Rīgas 13. vakara (maiņu) vidusskolas pedagoģi J. Batrakovu, kas izveidojusi vienu no vislabākajiem krievu valodas kabinetiem republikā. Viņa lieliski zina savu mācāmo priekšmetu, teicami pārvalda mācīšanas metodiku. Saviem audzēkņiem, galvenokārt kuģu remonta rūpnīcas strādniekiem, J. Batrakova ne vien sniedz dziļas un pamatīgas valodas zināšanas, bet arī audzina viņus par garīgi bagātām personībām, uzticīgiem sociālistiskās Dzimtenes pilsoņiem. Liels prieks, ka šādu pedagogu skaits mūsu republikā nemītīgi aug.

Pēdējos gados daudz uzmanības veltīts ārpusstundu nodarbību izvēršanai krievu valodā. Par tradicionāliem kļuvuši draudzības festivāli un forumi, lasīšanas olimpiādes, sacerējumu konkursi. Novembrī vispārizglītojošajās vidusskolās notika krievu valodas nedēļa. Rodas arī jaunas interesantas ārpusstundu nodarbību formas. Piemēram, Rīgas 41. vidusskolā ar latviešu mācību valodu (direktors J. Zatlers, partijas pirmorganizācijas sekretāre T. Kutina) skolēnu lektoru grupa savus referātus lasa krievu valodā, tā uztājas arī skolas aģitbrigāde.

Taču visā republikā vēl pilnībā netiek apmierināta pieaugošā nepieciešamība jaunatnei labi apgūt lielā Ļeņina un tautu draudzības valodu. Tāpēc skolu partijas pirmorganizāciju uzmanības lokā allaž jāatrodas krievu valodas mācīšanas turpmākas uzlabošanas jautājumiem. Nepieciešams panākt, lai krievu valodas mācīšana pilnā mērā atbilstu šī mācību priekšmeta audzināšanas mērķiem, lai katrs vidusskolas beidzējs to brīvi pārvaldītu. Tas ir ne tikai krievu valodas skolotāju, bet arī pārējo pedagogu pienākums.

Citoviča, V.* (1980, 16. janvāris). Dažas krievu valodas mācīšanas problēmas latviešu skolu pamatskolu klasēs. *Skolotāju Avīze*, 3.

Ir saprotama visas mūsu sabiedrības lielā interese par krievu valodu, gādība par to, lai šo valodu arī mūsu republikā apgūtu pēc iespējas labāk, dziļāk, pilnīgāk, lai, skolu beidzot, katrs jauniešs prastu ne tikai brīvi sarunāties šai valodā ar saviem darbabiedriem, bet būtu spējīgs pārliecinoši izklāstīt savas domas, rakstīt nevainojamā krievu valodā un izmantotu šīs zināšanas jaunradei.

Krievu valodas mācīšanas problēmas Padomju Latvijā nopietni pēti jau vairāk nekā 30 gadus, īpaši saistot ar vietējo apstākļu prasībām un dzimtās valodas mācīšanas problēmām. Gala mērķis šai jomā ir tādas divvalodības veidošana, kurā attīstītos latviešu un krievu valoda.

Krievu valodas mācīšanas sistēmas pilnveidošanā svarīga loma ir zinātnes atzinumam par to, ka otras valodas mācīšana jāsāk tādā bērna personības attīstības posmā, kad šis darbs dod ne tikai tiešos praktiskos rezultātus, bet līdztekus arī nodrošina tādas runas fizioloģiskās bāzes veidošanos un spēju attīstību, kas turpmākajā dzīves gaitā atvieglotu bērnam ne tikai otras, bet arī trešās valodas veiksmīgu apguvi. Tāpēc mūsu republikā jau trešo gadu, pakāpeniski palielinot eksperimentālo un izmēģinājumu grupu un klašu skaitu, norit sešgadīgo bērnu apmācīšana gan bērnudārzos, gan sagatavošanas klasēs. Atbilstoši bērnu vecuma īpatnībām un nelielajam stundu skaitam mācību pamatā liktas tādas kustību rotaļas, kuras ļauj pedagogam veidot situācijas, kas ir labvēlīgas runas motivācijas radīšanai mācāmajā valodā.

Vihareva, L. (1980, 28. maijs). Jaunā kvalitatīvā pakāpē. *Skolotāju Avīze*, 22.

Klases ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu nacionālajās skolās organizētas, lai vispusīgi pilnveidotu skolēnu mutvārdu runas un rakstu iemaņas, attīstītu viņu patstāvīgo domāšanu un izziņas spējas, bagātinātu garīgo pasauli un veidotu audzēkņiem augstas tikumiskās īpašības, kā arī radītu vēlēšanos mācīties krievu valodu, lasīt šajā valodā literatūru. Viens no galvenajiem šo klašu uzdevumiem ir orientēt skolēnus uz nacionālo skolu krievu valodas un literatūras skolotāja, pirmsskolas bērnu iestāžu audzinātāja specialitāti, sniegt pamatīgas zināšanas krievu valodā, lai absolventes varētu strādāt par mašīnrakstītājām stenogrāfistēm, kvalificētām lietvedēm, bibliotēku darbiniecēm, kā arī sadzīves

* Vera Citoviča (1925–?) – krievu valodas pasniegšanas metodikas speciāliste, Latvijas PSR Izglītības ministrijas Skolu ZPI vecākā zinātniskā līdzstrādniece.

pakalpojumu sfērā un tirdzniecībā. Pašlaik mūsu republikas skolās izveidotas 15 klases ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu. Šo klašu beidzēji turpina mācības mūsu un kaimiņrepubliku pedagoģiskajās augstskolās, kā arī kara skolās.

Klasēs ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu strādā pieredzes bagāti pedagogi, piemēram, vecākā skolotājā L. Sīle Saldus 1. vidusskolā, vecākā skolotāja I. Arhipova Vaiņodes vidusskolā, izglītības darba teicamniece J. Stalaža Jaunpiebalgas vidusskolā. Labi savus pienākumus veic jaunie pedagogi L. Martinsone Jūrmalas 4. vidusskolā un S. Guščina Rīgas 24. vidusskolā, kā arī citi. Vislabāk šo klašu komplektēšana notiek Saldus 1. vidusskolā, kur skolas administrācija kopā ar sabiedriskajām organizācijām katru gadu veic lielu izskaidrošanas darbu, izmanto vietējo presi, radio, organizē atvērto durvju dienas, pārrunas ar rajona skolu audzēkņiem un viņu vecākiem. Pieņemot iesniegumus par uzņemšanu IX klasē, skolas direktore A. Ivanova personiski runā ar katru skolēnu, noskaidro, kāpēc viņš vēlas iestāties tieši klasē ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu. Arī Liepājas un Cēsu rajona skolās, komplektējot attiecīgās klases, tiek ievērots brīvprātības princips un audzēkņu personiskā ieinteresētība. Brīvprātības principu ievēro tāpat Kurta Bartela Rīgas 39. vidusskolā, kā arī veic attiecīgu darbu ar skolēniem un viņu vecākiem. Tikai audzēkņu atlase gan nenotiek un arī nevar notikt, jo skolā ir divas IX klases un abas ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu. Rīgas 41. vidusskolā attiecīgajā klasē tiek uzņemti visi skolēni, to skaitā arī tie, kuri slikti zina krievu valodu. Tas skolotāja darbā rada papildu grūtības. Pavisam nepareizi rīkojās Rīgas 28. vidusskolas vadītāji, kuri, organizējot klasi ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu, neņēma vērā audzēkņu vēlēšanos. Tas radīja lielu neapmierinātību bērnu vecākos. Klašu ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu komplektēšanu sarežģī arī tas, ka pedagogi nepietiekami strādā ar jaunāko klašu skolēniem, maz iesaista viņus fakultatīvajās nodarbībās un pulciņos, ne vienmēr ieinteresē audzēkņus par priekšmetu, neizraisa viņos vēlēšanos padziļināti apgūt krievu valodu un literatūru. Krievu valodu un literatūru skolēni padziļināti apgūst kabinetos, kas visi ir atestēti. [...] Saskaņā ar komplekso pasākumu plānu krievu valodas apguves un mācīšanas pilnveidošanai republika līdz 1985. gadam ikvienas skolas krievu valodas un literatūras kabinets jāapgādā ar lingafonu aparāturu, uzskates līdzekļiem un didaktiskajiem materiāliem atbilstoši krievu valodas mācību līdzekļu sarakstam nacionālajā skolā.

Klašu ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu programmas praktiskajā daļā iekļauts mašīnrakstīšanas kurss, kam jāsekmē skolēnu rakstu valodas attīstība, nepieciešamo darba iemaņu apguve. Tomēr mūsu republikas skolas ļoti slikti apgādātas ar rakstāmmašīnām, kurām ir krievu alfabēta burti.

Tāpēc arī grūtības sagādā audzēkņu valodas prakse. Daļēji šo problēmu var atrisināt, organizējot nodarbības mašīnrakstīšanā un stenogrāfijā starpskolu mācību ražošanas kombinātos, kuros ir laba materiālā bāze un pedagogu kadri.

Visas skolas, kurās ir klases ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu, nodrošinātas ar 1979. gadā izdoto programmu. Šī programma pamatvilkienos tiek realizēta, tomēr tās apguvi apgrūtina skolēnu nevienādā sagatavotība astoņgadīgajās skolās. Labas zināšanas šajā priekšmetā ir Kurta Bartela Rīgas 39. vidusskolas audzēkņiem. Krievu valodā un literatūrā visi skolēni ir sekmīgi Tukuma 2., Ventspils 4., Salacgrīvas un Jaunpiebalgas vidusskolā. Daži audzēkņi šajā priekšmetā ir nesekmīgi Rīgas 24. un 28. vidusskolā. Lai noskaidrotu to skolēnu zināšanu līmeni un kvalitāti, kuri padziļināti apgūst krievu valodu un literatūru, Izglītības ministrija, sākot ar 1980./81. mācību gadu, šajās klasēs organizēs vienlaicīgus kontroldarbus.

Sagaidīsim partijas kongresu radoša darba rosmē! Pārskats par Latvijas PSR Izglītības ministrijas vispārīzglītojošo skolu darba rezultātiem aizvadītajā mācību gadā un uzdevumiem jaunajā, 1980./81. mācību gadā. (1980, 20. augusts). *Skolotāju Avīze*, 33.

Aktuāls uzdevums skolās bija krievu valodas mācīšanas un apgūšanas tālāka pilnveide. Veiktie pasākumi (I–III klases skolēnu dalīšana grupās krievu valodas stundās, ja audzēkņu skaits klasē ir 25 un vairāk, krievu valodas kabinetu skate, gatavošanās III republikāniskajai krievu valodas olimpiādei) pozitīvi ietekmējuši krievu valodas mācīšanu skolās ar latviešu mācību valodu, sekmējuši ārpusstundu darba aktivizēšanos. Krievu valodas un literatūras kabinetu izveidē skolās ar latviešu mācību valodu liels organizatoriskais un metodiskais darbs veikts Rīgas pilsētas Proletāriešu, Kuldīgas, Tukuma, Valmieras, Talsu un Stučkas rajonā. Turpmākajā darbā tautas izglītības nodaļām un skolu vadītājiem tālāk jā rūpējas par kompleksajā pasākumu plānā un Taškentas konferences rekomendācijās izvirzīto uzdevumu izpildi, rūpīgi jāapsver iespējas par IV–VIII klases skolēnu dalīšanu grupās krievu valodas stundās un atbilstošu kadru komplektēšanu. Jānodrošina attiecīgo kabinetu materiālās bāzes pilnveide, kā arī mācīšanas rezultātu kāpinājums, īpaša uzmanība jāveltī audzēkņu sarunvalodas un pareizrakstības iemaņu nostiprināšanai.

1981

Izglītības ministrijā. (1981, 11. februāris). *Skolotāju Avīze*, 6.

Divdesmit sestajā janvārī Rīgas 50. vidusskolā notika Izglītības ministrijas kolēģijas izbraukuma sēde, kurā apsprieda jautājumu par skolēnu internacionālistisko audzināšanu, iepazīstinot viņus ar krievu un latviešu literatūras un kultūras sakariem atbilstoši 1979. gadā Taškentā notikušās Vissavienības konferences materiāliem.

Pirms sēdes sākuma kolēģijas locekļi un viesi – Latvijas PSR Nopelniem bagātie skolotāji, skolotāji metodiķi un tautas izglītības nodaļu metodisko kabinetu krievu valodas metodiķi – hospitēja krievu literatūras stundā XI klasē, kurā skolotāja Olga Samoilova iztīrāja V. Majakovska dzejoli “Biedram Netem – kuģim un cilvēkam”, kā arī piedalījās krievu literatūras pulciņa nodarbībā “Latviešu sarkanie strēlnieki krievu literatūrā”, ko bija sagatavojusi skolotāja Irēna Brūvere.

Kolēģijas sēdē PZPI zinātniskais sekretārs koordinācijas jautājumos, pedagogijas zinātņu kandidāts Aleksandrs Losevs sniedza ziņojumu par eksperimentālo darbu “Krievu un latviešu literatūras un kultūras sakaru ietekme uz sociālistiskā internacionālisma un tautu draudzības jūtu audzināšanu”. Skolu pārvaldes inspektore Ludmila Vihareva uzsvēra, ka vispārizglītojošo skolu audzēkņu iepazīstināšanai ar krievu un latviešu literatūras un kultūras sakariem ir liela loma internacionālistiskās audzināšanas kompleksajā programmā. Gan skolās ar latviešu, gan skolās ar krievu mācību valodu attiecīgo priekšmetu stundās pedagogi šim nolūkam izmanto mācību grāmatas, programmas, metodiskos līdzekļus, televīzijas mācību raidījumu ciklus, albumus un diafilmas. Krievu un latviešu literatūras sakari mācību stundās un fakultatīvajās nodarbībās plaši tiek iztīrāti Rīgas 2., 4., 5., 25., 50., 64., 79., Baldones, Rojas, Kārsavas, Krāslavas 1. vidusskolā un vairākās citās skolās. Taškentas konferences lēmumi labi tiek realizēti Rīgas 50. vidusskolā, kur, izmantojot krievu un latviešu literatūras, vēstures, revolucionāros, ekonomiskos un zinātniskos sakarus, skolēnu internacionālistiskajā audzināšanā iesaistās ne tikai skolotāji, bet arī skolas administrācija, partijas organizācija, metodiskās komisijas un bibliotēka. Tomēr audzēkņu iepazīstināšanā ar krievu un latviešu literatūras un kultūras sakariem ir arī trūkumi. Bieži vien šim darbam ir epizodisks raksturs, skolēnu uzmanība pievērsta otršķirīgiem faktiem. Daudzās skolās šo darbu veic tikai atsevišķi pedagogi entuziasti, bet pārējie literatūras skolotāji tajā neiesaistās. Par savu pieredzi literārās novadpētniecības darba organizēšanā un vadīšanā kolēģijas sēdē pastāstīja Kārsavas vidusskolas krievu valodas un literatūras skolotājs Nikolajs Ņikuļins.

Kolēģijas locekļi uzsvēra, ka nepieciešama pedagogiska sistēma krievu un latviešu kultūras sakaru pētīšanā, ka skolēnu iepazīstināšana ar šiem sakariem

devusi iespēju konkretizēt internacionālistisko audzināšanu, ka turpmāk lielāka uzmanība jāvēlti ārpusstundu darbam šajā jomā.

Noslēgumā izglītības ministre M. Kārkliņa izteica pateicību Rīgas 50. vidusskolas pedagogu kolektīvam un visiem pārējiem, kuri piedalījušies kolēģijas izbraukuma sēdes sagatavošanā. “Tagad galvenais ir panākt, lai ļoti vērtīgā pieredze tiktu ieviesta visās republikas skolās,” uzsvēra ministre.

Andersons, I. (1981, 15. aprīlis). Skolu partijas organizāciju aktuālie uzdevumi. *Skolotāju Avīze*, 15.

[..] Īpašu ievērību pelna pozitīvā pieredze, ko skolas gan ar latviešu, gan krievu mācību valodu uzkrājušas krievu un latviešu literatūras un kultūras sakaru popularizēšanā tiklab krievu un latviešu valodas stundās, kā arī šo priekšmetu ārpusstundu pasākumos. Daudz tiek darīts, lai blakus dzimtajai tālāk pilnveidotu krievu valodas un literatūras mācīšanu nacionālajās skolās atbilstoši Taškentā notikušās Vissavienības zinātniski praktiskās konferences ieteikumiem.

Kaut gan krievu valodas un literatūras skolotāju darbs neapšaubāmi uzlabojies, tas ir jāturpina, jo vidējo mācību iestāžu absolventu zināšanu līmenis ne vienmēr atbilst prasībai, lai viņi brīvi pārvaldītu krievu valodu. Nepieciešams ievērojami nostiprināt mācību materiālo bāzi šajā priekšmetā daudzās vidējās mācību iestādēs. Uzskatāmajā aģitācijā un mākslinieciskajā pašdarbībā vairāk ievērot divvalodības principu. [..]

Kārkliņa, M. (1981, 6. maijs). Jāatrod sava vieta. *Skolotāju Avīze*, 18.

Paveikts nozīmīgs darbs, lai, īstenojot PSKP XXV un XXVI kongresa lēmumus, 1979. gada Taškentas konferences rekomendācijas un Latvijas KP CK biroja lēmumu, uzlabotu krievu valodas mācīšanu skolās ar latviešu mācību valodu. Liels ir to pedagogu ieguldījums jaunatnes komunistiskajā audzināšanā, kuri krievu valodas mācīšanu saista ar plašu ārpusstundu darbu, izraisot vecāko klašu skolēnu radošu darbību. Līdzās tam tomēr ir skolas, kur nepietiekami izmanto tās iespējas, ko paver krievu valodas kā starpnacionālas sazināšanās un tautu draudzības valodas apgūšana.

Ne tikai krievu valodas skolotājiem, bet arī klašu audzinātājiem, citu priekšmetu pasniedzējiem, vecākajiem pionieru vadītājiem jāmaca skolēni izmantot radio un televīzijas pārraides krievu valodā. Par pamatu ņemot tipveida projektus, republikas Izglītības ministrija izstrādājusi jaunas programmas darbaudzināšanā, kā arī sagatavošanas klasēm. Paveikts zināms darbs, lai pilnveidotu

latviešu valodas un literatūras, krievu valodas (skolām ar latviešu mācību valodu), kā arī svešvalodu programmas. Daļu no tām ieviesīs reizē ar jaunām, pilnveidotām mācību grāmatām. Pārstrādātās un pilnveidotās mācību programmas un grāmatas balstās uz zinātniskiem pētījumiem, tās ir eksperimentāli pārbaudītas, plaši apspriestas.

Gusevs, J.* (1981, 31. oktobris). Mūsu lielā bagātība. *Cīņa*, 251.

Starptautiska valoda nevis ierobežo, bet sekmē visu nacionālo valodu attīstību. Arī krievu valoda ir spēcīgs līdzeklis mūsu – PSRS nāciju un tautību – tālākam plaukumam. Tāpēc brīvprātības princips, ar kādu nācijas un tautības izvēlējušās starptautisko valodu, nesakņojas izdomātā, bet reālā, mūsu visu interesēm, politiskās un kultūras dzīves tālākvirzībai nepieciešamā parādībā.

[..] Latviešu tautības bērni, it īpaši laukos, pirmo reizi dzird krievu valodu bērnudārzā. Vēlākos gados skolotājs skolā ir brāļu tautu kultūru vienotājs un internacionālais audzinātājs. Viņš pauž sociālisma idejas un visu jauno, kas parādās dzīvē. Tieši tādēļ ceļams krievu valodas skolotāja prestižs nacionālajās skolās.

Uzlabojama šī priekšmeta mācīšana. Tam nolūkam krievu valodas kabinetos izmanto lingafonijas iekārtas. Tikai ļoti kvalificēts pedagogs, kurš kvalificēti vada stundu, spēj pilnīgi izmantot tehnisko mācību līdzekļu priekšrocības. Diemžēl skolotājiem pagaidām nav materiālu darbam lingafonijas kabinetā. Nav zināms, kad tie būs. Valodniecības zinātnieki atzīst, ka vārdnīcas, kur vārds tulkots dzimtajā valodā, noder tikai krievu valodas vārdu pasīvai apguvei. Viņi ieteic mācīšanas periodā skolēnam biežāk pievērsties sarunu vārdnīcai. [..]

Lai kāpinātu mācīšanas efektivitāti un uzlabotu krievu valodas pareizrakstības apguvi, skolotāji praktiski gaida arī ortogrāfijas vārdnīcu. Gribas, lai tāda būtu vismaz nacionālajās vidusskolās. Vissavienības zinātniski teorētiskajā konferencē *Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda*, kas notika 1979. gada maijā Taškentā, ieteica skolēniem iemācīt patstāvīgi strādāt ar mācību grāmatām, vārdnīcām un mācību tehniskajiem līdzekļiem. Rekomendēja izraisīt bērnos interesi patstāvīgi lasīt literatūru krievu valodā.

* J. Gusevs – Popes astoņgadīgās skolas skolotājs.

Zītara, L.* (1981, 2. decembris). Vissavienības seminārsanāksme Rīgā. *Skolotāju Avīze*, 48.

Divas dienas Rīgā risinājās savienoto republiku izglītības ministriju pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtu vadītāju VI Vissavienības seminārsanāksme “Savienoto republiku zinātniskās pētniecības institūtu darba satura un organizācijas pilnveide PSKP XXVI kongresa izvirzīto uzdevumu aspektā”. Seminārsanāksmes organizētāji: PSRS Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātnes daļa, PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas Pedagoģisko pētījumu koordinēšanas padome, Latvijas PSR Izglītības ministrija un Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts. Par seminārsanāksmē gūtajiem iespaidiem korespondente L. Zītara lūdza pastāstīt PZPI direktoru I. Freidenfeldu un viņa vietnieku pētījumu rezultātu ieviešanā J. Rudzīti.

Kāpēc par seminārsanāksmes norises vietu bija izvēlēta Rīga?

I. Freidenfelds: Vispirms tāpēc, ka šeit, pēc PSRS PZA viceprezidentes A. Hripkovas izteikuma, ir ko redzēt un pamācīties gan jauniešu sagatavošanā ģimenes dzīvei, sešgadīgo bērnu mācīšanā, krievu valodas mācīšanas sistēmas izveidē, zinātnisko pētījumu rezultātu ieviešanā, gan bērnu psihiskās attīstības aizturu diagnostikā. [..]

I. Freidenfelds: Galvenais – tagad labāk apzināmies savus sasniegumus un trūkumus. Ar lielu skaidrību iezīmējušies šīs piecgades pētījumu galvenie virzieni, proti: skolēnu komunistiskās audzināšanas un mācību satura pilnveide saskaņā ar PSKP XXVI kongresa lēmumiem; īpaši aktuāla ir jauniešu sagatavošana ģimenes dzīvei, krievu valodas mācīšanas kvalitātes uzlabošana, sešgadīgo bērnu mācīšana, pētījumu rezultātu ieviešanas paplašināšana.

1982

Tautu draudzības varenais radošais spēks. (1982, 29. jūnijs). *Cīņa*, 149–150.

28. jūnijā Rīgā sākās zinātniski praktiskā konference “Nacionālo attiecību attīstība briedumu sasnieguša sociālisma apstākļos. Patriotiskās un internacionālās audzināšanas pieredze un problēmas”**. Konferencē piedalās atbildīgi PSKP CK darbinieki, savienoto republiku komunistisko partiju CK sekretāri, vairāku partijas apgabalu komiteju pirmie sekretāri, vairāku savienoto un autonomo republiku augstāko padomju prezidiju priekšsēdētāji un priekšsēdētāju vietnieki, savienoto republiku komunistisko partiju CK nodaļu vadītāji, vairāku partijas apgabalu,

* Līga Zītara – laikraksta “Skolotāju Avīze” žurnāliste, nodaļas vadītāja.

** Konferences referāti plaši atspoguļoti šajā un nākamajā “Cīņas” numurā.

pilsētu un rajonu komiteju sekretāri un nodaļu vadītāji, vadoši Padomju Armijas un Jūras Kara Flotes politiskie darbinieki, atbildīgi VACP, VĻKJS CK un savienoto republiku ĻKJS CK darbinieki, masu informācijas līdzekļu darbinieki, pazīstami zinātnieki, vadoši ministriju, resoru un radošo savienību darbinieki, ražošanas pirmrindnieki, kā arī vairāku ārzemju komunistisko un strādnieku partiju pārstāvji.

Konferenci atklāja PSKP CK propagandas nodaļas vadītājs J. Tjažeņņikovs. Konferencē dalībnieki lielā pacilātībā uzņēma PSKP CK ģenerālsekretāra, PSRS Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāja biedra L. Brežņeva apsveikumu, ko nolasīja Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs A. Voss.

Referātu "PSKP ģeogrāfiskā nacionālā politika attīstīta sociālisma posmā un tās starptautiskā nozīme" nolasīja PSKP CK Politbiroja locekļa kandidāts, PSKP CK sekretārs B. Ponomarjovs. Referātu "Darbaļaužu patriotiskās un internacionālās audzināšanas tālākas pastiprināšanas aktuālie jautājumi" nolasīja Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs A. Voss.

Voss, A.* (1982, 5. septembris). Svarīgs ideoloģiskā darba virziens. *Cīņa*, 205.

[..] Par lielu notikumu partijas, visas tautas dzīvē kļuvis PSKP CK lēmums "Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu". [..]

Šie dokumenti visai partijai, mūsu ideoloģiskajam aktīvam rada dziļu teorētisku pamatu un dod praktiskus norādījumus sarežģīto komunistiskās celtniecības uzdevumu risināšanā. To nozīmība tika uzskatāmi parādīta nesen Rīgā notikušajā Vissavienības zinātniski praktiskajā konferencē "Nacionālo attiecību attīstība briedumu sasnieguša sociālisma apstākļos. Patriotiskās un internacionālās audzināšanas pieredze un problēmas". [..]

Nacionālās attiecības ir sarežģīta sociāli politiska kategorija. Kā zināms, sociālisma apstākļos tās pakļautas divām savstarpēji saistītām, savstarpēji nosacītām tendencēm, no kurām viena ir katras nācijas, katras savienotās republikas aizvien lielāks uzplaukums, bet otra – to nemītīga tuvināšanās. Prakse rāda, ka šo divu tendenču izpausme nav iedomājama bez Komunistiskās partijas, padomju valsts un sabiedrisko organizāciju, visu ideoloģiskās frontes darbinieku apzināšanas, mērķtiecīgas darbības. Turklāt viena no centrālajām vietām te ir darbaļaužu patriotiskajai un internacionālistiskajai audzināšanai. Tieši tā ir svarīgākais līdzeklis, sava veida "regulators" katra indivīda nacionālās pašapziņas saistīšanai

* Augusts Voss (1916–1994) – LKP CK pirmais sekretārs (1966–1984). Raksts pārpublicēts no žurnāla "Komunist" 1982. gada 12. numura.

ar sociālistisko, internacionālistisko apziņu kopumā. Ne velti V. I. Ļeņins jau pirms Lielā Oktobra uzvaras rakstīja, ka, “ja mēs gribam būt uzticīgi sociālistam, mums jau tagad jāveic masu internacionālistiskā audzināšana” (Rakstu 22. sēj., 325. lpp.).

Šis Ļeņina norādījums nav zaudējis savu aktualitāti arī tagad. Partija mūs aicina nemazināt uzmanību, kas veltīta patriotiskās un internacionālistiskās audzināšanas jautājumiem, neatlaidīgi “veidot katrā padomju cilvēkā pārliecību par sociālisma taisnīgumu un neuzvaramību, [...] nenogurstoši stiprināt padomju tautas vienību un saliedētību, ieaudzināt darba ļaudīs lepnumu par sociālistisko Tēvzemi un PSRS tautu brālīgo draudzību”. (PSKP CK lēmums “Par Padomju Sociālistisko Republiku Savienības nodibināšanas 60. gadadienu”).

Balstoties uz partijas norādījumiem, apzinoties, cik ļoti svarīgi ir audzināt darbaļaudis padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma garā, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja, partijas pilsētu un rajonu komitejas, republikas valsts un sabiedriskās organizācijas un ideoloģiskais aktīvs pastāvīgi tur savā uzmanības lokā šo svarīgo ideoloģiskā darba sektoru. Pēdējos piecos gados vien Latvijas Komunistiskās partijas CK vairākkārt izskatījusi jautājumus, kas saistīti ar patriotiskās un internacionālistiskās audzināšanas tālāku uzlabošanu. Noteicot kritērijus, ar kuriem jāpieiet stāvoklim uz vietas, mēs cenšamies plaši izmantot Tbilisi un Baku notikušo Vissavienības zinātniski praktisko konferenču ieteikumus, kā arī Maskavas un Ļeņingradas partijas organizāciju un brālīgo savienoto republiku uzkrāto pieredzi. Milzīgu palīdzību mums sniegusi Rīgā sarīkotā Vissavienības zinātniski praktiskā konference. Tās sagatavošanā partijas komitejas realizējušas veselu virkni pasākumu darbaļaužu patriotiskās un internacionālistiskās audzināšanas uzlabošanai. Šīs problēmas aplūkotas partijas pilsētu komiteju un rajonu komiteju plēnumos un biroju sēdēs, visās republikas partijas un komjaunatnes pirmorganizācijās. Tās apspriestas zinātniski praktiskajās un teorētiskajās konferencēs, kas notikušas daudzos republikas rajonos.

Latvijas Komunistiskās partijas CK Partijas vēstures institūtā, vairākās ražošanas apvienībās, dažās augstskolās un radošajās savienībās internacionālistiskā, patriotiskā audzināšana ir neatņemams komunistiskās audzināšanas komponents. Tā dod ideoloģisku efektu tikai organiskā kopsakarā ar citiem komunistiskās audzināšanas virzieniem: zinātniskā pasaules uzskata un politiskā apzinīguma veidošanu, darbaudzināšanu, tikumisko un estētisko audzināšanu, ja to veic visur – ģimenē, skolā, darba vietā. Šīs audzināšanas pilnveidi vietējā mērogā daudzējādā ziņā veicina partijas pilsētu un rajonu komiteju ideoloģiskās komisijas, patriotiskās un internacionālistiskās audzināšanas padomes, sekcijas un štābi. Partijas organizācijas cenšas panākt, lai katram ideoloģiskajam vai saimnieciskajam posmam būtu sava konkrēta audzināšanas funkcija. [...]

Partijas komitejas savā darbībā vadās no PSKP Centrālās Komitejas prasībām par to, ka jāievieš augsta nāciju savstarpējo sakaru kultūra. Organizējot politiskos masu pasākumus, mēs vienmēr cenšamies ievērot divvalodības principu, tas ir, cenšamies visus pasākumus vienlaikus vai pēc kārtas rīkot latviešu un krievu valodā, jo personas, kas prot šīs valodas, darba kolektīvos veido absolūto vairākumu. Darbaļaudis jau laikus tiek informēti, kādā valodā notiks attiecīgais pasākums. Tur, kur ir attiecīgās tehniskās iekārtas, izmanto sinhronās tulkošanas līdzekļus. Valodu atšķirības tiek ievērotas, komplektējot partijas, komjaunatnes un ekonomisko mācību sistēmas skolu un semināru klausītājus, sagatavojot un instruējot propagandistu kadrus, sastādot tekstus, ko izmanto uzskatāmajā agitācijā. Atbilstoši šim pašam principam organizēts preses, televīzijas un radio darbs. Rajonos un pilsētās, kā arī lielos uzņēmumos, kur līdz ar latviešiem strādā citu tautību pārstāvji, laikrakstus izdod divās valodās.

Gandrīz viena trešdaļa radio un televīzijas raidījumu, neskaitot Vissavienības programmu translāciju, notiek krievu valodā, ielu, valsts un sabiedrisko organizāciju, tirdzniecības uzņēmumu, kultūras un sadzīves iestāžu nosaukumi parasti tiek dublēti. Tas viss būtiski ietekmē nāciju savstarpējo attiecību kultūras veidošanos.

Ļoti svarīgs priekšnoteikums daudznacionāla kolektīva sekmīgai funkcionēšanai, starp dažādu tautību cilvēkiem pastāvošas valodu barjeras pārvarēšanai ir tādu apstākļu radīšana, lai visur varētu mācīties krievu valodu kā nāciju savstarpējās sazināšanās valodu. Kā jau teikts, mūsu republikā lielākā daļa darba kolektīvu ir daudznacionāli. Protams, daudznacionāls ir vispārīzglītojošo skolu, profesionāli tehnisko vidusskolu un augstskolu audzēkņu sastāvs. Miljoniem cilvēku ik gadus maina dzīvesvietu, nereti šķērsojot savienoto un autonomo republiku robežas. Un it visur rodas kopīga problēma – cilvēcisko kontaktu problēma. Tieši krievu valodas zināšana mūsu daudznacionālās valsts apstākļos krietni palīdz paplašināt šos kontaktus. Jebkurš cilvēks, pēc tautības nebūdamis krievs, apguvis krievu valodu, var brīvi kontaktēties ar vairāk nekā četrām piektdaļām mūsu zemes iedzīvotāju. Cik ļoti tas paplašina viņa iespējas apgūt zinātnes un tehnikas sasniegumus, citu tautu kultūru, sociāli politisko informāciju! Ir svarīgi atcerēties arī sabiedriskās intereses, nepieciešamību aizstāvēt sociālistiskos iekarojumus, labi iziet dienestu mūsu Bruņotajos Spēkos. Arī armija taču ir daudznacionāls kolektīvs, turklāt tāds, kas prasa īpašu disciplīnu un saliedētību. Cenšanās apgūt krievu valodu mūsu republikā, tāpat kā tas vērojams it visur, ir ļoti liela. Partijas komitejas pastāvīgi rūpējas par to, lai tiktu radīti visi apstākļi, kas ļautu apmierināt šo vēlēšanos, kuru rada komunisma celtniecības objektīvā loģika. Latvijā, tāpat kā arī citās republikās, savstarpēja valodas mācīšanās sākas pirmsskolas bērnu iestādēs un turpinās skolā. Latvijas Komunistiskās partijas

Centrālā Komiteja piešķir lielu nozīmi skolām, kurās ir paralēlas klases ar krievu un latviešu mācībvalodu. Šādu skolu pieredze liecina, ka tajās rodas labvēlīgi apstākļi un iespējas, lai mācību un audzināšanas procesā varētu mērķtiecīgi veidot draudzīgus un saliedētus kolektīvus. Parasti šajās skolās sekmīgi risina gan mācību jautājumus, gan bērnu idejiski politiskās un internacionālistiskās audzināšanas jautājumus. Pusaudzī apgūst tautu draudzības idejas un jēdzienus paši savā praksē, aktīvas nāciju savstarpējas saskarsmes procesā.

Šķiet, ka saskaņā ar iedzīvotāju vajadzībām nobriedusi nepieciešamība palielināt divu valodu skolu skaitu. Tajā pašā laikā ir arī svarīgi, lai krievi un citu tautību pārstāvji, kas iegūst izglītību tai vai citā republikā, zinātu attiecīgās pamattautības valodu. Tas ļaus viņiem labāk izmantot savas spējas ekonomikas un kultūras sfērā. Septiņdesmitajos gados Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja divas reizes izskatījusi jautājumus par pasākumiem, kas veicami, lai tālāk pilnveidotu krievu valodas pasniegšanu un mācīšanu republikas skolās. Pieņemtie lēmumi devuši iespēju pilnveidot skolu programmas, mācību grāmatas un metodiskos līdzekļus krievu valodā, un tie ieguvuši atzinību arī Vissavienības organizācijās. Tiek īstenots pasākumu komplekss krievu valodas skolotāju kvalifikācijas celšanai – daudzās skolās iekārtoti lingafonu kabineti, ar speciālo literatūru papildināti bibliotēku fondi. Dziļāk tiek iepazīti krievu un latviešu literatūras sakari. Visiem šiem pasākumiem bijusi būtiska loma tai apstākļi, ka tagad republikas iedzīvotāju lielum lielais vairākums pārvalda krievu valodu.

Īpaši tas attiecas uz Latvijas jauniešiem, ko iesauc Padomju Bruņoto Spēku rindās. Ikviens iesaucamais saprot, ka mūsu dienās nekrievu tautības cilvēks var sekmīgi apgūt moderno, komplicēto kara tehniku tikai tad, ja viņš labi prot krievu valodu, kurā galvenokārt tiek izdota tehniskā literatūra.

Savā runā Taškentā biedrs L. Brežņevs atzīmēja, ka apstākļos, kad padomju republiku iedzīvotāju sastāvs ir daudznacionāls, jātiecas pēc tā, lai katras republikas nācijas un tautības būtu pienācīgi pārstāvētas partijas un valsts orgānos. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja prasa no partijas pilsētu un rajonu komitejām, ministriju un resoru vadītājiem, lai kadru izraudzīšanā un izvietojumā nelokāmi tiktu ievērots vienlīdzīgas nacionālas pārstāvības princips, lai republikas Augstākajā Padomē un vietējos varas orgānos būtu plaši pārstāvētas visas galvenās, skaitā lielākās tautības, kas dzīvo Latvijas PSR teritorijā. [...]

Gaidarova, L. (1982, 6. oktobris). Starptautiskajā krievu valodas un literatūras pasniedzēju kongresā.* *Skolotāju Avīze*, 40.

Nesen augustā Prāgā notika V starptautiskais krievu valodas un literatūras pasniedzēju kongress. No mūsu republikas tajā piedalījās Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta Pedagoģijas katedras docente L. Gaidarova, P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes krievu valodas docentes I. Elsberga un M. Dukule, kā arī V. Lāča Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta Krievu valodas katedras vadītāja docente G. Romanova. Redakcija lūdza pastāstīt par šī starptautiskā krievu valodas pasniedzēju foruma norisi docenti L. Gaidarovu, kura kongresā piedalījās kā PSRS oficiālās delegācijas locekle un referente. [..]

Trešās sekcijas dalībnieki pievērsās aktīvās komunikativitātes mācību principiem un mācību procesa pilnveidošanas jautājumiem. Noslēguma diskusijā šajā sekcijā sekmīgi uzstājās docentes I. Elsberga, M. Dukule un G. Romanova. Viņas runāja par iespējām realizēt aktīvās komunikativitātes principu, mācot krievu valodu šīs specialitātes studentiem filologiem, sagatavojot krievu valodas mācību grāmatas un mācību līdzekļus. Mūsdienu metodika apvieno komunikativitātes principa darbību ar mācīšanās motīviem, kuru veidošanai un stimulēšanai nepieciešams veltīt lielu uzmanību. Vairākos referātos bija mēģināts dot atbildi uz jautājumiem, kāda tipa situācijas spējīgas radīt spēcīgus motīvus runas darbībai, kāda sakarība pastāv starp motīviem un runas darbības vajadzību, kā motīva spēks ietekmē skolēna aktivitāti, viņa spēju radoši darboties. [..]

Savā referātā "Mūsdienu zinātne par krievu valodu, krievu un padomju literatūru. Teorētiskie pamati skolotāju sagatavošanai un kvalifikācijas paaugstināšanai" es centos atklāt dažādas pedagoģiskās stratēģijas, kuru pamatā ir krievu valodas pasniedzēju diferencēšana, paaugstinot viņu kvalifikāciju. Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā diferencēšana notiek, pamatojoties uz mūsu izstrādāto krievu valodas skolotāju pedagoģiskās darbības pētīšanas metodiku, nosakot viņu pedagoģisko zināšanu un prasmju līmeni. Turklāt diferencēšanas procesā ņemam vērā datus, kas iegūti, analizējot pedagogu izstrādātos pirmskursu darbus. Tie parāda viņu prasmi salīdzināt teoriju ar praksi, veikt pedagoģiskos pētījumus, izvirzīt pedagoģiskos uzdevumus un atrast to risināšanas paņēmienus, eksperimentēt, izdarīt secinājumus. Ievērojot atšķirības programmu saturā, mācību nodarbību struktūrā, formās un metodēs darbā ar pedagogu grupām, kuru dalībniekiem ir dažāds profesionālās sagatavotības līmenis, jāņem vērā arī kopējais viņu sagatavošanā. Komunikatīvi orientējošā

* Raksts publicēts rubrikā "Русский язык".

mācīšana izvirza arī prasību pēc jauna tipa pasniedzēja, prasību viņa profesionālo sagatavošanu veikt grupāli. Krievu valodas pasniedzēja pedagoģiskās darbības efektivitātes paaugstināšanas būtisks nosacījums ir viņa metodoloģisko un psiholoģisko zināšanu pieaugums. Tikai pasniedzēja nopietna sagatavošana no “psihometodikas” (savstarpējo sakaru un mācīšanas psiholoģijas) viedokļa ļauj viņam izvēlēties no daudzveidīgajām mācīšanas un audzināšanas metodēm, paņēmieniem un līdzekļiem tos, kuri patiešām nepieciešami konkrētu metodisko uzdevumu risināšanai.

Komunikatīvās pieejas aspektā sevišķi svarīga ir skolotāja organizējošā darbība, vispirms stundas struktūras vadīšana, pārvalde. Šajā struktūrā būtiski ir ievadīt skolēnus valodas vidē, radīt attiecīgu motivāciju mācību darbībai, pārnest “tiltiņu” starp “vidējo” un “tuvo” motivāciju (A. Makarenko). Ar kvalifikācijas celšanu saistīto problēmu nozīmīgums ir acīmredzams. [..]

Prāgas kongress apkopoja līdz šim sasniegto krievu valodas mācīšanā pasaulē valstīs un izvirzīja uzdevumus tās tālākai pilnveidošanai, nostiprināja un padziļināja šā priekšmeta pasniedzēju savstarpējos sakarus.

Kotoks, J.* (1982, 8. decembris). Sākot no sešiem gadiem.** *Skolotāju Avīze*, 49.

Saskaņā ar PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1981. gada 22. janvāra lēmumu savienotajās republikās uzsāktas eksperimentālas mācības sagatavošanas klasēs ar piecu dienu darba nedēļu. Šī eksperimenta ietvaros paredzēta arī krievu valodas apguve nacionālajās skolās. PSRS PZA, kā arī republiku zinātniskās pētniecības institūtos izveidotas programmas un mācību materiāli. Tipveida dokumenti pamatojas uz šādām atziņām:

- krievu valodas mācīšanas galvenais mērķis sagatavošanas klasēs ir palīdzēt bērniem saprast un apgūt elementāru sarunvalodu, jo bez tās nav mācības I klasē;
- krievu valodas kurss nedrīkst aizstāt šī priekšmeta mācīšanu I klasē. Skolas režīms neņem vērā sešgadīgo bērnu fizioloģiskās un psihiskās atšķirības, kā arī krievu valodas kā otras valodas mācīšanas specifiku, kurā būtiska ir pozitīvā motivācija. I klases materiāla forsēta izmantošana un tradicionālo skolas metožu lietošana sagatavošanas klasē bremzē ne tikai bērna attīstību, bet arī valodas apguves procesu;

* J. Kotoks – PSRS PZA ZPI krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās vecākais zinātniskais līdzstrādnieks, filoloģijas zinātņu kandidāts.

** Krievu valodas apgušanai šajā laikraksta numurā veltīti vairāki raksti.

- krievu valodas kurss jābalsta uz rotaļu, pakāpeniski virzoties no spēles uz noslēguma tematiskajām nodarbībām, kuras paredz audzēkņu saskari ar komunikācijas reālo sfēru.

Šādu nostādni izmanto Latvijas zinātnieki. Republikas skolās eksperimentam radīti labvēlīgi apstākļi. Nodarbības notiek spēļu istabās, bērni daudz laika pavada svaigā gaisā. Skolotāju un metodiķu rīcībā ir mācību komplekss: albums, skaņu ieraksti, diafilmas, metodiskie materiāli. Latviešu metodiķi pareizi secinājuši, ka starp bērnudārza sagatavošanas grupu un skolas sagatavošanas klasi nevajadzētu būt principiālām atšķirībām. Gan vienā, gan otrā jāievēro sešgadīgo psihi īpatnības. Tāpēc jau apmācības pamatā ir rotaļa, jo sešgadīgam cilvēkam tas ir vispiemērotākais veids, kā kontaktēties ar vienaudžiem un pieaugušajiem. Latvijas zinātnieku piedāvātais rotaļu kurss ļauj bērniem iemācīties krievu valodu viņiem interesantā formā. Kā liecina novērojumi un pārbaudes rezultāti, sešgadīgajiem šīs nodarbības nesagādā grūtības. Viegli iesaistīdamies spēlē, viņi strauji apgūst tās noteikumus, ātri iemācās klausīties un runāt krievu valodā.

Pamats izveidots. Eksperiments turpinās, šogad tas risināsies pirmajā, bet pēc tam arī otrajā un trešajā klasē. Un tad noskaidrosies, vai iespējams piecu darba dienu nedēļā apmācīt bērnus atbilstoši programmai un kāds optimālais režīms vajadzīgs.

Andersons, I. (1982, 10. decembris). Godam veikt cildeno misiju.
Literatūra un Māksla, 49.

Vakar notika Latvijas Padomju Rakstnieku savienības valdes svinīgais plēnums “Latviešu padomju literatūra PSRS 60. gadskārtai”. Tajā runu teica LKP CK sekretārs Imants Andersons. I. Andersona runu publicējam saīsināti.

Krievu valoda ir mūsu daudznacionālās zemes tautu savstarpējās sazināšanās un saprašanās valoda, faktors, kas nodrošina mūsu sabiedrības ekonomiskās un politiskās sistēmas sekmīgu darbību. Bez stabilām krievu valodas zināšanām nav iespējama arī nacionālās kultūras dinamiska attīstība. Cilvēks, kas nepārvalda krievu valodu, nolemj sevi provinciālai aprobežotībai. Republikas partijas un izglītības orgāni pēdējos gados daudz rūpējas, lai pilnveidotu krievu valodas mācīšanu latviešu skolās, lai katrs latviešu jauniešs stabili apgūtu šo vienu no visvairāk attīstītajām pasaules tautu valodām, valodu, kurā pastāv nezūdošas kultūras vērtības. [..]

Kā jūs zināt, šovasar PSKP CK pieņēma lēmumu “Par literāri māksliniecisko žurnālu radošajām saitēm ar komunisma celtniecības praksi”. Tajā atzinīgi novērtēts rakstnieku veikums dzīves maģistrālo procesu mākslinieciskā izpētē. Reizē ar to šai dokumentā ar partejisku principialitāti norādīti trūkumi žurnālu darbā,

izvirzīta konstruktīva programma redakciju darba pilnveidošanai, nosprausti sociālistiskās literatūras tālākās attīstības uzdevumi. Analogisku lēmumu par žurnālu “Karogs” un “Daugava” redakciju uzdevumiem nesen pieņēma Latvijas Komunistiskās partijas CK birojs. [..]

1983

Ar visu mūsu zemes mācību iestāžu gādību. (1983, 2. februāris).

Skolotāju Avīze, 5.

PSRS Izglītības ministrija nosūtījusi savienoto republiku ministrijām instruktīvi metodisku vēstuli par vispārizglītojošo skolu skolēnu iepazīstināšanu ar PSKP CK 1982. gada novembra plēnuma un PSRS izveidošanas 60. gadadienai veltītās svinīgās sēdes materiāliem, kā arī par skolu kolektīvu piedalīšanos tajos ietvertο norādījumū izpildē.

PSRS 60 gadu jubileja kļuva par attīstītā sociālisma lielo sasniegumu spilgtu parādi. Jubilejai veltītā PSKP CK, PSRS Augstākās Padomes un KPFSR Augstākās Padomes svinīgā sēde pārliecinoši parādīja nacionālās politikas ļeņinisko principu izcilo nozīmi, Padomju Savienības izveidošanos kā vienu no svarīgākajiem lūzuma momentiem vispasaules vēstures gaitā, kā arī sociālistiskās sabiedrības monolīto vienību, padomju tautas nesatricināmo saliedētību ap Komunistisko partiju, tās gatavību pastiprināt savas pūles cīņā par mūsu valsts tālāku nostiprināšanu. PSKP CK ģenerālsekretāra biedra J. Andropova referātā “PSRS sešdesmit gadi”, viņa runā PSKP CK 1982. gada novembra plēnumā dziļi atsegti mūsu valsts attīstības galvenie rezultāti un aktuālie uzdevumi, mūsdienu mezgla problēmas. “Pastāvīgs un savas nozīmes ziņā paliekošs uzdevums,” teikts J. Andropova referātā, “ir audzināt padomju cilvēkus visu mūsu zemes nāciju un tautību savstarpējas cieņas un draudzības garā, ieaudzināt viņos mīlestību uz savu lielo Padomju Dzimteni, internacionālismu un solidaritāti ar citu zemju darbaļaudīm, šis uzdevums ir jārisina visām partijas un komjaunatnes organizācijām, padomēm un arodbiedrībām, mūsu Bruņotajiem Spēkiem, kas vienmēr bijuši laba internacionālisma skola. Tam jāveltī visu mūsu zemes mācību iestāžu ikdienas gādība.” [..]

Svarīgs virziens referāta tēžu realizācijā ir krievu valodas mācīšanas tālāka pilnveidošana, ņemot vērā šī faktora īpaši svarīgo nozīmi valsts dzīvē, visu nāciju un tautību tuvināšanā, viņu iepazīstināšanā ar pasaules civilizācijas bagātībām. Šim nolūkam ir lietderīgi plaši izmantot Vissavienības zinātniski teorētiskās konferences “Krievu valoda – PSRS tautu draudzības un sadarbības valoda” (Taškenta, 1979. gads) materiālus un rekomendācijas. [..]

Atbilstoši J. Andropova referāta tēzēm skolotājiem jāraksturo partijas nacionālās politikas saturs mūsdienu apstākļos, jāpastāsta audzēkņiem par savienoto

republiku ekonomiskās sadarbības problēmām; Padomju Savienības tautu garīgās dzīves attīstību; kvalificētu strādnieku kadru sagatavošanas paplašināšanu no visām republikā dzīvojošām nācijām un tautībām; visu nacionalitāšu darbaļaužu pārstāvniecību republiku un Savienības kopumā partijas un valsts orgānos; padomju cilvēku audzināšanu visu valsts nāciju un tautību savstarpējās cieņas un draudzības garā, mīlestībā pret savu lielo Padomju Dzimteni, internacionālismā, solidaritātē ar citu valstu darbaļaudīm. Nepieciešams izskaidrot visu nāciju un tautību nacionālās pašapziņas pieauguma likumsakarību. Balstoties uz V. I. Ļeņina rakstā “Par lielkrievu nacionālo lepnumu” paustajām idejām, skolotājiem jāuzsver, ka šīs dabiskās jūtas nedrīkst pārvērsties nacionālā augstprātībā vai iedomībā, radīt savrupības tendenci, nievājošu attieksmi pret citām nācijām un tautībām. Stundās jāparāda, ka republiku panākumi ir visu mūsu zemes tautu kopējā darba rezultāts, īpaši akcentējot krievu darbaļaužu plašo un dāsno palīdzību saviem citu tautību brāļiem. [...]

Andropovs atgriežas pie “cietās līnijas”. (1983, 2. marts). *Laiks*, 18.

Sarunās konstatēja, ka pašreizējais stāvoklis okupētajās Baltijas valstīs pasliktinājies, pastiprinājusies pārkrievināšana un sakarā ar Andropova nākšanu pie varas vērojama atgriešanās pie komunisma “cietās līnijas”. Tieši pēdējā laikā Rīgā notikušas jaunas dzīvokļu kratišanas un apcietināšanas. Igaunijā no vairākiem atbildīgiem amatiem atcelti igauņi, kuru vietā iecelti krievi. Jau 1979. gadā Taškentas konferencē pieņemti lēmumi par krievu valodas pastiprinātu lietāšanu nekrievu republikās. Visas pazīmes liecina, ka lēmumi tagad tiek iedzīvināti arī Baltijas valstīs, un nākotnē nav sagaidāmi nekādi uzlabojumi.

PSKP CK Politbirojā. (1983, 27. maijs). *Cīņa*, 120.

PSKP CK Politbirojs kārtējā sēdē apsprieda jautājumu par lopbarības olbaltumvielu piegādes plānu izpildi un tā ražošanas jaudu radišanu saskaņā ar PSRS Pārtikas programmu. [...]

Pēc tam PSKP CK Politbirojs apsprieda jautājumu par papildpasākumiem, kas veicami, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu savienoto republiku vispārizglītojošajās skolās un citās mācību iestādēs. Tika atzīmēts, ka ģeņiniskās nacionālās politikas neatlaidīgās realizēšanas rezultātā mūsu zemē notiek visu sabiedrības dzīves sfēru internacionalizācija, nacionālo kultūru savstarpēja bagātināšanās un uzplaukums. Plašas vispusīgas un līdztiesīgas attīstības iespējas ieguvusi visu PSRS nāciju un tautību dzimtā valoda un literatūra. Visiem pilsoņiem reāli

nodrošinātas tiesības mācīties dzimtajā valodā un citās Padomju Savienības tautu valodās. Tai pašā laikā tagadējos apstākļos, kad mūsu zemes ekonomika kļuvusi par vienotu tautsaimniecisku kompleksu, arvien lielāku nozīmi iegūst krievu valoda, ko padomju cilvēki brīvprātīgi pieņēmuši par nāciju savstarpējās saziņas līdzekli. Prasme līdzās dzimtajai valodai brīvi lietot krievu valodu, kā pareizi atzīmēts pilsoņu vēstulēs, kas pienāk no dažādām vietām, katram pilsonim kļūst par objektīvu nepieciešamību un vajadzību, veicina visu nāciju un tautību vēl ciešāku tuvināšanos, PSRS tautu draudzības nostiprināšanos, to iepazīšanos ar mūsu zemes un pasaules kultūras vērtībām, zinātniski tehniskā progresa sasniegumiem. Šajā jautājumā pieņemtajā PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmumā atbilstoši priekšlikumiem, kas saņemti no savienotajām un autonomajām republikām, paredzēts īstenot pasākumu kompleksu, lai radītu tādus apstākļus, kas nacionālo republiku iedzīvotājiem atvieglos krievu valodas mācīšanos, paplašinātu un uzlabotu skolotāju kadru sagatavošanu, paaugstinātu to kvalifikāciju. Noteikti papildpasākumi, kas veicami, lai izdotu mācību grāmatas, mācību līdzekļus, vārdnīcas, metodisko literatūru un daiļliteratūru, plaši popularizētu labāko skolotāju, partijas un padomju orgānu un sabiedrisko organizāciju pieredzi darbā, kura mērķis ir atbalstīt skolu jaunatnes centienus apgūt krievu valodu. [...]

1984

Gedrovičs, A.* (1984, 23. maijs). Pilnveidot starpnacionālo sakaru valodas mācīšanu. *Skolotāju Avīze*, 21.

Nesen plašā sanāksmē tika apspriests krievu valodas mācīšanas stāvoklis mūsu republikas skolās un pirmsskolas iestādēs. Sanāksmē piedalījās Latvijas PSR izglītības ministra pirmais vietnieks A. Builis, Latvijas PSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieks G. Reihmanis, republikas kara komisariāta otrās daļas priekšnieks V. Vuškāns, izdevniecības “Zvaigzne” Krievu valodas un svešvalodu redakcijas vadītāja I. Treskina, Izglītības ministrijas, PZPI un RSKCI darbinieki, tautas izglītības nodaļu vadītāji, metodiķi, krievu valodas un literatūras skolotāji no latviešu mācībvalodas skolām. Sanāksmē referātu nolasīja Latvijas PSR Izglītības ministrijas Skolu pārvaldes priekšiece B. Kubuliņa.

Referente uzsvēra, ka nepārtraukti notiek mūsu sabiedrības sociālās, garīgās un ekonomiskās dzīves internacionalizācijas pastiprināšanās process. Liela loma tajā ir krievu valodai, kuru visas mūsu Dzimtenes tautas brīvprātīgi ir izvēlējušās par starpnacionālo sakaru, draudzības un sadarbības valodu. Republikas Izglītības ministrija, PZPI, RSKCI un tautas izglītības nodaļas velta ne mazumu pūļu,

* Alnis Gedrovičs – laikraksta “Skolotāju Avīze” žurnālists.

lai pastāvīgi uzlabotu krievu valodas apguvi un mācīšanu nacionālajās skolās. Kopā ar republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju un Valsts profesionāli tehniskās izglītības komiteju izstrādāts komplekss plāns par papildu pasākumiem, kas veicami, lai radītu maksimāli labvēlīgus apstākļus krievu valodas apguvei.

Joprojām pilnveidojas krievu valodas mācīšana pirmsskolas vecuma bērniem. Laba pieredze šajā jomā uzkrāta Rīgas 16., 46., 216., 232., Rīgas, Talsu, Jelgavas, Tukuma un Ogres rajona pirmsskolas iestādēs. Pirmsskolas iestāžu vadītājiem un audzinātājiem, kuri māca krievu valodu, pašlaik ļoti aktuāls ir uzdevums radīt attiecīgu bāzi, kas ļautu pilnā apjomā izmantot jau izveidoto mācību komplektu. Jānodrošina arī abpusēja saikne starp bērnudārziem un skolām. Praksē jau ir pārbaudīts un atzīts par lietderīgu tāds sakaru veids, ka skolēni organizē bērnudārzu audzēkņiem rotaļas krievu valodā. Tas zināmā mērā sekmē arī skolēnu pedagoģisko orientāciju, sevišķi to, kuri mācās klasēs ar padziļinātu krievu valodas apguvi. Šīm problēmām jābūt pirmsskolas iestāžu pedagogu kolektīvu uzmanības centrā, jo tuvākajā nākotnē krievu valoda tiks mācīta jau piecus gadus veciem bērniem.

Sagatavošanas klašu darba pieredze ir parādījusi, ka pirmajā mācību pusgadā vēl neizdodas regulāri organizēt rotaļas krievu valodā no nodarbībām brīvajā laikā. Tādēļ arī sagatavošanas klašu skolēniem, kuri ārpus skolas reti dzird krievu valodu, otrajā pusgadā rodas zināmas grūtības. To nevar teikt par bērnudārzu audzēkņiem, kuriem pirmajā pusgadā nodarbības krievu valodā ir divas reizes nedēļā. Sakarā ar to, ka bērnudārzos tiek plānots mācīt audzēkņiem krievu valodu, sākot ar piecu gadu vecumu, nav mērķtiecīgi izvirzīt jautājumu par prasību samazināšanu krievu valodas mācīšanā otrā pusgada sākumā. Tāpēc savlaicīgi jāpārskata mācību plāns sagatavošanas klasēm, otrajā mācību pusgadā jāsaģlabā trīs krievu valodas stundas nedēļā. Klašu dalīšana divās grupās, ja tajās ir vairāk nekā 25 skolēni, devusi iespēju pastiprināt mācīšanas komunikatīvo virziņu, realizēt zināšanu, prasmju un iemaņu kvalitātes pastāvīgu kontroli, nodrošināt individuālu darbu ar audzēkņiem un diferencētu pieeju viņiem.

Tomēr šī dalīšana ir izraisījusi arī krievu valodas skolotāju kadru deficītu. Priekšmeta mācīšana bieži vien tiek uzticēta cilvēkiem, kuriem nav speciālas sagatavotības. Daudzos gadījumos šie skolotāji nepaaugstina arī savu kvalifikāciju. Sakarā ar skolotāju kadru un klašu telpu trūkumu Valmieras, Rīgas, Rēzeknes rajona un Rīgas pilsētas 45 skolās klases netiek dalītas grupās. Lai nodrošinātu skolas ar krievu valodas skolotāju kadriem, 1983. gadā uzsākta viņu sagatavošana P. Stučkas LVU Pedagoģijas fakultātē. Ierosināts arī V. Lāča Liepājas Valsts pedagoģiskā institūta Pedagoģijas fakultātes studentiem radīt iespēju līdzās pamatskolas pedagoģijas un metodikas specialitātei apgūt arī krievu valodas un

literatūras skolotāja specialitāti, dodot viņiem tiesības pēc institūta beigšanas mācīt šo priekšmetu latviešu mācībvalodas astoņgadīgajās (deviņgadīgajās) skolās. Krievu valodas un literatūras skolotāju kadru papildinājums gaidāms arī no to vidusskolu absolventu vidus, kuri pašlaik padziļināti apgūst šo priekšmetu. Šajā mācību gadā attiecīgas klases izveidotas republikas 16 skolās. Līdzšinējā pieredze liecina, ka klases ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu sevi ir attaisnojušas. Paredzēts šo klašu skaitu palielināt līdz 46. Atbilstoši tautas izglītības nodaļu pieprasījumiem 1984. gada septembrī tās jāatver Bebreņes, Skrundas 1., Varakļānu, Suntažu, Maltas un M. Skreijas un Dž. Bankoviča Rīgas 2. vidusskolā. Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtā ir izstrādāta jauna programma klasēm ar padziļinātu krievu valodas mācīšanu, ņemot vērā vietējās iespējas, skolēnu intereses. Programmā iekļauti jauni speckursi, kuri orientē audzēkņus apgūt speciālo leksiku, kas saistīta ar viņu nākamajām profesijām. Neatslābstoša uzmanība tiek veltīta krievu valodas un literatūras mācīšanas materiālās bāzes pilnveidošanai. Pašlaik latviešu mācībvalodas skolās ir iekārtoti 877 šī priekšmeta kabineti. Sevišķi labi krievu valodas un literatūras kabineti izveidoti Z. Ozolas Rīgas 5., Rīgas 25. un 58., Kuldīgas 2. un Pļaviņu vidusskolā (kabinetu vadītāji Latvijas PSR Nopelniem bagātās skolotājas L. Kaļiņina un A. Lapsa, vecākā skolotāja N. Cebikina, skolotājas metodiķes M. Reinholde un Z. Dubkeviča). Mūsu labākie krievu valodas un literatūras skolotāji, augstas kvalifikācijas speciālisti sekmīgi veic priekšmeta kursa mācīšanu, saistot to ar skolēnu idejiski tikumisko, internacionālistisko un estētisko audzināšanu. Šādi pedagogi strādā Preiļu rajona Ardavas, Dobeles rajona Krimūnu un Bauskas rajona Ziemeļu astoņgadīgajā skolā, kā arī Viļakas un Baldones vidusskolā.

Ievērojami paaugstinājies krievu valodas un literatūras skolotāju profesionālais līmenis. Šajā mācību gadā 83 procentiem šo pedagogu, kuri strādā latviešu mācībvalodas skolās, ir pabeigta augstākā izglītība. Liepājā, Daugavpilī, Jūrmalā un Krāslavas rajonā augstākā izglītība ir pilnīgi visiem šī priekšmeta skolotājiem. Deviņiem krievu valodas un literatūras skolotājiem, kuri strādā latviešu mācībvalodas skolās, piešķirts skolotāja metodiķa, bet 19 pedagogiem vecākā skolotāja nosaukums. RSKCI ir ievērojami pārkārtojies krievu valodas un literatūras skolotāju kvalifikācijas celšanas sistēmu. Šā gada janvārī notika divu mēnešu kursu pirmā sesija. Otra sesija paredzēta jūnijā. Šādi kursi attiecīgajiem priekšmeta skolotājiem turpmāk tiks rīkoti ik pa trim gadiem. Tas sekmēs pedagogu idejiski politisko, filoloģisko un psiholoģiski pedagoģisko zināšanu aktualizāciju. Šo uzdevumu realizēšanā liela loma būs nesen izveidotajai RSKCI Krievu valodas un literatūras katedrai.

[..] Republikas skolās tiek ieviestas praksē pārbaudītas, modernas un efektīvas krievu valodas mācīšanas metodes. Sevišķu uzmanību skolotāji velta aktīvas

komunikativitātes metodikai, salīdzinājuma un sastata mācīšanas metodēm, starppriekšmetu un priekšmeta iekšējo sakaru pastiprināšanai, stundas audzināšanā potenciāla paaugstināšanai. Stundu rezultativitātes kāpināšanai labi kalpo televīzijas mācību pārraides.

Nesen noslēdzās V republikāniskā krievu valodas olimpiāde latviešu mācībvalodas skolu skolēniem. Tā bija veltīta krievu un latviešu literatūras un kultūras sakariem. Ļoti labi mājas darbus bija veikuši olimpiādes dalībnieki no Rīgas 45., 5., 50., Neretas un Kārsavas vidusskolas. Rīgas, Liepājas, Ventspils pilsētas, Talsu, Krāslavas, Preiļu un Cēsu rajona TIN krievu valodas metodiķu un skolotāju mērķtiecīgā darba rezultātā godalgotajās vietās šogad ierindojās arī skolēni no tādām skolām, kuru audzēkņi iepriekšējo gadu līdzīga veida sacensībās tik labus rezultātus neguva. Līdz šim olimpiādēs piedalījās VIII–XI klases skolēni. Tomēr pašlaik ir nobriedusi nepieciešamība iesaistīt olimpiādēs arī IV–VIII klases audzēkņus. Tādēļ jāveic papildu organizatoriski pedagoģiski pasākumi, liels, pacietīgs darbs.

Pēdējā laikā ievērojami nostiprinājušies skolu sakari ar vietējām kultūrizglītības iestādēm. Sekmīgi tiek nodibināti kontakti starp krievu un latviešu mācībvalodas skolām. Kopīgais darbs un atpūta rada un nostiprina sadarbības, biedriskuma un kolektīvisma gaisotni starp dažādu tautību skolēniem, sekmē runas iemaņu nostiprināšanos. Skolu pārbaudēs konstatēts, ka VIII un XI klases skolēni krievu valodas apguvē sasnieguši tādu līmeni, kas ir pietiekams, lai relatīvi brīvi varētu kontaktēties dažādās dzīves situācijās. Viņi ir uzkrājuši pietiekamā apjomā valodas zināšanas, runas prasmes un iemaņas. Tomēr pārbaudes arī liecina, ka krievu valodas stundās latviešu mācībvalodas skolās daudz uzmanības velta lasīšanas teknikai, nevis satura izpratnei. [..]

Krievu valodas mācīšanā latviešu mācībvalodas skolās ir arī grūtības. Šī priekšmeta skolotāju kadru trūkums ļoti izjūtams Ogres, Liepājas, Limbažu, Bauskas rajona, kā arī Rīgas skolās. Vairāku rajonu tautas izglītības nodaļas nepietiekami rūpējas par pedagogu darba un sadzīves apstākļus uzlabošanu. Piemēram, Limbažu rajonā nepietiek 11 krievu valodas un literatūras skolotāju, bet divi šī priekšmeta speciālisti aizgājuši no Salacgrīvas vidusskolas, jo nav varējuši iekārtot savu bērnu bērnudārzā. Šādu piemēru nav mazums. Atsevišķu tautas izglītības nodaļu metodiskie kabineti jau vairākus gadus nav nokomplektēti ar krievu valodas metodiķu kadriem vai arī šie darbinieki bieži mainās. Gandrīz trīs gadus nav krievu valodas metodiķa Preiļu rajonā, apmēram gadu – Ogres rajonā. Lai gan runas prasme krievu valodā skolēniem kopumā ir pietiekami augstā līmenī, tomēr zināmai daļai audzēkņu šis līmenis vēl neatbilst mūsdienu prasībām. Tas nozīmē, ka nākotnē viņiem būs jāsaņem ar grūtībām starptautiskajā saziņāšanās jomā, ražošanas darbā, karadienestā. Ievērojami jāuzlabo vidusskolu abiturientu orientācija uz krievu valodas un literatūras skolotāja un militārajām

specialitātēm. Šajā jomā daudz aktīvāk jādarbojas TIN profesionālās orientācijas kabinetiem. Referāta apspriešanā piedalījās daudzi sanāksmes dalībnieki.

Saņina, G.* (1984, 11. jūlijs). Valodas padziļinātai apguvei. *Skolotāju Avīze*, 28.

Jau daudzus gadus sekmīgi darbojas vairāku mācību priekšmetu padziļinātas apguves klases, tanī skaitā arī klases ar padziļinātu krievu valodas mācīšanu. Mūsu republikā šādas klases izveidotas, jau sākot ar 1974. gadu. To mērķis ir sagādāt iespēju nekrievu tautības skolēniem dziļāk un pamatīgāk apgūt krievu valodu, lai viņi varētu brīvi sazināties ar PSRS citām tautām, iepazīties ar krievu kultūru, sekmīgi strādāt dažādās ražošanas nozarēs. Praksē ir pierādījies, ka klases ar padziļinātu krievu valodas apguvi paver iespēju, lai uzlabotu krievu sarunu valodas kvalitāti, paaugstinātu audzēkņu vispārējās izglītības līmeni, sagatavotību praktiskai darbībai. Šādu klašu skaits turpmāk palielināsies. Tomēr vēl ir ļoti daudz problēmu, kas saistītas ar padziļinātu krievu valodas apguvi. Tām arī bija veltīta Vissavienības seminārsanāksme “Krievu valodas padziļinātas apguves jautājumi savienoto republiku nacionālajās skolās”, kas notika Tartu. Seminārsanāksmē piedalījās Igaunijas PSR izglītības ministre E. Grečkina, PSRS Izglītības ministrijas Galvenās skolu pārvaldes inspektore S. Samsutdinova, zinātnieki, metodiķi, žurnālu krievu valodas mācīšanai savienoto republiku nacionālajās skolās redaktori, krievu valodas skolotāji no visām savienotajām republikām. Seminārā piedalījās arī mūsu republikas pārstāvji, tanī skaitā PZPI Krievu valodas un svešvalodu sektora vadītājs B. Infantjevs, kurš nolasīja interesantu referātu “Profesionālā orientācija klasēs ar padziļinātu krievu valodas un literatūras mācīšanu”.

Seminārsanāksmes vadītājs, PSRS PZA īstenaais loceklis, Krievu valodas mācīšanas nacionālajās skolas ZPI direktors profesors N. Šanskis nolasīja saturīgu referātu par krievu valodas padziļinātas apguves saturu un formām. Viņš dziļi analizēja savienotajās republikās veikto darbu krievu valodas padziļinātajā mācīšanā, aicināja skolotājus un tautas izglītības nodaļu darbiniekus to pastiprināt, iepazīstināja ar turpmākajām perspektīvām šajā jomā. Man kā metodiķei sevišķi aktuāla šķita sanāksmes dalībnieku izklāstītā pieredze par visracionālāko metodisko paņēmieni meklēšanu krievu valodas padziļinātai mācīšanai. Sanāksmē tika runāts par šādiem visracionālākiem paņēmieniem:

- papildu sarežģītāka veida darbu izpilde par priekšmeta vispārējā programmā paredzētajiem tematiem;

* G. Saņina – Izglītības ministrijas Mācību metodiskā kabineta metodiķe.

- sarežģītāku problēmu uzdevumu izvirzīšana, patstāvības un radošo elementu pastiprināšana skolēnu darbā;
- speciālu stilistisku valodas vingrinājumu izpilde, daiļliteratūras teksta krievu valodā palēnināta lasīšana un analīze;
- runas darbības sfēras paplašināšana un praktisko iemaņu noslīpēšana tās visdažādākajās izpausmēs un veidos, sevišķi produktīvas runas līmenī: mutvārdu izteikumi, radoša rakstura sacerējumi u.c.;
- speciālu praktisku nodarbību ieviešana, izmantojot jau mācīto kursa nodaļu vielu situatīvās uzskatāmības apstākļos;
- krievu valodas un literatūras stundas un ārpusstundu darbā daudz plašāka to zināšanu, prasmju un iemaņu izmantošana, kuras audzēkņi ieguvuši, mācoties dzimto valodu un literatūru;
- mācību stundu un ārpusstundu nodarbību organizēšana krievu valodā citos priekšmetos.

Lai sniegtu palīdzību skolotājiem, tiks izstrādāts mācību metodiskais komplekss, kurš nodrošinās valodas zināšanu līmeņa paaugstināšanu un produktīvās runas kvalitāti. Daudzu apspriedes dalībnieku ziņojumus caurvija doma par to, ka sakarā ar prasībām, kuras profesionālās orientācijas darba pilnveidošanai izvirzījusi vispārīgplūstošo un profesionālo skolu reforma, krievu valodas padziļinātas mācīšanas klašu pedagogiem jāveic atbildīgs uzdevums – jāveido skolēniem interese par krievu valodas un literatūras skolotāja profesiju.

Ar seminārsanāksmes materiāliem pedagogi varēs iepazīties žurnālā *“Русский язык в эстонской школе”*. Paredzēts, ka tos laidīs klajā arī izdevniecība *“Просвещение”*. Katra skolotāja pienākums ir radoši izmantot šos materiālus praktiskajā darbā, pilnveidojot krievu valodas, mūsu valsts tautu starpnacionālo sakaru valodas mācīšanu.

Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Tautas izglītības likums.
(1986, 30. jūlijs). *Цīņa*, 177.

1. pants. Tautas izglītības pamatprincipi Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā
Saskaņā ar PSRS un savienoto republiku tautas izglītības likumdošanas pamatiem tautas izglītības pamatprincipi Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā ir šādi:

- 1) visu PSRS pilsoņu vienlīdzība izglītības iegūšanā neatkarīgi no izcelsmes, sociālā un mantiskā stāvokļa, rases un nacionālās piederības, dzimuma, valodas, attieksmes pret reliģiju, nodarbošanās veida un rakstura, dzīvesvietas un citiem apstākļiem;
- 2) jaunatnes vispārējā vidējā izglītība;

- 3) jaunatnes profesionālā izglītība;
- 4) visu mācību un audzināšanas iestāžu valstiskais un sabiedriskais raksturs;
- 5) visu veidu bezmaksas izglītība, daļas pirmsskolas vecuma bērnu un skolēnu pilnīga valsts apgādība, stipendiju un atvieglojumu piešķiršana skolu audzēkņiem un studentiem, skolas mācību grāmatu izsniegšana bez maksas, dažāda veida materiālās palīdzības sniegšana;
- 6) mācību valodas izvēles brīvība: mācības dzimtajā valodā vai citas PSRS tautas valodā;
- 7) vienota tautas izglītības sistēma un izglītības pēctecība visu tipu mācību iestādēs, kas nodrošina iespēju pāriet no zemākām mācību pakāpēm uz augstākām;
- 8) mācīšanas un komunistiskās audzināšanas vienotība; mācību un audzināšanas iestāžu, ģimenes, sabiedrisko organizāciju un darba kolektīvu sadarbība bērnu un jaunatnes audzināšanā;
- 9) jaunās paaudzes mācīšanas un audzināšanas saikne ar dzīvi, ar komunisma celtniecības praksi, ar sabiedriski derīgu, ražīgu darbu; politehniskā audzināšana, darbaudzināšana un darbmācība;
- 10) izglītības zinātniskais raksturs, tās pastāvīga pilnveidošana uz zinātnes, tehnikas un kultūras jaunāko sasniegumu pamata;
- 11) izglītības un audzināšanas humānais un augsti tikumiskais raksturs;
- 12) izglītības laicīgais raksturs, kas nepieļauj reliģijas ietekmi;
- 13) abu dzimumu personu kopīgas mācības.

Vispārizglītojošās vidusskolas, profesionāli tehniskās, vidējās speciālās, augstākās mācību iestādes un citas mācību un audzināšanas iestādes, realizēdamas tām izvirzītos uzdevumus, nemitīgi pilnveido bērnu un jaunatnes mācīšanas un audzināšanas kvalitāti, ievērojot sociāli ekonomiskā, kā arī zinātnes un tehnikas progresa prasības. [..]

7. pants. Mācību valoda

Vispārizglītojošās skolās skolēniem ir iespēja mācīties dzimtajā valodā vai citas PSRS tautas valodā. Vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj, ir tiesības pēc vēlēšanās izraudzīties bērniem skolu ar attiecīgu mācību valodu. Vienlaikus ar valodu, kurā notiek mācības, skolēni pēc vēlēšanās var mācīties citas PSRS tautas valodu. Mācību iestādēs, kur mācības nenotiek krievu valodā, nolūkā nodrošināt, lai līdztekus dzimtajai valodai tiktu apgūta krievu valoda, ko padomju cilvēki labprātīgi pieņēmuši par nāciju savstarpējās sazināšanās līdzekli, tiek radīti nepieciešamie apstākļi šo valodu brīvai pārvaldīšanai, vienots vispārizglītojošās sagatavotības līmenis, ņemot vērā Latvijas PSR iedzīvotāju nacionālās īpatnības.

Lai plašāk iepazīstinātu ar pasaules tautu kultūru un dotu lielākas iespējas padziļināt profesionālās zināšanas, mācību iestādēs māca arī svešvalodas.

Dripe, A.* (1986, 22. augusts). Pozitīvais satraukums. *Literatūra un Māksla*, 34.

Pagājušajā ziemā un it īpaši pavasarī, pēc mūsu republikas rakstnieku kongresa, daļā sabiedrības uzmutuļoja kaislības ap skolu, latviešu valodas mācīšanu un humanitāro priekšmetu attiecību pret eksaktajiem. Tās nav norimušas arī tagad. Šajos mutuļos, kā jau vienmēr tādās reizēs, gadījās arī savas pārsteidzības un neprecizitātes, aizskarti jutās (gan pamatoti, gan nepamatoti) kā Izglītības ministrijas pārstāvji, tā atsevišķi rakstnieki, skolotāji un citi ļaudis. Tagad jau ir tāds laiks – daudziem gribas “vārīties” un kaut ko arī “izvārīt”, izdibināt, izskaidrot, “savilkt galus”, atklāt no jauna vecās patiesības un nosodīt veco uz jaunā rēķina. Pārāk ilgi bijām, pašapmierināti čalodami vai, tieši otrādi, īgni un neapmierināti klusēdami, staigājuši cits citam garām. [...]

Atgriežoties pie dzimtās valodas un literatūras mācīšanas, jāatzīst, ka pēdējos gados stundu skaits te samazināts nav, taču vairākums no skolotājiem, ar kuriem runāju, uzskata, ka tas nav pietiekams un latviešu valodu iemācīt šādos apstākļos patiešām grūti. Ļoti daudz atkarīgs no paša skolotāja, to noliegt nevar, taču arī labi skolotāji domā, ka viena stunda nedēļā, kas pašlaik iedalīta vidusskolas klasēs, nedod iespēju vielu pienācīgi nostiprināt. Līdzīgs stāvoklis izveidojies arī literatūras mācīšanā. Šobrīd programma ir plašāka un pārdomātāka, tajā ietilpināti mūsu kultūrvēsturei būtiski rakstnieki, kurus agrāk pat nepieminēja, taču, palielinoties vielas apjomam, stundu skaits palicis iepriekšējais. Nevaram aizmirst, ka literatūras stundās skolotājam jāsniedz ieskats arī tajos vēsturiskajos apstākļos, kādos attiecīgais rakstnieks dzīvojis, citādi viņš paliks grūti izprotams. Latvijas vēsturi, kā zināms, mūsu skolēni praktiski neapgūst un nezina, to māca, tikai garāmejojot un nepilnīgi. Tātad jauna papildu slodze, kas prasa laiku, un tas būtu jāievēro.

Visai dīvains bija nodoms vispār atcelt mutvārdu eksāmenu latviešu valodā. Pagājušā gada oktobrī IM telpās organizētā direktoru metodiskā sanāksmē par šādu iespēju pavisam oficiāli izteicās IM darbinieki. Radās neapmierinātība, pat sašutums, vispirms apzinīgāko skolotāju vidū, un viņi meklēja rakstnieku atbalstu. Vēlāk sākotnējo nodomu gan mainīja, un šajā pavasarī eksāmens atcelts netika, taču joprojām tas ietilpināts t. s. slīdošo eksāmenu skaitā. Tas nozīmē, ka arī turpmāk varam saskarties ar mutvārdu eksāmena “pazaudēšanas” iespējām (sk. “Skolotāju Avizes” 1985. gada 11. decembra numuru!).

No dažu IM darbinieku puses izskan apņemšanās pastiprināti prasīt lielāku aktivitāti un atbildību, lai skolēnu rakstos un runā sastopamās valodas kļūdas

* Andrejs Dripe (1929–2013) – rakstnieks un publicists.

labotu citu priekšmetu skolotāji. Doma ir skaista un apsveicama, taču tieši tādus norādījumus un aicinājumus esmu vairākkārt uzklājis jau kopš savu skolotāja gaitu sākuma piecdesmitajos gados. Diemžēl aicinātie ar kaut cik vērā ņemamu dedzību neatsaucās ne toreiz, ne vēlāk, un baidos, ka neatsauksies arī šodien un rīt. Vismaz tik daudz ne, lai būtu kāds jūtams labums. Nelolosim ilūzijas un neslēpsimies tādu pasākumu ēnā, kas situāciju atrisināt nespēj. Katram jādara savs darbs, un šim darbam jāatvēr nepieciešamais laiks. Ja reiz sākts runāt par valodu, kaut īsi gribu pieskarties arī krievu valodas mācīšanai latviešu skolās un latviešu valodas mācīšanai skolās ar krievu mācību valodu. Tas ir īpašs un plašs temats, kas pelna vispusīgu iztirzājumu, taču jāatzīmē, ka pašlaik krievu valodas mācīšanai latviešu skolās veltī pastiprinātu uzmanību. Tam radīti pat ļoti labvēlīgi apstākļi (dalītās klases). Nevienam saprātīgam cilvēkam nav un nevar būt iebildumu pret krievu valodas mācīšanu. Mūsu daudznāciju valstī šīs valodas apguve ir pilnīgi nepieciešama. Nosaukt visus “kāpēc” te nav vajadzīgs, tas jau neskaitāmas reizes darīts un katram zināms. Taču rodas citas dabas jautājums: vai latviešu valoda tādēļ būtu jāprot sliktāk? Goda vieta, manuprāt, tomēr jāatvēr katras tautas dzimtajai valodai.

Turpretim skolās ar krievu mācību valodu latviešu valodas mācīšanas stāvoklis pagaidām kopumā ir visai bēdīgs. Ar to negribu nosvītrot atsevišķus atzīstamus un entuziastu sasniegtus panākumus, kādi, protams, ir. Visvairāk pietrūkst šim darbam sagatavotu skolotāju, un praktiski līdz pat pēdējam laikam latviešu valodas mācīšana un mācīšanās netika ņemta nopietni, te valdīja visiem redzams un zināms formālisms. Bet patiesi internacionālisms un tautu draudzība ir domājama vienīgi uz abpusējas izpratnes un cieņas bāzes, kur viena tauta otrai spēj brīvi nodot savas nacionālās garamantas. Valodas prašana šai procesā ieņem izcilu vietu, un Latvijas apstākļos tas būtu jo veiksmīgāk izdarāms, ja šeit dzīvojošie citu tautību cilvēki, cik iespējams lielākā skaitā, spētu lasīt un runāt ne tikai savā dzimtajā (krievu, ukraiņu, baltkrievu utt.), bet arī latviešu valodā. Domāju, ka šādu viedokli pilnām atbalsta arī vairākums to citu tautību pārstāvju, kas par dzīvesvietu izvēlējušies mūsu republiku.

Uzdevumi jaunajā mācību gadā. (1986, 27. augusts). *Skolotāju Avīze*, 34.

Deviņpadsmitajā augustā notika Latvijas PSR Izglītības ministrijas kolēģijas paplašinātā sēde, kurā piedalījās rajonu un pilsētu tautas deputātu padomju izpildkomiteju priekšsēdētāju vietnieki, tautas izglītības nodaļu vadītāji, LKP rajonu un pilsētu komiteju instruktori, Latvijas ĻKJS rajonu un pilsētu komiteju sekretāri, izglītības, augstskolu un zinātnisko iestāžu darbinieku arodbiedrības rajonu un pilsētu komiteju priekšsēdētāji.

Sēdi atklāja Latvijas PSR izglītības ministrs A. Builis. Referātu par aizvadītā mācību gada rezultātiem un turpmākajiem uzdevumiem PSKP XXVII kongresa lēmumu izpildē nolasīja IM skolu pārvaldes priekšnieks A. Vasips. Referents norādīja, ka aizvadītais mācību gads bija bagāts ar ievērojamiem notikumiem mūsu tautas dzīvē. PSKP XXVII kongress, Latvijas Komunistiskās partijas XXIV kongress izvirzīja grandiozu programmu tautas saimniecības sociāli ekonomiskās attīstības paātrināšanai, rosināja katru padomju cilvēku dziļi izanalizēt sava darba rezultātus, noteikt vājās vietas un izvirzīt konkrētus uzdevumus darba pilnveidošanai un pārkārtošanai. Tautas izglītības darbiniekiem tāds uzdevums ir skolu reformas realizēšana, kas uzsākta 1984. gadā. [..]

Kasjanovs, G. (1986, 30. augusts). Jaunajā mācību gadā – jaunu pieeju.
Jūrmala, 136–137.

[..] Vēl viens aspekts. Starptacionālo attiecību veidošanā svarīga loma ir krievu valodas pasniegšanai skolās ar latviešu mācībvalodu un latviešu valodas pasniegšanai skolās ar krievu mācībvalodu. Taču aizvadītajā mācību gadā pārbaudēs bija iespējams secināt, ka 2., 3., 5. un 7. vidusskolas audzēkņiem ir ļoti sliktas zināšanas latviešu valodā. Tāpēc šajā ziņā jāpanāk radikālas pārmaiņas.

1987

Koļesņikova, L. (1987, 19. marts). Labāk citam citu iepazīt. *Rīgas Balss, 65.*

[..] Partijas rajona komitejas birojs, kritiski analizējot stāvokli, atzīmēja, ka iespējas bērnu starptacionālās saskarsmes apstākļu radīšanai vēl nebūt netiek izmantotas pilnībā. Daudz jādara, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu nacionālajās skolās un latviešu valodas mācīšanu skolās ar krievu mācību valodu. Un vēl jāpanāk, lai bērnu starptacionālo kontaktu organizēšanā piedalītos arī vecāki. Draudzības jūtu ieaudzināšana pret citām tautām taču sākas ģimenē.

Trofimova, Ņ. (1987, 28. marts). Ne vien pa jaunam, bet arī labāk.
Skolotāju Avīze, 13.

[..] Vārds “pārkārtošanās” visiem ir mutē. Un ne tikai mutē. Cilvēki cenšas reorganizēt savu “saimniecību”, pārkārtot savu pasaules uztveri un mainīt attieksmi pret darbu. Reizēm liekas, ka tādos jēdzienos kā “reforma”, “pārkārtošanās” dažādi ļaudis ietver atšķirīgu jēgu. Kāds tiecas, lai jaunais būtu labāks par veco, cits – lai jaunais nelīdzinātos vecajam. Taču jebkurā gadījumā noteikti mainot un pārveidojot.

Padomāsim par šo nepieciešamību mainīt, jo sevišķi skolu reformas apstākļos, mācot krievu valodu latviešu mācībvalodas skolās. Pašreiz latviešu skolēni beidz skolu, būdami, maigi izsakoties, mazizglītoti krievu valodā. Diezin vai var uzskatīt par apmierinošu tādu stāvokli, kad audzēkņi tiktāl pārvalda krievu valodu, ka var brīvi sazināties ar krievu tautības cilvēkiem, bet neprot prasmīgi un pareizi izklāstīt savas domas uz papīra, t. i., neprot rakstu valodu. Vakardienas skolēni nelielos tekstos (150–200 vārdu) pieļauj 10 līdz 30 dažāda rakstura kļūdas. Cēloņi šeit ir vairāki, taču pats galvenais ir tas, ka līdzšinējās programmās un mācību grāmatās krievu ortogrāfija bija atstāta novārtā. Visā krievu valodas apmācības kursā to pārstāvēja tikai kādi 45 likumi, kas tika aplūkoti bez sistēmas, steigā un palika didaktiski nepietiekami nostiprināti. Nevērība pret ortogrāfiju atspoguļojas arī “atzīmju normās”: ortogrāfiskā kļūda tiek uzskatīta par divreiz mazāk svarīgu nekā runas kļūda un, uzskaitot kļūdas pēc teksta apjoma, skolotājs praktiski var izlikt apmierinošu atzīmi gandrīz par jebkuru rakstu darbu. Tāpēc nav jābrīnās, ka latviešu mācībvalodas skolu abiturienti dažkārt neprot krieviski pareizi uzrakstīt pat pāris teikumu.

Tas ir pašlaik. Bet kas mūs sagaida nākotnē, kad skolu reformas rezultātā sāksim strādāt pēc jaunajām mācību grāmatām? Jaunajās krievu valodas programmās ortogrāfijas apjoms samazināts divkārt. Un vēl nav zināms, kāds tas izskatīsies gaidāmajās grāmatās. Vai mēs nenonāksim tik tālu, ka mūsu jaunatne, skolu beidzot, krievu valodas rakstos izrādīsies ne tikai mazizglītota, bet pat neizglītota? Pārstrādātajās programmās iezīmējas jaušama pretruna starp prasībām un reālajām iespējām tās izpildīt. No vienas puses, prasības pret audzēkņu rakstu valodu ir pietiekami augstas. [...] No otras puses, prasības ortogrāfijā X–XII klasē ir minimālas: X un XI klasē ortogrāfijas jautājumi tikpat kā netiek aplūkoti (sastopami viens divi likumi), XII klase atkārtotības un vispārināšanās nolūkos pieminēti deviņi likumi. Tas pats attiecas arī uz vidējā posma klasēm: ortogrāfija tiek dota bez sistēmas un ar morfoloģiju nesaistīti. Rodas iespaids: programmas sastādītāji domā un paredz, ka latviešu tautības audzēkņu prasmes un iemaņas krievu ortogrāfijā veidosies stihiski un tikai praktiskā ceļā. Cik gan iespaidīgas tad izskatītos viņu sacerētās reportāžas, kinoscenāriji un paaugstinātas sarežģītības pakāpes lietišķie raksti!

Šī programmas pretruna nav vienīgā, un tā nav arī nejauša. [...] Programma paredz patiesu un dziļu krievu valodas apguvi, audzēkņu dzīvu un dabisku, radošu sazināšanos ar krievu valodas starpniecību. Skola to saprot un atbalsta. Taču pedagoga pienākums ir arī iemācīt skolēniem normētu un vispāratzītu literāro valodu, kas pastāv ne tikai mutiskā, bet arī rakstiskā formā, un tieši rakstveidā notiek valodas normu iedzīvināšana un nostiprināšana. Bet tas nav izdarāms bez ortogrāfijas palīdzības. Taču programmā nav norādīts, kādas prasmes un iemaņas, mācību gadu beidzot, ortogrāfijā apgūstamas katrā klasē.

Tagad skolotājam pašam jāatrisina problēma: kur ir saprātīga un mērķtiecīga robeža starp audzēkņu dialogisko runu, kas nepieciešama komunikācijas nolūkos, un normētu, rakstveidā un mutvārdos pastāvošu monoloģisko runu, kas sekmē skolēnu runas kultūras līmeņa veidošanos. Daudz vieglāk pedagogam būtu tad, ja šo robežu skaidri iezīmētu gan programmas, gan mācību grāmatas, gan arī didaktiskie materiāli.

Vihareva, L., Infantjevs, B. (1987, 4. aprīlis). Galvenais – mācību motīvi un spēju izkopšana. *Skolotāju Avīze*, 14.

Atsaucoties uz DPI docentes N. Trofimovas repliku par nevērību pret krievu valodas ortogrāfiju, kas izpaužas programmās latviešu mācībvalodas skolām, gribas paskaidrot, ka jaunās tipveida un reģionālās programmas krievu valodā, kas apkopo un vispārina masu un pirmrindas pieredzi, to skaitā arī latviešu mācībvalodas skolas, saucam par uzlabotām un papildinātām tai nozīme, ka tajās ir realizēta (tiesa gan, tikai daļēji) laikmeta prasība nacionālajās skolās pastiprināt un padziļināt krievu valodas apguves praktisko virzību, paplašināt apmācības situatīvi komunikatīvos pamatus. Jaunās programmas mērķis – attīstīt ikviena padomju cilvēka komunikatīvas spējas krievu valodā, kas kalpotu veiksmīgai savstarpējai sadarbībai ražošanā, kultūrā un pārvaldē mūsu daudznacionālajā padomju valstī, kā arī sekmētu tautu draudzības un internacionālistisko jūtu veidošanos PSRS tautu vidū. Programma sastādīta ar tādu aprēķinu, lai, pēc akadēmiķa S. Barhudarova vārdiem, nepieļautu, ka ortogrāfija un gramatikas likumi nomāc visus valodas aspektus un ka krievu valodas mācīšana aprobežojas tikai ar likumu iekalšanu, kas diemžēl vēl joprojām vērojams atsevišķu skolotāju praksē.

Tieši tāpēc tipveida programmu autori rekomendēja zināšanu vērtējumā divas ortogrāfiskās kļūdas pielīdzināt vienai runas kļūdai. Šādu nostādni vispirms noteica svarīgs mācību motivācijas mērķis izbeigt ar pastāvīgajiem divniekiem un vieniniekiem, kas kā Damokla zobens karājās virs audzēkņu galvām un atņēma viņiem jebkuru interesi apgūt valodu. [..]

Sākot ar 1984. gadu, visi krievu valodas pedagogi pabeidza RSKCI rīkotos divmēnešu kursus, kas bagātināja viņus ar jauniem atklājumiem metodikā un krievu valodas apmācības saturā un praksē. Ievērojami augusi arī mācību materiālā bāze šajā priekšmetā. Līdz ar izlaiduma eksāmenu ieviešanu krievu valodā un literatūrā palielinājusies arī skolotāju un skolēnu atbildība par sava darba rezultātiem. Pagājušā mācību gada krievu valodas un literatūras eksāmenā vairāk nekā trešdaļa skolu absolventu uzrādīja optimālo krievu valodas prasmju līmeni. Iespējams, ka dažās skolās krievu valodas mācīšanas kvalitāte ir vēl zema un neapmierinoša. Latvijas PSR Izglītības ministrijas un augstskolu sadarbības nolūkos

ļoti nepieciešama ir ikgadēja iestājek sāmenu rezultātu apspriešana, norādot tās skolas, kuru absolventi nav apguvuši mācību programmas vielu krievu valodā. Svarīgi, lai augstskolu iestājek sāmenu materiāli atbilstu mācību programmas saturam un tās prasībām, nevis ietvertu jautājumus, kas nav programmās.

Nebūtu pareizi apgalvot, ka jaunās krievu valodas programmas būtu pati pilnība. Tāpēc PSRS PZA ZPI un Latvijas PSR IM PZPI ir ieinteresēti, lai programmas plaši apspriestu un vērtētu, analizētu to trūkumus un ieguvumus. Viena no programmas nepilnībām ir tā, ka nepietiekami konkrēti norādītas prasības krievu valodas prasmju un iemaņu (to skaitā arī ortogrāfijas) apguvei. [...]

**Preses konference Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajā Komitejā.
(1987, 16. aprīlis). *Cīņa*, 89.**

15. aprīlī Rīgā notika preses konference, ko bija organizējusi Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja. Tā bija veltīta skolu jaunatnes internacionālās audzināšanas tālākas pilnveidošanas jautājumiem.

Preses konferencē runāja republikas izglītības ministrs A. Builis un Latvijas PSR Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētājs J. Kalējs. Viņi pastāstīja, kā vispārizglītojošajās un profesionāli tehniskajās skolās tiek izpildīts Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja lēmums, kas šajā jautājumā tika pieņemts šā gada sākumā, un iepazīstināja ar plāniem, kas izstrādāti, lai vispusīgi attīstītu un padziļinātu darbu šajā ļoti svarīgajā jaunās paaudzes idejiskās un politiskās audzināšanas sektorā. [...]

Tika atzīmēts, ka jāuzlabo krievu valodas mācīšana skolās ar latviešu mācību valodu un latviešu valodas mācīšana skolās ar krievu mācību valodu, kā arī Latvijas PSR vēstures mācīšana. Preses konferences organizētāji aicināja žurnālistus biežāk un spilgtāk parādīt skolas, kurās uzkrāta interesanta internacionālās un patriotiskās audzināšanas pieredze, pastāstīt par skolotājiem, kuru darba formas varētu ieinteresēt viņu kolēģus. Vienlaikus jāatceras, ka saruna par šajā jomā pastāvošajām problēmām laikrakstos un žurnālos jārisina kompetenti, taktiski un pārdomāti, PSKP XXVII kongresa lēmumu garā.

Par profesionāli tehniskās izglītības sistēmas uzdevumiem kvalificētu strādnieku kadru sagatavošanas pilnveidošanai atbilstoši PSKP CK 1987. gada janvāra plēnuma prasībām. (1987, 18. aprīlis). *Skolotāju Avīze*, 16.

Pa pārkārtošanās ceļu

[..] Lai pilnveidotu mācību un ražošanas procesu, mūsu republikā tiek izvērstas eksperimentālais darbs. 1. PTV jau otro gadu tiek izmēģināta nodarbību saraksta sastādīšanas automatizētā sistēma, izmantojot bāzes uzņēmuma attiecīgo AVS. Tāds pats eksperiments uzsākts 39. PTV, ar 1987. gada septembri to sāks 7., 25. un 52. PTV. 4. PTV un 23. PTV sekmīgi norit eksperiments, lai ieviestu krievu valodas mācīšanas intensīvo metodi latviešu mācībvalodas grupās. Tagad jau var runāt par šī interesantā darba pozitīvajiem rezultātiem: audzēkņi labi apguvuši izteiksmīgas lasīšanas un sarunu valodas iemaņas.

Krasnoseļska, L. (1987, 23. aprīlis). Krievu valoda – ikdienā. *Komunisma Ceļš*, 49.

Pagājuši četri gadi, kopš stājies spēkā LPSR Ministru Padomes un LKP Centrālās Komitejas lēmums par papildpasākumiem, kas veicami, lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu skolās ar latviešu mācību valodu. Mūsu rajonā lielum liels vairākums iedzīvotāju ir latvieši, tālab šī problēma īpaši aktuāla. Vēl sarežģītāk kļūvis pēc jaunās mācību programmas ieviešanas – nav mācību grāmatu. Latvijas PSR Izglītības ministrijas ieteiktie palīglīdzekļi krievu valodas mācīšanai tiražēti nelielā daudzumā, to nepietiek. Izveidojusies situācija, ka programma ir, bet nav reālu iespēju tās īstenošanai. Daudzi pieredzējuši pedagogi, piemēram, V. Zotovs Īslīces astoņgadīgajā skolā, L. Ozola Pilsrundāles vidusskolā, I. Livčāne Ziemeļu astoņgadīgajā skolā, iesaka savu variantu, kā šajos apstākļos skolēni varētu apgūt materiālu. Viņi paši sastāda uzdevumus, pārraksta tos uz kartītēm, lai audzēkņi nostiprinātu apgūto vielu. Tā skolotājam ir liela slodze, un par racionālu to diez vai varētu nosaukt. Taču citas iespējas pagaidām nav.

Izglītības ministrijā notika konsultācija krievu valodas skolotājiem, un oficiālā atbilde skanēja, ka krievu literatūras apgūšanā iespējami varianti, bet gramatika jā māca atbilstoši programmai un neatkarīgi no tā, vai mācību grāmatas ir vai to pietrūkst. Lieki komentēt šo faktu, jo formālisma tendencēm vēl ir dziļas saknes, un tās diemžēl skar arī izglītības sfēru. Manuprāt, skolotājs, kurš māca valodu, nav pedagogs vien, bet tās tautas un kultūras pārstāvis, kuras valodu māca. Ne gramatisko formu teicama zināšana, bet gan spēja brīvi izteikt savas domas citā valodā – tas ir galvenais. Skolēnam ik mirkli jājūt, ka valoda ir ceļš uz saprašanu, un labas atzīmes ne vienmēr ir zināšanu kritērijs. Materiāls bieži

vien tiek “iekalts” un praktiski lietots netiek. Mācot valodu, īpaši svarīga ir nepie-
spiesta, lietišķa atmosfēra, un skolotājam jācenšas ar audzēkņiem šajā valodā
sarunāties arī ārpus stundām.

Padomju Latvijas skolotāju V kongress. Informatīvais ziņojums.

(1987, 25. aprīlis). *Cīņa*, 97.

Nevis parasts zvans, bet skolas zvans 24. aprīlī Rīgā, Latvijas Komunistiskās par-
tijas CK Politiskās izglītības namā, pavēstīja, ka sācies Padomju Latvijas skolotāju
V kongress. To atklādama, PSRS Augstākās Padomes deputāte, Stučkas rajona
Pļaviņu vidusskolas direktore E. Kupča vairāk nekā 600 saviem kolēģiem – dele-
gātiem sacīja: – Skolas zvans, kas nule atskanēja, ir sapulcinājis mūs uz nepa-
rastu pedagogiskās padomes sēdi īsi pirms Vissavienības skolotāju kongresa.
Pildīdami partijas norādījumu audzināt jauno paaudzi idejiski pārliecinātu, aug-
sti izglītotu un strādīgu, mēs apzināmies skolotāju atbildību par paaudžu likte-
ņiem un par mūsu zemes nākotni. Gribas cerēt, ka mūsu kongresa darbs palīdzēs
celt visu izglītības iestāžu darbības kvalitāti un efektivitāti un sekmīgi īstenot
skolu reformu.

Tiek ievēlēti kongresa darba orgāni – prezidijs, sekretariāts, redakcijas
komisija un mandātu komisija. Kongresa prezidijā vietas ieņem biedri B. Pugo,
A. Gorbunovs, A. Klaučēns, J. Rubenis, V. Soboļevs, J. Vagris un I. Priedītis. Kopā
ar viņiem ir PSKP CK zinātnes un mācību iestāžu nodaļas instruktors A. Aba-
kumovs, Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks L. Bartkevičs,
Latvijas Komunistiskās partijas CK zinātnes un mācību iestāžu nodaļas vadītājs
A. Gruduls, PSRS Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētāja
vietnieks A. Osipovs un PSRS Izglītības ministrijas nodaļas priekšnieks V. Ņiko-
novs. Turpat ir atbildīgi partijas, padomju, arodbiedrību un komjaunatnes darbi-
nieki, partijas un revolūcijas veterāni, ministriju un resoru vadītāji, pedagogiskā
darba veterāni, izglītības teicamnieki, rūpniecības uzņēmumu direktori. Kon-
gresa darbā piedalās Baltkrievijas PSR, Lietuvas PSR un Igaunijas PSR delegācijas.

Tiek apstiprināta kongresa darba kārtība:

1. Par to, kā tiek izpildītas PSKP XXVII kongresa lēmumu un vispārizglīto-
jošo un profesionālo skolu reformas pamatvirzienu prasības par jaunās
paaudzes mācīšanas un komunistiskās audzināšanas kvalitātes tālāku
paaugstināšanu.
2. Par republikas profesionāli tehniskās izglītības sistēmas uzdevumiem
kvalificētu strādnieku kadru sagatavošanas pilnveidošanā atbilstoši
PSKP CK 1987. gada janvāra Plēnuma prasībām.
3. IV Vissavienības skolotāju kongresa delegātu vēlēšanas.

Pirmajā darba kārtības jautājumā referātu nolasīja Latvijas PSR izglītības ministrs A. Builis. Otrajā darba kārtības jautājumā referātu nolasīja Latvijas PSR Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētājs J. Kalējs. [..]

Kongresā runāja Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs B. Pugo. Viņš atzīmēja, ka skolotāju kongress ir liels notikums republikas dzīvē. Tā darbam seko ne vien pedagogi, bet arī visi Latvijas darbaļaudis. Šī uzmanība ir pilnīgi pelnīta. Uz savu lielās pedagogiskās padomes sēdi ir sapulcējušies labākie republikas skolotāji un profesionāli tehnisko skolu pasniedzēji. Viņu darbs nav viegls. Tas prasa visu garīgo spēku pastāvīgu sasprindzinājumu, gudrību, pacietību un lielu mīlestību pret bērniem un savu darbu. Latvijas skolotāju vidū ir daudz tādu darbinieku, kas jaunās maiņas audzināšanai veltī visu savu talantu, visus savus spēkus. Tieši tā savu skolotāju pienākumu pilda PSRS Tautas skolotāja Janīna Vilmane, Latvijas Komunistiskās partijas CK locekļa kandidāte, Latvijas PSR Nopelniem bagātā skolotāja Ludmila Kaļiņina, Latvijas PSR Nopelniem bagātais skolotājs Mārcis Budļevskis un desmitiem citu pedagogu. Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja vārdā viņiem tika izteikta sirsnīga pateicība. Tālāk tika atzīmēts, ka skolotāju kongress notiek ļoti atbildīgā laikā. Visā mūsu zemē, visās dzīves sfērās pieņemams spēkā pārkārtošanās. Tā norit arī skolās. Pilnīgi viennozīmīgi var izdarīt secinājumu, ka trijos gados, kas pagājuši, kopš tika pieņemts PSKP CK lēmums par vispār izglītojošo un profesionālo skolu reformu, ir paveikts daudz, arī mūsu republikā. Uzbūvētas jaunas skolas un pirmsskolas iestādes. Nostiprināta to materiāli tehniskā bāze. Atvērtas simtiem klašu sešgadīgajiem bērniem. Vidusskolās iekārtoti 57 informātikas kabineti, kas apgādāti ar skaitļotājiem. Izstrādātas vairākas jaunas mācību grāmatas un mācīšanas metodika. Vairāk uzmanības tiek veltīts sabiedriski derīgajam darbam. Bāzes uzņēmumos skolēniem ierīkoti aptuveni 30 tūkstoši darba vietu. Palielinājušās skolotāju algas. Daudz darīts, lai uzlabotu viņu dzīvokļa apstākļus. Piemēram, pagājušajā gadā viņiem piešķirts pusotras reizes vairāk dzīvokļu nekā 1984. gadā.

Pozitīvās pārmaiņas ir pilnā mērā sajūtamas. Bet runāt par kardinālu lūzumu skolu lietās ir pārāgri. Daudz pareizāk ir paškritiski atzīt, ka arī mūsu republikā reforma buksē, – to apstiprina Liepājas skolās un profesionāli tehniskajās vidusskolās izveidojušās situācijas analīze, kas nesen tika izdarīta Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja sēdē. Tika atklāts daudz trūkumu, kas raksturīgi arī citām republikas pilsētām un rajoniem.

Vairākās skolās joprojām vērojams formālisms, ārišķība un pedagogisks konservatīvisms. Daudzu mācībstundu kvalitāte joprojām ir pirmsreformas līmeni. Tas nav nekāds pārsteigums – to metodikā pagaidām nav izdarīti sevišķi grozījumi. Dažās skolās arī tagad dominē autoritārais mācību procesa vadīšanas stils. Skolēnu pašpārvalde pagaidām visnotaļ pastāv vairāk gan uz papīra. Uz

jautājumu “Kādi ir šo trūkumu cēloņi?” skolu un profesionāli tehnisko vidusskolu direktori un Izglītības ministrijas vai Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas darbinieki parasti atbild: maz skolu, klases pārpildītas, trūkst pasniedzēju, varētu būt labāka jauno skolotāju profesionālā sagatavotība. Sak, kāda te var būt runa par pārkārtošanās paātrināšanu un mācībstundu kvalitātes paaugstināšanu. Šie argumenti nav bez pamata. Pirmkārt, skolu celtniecības tempi pagaidām atpaliek no vajadzībām. Piemēram, pēdējos trijos gados skolēnu vietu skaits palielinājies par 10 tūkstošiem, bet skolēnu skaits pieaudzis par 17 tūkstošiem. Šāda disproporcija liek sevi just arī visas divpadsmitās piecgades plānos. Kā redzams, republikas Valsts plāna komiteja un Izglītības ministrija savos aprēķinos nav ņēmušas vērā visus faktorus. [...] Tie tipveida projekti, pēc kuriem tagad ceļ skolas, jau vairs neatbilst dzīves prasībām. Bet nākotnē tās taču kļūs vēl augstākas. Ir vajadzīgi tādi projekti, tādas skolas, kuros būtu ņemtas vērā visas reformas prasības. Otrkārt, republikas skolām ir tiesības gaidīt, ka republikas valdība, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija un Valsts plāna komiteja vistuvākajā laikā veiks pasākumus, lai plašākos mērogos sagatavotu pedagogu kadrus. Turpmāk nedrīkst samierināties ar to, ka pieprasījums pēc skolotāju sagatavošanas tiek apmierināts tikai 70 procentu apmērā. Daudz lielāka uzmanība jāveltī jauno skolotāju sagatavošanas kvalitātes paaugstināšanai. Skolām ir tiesības cerēt, ka viņi ienesīs ne vien jaunības degsmi, bet arī jaunas idejas, jaunas mācību metodes. [...]

Katrai vietējai tautas deputātu padomei jāsāk konkrēti domāt par skolu un skolotāju rūpēm un vajadzībām un aktīvāk tiem jāpalīdz. Tagad nevienam neatliek laika iešūpoties. Bērni aug ātri, un tagad viņi jāmāca un jāaudzina pa jaunam. Taisnība ir tiem delegātiem, kuri uzskata, ka šādas iespējas ir jāmeklē un jāatrod katrā pilsētā un rajonā, katrā skolā un profesionāli tehniskajā vidusskolā. Turklāt mācību procesa pārkārtošana nav obligāti jāsāk ar jaunas skolas celtniecību. Daudz pareizāk ir pārkārtot mācību procesu. Taču to nebūt nav sapratuši visi pedagogi. Liek sevi manīt, kā saka fizikas skolotāji, pirmais Ņūtona likums, inerces likums. Paradums strādāt pa vecam. Reformas īstenošanas gaitu nopietni bremzē vairāku skolotāju neprasme, bet reizēm arī nevēlēšanās cīnīties par pārkārtošanos. Daži no viņiem pat spriež: mums ir jāmača bērni, bet ar pārkārtošanos lai nodarbojas direktors un ministrija.

Ir arī tādi pedagogi, kas ātri aizraujas ar jaunām idejām, no kuru īstenošanas gaida gandrīz vai brīnumus, bet pēc tam, sadūrušies ar pirmajām grūtībām, tikpat ātri atsalst, viļas un pamet iesākto darbu. Viņi visu grib panākt uzreiz un uz darbu, kas prasa daudz pūļu un pacietības, raugās no augšas. Bet viens otrs nogaida, cer, ka reforma pati no sevis atrisinās sasāpējušās problēmas. Nē, vienā paņēmienā reformu nevar īstenot. Un arī pārkārtošanās jāsāk katram pedagogam

ar sevi. Tā nu iznāk, ka reformas liktenis daudzējādā ziņā ir atkarīgs no pašiem skolotājiem. Arī visas mūsu dzīves pārkārtošanās panākumi lielā mērā būs atkarīgi no tā, kā skolotāji tālāk mācīs un audzinās jaunatni, kādus cilvēkus viņi sagatavos – vienaldzīgus izpildītājus vai cīnītājus, kas prot godam aizstāvēt ideju.

Tagadējiem pārkārtošanās celmlaužiem ir tiesības gaidīt no skolas cienīgus sekotājus, kas būtu neiecietīgi pret konservatīvismu, bezprincipialitāti un patērētāja attieksmi pret dzīvi, būtu gatavi risināt ne vien šāsdienas problēmas, bet arī tos uzdevumus, kurus izvirzīs nākamais, XXI gadsimts. Tāpēc ir nepieciešams, lai skolu absolventiem būtu ne tikai noteikts zināšanu krājums, bet arī prasme to pastāvīgi papildināt, vēlēšanās kalpot savai tautai, lai viņi mīlētu darbu, būtu īsti novatori katrā lietā. Lai paātrinātu pārkārtošanos, ir vajadzīgas spilgtas, harmoniski attīstītas personības, kas prot kritiski izturēties pret sevi, spraut sev lielus mērķus un sasniegt tos. Šādus cilvēkus var izaudzināt vienīgi tādas pašas personības. Tieši tāpēc ir tik svarīgi, lai katrs skolotājs būtu nevis vienkārši “stundu pasniedzējs”, bet gan cēlsirdības un morālas skaidrības etalons, labs padomdevējs mācībās un darbā, atdarināšanas paraugs. Tas nozīmē, ka ikvienam skolotājam un inženierpedagogam drīzāk jāstājas pārkārtošanās cīnītāju rindās, vēl neatlaidīgāk jācīnās pret rutīnu un formālismu, vēl aktīvāk jāpilnveido sava darba stils. Daudzi skolotāji, te nav ko slēpt, pieraduši strādāt tā, kā liek “no augšas” saņemtā metodika. Bet tagad pienācis laiks nopietni padomāt arī par to, vai tajā viss ir pareizi, vai ievērotas pārmaiņas, ko mūsu dzīvē radījusi pārkārtošanās. Tagad pedagogam nevis vienkārši jāiet kopsolī ar laiku, bet gan jāapsteidz tas. Viņam ne tikai dziļi jāpārzina tā zinātne, kuras pamatus viņš māca, bet arī dedzīgi jāpropagandē viss jaunais, progresīvais. Viņam pareizi jāizprot un jāņem vērā savā darbā parādības un procesi, kas notiek sabiedrības dzīvē, jāmeklē vislabākie ceļi uz bērnu un jauniešu prātiem un sirdīm. Ne tikai jākritizē novecojušo metodiku trūkumi, bet arī jāizstrādā jaunas, savas metodikas, kā to dara pazīstamie pedagogi V. Satalovs, S. Amonašvili, J. Iljins. Jāuzņemas atbildība, nevis jānorobežojas no tās ar novecojušām instrukcijām.

Labu priekšzīmi šādā radošā pieejā mācību procesa pārkārtošanai jums republikā rāda vēstures skolotāja Novīta Kukļa, informātikas pamatu skolotājs Anatolijs Revunovs, fiziķis Pēteris Puķītis, latviešu valodas skolotāja Janīna Plečkēna, vecākais ražošanas apmācības meistars Romualds Jakubānis un citi pedagogi. Šādi novatori visādi jāatbalsta, nevis jānopeļ jau pēc pirmās neveiksmes. Ceļā uz jauno nevajag baidīties no iespējamām kļūdām. A. Makarenko teica, ka pedagogija bez riska ir risks pedagogijai. Bet kas tad būs jādara inspektoriem, ja katrs skolotājs sāks eksperimentēt? Atbilde var būt tikai viena – jāpalīdz ieviest jauno, jāpopularizē labāko skolotāju pieredze. Tad arī mūsu republikā būs daudz vairāk savdabīgu pedagogu.

Laiks prasa, lai inspektors pēc sava darba būtības drīzāk kļūtu par metodiķi instruktoru. Tas ir labi, ka Izglītības ministrija nolēmusi vairākās rajonu tautas izglītības nodaļās un skolās ieviest paškontroli. Drošāk jāpaplašina tās praktizēšanas sfēra. Skolotāji godam attaisnos uzticību un sāks vēl aktīvāk ieviest novatoriskas mācību metodes. Vēl lielāku atbalstu no ministrijas un zinātnes gaida sadarbības pedagoģija. Tagad ar katru dienu pieaug tās piekritēju skaits. Viņi aizvien labāk apzinās, ka vecā mācību forma, kurai pastāvēt skolotājs māca un skolēns mācās, nedod vajadzīgo efektu. Daudz lielāks labums ir tad, kad skolotājs un skolēns aktīvi un labvēlīgi sadarbojas apkārtējās pasaules izzināšanā. Prakse pārlicina, ka taisnība ir tiem pedagogiem, kas skolēnu neuzskata par mēmu audzināšanas objektu, bet gan par savu sabiedroto audzināšanas procesā. Viņi nespiež skolēnu mācīties, bet to pārlicina par mācīšanās nepieciešamību.

Bez šaubām, tāda pedagoģija ir jāmācās. Bet vai tad par skolotāju nav teikts, ka viņš dzīvo, kamēr mācās, un mācās, kamēr dzīvo. Vajag, lai jauno paņēmieni un metožu apgūšanā skolotājiem ietu palīgā pedagogu biedrība, Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūts un Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts. To tiešais pienākums ir darīt visu, lai pedagogu novatoru pieredze ātrāk kļūtu par visu republikas skolotāju ieguvumu.

Pārkārtošanās uzliek skolotājam un sabiedriskajām organizācijām par pienākumu veltīt daudz vairāk uzmanības skolu demokratizācijai un pašpārvaldes attīstīšanai skolās. Pirmie soļi šajā virzienā ir jau sperti. Vairākās skolās notikušas direktoru vēlēšanas, tiek rīkotas pašpārvaldes dienas, vecāko klašu audzēkņus aicina uz pedagoģisko padomju sēdēm. Bet ir jāiet tālāk. Šie epizodiskie pasākumi jāpadara par normu. Kāpēc, teiksim, neieklaut pašus autoritatīvos vecāko klašu skolēnus pedagoģiskajās padomēs un neuzticēt viņiem mācību cehos nopelnīto līdzekļu sadalīšanu? Ir nepieciešams piešķirt komjaunatnes un pionieru organizācijām pilnīgu patstāvību savu lēmumu pieņemšanā un izpildē. Ir jāpalīdz pionieriem un komjauniešiem ātrāk apzināties, ka viņi patiešām ir saimnieki savā dzimtajā skolā. Mūsu jaunieši ir tam pilnīgi nobrieduši. To pārlicinoši demonstrēja mūsu zemes komjaunatnes XX kongress un arī komjaunatnes konferences, kas notika republikas pilsētās un rajonos. Mums ir laba pašpārvaldes pieredze Pļaviņu un Suntažu vidusskolās, Rīgas 22. un 50. vidusskolā. Tā ir jābagātina un drosmīgāk jāievieš citās mācību iestādēs. Pašpārvaldes un demokratizācijas attīstīšana nekādā gadījumā neatbrīvo direktorus un partijas organizācijas no atbildības par stāvokli skolā, bet, tieši pretēji, to palielina. Lūk, kāpēc tagad ir tik svarīgi, lai partijas pilsētu un rajonu komitejas gādātu par skolu kolektīvu un partijas organizāciju vadības nostiprināšanu, par to rindu papildināšanu ar jauniem skolotājiem, īstiem pārkārtošanās entuziastiem.

Lai paātrinātu šo uzdevumu atrisināšanu, ir vērts ņemt savā bruņojumā partijas Ļeņina rajona komitejas pieredzi. Tā sākusi rajona skolās sistemātiski rīkot vienotas politdienas un tikšanās ar skolotājiem un skolēniem. Šāda pieeja dod iespēju ne vien labāk sajust skolu kolektīvu noskaņojumu, bet arī operatīvāk ietekmēt pārkārtošanās paātrināšanu tajos. Tagad visā mūsu zemē norit gatavošanās Lielā Oktobra 70. gadadienai. Un ir nepieciešams to izmantot pēc iespējas labāk, lai pastiprinātu skolēnu patriotisko un internacionālo audzināšanu. Līdz šim tās praksē mēs esam meklējuši un atraduši tikai iemeslu aizkustinājumam un sajūsmai, esam centušies nepamanīt trūkumus. Bet tie vēl ir. Šīs negatīvās parādības ir jāizskauž, skolu kolektīvos tās jāapspriež atklāti un vaļsirdīgi. Vienlaikus mums visiem nelokāmi jāievēro V. I. Ļeņina novēlējums parādīt īpašu iejūtību un apdomību visā, kas skar katras nācijas intereses, savlaicīgi risināt radušos jautājumus. Tad tie arī nekļūs asi.

“Cilvēks nepiedzimst ar internacionālista vai nacionālista gēniem,” Mihails Gorbačovs teica VĻKJS XX kongresā. “No viņa paša, no audzināšanas, no sabiedrības ir atkarīgs tas, kāds viņš kļūs dzīvē. Katrai jaunai padomju cilvēku paaudzei ikreiz no jauna jāiegūst internacionālisma jūtas starpnacionālajā saskarsmē, kopīgās mācībās un darbā.”

Ļoti daudz kas šo jūtu ieaudzināšanā ir atkarīgs no skolotājiem. Būsim atklāti: vēl ne vienmēr pusaudzā ģimenē valda internacionālisma gars. Daži cilvēki arī tagad parastas sadzīves nekārtības uztver kā viņu nacionālo interešu aizskaršanu. Šādu vecāku, radnieku un kaimiņu greizie spriedumi, robi viņu izglītībā un kultūrā atstāj nevēlamas pēdas pusaudzū dvēselē.

Tāpēc savlaicīgi vajag saskatīt neveselīgās ietekmes un savlaicīgi sākt šīs kaites ārstēšanu. Kuram ir visvieglāk to izdarīt? Protams, skolotājam. Pareizi rīkojas tie skolotāji, kuri starpnacionālās saskarsmes kultūru audzina ne vien draudzības festivālos, apvienotajās darba un atpūtas vienībās un pārgājienos pa padomju tautas revolucionārās cīņas un darba slavas vietām, bet arī katrā mācībstundā.

Svarīga loma starpnacionālās saskarsmes kultūras paaugstināšanā mūsu republikā ir pasākumi, kuri veicami, lai uzlabotu krievu un latviešu valodas mācīšanu, un kuri nosprausti Latvijas Komunistiskās partijas CK biroja lēmumā par darbaļaužu patriotiskās un internacionālās audzināšanas pilnveidošanu.

Tā īstenošanā daudz jādara arī skolotājiem. Viņiem katrā skolā ir neatlaidīgi jāieaudzina cieņas pilna attieksme tiklab pret krievu, kā arī pret latviešu valodu un katram audzēknim jāveido iekšēja nepieciešamība vienādi mācīties abas valodas. Ne mazāk svarīgi ir visur radīt arī vienādus apstākļus to apgūšanai. Pagaidām iespējas mācīties latviešu valodu nebūt nav visās skolās. Iemesls ir vienkāršs – trūkst vairāk nekā 150 pasniedzēju. Piemēram, Rīgas 87. vidusskolā ir brīvas divas vietas. Tas ir slikti. Izglītības ministrijai un tautas izglītības

nodaļām jādara viss, lai jau ar nākamo mācību gadu krievu un latviešu valodas pasniedzēji būtu katrā skolā, katrā klasē. Vienlaikus skolās, kur mācās bērni, kas pieder pie pamattautības, vēl pārliecinošāk jāizskaidro krievu valodas īpašā loma visu mūsu zemes tautu dzīvē. To, piemēram, ļoti labi raksturojis pazīstamais latviešu dzejnieks Valdis Lukss. Padomju zemē, viņš rakstīja, ir varens tautu sazināšanās līdzeklis, kurš spēj piešķirt mākslas darbam īpašu vērienīgumu. Tā ir krievu valoda. Latviešu klasiķis Rūdolfs Blaumanis skumīgi teica, ka diezin vai pienāks laiks, kad pasaule iepazīs Latvijas rakstniekus. Taču šāds laiks ir pienācis. Pirms dažiem gadiem es biju Japānā. Tur man parādīja “Latviešu pasakas”, Viļa Lāča “Zvejnieka dēlu” un vēl dažas manas tautas grāmatas, kas izgājušas plašajā pasaulē, pateicoties krievu valodai.

Krievu valodas nozīme visu mūsu dzīvē ir ne vien jāzina, bet arī pienācīgi jānovērtē jau no skolas vecuma. Veidojot bērnos vēlēšanos apgūt valodas, skolotājiem vienlaikus jārosina arī interese par krievu un latviešu kultūru, plašāk jāiesaista šajā darbā rakstnieki, mākslinieki un aktieri. Būs pareizi, ja skolās, kur mācības notiek krievu valodā, biežāk viesosies latviešu kultūras darbinieki, bet skolās, kur mācības notiek latviešu valodā, – krievu radošās inteliģences pārstāvji. Manuprāt, uz skolām biežāk vajadzētu aicināt arī karavīrus internacionālistus, kas bijuši Afganistānā. Viņi nevis vārdos, bet praksē iepazīnuši internacionālisma spēku un nozīmi. Saskarsme ar viņiem nāks par labu ne vien skolēniem, bet arī skolotājiem. Tie, protams, ne tuvu nav visi uzdevumi, kas tuvākajā laikā būs jāatrisina vispārizglītojošo skolu skolotājiem un profesionāli tehnisko skolu pasniedzējiem. To ir daudz vairāk. Risinot problēmas, kas jums rodas, jūs varat paļauties uz partijas, padomju un saimniecisko orgānu aktīvu jo aktīvu atbalstu. Skolu reformas paātrināšana taču ir kopīgs uzdevums. Pedagogiem ir tiesības gaidīt arī lielāku gādību par viņu prestiža celšanu. Par to neatlaidīgi rūpēties mums liek Vladimira Iljiča norādījums. Jau padomju varas rītausmā viņš izvirzīja uzdevumu pacelt tautskolotāju “tādā augstumā, kādā viņš nekad nav bijis un nav, un nevar būt buržuāziskajā sabiedrībā”. Lai šo norādījumu izpildītu, jau daudz kas darīts, bet vēl vairāk jādara. Katrā rajonā un pilsētā jārada tāds stāvoklis, lai skolotājiem patiešām piešķirtu dzīvokļus pirmām kārtām, lai viņiem nebūtu problēma dabūt ceļazīmes uz sanatorijām un atpūtas namiem, lai par viņiem biežāk stāstītu laikraksti un žurnāli, lai goda plāksnēs allaž būtu vieta labākajiem skolotājiem. Gādība par skolotāju nekad nevar būt par lielu. Tā vienmēr attaisnojas, jo tā taču ir arī gādība par mūsu bērnu audzināšanas uzlabošanu, gādība par mūsu nākotni.

Mandātu komisijas ziņojumu nolasīja tās priekšsēdētājs, Tukuma rajona Engures vidusskolas direktors K. Ēdelnieks. Delegāti sirsnīgi pateicās tautas izglītības veterāniem un skolotāju dinastiju pārstāvjiem par ilggadējo apzinīgo darbu. Pēcpusdienā kongresa delegāti diskusiju grupās apmainījās domām par

mūsdienu pedagogijas aktuālajiem jautājumiem. Vakarā kongresa dalībniekiem tika sniegts svētku koncerts.

25. aprīlī Padomju Latvijas skolotāju V kongress turpina darbu.

Padomju Latvijas skolotāju V kongresa delegātu aicinājums skolotājiem, pasniedzējiem, visiem izglītības darbiniekiem un sabiedrībai.

(1987, 26. aprīlis). *Cīņa*, 98.

Dārgie biedri!

Mēs, Padomju Latvijas skolotāju piektā kongresa delegāti, savā forumā esam sapulcējušies padomju sabiedrības dzīves atjaunošanas un pārkārtošanas dienās, kad mūsu zemes darbaļaudis, viņu vidū arī pedagogi, pašai dziedīgi strādā, lai īstenotu PSKP XXVII kongresa un Padomju Savienības Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas janvāra Plēnuma nospraustos plānus, un gatavojas godam sagaidīt Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas 70. gadadienu.

Kongress aicina visus pedagogus dziļi apzināties, ka viņi ir atbildīgi par jaunās paaudzes likteni. Tagad mēs pašai dziedīgi strādājam, lai īstenotu skolu reformu. Ļoti svarīgs tās uzdevums ir kardināli uzlabot mācību un audzināšanas procesu. Mēs veltīsim savas pūles, lai veidotu jaunatnei zinātnisko pasaules uzskatu, augstu politisko kultūru, stingru idejisko pārliecību un morālās īpašības. Mēs audzināsim savus skolēnus PSRS tautu draudzības garā, sociālistiskā internacionālisma un padomju patriotisma garā, audzināsim nesamierināmus cīnītājus pret jebkurām nacionālisma un šovinisma izpausmēm. Lai tagadējie vispārizglītojošo un citu skolu audzēkņi aug strādīgi, fiziski veseli un garīgi bagāti.

Kongress apelē pie pedagogu goda un profesionālā lepnuma. Izskaudiet, biedri, inertumu un formālismu, strādājiet radoši, novatoriski! Skolotāja radošā personība ir skolēna radošās personības veidošanas faktors. Izmantojiet pedagogiskajā darbā zinātnes sasniegumus. Studējiet un izmantojiet sava darba praksē sadarbības pedagogijas idejas un skolotāju novatoru darba pieredzi. Organizējiet skolēnu kolektīvu radošo un organizatorisko darbu. Esiet labsirdīgi un taisnīgi, protiet pārliecināt. Sadarbojieties ar bērniem un viņu vecākiem. Uzmanīgi un kritiski apkopojiet skolu atjaunināšanas praksi, augstu vērtējiet katru labākās pieredzes graudu, pārņemiet un attīstiet tālāk šo pieredzi.

Tuvojas Lielā Oktobra 70. gadadiena. Stāstiet jaunajai paaudzei par Dzimtenes varonīgo pagātni. Centieties panākt, lai jūsu audzēkņi ne tikai ar prātu, bet arī ar sirdi izjustu iepriekšējo paaudžu varoņdarba diženumu un kļūtu par Oktobra revolucionārā veikuma cienīgiem turpinātājiem. Palieliniet komjaunatnes un pionieru organizācijas aktivitāti, pašdarbību un iniciatīvu. Drošāk dodiet skolēniem atbildīgākus uzdevumus.

Kongress griežas pie bāzes uzņēmumu vadītājiem, to partijas, arodbiedrību un komjaunatnes organizācijām. Sniedziet efektīvu palīdzību vispārizglītojošajām un profesionāli tehniskajām skolām darbmācības materiālās bāzes nostiprināšanā un skolēnu tehniskās jaunrades attīstīšanā. Labākos ražošanas darbiniekus, kam ir pedagoga dzirksts, nosūtiet darbā ar jaunatni. Kopā ar pedagogiem centieties panākt, lai skolēnu darbs it visur iegūtu sabiedrisku nozīmi, kļūtu par audzinošu faktoru. Neaizmirstiet, ka no jūsu attieksmes pret darba organizāciju daudzējādā ziņā ir atkarīgs, kā tiks sagatavota strādnieku šķiras jaunā maiņa.

Mēs aicinām sabiedrību meklēt efektīvus līdzekļus, kas paaugstinātu vecāku atbildību par bērnu audzināšanu. Stipra, laba ģimene, vecāku sadarbība ar skolu un savstarpēja saprašanās ir sekmīgas audzināšanas ķīla.

Izglītības iestāžu vadītāji, tautas izglītības orgānu nodaļu darbinieki! Operatīvāk pārkārtojiet visu izglītības sistēmas posmu darba stilu un metodes, nostipriniet demokrātiju pārvaldē, dzīvo saikni ar skolotājiem, skolēniem un plašo sabiedrību. Izskaidiet birokrātismu, procentu māniju un novecojušus paradumus. Savā ikdienas darbā nostipriniet atklātumu un patiesīgumu, kritiku un prasīgumu. Sadarbojieties ar skolotājiem. Centieties radīt labvēlīgu mikroklimatu un radošu atmosfēru jūsu vadītajā kolektīvā. Lai pieaug skolu partijas, arodbiedrību un komjaunatnes organizāciju loma audzināšanas darbā, lai katrs pedagogs – komunistis un komjaunietis – palielina savu ieguldījumu skolu atjaunināšanā!

Biedri!

Skolēni, kas tagad sēž skolas solos, ir nākotnes cilvēka faktors. Tieši viņi drīzā nākotnē uzņemsies galveno smagumu paātrinājuma un pārkārtošanās problēmas risināšanā. No tā, kā tiks realizēta vispārizglītojošo un profesionālo skolu reforma, ir atkarīgs, cik liels būs jauno paaudžu ieguldījums sabiedrības revolucionārajā pārveidošanā. Veltīsim visas pūles, zināšanas un pieredzi, lai vidējo mācību iestāžu absolventi būtu gatavi domāt un rīkoties saskaņā ar visaugstākajiem pilsoniskuma un partijiskuma principiem.

LATINFORM. (1987, 7. augusts). Latvijas Komunistiskās partijas CK nacionālo un starpnacionālo attiecību komisijā. Dziļāk apgūt valodas. *Cīņa*, 182.

Padomju tautu vienotība vienmēr bijusi un joprojām ir mūsu valsts spēka avots. Paātrinājuma un visu dzīves sfēru kardinālas atjaunināšanas stratēģija prasa vēl ciešāku saliedētību. Partijas programmas būtiskais norādījums liek rūpēties, lai katram padomju cilvēkam piemistu draudzības un brālības jūtas, kas vieno visas PSRS nācijas un tautības, lai viņam būtu augsta starpnacionālās saskarsmes kultūra, neiecieta attieksme pret nacionālisma un šovinisma, nacionālās aprobežotības un nacionālā egoisma izpausmēm, pret tādiem ieradumiem un paražām,

kas traucē dzīves komunistisko atjaunināšanu. Risinādama jaunos uzdevumus nacionālo attiecību pilnveidošanā mūsu daudznacionālajā zemē, partija balstās uz pārbaudītajiem leņķiniskās nacionālās politikas principiem.

Viens no tiem ir tiklab visu PSRS pilsoņu dzimto valodu brīvas attīstības un līdztiesīgas izmantošanas nodrošināšana, kā arī krievu valodas apgūšana līdztekus savai nacionālajai valodai. Krievu valodu padomju cilvēki brīvprātīgi pieņēmuši par starpnacionālās saziņas līdzekli. Tā paplašina pieeju mūsu zemes un pasaules kultūras, zinātnes, tehnikas un ražošanas sasniegumiem, veicina vienotā tautsaimnieciskā kompleksa nostiprināšanos, valsts un sabiedrības dzīves internacionalizāciju, vēl ciešāku tautu saliedēšanos un tiešus cilvēku kontaktus. Paralēli pieaug visdažādāko tautību cilvēku interese par to republiku pamatiedzīvotāju valodas mācīšanos, kurās viņi dzīvo. Divvalodība kļūst par objektīvu nepieciešamību un padomju cilvēka vajadzību, tā aktīvi sekmē sabiedrības attīstības paātrināšanos.

Šī tendence kā dzīves norma nacionālajā republikā aizvien vairāk nostiprinās arī Padomju Latvijā. Tomēr te ir savas grūtības, ko, no vienas puses, radījis tas, ka pēdējos gadu desmitos nacionālās attiecības pacēlušās jaunā, augstākā pakāpē, kļuvušas daudzveidīgākas un sarežģītākas, un, no otras puses, tas, ka praktiskajā darbībā šīs pārmaiņas ne vienmēr tika ņemtas vērā, ka tika noklusētas problēmas, kas radās. Jautājums par stāvokli krievu valodas mācīšanā un apgūšanā republikas skolās ar latviešu mācībvalodu un latviešu valodas mācīšanā un apgūšanā skolās ar krievu mācībvalodu bija pirmais, ko pēc savas izveidošanas izskatīja Latvijas Komunistiskās partijas CK nacionālo un starpnacionālo attiecību komisija. 3. augustā notika komisijas sēde. To atklāja komisijas priekšsēdētājs, Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs B. Pugo.

Apspriešanai izvirzītajā jautājumā sēdes dalībnieki noklausījās republikas izglītības ministra pirmās vietnieces B. Kubuliņas un Latvijas PSR Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētāja J. Kalēja ziņojumus. Šajos ziņojumos, kā arī komisijas locekļu runās tika uzsvērts, ka šim ļoti svarīgajam skolu darba virzienam jāveicina cilvēku internacionālās kopības nostiprināšanās, augstas starpnacionālo attiecību kultūras veidošanās jaunajā paaudzē, divvalodības principa realizēšana republikā, valodas apgūšanā bērnudārzos, skolās un profesionāli tehniskajās mācību iestādēs ar latviešu mācībvalodu pēdējā laikā sperts manāms solis uz priekšu. Jau no piecu gadu vecuma tikpat kā visi bērnu dārzu audzēkņi sāk mācīties krievu valodu.

Ieviests krievu valodas eksāmens vispārizglītojošo skolu XI klasēs, krievu valodas dziļākas apgūšanas nolūkā skolās un vidējās profesionāli tehniskajās mācību iestādēs izveido tādas mācību apakšgrupas, kurās nav vairāk par 12 audzēkņiem. Uzlabota skolotāju kadru sagatavošana, vairāk nekā 85 procentiem šī priekšmeta

skolotāju ir augstākā filoloģiskā izglītība. Republikas Izglītības ministrija izstrādājusi jaunas krievu valodas un literatūras programmas vidusskolām, fakultatīvajām grupām un pulciņiem. Nostiprināta materiāli tehniskā bāze, tiek plānots ar nākamo mācību gadu pakāpeniski ieviest jaunas mācību grāmatas. Skolās strādā daudz kvalificētu pedagogu, kas guvuši labus rezultātus. Sēdē tika atzīmēta V. Golovenko (Stučkas rajons), L. Kaļiņinas, N. Ceblkinas, R. Potašes un T. Fominas (Rīga) darba pieredze. Profesionāli tehnisko vidusskolu skolotājas J. Kamin-ska (Cēsis) un A. Jansone (Valmieras rajons), kā arī citi pedagogi labi apguvuši intensīvo krievu valodas mācīšanas metodi un aktīvi izmanto ārpusklases darbu, lai radītu interesi par krievu un citu PSRS tautu kultūru.

Labākais veiktā darba rādītājs ir skolēnu valodas prasme. Analīze parādījusi, ka viņi savā lielumā lielajā vairākumā labi apguvuši sarunu valodu un gramatikas pamatus. Eksāmenos 35 līdz 38 procenti audzēkņu demonstrēja optimālas zināšanas, un tikai 0,13 līdz 0,18 procentiem bija nepietiekams zināšanu līmenis. Tomēr neatrisinātās problēmas liek sevi manīt. Gandrīz vienai trešdaļai krievu valodas skolotāju lauku skolās, kur mācības notiek latviešu valodā, nav speciālās izglītības. Kvalificētu kadru trūkst Alūksnes, Kuldīgas, Limbažu, Madonas, Tukuma un Valmieras rajonos. Vēl ir diezgan daudz tādu vidējo mācību iestāžu, kur krievu valodu nemāca pietiekami augstā līmenī.

Svarīgs valodu problēmas aspekts ir tas, kā republikā dzīvojošie krievu nacionalitātes un citu nacionalitāšu cilvēki apgūst latviešu valodu. Tās brīvprātīgas apgūšanas un lietošanas nepieciešamību zināmās situācijās nosaka racionālas un emocionālas vajadzības. Tā palīdz adaptēties internacionālā vidē, uzlabo personu savstarpējās attiecības un parasti gūst pozitīvu psiholoģisko atbalsi. Cilvēks, kas prot divas valodas, bagātinās ar otras tautas materiālās un garīgās kultūras elementiem, atsevišķām tradīcijām un paradumiem.

Kā atzīmēja sēdes dalībnieki, latviešu valodas mācīšanā un apgūšanā skolās ar krievu mācībvalodu panākta zināma uzlabošanās. Tiek atjauninātas mācību grāmatas, lai to saturu padarītu aktuālāku. Eksperimentāli tiek pārbaudīta programma, pēc kuras latviešu valodu sāk mācīt bērniem no piecu gadu vecuma. Dažās skolās radīta laba materiālā un metodiskā bāze. Izlaiduma klasēs jāraksta ieskautes kontroldarbs latviešu valodā. Labas valodas zināšanas ir pedagogu L. Grigules un L. Kursītes (Rīga), kā arī M. Kamenskas (Jelgava) audzēkņiem.

Taču atsevišķie panākumi nevar notušēt to faktu, ka daudziem skolēniem, pirmām kārtām pilsētu skolu audzēkņiem, ir vājas praktiskās iemaņas latviešu valodas lietošanā. Ieskautes kontroldarba rezultāti rāda, ka tikai katram ceturtajam skolēnam, kas kārtoja šo ieskaiti, ir optimāls zināšanu līmenis. Apmēram 3 procentiem skolēnu, kas kārtoja ieskaiti, bija nepietiekamas zināšanas latviešu valodā. Akūta ir tāda problēma kā latviešu valodas skolotāju sagatavošana

skolām, kur mācības notiek krievu valodā. Tajās tikai 25 procentiem pedagogu ir augstākā izglītība šajā specialitātē.

Republikā latviešu un krievu valodas skolotāju vajadzībām izdod diezgan daudz interesantas metodiskās literatūras. Zālē, kur notika sēde, bija iekārtota tās izstāde. Latvijā izdotās grāmatas iemantojušas popularitāti pat citās republikās. Tāpēc vēl jo lielāku izbrīnu radīja tas, ka daudzi skolotāji, it īpaši laukos, šos izdevumus nezina. Sēdes dalībnieku interesi izraisīja kopīgā ārpusskolas un ārpusskolas darba pieredze, kas uzkrāta Jūrmalas mācību iestādēs ar latviešu un krievu mācībvalodu. Skolēnu darba apvienības, partijas un komjaunatnes sapulces, kā arī pārgājieni palīdzējuši sadraudzēties pedagogiem un audzēkņiem. Turklāt viņiem ir patiesa interese par brālīgo tautu kultūru. Piemēram, 5. vidusskolā, kur mācības notiek krievu valodā, izveidots un plašu popularitāti iemantojis latviešu folkloras ansamblis, bet 4. vidusskolā, kur mācības notiek latviešu valodā, sekmīgi darbojas krievu drāmas pulciņš. Taču šī pieredze vēl netiek pienācīgi popularizēta.

Sēdes dalībnieki atzīmēja, ka neefektīvais ārpusskolas un ārpusskolas darbs, daudzu pedagogu vājās zināšanas Latvijas PSR vēsturē un kultūrā, viņu zemais pedagogiskās meistarības līmenis traucē dziļi apgūt krievu un latviešu valodu. Par darbu, ko stāvokļa uzlabošanai veic augstskolas, klātesošajiem pastāstīja Latvijas PSR augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrs E. Linde. Jaunatnes kultūras vajadzību veidošanā allaž liela loma bijusi radošajai inteliģencei. Diemžēl skolās, kur mācības notiek krievu valodā, reti viesojas latviešu rakstnieki, aktieri un mākslinieki, bet skolās, kur mācības notiek latviešu valodā, – krievu un citu tautību pārstāvji. Bet viņu kopīgiem pasākumiem taču varētu būt liela emocionāla ietekme uz skolēniem. Iecienīta dzejnieka komentāri par sava citas tautības kolēģa daiļradi varētu rosināt patiesu interesi par otras tautas kultūru.

Valodas apgušanas problēmas neizzūd pēc skolas beigšanas. Ne jau katrs absolvents ir apguvis latviešu valodu, bet tieši praktiskajā dzīvē, kā atzīmēja Latvijas LKJS CK otrais sekretārs V. Parfjonovs, jauniešiem pieaug vēlēšanās iemācīties to. “Taču īstenot šo vēlēšanos traucē daudzas grūtības,” viņš sacīja. “Ar tām sadūros arī es. Gada laikā apguvis valodas minimumu, es gribēju to iemācīties labi, taču laika trūkuma dēļ nevarēju apmeklēt divgadīgos kursus, bet īslaicīgu kursu ar intensīvām mācību metodēm nav. Pašreizējās mācību un pašmācības grāmatas ir pārāk sarežģītas, netiek izlaistas valodas apguvējiem domātas skaņuplates.”

Pēc tam runāja Latvijas PSR Rakstnieku savienības valdes priekšsēdētājs J. Peters. Izvērsdams šo tematu, viņš ierosināja izveidot valodu namu, kurā darbotos pastāvīgi kursi. Šo namu, kur labākie pedagogi, izmantojot moderno tehniku, palīdzētu tiem, kas vēlas apgūt krievu vai latviešu valodu vai svešvalodas, viņš iedomājas nevis kā standartveida celtni, bet kā savdabīgu tautu draudzības

templi. Tā izveide jāuztic talantīgiem arhitektiem, lieliem māksliniekiem. Taču, kamēr šāds nams nav uzcelts, dzejnieks ierosināja sameklēt piemērotu ēku Vecrīgā. Vēl operatīvāku risinājumu ieteica Zentas Ozolas Rīgas 5. vidusskolas pedagogs L. Kaļiņina. Viņa ierosināja pastāvīgus kursus uz saimnieciskā aprēķina principa pamata organizēt tajās vidusskolās, kur ir laba materiālā bāze un kvalificēti pedagogi. Attieksme pret valodu mācīšanos ir nacionālās politikas sastāvdaļa. Tas nebija nekāds pārsteigums, ka sēdes dalībnieki apspriežamo jautājumu bieži vien aplūkoja plašākā aspektā. Piemēram, partijas Dobeles rajona komitejas pirmais sekretārs V. Avots, analizējot valodu mācīšanas un apgūšanas praksi rajonā, uzsvēra, ka valodu, literatūras un vēstures mācīšanas process ir savstarpēji jāsaiesta. Republikas vēstures mācīšanas problēmām veltīja uzmanību daudzi runātāji. Piemēram, republikas Zinātņu akadēmijas viceprezidents A. Drīzulis un dzejnieks J. Peters, runājot par jaunatnes audzināšanu internacionālisma garā ar latviešu sarkano strēlnieku parauga spēku, atzīmēja, ka veiksmīgi tika atzīmēta 70. gadskārta kopš dienas, kad strēlnieki pārgāja boļševiku pusē. Sēdes dalībnieki atbalstīja priekšlikumu iedibināt 30. maijā Latviešu strēlnieku revolucionārās atdzimšanas dienu, kā šo vēsturisko notikumu nosaucis P. Stučka. Ar Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā Baltijas kara apgabala Politiskās pārvaldes priekšnieka vietnieks ģenerālmajors N. Lagutejevs teica, ka Padomju Armijā iesauktie latviešu jaunieši ir visumā labi apguvuši krievu valodu. Taču gan latvieši, gan citu republikas nacionalitāšu pārstāvji vāji zina Latvijas vēsturi. Sēdes dalībnieki secināja, ka šīs parādības pirmcēlonis ir republikas vēstures mācīšanai atvēlētais nepietiekamais stundu skaits. Latvijas PSR Valsts mākslas akadēmijas rektors I. Zariņš, pauzdam bažas par latviešu valodas tīrību un atzīmēdams, ka šajā ziņā sevišķi grēko tehniskās intelligences pārstāvji, norādīja uz nepieciešamību paplašināt vārdnīcu izdošanu un labākā kvalitātē veikt tulkojumus gan no krievu valodas latviešu valodā, gan otrādi.

Latvijas Komunistiskās partijas CK sekretārs A. Gorbunovs savā runā uzsvēra domu, ka mērķtiecīga divvalodības attīstīšana bijusi un ir galvenais darba posms nacionālo attiecību jomā. Pašlaik sevišķa uzmanība tiek veltīta, pirmkārt, krievu un latviešu valodas mācīšanas un apgūšanas pilnveidošanai mācību iestādēs. Otrkārt, labvēlīgu iespēju radīšanai, lai republikas iedzīvotāji varētu apgūt krievu un latviešu valodu (sarunu vārdnīcu, mācību līdzekļu un vārdnīcu sagatavošana, maksas un bezmaksas kursi, mācību raidījumi televīzijā utt.). Treškārt, valodu līdztiesības principa nodrošināšanai dažādās dzīves sfērās, līdzsvarotai cilvēku reālajām vajadzībām atbilstošai latviešu un krievu valodas sabiedrisko funkciju savienošanai.

Sēdes rezultātus apkopoja komisijas priekšsēdētājs, Latvijas Komunistiskās partijas CK pirmais sekretārs B. Pugo. Viņš norādīja, ka ir svarīgi orientēt

sabiedrisko domu uz divvalodības nostiprināšanu, krievu un latviešu valodas apgūšanu kā svarīgu augstas cilvēku vispārējās kultūras un starpnacionālās saskarsmes kultūras attīstības līdzekli. Daudz kas ir atkarīgs no tā, vai partijas pirmorganizācijas, partijas komitejas, komjaunatne un arodbiedrības ieņems pareizu nostāju. Tām, tāpat kā masu informācijas un propagandas līdzekļiem, Zinību biedrībai, kultūras un izglītības iestādēm un radošajām savienībām, jāieaudzina cilvēkiem cieņa gan pret latviešu, gan pret citu mūsu zemes tautu kultūru un mākslu un pastāvīga interese par tām. Vienmēr jāatceras, ka tas, vai bērniem radīsies interese par savas tautas un citu tautu valodas apgūšanu, par to kultūru un mākslu, vispirms ir atkarīgs no ģimenē valdošās attieksmes pret šiem jautājumiem. Darbs ar vecākiem un palīdzība viņiem jaunās paaudzes internacionālajā audzināšanā ir mūsu zinātnieku un skolu praktisko darbinieku atbildīgs pienākums. Divvalodības veidošanā svarīgāka nozīme nekā jebkur citur ir tak tam, savstarpējai cieņai, atsaucībai un pacietībai. Viss jādara maksimāli dabiski. Te nedrīkst pieļaut nevajadzīgu steigu, bet arī nav jānovilcina lēmumu izpilde, jo mūsu darbu vērtēs pēc konkrētiem rezultātiem.

Komisija uzdeva Valsts plāna komitejai, Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, Izglītības ministrijai un Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejai tuvākajos trijos gados veikt papildpasākumus, lai visām vispārizglītojošajām skolām un profesionāli tehniskajām mācību iestādēm sagatavotu augsti kvalificētus krievu un latviešu valodas skolotājus. Jāpaplašina studentu uzņemšana šajās specialitātēs pedagoģiskajās augstskolās un P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes Pedagoģijas fakultātē, Rēzeknes un Rīgas pedagoģiskajās skolās. Jākāpina krievu un latviešu valodas mācīšanas intensitāte un efektivitāte, jāceļ skolotāju meistarība. Dots uzdevums atrast iespēju palielināt latviešu valodas mācīšanai atvēlēto mācību laiku vidējās mācību iestādēs, kur mācības notiek krievu valodā. Atbilstoši attiecīgu pedagogu kadru sagatavošanai visās pirmsskolas bērnu iestādēs paredzēts sākt latviešu valodas mācīšanu bērniem no piecu gadu vecuma. Komisijas locekļi izteica viedokli, ka būtu lietderīgi valodām atvēlētā stundu skaita galveno daļu pārcelt uz jaunākajām klasēm, kad bērni sevišķi labi apgūst valodas. Republikas Izglītības ministrijai kopā ar Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūtu, sagatavojot jaunas krievu un latviešu valodas mācību grāmatas, jānodrošina, lai tiktu realizēts saistījuma princips valodu mācīšanā, jāpanāk aktīvo mācību metožu plaša ieviešana pedagoģiskajā praksē un jāpaplašina lingafonu kabinetu tīkls. Jārada nepieciešamais nodrošinājums kadru un metodiskajā ziņā, lai, sākot ar 1988./1989. mācību gadu, ieviestu latviešu valodas eksāmenu izlaiduma klašu vai priekšpēdējo klašu audzēkņiem vispārizglītojošajās skolās, kur mācības notiek krievu valodā. Tautas izglītības orgāniem jāizveido latviešu valodas kabineti visās republikas skolās. Atzīts par

nepieciešamu pilnveidot sadarbību starp komunistiem, citiem pedagogiem, kas strādā skolās ar latviešu un krievu mācībvalodu, kā arī starp šo skolu audzēkņiem, plašāk organizēt audzēkņu kopīgas darba, radošas, tehniskās un sporta apvienības, interešu pulciņus un sekcijas, atbalstīt tendenci organizēt skolas ar divām mācību plūsmām.

Ievērojami jāaktivizē radošo savienību darbība vispārizglītojošajās un profesionāli tehniskajās skolās, jāveido audzēkņiem pastāvīga interese iepazīt latviešu un krievu tautu, kā arī citu PSRS tautu kultūru un tradīcijas, jāstimulē vēlēšanās izprast padomju tautu radīto materiālo un garīgo vērtību kopīgo internacionālo raksturu, par tradīciju jāpadara Valodas svētki un tajos plašāk jāiesaista republikas iedzīvotāji. Jāizskata jautājums par latviešu literatūras klasiķu un mūsdienu autoru darbu izdošanu republikā krievu valodā lielākos metienos, operatīvi jāapmierina vajadzības pēc dažādām vārdnīcām, sarunu vārdnīcām un mācību līdzekļiem tiem, kas apgūst krievu un latviešu valodu. Republikas Valsts televīzijas un radoraidījumu komitejai jāatsāk radio un televīzijas raidījumi pirmsskolas vecuma bērniem, kas mācās krievu valodu, jāorganizē jauni raidījumu cikli bērniem un pieaugušajiem, kas vēlas apgūt latviešu valodu. Arī preses darbiniekiem izvirzīti uzdevumi plašāk propagandēt pozitīvo pieredzi, kas uzkrāta krievu un latviešu valodas mācīšanās mācību iestādēs. Nosprausts uzdevums maksimāli rūpēties, lai lielāku lomu iegūtu ģimene, ieaudzinot bērniem dziļu interesi par brālīgo tautu kultūras vērtībām, valodām, tradīcijām un paražām un cieņu pret tām. Arī skolotājiem jāmacās. Gan viņiem, gan studentiem – nākamajiem pedagogiem – tiks organizētas mācības, kurās viņi studēs nacionālo attiecību problēmas.

Apspriežot šo jautājumu, sēdes dalībnieki ņēma vērā vēstules, ko piesūtījuši republikas iedzīvotāji sakarā ar komisijas ierosinājumu izteikt savas domas un izvirzīt konkrētus priekšlikumus. Lielākajai vēstuļu daļai ir konstruktīvs raksturs, tajās izpaužas patiesa vēlēšanās paaugstināt starptautiskās saskarsmes kultūru republikā. Šādu ierosinājumu autoriem komisijas locekļi izteica pateicību, jo plaša un aktīva sabiedrības līdzdalība un atbalsts, vaļsirdīga domu apmaiņa un dažādu viedokļu apspriešana ir svarīgi pastāvošo problēmu sekmīgas atrisināšanas nosacījumi. Taču bija arī dažas anonīmas vēstules ar ļauniem nacionālistiskiem un šovinistiskiem izlēcieniem, kas, dabiski, neveicina šā mērķa sasniegšanu. Sēdē atzīmēja, ka lielā uzmanība, kas tiek veltīta starptautiskās attiecību kultūras paaugstināšanai un divvalodības principa nostiprināšanai, nav īslaicīga kampaņa, bet principiāls partijas kurss. Kā PSKP CK 1987. gada janvāra Plēnumā uzsvēra PSKP Centrālās Komitejas ģenerālsekretārs M. Gorbačovs, “nav neviena principiāla jautājuma, ko mēs gan agrāk, gan arī tagad varētu atrisināt, neņemdami vērā, ka dzīvojam daudznacionālā zemē”. Mūs gaida rūpīgi veicams darbs, kura mērķis ir nostiprināt padomju tautu draudzību – Lielā Oktobra vērtīgo mantojumu.

Kubuliņa, B.* (1987, 15. augusts). Jāpanāk lūzums. *Skolotāju Avīze*, 33.

Tuvojas skolotāju augusta apspriedes. Par tām pieņemts Latvijas Komunistiskās partijas CK sekretariāta lēmums. Pedagogu un visas sabiedrības apspriešanai publicētas PSRS Izglītības ministrijas tēzes “Skolu pārkārtošanās mūsdienu prasību līmenī”. Augusta apspriedēm jānotiek kvalitatīvi jaunā demokratizācijas un atklātuma līmenī. Pēc tā tiešuma, kritiskuma un konstruktīvajiem priekšlikumiem, kas izskanēja Padomju Latvijas skolotāju V kongresā, nav pieļaujams atslābums un mīņāšanās uz vietas. Ir jāsasniedz lūzums tautas izglītības pārkārtošanā. Pedagogu apspriedēs jānotiek konkrētai sarunai par to, kas jau paveikts pēc republikas skolotāju kongresa, kas un kā darāms jaunajā mācību gadā un turpmākajā laika posmā. [..]

Skolas humanitarizācijas procesā, savas zemes patriotu un internacionālistu audzināšanā pieaug valodu loma. Par to nesen notika saruna Latvijas Komunistiskās partijas CK nacionālo un starpnacionālo attiecību komisijā. Skolas nozīme valodu apguvē ir izšķiroša. Un ne tikai skolas. Strauji pieaug prasības arī pirmskolas bērnu iestādēm. Pirmkārt, tā ir dzimta valoda, kuras mācīšanas un apguves līmenis paaugstināms. Jaunajā mācību gadā visi kopa strādāsim, lai īstenotu jau agrāk izvirzīto prasību – skolā jāvalda valodas kultam. Tas nozīmē, ka par dzimtās valodas tīrību, pareizību un daiļskanību jāiestājas ne tikai dzimtās valodas un literatūras skolotājam, bet visam pedagogu kolektīvam ar skolas vadītājiem priekšgalā. Lai skolotājus ievirzītu šajā darbā, kvalifikācijas celšanasursos lekcijas par dzimtās valodas kultūras jautājumiem tika lasītas dažādu priekšmetu speciālistiem. Turpināsim sadarboties ar Rakstnieku savienību un Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša Valodas un literatūras institūtu. Latviešu literatūras mācīšanas stāvoklis un turpmākie uzdevumi tiks izskatīti Izglītības ministrijas kolēģijas un Rakstnieku savienības valdes paplašinātajā sēdē, piedaloties latviešu valodas un literatūras skolotāju metodisko apvienību vadītājiem.

Par objektīvu nepieciešamību un katra cilvēka vajadzību republikā kļūst divvalodība, tāpēc pilnveidojama krievu valodas mācīšana un apgūšana latviešu mācībvalodas skolās un latviešu valodas mācīšana un apgūšana krievu mācībvalodas skolās. Jaunajā mācību gadā noslēgsies latviešu valodas kabinetu skate krievu mācībvalodas skolās. Gatavosimies eksāmenam šajā priekšmetā 1988./89. mācību gada noslēgumā. Ar šā gada 1. septembri krievu mācībvalodas skolās latviešu valodas stundās atļauts dalīt divās grupās klasi, kurā mācās 25 un vairāk skolēnu. Daudzās skolās šo iespēju pagaidām nevarēs izmantot, jo trūkst

* Biruta Kubuliņa – Latvijas PSR izglītības ministra pirmā vietniece.

skolotāju. Darīsim to tur, kur tas iespējams. Ar gandarījumu lasām PSRS Izglītības ministrijas tēzes par svešvalodu mācīšanas uzlabošanu. Pēc jaunā mācību plāna svešvaloda tiks mācīta jau no I klases. Ir smagi un nepatīkami atcerēties, ka pirms gadiem desmit tika spriests, vai padomju skolā vispār mācīt svešvalodu, tika samazināts stundu skaits šim priekšmetam vecākajās klasēs.

Skolotāju augusta apspriedēs dziļi un pamatīgi jāizanalizē valodu mācīšanas un apgūšanas stāvoklis kā skolās, tā bērnudārzos, jāpārrunā, kā ar lielāku atdevi šajā mācību gadā sagatavot un noorganizēt Valodas svētkus katrā mācību iestādē, nenorobežojoties tikai skolas sienās, bet izejot plašākā sabiedrībā. Valodas svētkiem jāsekmē starpnacionālo attiecību kultūras paaugstināšana un divvalodības principa nostiprināšana. Tiem jāklūst par tautu draudzības svētkiem. [..]

Ar jauno mācību gadu stundu skaits Latvijas PSR vēstures mācīšanai vecākajās klasēs palielināts. Ikvienā X un XI klasē ar latviešu mācību valodu, kā arī IX un X klasē ar krievu mācību valodu papildus iedalītas 17 stundas. Skolotājiem nosūtīti ieteikumi to izmantošanai. [..]

Liepiņš, P.* (1987, 17. oktobris). Mēs mācāmies vienā ielā: Starpnacionālo attiecību kultūra. *Cīņa*, 240.

[..] Lasot lekcijas un vadot nodarbības Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtaursos latviešu valodas skolotājiem no skolām ar krievu mācību valodu, bieži nācies dzirdēt, ka visur latviešu valodas mācīšana skolās ar krievu valodu netiek saprasta kā nepieciešamība, kuru diktē pati dzīve. Pat ne jau visi pedagogi līdz šim divvalodības attīstību uzskatījuši par palīgu internacionālajā audzināšanā, kas dotu iespēju skolēnam, iemācoties republikas pamatiedzīvotāju valodu, labāk iepazīt arī šīs zemes kultūru. Labi, ka pēdējā laikā šajā dzīves jomā iezīmējas pozitīvas tendences.

Bet liela nozīme starpnacionālo attiecību kultūras veidošanā ir skolēnu vecākiem un ģimenēm. Te tad gan vēl daudz darāmā. Ir vecāki, kuri neizprot vai pat negrib izprast, ka valodu mācīšanās jāstimulē, jo tā palīdz bērniem un pusaudžiem draudzēties, tuvāk iepazīt citam citu. Tas būtu labs impulss tautu tradīciju, vēstures un paražu izzināšanā. [..] Ikdienas prakse rāda, cik liels darbs ir klašu audzinātājiem, izskaidrojot vecākiem latviešu valodas mācīšanās nepieciešamību. Mūsu republikā ir liela iedzīvotāju migrācija, tāpēc gan darba, gan skolu kolektīvos ieplūst dažādu tautību pārstāvji. Daļa vecāku latviešu valodas

* Paulis Liepiņš – Tukuma 2. astoņgadīgās skolas direktors, pedagogijas zinātņu kandidāts.

mācīšanu viņu bērniem uztver kā pašu par sevi saprotamu lietu, bet gadās arī pretēji uzskati, kad šī nepieciešamība vienkārši tiek ignorēta. Atceros gadījumu, kad kāds trešās klases zēns pienāca man klāt un klusi teica: “Skolotāj, vai mācīties latviešu valodu nevarētu pagrīdē? Tētis negrib.” Sākotnēji domāju, ka tas ir tāds joks, bet, tuvāk iepazīstoties ar šo ģimeni, izrādījās, ka zēna teiktais atbilst patiesībai. Vajadzēja daudz pūļu, skaidrojot vecākiem, ka tas ir šaurs nacionāls egoisms no pieaugušo puses. Tomēr vēl šodien man liekas, ka šos vecākus pārliecināt neizdevās.

Kirijenko, N. (1987, 31. oktobris). Viss balstās uz ikdienu. *Skolotāju Avīze*, 44.

14. jūnija un 23. augusta notikumi mūs, izglītības darbiniekus, satrieca. Tie vēl aizvien atbalsojas presē, par tiem raisās sarunas visdažādākajās auditorijās, pat uz ielas dažkārt dzirdamas replikas, kas skar starpnacionālās attiecības. Atšķirīgi viedokļi, atšķirīgi redzesleņķi. No šo būtisko jautājumu atrisināšanas, manuprāt, ir atkarīgs mūsu bērnu patriotisko un internacionālo jūtu audzināšanas labvēlīgs iznākums. Starp pedagogiem neatradīsies tādi, kuri notikušo spētu uztvert vienaldzīgi. Visus satrauc jautājums: ko un kā tālāk darīt? Skolotājs taču ne vien sniedz bērniem zināšanas, bet ir arī sabiedrības uzticības persona, kura ir atbildīga par mūsu sociālistiskās valsts jauno pilsoņu audzināšanu. Vērtējot paveikto internacionālistiskajā audzināšanā, mēs nevaram neatzīt, ka pēdējās desmitgadēs nav izmantotas visas iespējamās metodes un paņēmieni.

Pirmām kārtām ne viss bijis kārtībā ar latviešu valodas mācīšanu krievu mācībvalodas skolās. Šobrīd vairs nav noslēpums, ka dažkārt šo vidusskolu absolventi nav spējuši sarunāties latviski, kaut gan ilgus gadus to mācījušies. Tāpat trūkst atbilstošu faktu, ka valodas apguvei būtu prasmīgi izmantotas ārpusklases darba iespējas. Tās vienkārši bija aizmirstas. Lūk, arī likumsakarīgs iznākums: audzēkņi nezināja nedz dzimtās puses vēsturi, nedz kultūru. Vai pēc tam jābrīnās, ka nebija savstarpējas cieņas un izpratnes starp krievu un latviešu tautības jauniešiem?

Otrs faktors. Pēdējā laikā mēs acīmredzot atslābinājām uzmanību skolēnu politiskās izglītības, viņu marksistiski ļeņiniskā pasaules uzskata veidošanā.

Treškārt, mēs nepietiekami pazīstam un pētām savu jaunatni un tās intereses, par maz strādājam ar vecākiem un sabiedrību. Starpnacionālās saskarsmes kultūra taču ir cilvēka vispārējās kultūras, viņa inteliģences sastāvdaļa. Nedrīkstētu pieļaut, ka tās paaugstināšana kļūtu par īslaicīgu kampaņu. To iespējams veidot tikai nepārtrauktā, daudzšķautņainā, pacietīgā darbā.

Izglītības ministrija ir rūpīgi analizējusi situāciju un ir noteikusi šī darba pilnveidošanas galvenos virzienus ilgstošam laika posmam. Pastiprināti tiek pievērsta uzmanība latviešu un krievu valodas mācīšanai. Klases daļa grupās, gan apgūstot latviešu valodu krievu, gan – krievu valodu latviešu mācībvalodas skolās. Tomēr ir neizmantotas iespējas ārpusklases darbā. Iespējams, ka tās palīdzēs atrast latviešu valodas kabinetu skates krievu mācībvalodas skolās. Šobrīd dažādos semināros,ursos, konsultācijās, kas rīkoti pedagogiem, tiek plaši pārrunāti Latvijas PSR vēstures jautājumi. Tāpat tiek pārskatīti perspektīvie darba plāni un uz to bāzes veidots vienots komplekss skolu jaunatnes audzināšanas pilnveides plāns. Samazināsies masu pasākumu skaits, tiks akcentēta skolēnu aktīva idejiski politiskā izglītošana, kā arī jaunatnes vispārējā kultūras līmeņa attīstīšana. Taču plāns ir tikai palīgs darba koordinēšanai. Tas pakļaujas un to var realizēt tikai radošs pedagogs. Iznākums atkarīgs no viņa attieksmes pret saviem pienākumiem, no prasmes atrast kopīgu valodu ar audzēkņiem, no mākas noteikt saskares punktus, kuros būtu iespējams sadarboties ar skolēniem, vecākiem un sabiedrību.

Kā parādīja šogad veiktā anketēšana un sarunas ar republikas skolu vecāko klašu audzēkņiem, vairākums pareizi izprot internacionālisma pamatidejas un uzskata, ka drauga izvēlē noteicošais faktors ir nevis tautība, bet gan cilvēciskās īpašības. Jaunieši stāstīja, ka ikdienā viņi nepievērš uzmanību līdzaudžu tautībai. Visi kopīgi strādā un kopīgi atpūšas. Paši skolēni arī pateica priekšā “sāpīgās” problēmas, kas jāatrisina mums, pieaugušajiem.

Lūk, piemērs. 14. oktobrī notika republikas ārpusklases un ārpusskolas audzināšanas darba organizatoru tikšanās ar J. Raiņa Tukuma 1. vidusskolas vecāko klašu audzēkņiem – I republikāniskā sabiedriski politisko zināšanu konkursa uzvarētājiem. Šo apaļā galda sarunu bija organizējis RSKCI Audzināšanas darba kabinets. Jaunieši izteica daudz vērtīgu ierosinājumu. Bet mums, pedagogiem, bija iespēja koriģēt savu uztveri un saskarsmi traucējošo pārākuma apziņu attieksmē pret saviem skolēniem.

Lūk, dažas atziņas, kas izkristalizējās pēc šīs sarunas:

- Ideoloģisko pretinieku maldīgos aicinājumus neuzklausīs tie jaunieši, kuri ieguvuši stingru pārliecību, tie skolēni, ar kuriem skolotāji nopietni un atklāti diskutējuši par mūsu valsts iekšējās un ārējās politikas aktualitātēm.
- Skolēnu politiskā izglītība aktīvi jāveido jau jaunākajās klasēs. Politkluba locekļi, piemēram, atzinīgi vērtēja politisko zināšanu konkursus IV–V klasē, kad bērni visu uztver īpaši saasināti.
- Nepieciešams objektīvs un vienots vēstures notikumu vērtējums presē (pagaidām publikācijas ne vienmēr ir augstā līmenī).

- Slikti, ka dažkārt paši skolotāji nezina vēsturi un vāji orientējas pat tajos jautājumos, kuri plaši atspoguļoti presē.
- Jāatbalsta un jāturpina mūsu tautas internacionālisma labākās tradīcijas. Par maz ir informācijas par brālīgajām republikām, par PSRS tautu vēsturi un kultūru.
- Kāpēc nav ziedu Komunāru alejā un pie Latviešu sarkano strēlnieku pieminekļa? Kāpēc mēs necienām savas tautas vēsturisko pagātņi? Skolēni pārāk maz zina par latviešu sarkano strēlnieku gaitām.
- Bērna audzināšana sākas ģimenē, kur viņš saņem pirmās dzīves un kultūras paraugstundas. Tāpat nepārvērtējama ir ģimenes loma starptautiskās saskarsmes kultūras veidošanā. Skolēni minēja piemērus, kad četrus piecus gadus veci bērni izteikuši cits citam negatīvus spriedumus šajā jautājumā. Gan Tukuma 1. vidusskolas, gan citu mācību iestāžu audzēkņi lūdza biežāk ar viņiem tikties, kā arī palīdzēt diskusiju organizēšanā par ekonomikas, politikas un jaunatnes kustības problēmām.

Šī vēlme ir saprotama, jo bez pieaugušo palīdzības jauniešiem ir grūti orientēties dzīves sarežģījumos. Atcerēsimies, ka sākotnēji pusaudžus virza ziņkārība. Un tieši no pieaugušo ietekmes ir atkarīgs, kā viņi novērtēs faktu vai notikumu, kādu ceļu izvēlēsies.

Lielu vērību šobrīd izpelnījušās divplūsmu skolas, bet tieši tajās dažkārt veidojas negatīvas attiecības starp dažādu tautību bērniem. Arī atsevišķi vecāko klašu audzēkņi šīs skolas vērtē negatīvi. Acīmredzot pedagoģiskie kolektīvi kaut ko nav izdomājuši līdz galam, nav izmantojuši visas iespējamās rezerves. Vēl un vēlreiz jāsecina, ka daudz kas atkarīgs no skolotāja, no viņa takta, erudīcijas, saskarsmes kultūras, no viņa mākas audzināt bērnus gan skolā, gan ārpus tās. Manuprāt, šo mācību iestāžu pedagogiem un audzēkņiem visbūtiskākais uzdevums ir apgūt abas valodas, citam citu atbalstot šajā vēlmē. Panākumus daudzējādā ziņā nosaka skolas dzīves ritms, kurā vajadzētu būt iesaistītiem visiem bērniem un pedagogiem. Par to vajadzētu rūpēties administrācijai, partijas un komjaunatnes pirmorganizācijai. Pamatnosacījums panākt tādu mikroklimatu, lai neviens nejostos apspiests un noniecināts.

Divvalodība uzskatāmās aģitācijas stendos un visos skolas sarīkojumos, latviešu un krievu valodas nedēļas, kopīgi ikdienišķi kontakti starp dažādām klasēm – tikai tā īstenosies starptautiskā saskarsme. Šajā jomā nevar būt gatavu recepšu vai instrukciju. Katram kolektīvam jāņem vērā attiecīgā novada tradīcijas, bērnu attīstības līmenis un vecuma īpatnības. Galvenais, manuprāt, ir nepaļauties kampaņām. Viss balstās uz ikdienu, uz pārdomātu, regulāru darbu, pilnveidojot visus audzināšanas virzienus un audzinot kulturālu jauno paaudzi.

1988

LATINFORM. (1988, 15. janvāris). Mēs – internacionālisti. Otra valoda – vajadzība un nepieciešamība. *Rīgas Balss*, 11.

1987. gada augustā Latvijas Komunistiskās partijas CK Nacionālo un starptautisko attiecību komisija izskatīja jautājumu par stāvokli krievu valodas mācīšanā un apgūšanā republikas skolās ar latviešu mācībvalodu un latviešu valodas mācīšanā un apgūšanā skolās ar krievu mācībvalodu. Tā vairākām ministrijām un resoriem, padomju orgāniem, partijas un komjaunatnes organizācijām, kā arī masu informācijas un propagandas līdzekļiem deva uzdevumus konsekventi īstenot divvalodības principu, lai sekmētu tautu draudzības nostiprināšanos. Aizritējuši vairāki mēneši, bet jau var rezumēt pirmos rezultātus. LATINFORM korespondenti G. Grišina un V. Stešenko lūdza Latvijas PSR izglītības ministru A. Buili*, republikas augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra pirmo vietnieku Z. Austeru** un Latvijas PSR Valsts profesionāli tehniskās izglītības komitejas priekšsēdētāju J. Kalēju*** pastāstīt, kā vispārīzglītojošās un profesionāli tehniskās skolas, kā arī augstākās mācību iestādes realizē Latvijas Komunistiskās partijas CK komisijas ieteikumus. [..]

Z. A. Latvijas Komunistiskās partijas CK komisija pilnīgi pareizi saasināja uzmanību uz problēmu, kas saistīta ar krievu valodas skolotāju sagatavošanu skolām ar latviešu mācībvalodu un latviešu valodas skolotāju sagatavošanu skolām ar krievu mācībvalodu, kā arī pirmsskolas bērnu iestādēm. Šis darbs tiek veikts saskaņā ar komplekso mērķprogrammu laika posmam līdz 1990. gadam. Tajā, ievērojot Izglītības ministrijas vajadzības, paredzēts paplašināt uzņemšanu augstskolās šajās specialitātēs. Programmas realizēšanu vienlaicīgi kontrolē republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija un Izglītības ministrija. Piemēram, ar kopīgu lēmumu pagājušajā gadā mums izdevās paplašināt nākamo latviešu valodas un krievu valodas skolotāju uzņemšanu par 100 cilvēkiem.

A. B. Jau sagatavota jauna Latvijas PSR vēstures lasāmgrāmata 7. un 8. klasei, septembrī jābeidzas 4. klases mācību grāmatas konkursam. Šā gada vasarā tiks izdota vēstures mācību grāmata abām plūsmām LPSR ZA akadēmiķa A. Drīzuļa redakcijā. Patlaban šai grāmatai tiek rakstīti metodiskie materiāli. Pēc Latvijas Komunistiskās partijas CK iniciatīvas šajā mācību gadā tika organizēti semināri vispārīzglītojošo priekšmetu skolotājiem. Republikāniskajos laikrakstos un

* Aldonis Builis (1930–2001) – LPSR izglītības ministrs (1984–1990).

** Zigfrīds Austers.

*** Jānis Kalējs.

žurnālos tiek publicēti daudzi materiāli, kas palīdz vēstures skolotājam metodoloģiski pareizi pieiet vairāku republikas vēstures jautājumam mācīšanai.

J. K. Es domāju, ka nemaz nav pirmām kārtām jāgaida jauna mācību grāmata, jo tā taču vienkārši nespēj tikt līdz mūsu dzīves notikumiem. Vajag, lai pasniedzējam būtu pienācīgs zināšanu līmenis un prasme izmantot visu to, kas vēstures jautājumos jau rakstīts. Pēc semināriem, ko organizēja Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja, daudzi mūsu vēsturnieki brīnījās, ka, izrādās, par daudziem baltajiem plankumiem jau sen rakstīts dažādos izdevumos. Tikai tiem netika veltīta pienācīga uzmanība, un vērtīgie materiāli, kas satur atbildes uz audzēkņu jautājumiem, pārkļāvās ar putekļiem bibliotēku plauktos. Un vēl. Tagad laikrakstos un žurnālos ir daudz kritikas. Diemžēl nereti atsevišķās publikācijās un rakstos izskan šāda doma: viss, ko darīja agrāk, tika darīts nepareizi. Šis vienpusīgais priekšstats dod mūsu jauniešiem nepareizu orientāciju jautājumā par padomju sabiedrības attīstības ceļu 70 gadu laikā. Manuprāt, par mūsu kļūdām jārunā tādā tonī, kāds ieturēts M. Gorbačova referātā Lielā Oktobra 70. gadadienai veltītajā svinīgajā sēdē.

Z. A. Materiāls, kas ietverts tagadējās mācību grāmatās, patiešām neatbilst laika prasībām. Tāpēc republikas Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija izstrādājusi augstskolu studentiem un vidējo speciālo mācību iestāžu audzēkņiem programmu lekciju ciklam par aktuālajiem Latvijas vēstures (1917.–1940. gads) jautājumiem latviešu un krievu valodā. P. Stučkas LVU un A. Pelšes RPI studentiem notiek nodarbības par republikas vēstures problēmām, kurās tiek izgaismoti arī baltie plankumi. Universitātē darbojas Latvijas PSR vēstures lektorijs. Augstskolu pasniedzēji sniedz palīdzību vidējām speciālajām mācību iestādēm, rīkodami konsultācijas un lasīdami lekcijas. Universitātes un Politehniskā institūta PSKP vēstures katedru kolektīvi drīzumā būs izstrādājuši vēstures mācību līdzekli. [...]

Korespondents. Lūdzu, pastāstiet par pārkārtošanās perspektīvām krievu un latviešu valodas mācīšanā un apgūšanā jūsu ministrijā.

A. B. Vispirms tās ir pastāvīgas rūpes par šī priekšmeta mācīšanas kvalitāti un tam nepieciešamās materiāli tehniskās bāzes nostiprināšanu. Lielas cerības mēs saistām ar LVU un DPI absolventiem, kas jaunajā mācību gadā sāks strādāt mūsu skolās. Izstrādāti metodiskie ieteikumi pieaugušajiem, kas vēlas apgūt latviešu valodu. Jebkurš kolektīvs tos var saņemt sava rajona tautas izglītības nodaļā. Ministrijā pašā jau sen izplatīta divvalodība, tā ka šeit mums problēmu nav.

J. K. Ar šo gadu mūsu komitejas darbiniekiem iespējams mācīties latviešu valodu kursus. Katru pirmdienu viņi mācās pasniedzēja vadībā. Gribētāju ir ļoti daudz. Tādi paši kursi organizēti arī vairākās skolās.

Z. A. Atgūt nokavēto latviešu un krievu valodas apgūšanā var arī augstskolās. Šai ziņā mēs cenšamies radīt visus vajadzīgos apstākļus. Šīs valodas mācās

sagatavošanas kursu un nodaļu klausītāji, studentiem, kas vēlas mācīties latviešu valodu, organizēti kursi. Vairākās nehumanitārā profila augstskolās, piemēram, Rīgas Politehniskajā institūtā un Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā, organizēta krievu valodas zināšanu ieejas kontrole pirmo kursu audzēkņiem, kas beiguši nacionālo skolu. Studentiem, kas vāji prot krievu valodu, ir iespējams to papildus apgūt svešvalodu katedrā. Latviešu plūsmu studenti – apmēram 20 procenti – pēdējā laikā nereti sagatavo un aizstāv diplomprojektus krievu valodā. Republikas augstskolu vairākumā radīti labi apstākļi krievu valodas apgūšanai. Latvijas Valsts universitātes latviešu valodas katedras pasniedzēji 1987. gadā sagatavoja latviešu valodas pašmācības grāmatas pirmo daļu, darbs pie šī izdevuma turpinās. Vairākas augstskolas maksas pakalpojumu veidā organizē iedzīvotājiem latviešu valodas kursus. Kas attiecas uz ministrijas aparātu, tad tur faktiski visi runā abās valodās, daži papildina savas zināšanas kursus.

Latvijas Komunistiskās partijas CK Nacionālo un starpnacionālo attiecību komisijas ieteikumu īstenošanas gaitu komentē Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieks L. Bartkevičs: Latvija ir daudznacionāla republika, tāpat kā daudznacionāla ir lielākā daļa darba kolektīvu. Savstarpēja uzmanība un draudzība – tā īsumā varētu raksturot galveno attiecībās starp dažādu tautību cilvēkiem, kas strādā, lai sasniegtu vienu mērķi. Šo apgalvojumu varētu ilustrēt ar šādos gadījumos mazliet neparastu piemēru: katra ceturtā Latvijā noslēgtā laulība ir starpnacionāla. Šī rādītāja ziņā mēs ieņemam pirmo vietu mūsu zemē. Vēl vairāk, šīs laulības ir visstabilākās.

Svarīgs ļeņinskās nacionālās politikas princips ir nacionālo valodu brīvas attīstības nodrošināšana un iespēja visiem PSRS pilsoņiem līdztiesīgi izmantot savu dzimto valodu, apgūt līdz ar to krievu valodu kā brīvprātīgi pieņemtu starpnacionālās saskarsmes līdzekli, kā arī dažādu tautu pārstāvjiem apgūt pamatiedzīvotāju valodu. Nacionālo attiecību galveno politisko un ekonomisko jautājumu risināšanā sarežģījumu gan nav bijis, taču valodu praksei un starpnacionālo attiecību ikdienas kultūrai, atklāti sakot, ir veltīts mazāk uzmanības, nekā tās to ir pelnījušas. Latvijas Komunistiskās partijas CK komisijas sēdē tika atklāti trūkumi krievu valodas mācīšanā un apgūšanā skolās ar latviešu mācībvalodu un latviešu valodas mācīšanā un apgūšanā skolās ar krievu mācībvalodu. Komisija deva vairākām ministrijām un resoriem, padomju orgāniem, partijas un komjaunatnes organizācijām konkrētus uzdevumus, kas vērsti uz divvalodības principa kā dzīves normas un objektīvas nepieciešamības nostiprināšanu.

Ir pagājis neilgs laiks, taču rezultāti jau ir acīm redzami. Es domāju, ka panākumi bija garantēti, jo šis kurss sakrita ar cilvēku vajadzībām. Piemēram, tikko sāka radīt apstākļus latviešu valodas apgūšanai, tas uzreiz guva sabiedrības atbalstu. Latviešu valodas kursu skaits ir krietni palielinājies, bet iekļūt tajos ir

arvien grūtāk. Otras valodas prašana kļuvusi, ja gribat, par prestiža, pat modes lietu. Taču runa, protams, nav par modi. Kā teicis kāds rakstnieks, otras valodas zināšana padara cilvēku divtik bagātu, tā palīdz pacelt jaunā līmenī starptautisko attiecību kultūru. Liela loma divvalodības propagandēšanā ir masu informācijas un propagandas līdzekļiem televīzijai, radio un laikrakstam "Sovetskaja molodjož". Demokratizācija un atklātums devuši iespēju bez noklusēšanas, atklāti apspriest esošās problēmas un nospraust to atrisināšanas ceļus. Uz iekšējo rezervju rēķina republikas Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komiteja izdevusi vairākas nepieciešamas grāmatas, pēc kurām vajadzības gan vēl arvien nav apmierinātas.

Tautas izglītības vadītāji jau pastāstīja par to, kas paveikts mūsu augstskolās, skolās un profesionāli tehniskajās skolās, lai uzlabotu latviešu un krievu valodas apgūšanu. Šo procesu pastāvīgi kontrolē republikas valdība. Man un maniem kolēģiem ir nācies būt skolās eksāmenos un mācībstundās šajos priekšmetos. Mēs esam pārliecinājušies, ka abiturienti mācību iestādēs ar latviešu mācībvalodu parasti labi zina krievu valodu. Uzlabojusies latviešu valodas mācīšana un apgūšana skolās ar krievu mācībvalodu, kaut gan rezultāti vēl nav tik labi, kā gribētos. Tagad republikā latviešu valodu brīvi pārvalda 20 procenti citu tautību iedzīvotāju, daudzi var saprasties latviešu valodā. Var gaidīt, ka tuvākajā laikā šīs iedzīvotāju daļas īpatsvars sāks nemitīgi palielināties. Kā jau atzīmēts, republikā tiek radīti visi nepieciešamie apstākļi latviešu valodas apgūšanai bērnudārzos, skolās, profesionāli tehniskajās skolās un augstskolās, kā arī darba kolektīvos. Te nepieciešams uzsvērt, ka šajā darbā nav pieļaujama administrēšana un piespiešana. Te der tikai rūpīgs audzināšanas darbs un pārliecināšana! Protams, mums vēl ir daudz grūtību. Ceļā stāv iepriekšējo gadu trūkumi, arī to augstskolu nepietiekamā materiāli tehniskā bāze, kurās gatavo pedagogus, tāpat latviešu un krievu valodas skolotāju deficīts. Taču tā būtu liela kļūda, ja mēs, atsaucoties uz šo deficītu, tikai gaidītu uz labākiem laikiem. Jāmeklē un jāatrod rezerves. Tās ir. Palīdzēt apgūt brālīgās tautas valodu var arī vidusskolas absolvents, kam patīk strādāt ar bērniem, vai, teiksim, vēsturnieks, bibliotekārs vai kādas citas specialitātes pārstāvis, kas labi pārvalda abas valodas. Šajā darbā jāiesaista filologi, kas tādu vai citādu iemeslu dēļ ir aizgājuši no skolas. Ministrijām, tautas izglītības nodaļām un pedagogu kolektīviem radoši, aktīvi, ar atjautību un iniciatīvu jāmeklē ceļi šīs problēmas atrisināšanai. Valodu kursus un pulciņus pašlaik organizē lielākoties iestādēs, turpretim darba kolektīvos to organizēšana norit nepieļaujami gausi. Vispirms tie būtu nepieciešami tajos kolektīvos, kam nākas pastāvīgi saskarties ar iedzīvotājiem, tirdzniecībā, sadzīves pakalpojumu un transporta sfērā un medicīnas iestādēs, tāpat arī rūpniecības uzņēmumos, kolhozos un padomju saimniecībās. Arī vietējām partijām, komjaunatnes un

arodbiedrību organizācijām jāmeklē iekšējās rezerves valodu apgūšanas organizēšanai. Ik dienas jāveic konkrēts darbs, lai nelokāmi īstenotu nospraustos divvalodības attīstības plānus, sagatavotu skolotāju kadrus un kopīgi ar vietējo padomju izpildkomitejām un arodbiedrību komitejām radītu viņiem pienācīgus darba un sadzīves apstākļus. Nepieciešams it visur aktivizēt tādu jauniešu atlasīšanu un mērķtiecīgu nosūtīšanu uz pedagogiskajām augstskolām, kuri vēlas strādāt ar bērniem un kuriem ir pieredze šajā darbā. Divvalodības principa nostiprināšana nav īslaicīga kampaņa, bet principiāls partijas kurss. Ir ļoti svarīgi, lai sabiedriskā doma mudinātu uz krievu un latviešu valodas brīvprātīgu apgūšanu kā svarīgu augstas cilvēka vispārējās kultūras un starpnacionālo attiecību kultūras audzināšanas līdzekli.

—
Līgačovs, J.* (1988, 24. februāris). Par vidējās un augstākās izglītības pārkārtošanas gaitu un partijas uzdevumiem tās realizēšana. *Skolotāju Avīze*, 8.

PSKP CK Politbiroja locekļa, PSKP CK sekretāra J. Līgačova referāts

[..] Pastāvīgu uzmanību prasa divvalodības, nacionālās valodas un krievu valodas lietošanas attīstība. Mācības mūsu zemē notiek 39 PSRS tautu valodās. Rūpes par dzimto valodu, par tās attīstību un savstarpēju ietekmi ar krievu valodu ir dabiska parādība. Katra valoda ir mūsu kopīgās bagātības neatņemama sastāvdaļa.

Diemžēl dažu reģionu partijas un padomju orgāniem šajos jautājumos trūkst reālisma un elastības, bet reizēm arī jautājuma politiskas izpratnes. Nenormāls stāvoklis izveidojies, piemēram, Baškīrijā, kur no sākuma likvidēja skolas ar tatāru mācībvalodu, bet pēc tam nebija arī vairs skolu, kur mācīties citās vietējās valodās. Tagad stāvoklis ir jālabo. Problēmas otra puse ir tā, ka daļa citu nacionalitāšu jauniešu vāji zina krievu valodu, starpnacionālās saziņas un tuvināšanās valodu. Augstākās un vidējās speciālās izglītības un Izglītības ministrijai ne vienmēr pietiek neatlaidības strādāt šajā virzienā, prasmes saskatīt perspektīvu, par ko liecina kļūmes, plānojot vajadzīgo krievu valodas un literatūras skolotāju skaitu, kuru nacionālajās skolās aizvien vēl trūkst gandrīz 4,5 tūkstoši. Jautājumā par valodu nedrīkst pieļaut nekādas privilēģijas vai ierobežojumus un vēl jo vairāk piespiešanu. Atteikšanās no vecāku tiesībām brīvi izraudzīties bērniem mācību valodu nozīmētu, ka tiek pārkāpti demokrātiskie principi nacionālajā jautājumā. Tāpat nedrīkst pieļaut, lai dabiskā mīlestība uz dzimto valodu pārvērstos valodas šovinismā. Savukārt nepieciešams visādi sekmēt, lai citu nacionalitāšu

* Jegors Līgačovs (1920–2021) – PSKP CK sekretārs (1985–1988).

pārstāvji, kas pastāvīgi dzīvo kādas republikas teritorijā, mācītos vietējo nacionālo valodu. Biežāk vajadzētu atcerēties Ļeņina novēlējumu par to, ka internacionālismu un tautu draudzību labāk sekmē mācības krievu un dzimtajā valodā nevis atsevišķās, bet vienā kopīgā skolā. To veicina arī dažādu nacionalitāšu bērnu kopīga audzināšana pirmsskolas bērnu iestādēs. [..]

**LATVIJAS NACIONĀLĀ
ARHĪVA DOKUMENTI**

1966

Latvijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības valsts komitejas pavēle Nr. 64 Rīgā 1966. gada 21. aprīlī “Par pasākumiem skolotāju kadru sagatavošanas uzlabošanai republikā”.

Dokumenta tulkojums no krievu valodas:

Latvijas KP CK Prezidijs izskatīja jautājumu par darbu republikā ar pedagoģiskajiem kadriem. Pieņemtajā lēmumā reizē ar dažiem sasniegumiem norādīts arī uz nopietniem trūkumiem. No kopējā skolotāju skaita tikai 44% ir augstākā izglītība, turklāt virknē nozīmīgāko disciplīnu izglītības līmenis ir vēl zemāks. Pastāv būtiski trūkumi skolotāju kadru sagatavošanā. Vāji tiek pētītas un nepietiekami apzinātas patiesās vajadzības pēc skolotāju kadriem. Augstākajās mācību iestādēs joprojām pastāv liels [studentu] atbirums un sistemātiski netiek ievērots sadales plāns, tādējādi ik gadu netiek apmierināti skolu pieprasījumi [pēc skolotājiem]. Līdz ar to pieprasījums pēc sākumklašu skolotājiem netiek apmierināts. Trūkst daudz matemātikas un krievu valodas skolotāju skolās ar latviešu mācību valodu, svešvalodu, kā arī dziedāšanas un mūzikas skolotāju. Vienlaikus augstskolu izlaidumos latviešu valodas un literatūras, ķīmijas un bioloģijas skolotāju skaits pārsniedz pieprasījumu.

Augstskolu, it īpaši P. Stučkas Latvijas Valsts universitātes, beidzēju pedagoģiskās zināšanas un prasmes ir nepietiekamas, viņi ir arī vāji sagatavoti audzināšanas darbam skolā.

Lai nodrošinātu Latvijas KP CK Prezidija 1966. gada 22. marta lēmuma izpildi, **pavēlu:**

I. Augstskolu pārvaldei (b. K. Augstkalnam):

1. Kopā ar Plānu un finanšu nodaļu (b. T. Aleksandrijska) Latvijas PSR Ministru Padomes noteiktajos termiņos sagatavot ikgadējos un perspektīvos skolotāju sagatavošanas plānus resora pakļautībā esošajās augstskolās, stingri ievērojot skolu pieprasījumu.

2. Pievērst īpašu vērību jauno skolotāju politiskajai audzināšanai, kultūras līmeņa paaugstināšanai un lietišķās kvalifikācijas celšanai. Tāpat nepieciešams panākt, lai studenti padziļināti apgūtu marksisma ļeņinisma teoriju un tiktu audzināti komunistiskā idejiskuma garā.

3. Uzlabot pedagoģisko kadru sagatavošanu P. Stučkas Latvijas Valsts universitātē un paaugstināt pedagoģisko disciplīnu mācīšanas un pedagoģiskās prakses organizēšanas kvalitāti.

4. Veikt nepieciešamos pasākumus, lai tiktu uzlabota pedagoģisko augstskolu [studentu] komplektācija, piesaistot labākos un īpaši spējīgos vidusskolu beidzējus, kuriem ir tieksme uz pedagoģisku darbu.

II. Vidējo speciālo mācību iestāžu pārvaldei (b. P. Pazičam) sniegt priekšlikumus par Rīgas Pedagoģiskās skolas darbības paplašināšanu, lai nodrošinātu sākumklašu skolotāju un pagarinātās dienas grupu audzinātāju sagatavošanu.

III. Pedagoģisko institūtu un Latvijas Valsts universitātes rektoriem (bb. A. Kalnbērziņai, E. Svarinskim un V. Šteinbergam):

1. Izstrādāt konkrētu pasākumu plānu, lai uzlabotu pedagoģisko kadru sagatavošanu un apņēmīgi novērstu trūkumus, kas minēti Latvijas KP CK Prezidija lēmumā.

2. Pievērst īpašu uzmanību tam, lai studenti padziļināti apgūtu zināšanas un viņos tiktu ieaudzināta mīlestība pret pedagoga profesiju, lai pilnībā tiktu apgūtas marksisma-ļeņinisma teorijas, paplašināts vispārējais kultūras redzesloks un attīstītas prasmes veikt audzināšanas darbu skolā.

3. Kopā ar sabiedriskajām organizācijām teorētiski un praktiski sagatavot topošos skolotājus darbam ar pionieriem un komjauniešiem, radoši ieviest labāko skolu pieredzi.

4. Gatavojoties nākamajai uzņemšanai [augstskolās], veikt plašu izskaidrojošo darbu jaunatnes vidū, lai propagandētu pedagoga profesiju, ar mērķi piesaistīt spējīgākos vidusskolu beidzējus studijām šajās specialitātēs.

5. Skolotājus, kuriem nav augstākās izglītības, plašāk iesaistīt neklātienes studiju sistēmā.

Komitejas priekšsēdētājs V. Millers

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ СОВЕТА МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

П Р И К А З № 64

гор. Рига

"21" апреля 1966 года

"О мерах по улучшению подготовки учительских
кадров в республике".

Президиум ЦК КП Латвии обсудил вопрос о работе с педагогическими кадрами в республике. В принятом постановлении наряду с некоторыми успехами отмечаются и серьезные недостатки. Из общего числа учителей лишь 44% имеют высшее образование, причем по ряду ведущих дисциплин уровень образования учителей значительно ниже. Существенные недостатки имеются в подготовке учительских кадров. Слабо изучается и недостаточно учитывается действительная потребность в учительских кадрах. В высших учебных заведениях продолжает иметь место большой отсев и систематически не соблюдается план распределения, вследствие чего ежегодно не удовлетворяются запросы школ. Так, выпуск учителей начальных классов не удовлетворяет потребность. Школы недополучают значительное количество учителей математики и русского языка для школ с латышским языком обучения, учителей иностранных языков, а также пения и музыки. В то же время выпуск учителей латышского языка и литературы, биологии и химии превышает потребность.

Выпускники вузов, особенно Латвийского государственного университета им. П.Стучки, не имеют достаточных педагогических знаний и навыков, плохо подготовлены к проведению воспитательной работы в школах.

Во исполнение постановления Президиума ЦК КП Латвии от 22 марта 1966 г. п р и к а з ы в а ю:

- 2 -

I. Управлению вузов (т. АУГСТКАЛН К.А.) :

1. Совместно с Планово-финансовым отделом (т. АЛЕКСАНДРИЙСКАЯ А.Я.) составить в сроки, установленные Советом Министров Латвийской ССР, годовые и перспективные планы подготовки учителей в подведомственных вузах в строгом соответствии с потребностями школ;

2. Обратить особое внимание на политическое воспитание, повышение культуры и деловой квалификации молодых учителей. Добиться глубокого изучения студентами теории марксизма-ленинизма, воспитание их в духе коммунистической идейности;

3. Улучшить подготовку педагогических кадров в Латвийском государственном университете им. П. Стучки, добиться повышения качества преподавания педагогических дисциплин и организации педагогической практики студентов;

4. Принять необходимые меры к улучшению комплектования педагогических вузов за счет лучших, наиболее способных выпускников средних школ, имеющих склонность к педагогической работе.

II. Управлению средних специальных учебных заведений (т. ПАЗИЧ П.Л.) дать предложения о расширении Рижского педагогического училища, в целях организации подготовки учителей начальных классов и воспитателей групп продленного дня.

III. Ректорам педагогических институтов и Латвийского государственного университета (т. т. КАЛНБЕРЗИНА А.М., СВЯРИНСКИЙ Э.К., ШТЕЙНБЕРГ В.А.):

1. Разработать план конкретных мероприятий в целях улучшения подготовки педагогических кадров и решительного устранения недостатков, указанных в постановлении Президиума ЦК КП Латвии;

- 3 -

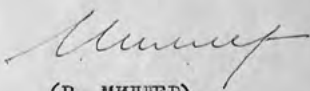
2. Обратить особое внимание на усвоение студентами глубоких знаний и воспитание у них любви к педагогической профессии, на глубокое овладение марксистско-ленинской теорией, расширение общего культурного кругозора и привитие навыков воспитательной работы в школе;

3. Совместно с общественными организациями теоретически и практически готовить будущих учителей к работе с пионерами и комсомольцами, творчески внедрять опыт лучших школ.

4. Организовать в ходе подготовки к новому приему широкую разъяснительную работу среди молодежи по пропаганде педагогической профессии, с целью привлечения к учебе по этим специальностям наиболее способных выпускников школ;

5. Шире вовлекать учителей, не имеющих высшего образования, в систему заочного обучения.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИТЕТА

(В. МИЛЛЕР)

Исполн.
20. IV 66.

В. Миллер
21 IV 66

Latvijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības valsts komitejas pavēle Nr. 65 Rīgā 1966. gada 22. aprīlī.

Dokumenta tulkojums no krievu valodas:

Pārvaldībai un izpildei daru zināmu PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra 1966. gada 30. marta pavēli Nr. 151 "Par zinātniskās, mācību un mācību metodiskās literatūras un dokumentācijas izdošanas sakārtošanu":

1966. gada 28. februāra rīkojumā likumdošanas instance konstatēja, ka pēdējos gados krasi pieaudzis to organizāciju un iestāžu skaits, kuras, apejot izdevniecības, izdod literatūru un citu iespiedprodukciju. Starp šiem darbiem daudzi dublē cits citu, un pēc tiem nav iedzīvotāju pieprasījuma. [..]

Lai sakārtotu izdevējdarbību, likumdošanas instance nosaka:

1. Noteikt, ka PSRS ministrijas, komitejas, iestādes un organizācijas turpmāk, apejot grāmatu izdevniecības, drīkst izdot tikai resoru un starpresoru dienesta materiālus [..].

2. Atļaut izņēmuma kārtā izdot iespiedprodukciju, apejot izdevniecības:

vadošajiem zinātniskās pētniecības un projektēšanas institūtiem – tematiskus (atbilstoši institūta profilam) zinātnisku rakstu krājumus, zinātnisku konferenču un kongresu materiālus, kam ir liela zinātniska un praktiska nozīme, ko saskaņā ar plāniem ik gadu apstiprina attiecīgās ministrijas vai institūcijas un kas ir saskaņoti ar PSRS Ministru Padomes Preses komiteju, kā arī disertāciju autoreferātus;

vadošajām augstākajām mācību iestādēm – tematiskus (atbilstoši mācību iestādes profilam) zinātnisku rakstu krājumus, zinātnisku konferenču un kongresu materiālus, kam ir liela zinātniska un praktiska nozīme, lekciju tekstus un mazitirāžas mācību līdzekļus saskaņā ar plāniem, ko ik gadu apstiprina attiecīgās ministrijas vai institūcijas un kas saskaņoti ar PSRS Ministru Padomes Preses komiteju, kā arī disertāciju autoreferātus;

augstākajām un neklātienēs vidējām speciālajām mācību iestādēm – programmas, mācību plānus, metodiskas rekomendācijas, uzdevumus studentiem un audzēkņiem un citu mācību metodisko literatūru.

3. Noteikt, ka visas citas iestādes un organizācijas izdod literatūru atbilstošās specializētājās grāmatu izdevniecībās atbilstoši plānam vai pēc pasūtījuma (uz pasūtītāja papīra, sedzot visus izdevumus).

PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrs pavēl:

1. Pieņemt šo lēmumu pārvaldībai un izpildei.

2. Savienoto republiku augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijām un komitejām:

a) mēneša laikā saskaņot ar republikas vadošajām institūcijām to augstāko mācību iestāžu sarakstu, kurām piešķirtas tiesības izdot tematiskus zinātnisko rakstu krājumus, konferenču un kongresu materiālus, kam ir liela zinātniska un praktiska nozīme, lekciju tekstus un mazītāžas mācību līdzekļus, kā arī disertāciju autoreferātus. Šo mācību iestāžu sarakstu līdz 1966. gada 1. maijam iesniegt Ministrijā;

b) ik gadu, sākot ar 1966. gadu, izskatīt augstāko mācību iestāžu zinātnisko rakstu krājumu, konferenču un kongresu materiālu, lekciju kursu, mazītāžas mācību līdzekļu un metodiskās literatūras izdošanas plānus un nosūtīt apkopotos republikas vai ministrijas (resoru) augstskolu izdevumu gada plānus PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai saskaņošanai PSRS Ministru Padomes Preses komitejā.

3. Uzdot PSRS Ministru Padomes Preses komitejai saskaņot savienoto republiku augstākās un vidējās speciālās izglītības ministriju un komiteju, ministriju un resoru iesniegtos augstskolu izdevumu plānus [..].

Valsts komitejas priekšsēdētājs V. Millers

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КОМИТЕТ ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ СОВЕТА МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

П Р И К А З № 65

г. Рига

"22" апреля 1966 года

Объявляю для руководства и исполнения приказ
Министра высшего и среднего специального образования СССР
№ 151 от 30 марта 1966 года "Об упорядочении изданий научной,
учебной и учебно-методической литературы и документации":

„Директивная инстанция постановлением от 28 февраля
1966г. отметила, что в последние годы резко возросло число
организаций и учреждений, выпускающих, минуя издательства,
литературу и другую печатную продукцию. Среди этой продукции
много работ, которые дублируют друг друга, не пользуются
спросом населения.

Без надобности расходуются большие средства на содер-
жание штата редакционно-издательских работников и на выплату
авторского гонорара. Неоправданно расходуется бумага, перен-
летные материалы. Ведомственные издания распространяются, как
правило, за государственный счет или за счет общественных
организаций.

В целях упорядочения издательской деятельности дирек-
тивная инстанция:

1. Установила, что министерства, комитеты, ведомства
и организации СССР впредь могут издавать, минуя книжные изда-
тельства, только внутриведомственные и межведомственные слу-
жебные материалы - приказы, постановления, инструкции, пра-
вила, наставления, уставы, нормативные материалы, тарифные
справочники, типовые проекты, прейскуранты розничных и оптовых
цен, каталоги, рекламные листовки и другую документацию, необ-
ходимую для служебного пользования и производственных потреб-
ностей.

- 2 -

2. Разрешила в исключительных случаях издание печатной продукции, минуя издательства:

головным научно-исследовательским и проектным институтам- тематические (по профилю института) сборники научных трудов, материалы научных конференций и съездов, имеющие важное научное и практическое значение, на основании планов, ежегодно утверждаемых соответствующими министерствами и ведомствами и согласованных с Комитетом по печати при Совете Министров СССР, а также авторефераты диссертаций;

головным высшим учебным заведениям- тематические (по профилю учебного заведения) сборники научных трудов и материалы научных конференций и съездов, имеющие большое научное и практическое значение, тексты лекций и малотиражные учебные пособия по планам, утверждаемым соответствующими министерствами и ведомствами и согласованным с Комитетом по печати при Совете Министров СССР, а также авторефераты диссертаций;

высшим и заочным средним специальным учебным заведениям- программы, учебные планы, методические указания, задания для студентов и учащихся и другую учебно-методическую документацию.

3. Установила, что все другие ведомства и организации выпускают литературу через соответствующие специализированные книжные издательства в плановом порядке или на заказных началах (на бумаге заказчика с покрытием всех расходов). "

Министр высшего и среднего специального образования СССР п р и к а з а л :

„ 1. Принять настоящее постановление к руководству и исполнению.

2. Министерством и комитетам высшего и среднего специального (народного) образования союзных республик:

- 3 -

а) в месячный срок согласовать с республиканскими директивными органами перечень головных высших учебных заведений, пользующихся правом издания тематических сборников научных трудов и материалов научных конференций и съездов, имеющих большое научное и практическое значение, текстов лекций и малотиражных учебных пособий, а также авторефератов диссертаций. Перечень этих учебных заведений до 1 мая 1966 года представить Министерству;

б) ежегодно, начиная с 1966г. рассматривать планы головных высших учебных заведений по изданию тематических сборников научных трудов, материалов научных конференций и съездов, курсов лекций, малотиражных учебных пособий и методической литературы и направлять в Министерство высшего и среднего специального образования СССР для согласования с Комитетом по печати при Совете Министров СССР сводные годовые планы внутривузовских изданий по республике, министерству (ведомству).

3. Поручить согласование с Комитетом по печати при Совете Министров СССР планов внутривузовских изданий, представленных министерствами (комитетами) высшего и среднего специального (народного) образования союзных республик, министерствами и ведомствами:

Научно-техническому совету - по тематическим сборникам научных трудов, материалам научных конференций и съездов;

Управлению преподавания общественных наук - по всем видам литературы по общественным наукам;

Учебно-методическим управлениям по высшим и средним специальным учебным заведениям - по курсам лекций, малотиражным учебным пособиям, методической литературе.

- 4 -

4. Начальникам управлений (отделов) Министерства высшего и среднего специального образования СССР при издании, минуя книжные издательства, внутриведомственных и межведомственных служебных материалов строго руководствоваться перечнем, указанным в п.1 постановления директивной инстанции

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГОСКОМИТЕТА

Миллер
(В.МИЛЛЕР)

1970

Akts 1970. gada 16. martā Rīgā.

Dokumenta tulkojums no krievu valodas:

Komisija [...] no 1970. gada 9. marta līdz 16. martam veica mācību metodiskā, zinātniskā un audzināšanas darba pārbaudi Rīgas Politehniskā institūta Inženierekonomikas fakultātē.

[..] Mācību grāmatu un mācību līdzekļu sagatavošanā aktīvi iesaistās Celtniecības ekonomikas un organizācijas katedras pasniedzēji. Doc. V. Autiņš* sarakstījis 2 mācību grāmatas, vec. pasniedzējs E. M. Bērziņš – 3 mācību grāmatas. Tomēr mācību grāmatas galvenokārt tiek izdotas latviešu valodā. Krievu valodā manāms nopietns mācību grāmatu trūkums. Daļā studiju priekšmetu ir 3–4 mācību grāmatas uz akadēmisko grupu.

* Dokumentā ir kļūda, domāts toreizējās RPI Celtniecības ekonomikas un organizācijas katedras docents Vsevolods Actiņš.

А К Т16 марта 1970 годагород Р и г а

Комиссия в составе: к.э.н., и.о. доцента ЗЕЛГАЛВИСА Э.А. (председатель), к.э.н., и.о. доцента СТРАЗДА Д.А., ст. преподавателя ЦЕИТЛИНА В.З., ст. преподавателя КАРАВАШКИНА И.П., ст. преподавателя ВАЙКУЛИСА Я., ассистента АКУЛИЧА, ст. методиста управления вузов МВ и ССО Латвийской ССР БУНЬКОВА Н.С. в соответствии с указанием Министерства высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, под руководством зам. начальника Управления вузов тов. КУЗИНА, в период с 9 марта по 16 марта 1970 года провела проверку состояния учебно-методической, научной и воспитательной работы на Инженерно-экономическом факультете Рижского политехнического института.

На основании результатов проверки составлен настоящий акт.

I. Организация и управление учебным процессом

Факультет готовит инженеров-экономистов по специальностям 1709, 1711 ; 1721. Шесть кафедр факультета обеспечивают специальную подготовку студентов в объеме 45 дисциплин. Перечень кафедр и их дисциплин указан в приложении № I.

Факультет организован в 1966 году и обеспечивает дневное отделение (487 студентов-на I октября 1969 года) и вечернее (204 студента) обучения.

Факультет возглавляет кандидат экономических наук ИВАНОВ К.Ф., имеющий большой стаж педагогической работы.

Штатным заместителем декана работает и.о. доцента РАЙНЕС К.З. Декан осуществляет общее руководство факультета.

Работой дневного и вечернего отделений непосредственно руководит заместитель декана.

Декан регулярно/ еженедельно/, в постоянно установленное время, проводит совещания с заведующими кафедрами. На совещания выносятся актуальные вопросы учебно-методического, воспитательного и другого характера. Совещания проходят оперативно.

Совет факультета утвержден в составе 13 человек (заведующие кафедрами, декан, зам. декана, представители общественных организаций).

Работа Совета проводится в соответствии с планом.

- 6 -

ние математических методов". В подготовку учебников и учебных пособий активно включились преподаватели кафедры Экономии и организации строительства. Доц. В. Аутыньш написаны 2 учебника, ст. преподавателем Э.М. Берзиньш - 3 учебника. Однако учебники издаются главным образом на латышском языке. На русском языке испытывается явный недостаток учебников. По ряду дисциплин имеются 3 - 4 учебника на академическую группу. Профессором Л.И. Гамрат-Кураком подготовлено учебное пособие "Экономическое обоснование дипломных проектов".

Качество проводимых занятий удовлетворяет требованиям подготовки инженера-экономиста. Лекции читаются доходчиво, на должном теоретическом, методическом и идейно-политическом уровне. В лекциях используются конкретные материалы промышленных предприятий г. Риги, вопросы, излагаемые в лекциях, увязываются с проводимой хозяйственной реформой, решениями декабрьского (1969 г.) Пленума ЦК КПСС. Качественно проводятся также занятия по математическим дисциплинам. Лекции насыщены практическими примерами читаются на хорошем теоретическом уровне и увязаны с основной специальностью студентов. Однако на кафедре Экономико-математических методов еще не подобран полностью класс задач по всем курсам, тесно увязанных с организацией производства и строительством.

Качество проведения занятий контролируется путем взаимного посещения преподавателей и проведения открытых занятий. Результаты обсуждаются на заседаниях кафедр.

Контроль за самостоятельной работой студентов осуществляется путем проведения практических и семинарских занятий, контрольных работ и по выполнению домашних заданий. Комиссия отмечает хорошее начинание кафедры Экономико-математических методов по вынесению некоторых тем, которых нет в программах, для самостоятельной проработки студентами с последующим выступлением на практических занятиях.

Контроль за текущей успеваемостью осуществляется деканатом, кафедрой и кураторами групп. Вопросы текущей успеваемости рассматриваются на заседаниях Совета факультета, кафедр, учебно-воспитательной, учебной комиссий, а также общественными организациями. Явно отстающие студенты вызываются на заседания кафедр и в деканат. Стипендиальная комиссия за плохую текущую успеваемость и посещаемость занятий лишает стипендии.

III. Состояние программированного обучения и применение технических средств в учебном процессе факультета.

Программированное обучение, как один из прогрессивных методов обучения студентов, ни по одной учебной дисциплине не применяется.

Опыт безмашинного программированного обучения и контроля

1971

1971. gada 10. novembrī [Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas vēstule] Latvijas PSR Ministru Padomei, [atbildot] uz Jūsu 1971. gada 21. oktobra vēstuli Nr. 13/4873.

Dokumenta tulkojums no krievu valodas:

Lai likvidētu pārmērības līdzekļu patēriņā un pastiprinātu kontroli pār pareizu profesoru un pasniedzēju sastāva slodzes sadali, Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija veic šādu darbu: [..]

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija uzskata, ka virkne secinājumu un priekšlikumu, kas iekļauti PSRS Finanšu ministrijas vēstulē “Par pārmērībām līdzekļu izlietojumā augstākajās mācību iestādēs” un lēmumprojektā par šo jautājumu, ir diskutabli.

No PSRS Finanšu ministrijas sagatavotajiem materiāliem izdarīts nepamatots secinājums, ka pēdējos gados veiktās pārmaiņas augstskolās samazinājušas pasniedzēju noslodzi.

Patiesībā situācija ir citāda. [..] Kā mācību procesa intensifikācija, tā nepārtraukta mācību materiālu atjaunināšana noved pie lielākas augstskolu profesoru un pasniedzēju sastāva faktiskās noslodzes, kas pamatā saistīta ar būtisku metodiskā darba pieaugumu.

Stāvokli sarežģī arī tas, ka savienoto republiku mācību iestādēs mācības notiek divās valodās (dzimtajā un krievu), kas palielina plūsmu skaitu un līdz ar to katra pasniedzēja noslodzi. To zināmā mērā sekmē fakts, ka augstskolas specialitāšu nomenklatūrā nepastāv plaša profila specialitātes.

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrija uzskata, ka pasniedzēju noslodzes sakārtošanai, līdzekļu samazināšanai augstskolu uzturēšanai un speciālistu sagatavošanas kvalitātes paaugstināšanai ir mērķtiecīgi:

- izstrādāt visā Padomju Savienībā vienotas laika normas, kuras profesoru un pasniedzēju sastāvs veltī visu veidu mācību, metodiskajam, zinātniskajam un citam darbam;
- pārskatīt samazināšanas virzienā aprēķinātās studentu skaita normas uz vienu pasniedzēju augstskolās, kas īsteno mācības divās valodās [..].

Ministrs I. Andersons

10 ноября

71

СОВЕТ МИНИСТРОВ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

На Ваш № 13/4873 от 21 октября 1971 г.

В целях ликвидации излишеств в расходовании средств и усиления контроля за правильным распределением нагрузки профессорско-преподавательского состава, Министерство высшего и среднего специального образования Латвийской ССР проводит следующую работу:

1. Совместно с контрольно-ревизионным Управлением Министерства Финансов Латвийской ССР в 1971 году была проведена проверка нагрузки профессорско-преподавательского состава Рижского политехнического института, Даугавпилсского педагогического института и Латвийского института физкультуры. По результатам проверки издан приказ по Министерству (приказ № 161 от 13 июля 1971 года).

2. В 1971/72 учебном году запланирована проверка фактической нагрузки профессорско-преподавательского состава Рижского политехнического института и Латвийского государственного университета им. П. Стучки.

3. Завершается работа по проверке всех УКИ и филиалов, находящихся на территории республики.

Министерство высшего и среднего специального образования Латвийской ССР считает, что ряд выводов и предложений, содержащихся в письме Министерства финансов СССР "Об излишествах в расходовании средств на содержание высших учебных заведений" и проекте постановления по этому поводу, являются дискуссионными.

2.

Из материалов, подготовленных Министерством финансов Союза ССР, сделан необоснованный вывод о том, что произошедшие за последние годы изменения в высшей школе привели к уменьшению нагрузки преподавателей.

В действительности ситуация иная. Непрерывный рост информации, вызванный научно-техническим прогрессом, приводит к изменениям учебных планов, непрерывному корректированию программ, к появлению новых дисциплин и курсов, к обновлению учебного материала. Все шире используются технические и другие средства, направленные на интенсификацию учебного процесса. Как интенсификация учебного процесса, так и непрерывное обновление учебного материала приводят к увеличению фактической нагрузки профессорско-преподавательского состава вузов, связанной, в основном, со значительным увеличением методической работы.

Положение усугубляется еще и тем, что в учебных заведениях союзных республик обучение проводится на двух языках (родном и русском), что увеличивает количество потоков и, тем самым, нагрузку на преподавателя. В значительной мере этому способствует также отсутствие специальностей широкого профиля в номенклатуре вузовских специальностей.

Министерство высшего и среднего специального образования Латвийской ССР считает, что в целях упорядочения нагрузки преподавателей, сокращения средств на содержание вузов и повышения качества подготовки специалистов целесообразно:

- разработать единые по Союзу нормы времени, отводимые профессорско-преподавательскому составу на выполнение всех видов учебной, методической, научной и другой работы ;
- пересмотреть для вузов, осуществляющих обучение на двух языках, расчетные нормы числа студентов на одного преподавателя в сторону их уменьшения ;
- ликвидировать УКИ и филиалы отдельных вузов в городах, где имеются стационарные учебные заведения.

Министр

И. Андерсон

1979

Latvijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas pavēle 1979. gada 16. martā Nr. 263/06 Rīgā. “Par pasākumiem turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai”.

Dokumenta tulkojums no krievu valodas:

Daru zināmu Latvijas PSR Ministru Padomes 1978. gada 9. novembra lēmumu Nr. 549 “Par pasākumiem turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai”.

LPSR Ministru padome nolēma:

1. Atļaut Latvijas PSR Izglītības ministrijai uz stundu pārdales rēķina mācību plānos ieviest mācību iestādēs padziļinātu krievu valodas mācīšanu nekrievu tautības personām.

2. Uzdot Latvijas PSR ministrijām un resoriem, kuru pakļautībā ir mācību iestādes, plašāk izplatīt vairāku savienoto un autonomo republiku augstāko mācību iestāžu pieredzi, organizējot speciālo disciplīnu mācīšanu krievu valodā.

3. Uzdot Latvijas PSR Izglītības ministrijai stiprināt Republikas skolotāju kvalifikācijas institūtu un rajonu un (republikas pakļautības) pilsētu tautas izglītības nodaļu metodiskos kabinetus ar krievu valodas metodiķiem.

4. Uzdot Latvijas PSR Izglītības ministrijai, citām ministrijām un resoriem, kuru pakļautībā ir mācību iestādes, nodrošināt visas mācību iestādes, kurās mācības noris nacionālajā valodā, ar lingafono aparāturu un citiem tehniskiem līdzekļiem krievu valodas un literatūras kabinetu izveidei.

Pieņemt zināšanai, ka PSRS Ministru Padome ar 1978. gada 13. oktobra lēmumu Nr. 835 uzdeva PSRS Valsts plānam* un PSRS Finanšu ministrijai paredzēt PSRS valsts budžetā šim mērķim nepieciešamos asignējumus.

5. Pieņemt zināšanai, ka PSRS Ministru Padome ar 1978. gada 13. oktobra lēmumu Nr. 835 uzdod:

5.1. PSRS Izglītības ministrijai un PSRS Pedagoģisko zinātņu akadēmijai ar savienoto republiku izglītības (tautas apgaismošanas) ministriju un citu ieinteresēto organizāciju līdzdalību līdz 1980. gadam izstrādāt jaunas tipveida krievu valodas programmas mācību iestādēm, kurās mācības nenotiek krievu valodā, kā arī sagatavot attiecīgas mācību grāmatas un mācību līdzekļus.

Pakāpeniski attiecināt uz nacionālo skolu I–III klasēm un IV–X (XI) klasēm pilsētu skolās, kurās mācības norisinās nacionālajās valodās, PSKP CK un PSRS Ministru Padomes 1966. gada 10. novembra lēmuma Nr. 874 5. punktu (Latvijas Komunistiskās partijas CK un Latvijas PSR Ministru Padomes 1966. gada

* Valsts Plāna komiteja.

9. decembra rīkojuma Nr. 601 5. punkts) sadaļā par klašu sadalīšanu divās apakšgrupās krievu valodas apguvei, ja audzēkņu skaits tajās pārsniedz 25.

5.2. Ņemot vērā dažādu tautību pilsoņu daudzkārt pausto vēlmi, lai krievu valodas apguve tiktu organizēta bērniem pirmsskolas [izglītības] iestādēs un sagatavošanas klasēs, [uzdod] PSRS Izglītības ministrijai kopā ar PSRS Valsts plānu un PSRS Finanšu ministriju izskatīt šo jautājumu un līdz 1979. gada 1. janvārim iesniegt atbilstošus priekšlikumus PSRS Ministru Padomei.

5.3. Turpmākai krievu valodas pasniedzēju [skolotāju] sagatavošanas uzlabošanai un viņu kvalifikācijas celšanai PSRS Izglītības ministrijai, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, savienoto republiku izglītības (tautas apgaismošanas) ministrijām uzdod:

- izstrādāt un līdz 1980. gadam pedagoģiskajos institūtos ieviest jaunu mācību plānu specialitātei “Krievu valoda un literatūra nacionālajā skolā”, kas nodrošinātu fundamentālu šāda profila skolotāju sagatavošanu;

- palielināt ar nosūtījumu uzņemto savienoto republiku jauniešu skaitu KPFSR, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR universitātēs un pedagoģiskajos institūtos mācībām specialitātē “Krievu valoda un literatūra”;

- stiprināt savienoto un autonomo republiku augstāko mācību iestāžu krievu valodas katedras ar kvalificētiem zinātniski pedagoģiskiem kadriem;

- sistemātiski īstenot [augstāko] mācību iestāžu specialitātes “Krievu valoda un literatūra” vecāko kursu studentu stažēšanos KPFSR, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR pedagoģiskajos institūtos un universitātēs;

- izveidot pedagoģiskajos institūtos un universitātes fakultātēs attiecīgus kvalifikācijas celšanas kursus nacionālo skolu pamatskolu un vidusskolu skolotājiem un krievu valodas pasniedzējiem vidējās speciālajās un augstākajās mācību iestādēs.

Lai uzlabotu krievu valodas mācīšanu pedagoģiskajos institūtos, ieviest mācību grupas dalīšanu apakšgrupās.

No 1980. gada PSRS Valsts plānam [Valsts Plāna komitejai] un PSRS Finanšu ministrijai paredzēt PSRS budžeta projektos nepieciešamos asignējumus pasākumiem krievu valodas pasniedzēju [skolotāju] sagatavošanas uzlabošanai un viņu kvalifikācijas celšanai.

Lai izpildītu minēto LPSR Ministru Padomes lēmumu un PSRS Veselības aizsardzības ministrijas 1979. gada 17. janvāra pavēli Nr. 61,

PAVĒLU:

1. RMI rektoram biedram V. A. Korzānam un vidējo speciālo mācību iestāžu direktoriem:

1.1. Nodrošināt Latvijas PSR Ministru Padomes lēmuma “Par pasākumiem turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai” bezierunu izpildi, nodrošinot pastāvīgu un efektīvu kontroli pār tā īstenošanu dzīvē;

1.2. Līdz 1979. gada 1. maijam izstrādās pasākumu plānu turpmākai krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanai un veikt nepieciešamos pasākumus tā neiztrūkstošai izpildei. Īpašu vērību veltīt studentu un audzēkņu padziļinātu krievu valodas zināšanu ieguvei un kvalificētu krievu valodas pasniedzēju kadru sagatavošanai.

1.3. Nodrošināt krievu valodas pasniedzēju nosūtīšanu kvalifikācijas celšanai ne retāk kā reizi piecos gados [5 gados].

1.4. Plašāk izplatīt medicīnas augstākās izglītības iestāžu pozitīvo pieredzi par sabiedrisko disciplīnu docēšanu krieviski.

1.5. 1978./1979. mācību gada laikā izveidot mācību iestādēs krievu valodas un literatūras kabinetus un nodrošināt tos ar lingafono aparāturu un citiem tehniskiem mācību līdzekļiem.

1.6. Mācību procesā aktīvi ieviest jaunas mācību metodes un tehniskos līdzekļus. Plaši praktizēt kontroldarbu, referātu un mācību prakses pārskatu sagatavošanu un sarakstīšanu krievu valodā.

1.7. Ik gadu noteikt tās speciālās disciplīnas vai lekcijas, kuras mērķtiecīgi pasniegt krievu valodā.

1.8. Ik gadu, sākot no 1979./1980. mācību gada, noskaidrot pirmā kursa studentus un audzēkņus, kas vāji prot krievu valodu, un organizēt viņiem krievu valodas apguvi pēc padziļinātas programmas uz tā [mācību] laika rēķina, kas iedalīts fakultātēm un disciplīnām atbilstoši republikas, augstskolas un skolas īpatnībām.

Sabiedrisko profesiju fakultātēs sākt veidot nodaļas, kurās tiktu apgūta tulkošana no krievu valodas uz dzimto valodu un no dzimtās valodas uz krievu valodu.

1.9. Piesaistīt autoru kolektīviem viskvalificētākajos medicīnas institūtu un medicīnas skolu pasniedzējus, lai sarakstītu augsti kvalitatīvas krievu valodas un literatūras mācību grāmatas un mācību līdzekļus, radot tam piemērotus apstākļus.

1.10. Paaugstināt prasības krievu valodas un literatūras iestājekšāmenos augstāko un vidējo mācību iestāžu reflektantiem, īpašu vērību veltot praktiskai krievu valodas pārvaldīšanai.

2. Latvijas PSR VM [Veselības ministrijas] Plānu finanšu pārvaldei (b. F. E. Lozinskai) noteiktā kārtībā ieplānot nepieciešamo asignējumu pasākumiem, kas vērsti uz krievu valodas apguves un mācīšanas uzlabošanu republikas medicīnas izglītības iestādēs.

3. Kontroli par šīs pavēles izpildi uzdot kadru, mācību iestāžu un ārējo sakaru pārvaldei.

Ministrs V. V. Kaņeps

LATVIJAS PSR
VESELĪBAS AIZSARDZĪBAS
MINISTRIJA

МИНИСТЕРСТВО
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
ЛАТВИЙСКОЙ ССР

PAVĒLE

ПРИКАЗ

"16" марта 1979 года

№ 263/76

г. Рига

О мерах по дальнейшему совершенствованию
изучения и преподавания русского языка

Объявляю Постановление Совета Министров Латвийской ССР
от 9 ноября 1976 года № 349 "О мерах по дальнейшему совершен-
ствованию изучения и преподавания русского языка".

Совет Министров ЛССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

1. Разрешить министерству просвещения латвийской ССР вво-
дить в учебных заведениях углубленное изучение русского языка
для лиц нерусской национальности за счет перераспределения
часов в учебных планах.

2. Министерством и ведомствам Латвийской ССР, имеющим
учебные заведения, шире распространять опыт ряда высших учебных
заведений союзных и автономных республик по организации препода-
вания специальных дисциплин на русском языке.

3. Министерству просвещения Латвийской ССР укрепить Респуб-
ликанский институт усовершенствования учителей и методические
кабинеты районных и городских (республиканского подчинения)
делов народного образования квалифицированными методистами
по русскому языку.

4. Министерству просвещения Латвийской ССР, другим мини-
стерствам и ведомствам латвийской ССР, имеющим учебные заведения,
обеспечить организацию во всех учебных заведениях, где преподава-
ние ведется на национальном языке, кабинетов русского языка и
литературы, оснащение их лингафонной аппаратурой и другими тех-
ническими средствами.

Принять к сведению, что Совет Министров СССР постановлением
от 13 октября 1976 года № 835 поручил Госплану СССР и Министер-
ству финансов СССР предусматривать в государственных бюджетах
СССР необходимые ассигнования на эти цели.

2.

5. Принять к сведению, что Совет Министров СССР постановлением от 13 октября 1978 года № 835 поручил:

5.1. Министерству просвещения СССР и Академии педагогических наук СССР с участием министерства просвещения (народного образования) союзных республик и других заинтересованных организаций разработать к 1980 году новые типовые программы по русскому языку для учебных заведений, ведущих обучение не на русском языке, а также и подготовить соответствующие учебники и учебные пособия.

Распространить постепенно на I-III классы всех национальных школ и на IV-V(XI) классы городских школ, ведущих обучение на национальных языках, действие пункта 5 постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 10 ноября 1966 года № 874 (пункт 5 постановления Центрального Комитета Компартии Латвии и Совета Министров Латвийской ССР от 9 декабря 1966 года № 601) в части деления классов с числом учащихся свыше 25 человека на две подгруппы для изучения русского языка;

5.2. учитывая многочисленные пожелания граждан различных национальностей об организации изучения русского языка детьми в дошкольных учреждениях и подготовительных классах, Министерству просвещения СССР совместно с Госпланом СССР и Министерством финансов СССР рассмотреть этот вопрос и внести до 1 января 1979 года соответствующие предложения в Совет Министров СССР;

5.3. в целях дальнейшего улучшения подготовки преподавателей русского языка и повышения их квалификации Министерству просвещения СССР, Министерству высшего и среднего специального образования СССР, министерствам просвещения (народного образования) союзных республик:

- разработать и к 1980 году ввести в педагогических институтах новый учебный план по специальности "Русский язык и литература в национальной школе", предусматривающий более фундаментальную подготовку учителей этого профиля;

- увеличить прием молодежи по направлениям союзных республик в университеты и педагогические институты РСФСР, Украинской ССР и Белорусской ССР на обучение по специальности "Русский язык и литература";

- укрепить кафедры русского языка высших учебных заведений союзных и автономных республик квалифицированными научно-педагогическими кадрами;

3.

- систематически осуществлять стажировку студентов старших курсов учебных заведений по специальности "Русский язык и литература" в педагогических институтах и университетах РСФСР, Украинской ССР и Белорусской ССР;

- создать при педагогических институтах и университетах факультеты и соответствующие курсы повышения квалификации для учителей начальных и средних национальных школ, преподавателей русского языка средних специальных и высших учебных заведений.

Для улучшения преподавания русского языка ввести в педагогических учебных заведениях деление учебных групп на подгруппы.

Госплану СССР и Министерству финансов СССР предусматривать начиная с 1980 года в проектах государственных бюджетов СССР необходимые ассигнования на мероприятия по улучшению подготовки преподавателей русского языка и повышению их квалификации.

Во исполнение указанного постановления Совета Министров ЛССР и приказа Министерства здравоохранения СССР № 61 от 17 января 1979 года, -

П Р И К А З Ы В А Ю:

I. Ректору РМИ тов. Корзану В.А. и директорам средних специальных учебных заведений:

I.1. Обеспечить безусловное выполнение постановления Совета Министров Латвийской ССР "О мерах по дальнейшему совершенствованию изучения и преподавания русского языка", установив постоянный и действенный контроль за претворением его в жизнь.

I.2. Разработать к 1 мая 1979 года план мероприятий по дальнейшему совершенствованию изучения и преподавания русского языка и принять необходимые меры по его неуклонному выполнению. Особое внимание обратить на овладение студентами и учащимися глубокими знаниями русского языка, подготовку квалифицированных кадров по преподаванию русского языка.

I.3. Обеспечить направление преподавателей русского языка на повышение квалификации не менее 1 раза в каждые 5 лет.

I.4. Шире распространять положительный опыт высших медицинских учебных заведений по организации преподавания общественных дисциплин на русском языке.

I.5. В течение 1978 /1979 учебного года создать в учебных заведениях кабинеты русского языка и литературы, обеспечить их оснащение магнитофонной аппаратурой и другими техническими средствами обучения.

4.

I.6. Активнее внедрять в учебный процесс новые методы и технические средства обучения. Шире практиковать подготовку и написание контрольных работ, рефератов, отчетов по производственной практике на русском языке.

I.7. Ежегодно устанавливать перечень специальных дисциплин или лекций, которые целесообразно преподавать на русском языке.

I.8. Ежегодно, начиная с 1979/80 учебного года выявлять на первом курсе студентов и учащихся, слабо владеющих русским языком и организовывать для них изучение русского языка по углубленной программе за счет времени, выделенного на факультеты и дисциплины, вводимые в соответствии с особенностями республики, вуза и училища.

Практиковать создание на факультетах общественных профессий отделений перевода с русского языка на родной и с родного языка на русский.

I.9. Привлекать наиболее квалифицированных преподавателей мединститута и мединчилищ в авторские коллективы для написания высококачественных учебников и учебных пособий по русскому языку и литературе и создавать им для этого необходимые условия;

I.10. Повысить требования к поступающим в высшие и средние медицинские учебные заведения на вступительных экзаменах по русскому языку и литературе, обращая особое внимание на практическое владение русским языком.

2. Планово-финансовому управлению МЗ Латвийской ССР (т.Лозинской Ф.Э.) в установленном порядке предусмотреть необходимые ассигнования на мероприятия, направленные на улучшение изучения и преподавания русского языка в медицинских учебных заведениях республики.

3. Контроль за выполнением данного приказа возложить на управление кадров, учебных заведений и внешних сношений.

Министр

Рот. РИИ. 461. 25.

В.В.КАНЕЦ

1983

PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes lēmums 1983. gada 26. maijā Nr. 473 Maskavā, Kremli. “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs”.

Tulkojums no krievu valodas:

Izraksts

9. Komunistiskās partijas savienoto republiku CK, novadu un apgabalu komitejām, Aizsardzības ministrijai un Padomju Armijas un Jūras kara flotes Galvenajai politiskajai pārvaldei, PSRS VĻKJS CK un DOSAAF CK:

[..] īstenot jaunatnes profesionālās orientācijas pasākumus ar mērķi plašāk piesaistīt savienoto republiku pamatnāciju jauniešus iestājam militārajās mācību iestādēs. Aizsardzības ministrijai izskatīt jautājumu par viņu uzņemšanu šajās mācību iestādēs ārpus konkursa.

Atzīt par derīgu Azerbaidžānas PSR un Gruzijas PSR pieredzi pamatnācijas jauniešu sagatavošanā iestājam militārajās mācību iestādēs speciālās internātskolās ar padziļinātu krievu valodas apguvi un pastiprinātu vērību militārajai un fiziskai sagatavotībai. Atļaut savienoto republiku Ministru Padomēm organizēt šādas internātskolas. Noteikt, ka visus to uzturēšanas izdevumus sedz valsts.

PSRS Izglītības ministrijai un Aizsardzības ministrijai pēc saskaņojuma Finanšu ministrijā izstrādāt un apstiprināt nolikumu par minētajām internātskolām, šo internātskolu tipveida štatus, ņemot vērā, ka audzēkņu skaits klasēs un audzināmo grupās nedrīkst pārsniegt 30 cilvēkus; izdevumi par ēdināšanu, audzēkņu militāro apģērbu un mīkstā inventāra iegādi tiks noteikti pēc normām, kas attiecinātas uz suvoroviešu skolām; direktoru un viņu vietnieku audzināšanas darbā (ieskaitot militārās audzināšanas vadītājus) amatalgas noteikt par 10%, bet algas likmes skolotājiem un audzinātājiem – par 15% augstākas par amatalgām un slodzēm, kas apstiprinātas šādiem darbiniekiem vispārēja rakstura internātskolās.

PSKP Centrālās komitejas sekretārs J. Andropovs
PSRS Ministru Padomes priekšsēdētājs N. Tihonovs

партии Латвии

СЕКРЕТНО

Центральный Комитет КПСС и Совет Министров СССР

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

от 26 мая 1983 г. № 473

Москва, Кремль

О дополнительных мерах по улучшению изучения
русского языка в общеобразовательных школах
и других учебных заведениях союзных республик

ВЫПИСКА

9. ЦК компартий союзных республик, крайксам и обкомам партии, Министерству обороны и Главному политическому управлению Советской Армии и Военно-Морского Флота, ЦК ВЛКСМ и ЦК ДОСААФа СССР:

усилить работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи, подготовке юношей к службе в рядах Вооруженных Сил СССР.

В случае необходимости увеличивать до 6 месяцев срок подготовки призывников на курсах, организованных в соответствии с распоряжением Совета Министров СССР от 15 декабря 1978 г. № 2684;

осуществить меры по профориентации молодежи с целью более широкого привлечения юношей коренных национальностей союзных республик для поступления в военные учебные заведения. Министерству обороны рассмотреть вопрос о внеконкурсном приеме их в эти учебные заведения.

Одобрить опыт Азербайджанской ССР и Грузинской ССР по подготовке молодежи коренных национальностей к поступлению в военные учебные заведения в специальных школах-интернатах с углубленным изучением русского языка и усиленной военно-физкультурной подготовкой учащихся. Разрешить Советам Министров союзных республик

ЦК Компартии Латвии	
Входящий №	416с
№	2
лист	2
01.06	1983
Подлинник возврату в общий отдел	

2.

организовать такие школы-интернаты. Установить, что все расходы по их содержанию несет государство.

Министерству просвещения СССР и Министерству обороны разработать по согласованию с Министерством финансов СССР и утвердить положение об указанных школах-интернатах, типовые штаты этих школ-интернатов, имея при этом в виду, что количество учащихся в классах и воспитательных группах не должно превышать 30 человек; расходы на питание, обмундирование учащихся и приобретение мягкого инвентаря будут производиться исходя из норм, утвержденных для суворовских училищ; должностные оклады директоров и их заместителей по учебной и воспитательной работе (включая военных руководителей) устанавливаются на 10 процентов, а ставки заработной платы учителей и воспитателей – на 15 процентов выше соответствующих окладов и ставок, утвержденных для указанных работников школ-интернатов общего типа.

Секретарь
Центрального Комитета КПСС
Ю. Андропов

Председатель
Совета Министров СССР
Н. Тихонов

УД

2+270

8/11/83
03.06.83

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja 1983. gada 7. jūnija sēdes Protokols Nr. 63.

[..] 2. pk. Kritiskās piezīmes, priekšlikumi un lūgumi, kas republikas organizācijām izteikti republikas partijas organizācijas partijas aktīvā, apspriežot uzdevumus, kas izriet no PSKP CK ģenerālsekretāra biedra J. Andropova referāta Padomju Sociālistisko Republiku Savienības nodibināšanas 60. gadadienai veltītajā svinīgajā sēdē

Latvijas Komunistiskās partijas CK propagandas un aģitācijas nodaļai

Lūdzam izskatīt iespēju dublēt rajona laikrakstu krievu valodā.

A. Vrubļevskis – Latvijas Komunistiskās partijas Stučkas rajona komitejas pirmais sekretārs [..]

*От имени партбюро, подписывается***PAĻOMJU SAVIENĪBAS KOMUNISTISKĀ
PARTIJA****LATVIJAS KOMUNISTISKĀS PARTIJAS
CENTRĀLĀ KOMITEJA***Пролетарий всех стран, соединяйтесь!***КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ СОВЕТСКОГО
СОЮЗА****ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
КОМПАРТИИ ЛАТВИИ****СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО**Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas
biroja 1983.gada 7.jūnija sēdes**P R O T O K O L S Nr.63**

Sēdi vadīja b. A.Voss

Piedalījās:Latvijas KP CK biroja
locekļi:bb. I.Andersons, E.Auškaps, R.Verro,
V.Dmitrijevs, A.Ikaunieks,
S.Postņikovs, J.Rybenis,
P.Strautmanis, V.CemmsLatvijas KP CK biroja
locekļu kandidāti:

bb. E.Ozols, B.Pugo

Latvijas KP CK locekļi:

bb. S.Aņisimovs, L.Bartkevičs,
J.Dženītis, A.Zile, A.Laudams,
V.Laukmanis, J.Lisaks, V.
Markots, H.Nagla, Z.Osmanis,
H.Priedītis, M.Ramāns, P.
Ribaļčenko, V.Sedihs, V.Sprūde,
L.Freibergs, A.EglītisLatvijas KP CK locekļu
kandidāti:bb. A.Voika, I.Zile, V.Klibiķe,
N.Leonovs, J.JūraLatvijas KP Revīzijas
komisijas priekšsēdētājs

b. A.Bergs-Bergmanis

Latvijas KP Revīzijas
komisijas locekļi

bb. O.Anfimovs, A.Gruduls

Latvijas KP CK nodaļu
vadītāju vietnieki:bb. V.Vlasovs, E.Dreibande,
T.Tancorovs

63.protokola 2. pk.

Kritiskās piezīmes, priekšlikumi un lūgumi, kas republikas organizācijām izteikti republikas partijas organizācijas partijas aktīvā, apspriežot uzdevumus, kas izriet no PSKP CK ģenerālsekretāra biedra J.Andropova referāta Padomju Sociālistisko Republiku Savienības nodibināšanas 60.gadadienai veltītajā svinīgajā sēdē

Latvijas Komunistiskās partijas CK
propagandas un agitācijas nodaļai

Lūdzam izskatīt iespēju dublēt rajona laikrakstu krievu valodā.

A.Vrublevskis - Latvijas Komunistiskās partijas Štucikas rajona komitejas pirmais sekretārs

Pašlaik partijas pilsētas komiteja orientē aktīvu uz to, lai pastiprinātu sāktu darbu disciplīnas paaugstināšanas jautājumos, taču mūsu presē jūtami samazinājusies šim tematam veltītā uzmanība.

A.Klaucēns - Latvijas Komunistiskās partijas Liepājas pilsētas komitejas pirmais sekretārs

Latvijas PSR Ministru Padomei

Mūsu nesen izvirzītie jautājumi par zemes iedalīšanu palīgsaimniecību izveidošanai nevis tika atrisināti, bet gan kategoriski noraidīti pat attiecībā uz tām zemēm, par kurām agrāk bijām saņēmuši kolhozu, rajona agrorūpnieciskās apvienības un partijas rajona komitejas piekrišanu. Republikas Ministru Padomei beidzot precīzi jānosaka, tiks vai netiks iedalīta zeme pilsētas uzņēmumiem.

G.Bagnovcs - Latvijas Komunistiskās partijas Daugavpils pilsētas komitejas pirmais sekretārs

Latvijas PSR Valsts plāna komitejai

Daudziem pilsētas uzņēmumiem, tai skaitā republikas ministrijām pakļautajiem, būtībā nav apstiprinātu piegādes plānu. Tas stipri traucē partijas orgānus kontrolēt piegādes izpildes gaitu.

O.Anfimovs - Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas otrais sekretārs

Nav paredzēts presei.

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas un Latvijas PSR Ministru Padomes lēmums 1983. gada 19. jūlijā. “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā Latvijas PSR vispārizglītojošajās skolās un citās mācību iestādēs”.

Tulkojums no krievu valodas:

PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumā Nr. 473 “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošajās skolās un citās mācību iestādēs” uzsvērts, ka nemainīgas leņķiniskās nacionālās politikas īstenošanas rezultātā panākts liels ekonomisks un sociāls progress visās mūsu zemes savienotajās un autonomajās republikās, autonomajos apgabalos un apvidos. Norisinās visu sabiedriskās dzīves aspektu internacionalizācija, nacionālo kultūru savstarpēja bagātināšanās un uzplaukums. Visu PSRS nāciju un tautību dzimtajā valodā un literatūrā guvusi plašas iespējas vispusīgai un līdztiesīgai attīstībai, ieskaitot arī tās, kurām agrāk rakstības nebija. Visiem pilsoņiem reāli nodrošinātas tiesības mācīties skolā dzimtajā vai citas PSRS tautas valodā.

Mūsdienā apstākļos, kad valsts ekonomika pārvērtusies par vienotu tautsaimniecisku kompleksu un radusies jauna kopība – padomju tauta, pieaug nozīme krievu valodai kā padomju ļaužu brīvprātīgi pieņemtajam starpnāciju saziņas līdzeklim. Brīva krievu valodas pārvaldīšana līdztekus dzimtajai valodai kļuvusi par katra pilsoņa nepieciešamību un vajadzību, un tā sekmē turpmāko nāciju un tautību tuvināšanos, PSRS tautu draudzības stiprināšanos, tuvināšanos tēvzemes un pasaules kultūras vērtībām, zinātnes un tehnikas progresam un stiprina valsts aizsargspēju.

Reizē ar to virknē gadījumu vidējo mācības iestāžu beidzēji, it īpaši lauku apvidū, vāji prot krievu valodu, kas apgrūtina starpnacionālus kontaktus individuālā līmenī, ražošanas un sabiedriski politisko darbību, kā arī karaklausības izpildi.

Viens no šādas situācijas cēloņiem ir nepietiekams nodrošinājums ar krievu valodas skolotājiem vispārizglītojošajās skolās, kurās mācības nenotiek krievu valodā. Daļa skolotāju, it īpaši jaunāko klašu skolotāju, nav pienācīgi sagatavoti krievu valodā un tās mācīšanas metodikā. Esošās pedagogisko kadru kvalifikācijas celšanas formas nespēj pienācīgi risināt šo uzdevumu. Mācību iestādēs nepietiek kvalitatīvu šī priekšmeta mācību līdzekļu, metodisko rokasgrāmatu, vārdnīcu un daiļliteratūras krievu valodā. Krievu valodas apguvē vāji tiek

izmantoti masu informācijas līdzekļi. Ne visas valsts izglītības pārvaldes iestādes pievērsš pienācīgu vērību krievu valodas apguves kvalitātes uzlabošanai.

Minētie krievu valodas apguves trūkumi novērojami arī Latvijas PSR vispār-izglītojošajās skolās un citās mācību iestādēs.

Atbilstoši PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumam Nr. 473 "Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs" Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā komiteja un Latvijas PSR Ministru Padome nolēmj:

1. Latvijas Komunistiskās partijas rajonu un pilsētu komitejām rajonu un pilsētu (republikas pakļautības pilsētu) Tautas deputātu padomēm, Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai un Latvijas PSR Profesionāli tehniskās izglītības valsts komitejai, citām Latvijas PSR ministrijām un resoriem, kuru pakļautībā ir augstākās un vidējās speciālās izglītības iestādes, uzdot īstenot papildu pasākumus krievu valodas apguves efektivitātes paaugstināšanai mācību iestādēs ar latviešu mācību valodu, ņemot vērā, ka krievu valodas zināšanas līdztekus dzimtajā valodas zināšanām ir svarīgs priekšnosacījums padomju ļaužu darba un sabiedriski politiskās aktivitātes paaugstināšanai, kā arī sekmīgai godpilnā konstitucionālā pienākuma – dienesta PSRS Bruņotajos spēkos – izpildei. Jāpanāk, lai brīva krievu valodas prasme kļūtu par normu jaunatnei, kas pabeidz vidējās izglītības iestādes, par katra jauna cilvēka pilsonisko pienākumu.

2. Latvijas PSR Valsts plānam, Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas PSR Finanšu ministrijai uzdot izstrādāt un īstenot konkrētus pasākumus, lai paplašinātu un uzlabotu krievu valodas un literatūras skolotāju sagatavošanas kvalitāti Latvijas PSR pedagoģiskajās izglītības iestādēs un Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātē. Plāna projektos līdz 1990. gadam paredzēt krievu valodas un literatūras skolotāju sagatavošanu, lai pilnībā apmierinātu visu veidu republikas mācības iestāžu vajadzības.

3. Pieņemt zināšanai, ka ar PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumu Nr. 473, lai paaugstinātu visu specialitāšu skolotāju kadru sagatavošanu krievu valodā pedagoģiskajās augstākajās un vidējās speciālajās mācību iestādēs ar nekrievu mācību valodu, PSRS Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, PSRS Izglītības ministrijai un savienoto republiku ministru padomēm tiek uzdots:

- 3.1. veikt grozījumus attiecīgo mācību iestāžu mācību plānos, lai palielinātu laiku, kas atvēlēts krievu valodas apguvei, atļaujot šim nolūkam izmantot laiku,

kurš paredzēts izvēles mācību disciplīnām un medicīniskajai sagatavošanai, bet nepieciešamības gadījumos arī daļu laika, kas paredzēts svešvalodas mācīšanai;

3.2. organizēt pedagoģiskajos institūtos jaunāko klašu skolotāju sagatavošanu nekrievu mācību valodas skolām, kā arī svešvalodu skolotājus ar papildspecialitāti “Krievu valoda un literatūra nacionālajā skolā”;

3.3. pēc tam, kad tiks radīti attiecīgi apstākļi, pedagoģisko skolu un institūtu, kā arī universitāšu pedagoģisko specialitāšu absolventiem ieviest eksāmenu krievu valodā;

3.4. piešķirt lauku vispārizglītojošo skolu absolventiem, kas pauduši vēlmi apgūt krievu valodas skolotāja specialitāti, tiesības iestāties pedagoģisko institūtu un universitāšu sagatavošanas nodaļās bez ražošanas stāža;

3.5. izveidot astoņgadīgo skolu un vidusskolu beidzēju nosūtīšanas un atvieglotu uzņemšanas kārtību pedagoģiskajās mācību iestādēs ar pedagoģiskās padomes un izglītības pārvaldes rekomendācijām;

3.6. praktizēt skolotāju nosūtīšanu kvalifikācijas celšanai uz KPFSR, Ukrainas PSR un Baltkrievijas PSR skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtiem un augstākajām mācību iestādēm, kā arī saskaņā ar PSRS Finanšu ministriju apstiprināt minēto skolotāju komandēšanas nosacījumus.

4. Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, Latvijas PSR Izglītības ministrijai:

4.1. organizēt personām, kas vēlas uzlabot savas zināšanas krievu valodā, gadu ilgus vakara kursus uz Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes un Viļa Lāča Liepājas Pedagoģiskā institūta bāzes.

Pieņemot zināšanai, ka ar PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumu Nr. 473 PSRS Izglītības ministrijai saskaņā ar PSRS Finanšu ministriju uzdots izstrādāt nolikumu par šādiem kursiem un definēt to finansēšanas avotus;

4.2. sākumskolas skolotājiem un krievu valodas skolotājiem, kas strādā mācību iestādēs ar latviešu mācību valodu, organizēt divus mēnešus ilgus kvalifikācijas celšanas kursus Latvijas PSR Izglītības ministrijas Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā no 1983. gada, Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātē un Viļa Lāča Liepājas Pedagoģiskajā institūtā – no 1984. gada un Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā – no 1985. gada. Noteikt attiecīgās grupas speciālistu pārkvalificēšanās periodiskumu reizi trīs gados. Latvijas PSR Finanšu ministrijai paredzēt šim mērķim nepieciešamo līdzekļu asignēšanu.

5. Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai nodrošināt laikā no 1984. līdz 1990. gadam krievu valodas skolotāju sagatavošanu no Latvijas PSR pamatnācības pārstāvjiem, ik gadu uz KPFSR pedagoģiskajiem

institūtiem un universitātēm nosūtīt ārpuskonkursa uzņemšanai 10 personas un 20 cilvēkus – stažēties uz laiku līdz 1 gadam.

6. Latvijas PSR Izglītības ministrijai:

6.1. 1984. gadā atvērt Republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas institūtā krievu valodas un literatūras katedru, attiecinot uz katedras darbiniekiem darba samaksas nosacījumus, kādi paredzēti PSRS Ministru Padomes 1957. gada 5. jūnija lēmumā Nr. 660;

6.2. nodrošināt laikā no 1984. līdz 1988. gadam krievu valodas mācību organizēšanu pirmsskolas mācību iestāžu vecākajās grupās un vispārizglītojošo skolu sagatavošanas klasēs. [...]

8. Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai un Latvijas PSR Profesionāli tehniskās izglītības valsts komitejai, citām Latvijas PSR ministrijām un resoriem, kuru pakļautībā ir augstākās un vidējās speciālās izglītības iestādes:

8.1. veikt pasākumus efektīvāku krievu valodas mācīšanas metožu ieviešanai visu veidu mācību iestādēs, pievēršot galveno vērību tam, lai vairāk tiktu attīstīta izglītojamo prasme brīvi sarunāties krievu valodā, kā arī izskatīt nepieciešamību palielināt krievu valodas apguvei paredzēto laiku;

8.2. krievu valodas un literatūras apguvei vispārizglītojošajās skolās un citās vidējās mācību iestādēs ar latviešu mācību valodu atļaut klašu un grupu sadalīšanu apakšgrupās, ja cilvēku skaits tajās pārsniedz 25;

8.3. plašāk ieviest citu savienoto republiku pieredzi, izveidojot vispārizglītojošas skolas un klases ar padziļinātu krievu valodas apguvi un tādas vidējās izglītības mācību iestādes, kurās mācības notiek gan dzimtajā, gan krievu valodā; ieviest tehniskajās mācību iestādēs krievu valodas mācīšanu grupās ar latviešu mācību valodu;

8.4. paplašināt zinātniskās pētniecības darbu par krievu valodas kā starptautiskās saziņas līdzekļa apguvi, tās saikni ar latviešu valodu, pilnveidojot krievu valodas zinātnisko kadru sagatavošanu no Latvijas PSR pamatnācijas pārstāvju vidus.

Pieņemot zināšanai, ka PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmums Nr. 473 paredz ieviest personām, kas stājas aspirantūrā, iestājek sāmenu krievu valodā un literatūrā, kā arī pēc tam šāda priekšmeta eksāmena nokārtošanu kandidāta minimuma ietvaros.

Slepeni. 9. Latvijas Komunistiskās partijas rajonu un pilsētu komitejām, Latvijas PSR Kara komisariātam, Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas ĻKJS Centrālajai komitejai, Latvijas PSR DOSAAF Centrālajai komitejai:

– pastiprināt militāri patriotisko jaunatnes audzināšanu, sagatavojot jauniešus dienestam PSRS Bruņotajos spēkos;

– īstenot jaunatnes profesionālo orientāciju, lai plašāk piesaistītu latviešu tautības jauniešus iestājai militārajās mācību iestādēs. [..]

10. Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas PSR Profesionāli tehniskās izglītības valsts komitejai, citām Latvijas PSR ministrijām un resoriem, kuru pakļautībā ir augstākās un vidējās speciālās izglītības iestādes, un Latvijas PSR Valsts izdevniecības lietu, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības komitejai apstiprināt 1984.–1990. gadam plānu, kas paredz šajā laikā sagatavot un izdot mācību iestādēm ar latviešu mācību valodu, to audzēkņiem, studentiem un pasniedzējiem domātas krievu valodas mācību grāmatas, ilustrētus mācību līdzekļus, metodiskos līdzekļus krievu valodas mācīšanai, vārdnīcas, sarunvārdnīcas, kā arī daīlliteratūru krievu valodā tādā apjomā, kas pilnībā nodrošinātu visu minēto mācību iestāžu vajadzības.

Pieņemt zināšanai, ka ar PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumu Nr. 473 “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs” žurnāls “*Русский язык в национальной школе*” pārveidots par žurnālu “*Русский язык и литература в средних учебных заведениях с нерусским языком обучения*” (ar pievienotu skaņu ierakstu pielikumu), paaugstināta tā kategorija no IV līdz II un palielināts tā izdošanas periodiskums no 6 līdz 12 numuriem gadā, kā arī atzīta par labu vairāku savienoto republiku pieredze, izdodot pionieru avīzes kā dzimtajā, tā arī krievu valodā.

11. Latvijas PSR Valsts televīzijas un radoraidījumu komitejai organizēt mācību un sabiedriski politisku raidījumu ciklus skolēniem un studentiem krievu valodā republikas radio un televīzijā, kā arī ieviest speciālas krievu valodas apguvei paredzētas pārraides skolēniem.

12. Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas PSR Profesionāli tehniskās izglītības valsts komitejai, citām Latvijas PSR ministrijām un resoriem, kuru pakļautībā ir augstākās un vidējās speciālās izglītības iestādes, nodrošināt, ka 1983.–1985. gada laikā visās mācību iestādēs, kurās mācības notiek latviešu valodā, tiek ierīkoti krievu valodas un literatūras kabineti, kas apgādāti ar lingafonu tehniku un citiem tehniskajiem līdzekļiem, kā arī ar uzskates līdzekļiem; veikt pasākumus efektīvai šo līdzekļu izmantošanai mācību un audzināšanas procesā. [..]

13. Pieņemt zināšanai, ka PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmums Nr. 473 “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs”:

13.1. attiecinā uz studentiem, kas pedagoģiskajos institūtos un universitātēs apgūst specialitāti “Krievu valoda un literatūra nacionālajā skolā”, nodrošinājumu ar stipendijām, kādas paredzētas ar PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1971. gada 18. oktobra lēmumu Nr. 755 (Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas un Latvijas PSR Ministru Padomes 1971. gada 30. novembra lēmums Nr. 598);

13.2. no 1984. gada par 15% palielina algas likmes sagatavošanās klases un I–III klases skolotājiem, kas māca krievu valodu; vispārizglītojošo skolu un internātskolu IV–XI klašu krievu valodas un literatūras skolotājiem, krievu valodas un literatūras skolotājiem, kuri strādā lauku apvidū un pilsētas tipa ciematos esošās visu tipu un nosaukumu profesionālās un vidējās speciālajās mācību iestādēs ar nekrievu mācību valodu;

13.3. uzdod PSRS Valsts kinematogrāfijas komitejai kopā ar PSRS Izglītības ministriju veidot krievu valodas un literatūras mācību filmas.

14. Latvijas Komunistiskās partijas rajonu un pilsētu komitejām, Tautas deputātu padomju rajonu un pilsētu (republikas pakļautības pilsētu) izpildkomitejām, Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijai, Latvijas PSR Izglītības ministrijai, Latvijas PSR Profesionāli tehniskās izglītības valsts komitejai, Latvijas PSR Kara komisariātam nodrošināt izvirzīto uzdevumu izpildi un ziņot Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai un Latvijas PSR Ministru Padomei par izpildes norisi līdz 1984. gada 1. februārim un 1985. gada 1. februārim.

* * *

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālā Komiteja un Latvijas PSR Ministru Padome pauž stingru pārliecību, ka partijas, padomju, komjaunatnes vadība un tautas izglītības vadošās iestādes, kā arī skolotāji izrādīs nepārejošas rūpes un uzmanību, lai apmierinātu skolu un augstskolu jaunatnes vajadzības pēc krievu valodas – starpnacionālās saziņas, tautu draudzības un brālības valodas, varena līdzekļa turpmākai padomju tautas materiālā un garīgā potenciāla attīstībai un nostiprināšanai – apguves.

Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas sekretārs A. Voss
Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs J. Rubens

К п.7 пр.66

Не для печати

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

Центрального Комитета Компартии Латвии и Совета Министров
Латвийской ССР

19 июля 1983 года

О дополнительных мерах по улучшению изу-
чения русского языка в общеобразователь-
ных школах и других учебных заведениях
Латвийской ССР

В постановлении Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 "О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик" отмечается, что в результате неуклонного осуществления ленинской национальной политики достигнут большой экономический и социальный прогресс всех союзных и автономных республик, автономных областей и округов нашей страны. Происходят интернационализация всех сторон общественной жизни, взаимообогащение и расцвет национальных культур. Получили широкий простор для всестороннего и равноправного развития родной язык и литература всех наций и народностей СССР, в том числе и тех, которые не имели ранее письменности. Всем гражданам реально обеспечено право обучаться на родном и других языках народов СССР.

В современных условиях, когда экономика страны превратилась в единый народнохозяйственный комплекс, возникла новая историческая общность – советский народ, возрастает значение русского языка, добровольно принятого советскими людьми в качестве средства межнационального общения. Свободное владение русским языком наряду с родным становится объективной необходимостью и потребностью каждого гражданина, служит дальнейшему сближению всех наций и народностей,

- 2 -

укреплению дружбы народов СССР, их приобщению к духовным ценностям отечественной и мировой культуры, достижениям научно-технического прогресса, укреплению обороноспособности страны.

Вместе с тем в ряде случаев выпускники средних учебных заведений, особенно в сельской местности, слабо владеют русским языком, в связи с чем испытывают затруднения в межнациональном личном общении, производственной и общественно-политической деятельности, а также в прохождении воинской службы.

Одной из причин такого положения остается неудовлетворительная обеспеченность преподавателями русского языка общеобразовательных школ и других учебных заведений, где ведется обучение не на русском языке. Некоторая часть учителей, особенно начальных классов, не имеет достаточной подготовки по русскому языку и методике его преподавания. Существующие формы повышения квалификации педагогических кадров не решают в должной мере этой задачи. В учебных заведениях не хватает качественных учебников по этому предмету, методических пособий, словарей, художественной литературы на русском языке. Для изучения русского языка слабо используются средства массовой информации. Не все органы народного образования уделяют должное внимание улучшению качества преподавания русского языка.

Вышеуказанные недостатки в изучении русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях имеют место и в Латвийской ССР.

В соответствии с постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 Центральный Комитет Компартии Латвии и Совет Министров Латвийской ССР п о с т а н о в л я ю т:

1. Районным и городским комитетам Компартии Латвии, исполнительным комитетам районных и городских (городов республиканского подчинения) Советов народных депутатов,

- 3 -

Министерству просвещения Латвийской ССР, Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР и Государственному комитету Латвийской ССР по профессионально-техническому образованию, другим министерствам и ведомствам Латвийской ССР, имеющим высшие и средние специальные учебные заведения, осуществить дополнительные меры по повышению эффективности изучения русского языка в учебных заведениях с латышским языком обучения, имея в виду, что знание русского языка наряду с родным является важным условием повышения трудовой и общественно-политической активности советских людей, успешного выполнения почетной конституционной обязанности – службы в рядах Вооруженных Сил СССР. Добиваться, чтобы свободное владение русским языком стало нормой для молодежи, оканчивающей средние учебные заведения, гражданским долгом каждого молодого человека.

2. Госплану Латвийской ССР, Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, Министерству просвещения Латвийской ССР, Министерству финансов Латвийской ССР разработать и осуществить конкретные меры по расширению и улучшению качества подготовки учителей русского языка и литературы в педагогических учебных заведениях Латвийской ССР и в Латвийском государственном университете имени Петра Стучки. Предусматривать в проектах планов на период до 1990 года подготовку учителей русского языка и литературы с учетом полного удовлетворения потребности в них учебных заведений республики всех типов.

3. Принять к сведению, что постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 в целях повышения качества подготовки учительских кадров всех специальностей по русскому языку в педагогических высших и средних специальных учебных заведениях с нерусским языком обучения Министерству высшего и среднего специального образования СССР, Министерству просвещения СССР и Советам Министров союзных республик поручено:

- 4 -

3.1. внести изменения в учебные планы соответствующих учебных заведений, имея в виду увеличить время на изучение русского языка, разрешив использовать на эти цели время, отводимое на изучение учебных дисциплин (по выбору) и на медицинскую подготовку, а в необходимых случаях - часть времени, отводимого на изучение иностранного языка;

3.2. организовать в педагогических институтах подготовку для школ с нерусским языком обучения учителей начальных классов, учителей родного, а также иностранного языков с дополнительной специальностью "Русский язык и литература в национальной школе";

3.3. ввести, по мере создания условий, выпускные экзамены по русскому языку в педагогических училищах и институтах, а также на педагогических специальностях в университетах;

3.4. предоставить право выпускникам сельских общеобразовательных школ, изъявившим желание получить специальность учителя русского языка, поступать на подготовительные отделения педагогических институтов и университетов без наличия у них производственного стажа;

3.5. установить порядок направления и льготного приема выпускников восьмилетних и средних школ в педагогические учебные заведения по рекомендациям педагогических советов и органов народного образования;

3.6. практиковать командирование учителей для повышения квалификации в институты усовершенствования учителей и в высшие учебные заведения РСФСР, Украинской ССР и Белорусской ССР, а также утвердить по согласованию с Министерством финансов СССР условия командирования указанных учителей.

4. Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, Министерству просвещения Латвийской ССР:

- 5 -

4.1. организовать для лиц, желающих совершенствовать свои знания по русскому языку, на базе Латвийского государственного университета имени Петра Стучки и Лиепайского государственного педагогического института имени Вилиса Лациса годовичные вечерние курсы.

Принять к сведению, что постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 поручено Министерству просвещения СССР по согласованию с Министерством финансов СССР разработать положение об этих курсах и определить источники их финансирования;

4.2. организовать повышение квалификации учителей начальных классов и учителей русского языка учебных заведений республики с латышским языком обучения на двухмесячных курсах в Республиканском институте усовершенствования учителей Министерства просвещения Латвийской ССР с 1983 года, в Латвийском государственном университете имени Петра Стучки – с 1984 года и в Даугавпилсском педагогическом институте – с 1985 года. Установить периодичность курсовой переподготовки указанных специалистов один раз в три года. Министерству финансов Латвийской ССР предусматривать выделение необходимых ассигнований на эти цели.

5. Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР обеспечить подготовку в 1984–1990 годах учителей русского языка и литературы из числа лиц коренной национальности Латвийской ССР в педагогических институтах и университетах РСФСР с ежегодным направлением 10 человек по внеконкурсному приему и 20 человек на стажировку на срок до 1 года.

6. Министерству просвещения Латвийской ССР:

6.1. в 1984 году открыть в Республиканском институте усовершенствования учителей кафедру русского языка и литературы, распространив на работников указанной кафедры условия оплаты труда, предусмотренные постановлением Совета Министров СССР от 5 июня 1957 года № 660;

- 6 -

6.2. обеспечить в 1984-1988 годах организацию обучения детей русскому языку в старших группах детских дошкольных учреждений и в подготовительных классах общеобразовательных школ.

7. Госстрою Латвийской ССР по заказу Министерства просвещения Латвийской ССР в 1983-1984 годах обеспечить разработку технической документации для строительства учебного корпуса на 3,0 тыс.кв.м и общежития на 2,0 тыс.кв.м для слушателей Республиканского института усовершенствования учителей.

Госплану Латвийской ССР в 1983-1985 годах предусмотреть капитальные вложения и определить строительную подрядную организацию для строительства учебного корпуса и общежития для слушателей Республиканского института усовершенствования учителей.

8. Министерству просвещения Латвийской ССР, Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, Государственному комитету Латвийской ССР по профессионально-техническому образованию, другим министерствам и ведомствам Латвийской ССР, имеющим высшие и средние специальные учебные заведения:

8.1. осуществить мероприятия по внедрению эффективных методов преподавания русского языка в учебных заведениях всех типов, обратив при этом особое внимание на усиление работы по привитию учащимся навыков свободного владения разговорной русской речью; рассмотреть необходимость увеличения времени на изучение русского языка;

8.2. при изучении русского языка и литературы в общеобразовательных школах и в других средних учебных заведениях с латышским языком обучения разрешить деление всех классов и групп численностью учащихся более 25 человек на две подгруппы;

8.3. шире распространять опыт ряда союзных республик по созданию общеобразовательных школ и классов с углубленным изучением русского языка, средних учебных заведений с

- 7 -

обучением в них на родном и русском языках; ввести в технических училищах изучение русского языка в группах с латышским языком обучения;

8.4. расширить научно-исследовательскую работу по изучению русского языка как средства межнационального общения, его связи с латышским языком, совершенствовать систему подготовки научных кадров по русскому языку из числа лиц коренной национальности Латвийской ССР.

Принять к сведению, что постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 16 мая 1983 года № 473 предусмотрено ввести для лиц, поступающих в аспирантуру, вступительный экзамен по русскому языку и литературе, а также сдачу в последующем экзамена по данному предмету в пределах кандидатского минимума.

Секретно 9... Районным и городским комитетам Компартии Латвии, Военному комиссариату Латвийской ССР, Министерству просвещения Латвийской ССР, Центральному Комитету ЛКСМ Латвии, Центральному Комитету ДОСААФ Латвийской ССР:

усилить работу по военно-патриотическому воспитанию молодежи, подготовке юношей к службе в рядах Вооруженных Сил СССР; осуществить меры по профориентации молодежи с целью более широкого привлечения юношей латышской национальности для поступления в военные учебные заведения.

Принять к сведению, что Центральный Комитет КПСС и Совет Министров СССР постановлением от 26 мая 1983 года № 473 "О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик":

разрешили в случае необходимости увеличивать до 6 месяцев срок подготовки призывников на курсах, организованных в соответствии с распоряжением Совета Министров СССР от 15 декабря 1978 года № 2684;

поручили Министерству обороны СССР рассмотреть вопрос о внеконкурсном приеме юношей коренных национальностей союзных республик в военные учебные заведения;

одобрили опыт Азербайджанской ССР и Грузинской ССР по подготовке молодежи коренных национальностей к поступлению в военные учебные заведения в специальных школах-интернатах с углубленным изучением русского языка и усиленной военно-физкультурной подготовкой учащихся.

- 8 -

Разрешили Советам Министров союзных республик организовать такие школы-интернаты. Установили, что все расходы по их содержанию несет государство.

Поручили Министерству просвещения СССР и министерству обороны СССР разработать по согласованию с Министерством финансов СССР и утвердить положение об указанных школах-интернатах, типовые штаты этих школ-интернатов, имея при этом в виду, что количество учащихся в классах в воспитательных группах не должно превышать 30 человек; расходы на питание, обмундирование учащихся и приобретение мягкого инвентаря будут производиться, исходя из норм, утвержденных для суворовских училищ; должностные оклады директоров и их заместителей по учебной и воспитательной работе (включая военных руководителей) устанавливаются на 10 процентов, а ставки заработной платы учителей и воспитателей - на 15 процентов выше соответствующих окладов и ставок, утвержденных для указанных работников школ-интернатов общего типа.

Поручить Министерству просвещения Латвийской ССР и Военному комиссариату Латвийской ССР в трехмесячный срок после утверждения Министерством просвещения СССР и Министерством обороны СССР положения о специальных школах-интернатах с углубленным изучением русского языка и усиленной военно-физкультурной подготовкой учащихся представить предложения Совету Министров Латвийской ССР об организации такой школы в республике.

10. Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, Министерству просвещения Латвийской ССР, Государственному комитету Латвийской ССР по профессионально-техническому образованию, другим министерствам и ведомствам, имеющим высшие и средние специальные учебные заведения, и Государственному комитету Латвийской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли утвердить на 1984-1990 годы план подготовки и издания для учащихся, студентов и преподавателей учебных заведений с латышским языком обучения комплектов учебников, иллюстрированных учебных пособий, методической литературы по русскому языку, словарей, разговорников, а также художественной литературы на русском языке с учетом полного обеспечения ими потребностей указанных учебных заведений.

Принять к сведению, что постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 журнал "Русский язык в национальной школе" преобразован в журнал "Русский язык и литература в средних учебных заведениях с нерусским языком обучения" (со звуковым приложением к нему), повышена его категория с IY до II

- 9 -

увеличена периодичность выхода с 6 до 12 номеров в год и одобрен опыт ряда союзных республик по изданию пионерских газет как на родном, так и на русском языках.

II. Государственному комитету Латвийской ССР по телевидению и радиовещанию организовать для учащихся и студентов циклы учебных и общественно-политических передач по русскому языку по республиканскому радио и телевидению, а также ввести специальные передачи для изучающих русский язык.

12. Министерству просвещения Латвийской ССР, Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, Государственному комитету Латвийской ССР по профессионально-техническому образованию, другим министерствам и ведомствам Латвийской ССР, имеющим высшие и средние специальные учебные заведения, обеспечить в 1983–1985 годах во всех учебных заведениях, где преподавание ведется на латышском языке, организацию кабинетов русского языка и литературы, оснащение их лингафонной аппаратурой и другими техническими средствами, а также учебно-наглядными пособиями; осуществить меры по эффективному использованию этих средств в учебно-воспитательном процессе.

Госплану Латвийской ССР и Министерству финансов Латвийской ССР предусматривать в проектах планов и государственных бюджетов Латвийской ССР выделение на эти цели необходимых ассигнований.

Принять к сведению, что постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 поручено Госстрою СССР предусматривать по согласованию с Министерством просвещения СССР в типовых проектах начальных, восьмилетних, средних общеобразовательных школ и профессионально-технических учебных заведений кабинеты русского языка и литературы с учетом деления классов на подгруппы.

13. Принять к сведению, что Центральный Комитет КПСС и Совет Министров СССР постановлением от 26 мая 1983 года № 473:

- 10 -

13.1. распространили на студентов, обучающихся в педагогических институтах и университетах по специальности "Русский язык и литература в национальной школе", стипендиальное обеспечение, установленное постановлением Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР от 18 октября 1971 года № 755 для студентов юридических институтов (постановление Центрального Комитета Компартии Латвии и Совета Министров Латвийской ССР от 30 ноября 1971 года № 598);

13.2. увеличили с 1984 года на 15 процентов ставки заработной платы учителей подготовительных и I-III классов, ведущих занятия по русскому языку, учителей русского языка и литературы IV-XI классов общеобразовательных школ и школ-интернатов, учителей русского языка и литературы всех типов и наименований профессиональных и средних специальных учебных заведений с нерусским языком обучения, расположенных в сельской местности и в поселках городского типа;

13.3. поручили Государственному комитету СССР по кинематографии создать совместно с Министерством просвещения СССР учебные кинофильмы по русскому языку и литературе.

14. Районным и городским комитетам Компартии Латвии, исполнительным комитетам районных и городских (городов республиканского подчинения) Советов народных депутатов, Министерству просвещения Латвийской ССР, Министерству высшего и среднего специального образования Латвийской ССР, Государственному комитету Латвийской ССР по профессионально-техническому образованию, Военному комиссариату Латвийской ССР обеспечить решение поставленных задач и о ходе выполнения настоящего постановления доложить Центральному Комитету Компартии Латвии и Совету Министров Латвийской ССР к 1 февраля 1984 и 1985 годов.

x

x

x

Umita
27.06.84
ИМАНТ Н. М.

1984

PSRS Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātnes nodaļa, [vēstule] Nr. 158-3/4
10.01.84. Zinātniskās pētniecības institūta direktoram I. Freidenfeldam.

Tulkojums no krievu valodas:

Godājamais Ilmār Žanovič!

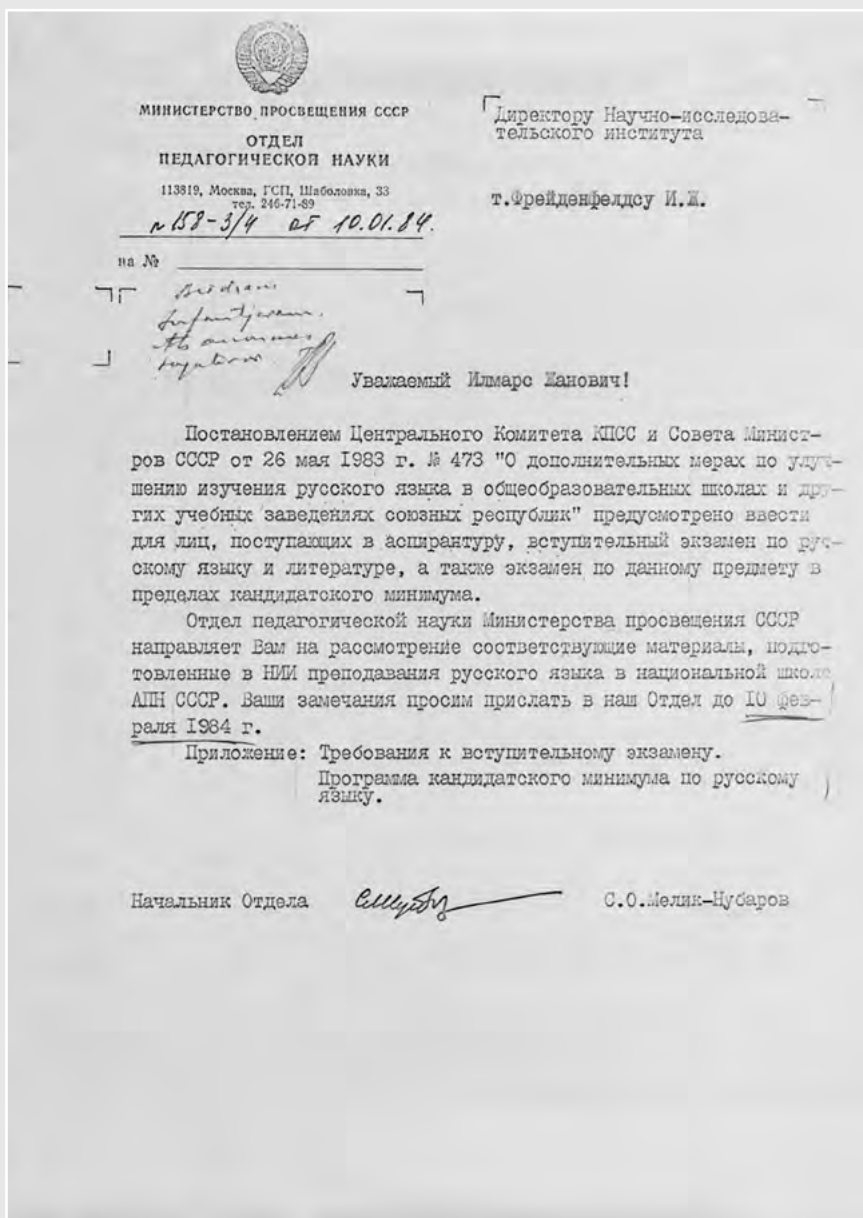
Ar PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumu Nr. 473 "Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs" personām, kas vēlas iestāties aspirantūrā, paredzēts ieviest iestājek sāmenu krievu valodā un literatūrā, kā arī paredzēts iekļaut eksāmenu šajā priekšmetā kandidāta minimuma ietvaros.

PSRS Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātnes daļa nosūta Jums izskatīšanai atbilstošos materiālus, ko sagatavojis PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas ZPI krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās. Jūsu piezīmes lūdzam nosūtīt uz mūsu nodaļu līdz 1984. gada 10. februārim.

Pielikumā: Prasības iestājek sāmenam

Krievu valodas programma kandidāta minimuma eksāmenam

Nodaļas priekšnieks: S. O. Meļiks-Nubarovs

Krievu valodas kandidāta minimuma eksāmena programma personām, kuras beigušas augstskolas nodaļu nacionālajā valodā.

Tulkojums no krievu valodas:

Personas, kuras beigušas augstskolas nodaļu nacionālajā valodā, kārtos kandidāta minimuma eksāmenu krievu valodā šādā apjomā:

- sacer rakstisku referātu par disertācijas pētījuma tēmu 1,0 iespiedloksnes apmērā, to iesniedzot eksaminācijas komisijai pirms eksāmena;
- izlasa ar specialitāti saistītu tekstu 5,0–7,0 tūkstošu rakstu zīmju apjomā un izveido par to rakstiskas tēzes, plānu vai anotāciju (pēc eksaminētāja ieskatiem);
- piedalās iepriekš nesagatavotā sarunā par speciālu (zinātniskā pētījuma tēmu), vispārpolitisku vai sadzīvisku tēmu pēc eksaminētāja ieteikuma;
- atbild uz vienu no turpmāk minētajiem jautājumiem*.

Kandidāta minimuma eksāmena kārtotāja sagatavotības pakāpi nosaka atbilstoši eksāmena laikā apliecinātajām praktiskās krievu valodas lietošanas prasmēm, novērtējot zināšanas pēc četru ballu sistēmas ar atzīmēm “teicami”, “labi”, “apmierinoši”, “neapmierinoši”.

* Dokumentā nosauktas 13 tēmas, kas skar pareizrakstību un interpunkciju, kā arī pieturzīmju lietojumu citātos.

ПРОГРАММА

кандидатского минимума по русскому языку для лиц,
окончивших национальные отделения вузов.

Лица, окончившие национальные отделения высших учебных заведений, сдают кандидатский минимум по русскому языку в следующем объеме:

- составить в письменном виде реферат по теме диссертационного исследования в объеме 1,0 п.л., представив его в экзаменационную комиссию заранее;
- прочитать текст по специальности в объеме 5,0–7,0 тыс. знаков, в письменном виде составить тезисы, план или аннотацию его (по выбору экзаменатора);
- провести неподготовленную беседу на специальную (по теме научного исследования), общеполитическую или бытовую тему, предложенную экзаменатором;
- ответить на один из предложенных ниже вопросов:
 - 1) правила произношения русского языка;
 - 2) правописание приставок;
 - 3) правила употребления строчных и прописных букв;
 - 4) слитные, отдельные и дефисные написания слов;
 - 5) правописание сложных и сложносокращенных слов;
 - 6) правописание предлогов, союзов, частиц;!
 - 7) знаки препинания в конце предложения;!
 - 8) знаки препинания при однородных членах предложения;
 - 9) знаки препинания при обособленных членах предложения;
 - 10) знаки препинания при вводных словах и предложения и при обращениях;
 - 11) знаки препинания в сложном предложении;
 - 12) знаки препинания в сложных предложениях с прямой речью;
 - 13) знаки препинания при цитировании.

- 2 -

Степень подготовленности по русскому языку сдающего кандидатский минимум определяется показанными на экзамене навыками практического владения русской речью, знания оцениваются по четырехбалльной системе и выставлением оценок "отлично", "хорошо", "удовлетворительно", "неудовлетворительно".

Latvijas PSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, 22.02.84. vēstule PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas ZPI krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās direktoram, PSRS Pedagoģijas zinātņu akadēmijas īstenajam loceklim profesoram N. M. Šanskim.

Tulkojums no krievu valodas:

Godātais Nikolaj Maksimovič!

Atbildot uz Jūsu vēstulēm 17.01.84. Nr. 10/8 un 02.02.84. Nr. 37/4, informējam par Latvijas PSR esošajām latviešu klasēm ar padziļinātu krievu valodas un literatūras apguvi, kā arī par fakultatīvām nodarbībām šajos priekšmetos.

1. Padziļināti krievu valodu un literatūru IX–XI klasēs ar latviešu mācību valodu no 1974. gada apgūst šādās republikas skolās: Rīgas 7., 39., 41., 47., 72., 77., Liepājas 6., Daugavpils 12., Ventspils 4., Jūrmalas 4., Limbažu rajona Salacgrīvas, Tukuma 2., Talsu 1., Cēsu 1., Vaiņodes 1., Ludzas [vidusskolā] (pavisam 16 skolās). [..]

5. Klasēs ar padziļinātu apguvi krievu literatūrai atbilstoši programmai tiek atvēlētas vidēji 210 stundas (katrā klasē no IX līdz XI klasei), proti, 5 stundas nedēļā (uz visu citu neprofila priekšmetu rēķina). Aptuveni tikpat tiek atvēlēts arī krievu valodai, kas nodrošina pilnvērtīgu krievu daiļliteratūras tekstu apguvi.

6. Kas attiecas uz fakultatīvām krievu literatūras nodarbībām VII–XI klasē ar latviešu mācību valodu, tad šādas grupas republikā tiek organizētas, sākot no 1967. gada. Pašlaik šādas nodarbības notiek 162 grupās.

7. Republikā tiek īstenota programma “Fakultatīvo kursu programma “Krievu valoda un literatūra VII–XI klasei””, kura ir precīza to fakultatīvo nodarbību kursu kopija, ko izstrādājis ZPI krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās un apstiprinājusi PSRS Izglītības ministrija (ar izņēmumu, ka republikas programmā iekļauta vēl viena programma, kas veltīta krievu un latviešu literārajiem kontaktiem kā apakšvariants Maskavas programmai par starpnacionālajiem sakariem).

8. Šo programmu audzēkņi un skolotāji izmanto to pašu programmu un meto-disko literatūru kā klasēs ar padziļinātu krievu valodas un literatūras apguvi.

9. Kas attiecas uz tipveida programmu izmantošanu sastatījumā ar fakulta-tīvajām, tad tās tiek lietotas klasēs ar padziļinātu krievu valodas un literatūras apguvi. Viss literatūras kurss šādās klasēs (210 stundas) veidojas no pamatkursa, kas obligāts visām vispārizglītojošajām skolām (70 stundas) un kam tiek pievie-noti vēl 2 vai 3 kursi (140 stundas) pēc skolotāja izvēles no tipveida fakultatīvo kursu programmām.

LATVIJAS PSR IZGLĪTĪBAS MINISTRIJAS
PEDAGOĢIJAS
ZINĀTNISKĀS PĒTNIECĪBAS INSTITŪTS

225047 Rīgā, Valņu ielā Nr. 2

Tel. 222390

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ
ИНСТИТУТ ПЕДАГОГИКИ

МИНИСТЕРСТВА ПРОСВЕЩЕНИЯ
ЛАТВИЙСКОЙ ССР

225047 гор. Рига, ул. Вальню № 2.

Тел. 222390

22.02.84.

№ _____

Uz/Ha № _____

Директору НИИПРАИ АПН СССР
действительному члену
АПН СССР
профессору
Н.М.ШАНСКОМУ

Уважаемый Николай Максимович!

В ответ на Ваши отношения от 17.01.84. за № 10/8 и от 02.02.84. за № 37/4 сообщаем информацию о деятельности в Латвийской ССР латышских классов с углубленным изучением русского языка и литературы, а также факультативов по этим предметам.

1. Углубленное изучение русского языка и литературы осуществляется в IX-XI классах с латышским языком обучения с 1974 года в следующих школах республики: Рижские 7, 39, 41, 47, 72, 77, 6-я линейская, 12 драугавпилсская, 4 вентспилсская, 4 ярвалская, Салецгривская средняя школа Лимбажского района, 2-я тукумская, 1-я Телсенская, 1-я цесисская, 1-я вайнедская, Лудзенская (в 16 школах).

2. Для углубленных классов созданы специальные программы, которые на протяжении 1974-1984 годов несколько раз изменялись. Высылаем Вам предпоследний вариант программы. В данное время и этот вариант существенно переработан, утвержден Министерством просвещения Латвийской ССР и печатается.

3. Для классов с углубленным изучением русского языка и литературы созданы следующие пособия:

AVU 3. r. 1189 6600

- 2 -

Богданова С.А. Лексика и фразеология русского языка.
Рига, 1983.

Донед Н.И., Егоровкова Л.В., Семенова М.Ф. Практическая
стилистика русского языка. Рига, 1982.

Инфантьев Б.Ф. Краткий справочник по русской грамматике.
Рига, 1983.

Инфантьев Б.Ф., Лосев А.Г. Русско-латышские литературные
связи. Методические указания и программа. Рига, 1976.

Инфантьев Б.Ф., Лосев А.Г. Русские писатели и Латвия.
I-II, Рига, 1972, 1976.

4. Учителям рекомендовано использовать следующие пособия,
созданные в НИИПЯНИ АПН СССР.

Факультативные курсы по русской литературе в националь-
ной школе. Л., "Просвещение", 1981.

Методика факультативных занятий по русской литературе
в национальной школе. Л., "Просвещение", 1982.

К сожалению следует отметить, что те несколько десятков,
полученных в нашей республике ^{диссертаций} материалы, не смогли обеспечить
потребности преподавателей русской литературы в классах с
углубленным их изучением, поскольку были раскуплены словесни-
ками, преподающими как в латышских, так и в русских клас-
сах, независимо от того, изучается ли этот предмет в школе
углубленно, или нет.

5. В программах по русской литературе в классах с углуб-
ленным изучением отводится в среднем по 210 часов (в каждом
из IX-XI классов), то есть по 5 недельных часов (за счет всех
остальных непрофилирующих предметов). Примерно столько ^{не} отво-
дится на изучение русского языка, что обеспечивает полноценное

- 3 -

усвоение учащимися текстов русской художественной литературы.

6. Что касается факультативных занятий по русской литературе в VII-XI классах с латышским языком обучения, то такие группы организуются в республике начиная с 1967 года. На сегодняшний день занятия ведутся в 162 группах.

7. В республике действует программа "Программа факультативных курсов < Русский язык и литература. VII-XI классы >", которая является точной копией программы для факультативных занятий, разработанной в НИИПЯНИ и утвержденной Министерством просвещения СССР (с тем исключением, что в республиканской программе имеется еще одна программа, посвященная русско-латышским литературным контактам как вариант московской программой о межнациональных связях).

8. Учащиеся и учителя пользуются той же учебной и методической литературой, что и в классах с углубленным изучением русской литературы.

9. Что касается использования типовых программ по факультативам, то они используются в классах с углубленным изучением русского языка и литературы следующим образом. Весь курс литературы в этих классах (210 часов) складывается из основного курса, обязательного для всех общеобразовательных классов (70 часов), к которому присоединяется еще 2 или 3 курса (140 часов) по выбору учителя из типовых программ факультативных курсов.

И.Х.ФРЕЙДЕНФЕЛДС

1985/1986

Latvijas PSR Izglītības ministrija. “Plāns ar papildu pasākumiem krievu valodas mācīšanas uzlabošanai Latvijas PSR vispārizglītojošajās skolās un citās mācību iestādēs 1985.–1990. gadam”.

Apstiprināts Krievu valodas apguves un pasniegšanas
Latvijas PSR skolās un citās mācību iestādēs
starpresoru koordinācijas padomes sēdē 1985. gada
10. septembrī

Tulkojums no krievu valodas:

Lai īstenotu Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas un Latvijas PSR Ministru Padomes 1983. gada 19. jūlija lēmumu Nr. 421 “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā Latvijas PSR republiku vispārizglītojošajās skolās un citās mācību iestādēs” ar Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās izglītības ministrijas (15.08.83.), Latvijas PSR Izglītības ministrijas (18.08.83.) un Latvijas PSR Profesionāli tehniskās izglītības valsts komitejas (16.08.83.) kolēģiju lēmumu tika apstiprināts “Kompleksais plāns par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanai Latvijas PSR vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs”. Šajā plānā 1983.–1985. gadā paredzētie pasākumi pamatos ir izpildīti. Tomēr krievu valodas apguve nacionālajās mācību iestādēs būtiski nav uzlabojusies.

Nav pārvarēti trūkumi, sagatavojot krievu valodas skolotājus nacionālajās mācību iestādēs. Maz tiek izmantoti lingafoni un citi tehniskie līdzekļi krievu valodas apguvei. Nav gūta plānotā atdeve no klasēm ar padziļinātu krievu valodas apguvi. Virkne tautas izglītības nodaļu un skolu direktoru nenodrošina atbilstošu kontroli pār krievu valodas apguvi, neīsteno kontrolējošās un metodiskās funkcijas, nepietiekami popularizē pirmrindas pedagoģisko pieredzi.

Vāji tiek noskaidrota reālā valodas situācija dažādos republikas rajonos, nepietiekami tiek identificēti faktori, kas varētu sekmēt valodu apguvi, veidot interesi par krievu valodas mācīšanos. Neapmierinoši norisinās Republikas skolotāju kvalifikācijas institūta mācību un laboratoriju korpusa un kopmītņu celtniecība.

PSRS Izglītības ministrijas kolēģija 13.05.85. sēdē izskatīja jautājumu par PSKP Centrālās Komitejas un PSRS Ministru Padomes 1983. gada 26. maija lēmumu Nr. 473 “Par papildu pasākumiem krievu valodas apguves uzlabošanā savienoto republiku vispārizglītojošās skolās un citās mācību iestādēs” izpildes

gaitu un uzdeva savienoto republiku izglītības ministrijām veikt papildu pasākumus kvalitatīvai šī lēmuma izpildei.

Lai turpmāk intensificētu kvalitatīvu minētā lēmuma izpildi un sasniegtu šajā dokumentā noteikto mērķi – nodrošināt, ka mūsu zemes jaunā paaudze brīvi pārvalda krievu valodu kā starpnacionālās saziņas valodu –, izstrādāts papildu pasākumu plāns 1985.–1990. gadam. [..]

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ ЛАТВИЙСКОЙ ССР

П Л А Н

дополнительных мер по улучшению преподавания
русского языка в общеобразовательных школах
и других учебных заведениях Латвийской ССР
на 1985-1990 г.г.

Министерство просвещения Латвийской ССР

Рига 1986

Утвержден на заседании
Межведомственного координационного совета по совершенствованию изучения и преподавания русского языка в школах и других учебных заведениях Латвийской ССР
от 10 сентября 1985 года

П Л А Н

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫХ МЕР ПО УЛУЧШЕНИЮ
ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ И ДРУ-
ГИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ЛАТВИЙС-
КОЙ ССР НА 1985-1990 гг.

Во исполнение Постановления ЦК Компартии Латвии и Совета Министров Латвийской ССР от 19 июля 1983 года № 421 "О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Латвийской ССР" решением коллегий Министерства высшего и среднего специального образования №15.08.83/, Министерства просвещения /18.08.83/, Госпрофобра республики /16.08.83 / был одобрен "Комплексный план дополнительных мер по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях Латвийской ССР". Мероприятия этого плана, рассчитанные на 1983-1985 гг., в основном, выполнены. Но несмотря на это существенного улучшения в обучении русскому языку учащихся национальных учебных заведений не произошло.

Не преодолены недостатки в подготовке и переподготовке учителей русского языка для национальных учебных заведений. Слабо используются имеющиеся лингвфонные установки и другие ТСО при обучении русскому языку. Нет должной отдачи от классов с углубленным изучением русского

языка. Ряд отделов народного образования и директора учебных заведений не обеспечивают соответствующего уровня управления преподаванием русского языка, не осуществляют контролирующих и методических функций, недостаточно пропагандируют передовой педагогической опыт.

Слабо изучается реальная языковая ситуация в различных районах республики, недостаточно выявляются факторы, способствующие овладению языком, формированию интереса к изучению русского языка. Неудовлетворительно выполняется задание по строительству учебно-лабораторного корпуса и общежития для слушателей Республиканского института усовершенствования учителей.

Коллегия Минпроса СССР, рассмотрев 13.06.85 г. вопрос о ходе выполнения Постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1983 года № 473 "О дополнительных мерах по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях союзных республик", обязала Министерства просвещения союзных республик предпринять дальнейшие меры по его качественному выполнению.

В целях дальнейшей интенсификации работы по качественному выполнению названного выше Постановления и скорейшего достижения определенной в этом документе цели – обеспечить молодому поколению нашей страны свободное владение русским языком как языком межнационального общения – разработан настоящий план дополнительных мероприятий на 1985–1990 гг.

I.0. Совершенствование преподавания русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях с латшским языком обучения.

I.01. СОЗДАНИЕ ПРОГРАММНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ

I.1. Программы по русскому языку для I–II классов
I кв. 1986 г., НИИП

I.0.2. Программы по русской литературе для I0–II кл.
I кв. 1986 г., НИИП

1988

Par pasākumiem krievu valodas un svešvalodu mācīšanas uzlabošanai skolās ar latviešu mācību valodu.

Tulkojums no krievu valodas:

[..] Par krievu valodas apgūšanu bērnu pirmsskolas mācību iestādēs

Sagatavošanas grupās (sešgadīgie bērni) krievu valoda tiek apgūta pēc četrklasīgās sākumskolas I klases programmas un izmantojot I klases mācību līdzekļus.

Piecgadīgie bērni rotaļu veidā apgūst sarunvalodas kursu ar estētisku novirzienu (krievu valodas kurss ar dziedāšanu, tēlotājmākslu, ritmiku).

Bērnudārzu audzinātājiem 1986. gadā izdots rotaprintēts materiāls, kurā iekļauta programma, mācību materiāla sadale, rotaļu apraksti.

Programma un metodiskās rekomendācijas tiek gatavotas atkārtotam izdevumam rotaprinta tehnikā. Sagatavots ilustratīvais materiāls krievu valodas nodarbībām, un tas jau atrodas ražošanā. Šis materiāls domāts krievu valodas apguvei mājās un lietojams bērniem, kuri neapmeklē bērnudārzu. Tiek izstrādāti metodiski komentāri audzinātājiem un vecākiem, kas vēlas mācīt bērniem krievu valodu mājās. Pie ilustratīvā materiāla tiek gatavota skaņuplate "*Топтыжка и его друзья*". Mācību komplekss tiks izdots 1990. gadā. 1987. gadā rotaprinta tehnikā nodrukāti krievu valodas kontroluzdevumi bērnudārzu vecākajām sagatavošanas grupām un I–V klasēm skolām ar latviešu mācību valodu.

**О мерах по улучшению состояния преподавания
русского и иностранных языков в школах с латышским
языком обучения.**

На основе типовых программ НИИ ЛЯНИН АНН СССР с учетом потребностей латышской школы разработаны региональные программы. В программах учтена специфика родного языка учащихся, близкого к русскому. Кроме того, содержание обучения определялось наличием русскоязычной среды и многолетними традициями преподавания русского языка в латышских школах.

В 1985 году были успешно завершены эксперименты по обучению русскому языку шестилетних детей. В ходе эксперимента подтвердились теоретические выводы, сделанные в свое время Л. Выготским, целым рядом советских исследователей – И. Медведь, Негневичкой, Котоком и др., а также зарубежными исследователями – Пенфилд и Робертс, Гинсберг, Донахо, Брвин и Осгуд.

В результате сделанных выводов была создана система обучения на коммуникативной основе, нашедшая отражение в едином аудиовизуальном комплексе "Играем и учимся" (учебник "Русская речь", грампластинки, дидактический раздаточный материал, цикл учебных телепередач, методическое руководство для учителя, дополнительные материалы "Игры, музыка, движение").

Переработаны в соответствии с новой программой учебники для II и III классов, создан новый учебник для IV класса четырехлетней начальной школы (учебник для II класса, выпущен в 1987 г., для III класса – в 1988 г., для IV класса – в производстве.) Ко всем учебникам созданы методические рекомендации для учителей, учебные грампластинки (для II и III класса, дидактические материалы). Учебный комплекс для IV класса разрабатывается.

В отличие от ранее существовавших учебников, новые учебные комплексы позволяют реализовать ситуативно-коммуникативный подход к обучению, изучать грамматику на функциональной основе. В большей мере, чем раньше, учтены возрастные особенности учащихся, что нашло отражение в подборке текстов, в системе организации упражнений (усилен мотивационный аспект обучения русскому языку).

Переработан учебник для V класса в направлении систематизированного изложения материала, пройденного в курсе начальной школы. Усовершенствовано содержание учебника в соответствии с новой программой. Находится в производстве грампластинка к учебнику ("Фонохрестоматия для V класса"), разрабатывается методическое руководство.

Сдан в производство новый учебник для VI класса, в разработке которого нашло отражение сознательно-коммуникативный принцип, позволяющий учителю продолжить изучение грамматики на функциональной основе, обеспечивать мотивацию при выполнении заданий. Разработан сценарий грампластинки к данному учебнику, готовится сборник упражнений.

Продолжается работа над созданием учебников для VII и VIII классов.

В 1987 году вышел учебник для IX класса, методическое руководство к нему. Учебные комплексы дополнены целым рядом компонентов: ситуативно-тематическими разговорами "Говорим по-русски", лингвостилевыми упражнениями для IX классов, материалами для чтения и развития речи ("Копилочка", "Орлята", "Солнышко", "Подростки", "Сказки народов СССР", "Сказки народов мира", "Живое русское слово"). Начато издание словарей производственной лексики, ("Строительное дело", "Текстильное производство", "Информатика").

- 2 -

Начиная с седьмого класса, учебники по русскому языку дополняются книгами по литературному чтению (учебники для VII и VIII и IX классов находятся в производстве). Для учащихся среднего звена перерабатывается справочник по грамматике, а для средней школы разработан дидактический материал по литературе, который также находится в производстве. Для учащихся X класса готовится сборник для чтения "Писатель-Читатель".

Для учащихся X-XII классов создан цикл дополнительных пособий по языку и литературе: "Писатели о русском языке", "Советские писатели о классиках русской литературы", "Сопоставительный анализ русских оригинальных художественных текстов и латышских переводов", тематический сборник для организации диспутов и дискуссий "Приглашение к спору".

В соответствии с новой программой частично переработаны учебники для X-XII классов по литературному чтению.

Таким образом, в отличие от ранее существовавших учебников, при создании новых авторские коллективы руководствовались едиными принципами отбора содержания и его презентации, что позволяет говорить о едином подходе к созданию учебников.

Для того, чтобы дать возможность учителям более широко проверить на практике готовящийся к изданию учебник, необходимо было бы впредь учесть следующее:

1) создать четкий график переработки или создания новых учебников, чтобы обеспечить преемственность как внутри русского языка, так и в отношении осуществления межпредметных связей (параллельная работа авторов над целым рядом учебников не давала возможности глубокого анализировать материал смежных ступеней).

2) Дать возможность авторам создать экспериментальные учебники, а также серию учебников, рассчитанных на использование в отдельных регионах, в городе или селах.

С учетом коммуникативного подхода к обучению был создан ряд учебников и учебных пособий по немецкому языку. Для решения вопроса об отборе и организации речевого материала учитывалась личностная индивидуализация и сфера общения обучающихся. Экспериментальная работа проводилась в 1985-1986 уч.г. в трех школах республики, а опытное обучение в 1986-87 уч. г. - в 23 школах республики. В результате эксперимента была осуществлена замена некоторых тем, устранена мало повторяющаяся лексика, изучение грамматики организовано в соответствии с принципом функциональности.

Подготовлены, изданы и готовятся к изданию следующие учебники и учебные пособия:

1. Отбор речевого материала для начальной ступени обучения неродному языку. МП ЛССР, 1985.
2. Немецкий язык для IX класса. Экспериментальное учебное пособие на 1 полугодие. МП 1986.
3. Методические указания для работы по новым усовершенствованным программам. 1986.
4. Немецкий язык для IX класса. Экспериментальное учебное пособие для II полугодия. 1987.
5. Программа по иностранному языку для школ с латышским языком обучения (IX - XI классы). Звайтзне, 1987.
6. Программа по иностранному языку для вечерних (сменных) школ с латышским языком обучения. IX-XI классы. Звайтзне, 1987.
7. Сдана рукопись учебника по немецкому языку для X класса.
8. Готовится экспериментальное учебное пособие по немецкому языку для X класса.
9. "Немецкий - мое хобби". Учебное пособие по немецкому языку с для IX классов школ с гуманитарным уклоном.
10. Сданы методические указания для работы с учебником немецкого языка в IX классе.
11. Разрабатывается экспериментальное учебное пособие по немецкому языку для XI класса.

- 3 -

12. Разрабатываются методические указания для работы с учебником немецкого языка для У класса.

Для ускорения сроков экспериментальной проверки пособий необходимо было бы более оперативно организовать работу ротационного тиражирования.

Об изучении русского языка в детских дошкольных учреждениях

Подготовительные к школе группы (6-летние дети) изучают русский язык по программе и учебным пособиям для I класса 4-летней начальной школы.

5-летние дети проходят игровой речевой курс с эстетическим уклоном (курс русского языка с пением, изобразительной деятельностью, ритмикой).

Для воспитателей детский сад издан в 1986 г. ротационный материал, включающий в программу, распределение учебного материала, описания игр.

Программа и методические рекомендации готовятся к переизданию на ротационном тираже. Подготовлен иллюстративный материал для занятий по русскому языку и находится в стадии производства. Этот материал будет использован для изучения русского языка дома для тех детей, которые не посещают детский сад. Разрабатывается методический комментарий для воспитателей и родителей, желающих обучать детей русскому языку дома. К иллюстративному материалу готовится грампластика "Топтыжка и его друзья". Учебный комплекс будет выпущен в 1990 году. В 1987 г. отпечатаны на ротационном тираже контрольные задания по русскому языку для старших подготовительных групп детских садов и I-V классов школ с латышским языком обучения.

↑ Rēzeknes Pedagoģiskās skolas (institūts, līdz 2025. gada 1. aprīlim – Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija, tagad – Rīgas Tehniskās universitātes Rēzeknes akadēmija) atjaunotā ēka. 1949. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_58_A339

↓ Jelgavas Pedagoģiskās skolas kopskats (agrāk Jelgavas reālskolas ēka, tagad Latvijas Biozinātņu un tehnoloģiju universitātes Ekonomikas un sabiedrības attīstības fakultātes ēka). Jelgava, 1950. gada 5. novembris. Foto: V. Odiņš.

LNA KFFDA, F1_5_7

← Liepājas Pedagoģiskā
institūta (tagad – Rīgas
Tehniskās universitātes
Liepājas akadēmija) ēka.
Liepāja, 1954. gada 10. maijs.
Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_4_2452

← Daugavpils pedagoģiskā
institūta (tagad – Daugavpils
Universitāte) ēka. 1959. gada
18. jūlijs. Fotogrāfs nav
zināms.

LNA KFFDA, F1_10_2437

→ Latvijas PSR Zinātņu akadēmija (tagad –
Latvijas Zinātņu akadēmija). Fotoatklātne.
Rīga, 1960. gads. Foto: S. Lapšins.

LNA KFFDA, F120_1_236

↑ Gatavojoties Latvijas PSR vietējo darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanām, Kusas septiņgadīgās skolas audzēkņi piedalās agitācijas punkta darbā un veido vēlētājiem domātu sienas avīzi. Skolas literārā pulciņa dalībnieki direktores Undīnes Jātnieces (radošais pseidonīms – Ilze Indrāne) vadībā gatavo kārtējo sienas avīzes numuru. Madonas rajons, 1953. gada 6. februāris. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_4_1497

→ Grīvas rajona Černovkas pamatskolas pionieru vadītāja J. Novikova (2. no labās) ar pionieriem lasa laikrakstu "Pionerskaja pravda" ("Пионерская правда"). Skolā pēc Otrā pasaules kara tika ieviesta krievu mācību valoda. Grīvas rajons, 1952. gada 14. janvāris. Foto: Sergejs Daņilovs.

LNA KFFDA, F1_4_479

↑ Bērni pie pionieru saukļa.
svinīgā solījuma teksta un
likumiem krievu un latviešu
valodā kinoteātrī "Sarkanā
ausma". Rīga, 1981. gads.
Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_35_A285

→ Latvijas PSR izdevniecībā
izdotās latviešu autoru grāmatas
krievu valodā. Rīga, 1986. gads.
Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_4_123120

→ Nodarbība Latvijas PSR Valsts
agrorūpniecības komitejas
organizētajos latviešu valodas
intensīvās apguves kursos. Rīga,
1988. gada 26. februāris. Foto:
Ints Kalniņš.

LNA KFFDA, F44 3 649

↑ Rīgas ražošanas apvienības
“Radiotekhnika” bērnu darbs Nr. 46.
Latviešu valodas mācību stundu
sagatavošanas grupā ar krievu mācību
valodu vada audzinātāja Aija Kalve.
Rīga, 1989. gada 8. februāris.
Foto: Viktors Ļisicins.
LNA KFFDA, F1_10_25311

↓ Uz mācībām Latvijas Valsts universitātē
(tagad – Latvijas Universitātē) uzaicinātie
ārvalstu tulkotāji no latviešu valodas pie
Benjamiņa nama – tolaik Rakstnieku
savienības nama. Centrā (1. rindā 8. no
labās) dzejnieks Jānis Peters. Rīga,
1988. gada marts. Foto: Sergejs Kartašovs.
LNA KFFDA, F1_4_122086

↑ Kolhoznieki kārto iestājekšāmenu latviešu valodā Latvijas Valsts universitātē (tagad – Latvijas Universitāte). Rīga, 1946. gada 8. augusts. Foto: A. Ručinskis.
LNA KFFDA, F1_4_29605

↓ Rīgas Medicīnas institūta (tagad – Rīgas Stradiņa universitāte) studenti nodarbībā. Aizmugurē uzraksti latviešu un krievu valodā. Plakāts ar uzrakstu krievu valodā “Zem Marksa – Engelsa – Ļeņina – Staļina karoga, Komunistiskās partijas vadībā uz priekšu pretī komunisma uzvarai!” Rīga, 1955. gada 2. novembris.
Foto: Leonīds Pantuss.
LNA KFFDA, F1_4_3262

↑ Cēsu skolotāju institūta sagatavošanas kursu dalībnieki Cēsu rajona lauksaimniecības rudens izstādē pie Mičurina vārdā nosauktā kolhoza stenda. 1951. gada 22. oktobris. Foto: Jānis Krieviņš.

LNA KFFDA, F1_4_356-2

→ Daugavpils Valsts skolotāju institūta studenti kārt eksāmenu marksisma-ļeņinisma pamatos. Daugavpils, 1952. gada 6. jūnijs. Foto: Sergejs Daņilovs.

LNA KFFDA, F1_4_877

← Internacionālās draudzības klubs “Excelsior” Rīgas Civilās aviācijas inženieru institūtā. Fonā plakāts “Krievu valoda – draudzības valoda”. Rīga, 1980. gada 16. jūnijs. Foto: Jurijs Žitluhins.

LNA KFFDA,
F1_4_96469

→ Latvijas PSR Valsts Agrorūpniecības komitejā organizētie latviešu valodas intensīvās apguves kursi. Rīga, 1988. gada 26. februāris. Foto: Ints Kalniņš.

LNA KFFDA,
F44_3_179846

↑ Pie Saldus rajona ādu un vilnas sagādes pieņemšanas punkta. Saldus, 1956. gads. Foto: Uldis Brauns.

LNA KFFDA, F254_2_381

← Daugavpils pilsētas sakaru kantora pastniece V. Kolpakova izsniedz avīzes un žurnālus Daugavpils Lokomotīvu un vagonu remonta rūpnīcas bibliotēkas vadītājai L. Kuzņecovai. Daugavpils, 1957. gada 19. februāris. Foto: Sergejs Daņilovs.

LNA KFFDA, F1_4_8485

↑ Rīdzinieki kioskā pērk laikrakstus, kuros publicēts Ņikitas Hruščova ziņojums PSRS Augstākās Padomes 5. sesijā. Rīga, 1960. gada maijs. Foto: Juris Poišs.
LNA KFFDA, F1_4_11615

↓ Valsts elektrotehniskās fabrikas (VEF) darbinieki pie sienas avīzes "Komjauniešu prožektors". Rīga, 1963. gads. Fotogrāfs nav zināms.
LNA KFFDA, F1_4_17896

↑ Tipogrāfijas darbinieki
pārbauda laikraksta
“Pravda” jauno numuru.
Rīga, 1982. gada 3. maijs.
Foto: Leonīds Šaldajevs.
LNA KFFDA, F1_4_102857

← Latvijas PSR Ministru
Padomes Informācijas
aģentūras darbinieki
gatavo materiālus
republikas avīzēm.
Fotogrāfs nav zināms.
Rīga, 1976. gads.
LNA KFFDA, F1_4_82214

↑ Daugavpils rajona Sventes sakaru nodaļas pastniece Valentīna Šakale. Daugavpils rajons, 1985. gada 4. jūnijs. Foto: Pāvels Koršenkovs.
LNA KFFDA, F1_5_14259

↓ Latvijas PSR Kinofilmu iznomāšanas galvenās pārvaldes Latvijas Republikāniskā kantora precīzās aparatūras meistars Nikolajs Ščepanovskis (centrā) darbā pie paša konstruētā subtitru drukāšanas aparāta, kas subtitrus latviešu valodā iespiež uz kinolentes. Rīga, 1949. gada 17. jūlijs. Foto: Dominiks Gedzjuns.
LNA KFFDA, F1_4_29660

↑ Propagandas dokumentālās filmas “Padomju Latvija” afiša pie kinoteātra “Splendid Palace”. Rīga, 1950. gads.
Foto: Dominiks Gedzjuns.
LNA KFFDA, F1_4_29159

↓ Kinoteātra “Oktobris” biļešu kases. Rīga, 1981. gads. Fotogrāfs nav zināms.
LNA KFFDA, F1_11_152_A285

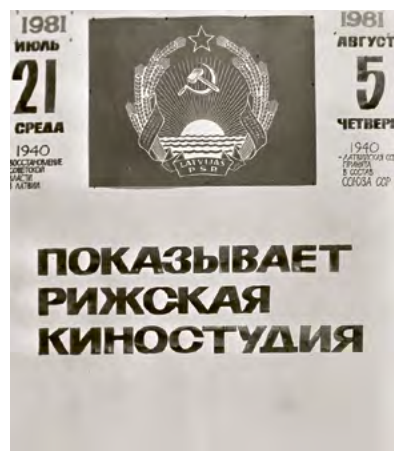
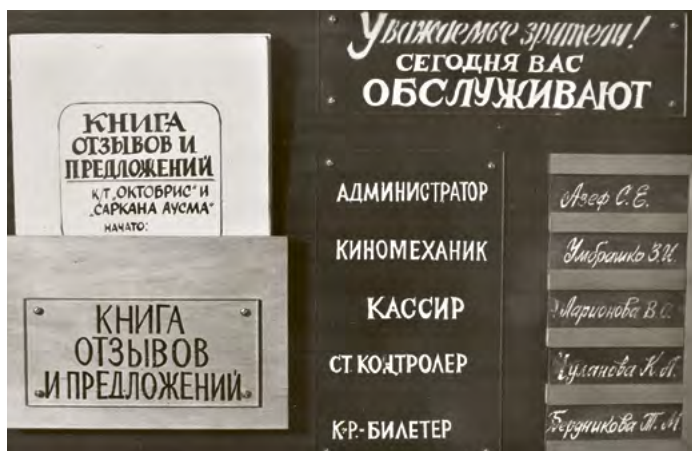

↑ Afīšu stends latviešu un krievu valodā kinoteātrī “Oktobris”. Plakāti no Rīgas kinostudijas spēlfilmām un dokumentālajām filmām. Rīga, 1980.–1989. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_74_A285

↓ Kinoteātrim “Oktobris” piešķirtie diplomi un goda raksti latviešu un krievu valodā. Rīga, 1981. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_186_A285

↑ Информācijas plāksne kinoteātrī "Октябрь". Rīga, 1980.–1989. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_157_A285

↑ → Plakāts kinoteātrī "Октябрь". Fotogrāfs nav zināms. Rīga, 1981. gads.

LNA KFFDA, F1_11_75_A285

↓ Оркестрис аģитācijas tramvajā par godu padomju kino 65 gadu jubilejai dodas ceļā. Daugavpils, 1984. gada 28. augusts. Foto: Pāvels Koršenkovs.

LNA KFFDA, F1_5_14224

↑ Rīgas Centrālais kolhozu tirgus (tagad – Rīgas Centrāltirgus). Sienas avīzes redkolēģija darbā. Pie sienas stends ar uzrakstu krievu valodā “Tirgus darbinieks”. Rīga, 1950. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_29_A292

↓ Rīgas Centrālā kolhozu tirgus (tagad – Rīgas Centrāltirgus) iebraucamās vietas skats, pa kreisi zirgu staļļi, pa labi nojume ratiem. Rīga, 1950. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_11_28_A307

↑ Skolēnu brokastu maizes un piena pudeļu iekraušana specializētā motocikla piekabē. Uz motocikla piekabes uzraksts latviešu un krievu valodā “Skolas brokastis”. Rīga, 1959. gads. Foto: Grigorijs Akmoļinskis.

LNA KFFDA, F1_4_53728

↓ Valsts elektrotehniskās fabrikas (VEF) strādnieki sagaida PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāju Ņikitu Hruščovu, aiz viņa pa labi – Vācijas Sociālistiskās vienības partijas Centrālās komitejas pirmais sekretārs Valters Ulbrihts. Rīga, 1959. gada 10. jūnijs. Foto: A. Batanovs.

LNA KFFDA, F1_6_511

↑ Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas (LKP CK) pirmais sekretārs Augusts Voss uzstājas LPSR Konstitūcijas komisijas sēdē. Pie sienas Leonīda Brežņeva portrets. Rīga, 1978. gada 14. marts. Foto: Boriss Koļesņikovs un Jevgeņijs Fadejevs.
LNA KFFDA, F1_4_88846

↑ Skats uz ēkām Purvciema dzīvojamo māju mikrorajonā ar Leonīda Brežņeva attēlu uz ēkas ugunsmūra. Rīga, 1979. gada jūnijs. Foto: Viktors Ļisicins.
LNA KFFDA, F1_5_12718

↑ Latvijas PSR darbaļaudīm atsūtītajai Padomju Savienības Komunistiskās partijas ģenerālsekretāra Leonīda Brežņeva apsveikuma vēstulei veltītais darbaļaužu un dažādu organizāciju pārstāvju mītiņš Latvijas Komunistiskās partijas (LKP) Centrālās komitejas Politiskās izglītības namā (tagad – Rīgas ebreju kopienas nams Skolas ielā 6). Zālē redzami partijas XXVI kongresam veltīti transparenti latviešu un krievu valodā. Rīga, 1981. gada 3. decembris. Foto: Jevgeņijs Fadejevs.

LNA KFFDA, F1_4_102818

↓ Skats uz Ļeņiņa ielas (tagad – Brīvības iela) un Miera ielas krustojumu. Rīga, 1982. gads. Fotogrāfs nav zināms.

LNA KFFDA, F1_4_119784

↑ Transparents ar uzrakstu krievu valodā “Partija – mūsu laikmeta prāts, gods un sirdsapziņa!” Raiņa bulvārī. Rīga, 1984. gada 3. oktobris. Foto: Genādijs Maidanovs.

LNA KFFDA, F1_4_120064

→ Ceļazīme latviešu un krievu valodā “Talsi–Jūrmala”. Talsu rajons, 1992. gads. Foto: Māris Bērsons.

LNA KFFDA, F44_3_189953

← Plāksnītes pie nama Daugavpilī ar vecajiem ielu nosaukumiem, kas 1991. gadā mainīti. Ar Daugavpils pilsētas domes lēmumu Kārļa Marksa iela pārdēvēta par Imantas ielu (20.09.1991) un Padomju iela – par Ģimnāzijas ielu (19.12.1991). Daugavpils, 1992. gada 2. novembris. Foto: Māris Bērsons.

LNA KFFDA, F44_3_1411

↑ Viļānu rajona Radopoles mašīnu un traktoru stacijas traktoru brigāde izbraukusi pavasara darbos uz rajona kolhoziem. Viļānu rajons, 1954. gada 20. marts. Foto: Sergejs Daņilovs.

LNA KFFDA, F1_4_2361-2

→ Rīgas elektromašīnbūves rūpnīcas mākslinieki noformētāji veido plakātus ar uzrakstu latviešu un krievu valodā "Sveiciens komunistiskās talkas dalībniekiem!". Rīga, 1969. gada 10. aprīlis. Foto: Jevgeņijs Fadejevs.

LNA KFFDA, F1_4_45101

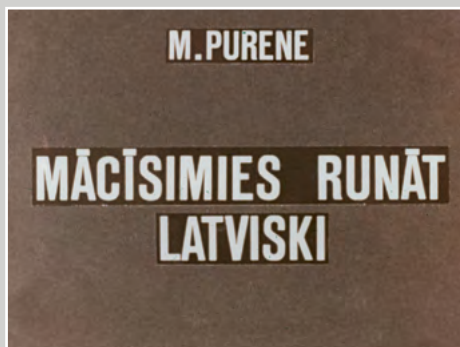
↑ Ražošanas apvienības “Alfa” pusvadītāju montētāju brigāde Vissavienības komunistiskās sestdienas talkas dienā par piegades plāna pirmstermiņa izpildi saņem Ļeņina Jubilejas goda rakstu. Uz plakāta uzraksts krievu valodā “Šajā sarkanajā sestdienā godam izpildīsim darbu!”. Rīga, 1980. gada 19. aprīlis. Foto: Viktors Ļisicins.

LNA KFFDA, F1_4_98529

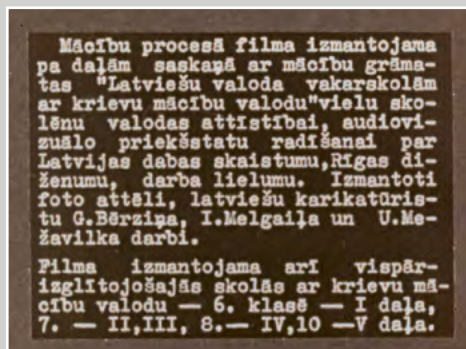
Latvijas Universitātes dokumentālie materiāli. Viena no deviņām Latvijas PSR Izglītības ministrijas Mācību metodiskajā kabinetā sadarbībā ar Latvijas PSR Kinoamatieru biedrību izstrādātajām diafilmām – “Mācīsimies runāt latviski” piecās daļās. Diafilmu lietoja kompleksi ar mācību grāmatu “Latviešu valoda vakarskolām ar krievu mācību valodu”. Situācijas sarunvalodai palīdz veidot latviešu karikatūristu Gunāra Bērziņa, Imanta Melngaiļa un Uģa Mežavilka darbi. Scenārija autore – Republikas latviešu valodas metodiskās komisijas locekle, jaunāko metodisko atziņu popularizētāja zinātniskos rakstos, lekcijās, mācību grāmatās Margareta Purene.

LNA KFFDA, F58_2_1NA

LNA KFFDA, F58_2_2NA

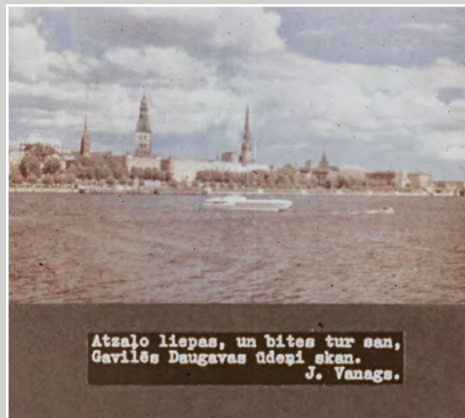
LNA KFFDA, F58_2_3NA

1978. gads.

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs

LNA KFFDA, F58_2_4NA

LNA KFFDA, F58_2_5NA

LNA KFFDA, F58_2_6NA

LNA KFFDA, F58_2_7NA

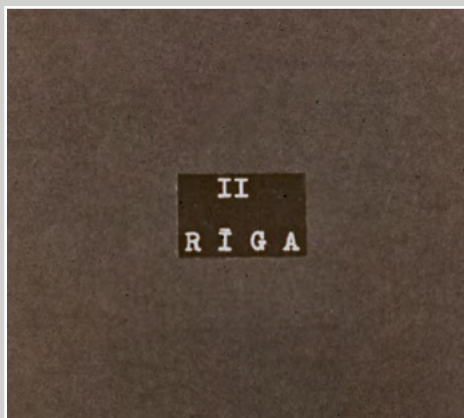
LNA KFFDA, F58_2_8NA

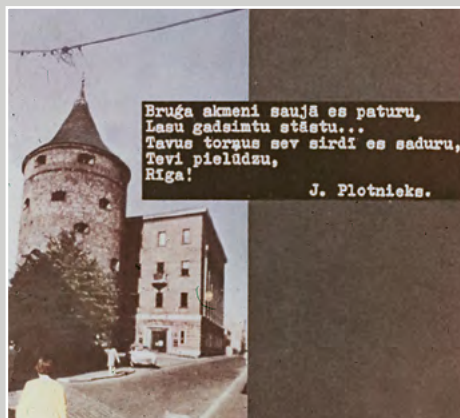
LNA KFFDA, F58_2_9NA

Latviešu valodas apguves sadaļa
"Latvijas daba".

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs

LNA KFFDA, F58_2_10NA

LNA KFFDA, F58_2_11NA

LNA KFFDA, F58_2_12NA

LNA KFFDA, F58_2_13NA

LNA KFFDA, F58_2_14NA

LNA KFFDA, F58_2_15NA

LNA KFFDA, F58_2_4NA

LNA KFFDA, F58_2_17NA

LNA KFFDA, F58_2_18NA

LNA KFFDA, F58_2_19NA

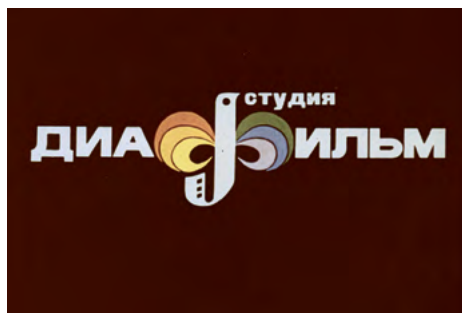

LNA KFFDA, F58_2_20NA

Latviešu valodas apguves sadaļa
"Lauksaimniecība".

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs

Mācību filmu kolekcija. Krievijas Izglītības akadēmijas ZPI krievu valodas mācīšanai nacionālajās skolās vecākās pētnieces un Mācību satura un metožu institūta vadošās pētnieces Marijas Golovanovas filma “Meža norā” (“На лесной поляне”). Didaktiskais materiāls stāstos un attēlos. Diafilma paredzēta krievu valodas attīstīšanai sagatavošanas klasēs ar daudznacionālu sastāvu. Konsultante I. Baraņņikova, ilustratores Vera Kudrjavceva-Engaličeva un Vera Draņišņikova.

LNA KFFDA, F33_2_1NA

LNA KFFDA, F33_2_2NA

LNA KFFDA, F33_2_3NA

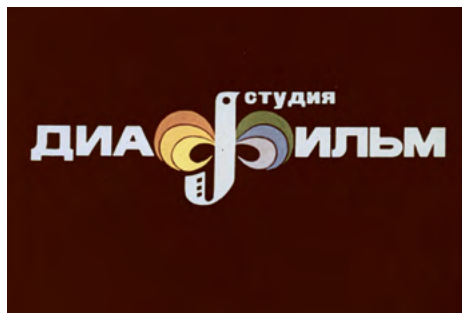

LNA KFFDA, F33_2_5NA

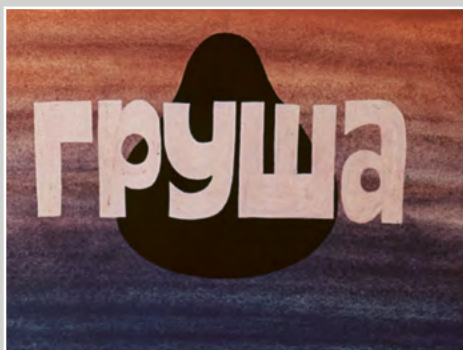

LNA KFFDA, F33_2_6NA

Mācību filmu kolekcija. Diafilma “Vārdi ar vienu un vairākām nozīmēm. Tiešā un pārnēstā nozīme”, krievu valoda 4. klasei (“Однозначные и многозначные слова. Прямое и переносное значение”, русский язык 4 класс), kas veidota sērijā “Krievu valoda visiem”. Ilustrators Jevgeņijs Šabeļņiks.

LNA KFFDA, F33_2_15NA

LNA KFFDA, F33_2_16NA

LNA KFFDA, F33_2_17NA

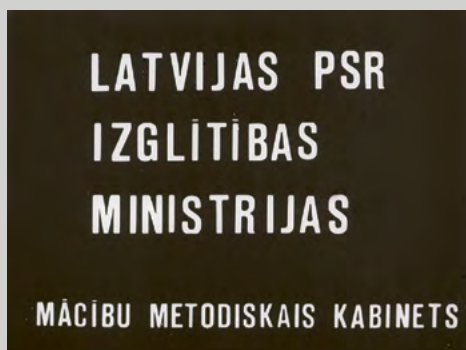
LNA KFFDA, F33_2_18NA

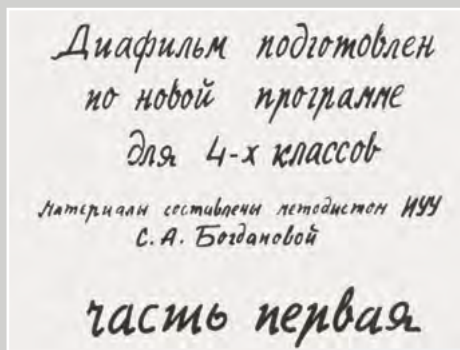
LNA KFFDA, F33_2_19NA

Студия “Диафильм”, Москва, 1972. гads.
Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs

Mācību filmu kolekcija. Latvijas PSR Izglītības ministrijas Mācību metodiskajā kabinetā sadarbībā ar Latvijas PSR Kinoamatieru biedrību veidotā mācību diafilma "Leksika" ("Лексика") divās daļās. Diafilmu varēja iegādāties Rīgas mācību līdzekļu veikalā. Autore – Skolotāju kvalifikācijas celšanas institūta (SKCI) metodiķe S. Bogdanova. Filma ietver 100 kadrus, labs uzskates materiāls krievu valodas stundām 4. klasei ar krievu mācību valodu, turklāt diafilmas kadrus var izmantot krievu valodas mācīšanā 4.–8. klasē ar latviešu mācību valodu.

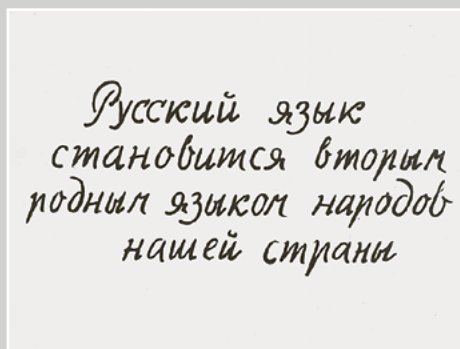
LNA KFFDA, F33_2_7NA

LNA KFFDA, F33_2_8NA

LNA KFFDA, F33_2_9NA

LNA KFFDA, F33_2_10NA

1973. gads. Pirmā daļa.

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs

РУССКИЙ ЯЗЫК –
–ЯЗЫК МИРА И ДРУЖБЫ.

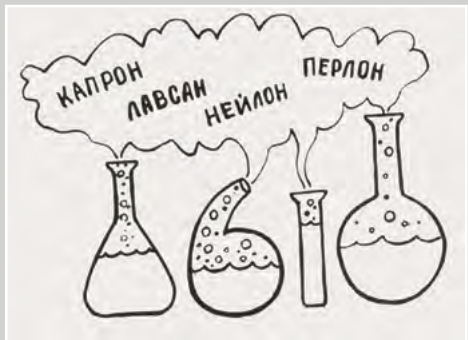
LNA KFFDA, F33_2_11NA

LNA KFFDA, F33_2_12NA

ОКТАБРЬ
СОВЕТЫ
БОЛЬШЕВИК
МИР
СПУТНИК
ПРИЛУЧЕНИЕ

LNA KFFDA, F33_2_13NA

LNA KFFDA, F33_2_14NA

1973. gads. Pirmā daļa.

Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs

**Dzīrnakmeņu varā.
Valodas politika izglītības un kultūras jomā
(1940–1988)**

LU Akadēmiskais apgāds
Aspazijas bulvāris 5–132, Rīga, LV-1050, Latvija
www.apgads.lu.lv
Interneta grāmatnīca: gramatas.lu.lv

Iespiests SIA “Jelgavas tipogrāfija”